

తా. కల్పస్థాన నిరూపణానంతరము బాలరకుపయ క్షమైన యాషఢ స్తన్య లక్షణములను బోధించునట్టి బాలాపచరణీయమును నీ యధ్యాయమును వివరించెదము.

శిశువు జనించినతోడనే చేయవలసిన యుపచారక్రమము. ౧౦

శ్లో. జాతమాత్రం విశోధ్యోల్బద్బాలం సైంధవసర్పిషా,
ప్రసూతిక్లేశితం చాను బలాత్తైలేన సేచయేత్. ౧
అశ్మనోర్ధ్వదనం చాస్య కర్ణమూలే సమాచరేత్,
అశ్మనోర్ధ్వదక్షిణే కర్ణే మంత్రముచ్చారయేదిమమ్. ౨
అంగాదంగాత్సంభవసి హృదయాదధిజాయసే,
ఆత్తా వై పుత్ర! నామాసి స జీవ శరదశ్శతమ్. ౩
శతాయు శ్శతవర్షోఽసి దీర్ఘమాయురవాప్నుహి.
నక్షత్రాణి దిశో రాత్రిరహశ్చ త్వాఽభిరక్షతు. ౪

తా. శిశువు జనించినతోడనే శిశువుయొక్క శరీరముపై సైంధవలవణము చేర్చిన నేతనిపూసి శరీరమునం దంటికొనియుండు మావిని పరిహరించజేసి ప్రసవ శ్రమను జెందియుండు నాశిశువునకు బలాత్తైలముచే సేచనముచేయించవలయును. పిదప ఆశిశువు యొక్క కర్ణరంధ్రముల సమీపమున రెండురాళ్లచే చప్పుడుచేయించి తర్వాత దక్షిణ కర్ణమునందు క్రింద చెప్పియుండు:—“అంగాదంగాత్సంభవసి” అను మంత్రములను జపించవలయును.

శిశువునకు నాభినాశశ్శేధస్నానక్రమము. ౧౧

స్వస్థీభూతస్య నాభిం చ సూత్రేణ చతురంగులాత్,
బద్ధోర్ధ్వం వర్ధయిత్వా చ గ్రీవాయామవసంజయేత్. ౧
నాభిం చ కుష్ఠతైలేన సేచయేత్స్నచయేదను,
క్షీరవృక్షకషాయేణ సర్వగంధోదకేన వా. ౨
కోష్ఠేన తప్తరజతతపనీయనిమజ్జనైః,

తా. మాతృగర్భమునుండి వెలుపలికి వచ్చుటవలన కలిగిన శ్రమ శమించి సుఖ ముగనుండు శిశువుయొక్క నాభినాశమును నాల్గంగులములకుపై నూలును చుట్టి గట్టిగకట్టి చేదించి యానూలును శిశువుమెడకు చుట్టవలయును. పిదప ఆనాభికి చెంగల్వ కోష్ఠవైది కాచిన తైలమునుపూసి యాశిశువునకు క్షీరవృక్షకషాయముచేగాని, వెండి బంగారు వీనిని వలుమారు నిప్పులోకాల్చి చందనాద్యుదకములలో వలుమారు ముంచి సుఖోష్ణముగనుండు నాయుదకముచేగాని, స్నానముచేయించవలయును.

“అశ్వత్థోదుంబరప్లవటపిష్పలసంజ్ఞితాః,

పంచైతేక్షీణో వృక్షాస్తమాఖ్యాతా విచక్షణైః.”

రావి, మేడి, జున్ని, మట్టి, కలుజుల్లి అనునవి తీరవృక్షము లనఁబడును. అని తంత్రాం తరమునందు చెప్పియున్నది.

శిశువునకు బ్రాహ్మదీకల్క-పానము. ౨౭

తతో దక్షిణతర్జన్యా తాలూన్నమ్యాఽవకుంతయేత్. ౨

శిరసి స్నేహపిచునా ప్రాశ్యం చాస్య ప్రయోజయేత్,

హరేణుమాత్రం మేధాయుర్బలార్థమభిమంత్రితమ్. ౩

వింద్రీబ్రహ్మీవచాశంఖపుష్పీకల్కం ఘృతం మధు,

తా. వైద్యుఁడు తనకుడిజాట్టనవ్రేలిచే శిశువుయొక్క లోదాడనుపైకెత్తినువ్వు లనూనెలో తడువఁబడిన ప్రత్తిచే శిరమును మూయవలయును. పిదప ఆయుస్సు బలము బుద్ధియు వృద్ధి జెందుటకై పిన్నపావర మండుక బ్రహ్మి సరస్వతియాకు వన శంఖపుష్పి వీని కల్కములూ ఆవునెయ్యి లేనెయ్యి కలిపి పూర్వోక్తమంత్రముచే నభిమంత్రించి రేణుకంతప్రమాణము శిశువునకు నాకించవలయును.

శిశువునకు స్వర్ణచూర్ణాదిలేహము. ౨౮

చామీకరవచాబ్రహ్మీతాప్యపథ్యా రజీకృతాః. ౪

లిహ్యన్తధుఘృతోపేతాః హేమథాత్రిరజోఽథవా,

తా. బంగారు, వన, మండుక బ్రహ్మి, సరస్వతియాకు, ధాతుమాక్షికము, కర క్కాయ వీనిని చక్కగ చూర్ణముచేసి ఆవునెయ్యి, లేనె వీనిలో కలిపిగాని, లేకబంగారు ఉసిరికవరుగు వీనిచూర్ణమును ఆవునెయ్యి, లేనె వీనిలో కలిపిగాని శిశువునకు నాకిం చవలయును.

శిశువునకు గర్భోదకవమనము చేయించుట. ౨౯

గర్భాంభస్సైంధవవతా సర్పిషా వామయేత్తతః. ౧౦

తా. పిదప ఆవునేతితో సైంధవలక్షణముకలిపి యాశిశువునకు నాకించి కడు పులూనుండు గర్భోదకమును వమనము చేయించవలయును.

జాతకర్తము. ౩౦

ప్రాజాపత్యేన విధినా జాతకర్తాణి కారయేత్,

తా. తమతమ గృహ్యసూత్రములలోఁ జెప్పియుండు శిశువునకుఁ జాతకర్తమును చేయించవలయును.

— శిశువునకు ఒకటి రెండు మూడుదినములయందు ఘృతాదిపానము. ౧౦ —

సీరాణాంహృదయస్థానాం వివృతత్వా తృప్తిసూతితః. ౧౧

తృతీయేఽహ్ని చతుర్థే వా స్త్రీణాం స్తన్యం ప్రవర్తతే,

ప్రథమే దివసే తస్మాత్త్రికాలం మధుసర్పిషీ. ౧౨

అనంతామిశ్రితే మంత్రపావిత్రే ప్రాశయేచ్ఛిశుమ్,

ద్వితీయే లక్ష్మణానిధం తృతీయే చ ఘృతంతతః. ౧౩

ప్రాజ్ఞేషిద్ధస్తనస్యాస్య తత్పాణితలసన్నితమ్,

స్తన్యానుపానం ద్వా కాలా నవనీతం ప్రయోజయేత్. ౧౪

తా. హృదయమునందలి సీరలు ప్రసవక్రమముచేత తెరవఁబడియుండుటవలన స్త్రీలకు ప్రసవించిన మూడవదినమునందుఁగాని నాల్గవదినమునందుఁగాని చనుబాలు జనించును. కావున శిశువునకు వృద్ధమదినమునందు తేనె ఆవునెయ్యి కొంచెము దూలగో విలరసము అనునీమూటినిఒక్కటిగాకలిపి మంత్రముచేసభిమంత్రించి దినమునకుమూడు మార్లు పానముచేయించవలయును. రెండవ మూడవనీరములయందు లక్ష్మణునందేని నేతిలోవైచికాఁచి యాఘృతమును దినమునకు మూడుమార్లు పానము చేయించవలయును. పిదప ఆశిశువుయొక్క అరచేతి ప్రమాణము వెన్నను రెండుకాలములయందు శిశువునకు భుజింపఁజేసి చనుపాలను త్రాగించవలయును.

— స్తన్యపానక్రమము. ౧౫ —

మాతురేవ పిబేత్తన్యం తత్పరం దేహవృద్ధయే,

స్తన్యభాత్ర్యావుభే కార్యే తదసంపది వత్సరే. ౧౬

అవ్యంగే బ్రహ్మచారిణ్యో వర్ణప్రకృతితస్సమే,

నీరుజే మధ్యవయసౌ జీవద్వత్సన లోలుపే. ౧౭

హితాహారవిహారేణ యత్నాదుపచరేచ్ఛతే,

తా. శిశువు తల్లిచనుబాలను పానముచేసినయెడల మిక్కుటముగ బలము పుష్టి కలుగును. తల్లికి చనుపాలులేకుండినచో శిశువునందుపీలిగలవారును, అంగపీనత లేనివారును, మైథునమునుపర్జించినవారును, సమానవర్ణము సమానప్రకృతిగలవారును, ఓగరహితులును, మధ్యమవయస్సు గలవారును, జీవించియుండు శిశువుగలవారును,

చాపల్యరహితులునైన దాదులనిద్దరి పాలిచ్చుటకు నేర్పరచి వారిని హితాహారవిహారాదులచే కడుప్రయత్నముతో నుపచరింపవలయును.

— శస్త్ర్యక్షయవృద్ధి కారణములు. ౧౮ —

శుక్రోద్ధిగ్రధలంఘనాయాసాస్తనస్యనాశస్య హేతవః. ౧౯

స్తనస్య శీఘ్రవర్జ్యాని మద్యాన్యానూపజా రసాః,

క్షీరం క్షీరిణ్య ఓషధ్యశ్శ్చకాదే శ్చ విపర్యయః. ౨౦

తా. శోకము శోపము లంఘనము శ్రమకరమైనవనులు నివి చనుపాలు నశించుటకు కారణములు. శీఘ్రవను మద్యముతప్ప యితరములైన మద్యములు, అనూపదేశజంతుమాంసరసములు, పాలు, పాలతోఁగూడియుండు జీవంతి మొదలగు నోషధులు, శోకము శోపము లంఘనము శ్రమకరములైన వనులు భయము ఇవి లేకుండుట. ఇవి యన్నియు చనుపాలవృద్ధికి కారణంబులు.

— రోగకర స్తన్యములు. ౨౧ —

విరుద్ధాహారభుక్తాయాః తుధితాయా విచేతసః,

ప్రదుష్టభాతోర్గర్భణ్యాస్తన్యం రోగకరం శిశోః. ౨౨

తా. విరుద్ధాహారములను భుజించియుండు స్త్రీ, ఆఁకతోఁగూడియుండు స్త్రీ, ఉష్ణాదముగల స్త్రీ, రసరక్తాదిభాతువులు దుష్టములైయుండు స్త్రీ, గర్భిణీస్త్రీ, వీరల చనుబాలు శిశువునకు రోగమును కలుగ జేయును. కావున అట్టివారి స్తన్యమును ఇష్టించవద్దను.

— స్తన్యాభావమునందు మేకపాలు మొదలగునవి. ౨౩ —

స్తన్యాభావే పయ శ్చాగం గవ్యం వా తద్గణం పిబేత్,

హ్రస్వేన పంచమూలేన స్థిరయా వా సితాయుతమ్. ౨౪

తా. తల్లికి చనుబాలులేకుండెయెడల మేకపాలును శిశువునకు పానము చేయించవలయును. లేక హ్రస్వపంచమూలములనుగాని, మయ్యొకుపొన్ననుగాని ఆవుపాలలొవైచి చక్కఁగకాచి అందులో పంచదారకలిపి పానముచేయించిన మేకపాలవలెనే హితకరముగనుండును.

— ఆఱవరాత్రియందు బలిరక్షణాదులు. ౨౫ —

పక్షీం నిశాం విశేషేణ కృతరక్షాబలిక్రియాః,

జాగ్రయుర్బంధవాస్తస్య దధతః పరమాం ముదమ్. ౨౬

తా. బంధువులు శిశువుజనించిన యారవ దినమునందు రాత్రి రక్ష బలి మొద

లగు పూజలనుజేసి యా శిశువునకు మిగుల సంతసమును కల్పించుచు జాగరణము చేయవలయును.

—ॐ నామకరణాదులు. ॐ—

దశమే దివనే పూర్ణే విధిభిః స్వకులోచితైః,
కారయేత్సూతికోత్థానం నామ బాలస్య చార్పితమ్. ౨౨

బిభ్రతోఽంగై ర్తనోహ్వలరోచనాగురుచందనమ్,
నక్షత్రదేవతాయుక్తం బాంధవం వా సమాక్షరమ్. ౨౩

తా. పదియవదినము సంపూర్ణమైన పిదప స్వకులోచిత విధానంబులచే సూతి కోత్థానమును (అనగా ప్రసవించిన స్త్రీకి స్నానము మొదలగువానిని) చేయించవలయును. మఱియు నాశిశువుయొక్క శరీరమునకు మణిశిల హరిదళము గోరోచనము అగరు చందనము వీనినిలేవనముచేసి నక్షత్రదేవతాయుక్తముగను లేక పూర్వబంధువుల సంబంధముగలదిగను సమాక్షరముగలదిగను కులజాత్యాదులకు యుక్తంబుగను శుభకరముగను నుండుపేరును పెట్టవలయును.

—ॐ శిశువుయొక్క ఆయుస్సును పరీక్షించు క్రమము. ॐ—

తతః ప్రకృతిభేదోక్తరూపై రాయుః పరీక్షణమ్,
ప్రాగుదక్ష్పిరసః కుర్యాద్బాలస్య జ్ఞానవాక్ భిషక్. ౨౪

శుచిధాతోపధానాని నిర్తలాని మృదూని చ,
శయ్యాస్తరణవాసాంసి రక్షోఽమైర్ధూపితాని చ. ౨౫

తా. సమర్థుడగువైద్యుడు నామకరణాంతరము శిశువును తూర్పున శిరముండునటులగాని, ఉత్తరమున శిరముండునటులగాని బరుండబెట్టి వికృతి విజ్ఞానీ యాధ్యాయమున చెప్పియుండు ప్రకృతిభేదలక్షణంబులచే ఆయుస్సును పరీక్షించి ఆ శిశువునకు పరిశుద్ధముగను తెల్లగునుండు దిండ్లు, మురికిలేనిదిగ మెత్తగునుండు పరుపు వీనికిరిక్షోహరములైన ధూపములుచేసి అందులో శిశువును పరుండబెట్టవలయును.

—ॐ రక్షోహరధూపము. ॐ—

కాకో విశస్త శ్శస్త శ్చ ధూపనే త్రివృతాన్నితః,

తా. నజీవముగనుండు కాకినిచంపి యాకాకిమాంసమును తెల్లలేగడును గూర్చి శిశువుయొక్క పరువులు గుడ్డలు మున్నగువానికి ధూపముచేసినరాక్షసహరముగనుండును.

— శిశువునకు మణ్యోషధాదిధారణము. —

జీవత్ప్రదాదిశృంగోత్థానా సదా బాలశ్శుభాన్తణీకా. ౨౬
ధారయేదాషధీః శ్రేష్ఠా బ్రాహ్మ్యేంద్రీజీవకాదికాః,
హస్తాభ్యాం గ్రీవయా మూర్ధ్నా విశేషాత్సతతం వచామ్. ౨౭
ఆయుర్దేహాన్తృతిస్వాస్థ్యకరీం రక్షోఽభిరక్షణీమ్,

తా. జీవించియుండు ఖడ్గమృగము మొదలైనవాని కొమ్మలలోజనించినవియు శుభకరములునైన రత్నములు మండుకబ్రష్టి సరస్వతియాకు పిన్నపాపర జీవకము మొదలగు నోషధులు పీనిని శిశువుయొక్క హస్తాదులయందు ధరింపఁజేయవలయును. మఱియు రాక్షసుల నివారించునదియు, ఆయుస్సు బుద్ధి స్మృతి సౌఖ్యమువీనిని గలుగఁ జేయునదియు నైనవనను చేతులు మెడ శిరము వీనియందెల్లప్పుడు ధరించునటుల చేయవలయును.

— శిశువునకు అన్నప్రాశనము. —

పంచమే మాసి పుణ్యేఽహ్ని ధరణ్యాముపవేశయేత్. ౨౮
షష్ఠేఽన్నప్రాశనం మాసి క్రమాత్తత్ర ప్రయోజయేత్,

తా. ఐదవ మాసమున శుభదినమునందు శిశువును భూమిపై పరుండఁబెట్టవలయును. ఆరవ మాసమునందు విధిప్రకారము అన్నప్రాశనమును చేయించవలయును.

— శిశువుకు కర్ణవేధము. —

షట్సప్తమాష్టమాసేషు నీరుజస్య శుభేఽహని. ౨౯
కర్ణౌ హిమాగమే విధ్యే ధాత్ర్యంకస్థస్య సాంత్యయాకా,

తా. (6) లేక (7) లేక (8) వ మాసమున ఆరోగ్యతనున్న శిశువును శుభముహూర్తమున చల్లనికాలమునందు తల్లియంకతలంబుననుంచుకొని శిశువునకుభయము కలుగకుండునటుల నోదార్పుచు చెవులను కుట్టవలయును.

— కర్ణవేధన క్రమము. —

ప్రాగ్దక్షిణం కుమారస్య భిషగ్వామం తు యోషితః. 3౦
దక్షిణేన దధత్సూచీం పాలిమన్యేన పాణినా,
మధ్యతః కర్ణపీఠస్య కించిద్గండాశ్రయం ప్రతి. 3౧
జరాయుమాత్రప్రచ్ఛన్నే రవిరశ్వవభాశితే,
ధృతస్యనిశ్చలం సమ్యగ్లక్తకరసాంకితే. 3౨

విధేయ దైవకృతే చిద్రే సకృదేవర్షలాఘవాత్,

నోర్ధ్వం న పార్శ్వతో నాధస్మిరాస్తత్ర హి సంశ్రితాః. 33

కాళికా మర్తరీ రక్తా

తా. బుద్ధిమంతుడగువైద్యుడు తల్లియంకతలంబున శిశువునుకదలకుండ వట్టు కొనునటులజేసి తనకుడిచేతితో సూదిని, ఎడమచేతితో శిశువుయొక్క చెవి కొనభాగమునువట్టుకొని తమైదుధ్యభాగమున కొంచెముకణితప్రక్కన జరాయువుచే మూయబడియుండునదియు, సూర్యరశ్మిచే ప్రకాశించునదియు, తొలుత లత్తుకరసముజేగుద్దు బెట్టుబడినదియునైన దైవకృతరంధ్రమును వంకరలేక ఒకేవర్షాయము వట్టనలయును. పురుషశిశువునకు తొలుత కుడిచెవియును స్త్రీశిశువునకు తొలుత నెడమచెవియును వట్టవలయును. చెవితమైయొక్క మధ్యప్రదేశమున కూర్హ్వధః పార్శ్వప్రదేశముల యందు 'కాళికా, మర్తరీ, రక్తా' అనునాడులకు గాయముతగులును; కావున పైన చెప్పినస్థలమునకన్న నితరస్థలములయందు కర్ణవేధనముచేయంజనదు.

❧ కర్ణసిరావేధమువలనజనించు నుపద్రవములు. ❧

తద్వ్యథా ద్రాగరుద్వయాః,

సశోఢదాహసంరంభ మన్యాస్తంభావతానకాః.

తేషాం యథామయం కుర్యాద్విభజ్యాశు చికిత్సితమ్. 34

తా. చెవులయందుండు కాళికాది సిరలకు గాయము తగిలిన యెఱుపువర్ణము శూల, జ్వరము, వాపు, సర్వాంగతాపము, జ్వరవేగము, మన్యాస్తంభము, ఆవతానకము, ఈయుపద్రవములు జనించును. కావున చక్కగవర్జాలాచించి ఆయారోగములకు తగినట్టు చికిత్సలుచేయవలయును.

❧ స్థానవేధ గుణము. ❧

స్థానే వ్యథాన్నరుధిరం నరుగ్రాగాదిసంభవః. 35

తా. చెవిని సరియైన స్థానమునందు వట్టినయెడల రక్తము, శూలలు, ఎఱుపు వర్ణము మొదలగునవి కలుగ నేరవు.

❧ కర్ణవేధానంతరకర్తవ్యము. ❧

న్నేహాక్షం సూచ్యనుశ్శూతం శూత్రం చాను నిఘానయేత్,
ఆమే త్రైలేన సింఛేచ్చ బహళాం తద్వదారయా. 36

విధేయ త్పాణీ హితభుజస్సంచార్యాథ స్థవీయసీ,
వర్తిస్త్ర్యహేత్రతో రూఢం వర్ధయేత శనైశ్శనైః. 37

తా. చెవినికుట్టినపిదప సూదిలోగ్రుచ్చియుండు దారమును నూనెలోతడిపి యాద్వారమునందుకట్టి దాని నుంచవలయును. పలుమార్లుతైలముచే తడుపుచుండవలయును. శిశువు చెవితమ్రేలావుగనుండినయెడల చర్మమునుకుట్టునట్టి సూదిచేకుట్టవలయును. పిదప మూడు దినములకుపైన లావుగనుండు వర్తులను కుట్టినద్వారములో ప్రవేశింపజేసి మెల్ల మెల్లగ నానాట నాద్వారమును నెంచవలయును.

❧ శిశువునకు అన్నప్రయోగము. ❧

అథై నం జాతదశనం క్రమేణాపనయేత్తస్మాత్,

పూర్వోక్తం యోజయేత్త్వీర మన్నం చ లఘు బృంహణమ్. ౩౮

తా. శిశువునకు దంతములుజనించిన పిదప క్రమక్రమముగ చనుబాలను నివర్తింపజేసి పూర్వము చెప్పియుండు మేఁకపాలు మొదలగునవియు లఘువుగను శరీర పుష్టికరముగను నుండు అన్నమును తినిపించవలెను.

❧ శిశువునకు దీపనాది మోదకములు. ❧

ప్రియాశమజ్జమధుకమధులాజాసితోపలైః,

అపస్తనస్య సంయోజ్యః ప్రీణనో మోదకశ్శిశోః.

3౯

దీపనో బాలబిల్వైలాశర్కరాలాజసక్తుభిః,

సంగ్రాహి థాతకీపుష్పశర్కరాలాజతర్పణైః

౪౦

తా. చనుబాలనువిడిచి అన్నాదులనుభుజించునట్టి శిశువునకు చారపప్పు అతి మధురము, తేనె, వరిపేలలు, ఖండశర్కర వీనితోచేయఁబడిన కుడుముల నిష్పించవలయును. ఇదితృప్తినిగలుగజేయును; మఱియు లేతమారేడు వీలకులు, వంచదార, వరిపేలపిండి వీనితోచేయఁబడినవియు అగ్నిదీపనకరములునైన కుడుములను, ఆరెపువ్వు వంచదార వరిపేలపిండి వీనితోచేయఁబడినవియు మలమును గట్టిపరచునవియునైన మోదకముల నిష్పించవలయును.

❧ శిశువులకు సౌమ్యాషధప్రయోగము. ❧

రోగాం శ్చాస్య జయేత్సమైర్భేషజై రవిషాదకైః,

అన్య త్రాత్యయికాద్వ్యాధేర్విరేకం సుతరాంత్యజేత్. ౪౧

తా. శిశువునకు రోగముజనించినయెడల నేదైన దారుణము కాకుండునవియు కష్టమును కలుగఁజేయకుండునవియునైనయౌషధములచే చికిత్స చేయవలయును. అసాధ్య వ్యాధియందు తప్ప యితరరోగములయందు విరేచనమున కిష్కింపంజనదు.

—ॐ త్రాసన నిషేధము. ॐ—

త్రాసయేన్నావిధేయం తం త్రస్తం గృహ్లాంతి హి గ్రహాః.

తా. చండితనముగల శిశువును బెదిరింపంజనదు. అటులబెదిరించిన నానమయమున నాశిశువునకు బాలగ్రహములు సోకును.

—ॐ శిశురక్షణక్రమము. ॐ—

వస్త్రవాతాత్తరస్పర్శాత్పాలయేల్లంఘితాచ్చ తమ్. ౪౨

తా. శిశువునకు బట్టనుండువచ్చు గాలిని సోకనీయకూడదు. కఠినములగు వస్తువుల స్పర్శము తగులనీయఁదగు. ఆహారం బిడక వస్తుబెట్టఁదగదు.

—ॐ బాలరకు బ్రహ్మ్యదిఘృతము. ॐ—

బ్రహ్మీసిద్ధార్థకవచాసారిబాకుష్మసైంధవైః,
నకణై స్సాధితం పీతం వాజ్ఞేధాస్తృతికృష్టృతమ్. ౪౩

ఆయుష్యం పాష్పరక్షోఘ్నం భూతోన్మాదనిబర్హణమ్,

తా. మండుకబ్రహ్మి (నరస్వతియాకు), తెల్లవాలు, వస, నల్లనుగంధిపాల, చెంగల్వొకొమ్మ, సైంధవలవణము, పిప్పళ్లు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కము చేసి అవునేతిలో కలిపి ఘృతపాకవిధి ప్రకారము వక్ష్వము చేయఁబడినఘృతమును శిశువునకు పానముచేయించిన వాక్ష్పటుత్వము, బుద్ధి, స్మృతి, ఆయుర్వృద్ధి ఇవి కలుగును. మఱియు పాపము, రాక్షసబాధ, భూతపీడ, ఉన్మాదంబును హరించును.

—ॐ అష్టాంగఘృతము. ॐ—

వచేందులేఖా మండుకీ శంఖపుష్పీ శతావరీ. ౪౪

బ్రహ్మసోమామృతా బ్రహ్మీః కల్కీకృత్య పలాంశికాః,

అష్టాంగం విపచే త్సర్పిః ప్రస్థం క్షీరం చతుర్థణమ్ ౪౫

తత్పీతంధన్య నూయుష్యం వాజ్ఞేధాస్తృతిబుద్ధికృత్,

తా. వస, క్రాలుగచ్చ, మండుకబ్రహ్మి (నరస్వతియాకు), శంఖపుష్పి, పిల్లి పీచర, బ్రహ్మచెట్టు, తిప్పతీరె, పొన్నగంటి వీనిని దినుసుకు (1) పలముచొప్పన గ్రహించి కల్కముచేసి (1) ప్రస్థ మాపునేతిలోకలిపి (4) ప్రస్థము అవుపాలుబోసి ఘృతపాకవిధిగ వక్ష్వముచేయవలయును. ఇది అష్టాంగఘృతమనఁబడును. దీనిని శిశువులకు పానముచేయించిన ఆయుర్వృద్ధి, వాక్ష్పటుత్వము, ధారణాశక్తి, స్మృతి, బుద్ధి ఇవి కలుగును.

— ౧౭ సారస్వతస్తుతము. ౧౭ —

అజాక్షీరాభయావ్యోషసాతోగ్రాశిగ్రునైంధవైః. ౪౬

సిద్ధం సారస్వతం సర్వి రాష్ట్రజ్ఞేధాన్యతి *వహ్ని కృత్,

తా. కరక్కాయలు, త్రికటుకములు, చిరుబొద్ది, వస, మునగ, నైంధవలవణము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి ఆవునేతిలోకలిపి నేతికినాలుగింతలు మేకపాలుబోసి విధిప్రకారము పక్వముచేసిన నది సారస్వతస్తుతమనబడును. ఇది బాలరకు వాక్పటుత్వము, ధారణాశక్తి, స్మృతి, అగ్నిదీపనము వీనిని కలుగఁజేయును.

— ౧౮ శిశువునకు వచాదిస్తుతము. ౧౮ —

వచామృతాశతీపథ్యా శంఖినీవేల్లనాగృతైః. ౪౭

అపామార్దేణ చ ఘృతం సాధితం పూర్వవద్ధుః,

తా. వస, తిప్పచీర, కచోరములు, కరకాయ, శంఖని, వాయువిడంగములు, శుంఠి, ఉత్తరేణి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి ఆవునేతిలోకలిపి పక్వముచేసి యిప్పించిన శిశువునకు వైశ్లోకములొజెప్పియుండు బుద్ధి మొదలగు గుణములు కలుగును.

— ౧౯ హేమచూర్ణాదియోగ చతుష్టయము. ౧౯ —

హేమ శ్వేతవచా కుష్ఠమర్కపుష్పీ సకాంచనా. ౪౮

హేమమత్స్యక్షకశృంఖః కై డర్యః కనకం వచా,

చత్వార ఏతే సాదోక్తాః స్రాశ్యా మధుఘృతాప్లతాః ౪౯

వర్షం లీడా వపుర్రేధాబలవర్ణకరాశ్మభాః,

తా. బంగారు, తెల్లవస, చెంగల్వకోష్ఠ వీనిచూర్ణము నైనను, కోలపాల, బంగారు వీనిచూర్ణము నైనను, బంగారు, పొన్నగంటి, శంఖము వీనిచూర్ణము నైనను, గుమ్మడుబేకు, బంగారు, వస వీనిచూర్ణము నైనను; ఈనాల్గుచూర్ణయోగములతో దేనినైనను తేనె, ఆవునెయ్యి వీనిలో కలిపి శిశువునకు ఒక సంవత్సరమువరకు నాకించిన శరీరమునకువృద్ధి, బుద్ధి, బలము, మంచివర్ణంబును కలుగును. ఈ నాల్గు యోగములు కడుప్రశస్తంబులైనవి.

❧ వాక్కుద్ధికరవచాదిచూర్ణము. ❧

వచాయష్ట్యాహ్వసింధూత్థపథ్యానాగరదీప్యకైః.

౫౦

శుద్ధ్యతేవాగ్నినిర్దిష్టైశ్శుక్లపక్షణజీరకైః,

ఇత్యష్టాంగహృదయే ఉత్తరతంత్రే ప్రథమోఽధ్యాయః

తా. వస, యష్టిమధుకము, సైంధవలవణము, కరక్కాయ, సొంటి, ఓమము, చెంగల్వకోష్ఠ, పిప్పళ్లు, జీలకఱ్ఱ పీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి నేతిలోకలిపి బాలలకు నాకించిన వాక్కు స్ఫుటముగ నగును.

ఇది అష్టాంగహృదయమందలి ఉత్తరతంత్రమను

మొదటి అధ్యాయము ముగిసినది.

శ్రీ రస్తు ద్వి తీ యా ధ్యాయము.

అవ. పూర్వాధ్యాయమునందుఁజెప్పిన ప్రకారము బాలురకు పచారములను జేసియు రోగములు కలిగినయెడల నారోగములకు చికిత్సలను తెలియపరచుటకై బాలావచరణీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము బాలామయ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పఁబడుచున్న యది:—

బాలామయప్రతిషేధాధ్యాయః.

అథాతో బాలామయ ప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యామః.

ఇతిహ స్తాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

తా. బాలావచరణీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము బాలురకు జనించు రోగములకు చికిత్సలను తెలియపరచునట్టి బాలామయ ప్రతిషేధమును నీ యధ్యాయమును నివరించెదము.

❧ త్రివిధబాలురు. ❧

త్రివిధః కథితో బాలః క్షీరాన్నోభయవర్తనః,

స్వాస్థ్యం తాభ్యామదుష్టాభ్యాం దుష్టాభ్యాం రోగసంభవః. ౧

తా. క్షీరపర్తనఁడు అన్నపర్తనఁడు ఉభయపర్తనఁడు అని బాలురు మూఁడు ప్రకారములుగనుండురని మహర్షులు వచింపుచున్నారు. (పాలనుమాత్రము త్రాగునీతి నుండుబాలుఁడు క్షీరపర్తనఁడు, పాలనువదలి యన్నమునుమాత్రము తిను బాలుఁడు అన్నపర్తనఁడు, పాలను అన్నమును గూడ నాహారముచేయు బాలుఁడు ఉభయపర్తనఁడు.) అట్టిపాలు అన్నము ఇవి దోషరహితంబులై యుండినయెడల బాలురకు రోగముజనింపదు. దుష్టంబులైయుండిన రోగములు జనించును.

❧ శుద్ధక్షీరలక్షణము. ❧

యదద్భిరేకతాం యాతి స చ దోషైరధిష్ఠితమ్,

తద్విశుద్ధం పయః

తా. ఉదకములూపోసిన నొకటిగకలియునదిగను వాతాదిదోషములచే చెరచ
దకయుండునదిగనుండుపాలు శుద్ధమయినదని తెలిసికొనవలయును.

—ॐ వాతదుష్టక్షీరలక్షణము. ॐ—

వాతాద్దుష్టం తుష్టవతేఽంభసి. ౨

కషాయం ఫేనిలం రూక్షం వర్షిణీమూత్రవిబంధకృత్,

తా. ఉదకములూపోసిన వైకిలేలునదిగను వగరుగను నురుగుతోఁగూడినదిగను,
రూక్షగను (జిడ్డులేనిదిగ) నుండు చనుపాలు వాతముచే దుష్టమయినదని తెలిసికొన
వలయును. ఇది మలమూత్రములను బంధించును.

—ॐ పిత్తదుష్టక్షీరలక్షణము. ॐ—

పిత్రా దుష్టాన్లుకటుకం వీతరాజ్యపు దాహకృత్. ౩

తా. పిత్తముచే దూషింపఁబడిన చనుపాలు ఉష్ణముగను పుల్లగను కారముగను
ఉండును ; ఉదకములూఁబోసిన పసుపువర్ణముగలరేఖలుగలదిగనుండును ; ఇది సర్వాంగ
తాపమును కలుగజేయును.

—ॐ కఫదుష్టక్షీరలక్షణము. ॐ—

కఫా త్వలవణం సాంద్రం జలే మజ్జతి సిచ్చిలమ్,

తా. కఫదుష్టమైన చనుబాలు కొంచెముప్పగ దట్టముగనుండును. ఉదకములూ
పోసిన కలియక మునిగిపోవును. జిగురుగనుండును.

—ॐ సంసర్గనన్ని పాత దుష్టక్షీరలక్షణము. ॐ—

సంసృష్టలింగం సంసర్గాత్త్రిలింగం సాన్నిపాతికమ్. ౪

తా. రెండేసిదోషముల సంసర్గముచే దుష్టమైన చనుబాలు వాతాదులకు వేరు
వేర జెప్పఁబడిన లక్షణములలా రెండేసిదోషముల లక్షణములు కలిగియుండును. సన్ని
పాతదుష్టమైనపాలకు వాతాదిదోషదుష్టలక్షణములన్నియుఁ గలిగియుండును.

—ॐ దుష్టక్షీరజరోగములు. ॐ—

యథా స్వలింగాం స్తద్వ్యాధీణ్ జనయత్యుపయోజితమ్,

తా. వైనాతాదిదోషములచే దుష్టమైన పాలను శిశువునకు పయోగించినచో
ఆ యాదోషలక్షణములుగల వ్యాధులు జనించును.

—ॐ తీక్ష్ణతీక్షణోగజ్ఞానము. ॐ—

శిశో స్తీక్షామతీక్షాంచ రోదనాల్లక్షయేద్దృఢమ్. ౫

తా. శిశువునకు స్వల్పముగను లేక తీవ్రముగనునుండు రోగమును ఆశిశువు యొక్క రోదనముచేతనే తెలిసికొనవలయును. (అనగా మిక్కుటముగ నేడ్చిన దారుణవ్యాధియనియు, కొంచెముగ నేడ్చిన స్వల్పవ్యాధియనియు) తెలిసి కొనవలయును.

— ఉపద్రవయుక్తశరీరచిహ్నము. —

సోఽయం స్పృశేద్భృశం దేశం యత్ర చ స్పర్శనాక్షమః,
తత్ర విద్యా ద్రుజం

తా. శిశువు తనశరీరములో ఏ ప్రదేశమును పలుమారు చేతితో తాకుచుండునో, ఎచటాకైన సహించకుండునో అట్టి ప్రదేశమునందు నొప్పికలిగియున్నదని తెలిసి కొనవలయును.

— శిశువుయొక్క శిరోహృద్యోగాదిచిహ్నము. —

మూర్ధ్ని రుజం చాక్షినిమీలనాత్.

౬

హృది జిహ్వార్థదశనశ్వాసముష్టినివీడితైః,

కోష్ఠే విబంధవమథుస్తనదంశాంత్రకూజనైః.

౭

ఆధ్మానవృష్టనమనజఠరోన్నమనైరపి,

వస్త్రా గుహ్యే చ విణ్ణాత్రసంగత్రాసదిగీక్షణైః.

౮

తా. శిశువు ఎల్లపుడు కండ్లుమూసికొనియుండినచో శిరమునందు నొప్పిగలిగియున్నదనియు, నాలుక, పెదవులు వీనిని పలుమారుకరచుట, శ్వాసము, చేతులు ముడిచికొనుట, ఇవి కలిగియుండినచో అగ్రమునందునొప్పి గలిగియున్నదనియు, మలబంధము, వాంతి, తల్లి స్తనములను కరచుట ప్రేగులరచుట, ఇవి కలిగియుండినచో కడుపునందు నొప్పిగలిగి యున్నదనియు, కడుపుబ్బరము, వీపునువంచుట కడుపును పైకెత్తుట ఇవికలిగియుండినచో పొత్తికడుపునొప్పి గలిగియున్నదనియు, మలమూత్ర ప్రతిబంధము, ఉలికిపడుట, దిక్కులుచూచుట ఇవికలిగియుండినచో గుదమునందు నొప్పిగలిగియున్నదనియు తెలిసికొనవలయును.

— బాలరోగచికిత్సాక్రమము. —

రబగును.

అథ ధాత్రాన్యః క్రియాం కుర్యాద్యథాహోమము.

తా. శిశువులకు రోగముజనించినచో నారోగమును తొలగించు వామయోగములైన చికిత్సలను తల్లికిచేయవలయును.

❖ వాతదుష్టస్తన్యదోషచికిత్స. ❖

తత్ర వాతాత్మకే స్తన్యే దశమూలం త్ర్యహం విజేత్. ౯
అథవాగ్ని వచాపాతాకటు కాకుష్ఠదీప్యకమ్,
సభారీ దారుసరళవృశ్చి కాళీకణోషణమ్. ౧౦

తా. వాతదుష్టస్తన్యమునందు దశమూలకషాయమునుగాని, చిత్రమూలము, వస, చిరుబొద్ది, కటుకరోహిణి, చెంగల్యకోష్ఠ, ఓమము, గంటుభారంగి, దేవదారు, సరళళ దేవదారు, తేలుమణి, విప్పళ్లు, మిరియాలు వీనికషాయమునుగాని మూలదినములు తల్లికి పానముచేయించవలయును.

❖ వాతదుష్టస్తన్యమునందు ఘృతపానాదులు. ❖

తతః పిబేదన్యతమం వాతవ్యాధిహరం ఘృతమ్,
అనుచాచ్ఛసురామేవం స్నిగ్ధం మృదు విరేచయేత్. ౧౧
వస్త్రీకర్ష తతః కుర్యాత్సేవాదీంశ్చానిలాపహాన్,

తా. విదప తల్లికి వాతవ్యాధి చికిత్సితాధ్యాయమున చెప్పియుండు వాతహర ఘృతములలో దేనినైన నొకదానిని పానముచేయించి తేటగనుండు సురయును మధ్యమును పానముచేయించవలయును. తర్వాత స్నేహకర్షను చేయించి మృదు విరేచనము, వస్త్రీకర్ష, వాతహరములైన స్వేదాభ్యంగములు వీనిని క్రమముగ చేయించ వలయును.

❖ వాతదుష్టస్తన్యమునందు శిశువునకు రాస్నాదిచూర్ణము. ❖

రాస్నా జమోదాసరళదేవదారురజోన్వితమ్. ౧౨
బాలో లిహ్యద్ధృతంతైర్వా విపక్వం ససితోపలమ్,

తా. సన్నరాస్నము, ఓమము, సరళదేవదారుచెక్క వీనిని చక్కచూర్ణము చేసి నేతిలోకలిపి శిశువునకు నాకించవలయును. లేక పై జెప్పబడిన సన్నరాస్నము మొదలగు ద్రవ్యములతో పక్వము జేయబడినఘృతములలో ఖండశర్కరనుకలిపి నాకిం పును.

❖ పిత్తదుష్టస్తన్యజనితరోగచికిత్స. ❖

తా. వైవా

యాదోషలక్షణములున్నతాభీరుపటోలీనింబచందసమ్.

౧౩

❖ పిత్తపిబేత్వాగ్నిభయిత్వా ససారిబమ్,

శిశో స్త్వీక్షామతీక్షాంచ గృహనింబకటురోహిణీః.

౧౪

సారిబాదిం పటోలాదిం పద్మకాదిం తథా గణమ్,

తా. పితృముచే దుష్టమైన స్తన్యమునందు తల్లికిని బిడ్డకును తిప్పశీలం, పిల్లిపీచర, చేఁడుపాట్ల, వేము, చందనము, నల్లగుగంధిపాల వీని సుదకములోపైచి చక్కఁగ కాచి యాకషాయమునుగాని, త్రిఫలములు, తుంగము క్షులు, నేలవేము, కటుకరోహిణి వీని కషాయమునుగాని, సారిబాది గణద్రవ్యములకషాయమునుగాని, పటోలాదిగణద్రవ్యముల కషాయమునుగాని, పద్మకాదిగణద్రవ్యముల కషాయమునుగాని పానముచేయించవలయును.

—౨౭ పితృదుష్ట స్తన్యరోగమునందు ఘృతపానాదులు. ౨౭—

ఘృతాన్యేభిశ్చ సిద్ధాని పితృఘ్నం చ విరేచనమ్. ౧౫

శీతాంశ్చభ్యంగలేపాదీన్యంజ్యాయత్

తా. పితృముచే దూషింపబడిన స్తన్యమునందు సారిబాది గణద్రవ్యముల కల్కముతోడను పటోలాదిగణద్రవ్యములకల్కముతోడను పద్మకాదిగణద్రవ్యముల కల్కముతోడను నెవ్వేరుగ షక్వము చేయఁబడిన ఘృతములను తల్లికిని బిడ్డకును పానము చేయించవలయును. పితృహరములగు విరేచనాషధముల నిష్పించి శీతముగనగు నంజ్యం గలేపనాదులను చేయించవలయును.

—౨౮ కఫదుష్ట స్తన్యజనితరోగచికిత్స. ౨౮—

శ్లేష్మార్థే కే పునః.

యప్త్యాహ్వసైంధవయుతం కుమారం పాయయేద్భ్రతమ్. ౧౬

సింధూత్థపిప్పలీమద్వా పిప్టైః షౌద్రయుతైరథ,

రాటపుష్పైః స్తనౌ లింపేచ్ఛిశోశ్చ దశనచ్ఛచౌ. ౧౭

సుఖ మేవం వమే ద్బాలః

తా. శ్లేష్మదుష్ట స్తన్యమునందు యప్తీమధుకము, సైంధవలవణము వీనిచూర్ణమును నేతిలోకలిపిగాని, సైంధవలవణము, పిప్పిర్లు వీనిచూర్ణమును నేతిలోకలిపిగాని శిశువునకు పానముచేయించవలయును. మ్రంగపువ్వును నూరి తేనెలో కలిపి తల్లిద్రవములకును శిశువుయొక్క పెదవులకును లేపనముచేసి యాస్తన్యమును శిశువు పానముచేయునటుల చేయవలయును. ఇటులచేసిన శిశువునకు అనార్యాసముగ నమనంబగును.

—౨౯ కఫదుష్ట స్తన్యజనితరోగమున తల్లికి వమనాదులు. ౨౯—

తీక్ష్ణైర్ధాత్రిం తు వామయేత్,

అథాచరితనంసర్గిం ముస్తాది క్వధితం పిబేత్.

౧౮

తద్వత్తగరపుణ్దీకాసురదారుకశింగకాణ,

అథవాతివిహము స్తపద్ధగ్రింథాపంచకోలకమ్.

౧౯

తా. పిదప తీక్షణమైన నమనోహరములచే తల్లికి వసునముచేయించి పేయమొదలగు వాని నిష్పించి ముస్తాదిగణద్రవ్యముల కషాయమునుగాని, గ్రంథిబాగము, పెద్దజీల కజ్జి, దేనదారు, కొడిసెవిత్తులు వీనికషాయమునుగాని, అతివసు, తుండుస్తలు, పసు, పంచకోలములు వీనికషాయమునుగాని పానముచేయించవలయును.

—౧౭ బాలరకు షీరాలనకరోగక్షణము. ౧౭—

స్తన్యే త్రిదోషమలినే దుర్గంధ్యామం జలోపమమ్,

విబద్ధమచ్చం విచ్చిన్నం ఘేనిలం చోపవేశ్యతే.

౨౦

శకృన్నానావృథావర్ణం మూత్రం పీతం సితం ఘనమ్,

జ్వరారోచకతృప్తార్దిశుష్కాద్ధారవిజృంభికాః.

౨౧

అంగభంగోఽంగవిక్షేపః కూజనం వేపభుర్భ్రమః,

ఘ్రీణాక్షీముఖపాకాద్యా జాయంతేఽన్యేఽపి తం గదమ్.

షీరాలనకమిత్యానారత్యయం చాతిదారుణమ్,

తా. చనుబాలు సన్నిపాతి దుష్టంబైయుంపినచో శిశువునకు దుర్గంధముగల దియు, అజీర్ణముతోఁగూడినదియు, ఒకపుడు జలముతో తుల్యమైనదియు, నులబంప ముతోఁగూడినదియు, ఒకపుడు నిర్మలముగనుండునదియు, నురుగుతోఁగూడినదియు, నానావిధములైన బాహు వర్ణములుగలదియు నగు మలమువెడలును. మూత్రము గుఱుపు వర్ణముగను, కొంచెము తెల్లగను, చిక్కగను వెడలును. జ్వరము, అరోచకము, దప్పి, పాంథి, ఓంకర, ఆవులంతలు, అవయవములను విరిచికొనుట, కదలించుట, కూతలు పేయుట, కణితు, భ్రమ, ముక్కు, కండ్లు, నోరు, వీనియందు పాకము (అనఁగా ప్రణము) మొదలగు ననేకోపద్రవములు జనించును. దీనిని షీరాలనకరోగమని వైద్యు నరులు చెప్పెదరు. ఇది మరణమును కలగచేయును; మిగుల దారుణమైనది.

—౧౮ షీరాలనకరోగచికిత్స. ౧౮—

తత్రాశు ధాత్రీం బాలం చ వమనేనోపపాదయేత్.

౨౩

విహితాయాం చ సంస్కర్యాం వచాదిం యోజయేద్ధణమ్,

నిశాదిం వాథవా మాద్రీపాతాత్కాఘనామయాత్.

౨౪

తా. క్షీరాలసకరోగమునందు శిశువునకు తల్లికిని వసునము చేయించి తల్లికి పేయమొదలగు ఆహారముల నిష్పించి విచారిగణద్రవ్య కషాయమునుగాని చూర్ణమును గాని, నికారిగణ ద్రవ్యకషాయమునుగాని చూర్ణమునుగాని, అతివస, చిరుబొద్ది, కటుక రోహిణి, తుంగముస్తలు, చెంగలవ్వికోష్ఠ పీని కషాయమును గాని చూర్ణమును గాని యిష్పించవలయును.

— ౨౭ స్తన్యదోషహరద్రవ్యములు. ౨౭ —

పాతాశుంత్యమృతాతి క్తతిక్తాదేవాహ్వసారిబాః,

సముస్తమూర్వేంద్రయవాః స్తన్యదోషహరాః పరమ్. ౨౮

తా. చిరుబొద్ది, తిష్ఠతీగ, నేలపేము, కటుకరోహిణి, దేవదారు, నల్ల సుగంధిపాల, తుంగముస్తలు, చాగ, కొడిసెవిత్తులు ఇవి స్తన్యదోషములను పోగొట్టును.

అనుబంధే యథావ్యాధి ప్రతికుర్వీత కాలవితః,

తా. పైన చెప్పినవ్రకారము చికిత్స జేసినను బాలరస స్తన్యదోషమువలన జనించిన రోగము క్షమింపకయుండిన కాలము నెఱింగి వైద్యుడు రోగానుగుణముగ చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౨౮ దంతోత్పత్తిజనితరోగములు. ౨౮ —

దంతోద్భేదశ్చ రోగాణాం సర్వేషామపి కారణమ్. ౨౯

విశేషజ్వరవిద్యేదకాసచ్ఛర్దిశిరోరుజామ్,

అతిస్పందస్య పోథక్యా వినర్పస్య చ జాయతే. ౩౦

పృష్ఠభంగే బిడాలానాం బర్హిణాం చ శిఖోద్గమే,

దంతోద్భవే చ బాలానాం న హి కించిన్న దూయతే. ౩౧

తా. శిశువులకు దంతోత్పత్తి స్వరోగములకు కారణము కావున చుట్లు మొలచునపుడు శిశువులకు జ్వరము, మలభేదము, కాసము, వాంతి, తలనొప్పి, అతి స్పందము, పోథకి, వినర్పము అనునీరోగములు విశేషముగ కలుగును. మఱియొ పిల్లలకు పృష్ఠభంగము కలుగునపుడును, నెమళ్లకు జుట్టు జనించునపుడును, బాలరస దంతములు జనించునపుడు స్వాంగములయందనశ్యముగ మిక్కుటమైన యుష్మద్రవములు కలుగును.

— ౩౨ దంతోత్పత్తిరోగచికిత్స. ౩౨ —

యథాదోషం యథారోగం యథోద్రేకం యథాశయమ్,

విభజ్య దేశకాలాదీంస్తత్రయోజ్యంభివృత్తమ్. ౩౩

తా. బాలరకు దంతములు జనించుటవలన కలుగు రోగములయందు వాతాది దోషములు, జ్వరాదిరోగములు, ఆశయము, దేశకాలస్వస్థ సాత్త్విక ప్రకృతులు వీని నాలోచించి తత్తదనుకూలముగ నౌషధముల నొసంగవలయును.

— ౭౭ బాలర కాషధములు. ౭౭ —

త ఏవ దోషా దూష్యాశ్చ జ్వరాద్యా వ్యాధయశ్చ యత్,
అతస్తదేవ ధైవజ్యం మాత్రా త్వస్య కనీయసీ. 3౦
సౌకుమార్యాల్పకాయత్వాత్సర్వాన్నానుపసేవనాత్,

తా. సూత్రస్థానములలో చెప్పియుండు వాతాదిదోషములు, రసాదిధాతువులు, జ్వరాదిరోగములు ఇవి బాలరకును పెద్దవారికుండువిధముగనే యుండును. కాన వస్తు భేద ముండదు. కావున చికిత్సాస్థానములలో చెప్పియుండు నౌషధములనే బాలర కిప్పించవలయును. అయితే శిశువులు సుకుమారులుగను, స్వల్పముగనుండు శరీరముగల వారనగుటవలనను, గమస్తవిధాన్యములను భుజింపకుండుటవలనను, వారికి జ్వరము మాత్రము మిత్రము మిక్కిలి స్వల్పముగ నుండును.

— ౭౮ బాలరకు వమనము. ౭౮ —

స్నిగ్ధాఏవ సదా బాలా ఘృతక్షీరనిషేవణాత్.
సద్యస్తాక్ వమనం తస్మాత్స్వయయేస్సతీమానక్ మృదు, ౩౧

తా. శిశువు లెల్లప్పుడు ఘృతక్షీరములను భుజింపుచుండుటవలన స్నిగ్ధశరీరులుగ నుండురు, కావున వారికి జ్వరాదిరోగములు కనిపించినతోడనే మృదువైన వమననౌషధమును బుద్ధిమంతుడగు కైడ్యుడు పానము చేయించవలయును.

— ౭౯ స్తన్యపానము చేయుబాలరకు వమనము. ౭౯ —

స్తన్యస్య తృప్తం వమయేత్తీ రక్షీరాన్న సేవినమ్.
తా. చనుబాలనుమాత్రము త్రాగునట్టి శిశువులకును, పాలు, అన్నము ఈరెంటిని 3౨

భుజించునట్టి శిశువులకును తొలుత చనుబాలను తృప్తిగ పానముచేయించి పిదప వమనము చేయించవలయును.

— ౮౦ అన్నమును భుజించునట్టిబాలరకు వమనక్రమము. ౮౦ —

పీతవంతం తనుం పేయామన్నాదం ఘృతసంయుతామ్,

తా. అన్నమునుమాత్రము భుజించునట్టి బాలరకు తేలిగనుండు పేయమును గంజిలో ఆవునేతినికలిపి తృప్తిగ పానముచేయించి వమనౌషధము నిష్పించవలయును.

—౨౭ బాలురకు వస్త్రాదిప్రయోగక్రమము. ౨౭—

వస్త్రసాధ్యే విరేకేణ మర్యేన ప్రతిమర్చనమ్. 33

యుంజ్యద్విరేచనాదీంస్తు ధాత్ర్యా ఏవ యథోదితాన్,

తా. శిశువులకు విరేచనము చేయించితగిన రోగములయందు వస్త్రీకర్మను, మర్చమును నస్యముచే చికిత్సజేయఁదగినరోగములయందు ప్రతిమర్చమును నస్యమును ప్రయోగించవలయును. రోగమునకు తగిన విరేచనాద్యైషధములను తల్లికి మాత్రము ప్రయోగించవలయును.

—౨౮ స్తన్యదోషహరమూర్ఖాదిచూర్ణము. ౨౮—

మూర్ఖావ్యోవ్యవహారోలజంబూత్వద్దారుసర్వ పాః. 34

సపాతా మధునా లీఢాః స్తన్యదోషహరాః పరమ్,

తా. చాగ, త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, రేగు, నేరేడుపట్ట, దేవదారు, ఆవాలు, చిరుబొద్ది వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణముచేసి యాచూర్ణమును తేనెలోకలిపి నాకించిన శిశువులకు స్తన్యదోషము హరించును.

—౨౯ దంతోత్పత్తియందు పిష్పల్యాదిచూర్ణప్రతిసారణము. ౨౯—

దంతపాలీం సమధునా చూర్ణేన ప్రతిసారయేత్. 35

పిష్పల్యా ధాతకీపుష్పధాత్రీఫలకృతేన వా,

తా. పిష్పలిచూర్ణమును తేనెలోకలిపిగాని, ఆరెపువ్వు, ఉసిరికపండు వీని చూర్ణమునుగాని శిశువుయొక్క నోటిలో దంతముల కాధారములగు చిగుళ్లయందు మెల్లగ రాచవలయును.

—౩౦ దంతోత్పత్తికి లావకాదిమాంసచూర్ణము. ౩౦—

లావతి త్తిరివల్లూరరజఃపుష్పరసప్లుతమ్. 36

ద్రుతం కరోతి బాలానాం దంతకేసరవన్ముఖమ్,

తా. లావకపిట్ట, తిత్తిరిపిట్ట వీని మాంసములను చక్కగ యొండించి చూర్ణము చేసి తేనెలోకలిపి బాలురకు నిస్పించిన శీఘ్రముగ తామరరేపలవంటి దంతములు జనించును.

—౩౧ దంతోత్పత్తికి వచాదిఘృతము. ౩౧—

వచాద్వ్యభృహతీపాతాకటుకాతివిషాఘనైః. 32

మధురైశ్చ ఘృతం సిద్ధం సిద్ధం దశనజన్మని,

తా. పసు, చిన్నములుక, పెద్దములుక, చిరుబొద్ది, కటుకరోహిణి, అతిపసు, తుంగముస్తలు మధురగణద్రవ్యములు వీనిని కల్పముచేసి అపునేతిలో కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి యాఘృతము నిర్మించిన బాలురకు కీఘ్రిముగ దంతములు జనించును.

—ॐ బాలరోగహర రజన్యాదిహాగ్లము. ॐ—

రజనీ దారు సరళ శ్రేయసీఃబృహతీద్వయమ్. 3౮

పృష్ఠిపక్షి శతాహ్వ చ లీఢం మాక్షికసర్పిహ,
గ్రహాక్షేదీపనం శ్రేష్ఠం మారుతస్యానులోమనమ్. 3౯

అతీసారజ్వరశ్వాసకామలాపాండుకాసనుత్,
బాలస్య సర్వరోగేషు పూజితం బలవగ్దమ్. ౪౦

తా. పసుపు, దేవదారు, సుశదేవదారు, కరక్కాయలు, పెద్దములుక, చిన్నములుక, కోలపాన్న, సదాప, వీనిచూర్ణమును తేనె నెయ్యి వీనిలోకలిపి శిశువులకు నాకించిన జాతరాగ్నిదీపనము వాతమున కనులోమగతియు కలుగును. అతిసారము, జ్వరము, శ్వాసము, కామల, పాండువు, కాసము వీనినివారిండును. ఇది బాలురకు సర్వరోగముల యందు ప్రశస్తము. బలవర్ణములను గలుగజేయును.

—ॐ దంతోత్పత్తివలన జనించురోగములకు సమంగాదిఘృతము. ॐ—

సమంగాధాతీలో ద్రకుటన్నటబలాహ్వయోః,
మహాసహాయుద్ర సహాయుద్ర బిర్బళలాటుభిః. ౪౧

సకారాసీఫలై స్తోయే సాధితై సాధితం ఘృతమ్,
క్షీరమస్తుయుతం హంతి శీఘ్రం దంతోద్భవోద్భవాన్.
వివిధా నామయా నేతద్దవ్విధకశ్యపనిర్మితమ్, ౪౨

తా. మంజిష్ఠి, ఆరెపువ్వు, లొద్దుగు, దుండిలము, చిట్టాముట్టి, కాఱుమినుములు, కాఱుపెసలు, రేతమారేడుపిండలు, ప్రత్తికాయలు వీనిని సమభాగములుగ నుదకములో వైచి చక్కగ కషాయముకాచి వడియగట్టి అందులో ఆపునెయ్యి ఆపుపాలు పెరుగు మీఁగడ వీనినిచేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి శిశువులకు పానముచేయించిన దంతములు జనించుటవలనగలుగు నానావిధరోగములు కడుఁగిఘ్రిముగ నివర్తించును. ఇది వృద్ధకశ్యపునిచే నిర్మించబడిన ఘృతము.

—ॐ దంతోత్పత్తివలన జనించురోగములయం దౌషధనిషేధము. ॐ—

దంతోద్భవేషు రోగేషు న బాలమతియంత్రయేత్. ౪౩

స్వయమపుష్పశామ్బంతి జాతదంతస్య యద్దదాః,

తా. బాలురకు దంతములు జనించునపుడు కలుగురోగములు ఆదంతములు చక్క-
జనించిన పిదప స్వయముగనే శమించును. కావున నీ రోగములయందు బాలురకు
పథ్యశోజ నామధాదులను మిక్కిలి నిర్బంధముచే నిష్పింపం జనదు.

తా. బాలురకు దివాస్వాపాదులచే జనించురోగములు. ౨౭

అత్యహః స్వప్నశీతాంబుజైష్టికస్తస్యనేవినః.

రర

శిశోః కఫేన రుద్ధేషు ప్రోతస్సు రసవాహిషు,

అరోచకః ప్రతిశ్యాయో జ్వరః కానశ్చ జాయతే.

రగ

కుమార శ్శుష్కతీ తతస్త్విగ్ధశుక్లముఖేక్షణః,

తా. పగటియందు మిక్కుటముగ నిద్రించుట, శీతోదకమును పానము
చేయుట, శ్లేష్మదుష్టమైన చనుపాలనుత్రాగుట వీనివలన శిశువునకు రసాదులను
వహించునట్టి ప్రోతస్సులు కఫముచే నడ్డగింపబడి అరోచకము, పీనసము, జ్వరము,
కానము, ఇవి జనించి శిశువులయొక్క ముఖము, కండ్లు, ఇవి తెల్లగనై శరీరము
శుష్కించును.

తా. దివాస్వాపాదులవలన జనించురోగములకు సైంధవాదిచూర్ణము. ౨౮

సైంధవవ్యోషశార్ణేష్టాపాతాగిరికదంబకాః.

ర౬

శుష్కతో మధుసర్పిర్యాభ్యమరుచ్యాదిషు యోజయేత్,

అశోకరోహిణీయుక్తం పంచకోలం చ చూర్ణితమ్.

ర౭

బదరీధాతకీధాత్రీచూర్ణం వా సర్పిషా స్తుతమ్,

తా. పైచెప్పిన ఆరువి మొదలగు రోగములయందు సైంధవలవణము, త్రికటు
కములు, శార్ణేష్టా (అనగా కాకి దొండ), చిరుబొద్ది, అడవికడిమి, వీనిచూర్ణమును తేనె,
ఆవు నెయ్యి వీనిలోకలిపి యుగమూగించవలయును అశోకరోహిణి, పంచకోలములు
వీని చూర్ణమునుగాని, రేగుపండ్లు, ఆరెపువ్వు, ఉసిరికవరుగు, వీని చూర్ణమునుగాని,
నేతిలోకలిపి అరోచకాది రోగములయందు శిశువులకు నాకించవలయును.

తా. బాలురకు శ్రోతశుద్ధిక రౌషధము. ౨౯

స్థిరావచాద్విబృహతీకాకోలీషిప్పలీనతైః.

ర౮

నిచులోత్పలవర్షాభూభార్జీముస్తైశ్చ కార్షికైః,

సిద్ధం ప్రస్థార్థమాజ్యస్య ప్రోతసాం శోధనం పరమ్.

ర౯

సింహశరగందాసురసాకణాగర్భం చ తద్గుణమ్,

తా. ముయ్యోపహస్తు, వసు, పెద్దములక, చిన్నములక, కాకోలి పిష్పల్లు, గ్రంథితగరము, నీరుప్రబ్బలి నల్లకలువ, గలిజేరు, గంటుభారంగి, తుంగముస్తలు వీనిని దీనుసుకు కర్ణప్రమాణము చొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసి అర్ధప్రస్థమితమైన యాపు నేతిలో కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి యిప్పించిన బాలరకు ప్రోతస్సులు శుద్ధమగును. మఱియు, ములక, పెన్నేరుగడ్డ, తులసి, పిష్పల్లు వీనికల్కమునుచేర్చి పక్వముచేయబడిన ఘృతము నిప్పించిన ప్రోతస్సులు శుద్ధమగును.

— ౭౭ బాలరకు శోషరోగహరఘృతము. ౭౭ —

యస్యోహ్వపిష్పలీలోధ్రపద్మకోత్పలచందనైః. ౫౦

తాళీనశారిబాభ్యాం చ సాధితం శోషజిహ్వుతమ్,

తా. యష్టైనుధకము, పిష్పల్లు, లాద్దుగు, పద్మకము, నల్లకలువ, చందనము, తాళినువ్వు, సుగంధిపాల, వీనికల్కమునుచేర్చి పక్వముచేయబడిన ఘృతము నిప్పించిన బాలుగకు శోషరోగము హరించును.

— ౭౮ బాలరకు పుష్టికర శృంగారాదిఘృతము. ౭౮ —

శృంగీమధూళికాభార్జిపిష్పలీదేవదారుభిః. ౫౧

అశ్వగంధాద్వికాకోళీరాన్నర్ల భకజీవకైః,

శూర్పవర్ణి విడంగైశ్చ కల్కితైస్సాధితం ఘృతమ్. ౫౨

శశోత్తమాంగనిర్యూహే శువ్యతః పుష్టికృద్భుతమ్,

తా. కుండేలుశిరము నుదకములో వైచి కషాయముకాచి అందులో కర్కాటక శృంగి, చాగ, గంటుభారంగి, పిష్పల్లు, దేవదారు, పెన్నేరుగడ్డ, కాకోళి, షీరకాకోళి, సన్నరాన్నము, ఋషశికము, జీవకము, కాలుపెగులు, వాయువిడంగములు వీనిని సుభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి అందులో నొక ప్రస్థము ఆపు నేతిని జోసి ఘృతపాకవిధిగపక్వముచేసి బాలరకప్పించిన కృశించిన బాలరకు మిక్కుటముగ శరీరమునకు పుష్టికలుగును.

— ౭౯ బాలర కశ్యంజనతైలము. ౭౯ —

వచావయస్థాతగరకాయస్థాచోరకైశ్శృతమ్. ౫౩

బస్తమూత్రసురాభ్యాం చ తైలమభ్యంజనే హితమ్,

తా. వసు, ఉసిరికమరుగు, గ్రంథితగరము, కరక్కాయలు, కచోరమును గ్రంథము, వీనినినూరి నువ్వుల నూనెలో కలిపి అందులో గొట్టెమూత్రము మరయను

మద్యము వీనినిబోసి విధిప్రకారము పక్షముచేసి బాహు కిభ్యంజనము చేయునని హితముకలుగును.

— ౧౧ లాక్షాదిక తైలము. ౧౦ —

లాక్షారసనమం తైలప్రస్థం మస్తు చతుర్జణమ్. ౫౪

అశ్వగంధానిశాదారుకౌంతీకుస్తాబ్దచందనైః,

సమూర్వారోహిణీరాస్తాశతాహ్వమధుకై స్సమైః. ౫౫

సిద్ధం లాక్షాదికం నామ తైలమభ్యంజనాదిదమ్,

బల్యం జ్వరక్షయోన్నాదశ్వాసాపస్మారవాతనత్. ౫౬

యక్షరాక్షసభూతఘ్నం గర్భిణీనాం చ శస్త్రతే,

తా లక్కరసము (1) ప్రస్థము, నుభ్యజనూనె, (1) ప్రస్థము, సుమగురీగడ

(4) ప్రస్థములు వీనికొకటిగచ్చేర్చి అందులో పెన్నేరుగడ్డ, పసుపు, దేబదారు, కణుకలు, చెంగల్వకోష్ఠ, తుంగముస్తలు, చందనము, చాగ, కలుకరోహిణి, సన్నరాస్తము, సదాప, అతిమధురము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి కలిపి తైలపాకవిధిగ పక్షము చేయవలయును. ఇది లాక్షాదిక తైల మవబడును. దీని వ్యంజనముచేసిన శరీరబలము వృద్ధియగును. జ్వరము, క్షయము, ఉన్నాదము, శ్వాసము, అపస్మారము, వాతరోగము, యక్షరాక్షసులబాధ ఇవి హరించును. ఇది గర్భిణులకును మిక్కిలి ప్రశస్తమైనది.

— ౧౨ కాసజ్వరాదులకు అతివిషాదిచూర్ణము. ౧౦ —

మధునాఽతివిషాశృంగీపిప్పలీర్దేహయేచ్చిశుమ్. ౫౭

ఏకాం వాఽతివిషాం కాసజ్వరచ్చర్దిరుపద్రుతమ్,

తా. కాసము, జ్వరము, వాంతి వీనిచే వీడింపబడియుండు శిశువులకు అతివిష, కర్కాటకశృంగి, పిప్పల్లు వీనిచూర్ణమునుగాని, అతివిషచూర్ణమును మూత్రము తేనెలలో కలిపి నాకించవలయును.

వీతం వీతం వమతి యః స్తన్యం తం మధుసర్పిషా. ౫౮

ద్వివార్తాకీఫలరసం పంచకోలం చ లేహయేత్.

పిప్పలీపంచలవణం కృమిజత్పారిభద్రకమ్. ౫౯

తద్బల్లిహ్యత్తథా వ్యోషం మషీం వా రోమచర్మణామ్,

లాభత శృల్మకశ్వావిద్ధోధర్మశ్శిజన్మనామ్. ౬౦

తా. చనుబాలను పానముచేసినపుడెల్ల వమనముచేయుచుండు శిశువునకు తేనె, నేయి వీనిలో చిన్నములక పండురసము, పెద్దములక పండురసము, పంచ కోలముల

చూర్ణమునుకలిపి నాకించవలయును. మజియు, పిప్పళ్లు, పంచలవణములు, వాయు విడంగములు, వేము, త్రికటుకములు వీనిచూర్ణమునైనను, కల్యాణినునుమ్మగము (మండ్ల పంది), ఏదమ్మగము, ఉడుము. ఎలుగుబంటి, నెమలి వీనిరోమములను చర్మములను కాల్చి చూసుకొనిగాని, తేనె, నెయ్యి వీనిలోకలిపి నాకించవలయును.

— ౨౭ బాలురకు వమనహార ఖదిరాద్వ్యుత్తము ౨౭ —

ఖదిరాద్వనతాళీనకృష్ణచందనజే రసే,

సక్షీరం సాధితం సర్పిర్వమభుం వినియచ్ఛతి.

౩౧

తా. చండ్ర, మద్దె, తాళిసూత్రి, చెంగల్వకోష్ఠ, చందనము పీనికషాయములలో ఆవుపాలు నెయ్యి వీనిని సమభాగములుగ చేర్చి పక్వముచేయఁబడిన క్షుతమును బాలు రకు నిస్పించిన వమనము శమించును.

— ౨౮ దంతములతోడ జనించుశిశువునకు శాంతకర్మ. ౨౮ —

సదస్తో జాయతే యస్తు దంతాః ప్రాగ్యస్య చోత్తరాః,

కుర్వీత తస్మిన్నుత్పాతే శాంతకం చ ద్విజాతయే.

౩౨

దద్యాత్సదక్షిణం బాలంనైగమేషం చ పూజయేత్*,

తా. శిశువు దంతములతోడ జనించినను లేక శిశువునకు తొలుత వైభాగమునం దుండు నిగుళ్ళయందు దంతములు జనించినను అది యుత్పాదమనఁబడును. దీనియందు విధిప్రకారము శాంతికర్మచేయించి యాబాలుని దక్షిణతోడ బ్రాహ్మణునికి బాన ముచేసి నైగమేషమును గ్రహమును పూజింపవలయును.

— ౨౯ తాలుకంటకరోగోషద్రవములు. ౨౯ —

తాలుమాంసే కఫః క్రుద్ధః కురుతే తాలుకంటకమ్.

౩౩

* శ్లో. హనుమూలగతో వాయు ర్దంతదేశాశిగోచరః,

యదా శిశోః ప్రకుపితో నోత్తిష్ఠంతి తదా ద్విజాః.

రూక్షాశినో వాతికస్య చాలయత్యనిలస్సిరాః,

హన్వాశ్చర్యాః ప్రసుప్తస్య దంతైశ్చద్దం కరోత్యతః.

తా. శిశువునకు కణ్ఠతలయందుండు వాతము ఇగుళ్ళ నాశ్రయించి ప్రకోపించినయెడల దంతములు శీఘ్రముగ నంకురింపకుండును. రూక్షములుగనుండుదాగ్ధములను భుజించువాఁడును వాతప్రకృతిగలవాఁడునైన మనుజునికి వాతము ప్రకోపించి యా వాతము కణ్ఠతల నాశ్రయించియుండుకొరలను నిద్రించునపుడు చలించుకేయును. అందు వలన మనుజుఁడు దంతములచే కటకటయని శబ్దముచేయును అని కొన్ని గ్రంథముల యందు దధికపాతము గనపట్టుచున్నది.

తేన తాలుప్రదేశస్య నిమ్నతా మూర్ధ్ని వాయవే,
తాలుపాతః స్తవద్వేషః కృచ్ఛాగ్రత్యాచం శిష్యద్వైశమ్. ౬౮
తృణాస్యకంఠ్యక్షిరుజాగ్రీవాదుర్ధరతా నమః,

తా. కఘము ప్రకో. ౧ వినపై లోబాడమాంసమునందు తాలుకంటక మనురోగ
మును గలుగజేయును. అందువలన లోబాడయాంగును శిరమునందును పల్లముగలుగుట,
దవుడలు జారిపోవుట, చనుపాలయందు ద్వేషము, కడుకట్టముచే స్తన్యమును పానము
చేయుట, ద్రవసూచముగ మలము వెళుట, దప్ప, నోటియందు దురద, కంఠనొప్పి,
మెడసోలి వాలిపోవుట, వాంశియగుట, యీయపప్రసములు గలుగును.

—౨౭ తాలుకంటకరోగచికిత్స. ౨౭—

తత్త్రిత్విచ్య యవక్షారక్షోద్రాభ్యాం ప్రతిసారయేత్. ౬౯
తాలు తద్వత్కణాశుంఠీగోశకృద్రససైంధవైః,

తా. తాలుకంటకరోగమునందు బాలరయొక్క లోబాడను పైకెత్తి తేనెలో
యవక్షారమును గలిపిగాని, శిష్పశ్ల, సాంఠి, ఆపుషేడరసము, సైంధవలనణము వీని
నొక్కటిగచేర్చిగాని రాచవలయును.

—౨౮ తాలుకంటకరోగమునందు శృంగబేరాదిలేపనము. ౨౮—

శృంగబేరనిశాభృంగం కల్మితం వటప్పలైః. ౭౦
బద్ధ్యా గోశకృతా లిప్తం కుకూలే స్వేదయే త్రతః,
రసేన లింపేత్తాల్యాస్యం నేత్రే చ పరిషేచయేత్. ౭౧

తా. అల్లము, పసుపు, గుంటగలగర వీనిని చక్కగమారి యుంబజేసి మట్టిచిగు
ళ్లయందుంచి దానికిపైని మట్టిచిగుళ్లనుమూసి కట్టి పైన ఆపుషేడమూసి మంపటిలో
కాల్చి, యాచనమునుపిండి దానిచే లోబాడ నోరు వీనికి లేపనముచేసి నేత్రములకు
సేచనము చేయవలయును.

—౨౯ తాలుకంటకరోగమునందు హఠితక్యాదికల్పము. ౨౯—

హఠితక్వేవచాకుష్ఠకల్పం మాక్షికసంయుతమ్,
వీత్వా కుమారః స్తన్యేన ముచ్యతే తాలుకంటకాత్. ౭౨

తా. కరక్కాయ, వస, చెంగల్వకోష్ఠ వీనిని కల్పముచేసి చనుపాలలోకలిపి
అందులో కొంచెము తేనె చేర్చి శిశువునకు పానముచేయించిన తాలుకంటకరోగము
నశించును.

శిశువునకు గుడమున జనించువ్రణము అ-

మలోఁజేపావ్వేదాద్వా గుదే రక్తకఘోద్భవః,
తామ్రా న్రణోఽంతఃకంఢామాన్ జాయతే భూయ్యపద్రవః.
కేచిత్తం మాతృకాదోషం వదంత్యన్యేఽపి పూతనమ్,
స్పృహారుద్ధదకుండం చ కేచిచ్ఛత మనామికమ్. 20

తా. గుడమునందు చులము అంబుకొనియుండుటవలనగాని, చెమటగులుగులు
చులనగాని యొలుపువర్ణము గురగ అధికోద్భవములు వీనితోఁగూడియుండు నిర్ణయము
జనించును. ఇది రక్తకఘములవలన కలుగును దీనిని కొందఱు మాతృదోషమనియు, కొం
దఱు పూతనమనియు, కొందఱు పృష్ఠారుదనియు, కొందఱు గుదవంధమనియు, కొంద
ఱు అనామిక (పేరులేదని) మనియు వచింపుచున్నారు.

శిశువునకు గుదవ్రణచికిత్స. అ-

తత్ర ధాత్ర్యైః పయక్కోద్భవం పితృశ్లేష్మహారాష్టధైః,
తా. పెరోగమునందు ల్లియొక్క స్వస్యములను పితృశ్లేష్మహారములగు సోపధ
ములచే శుద్ధిచేయులయును

గుడకుట్టక వ్రణచికిత్స అ-

శృతశీతం చ శీతాంబుయు క్తమంతరపానకమ్. 21
సత్కేద్రతార్క్ష్యశైలేన న్రణం తేన ప్రలేపయేత్,
ప్రఫలాబదరీష్టక్షుత్పక్వాభవరిషేచితమ్. 22
కాసీసరోచనాతుఢ్మనోహర్వలరసాంజనైః,
లేపయేదప్లుపిష్టైర్వా చూర్ణితైర్వా నచూర్ణయేత్. 23
సుశ్లేష్మైరభవా యష్టిశంఖసావీరకాంజనైః,
సారిబుశంఖనాభిభాస్యమసనస్య త్వచాఽథవా. 24
రాగకంఢాత్మజే కుర్యాద్రక్తస్రావం జతాకసా,
స్వం చ పితృప్రణాచ్చస్య తే గుదకుట్టకే. 25

తా. గుడకుట్టక వ్రణముగల శిశువునకు కాసి చల్లారిన యుదకములతో లేసె
రసాంజనముకలిపిగాని పానకమునుగాని ఇప్పించవలయును. త్రిఫలములు, కేగుపట్టు,
గాబ్విరట్టు వీనికషాయములచే నేచనముచేసి వైశితోదకముచే వ్రణమును కడుగవల

యును. లేక కాసీసము గోరోచనము, ముములుతుప్తము, మఃశిల, హరిదశము, రసాంజనము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కలితోనూర పైవ్రణమునకు లేపనముచేయవలయును. లేక పై కాసీసము మొదలగు ద్రవ్యములను నున్నగ చూర్ణముచేసి యాచూర్ణమునుగాని; అతిమధురము, శంకము, సౌహృదము వీనిచూర్ణమునుగాని; సుగంధపాల, శంకనాభి (అనగా శంకముయొక్క షడ్భ్యప్రదేశము) వీనిచూర్ణమునుగాని, లేక వేగిన పట్టచూర్ణమునుగాని వ్రణమునకు లేపనముచేయవలయును. పైవ్రణమునకు ఎఱుపు నల్లము దురద ఇది అధికముగ కలిగియుండినచో జలగలచే క్షస్త్రాముచేయించి పిత్త వ్రణమునకు చెప్పియుండు చికిత్సల నన్నిటిని చేయవలయును.

—౧౭ బాలరకు మృదృక్షణజనితరోగచికిత్స. ౧౭—

సాఠావేల్లద్విరజసీముస్తభాక్షీపునర్నవైః,

సబిల్వత్రావ్యవజ్ఞైశ్చిర్యిర్వృశ్చికాశీయుతైశ్శతమ్.

౨౬

లిప్తానో మాత్రయా రోగైర్నచ్యతే మృత్తిగోద్భవైః,

తా. శిశువులు పుట్టినిశ్చీంకులవలన జనించినరోగములయందు చిరుబొద్ది, వాయువిడంగములు, పసుపు, మ్రాని, సుపు, తుంగము స్తు, గంబుభారంగి, గలిజేరు, మారేడు, త్రికటుకములు, తేలుమఱిచెట్టు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి ఆవునేతిలో కలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి తగినపరిమాణముగ నాకించిన ఆరోగములు హరించును.

—౧౮ శిశువునకు ఔషధప్రయోగక్రమము. ౧౮—

వ్యాధేర్యద్యస్య భైషజ్యంస్తనస్తేన ప్రలేపితః,

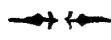
స్థితో ముహూర్తం ధౌత్యోనువీతస్తం తం జయేద్గదమ్.

౨౭

తా. ఏరోగమున కియోషధము చెప్పబడియున్నదో యాయోషధమును తల్లిస్తనములకు లేపనముచేసి రెండుగడియాయించి పిదప కడిగి యాస్తనములను శిశువులకు పానముచేయించిన రోగము నివర్తించును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

రంజన అధ్యాయము ముగిసినది

శ్రీ రస్తు.

తృతీయాధ్యాయము.

అన బాలగ్రహ గ్రహములు సోమతలనలనను పలుతెఱఁగుల రోగములుజనించును. కావున నట్టిరోగములను చికిత్సలను తెలియవరచుటకై బాలగ్రహ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్న యది:—

బాలగ్రహప్రతిషేధాధ్యాయము.

నూ. అథాతో బాలగ్రహప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యమః,

ఇతిహ స్సాకలరాత్రేయాదయో మహర్షయః.

బాలమును ప్రతిషేధాధ్యాయనిరూఁణానంతరము బాలగ్రహములు సోమతలనలన జనించు నుపద్రవములను తచ్చికిత్సలను వివరించునట్టి బాలగ్రహప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ బాలగ్రహభేదము. ॐ—

పురా గుహస్య రక్షార్థం నిర్మితాశ్శూలపాణినా,

మనుష్యవిగ్రహః పంచ, సప్త స్త్రీవిగ్రహః; గ్రహః.

స్కందో విశాఖో మేషాఖ్యశ్వగ్రహః; పితృసంక్షితః,

శకునిః పూతనా శీతపూతనా దృష్టిపూతనా.

ముఖమండలికా తద్వ ద్రేవతీ శుక్లరేవతీ,

తొల్లి మహాదేవునిచే కుమారస్వారి రక్షణార్థమై స్కంద, విశాఖ, మేషాఖ్య, శ్వగ్రహ, పితృసంక్షిత అను నైదు పురుషగ్రహంబులును, శకుని, పూతన, శీతపూతన, దృష్టిపూతన, ముఖమండలిక, రేవతి, శుక్లరేవతి అను నేడు స్త్రీగ్రహంబులును పుజింపబడినవి.

—ॐ బాలగ్రహ గ్రహాభ్యర్చనములు ॐ—

తేమాం గ్రహిష్యతాం దూపం ప్రతతం రోదనం జ్వరః.

పైస్కందాదిగ్రహములు సోమబుధులును బాలగకు సదా రోదనము జ్వరము గలుగును

అథ బాలగ్రహగృహీత సామాన్యలక్షణము. ౧౭

సామాన్యం చూపముత్తానజ్యంభాభూతే పదీనతాః,

ఘనస్రావోర్ధ్వదృష్ట్యేషడంశఽంశస్రజాగిరాః.

౪

రోదనం కూజనం స్త్యవిద్యేషస్వరవైశృతమ్,

నఖైరకస్తృప్తృతస్పృహస్యంగవిభేదనమ్.

౫

బాలగకు గ్రహములు సోమినివో శిశినిడుట, ఆవులింతలుకలుగుట, కను బొములు నిక్కబొడివికొనియుండుట, దీనతనుజెందుట, నోటియందు నురుగుండలుట, పైచూపుగలుగుట, పెదవులుకొరికింనుట, పండ్లుకొరికుట, నిద్రపట్టుకుండుట, ఏడ్పుట, వికారముగమాయుట, చనుపాలయందు ద్వేషముకలుగుట, కంకర్షణము కికారముగ నుండుట, లేనశరీరమును తల్లిశరీరమును గోళ్లకేగియుట కలక్షణములు కలిగియుండును.

అథ స్కందగ్రహగృహీతశిశులక్షణము. ౧౮

తత్రైకనయనస్రావీ శిరో విశీపతే ముహుః,

హతైకపక్షః స్తభ్రాంగస్సన్వేదో నతకంధరః

౬

దంతఖాదీ స్తనద్యేషీ త్రస్యక రోదితి విస్వరః,

వక్రవక్త్రో నమేర్థాలాం భృశమూర్ధ్వం నిరీక్షతే.

౭

నసాస్పగ్గంధిరుద్విగ్నో బద్ధముష్టిశక్యచ్ఛిశః,

చలితై కాక్షిగంధభ్రాస్పరక్తోభయలోచనః.

౮

స్కందార్తస్తేన వైకల్యం మరణం వా భవేద్భ్రువమ్,

పైగ్రహములలో స్కందగ్రహము సోమినివో శిశువునకు ఒకశేత్రము నందు నీరుకారుట, శిరమును పలుమారు కదలించుట, ఒకపార్శ్వమున శక్తిలేకుండుట, అనయనములు స్తభ్రముగనగుట, చెమటపట్టుట, పెడనంగియుండుట, పండ్లుకొరికుట, చనుపాలయందు ద్వేషముకలుగుట, అకస్మాత్తుగ నురికిపడి వికారస్వరముతో నేడ్పుట, నోరు సంకరగుట, జొల్లుకారుట, మిక్కుటముగ మూర్ధ్వద్వప్తిగలుగుట, శరీరమునందు క్రోధస్వగక్రము వీనితోతుల్యమైన వాసనగలుగుట, నడచుట, పిడికిలి గట్టిగపట్టుకొనుట, మలబంధముగలుగుట, ఒకపార్శ్వమునందలి శేత్రము కణత కనుబొమ యివిచలించుట, చెండుకండ్లును ఎఱ్ఱనగుట కలక్షణములుకలుగును. అట్టిశిశువునకు అంగవైకల్యముగాని మరణముగాని నిస్సంశయముగ గలుగును.

• ౧౭ విశాఖ గ్రహము సోఽకిరవో బాలలక్షణము. ౧౬ •

సంక్షానాశో ముహుః కేశలుంఛనం కంధరావతిః.

౯

విశమ్య జృంభమాణస్య శక్పన్నుశ్చ ప్రసన్ననమ్,

ఘోషోద్వమనమూర్ధ్వతా హస్తభ్రూపాదనర్దనమ్

౧౦

స్తనస్వలిహస్వసందంశసంరంభద్వైరజాగరాః,

పూయశోఽతిగంధశ్చ స్కంధాపస్పారలక్షణమ్.

౧౧

శిశువునకు విశాఖ గ్రహము సోఽకిరవో స్మృతేనంబు, పలుమారు కంఠము కలను పీకికొనుట, మెడవందుకొనుట, శరీరమును చంచుకొని యావులించునపుడు మల మూత్రములు వెడలుట, నోటియందు నురుగువెడలుట, కైమాపుకలుగుట, హస్తములు పాదములు కనుబొమలు పీని పలుమారు కదలించుట, తల్లి స్తనమును తిననాలుక ను కొడు కుట, జ్వరవేగముగలుగుట, నిదురబట్టుకుండుట, శరీరమునందు శీతము క్షయము వీనితో తుల్యమయిన వాసనవేయుట ఈలక్షణములు కలిగియుండును. విశాఖ గ్రహమునకు స్కంధాపస్పారమనియు నామాంతరము కలదు.

• ౧౮ మేష గ్రహము సోఽకిరవో బాలలక్షణము ౧౭ •

అధ్వానం పాణిపాదస్యస్పందనం ఘననిర్వమః,

తృణస్థిబంధాతీసారస్వరదైన్యవివర్ణతాః.

౧౨

కూజనం సతతం ఛర్దిః కాసహిధ్వాప్రజాగరాః,

ఓష్ఠదంశాంగసంకోచస్తంభబస్తామగంధతాః,

౧౩

ఊర్ధ్వం నిరీక్ష్య హసనం మధ్యే వినమనం జ్వరః,

మూరైచ్చకనేత్రశోఫశ్చ నైగమేషగ్రహాక్రమితి.

౧౪

కడుపుబ్బరము, కాళ్లుచేతులను నోరును కదలించుట, నురుగుగా కక్కులు, దప్పికలుగుట, పెడికిలి గట్టిగాపట్టుకొనుట, అతిసారము, హీనస్వరము, వికారవర్ణము ఇవికలుగుట, కూతవేయుట, వాంతి, కాసము, ఎక్కిళ్ళు ఇవికలుగుట, నిద్ర పట్టక యుండుట, పెదవులను కొరికికొనుట, అనయవములను ముడిచికొనుట, అనయవములు స్తద్ధముగనగుట, గొత్త అశీర్ణము వీనితో తుల్యమైన వాసనశరీరమునందుగలుగుట, మైచించి నవ్వుట, నడుమువంగియుండుట, జ్వరము, మూగ్ధ, ఒకనేత్రమునందు వాపు ఈలక్షణములు మేషగ్రహముసోఽకిర శిశువునకు గలిగియుండును. ఈ గ్రహములకు నైగమేషమని సహితము నామము కలదు.

శ్వగ్రహగృహీత బాలక్షణము. ౧౭

కంపో హృషితరోమత్వం నేవదశ్చక్షుర్నిమిలనమ్,
బహిరాయామనం జిహ్వదంశోఽంతఃకంఠకూజనమ్. ౧౮

ధావనం విట్టగంధత్వం క్రోశనం శ్వానవచ్చుని,

బాలురకు శ్వగ్రహము సోఁకినవో వణము గగుర్పాలు చెమట ఇవిగలుగుట, కంఠముమాసికొనియుండుట, బాహ్యాయామనాతము కలుగుట, నాలుకను కొరికికొనుట, కంఠములోపల నొకవిధమైన ధ్వనికలుగుట, పరుగులిడుట, శరీరమునందు మఱిముతో తుల్యమైన వాసనకలుగుట, కుక్కవలె కూయుట ఈలక్షణములు కలుగును.

పితృగ్రహగృహీత బాలక్షణము. ౧౯

రోమహర్షో ముహుస్తాసస్పహసా రోదనం జ్వరః. ౧౭

కాసాతిసారవమధుజృంభాత్పటశవగంధతాః,

అంగేష్వాక్షేపవిక్షేపశ్శోష స్తంభవివర్ణతాః. ౧౮

ముష్టిబంధస్సుత్రాచ్చక్షో బాలస్య స్యుః పితృగ్రహే,

శిశువునకు పితృగ్రహము సోఁకినవో గగుర్పాలు కలుగుట, పలుమారు భయపడుట, కారణములేకయే యేడ్చుట, జ్వరము, కాసము, అతిసారము, వాంతి, ఆవులింత, దర్పి, శరీరమున శవగంధము ఇవి కలుగుట, అవయవములను చాచుట, ముడుచుట, శోష, స్తంభము, వికారవర్ణము, విడికిలిగట్టిగాపట్టుట, నేత్రములయందు నీరుకారుట ఈలక్షణములు గలిగియుండును.

శకునిగ్రహగృహీత బాలక్షణము ౨౦

ప్రస్తాంగత్వమతీసారో జిహ్వతాలుగళే వ్రణాః. ౧౯

స్ఫోటా స్పదాహారుక్పాకాన్సంధిషు స్యుః పునఃపునః,

నిశ్యహ్ని ప్రవిలీయంతే పాకో వక్త్రే గుడేఽపివా. ౨౦

భయం శకునిగంధత్వం జ్వరశ్చ శకునిగ్రహే,

బాలునికి శకునిగ్రహము సోఁకినవో అంగములుజారుట, అతిసారము కలుగుట, నాలుక లోబాడ కంఠము వీనియందు వ్రణముగలుగుట, శరీరసంధులయందు మంట, శూల, పాకము వీనితోఁ గూడియుండు పిటికలు పలుమారుజనించుట, పిటికలు రాత్రులయందు కనుపడి పగటియందు మరగిపోవుట, నోటియందును గుడమునందును వ్రణము జనించుట, భయపడుట, శరీరమునందు పక్షితో తుల్యమైనవాసనకలుగుట, జ్వరముకలుగుట ఈలక్షణములు కలిగియుండును.

—ॐ పూతనాగ్రహగృహీత బాలలక్షణము. ౧౮—

పూతనాయాం వమిః కంపస్తంద్రా రాత్రౌ ప్రజాగరః. ౨౦

హిధ్వాధ్వానం శకృద్భేదః పిపాసా మూత్రనిగ్రహః,
స్తస్తహృష్టాంగరోమత్వం కాకవత్పూతిగంధతా. ౨౧

బాలరస పూతనాగ్రహము సోఁకినచో వాంతి వణికు రాత్రులయందు నిద్రా భంగము తంద్ర ఎక్కిళ్లు కడుపుబ్బరము మలబంధము దప్పి మూత్రప్రతిబంధము అంగములు జారిపోవుట గగుర్పాటు శరీరమున కాకివాసన కలుగుట ఈలక్షణములు గలిగి యుండును.

—ॐ శీతపూతనాగ్రహగృహీత బాలలక్షణము. ౧౯—

శీతపూతనయా కంపో రోదనం తిర్యగీక్షణమ్,
తృష్ణాంత్రసూజోఽతీసారో వసావద్విస్రగంధతా. ౨౨

పార్శ్వపైత్రికస్య శీతత్వముష్ణత్వమపరస్య చ,

బాలరస శీతపూతనాగ్రహము సోఁకినచో వణికుట, ఏడ్చుట, అడ్డముగ చూచుట, దప్పిగలుగుట, ప్రేగులబిచుట, విరేచనములగుట, శరీరమునందు క్రొవ్వనంటి దుర్గంధము ఇవి కలుగుట, శరీరమున నొకపార్శ్వము చల్లగ మఱియొకపార్శ్వము వేడిగ నుండుట ఈ లక్షణములు గలిగియుండును.

—ॐ అంధపూతనాగ్రహగృహీత బాలలక్షణము ౨౦—

అంధపూతనయా ఛర్దిః జ్వరః కాసోఽల్పవహ్నితా. ౨౩

వర్చసో భేదవైవర్ణ్యదాగ్ధాన్యంగశోషణమ్,
దృష్టిసాదోఽతిరుక్మాంఢూపోధకీజన్మశూన్యతాః. ౨౪

హిఢ్తోద్వేగస్తనద్వేషవైవర్ణ్యం స్వరతీక్షణతా,
వేపథుర్మత్స్యగంధిత్వమథవా సాన్లుగంధితా. ౨౫

దృష్టిపూతనాగ్రహము సోఁకిన శిశువునకు వాంతి జ్వరము కాసము అగ్ని మాంద్యంబును కలుగును. మఱియు వికారవర్ణదుర్గంధములతోడ భిన్నభిన్నముగ మలమువెడలుట, శరీరము శుష్కించుట, దృష్టికి శక్తితగ్గుట, శరీరమునందు మిక్కుటముగ శూల, దురద, పోధకి ఇవి జనించుట, ప్రజ్వనశించుట, ఎక్కిళ్లు గాయము స్తన్యమునందు ద్వేషము వికారవర్ణము క్రూరస్వరము వణికు ఇవి కలుగుట, శరీరమునందు మత్స్యగంధము గాని అమ్మగంధము గాని గలిగి యుండుట యీలక్షణములు గలిగి యుండును. దీనికి అంధపూతనయని పేరుకలదు.

—ॐ ముఖమండలి గ్రహగృహీత శిశులక్షణము. ౧—

ముఖమండలితయా పాణిపాదస్య రమణీయతా,

సిరాభిరసితాభాభిరాచితోదరతా జ్వరః.

—౨—

అణోచకోఽంగగ్లపనం గోమూత్ర సమగంధతా,

శిశువునకు ముఖమండలి యను గ్రహము సోఁకినచో హస్తపాదము లందముగ నుండుట, కడుపు వైభాగమునందు నల్లనిసిరలు వ్యాపించియుండుట, జ్వరము అశోచకమును కలుగుట, శరీరము కృశించుట, శరీరమున గోమూత్రముతో తుల్యమైన గంధముకలుగుట ఈలక్షణములు కలిగియుండును. ఈ గ్రహమును ముఖమండలిత యనియు జెప్పదురు.

—ॐ రేవతీ గ్రహగృహీత బాలలక్షణము. ౩—

రేవత్యాం శ్యావసీలత్వం కర్ణనాసాక్షిమద్దనమ్.

—౪—

కాసపిథ్వాక్షివిక్షేపవక్రవక్రత్వరక్తతాః,

బస్తగంధోజ్వరశ్శీషః పురీషం హరితం ద్రవమ్.

—౫—

రేవతీ గ్రహముసోఁకిన బాలునికి శరీరమునందు కొంచెము తెల్లగను నల్లగను నుండువర్ణము, చెవులు ముక్కు కండ్లు నీనియందు నొప్పి, కాసము ఎక్కిళ్లు ఇవి జనించుట, కండ్లుతిరుగుట, నోరు వంకరగనగుట, శరీరమునందు ఎఱుపువర్ణము, గొట్టెతో తుల్యమైనవాసనకలుగుట, జ్వరము శోషయుకలుగుట, మలము పచ్చవర్ణముగను ద్రవముగను వెడలుట ఈలక్షణములు కలిగియుండును.

—ॐ శుక్లరేవతీ గ్రహగ్రస్త బాలలక్షణము. ౬—

జాయతే శుక్లరేవత్యాం క్రమాత్సర్వాంగసంక్షయః,

బాలునికి శుక్లరేవతి యను గ్రహముసోఁకిన అన్ని యంగములు క్రమక్రమముగ క్షయించుచుండును.

—ॐ బాలగ్రహో సాస్యలక్షణము. ౭—

కేశశాతోఽన్నవిద్యేషస్త్వరదైన్యం వివర్ణతా.

—౮—

రోదనం గృధ్రగంధిత్వం దీర్ఘ కాలానువర్తనమ్,

ఉదరే గ్రంథయో వృత్తా యస్య నానావిధం శకృత్.

—౯—

జహ్వయా నిమ్నతా మధ్యే శ్యావం తాలు చ తం త్యజేత్,

బాలగ్రహము సోఁకిన బాలునికి తలవెంట్రుక లూడుట, అన్నద్యేషము, దీనస్వరము, వికారవర్ణంబును కలుగుట, యెల్లప్పు డేడ్చుట, శరీరమున గ్రద్దవాసన వీచుట,

రోగము బహుకాల మనుగరించుచుండుట, కడుపున గుండ్రమైన గ్రంథులు జనించుట, నానావిధములుగ మలమువెడలుట, నాలుక మృత్యుప్రదేశమున పల్లముగుట, లోడాహ నల్లగనగుట ఈ లక్షణములు కలిగియుండునని యసాధ్యమగుటందేసి చికిత్సయందు నిర్లంపవలయును.

— ౨౭ అసాధ్యశుష్కరేవతీ గ్రహలక్షణము. ౨ —

భుంజానోఽన్నం బహువిధం యో బాలః పరిహీయతే. ౩౦

తృష్ణాగృహీతః తౌమాత్తో హంతి తం శుష్కరేవతీ,

ఏబాలుడు ఆ నీకవిధములైన అన్నములను భుజింపుచుండియు కృశించి మిక్కిలి దప్పితోఁ గూడినవాడుగ దుర్బలములైన యింద్రియములు గలవాడుగ నుండునో యట్టిబాలుని శుష్కరేవతీయను గ్రహము చంపును.

— ౨౮ బాలగ్రహ గ్రహణకారణము. ౨ —

హింసారత్యర్చనాకాంతౌ గ్రహగ్రహణకారణమ్. ౩౧

జీవహింసయం దిచ్చ, కామము, పూజయందాసక్తి ఇవి గ్రహములు సోఁకుటకు కారణములు. (అనగా హింసించుటయం దిచ్చచేఁగాని సురతమునం దిచ్చచేఁగాని బలి మొదలగుపూజల గైకొనుటయం దిచ్చచేఁగాని మనుజులను గ్రహములుసోఁకును)

— ౨౯ హింసాత్మక గ్రహగృహీతలక్షణము. ౨ —

తత్ర హింసాత్మకే బాలో మహా న్వాస్త్రతనాసికః,

క్షుతజిహ్వః క్షణేద్బాధమనుభీ సాశ్రులోచనః. ౩౩

దుర్బల్యో హీనవచనః పూతిగంధిశ్చ జాయతే,

తౌమో మూత్రపురీషం స్వం మృద్నాతి న జుగుప్సతే. ౩౪

హస్తా చోద్యమ్య సంరభో హంత్యాత్సానం తథా పరమ్,

తద్వచ్చశస్త్రకాష్ఠాద్యైరగ్నిం వా దీప్తమావిశేత్. ౩౫

అప్పు మజ్జేత్పతేత్కూపే కుర్యాదన్యచ్చ తద్విధమ్,

తృష్ణాహమోహాన్ పూయస్య ఛర్దనం చ ప్రవర్తయేత్. ౩౬

రక్తం చ సర్వమార్గేభ్యో రిప్టోత్పత్తిశ్చ తం త్యజేత్,

హింసించుటయం దిచ్చగల గ్రహము బాలరతుగాని పెద్దవాండ్రుగాని సోఁకి నవో అట్టివారు చీమిడి కారుమండు ముక్కు గలవారును, నాలుక లోపలి కీడ్చికొన

బడినవారును, కండ్లయందు నీరు కారుచుండువారును, మిక్కిలి యశృణ్యముగలవారును, వికారవర్ణము దీనవచనములు దుర్లంఘములు గలవారునగుదురు. వికారముగ నరచుట తన మూత్రపురీషములను అసహ్యతలేకయే చేతులతో బిటుమట, మిక్కిలి యాగ్రహముతో హస్తముల పైకెత్తి తన్నుకొనుట, యితరుల నాయుధాదులచే ప్రహరించుట, జ్వలింపు చుండు అగ్నియందు ప్రవేశించుట, ఉదకములో మునుగుట, బావియందురుకుట, మిక్కిటముగ సాహసకృత్యముల నొనర్చుట, దప్పి, సర్వాంగతాపము, మూర్ఛకలుగుట, చీము, వాంతియుగుట, స్తోతోమార్గములనుండి రక్తమువెడలుట యివి కలుగును. ఇట్టి అరిష్టనూచకములు కలిగియుండు వారికి చికిత్స జేయంజనదు.

❧ రతికామ గ్రహగృహీతలక్షణము. ❧

రహస్త్రిరతిసంలాపగంధస్రగ్భాషణప్రియః.

32

హృష్టశ్శాంతశ్చ దుస్సాధ్యో రతికామేన వీడితః.

రతియం దాసక్తిగల గ్రహము సోఁకినయెడల మనుజుఁడు ఏకాంతముగ స్త్రీ సంభోగము స్త్రీసంభాషణము మంచిగంధము పుష్పములు భూషణములు వీనియం దిచ్చగలవాఁడును, సంతోషము గలవాఁడును, కాంతిగలవాఁడునై యుండును. ఇది కష్టసాధ్యము.

❧ బలికామ గ్రహ గృహీతలక్షణము. ❧

దీనః పరిమృశే ద్వక్త్రం శుష్కోష్ఠగళతాలుకః.

33

శంకితం వీక్షతే రాతి ధ్యాయత్యాయాతి దీనతామ్,

అన్నమన్నాభిలాషేపి దత్తం నాతిబుభుక్షతే.

34

గృహీతం బలికామేన తం విద్యా త్సుఖసాధనమ్.

బలియం దాసక్తిగల గ్రహము సోఁకినయెడల మనుజుఁడు దైన్యముగల వాఁడును పెదవులు కంఠము లోదొడ ఇవి యెండిన వాఁడునై చేతితో నోటిని తుడుచుకొనును. బెదవి చూచును. కూతవేయును. చింతించును. దీనత్వమును బొందును. అన్నమునం దిచ్చులిగి యుండునపు డన్నమిడిన భుజింపకుండును. ఇది సుఖ సాధ్యము.

❧ హింసాత్మకాది గ్రహదోషచికిత్స. ❧

హంతుకామం జయేద్ధోమైస్సిద్ధమంత్రప్రసరితైః.

౪౦

ఇతరా తు యథాకామం రతిబల్వాదిదానతః,

హింసించుటయొక్క నిచ్చగల గ్రహమును సిద్ధములములతోఁ జేయఁబడిన హోమంబులచేతను రతికామ గ్రహమును సంభోగము చేతను, బలికామ గ్రహమును పూజాదులచేతను పరిహరింపవలయును. హింసించు గ్రహము మనుషులసోఁకిన నది చికిత్సయం దసాధ్యంబని పూర్వము చెప్పియుండినను

“తస్మాదాచర మోచ్ఛ్వాసా చ్ఛికిత్సేత్”

చరమశ్వాస పర్యంతము చికిత్స చేయవలయునని యష్టాంగసంగ్రహమునందు చెప్పియుండుటవలన నిచట దానికి చికిత్స చెప్పఁబడినది.

— సాధ్యబాలగ్రహ దోషచికిత్స. —

అథ సాధ్యగ్రహం బాలం వివిక్తే శరణే స్థితమ్. ౪౧

త్రిరహస్సి క్తసంమృష్టే సదాసన్నిహితానలే,
ప్రక్షీర్ణభూతికుసుమసత్రబీజాన్ననర్షవే. ౪౨

రక్షోఘ్నతైలజ్వలితప్రదీపహతపాఘ్ని,
వ్యవాయమద్యపిశితివృత్తపరిచారకే. ౪౩

పురాణసర్పిషాభ్యక్తం పరిషిక్తం సుఖాంబునా,
సాధితేన బలానింబవై జయంతీనృపద్రుమైః. ౪౪

పారిభద్రకకట్యంగజంబూవరుణకట్యుడైః,
కపోతవంకాపామార్గపాటలామధుశిగ్రుభిః. ౪౫

కాకజంఘామహాశ్వేతాకపిత్తక్షీరపాదపైః,
సకదంబకరంజైశ్చ ధూపం స్నాతన్య చాచరేత్. ౪౬

ద్వీపివ్యాఘ్రాహినిహర్ష చర్మభిర్భృతమిశ్రితైః,

బాలనికి సుఖసాధ్యమైన గ్రహము సోఁకినయెడల వానికి ప్రాతఃసేతితో నశ్యం గముచేయించి, చిట్టాముట్టి, వేము, తక్కిలి, రేల, బాడిదెము, పెనువ్రూసు, నేరేడు, ఉలిమిడి, కామంచిగడ్డి, సరస్వతియాకు, ఉత్తరేణి, కలిగొట్టు, ఎఱ్ఱమునగ, కాకిదొండ, పాలనేలగుమ్మడుగడ్డ, వెలగ, తీరివృక్షములు, కడిమి, క్రాసుగు పినిచిచ్చి కాచి సుఖోష్ణముగనుండు నుదకముచే స్నానము చేయించి పిదప మాడుపర్యాయములు అలికియూపుఁబడినదియు, పరిశుద్ధమైనదియు ఎల్లపుడుజ్వలింపుచుండు అగ్నిగలదియు, విభూతి పుష్పములు పత్రములు బీజములు అన్నము ఆవాలు ఇవి చల్లఁబడినదియు, రాక్షసులను కూరించునట్టి తైలముచే ప్రకాశింపుచుండు దీపముగలదియు, మద్యమాంసమైధున దురా

చారములను విజ్ఞించియుండు పరిచారకులతోఁ గూడినదియు నైన గృహమునందు ఆబా
లుని కూర్చుండబెట్టి పెద్దపులి చిరుతపులి పాము సింహము ఎలుగుబంటి వీనిచర్మములను
ఘృతముతో తడిసి ధూపము వేయవలయును.

— ౭౭ సర్వగ్రహపీడా హరధూపము. —

పూతీదశాంగీసిద్ధార్థ వచాభల్లాతదీప్యకైః.

౪౭

సకుష్మై శుక్లుతై ధూప సుర్వగ్రహవిమోక్షణః,

కలుక్రమగు, దశాంగీ, (అనఁగా క్రిందిశ్లోకములో చెప్పియుండు పసు మొద
లగు పదిద్రవ్యములు) తెల్లవాలు, వస, జీడిగొంజలు, ఓమము, చెంగల్వకోష్ఠ వీనిని నేతి
లోతడిసి ధూపమువేసిన సర్వగ్రహబాధలు నివర్తించును.

— ౭౮ దశాంగ ధూపము. —

వచాహింగువిడంగాని సైంధవం గజపిప్పలీ.

౪౮

పాతావ్రతివిషావ్యోషం దశాంగః కశ్యపోదితః,

వస, ఇంగువ, వాయువిడంగములు, సైంధవలవణము, వీనుగుపిప్పళ్లు, చిరు
బొద్ది, అతివస, త్రికటుకములు వీని నేకముచేసి సర్వగ్రహములకు ధూపము వేయ
వలయును. ఇది కశ్యపునిచే చెప్పబడిన దశాంగధూపము. సర్వగ్రహ బాధలను నశిం
పఁజేయును.

— ౭౯ సర్వగ్రహదోషహర సర్వపాది ధూపము. —

సర్వపా నింబవత్రాణి మూలమశ్వఖురా వచా.

౪౯

భూర్జపత్రం ఘృతం ధూపసుర్వగ్రహనివారణః,

ఆవాలు, వేపాకు, వేపవేళ్లు, దింబెన, వస, భుజపత్రి, ఆవు నెయ్యి వీని నొక
టిగచేర్చి ధూపమువేసిన సకలగ్రహబాధలు నివర్తించును.

— ౮౦ బాలగ్రహదోషమునకు అనంతాదిఘృతము. —

అనంతామ్రాస్థితగరం మరీచం మధురోగణః.

౫౦

సృగాలవిన్నా ముస్తా చ కల్కితైస్తైఘ్నైతం పచేత్,

దశమూలరసక్షీరం యుక్తం తద్గ్రహజత్వరమ్.

౫౧

దులగోవిల, మామిడిపప్పు, గ్రంథితగరము, మిరియాలు, మధురగణద్రవ్య
ములు, నక్కతోక పొన్న, తుంగము స్తలు వీనిని సుమభాగములుగ గ్రహించి కల్కి-

ముచేసి దశమాల కషాయములో కలిపి అందులో ఆపుపాలు ఆపు నెయ్యి చేర్చి ఘృత పాకవిధిగ పక్వముచేసి శిశువులకు పానముచేయించిన గ్రహబాళలు నిశ్శేషముగ నివర్తించును.

—ॐ బాలగ్రహదోషమునకు రాస్నాదిఘృతము. ॐ—

రాస్నాద్వ్యంశుమతీనృద్ధపంచమూలవచాఘనాత్,
కౌఠే సర్పిః పచేత్ప్రిష్టైస్సారిబావ్యోషచిత్రకైః. ౫౨

పాతావిడంగమధుకపయస్యాహింగుదారుభిః,
సగ్రంధికై స్సేంద్రయ వై శ్శిశో స్తత్సతతం హితమ్. ౫౩
సర్వరోగగ్రహహరం దీపనం బలవర్ణనమ్,

దుంపరాస్తము, ముయావృష పొన్న, కోరపొన్న, మహాపంచమూలములు, వస, తుంగము స్తులు వీని కషాయములో ఆపునేతిని పోసి అందులో సుగంధిపాల త్రిక టుకములు, చిత్రమూలము, చిరుబొద్ది, వాయువిడంగములు, యష్టిమధుకము, పిన్న మనుజాల, ఇంగువ, దేవదారు, గ్రంధితగరము, కొడిపి విత్తులు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి శిశువుల కిప్పించిన సమస్త రోగములు గ్రహబాళలు హరించును. అగ్నిదీపనము, బలము, శరీరవర్ణంబును కలుగును. సర్వకాలములయందు హితకరముగ నుండును.

—ॐ గ్రహదోషమునకు సారిబాది ఘృతము. ॐ—

సారిబాసురభీబ్రాహ్మీశంఖినీకృష్ణసర్వపైః.
వచాశ్వగంధా సురసాయుక్తై స్సర్పిర్విపాచయేత్,
తన్నాశయేద్ద్రహ్మ సర్వాక్ పానేనాభ్యంజనేన చ. ౫౪

సుగంధిపాల, అందుగు, సర్వస్వతియాకు, శంఖినీ, నల్లఆవాలు, వస, పెన్నేరుగడ్డ, తులసి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి ఆపునేతిలో కలిపి పక్వముచేసి శిశువులకు పానాభ్యంజనములయందు దుపయోగించిన గ్రహబాళలన్నియు శమించును.

—ॐ ధూతగ్రహదోషములకు గోశృంగాది ధూపము. ॐ—

గోశృంగలోమవాలాహినిర్తోకవృషదంశవిత్,
నింబపత్రాజ్యకటుకా మదనం బృహతీద్వయమ్.
కార్పాసాస్థియవచ్చాగరోమ దేవాహ్వసర్వ పమ్, ౫౬

మయూరపత్రశ్రీవాసం తుషకేషం సరామతమ్. ౫౭

మృద్ధాండే బస్తమూత్రేణ భావితం శ్లశ్శమాన్జితమ్, ౫౮

ధూపనార్థం హితం సర్వం భూతేషు విషమద్వయే. ౫౯

అపుయ్యుక్త కొమ్ము పెంట్లకలు తోక, పాముకుబుసము, పిల్లివిష్ణుము, వేఁ
పాకు, వేఁచనూనె, కటుకతోహిణి, మ్రంగ, పెద్దములక, చిన్నములక, పత్తివిత్తులు,
యవలు, గొట్టెపెంట్లకలు, దేవదారు, ఆవాలు, నెమలిరెక్కలు, శ్రీవేష్టకము, ఉముక,
మనుజుని తలపెండ్లుకలు, ఇంగువ వీనిని మట్టికుంఠలోవైచి అంకులో గొట్టెమూత్ర
ముదోసి భావనచేసి యెండించి నున్నగ మార్లముచేసి దానిని సకలభూత గ్రహబాధ,
విషమజ్వరము వీనియందు ధూపము వేయవలయును.

— గ్రహదోషములకు బలిహోమాదులు. ౬౦ —

ఘృతాని భూతవిద్యాయాం వత్సంతే యాని తాని చ,

యుంజ్యత్తథా బలిం హోమం స్వపనం మంత్రతంత్రవిత్. ౬౧

మంత్రతంత్రములను చక్కగను రైతిఁగిన వైద్యుఁడు భూతప్రతిషేధాధ్యాయం
బున వదించిన ఘృత, బలి, హోమ, స్నానములను శిశువులకు ప్రయోగించవలయును.

— గ్రహదోషహరస్నానము. ౬౨ —

పూతీకరంజత్వత్త్రం క్షీరిభ్యో బర్చరాదపి,

తుంబీవిశాలారలుకాశమిబిల్వకపిత్థకాః. ౬౩

ఉత్కావ్యభ్య తోయం తద్రాతౌ బాలానాం స్వపనం శివమ్,

కాలుక్రనుగు, క్షీరిపుష్పములు, కుక్కవాయింట వీనిపట్టలు ఆకులు, సొర,
పిన్నపావర, దుండిలము, జమ్మి, మారేడు, వెలగ వీనియాకులు; ఇటుల నీయోషధుల
నుదకములోవైచి చక్కగకాచి సుఖోష్ణముగనుండు నా యుదకముచే బాలగ్రహము
సోఁగిన శిశువులకు రాత్రులయందు స్నానముచేయించిన హితకరంబుగ నుండును.

— గ్రహదోషనుబంధచికిత్స. ౬౪ —

అనుబంధాన్యథాకృచ్ఛ్యం గ్రహం పాయేవ్యుపద్రవాత్. ౬౫

బాలామయనిషేధోక్తభేషజై స్పముపాచరేత్,

53. వైచిత్త్యలచే గ్రహములు మాత్రము నివర్తించి వానిసంబంధమైన యుపద్రవములు అనుభవింపుచుండిన బాలామయప్రతిషేధాధ్యాయమునందు చెప్పబడిన యశాపగమము నాయాశోగానుగుణముగ నిష్పింపవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రము

మూడవ అధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

చతుర్థాధ్యాయము.

(భూతవిద్య) 3-వ అంగము.

అస. మానవలప సుందాది గ్రహములు సోఁకినచో జ్వరాద్యుప ద్రవంబులు కలుగుటంబోలె మనుజులకు భూతములు సోఁకిన పై జ్వరాద్యుప ద్రవములు జనించును. కావున భూతస్వరూపాదులను తెలియవలయుటకై భూతవిజ్ఞానీయాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది.

భూతవిజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాత్మో భూతవిజ్ఞాన మధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతిహా స్నాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

బాలగ్రహ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము భూతగ్రహలక్షణములనుబోధించునట్టి భూతవిజ్ఞానమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ భూతగ్రహిత. పురుషలక్షణము. —

లక్షయేత్ జ్ఞానవిజ్ఞానవాచ్యేష్టాబలపౌరుషమ్,

పురుషేఽపౌరుషం యత్ర తత్ర భూతగ్రహం వదేత్.

జ్ఞాన, విజ్ఞాన, వాక్య, వ్యాపార, బల, సామర్థ్యంబు లేమానవునికి ప్రకృతికి మించి వ్యత్యస్తముగ నుండునో అట్టివానికి భూతగ్రహము సోఁకియున్నదని నిశ్చయింపవలయును.

—ॐ దేవాదిభూతములు సోఁకిన పురుషలక్షణము. —

భూతస్య రూపప్రకృతిభాషాగత్యాదిచేష్టితై,

యస్యానుకారం కురుతే తేనావిష్టం త మూదిశేత్.

సోఽష్టాదశవిధో దేవదానవాదివిభేదతః,

దేవదానవాది భేదంబులచే భూతగ్రహములు పదు నెనిమిది విధములుగ నుండును. వానిలో నేభూతముయొక్క రూపము, స్వభావము, వృత్తనము, గతులము మొదలగు నవి మనుజునికి గలిగి యుండునో యాభూతము సోఁకియున్నదని తెలియ వలయును.

—ॐ దేవాదిగ్రహములు సోమతమకారణము. ॐ—

హేతుస్తదనుషక్తౌ తు సద్యః పూర్వకృతోఽథవా. 3

ప్రజ్ఞాపరాధస్సుతరాం తేన కామాదిజన్మనా,
లుస్తధర్మవ్రతాచారః పూజ్యనప్యతివర్తతే. ౪

తంతథా భిన్నమర్యాదం పాప మాత్సోపఘాతినమ్,
దేవాదయోఽప్యనుష్ఠుంతి గ్రహశ్చిద్రప్రహారిణః. ౫

నిద్రంపాతక్రియారంభః పాకోఽనిష్ఠస్య కర్మణః,
ఏకస్య శూన్యేఽవస్థానం శ్మశానాదిషు వా నిశి. ౬

దిగ్వాసత్స్వం గురోర్నిందా రతే రవిధిసేవనమ్,
అశుచేద్దేవతార్చాది పరసూతకసంకరః. 2

హోమమంత్రబలీజ్యానాం విగుణం పరికర్ష చ,
సమాసాద్దినచర్యాది ప్రోక్తాచారస్యతిక్రమః. ౮

మమజా లీజన్మమునందైనను. పూర్వజన్మమునం దైనను బుద్ధిపూర్వకముగ నపరాధములు (పాపములు) చేయుటవలన నట్టివారిని దేవాదిగ్రహములు సోమను. అది యెట్లు నిన్—మనుజుఁడు కామకోపిధాదులవలన బుద్ధిపూర్వకముగ పాపముచేసినచో ధర్మవ్రతాచారవిరహితుండై పెద్దలను తిరస్కరించువాఁడును, మర్యాదా రహితుండును పాపమును జేయువాఁడును, తనవ్రతానే కీడునుచేసికొనువాఁడును నగును అట్టిమనుజునియందు సమయమును కనుపెట్టియుండు దేవాదిగ్రహములు ప్రవేశించును. తనచే పూర్వజన్మమునందుగాని, ఈ జన్మమునందుగాని బుద్ధిపూర్వకముగ చేయఁబడిన పాపములకు ఫలము కలుగునమయమునందు మనుజుఁడు మరల పాపకృత్యములను చేయుట కారంభించును. ఇదియే భేదమనఁబడును. మఱియు రాత్రులయందు నిర్జనప్రదేశమునందుగాని, శ్మశానము మొదలగు దుష్టస్థలములయందుగాని యేకాకియైయుండుట, దిగంబరుఁడుగ నుండుట, సురువునుసేదించుట, శాస్త్రవిరుద్ధముగ సురతము చేయుట, అశుద్ధివోడ దేవతల నారాధించుట, ఇతరులయొక్క సూతకములను తానుకలుపుకొనుట, శాస్త్రవిరుద్ధముగ హోమ, మంత్ర, బలి, పూజల నొనర్చుట, దినచర్యాధ్యాయ ధర్మశాస్త్రములయందుఁ జెప్పఁబడియుండు ధర్మాచారముల నపవిత్రీంచుకొనుట యివి భూతములుసోమతమ కారణములు.

—ॐ భూత గ్రహాకాలము. ॐ—

గృహ్లాంతి శుక్లవ్రతిపత్రయోదశ్యో స్సురా నరమ్,

శుక్లత్రయోదశీకృష్ణద్వాదశ్యోద్ధానవా గ్రహః.

౯

గంధర్వాస్తు చతుర్దశ్యాం ద్వాదశ్యాం చోరగాః పునః,

పంచమ్యాం శుక్లనవమ్యేకాదశ్యోస్తు ధనేశ్వరాః.

౧౦

శుక్లాష్టపంచమిపూర్ణమాసీషు బ్రహ్మరాక్షసాః,

కృష్ణే రక్షఃపిశాచాద్యా నవద్వాదశ పర్వసు.

౧౧

దశామావాస్యయోరష్ట నవమ్యాఃపితరోఽపరే,

గురువృద్ధాదయః సాయః కాలం సంధ్యాసు లక్షయేత్.

౧౨

దేవగ్రహములు శుద్ధపాడ్యమిత్రయోదశీ తిథులయందును, దానవగ్రహంబులు శుద్ధత్రయోదశీ బహుళద్వాదసులయందును, గంధర్వగ్రహములు చతుర్దశీ ద్వాదసులయందును, సర్పగ్రహములు బహుళపంచమి శుద్ధసప్తమిలయందును, యక్షగ్రహములు ఏకాదశియందును, బ్రహ్మరాక్షసగ్రహములు శుద్ధాష్టమి పంచమి పూర్ణిమా తిథులయందును, రాక్షసపిశాచాది గ్రహములు ఒహుళనవమీ ద్వాదశీ అమావాస్య పూర్ణిమలయందును, పితృగ్రహంబులు దశమి అమావాస్య అష్టమినవమీ తిథులయందును, ఇతరములైన గురువృద్ధగ్రహములు ఆష్టమి నవమి తిథులయందును మనుజులను సోఁకును. మఱియు పైచెప్పిన గ్రహములన్నియు వాని వానికచెప్పియుండు తిథులయందు సంధ్యాకాలముననే తఱుచుగసోఁకును.

— ౨౭ దేవగ్రహగృహీతలక్షణము. ౨౭ —

పుల్లపద్మోపమముఖం సౌమ్యదృష్టి మకోపనమ్,

అల్పవాక్సేద్విణ్మాత్రం భోజనానభిలాషిణమ్.

౧౩

దేవద్విజాతిపరమం శుచిసంస్కృతవాదినమ్,

మీలయంతం చిరాన్నేత్రే సురభిం వరదాయినమ్.

౧౪

శుక్లమాల్యాంబరసరిచ్చైలోచ్చభవనప్రియమ్,

అనిద్రమప్రథవ్యం చ విద్యాదేవవశీకృతమ్.

౧౫

వికసించిన తామరపుష్పమువంటి ముఖముగలవాఁడును, ప్రారబృష్టిలేక సౌమ్య దృష్టికలవాఁడును, కోపములేనివాఁడును, స్వల్పముగమాటలాడువాఁడును, చెమట మల మూత్రములు నివి స్వల్పముగ కలిగియుండు వాఁడును, ఆహారమునం దిచ్చలేనివాఁడును, దేవబ్రాహ్మణులయందు భక్తిగలవాఁడును, శుద్ధముగను సత్యముగను భాషించువాఁడును, చిరకాలము శీత్రములను తెరచికొని యుండువాఁడును, సుగంధమైన శరీరము గలవాఁడును, వరమునిచ్చువాఁడును, తెల్లనిపుష్పములు, తెల్లనివస్త్రములు నడులు ధ్యోత

ములు ఉన్నతగ్రహములు వీనియందెచ్చగలవాఁడును, నిద్రాహితుండును, ఇతరులచే జయింపఁదగని వాఁడునునై యుండు మనుజుని దేవగ్రహము సోఁకియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

— ౨౭ అనురగ్రహగృహీత లక్షణము. ౨౭ —

జహ్నుదృష్టిం దురాత్మానం గురుదేవద్విజద్విషమ్,
నిర్భయం మానినం శూరం క్రోధనం వ్యవసాయినమ్. ౧౬
రుద్రస్కందో విశాఖోఽహ మింద్రోఽహ మితివాదినమ్,
సురామాంసరుచిం విద్యా దైత్యగ్రహగృహీతకమ్. ౧౭

కుటిలదృష్టిగలవాఁడును, దుర్బుద్ధిగలవాఁడును, దేవతాగురుభ్రాష్టాణుల ద్వేషింఁచువాఁడును, భయములేనివాఁడును, మానము శౌర్యము కోపము ఉత్సాహము పీనితోఁగూడియుండువాఁడును, నేనే ఇంద్రుడను నేనే సుబ్రహ్మణ్యుడను నేనే యాశ్వరుడను అని వాదించువాఁడును, మద్యమాంసములయం దధిక్షేచ్ఛగలవాఁడునునైయుండు మనుజునియందు అనురగ్రహము ఆహించియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

— ౨౮ గంధర్వగ్రహగృహీత లక్షణము. ౨౮ —

స్వాచారం సురభిం హృష్టం గీతనర్తనకారిణమ్,
స్నానోద్యానరుచిం రక్తవస్త్రమాల్యానులేపనమ్. ౧౮
శృంగారలీలాభరతం గంధర్వాధ్యుషితం వదేత్,

గంధర్వగ్రహము సోఁకినమనుజుఁడు మంచితాచారముల నవలంబించువాఁడును, సుగంధ చందనాదులను ధరించువాఁడును, సంతోషసహితుండును, గానముచేయువాఁడును, నృత్యములను జేయువాఁడును, స్నానముచేయుటయందు ప్రీతికలవాఁడును, ఉద్యానవనమునం దెచ్చగలవాఁడును, ఎఱ్ఱనివస్త్రములు ఎఱ్ఱనిపుష్పములు ఎఱ్ఱనిచందనము వీనిని ధరించుటయం దధికప్రీతికలవాఁడును శృంగారలీలయందాగ్రక్తి కలవాఁడునై యుండును.

— ౨౯ ఉరగగ్రహగృహీత లక్షణము. ౨౯ —

రక్తాక్షం క్రోధనం స్తబ్ధదృష్టిం వక్రగతిం చలమ్. ౧౯
శ్వసంతమనిశం జిహ్వలానినం సృక్ష్ణోలిహమ్,
ప్రియదుగ్ధగుడన్నానమథోపదనశాయినమ్. ౨౦
ఉరగాధిష్ఠితం విద్యాత్తస్యంతం చాతపత్రతః,

ఎఱ్ఱని కన్నులుగలవాఁడును, మిక్కిలి కోపముగలవాఁడును, స్తబ్ధమైన దృష్టిగల
వాఁడును, వంకరగ నడచువాఁడును, ఎల్లప్పుడు చలింపు స్వభావముగలవాఁడును, ఎల్ల
ప్పుడును పెద్దయూరివిడుచువాఁడును, పామువలె నాలుకనాడించువాఁడును, పెలపులను
(అనగా పెదపులకొనలను) నాకువాఁడును, పాలు బెల్లము స్నానము వీనియందు ప్రీతి
గలవాఁడును, బోర్లగిల పరుండువాఁడును, భయపడువాఁడును నగు మనుజుని ఉరగ
మాముసోఁకినదని తెలిసికొనవలయును.

— యక్షగ్రహగృహీత లక్షణము. ౨౯ —

విప్లుతం త్రస్తరక్తాక్షం శుభగంధం సుతేజసమ్. ౨౧

ప్రియనృత్యకథాగీతస్నానమాల్యానులేపనమ్,
మత్స్యమాంసరుచిం హృష్టం దుష్టం బలినమన్యయమ్. ౨౨

చలితాగ్రకరం కస్తై కిందదామీతి వాదినమ్,
రహస్యభాషణం వై ద్యద్విజాతిపరిభావినమ్. ౨౩

అల్పరోషం హృతగతం విద్యా ద్యక్షగృహీతకమ్,

భయముతోఁగూడి యెఱ్ఱగనుండు నేత్రములు గలవాఁడును, ప్రశస్తమైనవాసన
మంచితేజస్సుగలవాఁడును, నృత్యము కథలు సంగీతము స్నానము పుష్పములు చంద
నము మత్స్యము మాంసము వీనియందు ప్రీతిగలవాఁడును, సంతోష సమన్వితుండును,
బలముగలవాఁడును, నాశములేనివాఁడును, చేతివ్రేళ్లను ఘనమారు ఆడించువాఁడును, ఎవ
నికి దేనినిత్తును అని పునుమారు చెప్పవాఁడును, రహస్యముగ భాషించువాఁడును, వైద్యు
లను బ్రాహ్మణులను తిరస్కరించువాఁడును, స్వల్పకోపము గలవాఁడునై యుండు మను
జుని యక్షగ్రహము సోఁకియున్నదని తెలియవలయును.

— బ్రహ్మరాక్షసగ్రహగృహీత లక్షణము. ౩౦ —

హాస్యనృత్యప్రియం రాద్రచేష్టం ఛిద్రప్రహారిణమ్. ౩౪

ఆక్రోశినం శీఘ్రగతిం దేవద్విజభిషద్విషమ్,

ఆత్మానం కాఠశస్త్రాద్వైర్ఘ్నంతం భోశ్శబ్దవాదినమ్. ౩౫

శాస్త్రవేదపఠం విద్యా ధృష్టహీతం బ్రహ్మరాక్షసైః,

పరిహాసము వర్తనము వీనియందు దిచ్చగలవాఁడును, క్రూరవాద్యపారములను చేయు
వాఁడును, సమయముజూచి ప్రహరించువాఁడును, కూత వేయువాఁడును, వేగముగ

నశుచువాడును, దేహాప్రాణైర్గుణలను ద్వేషించువాడును, ఆయుధాదులచే తనశరీరమును కొట్టుకొను వాడును, (ఓ) అని కేకలు వేయువాడును, వేద శాస్త్రములను పఠించువాడునునై యుండు మనుజుడు బ్రహ్మాక్షున గ్రహపీడితుండని తెలిసికొనవలయును.

— రాక్షసగ్రహగృహీత లక్షణము ౭ —

నక్రోధదృష్టిం భృకుటీముద్వహంతం ససంభ్రమమ్. ౨౬

ప్రహరంతం ప్రధానంతం శబ్దం తం భైరవాననమ్,

అన్నాద్వినాపి బలినం నష్టనిద్రం నిశాచరమ్ ౨౭

నిర్లజ్జమశుచిం శూరం క్రూరం పరుషభాషిణమ్,

రోషణం రక్తమాభ్యస్తీర క్తమద్యామిషప్రియమ్. ౨౮

దృష్ట్యా చ రక్తం మాంసం వా లిహానం దశనచ్ఛదా,

హసంతమన్నకాలే చ రాక్షసాధిష్ఠితం వదేత్. ౨౯

కోపదృష్టిగలవాడును, కనుబొమల నిట్ర బొడిచికొని యుండు వాడును, సంతాపముగలవాడును, అకస్మాత్తుగ మనుజులను కొట్టువాడును, పరుగులిడువాడును, కూయువాడును, భయంకరముఖముగలవాడును, ఆహారములేకుండినను విశేషబలముగలవాడును, నిద్రాశూన్యండును, రాత్రులయందుసంచరించువాడును, లజ్జారహితుండును, పరిశుద్ధిరహితుండును, శౌర్యసంతుండును, క్రూరముగ భాషించువాడును, కోపముగలవాడును, ఎఱ్ఱనిపుష్పములు స్త్రీలు రక్తము మద్యము వీనియందును మాంసమునందును ఇచ్చగలవాడును, రక్తమునుగాని మాంసమునుగాని మోచినపుడెల్ల తన నాలుకచే పెదవుల నాకువాడును, ఆహారకాలమునందు నవ్వువాడును నగు మనుజుని రాక్షసగ్రహము పోకియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

— పిశాచగ్రహగృహీత లక్షణము. ౭ —

అస్వస్థచిత్తం నైకత్ర తిష్ఠంతం పరిధావినమ్,

ఉచ్చిష్టచృత్యగాంధర్వహాసమద్యామిషప్రియమ్. ౩౦

నిర్భర్తనాద్దీనముఖం రుదంతమనిమిత్తతః,

నఖైర్నిఖంతమాత్మానం రూక్షధ్వస్తవపుష్పవరమ్. ౩౧

ఆవేదయంతం దుఃఖాని సంబద్ధాబద్ధభాషిణమ్,

నష్టస్మృతిం శూన్యరతిం లోలం నగ్నం మలీఘనమ్. ౩౨

రథ్యాచేలపరాధీనం తృణమాలావిభూషణమ్,

ఆరోహంతం చ కాష్ఠాశ్వుం తథా సంకరకూటకమ్

33

ఒవశ్యశీనం పితౄచేన విజానీయాదధిష్ఠితమ్,

మనస్సునకు స్వస్థతలేకుండువాడును, ఒకచోనైన నిలువక కరువులిడువాడును, ఉచ్చిష్ట, నృత్య, సంగీత, హాస్య, మద్య, మాంసములందు ప్రీతిగలవాడును, ఇతరులు తన్నుబెడరించుటవలన దైన్యమును జెందువాడును, కారణములేకయే రోదనము చేయువాడును, నిజనఖంబులచే తనకరీరమును గీచుకొనువాడును, రూక్షమైన శరీరము స్వరముగలవాడును, తనమఖముల చెప్పకొనువాడును, ఒకపుడు సందర్శరహితృబుగను మఱియొకపుడు సందర్శనహితంబుగను భాషించువాడును, జ్ఞాపకశక్తిలేకుండువాడును, నిర్జనప్రదేశమునందుండుట కాసక్తిగలవాడును, దిగంబరుండును, మాలిన్యముగలవాడును, ఎల్లపుడు వీధులయందు పడియుండు గుడ్డపేలికలను కట్టుకొనువాడును, తృణములను మాలాగఱించువాడును, కఱ్ఱతోచేయబడిన గుఱ్ఱము సంకరకూటము (అనగా మిట్టగా పోయబడినకుప్ప) వీని నెక్కువాడును, విశేషాహారమును భుజించువాడును నై యుండు మనుజుడు పితౄచగ్రహపీడితుడని తెలిసికొనవలయును.

— ౩౩ ప్రేతగ్రహగృహీత లక్షణము. ౩౩ —

ప్రేతాకృతిక్రియాగంధం భీతమాహారవిద్విషమ్.

34

తృణచ్చిదం చ ప్రేతేన గృహీతం నరమాదిశేత్,

ప్రేతముగో సమానమైనగంధము ఆకారము కృత్యమునుగలవాడును, భీతిజెంది యుండువాడును, అన్నద్యేషముకలవాడును, తృణములను శ్రుంధువాడును నైనమనుజుని ప్రేతగ్రహము సోఁకియున్నదని తెలిసికొనవలయును

— ౩౪ కూశ్మాండగ్రహగృహీత లక్షణము ౩౪ —

బహుప్రలాపం కృష్ణాశ్శం ప్రవిలంబితయాంయినమ్.

35

కూనప్రలంబవృషణం కూశ్మాండాధిష్ఠితం వదేత్,

అధికముగ మాటలాడువాడును, నల్లని ముఖముగలవాడును, మెల్లగనడచువాడును, వృషణములుబిడ్డి ప్రేలాడుచుండువాడును నై యుండు మనుజునిగి కూశ్మాండగ్రహము సోఁకియున్నదని యెఱుంగవలయును.

— ౩౫ నిషాదగ్రహగృహీత లక్షణము ౩౫ —

గృహీత్వా కాష్ఠలోష్ఠాది భ్రమంతం చీరవాససమ్.

36

అ.ఉ. 7

నగ్నం ధావంతముత్తస్తదృష్టిం తృణవిభూషణమ్,

శ్మశానశూన్యాయతనం రథైక్యకన్దుమసేవినమ్.

32

తిలాన్నమద్యమాంసేషు సతతం సక్తలోచనమ్,

నిషాదాధిష్ఠితం విద్యా ద్వదంతం పరుషాణి చ.

3౩

మట్టిగడ్డలు, కట్టలు వీనిని చేతులయందుఁగఱింపుకొని సంచరించుట, నార చీరలంగట్టుట, పరుగులిడుట, ఒకపుడు దిగంబరుండుగనుండుట, భయముతోఁగూడిన దృష్టిగలిగియుండుట, తృణములను భూషణములుగాఁగఱింపుట, శ్మశానాది శూన్య ప్రదేశములయందు వసించుట, వీధులయందలి చెట్లక్రిందనుండుట, నువ్వులయన్నము మద్యము మాంసము వీనియందలిలాచ కలిగియుండుట, పరుషముగ భాషించుట ఈలక్షణములుగల మనుజుని నిషాదగ్రహము సోఁకియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

—౩౭ ఔకిరణగ్రహగృహీత లక్షణము. ౩౭—

యాచంత ముదకం చాన్నం త్రస్తాలోహితలోచనమ్,

ఉగ్రవాక్యం చ జానీయాన్నరమౌకిరణార్దితమ్.

3౪

అన్నోదకములను యాచించుట, అధైర్యముతోఁగూడిన యెఱ్ఱనికండ్లు కలిగియుండుట, క్రూరముగభాషించుట ఈ లక్షణములుగల మనుజునియంగు ఔకిరణగ్రహము ప్రవేశించియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

—౩౮ వేతాశగ్రహగృహీత లక్షణము. ౩౮—

గంధమూర్ఛరతిం సత్యవాదినం పరివేషినమ్,

బహుచ్ఛిద్రం చ జాసీయాద్వేతాశేన వశీకృతమ్.

౪౦

మందించందనము పుష్పహారములు వీనియందనురాగము కలిగియుండుట, సత్యముగభాషించుట, వణముట, విశేషముగ శిశ్రువులు కలిగియుండుట ఈ లక్షణములుగల మనుజుని వేతాశగ్రహము సోఁకియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

—౩౯ పితృగ్రహగృహీత లక్షణము. ౩౯—

అప్రసన్నదృశం దీనవదనం శుష్కతాయకమ్,

చలన్నయనపక్ష్యాణం నిద్రాళుం మందపావకమ్.

౪౧

అపసవ్యపరీధానం తిలమాంసగుడప్రియమ్,

స్థలద్వాచం చ జానీయాత్పితృగ్రహవశీకృతమ్,

౪౨

కలకఁబారిన నేత్రములు దైన్యముతోఁ గూడియుండు ముఖము, శుష్కించిన తాలుప్రదేశము, చలింపుచుండు కంటిరప్పలు, నిద్రించుస్వభావము, అగ్నిమాంద్యము, అపసవ్యముగ ధరించినవస్త్రము, నువ్వులు, మాంగము, బెల్లము పీనియందుప్రీతి, తడబడు మాటలు ఈ లక్షణములుగల మనుజుని, పితృగ్రహము సోఁకియున్నదని యూహించ వలయును.

— ౨౭ గురువృద్ధాదిగ్రహగృహీత లక్షణము. ౨—

గురువృద్ధుని సిద్ధాభిశాపచింతానురూపతః,

వ్యాహారాహారచేష్టాభిర్యథాస్వం తద్ద్రహం వదేత్.

౪౩

గురువులు వృద్ధులు ఋషులు సిద్ధులు పీరియొక్క శాపాభిప్రాయముల కనుగుణముగ నెవనియొక్క యాహార విచన కృత్యములుండునో అట్టి మనుజునియందు వైచేష్టి న గురువు మొదలగుగ్రహములు ప్రవేశించియున్నవని తెలియవలయును.

— ౨౮ అసాధ్యభూత లక్షణము. ౨—

కుమారబృందానుగతం నగ్న ముద్ధతమూర్ధజమ్,

అస్వస్థమనసం దైర్ఘ్యకాలికం తం గ్రహం త్యజేత్.

౪౪

దిగంబరుండును, తలవెండుకలు నిట్రబొడిచికొని యుండువాఁడును, స్వస్థత లేని మనస్సుకలవాఁడును, చిరకాలమనువర్తింపు గ్రహము కలిగియుండువాఁడును, బాట సమాహముచే నావరింపబడిన వాఁడును నగు మనుజునికే చికిత్సచేయంజనదు. ఇది అసాధ్యము.

ఇది అష్టైంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

నాలుగవ యధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ ర మ్మ.

పంచమాధ్యాయము.

అన. పూర్వాధ్యాయములో చెప్పయుండు దేవాదిభూతములు సోమేంద్రులన
జనిండు రోగములకు చికిత్సలను తెలియపఱచుటకై భూతప్రతిషేధమును నీయధ్యాయము
చెప్పుబడుచున్నది —

భూతప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

నూ. లభాతో భూతప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతిహ స్సాహు రాత్రేయాదయో మహర్షయః.

భూతవిజ్ఞానీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము భూతోష్పద్రవంబులకు దగిన చికిత్స
అనుబోధించునట్టి భూతప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

— ౧౭ అహింసాత్మక భూతచికిత్స ౧౭ —

భూతం జయే దహింసేచ్ఛం జపహోమబలివ్రతైః,

తపశ్శీలనమాధానజ్ఞానదానదయాదిభిః.

మనుజులను హింసించుటయందిచ్చలేని భూతములను జపహోమ బలివ్రత
స్వదాచార సాంత్వనచనజ్ఞాన దాన దయాదులచే చికిత్సకేయవలయును.

— ౧౮ భూతపీడా హరయోగము. ౧౮ —

హింగువ్యోమాలనేపాలీలశునాత్కజటాజటూః,

ఆజలోమీ సగోలోమీ భూతకేశీ వచా లతా.

కుక్కుటీ సర్పగంధాఖ్యా తిలాః కాలవిషాశికే,

వజ్రస్త్రోక్తా వయస్థా చ శృంగీ మోహనవల్లభిః.

స్త్రోతోజంజనరక్షోఘ్నం రక్షోఘ్నం చాన్యదాషధమ్,

ఖరాశ్వశావిదుష్టగ్ధ్రి గోధానకులశల్యకాః.

ద్వీపిమార్జారగోసింహవ్యాఘ్రసాముద్రసత్వతః,

చర్మపిత్తద్విజనఖా వర్గేఽస్మిక్ సాధయేష్ఠతమ్.

౫

పురాణమథవా తైలం నవం తత్సాననస్యయోః,

అభ్యంగే చ ప్రయోక్తస్యమేషాం చూర్ణం చ ధూపనే.

౬

ఏభి శ్చ గుటికాం యుంజ్యాదంజనే సావపీడనే,

ప్రతేపే కల్మషేతేషాం క్వాథం చ పరిషేచనే.

౭

ప్రయోగోఽయం గ్రహణీన్నాదాక్ సావస్సారాశ్చమంనయేత్,

ఇంగువ, త్రికటుకములు, హరిదశము, కస్తూరి, వెల్లుల్లి, జిల్లేడుకాడలు, జటామాంసి, అజలోమి (అనఁగాతులసి) తెల్లగరికె, నల్లవావిలి, వస, ప్రేంకణము, బూరుగు, సర్పాక్షి, నువ్వులు, కాకోళి, తీరకాకోళి, నల్లేరు, కరక్కాయలు, అతివస, మోహనవల్లి, స్తోతోంజనము, తెల్లవాలు, గుగ్గిలము, రాక్షసబాధలను తొలగించునట్టి యితరౌషధములు, ముండ్లపంది, గాడినే, గుఱ్ఱము, అడవిపంది, ఒంటె, యెలుగుబంటి, ఉడుము, ముంగిస, పులి, పిల్లి, ఆవు, సింహము, పెద్దపులి, జలజంతువులు కీనియొక్క చర్మము పిత్తము దంతములు గోళ్లు ఈ ద్రవ్యముల కల్మషమును పాతనేతిలోగాని కొత్తనవ్వుల నూనెలోగాని కలిపి పాకవిధి ప్రకారము చక్వముచేసి దానిని స్నానార్థ్యంజన నస్యముల యంగు ప్రయోగించవలయును. పై ద్రవ్యముల నొకటిగఱేర్చి చూర్ణముచేసి ధూపము వేయవలయును. పైచూర్ణములను గుటికలుచేసి అంజనము వేయవలయును. పైద్రవ్యములనునూరి కల్మషముచేసి లేపనముచేయవలయును. పైద్రవ్యములనుదకములోవైచి చక్కఁగకాచి స్నానము చేయించవలయును. అట్లుపయోగించినచో భూతబాధ, ఉన్మాదము, అపస్మారము వీనిని పోగొట్టును.

అథ భూతోపద్రవమునకు నస్యాదులు. ౧౯

గజావట్టిపిప్పలీమూల వ్యోషామలకనర్ద పాక్.

౮

గోధానకులమార్జారర్పుషపిత్తప్రవేషితాక్,

నావనాభ్యంగ సేకేషు విదధీత గ్రహపహాక్.

౯

వీనుఁగుసిప్పళ్లు, పుష్కరమూలము, త్రికటుకములు, ఉసిరికెవరుగు, ఆవాలు, ఈ ద్రవ్యములను ఉడుము, ముంగిస, పిల్లి, మత్స్యములు వీనిపిత్తములతో నూరి నస్యార్థ్యంగపరిషేకములయం దుపయోగించిన గ్రహబాధలు నివర్తించును.

అథ సిద్ధార్థక ఘృతము. ౨౦

సిద్ధార్థకవచాహింగుప్రియంగురజనీద్వయమ్,

మంజిష్ఠా శ్వేతకటఫీ వచా శ్వేతాద్రికర్ణికా.

౧౦

నింబస్య పత్రం బీజం తు నక్తమాలశిరీషయోః,
 సురాహ్వం త్రూషణం సర్పిరోమూత్రే తై శ్చతుర్గుణే. ౧౧
 సిద్ధం సిద్ధార్థకం నామ పానే నస్యే ప్రయోజితమ్,
 గ్రహాన్ సర్వాన్నిహంత్యాశు విశేషాదాసురాన్ గ్రహాన్. ౧౨
 కృత్యులక్ష్మీవిహాన్మాదజ్వరాపస్మారపాప్సు చ,
 ఏభిరేవాపదైర్బస్తవారిణా కల్పితో గదః. ౧౩
 పానసస్యంజనాలేప తనుఘ్నై ణయోజితః,
 గుణైః పూర్వపదుద్విప్లవై రాజద్వారే చ సిద్ధికృత్. ౧౪

తెల్లవాలు, వస, ఇంగువ, ప్రేంకణము, పసుపు, మృనిపసుపు, మంజిష్ఠి, తెల్ల
 గురికంజలు, అతివస, తెల్లగినియ, వేపాకు, కానుగువిత్తులు, దిరిసనపువిత్తులు, దేవదారు,
 త్రికటుకములు వీనిని సమభాగములుగా గ్రహించి కల్పముచేసి ఆపునేతిలో కలిపి
 నేతికి నాలుగింతలు గోమూత్రముపోసి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసిన నది సిద్ధార్థక ఘృత
 మనఁబడును. పానసస్యముల యందీఘృతము నుపయోగించిన సకలగ్రహబాధలు నివర్తిం
 చును. మఱియు నీఘృతసేవనమువలన ఆసురగ్రహములు, పితృచము, అలక్ష్మి, విషము,
 ఉన్మాదము, జ్వరము, అపస్మారము, పాపము ఇవి చలాయనం బగును. పైతెల్లవాలు
 మొదలగు ద్రవ్యముల కల్పమును ఆపునేతిలో కలిపి అందులో నేతికి నాలుగింతలు
 గోమూత్రముపోసి విధిప్రకారము పక్వముచేసి పానసస్య అస్యంజనలేపనములయందు
 ప్రయోగించిన గ్రహమ్యుపద్రవములు నివర్తించుటయే గాక రాజద్వారమున సహితము
 సిద్ధిలుగును.

— భూతోపద్రవమునను సిద్ధార్థకాది ఘృతములు. —

సిద్ధార్థకవ్యోషవచా శ్వగంధానిశాద్వయం హింగుపలాండు
 కందమ్, బీజం కరంజాత్కుసుమం శీరీషాత్ఫలంచ వల్కశ్చ
 కపిత్థవృక్షాత్. ౧౫

సమాశిమంధం సనతం సకుష్ఠం సోమనాకమూలం కిశిహీ
 సితా చ, బస్తస్య మూత్రేణ విభావితం తప్తితైన గవ్యేన
 గుడా నిద్ధధ్యత్. ౧౬

దుష్టప్రణోన్మాదత మోనిశాంధానుద్బద్ధ కాన్వారినిమగ్న
 దేహాన్, దిగ్ధహతాన్ దర్పితసర్పదష్టాన్స్తే సాధయంత్యం
 జననస్యలేపైః. ౧౭

తెల్లవాలు, త్రికటుకములు, వస, పెన్నేరుగడ్డ, పసుపు, నూనిపసుపు, ఇంగువ వెల్లుల్లిగడ్డలు, క్రాసుగవిత్తులు, దిరిసెనపుపూలు, దిరిసెనపువిత్తులు, వెలగపట్ట, సైంధవలనణము, గ్రంధితగరము, చెంగల్యకొప్పు, దుండిలపువేళ్లు, తెల్లగినియ పీనిని సమభాగముగ గ్రహించి గొట్టెయూత్రములో భావనచేసి ఆవుపిత్తముతోనూరి ఘుటికలుచేసి అంజన నస్యలేపనములయం దుపయోగించిన దుష్ట వ్రణములు, ఉన్మాదము, రేచీకటి, బద్ధోదరము, సగ్వవిషము మొదలగునవి నివర్తిండును.

— ౨౭ భూతబాధాహరణాపము. ౨౭ —

కౌర్వాసాస్థిమయూరపించ్చబృహతీనిర్మల్య పిండితక,
త్వజ్జాంసీపుషదంశవిత్తుషవచాకేశాహినిర్మోచనైః,
నాగేంద్రద్విదశృంగహింగుమరిచైస్తుల్యైః కృతం ధూపనం,
స్కంధోన్మాదవిశాచరాక్షససురావేశజ్వరఘ్నం పరం. ౧౮

పత్తివిత్తులు, నెమలియాకెలు, నాకుడు, శివనిర్మల్యము, ప్రంగపట్ట, జటామాంసి, పిల్లివిష్ణుము, ఉముక, వస, మనుజుని తలవెండ్రుకలు, పాముకుబుసము, యేనుగుదంతము, ఇంగువ, మిరియాలు, పీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణము చేసి ధూపముచేసిన స్కంధపిశాచ రాక్షస దేవగ్రహము సోఁకుటవలన జనించిన జ్వరము, ఉన్మాదంబును హరించును.

— ౨౮ భూతరావఘ్నతము. ౨౮ —

దండకము. త్రికటుకదళకుంకుమగ్రంధికఠారసింహీ నిశాదారుసిద్ధార్థయు
గ్గాంబుశక్రావ్యయైః, సితలశున ఫలశ్రయోశీరతిక్తావచాతుత్థ యష్టీ
బలాలోహితైలా శిలాపద్మకైః. దధితగరవధూక సారప్రియావళ్య
విషాఖ్యవిషాతార్క్ష్యశైలైస్సచవ్యామయైః కల్మిశైః, ఘృతమనవ
మశేషమూత్రాంశస్థిం మతం భూతరావాహ్యయం పానతస్తద్రహ
ఘ్నం పరమ్. ౧౯

త్రికటుకములు, తమాలపత్రము, కుంకుమపువ్వు, మోడి, సర్జకారము, ములక, పసుపు, దేవదారు, ఆచాలు, తెల్లవాలు, కురువేరు, కొడిసెవిత్తులు, వెల్లుల్లి, త్రిఫలములు, వట్టివేరు, కలుకఱోహిణి, వస, కగ్పరీతుత్తము, యష్టిమధుకము, చిట్టాముట్టి, మంజిష్ఠ, ఏలకులు, మణిశిల, పద్మకము, పెరుగు, గ్రంధితగరము, మధుకసారము, (అనగా ఇర్పబంక) ప్రేంకణము, అతివస, కాకోలి, రసాంజనము, శిలాజతు, ఛవ్య

ము, చెంగల్యకోష్ఠ పీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి మూత్రనర్దములొ చెప్పియుండు ఎనిమిదివిధములైన మూత్రములలోకలిపి అందులో ప్రాత్ర ఆపు నెయ్యిపోసి ఘృతపాకవిధిగ పాకముచేసిన నది భూతరాషభృతమనబడును. దీనిని పానము చేయుచును గ్రహబాధలన్నియు నివర్తించును.

— ౨౭ మహాభూతరాషభృతము. ౨౭ —

దండకము. సతమధుక కరంజలాక్షా పటోలీనమంగా వచాపాటలీహింగు సిద్ధాగ్నిసంహీనిశాయుగ్లతారోహిణీ, బదరకటు ఫలత్రికాకాండదాసు కృమిఘ్నజగంధామ మరాంగోల్లకోశాతకీశిగునింబాంబు దేంద్రాహ్వా యైః, గదశుకతనుపుష్పబీజోగ్రయప్యద్వికర్ణి నికుంభాన్నిబిలై వృషమైః కల్మితై ర్హృతనర్గేణ సిద్ధం ఘృతం, విధివినిహిత మాశు సర్వైః క్రమైర్యోజితం హంతి సర్వగ్రహోన్మాదకుష్ఠ జ్వరాం స్తన్నహాభూత రావం స్మృతమ్.

— ౨౮

గ్రంధితగరము, అతిమధురము, క్రాసుగు, లక్క, చేదుపొట్ట, మంజిష్ఠ, వస, కలి గొట్టు, ఇంగువ, తెల్లావాలు, పెద్దములక, పనుపు, మ్రానిపసుపు, ప్రేంకణము, కటుక రోహిణి, రేగు, త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, కాకాండము (అనగా హంసపాది లేక పెద్దవేము) దేనదారు, వాయువిడంగములు, వాయింబ, తిప్పతీగె, ఊడుగు, చేదుబీర, మునగ, వేము, తుంగముస్తలు, కొడిసెవిత్తులు, చెంగల్యకోష్ఠ, దిరిసెనపుపువ్వులు, దిరిసెన పువిత్తులు, అతివస, తెల్లగినియ, నల్లతెగడ, చిత్రమూలము, మారేడు పీనిని సమభాగ ములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి అపునేతిలో కలిపి మూత్రనర్దములొ చెప్పియుండు ఎనిమిది మూత్రములనుచేర్చి విధిప్రకారము పక్వము చేయవలయును. ఇది మహాభూత రాషభృతమని చెప్పవలయును. దీనిని పానాభ్యంగనస్యాదులయం దుపయోగించిన సర్వ గ్రహములు, ఉన్మాదము, కుష్టువు, జ్వరము ఇవి నశింపముగ హరించును.

— ౨౯ భూతములకు బలిపూజాదికాలము. ౨౯ —

గ్రహ గృహంతి యే యేషు తేషాం తేషు విశేషతః,
దినేషు బలిహోమాదీన్ స్రయుంజీత చికిత్సకః.

— ౩౦

ఏగ్రహ మేతిథియందు మనుజుని సోకునో యా గ్రహమున కాతిథియందు వై ద్యుడు బలిహోమ పూజాదులను చేయించవలయును.

—ॐ భూతములకు సామాన్యబలిద్రవ్యములు —ॐ

స్నాననస్తవసామాంసమద్యక్షీరగుడాది చ,
రోచతే యద్యదా స్తయేభ్య త్రేపామాహరేత్తదా. ౨౨
రత్నాని గంధమాల్యాని బీజాని మధునర్పిషీ,

భక్ష్యా శ్చ సర్వే సర్వేషాం సామాన్యో విధిరిత్యయమ్. ౨౩
స్నానము, వస్త్రము, క్రొవ్వు, మాంసములు, మద్యములు, పాలు, బెల్లము మొద
లగువానిలో నేగ్రహమున కేకాలమునకేది యిష్టముగనుండునో యాగ్రహమునకు దానిని
ఆకాలమున నిష్పించవలయును. రత్నములు, గంధము, పుష్పములు, యక్షణాన్యాదులు,
తేనె, నెయ్యి, పలురెఱుగులైన భక్ష్యములు. ఇవి సర్వగ్రహముల కిష్టమైన వస్తువులు.
కావున వానినన్నిగ్రహములకును బలిగ నిష్పించవలయును.

—ॐ దేవాదిభూతములకు బలిస్థానములు. —ॐ

సురర్షి గురువృద్ధేభ్యస్సిద్ధేభ్యశ్చ సురాలయే,
దిశ్యత్తరస్యాం తత్రాపి దేవాయోపహరేద్బలిమ్. ౨౪
పశ్చిమాయాం యథా కాలం దైత్యభూతాయ్ చత్వరే,
గంధర్వాయ గవా మార్గే సవస్తాభరణం బలిమ్. ౨౫
పితృనాగ్రహే నద్యాం నాగేభ్యః పూర్వదక్షిణే,
యత్యాయ యత్యాయతనే సరితోర్వా సమాగమే, ౨౬
చతుష్పథే రాక్షసాయ భీమేషు గహనేషు చ,
రక్షసాం దక్షిణస్యాం తు పూర్వస్యాం బ్రహ్మరక్షసామ్. ౨౭
శూన్యాలయే పితౄణాం పశ్చిమాం దిశమాస్థితే,

దేవ, ఋషి, గురు, వృద్ధ, సిద్ధులకు దేవాలయంబులయందును, దేవగ్రహమునకు
మాత్రము దేవాలయమునం దుత్తరవైపునందును బలిసోసంగవలయును. అసురులకు పశ్చి
మమున నాల్గుమార్గంబులు కలియుస్థానంబునను, గంధర్వులకు గోవులు గంచరించునట్టి
మార్గంబునను, పితృగ్రహములకు నదీతీరమునందును, నాగగ్రహములకు నదియందా
గ్నేయ వైపునను, యక్షగ్రహములకు యత్యాలయమునను లేక రెండునదులు కలియుస్థాన
మునను, రాక్షసగ్రహమునకు నాలుగుమార్గములు కలియుస్థలంబునను, లేక భయంకర
మైన వనములయందును, బ్రహ్మరాక్షస గ్రహములకు అడవిలో పూర్వదిశయందును,
వైకౌచగ్రహమునకు పశ్చిమదిక్కున శూన్యగ్రహమునందును, అయాగ్రహమునకుఁ జేప్పి
యందు కాలములో బలిసోసంగవలయును.

—ॐ దేవగ్రహ బలిద్రవ్యములు. ౧౯—

శుచిశుక్లాని మాల్యాని గంధాః తైరేయమోదనమ్. ౨౮

దధి చ్ఛత్రం చ ధవళం దేవానాం బలిరివ్యతే,

పరిశుద్ధంబులును, తెల్లనిరంగులవియునైన పుష్పములు, చందనము, క్షీరాన్నము, పెరుగు, తెల్లనిగొడుగు వీనిని దేవగ్రహములకు బలిగ నిర్పించవలయును.

—ॐ దేవగ్రహపీడాహర ఘృతము. ౨౯—

హింశునర్ష పవక్త్రంధావ్యోమైర్ధవణోన్నితైః. ౨౯

చతుర్ధశే గవాం మూత్రే ఘృతే ప్రస్థం విపాచయోః,

తత్త్వాననావనాభ్యంధైదేవగ్రహవిమోక్షణమ్. 30

ఇంగువ, ఆవాలు, వన, త్రికలుకములు వీనిని దినుసుకు ఒకటిన్నర ఫలముచొప్పున గ్రహించి కల్కముజేసి యొక ప్రస్థము ఆవు నేతిలో కలిపి న్నాల్గు ప్రస్థములు గోమూత్రముచేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముజేసి యాఘృతముచే పాన, నస్య ఆభ్యంజనములనుచేయించిన దేవగ్రహబాధలు నివర్తించును.

—ॐ దేవగ్రహపీడాహరనస్యాంజనములు. ౩౧—

నస్యాంజనం వచాహింశులశునం బస్తవారిణా,

వన, ఇంగువ, జెల్లలి వీనిని గొత్తెమూత్రముతోనురి దేవగ్రహములు సోఃఠియుండువారికి నస్యాంజనములను చేయించవలయును.

—ॐ దైత్యగ్రహ బలిద్రవ్యములు. ౩౨—

దైత్యే బలిర్బహుఫలసాసీశీరకమలోత్పలః. 3౧

అసురగ్రహమునకు పెక్కు-తెఱంగులైన ఫలములు. వట్టివేరు, తామరపువ్వు, నల్ల కలువ వీనితోడ బలినొసంగవలయును.

—ॐ సర్పగ్రహ బలిద్రవ్యములు. ౩౩—

నాగానాం సుమనోలాజాగుడాపూపగుడోద్దనైః,

పరమాన్నమధుక్షీరకృష్ణమృన్నాగకేసరైః. 3౨

వచాపద్మపురోశీరరక్తోత్పలదర్బలిః,

సర్పగ్రహంబులకు పుష్పములు, నరిపేలాలు, బెల్లముతోఁజేసిన భక్ష్యములు, బెల్లముచేర్చిన యన్నము, పాయసము, తేనె, పాలు, నల్లమట్టి, నాగకేసరములు, వన, పద్మకము, గుగ్గిలము, వట్టివేరు, ఎఱుకలువ వీనితో బలి నిర్పించవలయును.

శ్రీ రస్తు.

షష్ఠాధ్యాయము.

అవ. భూతప్రతిషేధాధ్యాయమున “యచ్చానంతరయోః కించిద్వత్కృతే ౭
ధ్యాయయోర్ద్వితప్.” ఉన్మాదప్రతిషేధాధ్యాయములోను, అపస్మారప్రతిషేధాధ్యాయములోను చెప్పియుండు చికిత్సలను భూతగ్రహోపద్రవములకు చేయవలయునని చెప్పియుండుటవలన భూత ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము ఉన్మాదప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది. —

ఉన్మాదప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాత ఉన్మాదప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతిహ స్సాహు రాత్రేయాదయో మహర్షయః.

భూతప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము ఉన్మాదరోగచికిత్సలను తెలియ పరచునట్టి ఉన్మాద ప్రతిషేధ మను నీ యధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ షడ్విధోన్మాదములు. ॐ—

ఉన్మాదాష్టక్ పృథగ్దోషనిచయాధివిరోధ్యవాః,

వాతజము, పిత్తము, క్లేష్మజము, సన్నిపాతజము, అధిజము, విషజము, అని ఉన్మాదరోగములు ఆఱువిగంటులు.

—ॐ ఉన్మాదస్వరూపము ॐ—

ఉన్మాదో నామ మనసో దోషైరున్మాదగైర్భదః.

౧

ప్రకోపమును జెంది విరుద్ధమార్గమున సంచరించునట్టి వాతపిత్తక్లేష్మములచే మనస్సునందు జనించిన మదము తిక్క ఉన్మాదరోగమని చెప్పబడును.

—ॐ షడ్విధోన్మాదసామాన్య లక్షణము. ॐ—

శారీరమానస్తైర్బుధైరహితాదన్నపానతః,

వికృతాసాత్స్యసమలాద్విషమాదుపయోగతః.

౨

విషమస్యల్పసత్వస్య వ్యాధివేగ సముద్భమాత్,

క్షీణస్య చేష్టావై షమ్యాత్పూజ్యపూజావ్యతిక్రమాత్.

౩

ఆధిభిశ్చిత్తవిభ్రంశాద్విషేణోపవిషేణ చ,
 ఏభిర్విహీనసత్త్వస్య హృది దోషాః ప్రదూషితాః. ౪
 ధియో విధాయ కాలుష్యం హత్వా మాగ్ధా మనోపహా,
 ఉన్నాదం కుర్వతే తేన ధీవిజ్ఞానస్సృజిభ్రమాత్. ౫
 దేహో దుఃఖసుఖభ్రష్టో భ్రష్టసారథినద్రథః,
 భ్రమత్యచింతితారంభః

కారీరదోషము, మానసదోషము, అపితముగను విరుద్ధముగను అసాత్మ్యముగను విషమముగనునుండు నాహారపానములు; వ్యాధివేగము, విరుద్ధాచారము, సజ్జనావమానము, మనోవ్యాధి, విషోపవిషములు అనువానిచే మనుజునికి వాతాదిదోషములు హృదయమునందు దుష్టంబులై బుద్ధికిమాల్వ్యమును కలుగజేసి మనస్సును నహించునట్టి సోమోమాగ్ధములను చెరచి ఉన్నాదరోగమును కలుగజేయును. దానిచే మనుజునికి బుద్ధి విజ్ఞానస్మృతులుచెడి శరీరము సుఖసుఖజ్ఞానరహితంబై సారథివిహీనంబైన రథముచందంబున విరుద్ధమార్గమున సంచరింపుచుండును. మఱియు నారోగి కృత్యాకృత్య వివేకశూన్యుడై యనుచిత కార్యములను చేయుటకు యత్నించును.

—ॐ వాతజ్వోన్నాద లక్షణము. ॐ—

తత్ర వాతా త్కృశాంగతా.

౬

అస్థానే రోదనా శ్రోతహనితస్థితన ర్తనమ్,

గీతవాదిత్రవాగంగవిక్షేపసోఫీటనాని చ.

౭

అసామ్నా వేణువీణాదిశబ్దానుకరణం ముహుః,

ఆస్య తేనాగ మోఽజప్రమటనం బహుభాషితా.

౮

అలంకారోఽనలంకారైరయానైగ్రమనోద్యమః,

గృద్ధి రభ్యవహోన్యేషు తల్లాభే వాచమానతా.

౯

ఉత్పిండితారుణాక్షీత్వం జీర్ణే చాన్నే గదోద్భవః,

వాతదోషమువలన జనించిన ఉన్నాదరోగమునందు అంగములు కృశించుట, కారణములేకయే యేడ్చుట, కూత్రవేయుట, నవ్వుట, ఆడుట, పాడుట, వాద్యము వాయించుట, అవయవములు కదలించుట, ఆసోఫీటనము, (అనఁగా భుజములనుతట్టుట) గర్వముతో పలుమారు పిల్లనగ్రోవినిపిణుబోలె శబ్దముజేయుట, నోటియందు నురుగువెడలుట, ఎల్లపుడు తిరుగుచుండుట, అధికముగ మాటలాడుట, అలంకారమునకు యోగ్యముకానివస్తువులచే నలంకారము జేసికొనుట, వాచనమునకు అర్థముకాని కాష్ఠాదుల

సెక్కి సంచరించుటకు యత్నించుట, అన్నాదులయందు మిక్కుటమైన యిచ్చకలు గుట, అన్నము దొరకినచో దానిని తిరస్కరించుట, కండ్లు ఎత్తినై నిక్కబొడుచుకొని యుండుట, అన్నము జీర్ణమైనపిదప రోగము ప్రకోపించుట ఈ లక్షణములు కలిగి యుండును.

—ॐ పితృజోన్మాదలక్షణము. ॐ—

పితృత్సంతృప్తనం క్రోధో ముష్టిలోష్ఠాద్యభిద్రవః. ౧౦

శీతచ్ఛాయోదకాకాంతౌ నగ్నత్వం వీతవర్ణతా,
అసత్యజ్వలనజ్వాలాతారకాదీపదర్శనమ్. ౧౧

పితృజోషమువలన జనించిన యున్మాదరోగమునందు బెడరందుట, కోపము, మట్టిగడ్డలు మొదలగువానినెత్తుకొని పరువిడుట, శీతలమైననీడ, ఉదకము పీనియందిచ్చు గలుగుట, దిగంబరుఁడుగనుండుట, కఠిరము పసుపువర్ణముగనగుట, అగ్నిజ్వాల నక్షత్రములు దీపములు ఇవి లేకుండినను అవియుండునటుల కంటికి గుసగుసలు ఈలక్షణము కలిగియుండును.

—ॐ కఫజోన్మాదలక్షణము. ॐ—

కఫాదరోచకశ్చర్దిరల్పేహాహరవాక్యతా,
స్త్రీకామతా రహాప్రీతిర్దాలాసింఘాణకస్రుతిః. ౧౨

బైభత్వ్యం శౌచవిద్యేషో నిద్రాశ్వయధురాననే,
ఉన్నాదో బలవాక్ రాత్రౌ భుక్తమాత్రే చ జాయతే. ౧౩

కఫజోషమువలన జనించిన యున్మాదరోగమునందు ఆరోచకము వాంతియుగలు గుట, సంచార ఆహార సంభాషణములు స్వల్పములుగనుండుట, స్త్రీయందభిలాషజనించుట, ఏకాంతస్థలమునందు వసించుటకు ప్రీతిగలుగుట, జొల్లు, చీమిడికారుట, అసవ్యముగనుండుట, ఆహారమును ద్వేషించుట, విశేషముగనిద్రించుట, ముఖమునందు వాపు కలుగుట, రాత్రియందును భుజించినప్పుడును అధికముగ ఉన్నాదము ప్రకోపించుట, ఈలక్షణములు కలిగియుండును.

—ॐ సర్వపాతజోన్మాదలక్షణము. ॐ—

సర్వాయతనసంస్థానసన్నిపాతే తదాత్మకమ్,
ఉన్నాదం దారుణం విద్యాత్తం భిషక్పరివర్జయేత్. ౧౪

సర్వపాతమువలన జనించిన యున్మాదమునందు వాతాద్యన్మాదరోగములకు వేరువేరుగ చెప్పియుండు లక్షణము లన్నియు కలిగియుండును. ఇది మిగుల దారుణమైనది యగుటంజేసి చికిత్సయందు నిర్దింపవలయును.

—౨౭ మనోవ్యాధివలన జనించిన ఉన్మాదలక్షణము. ౨౭—

ధనకాంతాదినాశేన దుస్సహేనాభిషంగవాక్,
పాండుర్దీనో ముహుర్ముహ్యక్ హాహేతి సరిదేనతే. ౧౫
రోదిత్యకస్సాన్నియతే తద్దృశాక్ బహుమన్యతే,
శోకక్లిష్టమనా ధ్యాయక్ జాగగూకో విచేష్టతే. ౧౬

ధనము ప్రియురాలు మొదలగు తనకు మిక్కిలి ప్రియులగు వస్తువులు నాశన మగుటవలన జనించిన దుస్సహాశోకముచే నున్మాదరోగము కలుగును. దానియందు మనుజుడు తెలుపువల్లముగలవాడై దైన్యముతో పలుమారు మూర్ఛన జెందుచు హయనియేడ్చుచునుండును. అకస్మాత్తుగ మరణమునుజెందును. అయిష్టనస్తువులగుణంబులను పలుమారు స్తుతించును. శోకముచే పీడింపబడిన మనస్సుగలవాడై చింతింపుచు నిద్రించకయే తిరుగుచుండును.

—౨౮ విషజోన్మాదలక్షణము. ౨౮—

విషేణ శ్యావవదనో నష్టచ్ఛాయాబలేంద్రియః,
వేగాంతరేపి సంభ్రాంతో రక్తాక్షస్తం వివర్జయేత్. ౧౭

విషసంబంధమువలన జనించిన ఉన్మాదరోగము గలవానికి ముఖము నలుపుబారి యుండును. శరీరకాంతి బలము ఇంద్రియములనునశించును. భ్రమకలుగును. నేత్రము లెఱ్ఱగనగును. ఇట్టివానిని చికిత్సయందు పరింపవలయును.

—౨౯ వాతజోన్మాదచికిత్స. ౨౯—

అథానిలజ ఉన్మాదే స్నేహపానం స్రయోజయేత్,
పూర్వ మావృతమార్గైశ్చ సస్నేహం మృదు శోధనమ్. ౧౮

వాతమువలనజనించిన ఉన్మాదరోగికి తొలుత స్నేహపానమును చేయించవలయును. వాతమార్గము నడ్డగింపబడియుండినయెడల స్నేహముతో గూడినదిగను మృదువు గనునుండు విరేచనౌషధము నిప్పించవలయును.

—౩౦ కఫజుత్తజోన్మాదచికిత్స. ౩౦—

కఫపిత్తభవే ఒప్యాదా వమనం నవిరేచనమ్,
స్నిగ్ధస్విన్నస్య వస్తిం చ శిరసస్సవిరేచనమ్. ౧౯

తథాస్య శుద్ధదేహస్య ప్రసాదం లభతే మనః,

కఫజోన్మాదము, పిత్తజోన్మాదము వీరియందు రోగికి స్నేహస్వేదకర్మలను చేయించి యథాక్రమముగ వమనవిరేచనంబుల కొనగవలయును. (కఫజోన్మాదమున

మనంబును, పితృతోన్మాదంబున విరేచనంబును జేయించవలెననుట) వస్త్రీకర్మ శిరో
రేచనము వీనిని చేయించవలయును. ఇటుల చేయుటవలన శరీరము శుద్ధమై మనస్సు
ప్రసన్నతనుజెందును.

‘ఉన్మాదం స్నేహపానేన సర్వం పూర్వముపాచరేత్’

ఉన్మాదరోగము లన్నిటియందును తొలుత స్నేహపానము చేయించవలయును.
అని చరకమునందు చెప్పియున్నది.

— ౩౭ ఉన్మాదరోగమున సస్యాంజనములు. ౩౭ —

ఇత్థమప్యనువృత్తై తు తీక్ష్ణం నాననమంజనమ్. ౨౦

హర్షణాశ్వాసనోత్త్రాసభయతాడనతర్జనమ్,

అభ్యంగోద్వర్తనా లేపధూమాన్ పానం చ సర్పిషః. ౨౧

యుంజ్యతాని హి శుద్ధస్య నయంతి ప్రకృతిం మనః,

పైచెప్పిన ప్రకారము చికిత్సచేసియు నాతజాడ్యన్మాదరోగములు నివర్తించక
యుండిన తీక్ష్ణమైన నస్యము అంజనము వీనిని ప్రయోగించవలయును. మఱియు సంతో
షపానము, సమాధానపానము, ఉలికిపడునట్లుచేయుట, కొట్టుట, బెడరించుట, అభ్యంగ
ము, నలంఘన, లేపనములు, ధూమపానము, ఘృతపానము వీనిని చేయవలయును. ఇటుల
జేసిన యారోగి మనస్సు స్వస్థతనుజెందును.

— ౩౮ ఉన్మాదరోగమునకు హింగాదిఘృతము. ౩౮ —

హింగుసౌవర్చలవోష్ఠై ర్ద్విపలాంశైర్వృతాథకమ్. ౨౨

సిద్ధం సమూత్రమున్నాదభూతాపస్నారనుత్పరమ్,

ఇంగున, సౌవర్చలవణము, త్రికటుకములు వీనిని దినుసుకు రెండేసి పలముల
చొప్పున గ్రహించి నూరి ఒక ఆళకము ఆవునేతిలోకలిపి అందులో గోమూత్రముబోసి
ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి దానిని ప్రించిన ఉన్మాదము, భూతబాధ, అపస్మారము
ఇవి హరింభును.

— ౩౯ బ్రాహ్మిఘృతము. ౩౯ —

ద్వాప్రస్థౌ స్వరసాద్బాహ్మ్యే ఘృతప్రస్థం చ సాధితమ్. ౨౩

వోష్ఠౌశ్వాసాత్రిన్మద్దంతిశంఖపుష్పీనృపద్రుమైః,

సస్తప్తలాకృమిహరైః కల్కితైరక్షసమ్మితైః. ౨౪

పలవృద్ధ్యా ప్రయుంజీత పరం మాత్రాచతుష్ఫలమ్,

ఉన్మాదకుష్ఠాపస్నారహరం వంధ్యానుతప్రదమ్. ౨౫

వాక్స్వరస్మృతిమేధాశుద్ధస్థం బ్రాహ్మిఘృతం స్మృతమ్,

మండూక బ్రహ్మ (సంస్కృతియారు) స్వరసము (2) ప్రస్థములు, ఆపు సైయ్యి (1) ప్రస్థము వీని సేకముడేసి అందులో త్రికటుకములు, నల్లసుగంధిపాల, నల్ల తెగడ, దంతివేళ్ళి, శంఖపుష్పి, రెల, సంబరణు, వాయువిడంగములు వీనిని దినుసుకు కర్షప్రమాణము చొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి పక్వముచేసిన నది బ్రాహ్మీ ఘృతమున బడును. దీనిని మొదటిదినమున 1 పలము, 2 వ దినమున 2 పలములు, 3 వ దినమున 3 పలములు, 4 వ దినమున 4 పలములు నిప్పించి, 5 వ దినము మొదలు 5 పలముల చొప్పున నిప్పించుచుండే ఉన్నాదము, కుష్టుపు, ఆపస్తారంబును పొరించును. గొర్రెలు గర్భము పొరించును. వాక్కులుత్వము, స్వరము, స్మృతి, మేధ వీనిని నృద్ధిపరచును. మిగుల ప్రశస్తమైనది.

—● కల్యాణకఘృతము. ●—

వరావిశాలాభ ద్రైలాదేవదార్యేలవాలుకైః. ౨౬

ద్విసారి బాద్విరజనీద్విస్థిరాఫలినీనతైః,
బృహతీకుప్తమంజస్థానాగకేసరదాడిమైః. ౨౭

వేల్లతాళీసపత్తైః త్రిలామాలతీముకుతోత్పలైః,
సదస్తీపద్మకహిమైః కర్పూంశైః సుర్విషః పచేత్. ౨౮

ప్రస్థం భూతగ్రహాన్మాదకాసాపస్సారపాష్ణసు,
పాండుకండావిషే శోఢే మోహే మేహే గరే జ్వరే. ౨౯

అరేతస్యప్రజసి వా దైవోపహతచేతసి,
అమేధసి స్థలద్వాచి స్మృతికామేల్పపావకే. ౩౦

బల్యం మాంగల్యమాయుష్యం కాంతిసాభాగ్యపుష్టిదమ్,
కల్యాణకమిదం సర్పిశ్చేష్ఠం పుంసవనేషు చ. ౩౧

త్రికటుకములు, పెద్దపాపర, పెద్దయేలకులు, దేవదారు, కూతురుబుడమ, (నూగు దోస), సుగంధిపాల, నల్లసుగంధిపాల, పసుపు, మ్రానిపసుపు, ముయ్యాకుపొన్న, నక్కతోకపొన్న, ప్రేంకణము, గ్రంథితగరము, వ్రాకుడు, చెంగల్యకోష్ఠ, మంజిష్ఠ, నాగేంద్రములు, దానిమ్మ, వాయువిడంగములు, తాళిసపత్రి, పిన్నయేలకులు, బాజీ మొగ్గలు నల్లకలుప, దంతి, పద్మకము, చందనము వీనిని దినుసుకు కర్షప్రమాణముచొప్పున గ్రహించి నూరి ఒక ప్రస్థ మాపు సైయ్యిలో చేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసిన నది కల్యాణకఘృతమున బడును. భూతబాధ, గ్రహబాధ, ఉన్మాదము, కాసము, అపస్మాము, త్వయము, పాండువు, దుశ్శద, విషము, శోఢ, మోహము, ప్రమేహము, స్థారవిము, జ్వరము వీనియందును, రేతస్సు త్వయించినవారు, సంతానములేనివారు, చిత్తభృ

ముగలవారు, బుద్ధిచెడినవారు, మాటలుతడబడియుండువారు, స్మృతినికోరువారు, జాతరాగ్ని స్వల్పముగనుండువారు, పిరికిని మిగుల శ్రేష్ఠంబు. బలము, ఆయుష్వృద్ధి, కాంతి, పుష్టి వీనిని గలుగజేయును. గొఱ్రాలికి సంతానమును గలుగజేయును.

— మహాకల్యాణకఘృతము. ౧౭ —

ఏభ్యో ద్విసారివాదీని జలే పక్తైవ్వికవింశతిమ్,
రసే తస్మిన్ పచే త్సర్విర్గృప్తిక్షీరచతుర్థణమ్. 3౨

వీరాద్విమేదాకాకోలికపికచూర్ణనిపాణిభిః,
శూర్వపర్ణీయుతైశ్చేతస్సహకల్యాణకం పరమ్. 33

బృంహణం సన్నిపాతఘ్నం పూర్వస్నా దధికం గుణైః,

పూర్వశ్లోకములో చెప్పియుండు శ్రీఘలములు మొదలు నేడు ద్రవ్యములను వజ్జించి గుగంధిపాల మొదలగు (21) ద్రవ్యములను సమభాగములుగ నుదకములోవైచి పాదావ శేషముగ కషాయముకాచి యాకషాయము (4) భాగములు, ఘృతము (1) భాగము, తొలియీత ఆవుపాలు (4) భాగములు. ఇటుల నేకముచేసి అందులో పిల్లిపీచర, మేద, మహామేద, కాకోలి, రేగటిమాలగోవిల, కర్కాటకశృంగి, పిల్లి పెసర వీనిని ప్రత్యేకము ఒక పలముచొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసికలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసిన నదిమహాకల్యాణక ఘృతమనబడును. శరీరభృష్టిని గలుగజేయును. సన్నిపాతమునుపోకడచును, కల్యాణఘృతమునకన్న విశేషగుణముగలది.

— మహాపిశాచకఘృతము. ౧౮ —

జటిలా పూతనా కేశీ చారటీ మర్కటీ వచా, 3౪

త్రాయమాణా జయా వీరా చోరకః కటురోహిణీ,
కాయస్థా సూకరీ ఛత్రా అతిచ్ఛత్రా పలంకమా. 35

మహాపురుషదంతా చ వయస్థా నాకులీద్వయమ్,
కటంభరా వృశ్చికాళీ శాలిపర్ణీ చ తైర్ఘృతమ్. 3౬

సిద్ధం చాతుర్థికోన్నాదగ్రహపస్నారనాశనమ్,
మహాపైశాచకం నామ ఘృతమేతద్వధా మృతమ్. 3౭

బుద్ధిమేధాస్మృతికరం బాలానాం చాంగవర్ధనమ్,

జటామాంసి, కరక్కాయలు, గంధమాంసి, ముసుగుదామర, దూలగోవిల, వస, కలుక్రాసుగు, చిరుతక్కలి, కాకోలి, కచోరములు, కటుకరోహిణి, ఉసిరిక, పృథ్విదా రుకము, ధనియాలు, సహప, లక్క, పిల్లిపీచర, షీర్షకాకోళి, సర్పాక్షి, పెద్దసర్పాక్షి,

గొంతెరుగారు, తేలుచుశిట్టు, ముయ్యముపొన్న వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి ఆవునేతిలోకలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసిన ననిమహాపైకాచకఘృతమనబడును. అప్పుడు తతుల్యమైనది. బుద్ధి, దారుణాశక్తి, స్మృతి వీనిని గలుగజేయును. బాలుర యంగము లను వృద్ధిపరచును.

—ॐ ఉన్మాదహరవర్తి. ౧—

బ్రాహ్మీమైంద్రిం విశంగాని వ్యోషం హింగు జటాం మురాం.

రాస్నాం విశల్యం లశునం విషఘ్నీం సురసాం వచామ్,

జ్యోతిష్కతీం నాగవిన్నామనంతాం సహారీతకీమ్. ౩౯

కాచ్ఛం చ హస్తీమూత్రేణ పిష్ట్యా చ్ఛాయావిశోషితా,

వర్తి ర్నస్యంజనాలేపధూపై రున్మాదనూదనీ. ౪౦

మందూక బ్రహ్మి (శరస్వతియాను), పిన్నపాపర, వాయువిడంగములు, త్రికటు కములు, ఇంగువ, జటాసూంసి, మురయను గ్రంథ్యము, సన్నరాస్నము, చెన్నచెర్లగడ్డ, వెల్లులి, ఆతివన, తులసి, వన, మెరపుతీగ (మాల్కింగిని), నాగదంతి, దూలగొండి, కరక్కాయలు, సౌరాష్ట్రీకము (అనగా తువరిమన్ను), వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి ఏనుఁగ మూత్రముతోసూరి వర్తిచేసి నీడనెండించి దానిచే నస్యము అంజనము లేపము ధూపము వీనినిచేయించిన ఉన్మాదము హరించును.

—ॐ ఉన్మాదహరస్వేదాశ్శ్యాంగాదులు. ౧—

అవవీడాశ్చ వివిధాః సర్వపాః స్నేహసంయుతాః,

కటుతై లేన చాభ్యంగో ధ్యాపయేచ్ఛాస్య తద్రజః. ౪౧

సహింగు స్తీక్షణధూమశ్చ సూత్రస్థానోదితో హితః,

సానానిధ అవవీడస్వేదములు, ఆనూనెచే అభ్యంగము, ఆవాలమూర్ణమును గొట్టిములోపోసి ముక్కులోనునిది నోటితో ఊదుట, సూత్రస్థానములో చెప్పియుండు తీక్షణధూమమును ఇంగువ సహితముగ ప్రయోగించుట వీనిని ఉన్మాదరోగమునందు చేయవలయును.

—ॐ ఉన్మాదరోగ హరిఘోషాదులు. ౧—

శృగాలశల్యకోలూకజలూకావృషబస్తజైః. ౪౨

మూత్రపిత్తశక్లల్లోమనఖచర్మభిరాచరేత్,

ధూపధూమాంజనాభ్యంగప్రదేహపరిషేచనమ్. ౪౩

నక్క, ముండ్లపంది, గుడ్డనూబ, రాత్రులయందునుచరించు నొకవిధమైన పక్షి,

పిడుగు, గొట్టె వీనియొక్క మూత్రము, పిత్తము మలము వెండుకలు గోళ్లు చర్మము నిచేధూపము, అంజనము, అశ్వంగము, పట్టు, పరిషేకము వీనిని ఉన్మాదరోగమునందు చేయుంచవలయును.

—ॐ వాతశ్లేష్మోన్మాదమునకు ధూపము. ॐ—

ధూపయేత్పుత్రతం చై నం శ్వగోమత్తైస్త్వ పూతిభిః,

వాతశ్లేష్మోత్పత్తే ప్రాయః

వాతశ్లేష్మమువలన జనించిన యున్మాదరోగమునందు దుగ్ధంశముతోఁ గూడి యుండు ముక్కమాంసము గోమాంసము మత్స్యములు వీనిచేత ధూపము చేయవలయును.

—ॐ పిత్తోన్మాద చికిత్స. ॐ—

పైత్తికే తు ప్రశస్యతే.

౪౪

తిక్తకం జీవసీయం చ సర్పిః స్నేహశ్చ మిశ్రకః,

శిశిరాణ్యన్నపానాని మధురాణి లఘూని చ.

౪౫

విఢ్యేచ్ఛిరాం యథోక్తాం వా తృప్తం మేద్యామిషస్య వా,

నివాతే శాయయేదేవం ముచ్యతే మతివిభ్రమాత్.

౪౬

పిత్తమువలనజనించిన యున్మాదమునందు తిక్తకఘృతము, జీవసీయ ఘృతము, యమక స్నేహము వీనిని నిప్పించవలయును. శీతముగను మధురరసముగలవిగను లఘువుగను నుండు నన్నపానాదుల నిప్పించవలయును. మఱియు సిరావిధ్య ధ్యాయములో చెప్పి యుండు ప్రకారము సిరనువేధించవలయును. మదకరమైన మాంసమును తృప్తిగ భుజిం పఁజేసి యాయున్మాదరోగిని గాలిలేనిస్థలములో పరుండునటుల చేయవలయును. ఇటు లచేసిన బుద్ధిభ్రమము నివర్తించును.

—ॐ ఉన్మాదశమనోపాయము ॐ—

ప్రక్షిప్యై సలిలే కూపే శోషయేద్వా బుభుక్షయా,

ఆశ్వాసయేత్సుహృత్తం వా వాక్యైర్ధర్మార్థసంహితైః.

౪౭

బ్రూయూదిష్టవినాశం వా దర్శయేదద్భుతాని వా,

బద్ధం సర్వవతైలాక్తం న్యస్తం చోత్తానమాతపే.

౪౮

కపికచ్ఛావైఽథవా తప్తైర్గోమత్తైలజలైస్సృశేత్,

కశాభి స్తాడయిత్యైవా బద్ధం శ్వభే వినిక్షిపేత్.

౪౯

అథవా వీతశస్త్రాశ్శజనే సంతమసే గృహే,

సర్వేణోద్ధృతదంష్ట్రేణ దాంతైస్సింహౌ రజైశ్చ తమ్.

౫౦

అథవా రాజపురమా బహిర్నీత్వా సుసంయతమ్,

భావయేయర్హధేనై నం తర్జయంతో నృపాజ్ఞయా. ౫౧

దేహదుఃఖభయేభ్యో హి పరం ప్రాణభయం మతమ్,

తేన యాత్ర శమం తస్య సర్వతో విప్లుతం మనః. ౫౨

సిద్ధాక్రియా ప్రయోజ్యేయం దేశకాలాద్యపేక్షయా,

ఉన్మాదరోగిని ఉదకములేనిబావిలో త్రోసి ఆఠకలిచేతు ప్పించునటుల చేయవలయును. లేక స్నేహితులు ధర్మార్థ సహితముగనుండు వచనములచే సమాధాన పరచవలయును. లేక యిచ్చద్రవ్యబంధు వివాశమును చెప్పవలయును. లేక ఆశ్చర్యములనుచూపించవలయును. లేక ఆవాలనూ నెను శరీరమునకు లేపనముచేసి కదలకుండునటుల కట్టి యెండలో వెలికిలపరుండునటుల చేయవలయును. లేక దురదగొండియాకును శరీరముపై రావవలయును. లేక ఇనుము నెఱ్ఱగకాల్చి శరీరమునకు తాకించవలయును. నూనెనుగానిఉదకమునుగాని చక్కఁగకాచి శరీరముపై పోసెదమని చెప్పవలయును. లేక కొరడాచే కొట్టి కదలకుండాకట్టి పల్లములో త్రోయవలయును. లేక ఆయుధము, రాయి, జనము ఇవి లేకుండునదియు, చీకటిగ నుండునదియునైన గృహములో త్రోయవలయును. లేకకోరలుతీసినపాముచేతను, శిశుచేస్వాధీనములుగనుండునింహముచేతను, ఏనుఁగుచేతను, బెడరించవలయును. లేక రాజభటులు బెటికితీసికొనిపోయి అవయవములను కదలకకట్టి రాజునిన్నుచంపునటుల ఉత్తరపు చేసిననిచెప్పి నిన్నుచంపెదమని బెడరించవలెను ఇటులచేసిన శరీరదుఃఖ భయములకన్న ప్రాణభయము ప్రబలముగనుండుటవలన రోగిమనస్సు మిగులభయపడి స్వస్థతను జెందును. పైచెప్పిన చికిత్సలను దేశకాల బలాదుల ననుసరించి చేయవలయును.

—ॐ ఆదిత్యోన్మాద సమనోపాయము. ౧—

ఇష్టద్రవ్యవినాశాత్తు మనో యస్యోపహన్యతే. ౫౩

తస్య తత్పద్యశప్రాప్తిస్సాంత్యాశ్వాపైశ్శమం నయేత్,

మనుజాన కిష్టద్రవ్యములు నశించుటవలన మనస్సుచెడి ఉన్మాదరోగముకలుగును.

అట్టివానికి మరల నాద్రవ్యాదులనుగాని వానికిసమములైన వస్తువులనుగాని లభింపఁజేయవలయును. ప్రియవచనములచే సమాధానము చెప్పవలయును. ఇటులజేసిన యాయుష్సాదరోగము శమించును.

—ॐ కామాదిత్యోన్మాదశమనోపాయము. ౧—

కామశోకభయక్రోధహర్షే ర్హ్యలోభసంభవాత్. ౫౪

పరస్పరప్రతిద్వంద్వైరేభిరేవ శమం నయేత్,

కామము శోకము భయము కోపము సంతోషము అనూను లోభము వీనివలన జనించిన యున్మాదమును వర్షస్పరవిరుద్ధములైన వైకామాగులచే అనగా కామముచే జనించిన యున్మాదమును శోకభయదులచేతను, శోకభయదులవలన జనించిన యున్మాదమును కామాదులచేతను) శమింపఁజేయవలయును.

— ౧౧ భూతజోన్మాదచికిత్స ౧౧ —

భూతానుబంధమీక్షేత ప్రోక్తలింగాధికాకృతిమ్. ౫౫

యద్యన్మాదే తతః కుర్యాద్భూతనిర్దిష్టమాషధమ్,

నిదానోపద్రవాదులు వాతజాద్యన్మాదములకు చెప్పియుండు లక్షణములకంటె ఉన్మాదరోగమున నధికముగనుండినచో నది దేవాదిభూతసంబంధమువలన జనించినదని తెలిసికొని దానికిభూతప్రతిషేధాధ్యాయములో చెప్పియుండుచికిత్సలను చేయవలయును.

— ౧౨ భూతజోన్మాదమున బలిదానము. ౧౨ —

బలిం చ దద్యాత్పలలం యావకం సక్తుపిండికామ్. ౫౬

స్నిగ్ధం మధురమాహారం తండులాఁగుధిరోక్షితాఁ,

పక్వామకాని మాంసాని సురామైరేయమాసవమ్. ౫౭

అతిముక్తస్య పుష్పాశి జాత్యాస్పహచరస్య చ,

చతుష్పథే గవాం తీర్థే నదీనాం సంగమేషు చ. ౫౮

దేవాదిభూతములవలన జనించిన యున్మాదమునందు మాంసము యావకాన్నము పోషేలపిండియుంటలు, స్నిగ్ధముగను మధురముగను ఉండునన్నము, రక్తములో తడుపఁబడిన బియ్యములు, పాకము చేయఁబడినవియు పచ్చివిగనుండునవియు నైన మాంసములు, సురామైరేయము అససము అనుమద్యములు, మల్లెపూలు జాజిపూలు గోరింటపూలు ఈ వస్తువులను నలుల్రోనలు కలయుస్థలమునందును ఆవులు సంచరించునట్టి మార్గమునందును చెండునదులచేరు ప్రదేశమునందును బలి నొసంగవలయును.

— ౧౩ ఉన్మాదానుత్పత్తికారణము. ౧౩ —

నిన్యత్తామిషమద్యో యో హితాశీ ప్రయతశ్శుచిః,

నిజాగంతుభిగున్మాదైస్సత్త్వవాన్స స యద్యతే. ౫౯

మద్యమాంసములను వర్జించినవాఁడును, హితాహములను భజించువాఁడును, జితేంద్రియుఁడును, పరిశుద్ధుఁడును, సత్త్వగుణముగలవాఁడు నైన మనుజునియెదు పూర్వోక్తములైన యున్మాదరోగము లెపుడును జనింప నేరవు.

—ॐ ఉన్మాదనివృత్తిలక్షణము. ॐ—

ప్రసాద ఇంద్రియాఙ్గానాం బుద్ధ్యాత్మమనసాం తథా,

ధాతునాం ప్రకృతిస్థత్వం విగతోన్మాదలక్షణమ్.

౬౦

చక్షురాదీంద్రియములు బుద్ధి మనస్సు ఇవి ప్రసన్నములుగనుండుట, వాతాధి
దోషములును రసరక్తాదిధాతువులును, స్వభావముగనుండుట ఇవి యున్మాదరోగశమక
లక్షణంబులు.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరశంశ్రమను

ఆఱవయోగ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

నప్తమాధ్యాయము.

అన. ఉన్మాదాపస్తారోగములకు చికిత్సలు సమానములుగ నుండుటంజేసి ఉన్మాదప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతర మపస్తారప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది.—

అపస్తార ప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతోఽపస్తారప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః.

ఇతిహ స్సావలరాత్రేయాదయో మహర్షయః.

ఉన్మాదప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము అపస్తారోగచికిత్సలను బోధించునట్టి అపస్తారప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ అపస్తార సంప్రాప్తిలక్షణము. ॐ—

స్మృత్యపాయోవ్యాపస్తారస్స హి సత్త్వాభిసంప్లవాత్,

జాయతేఽభిహతే చిత్తే చింతాశోకభయాదిభిః.

౧

ఉన్మాదవత్ప్రకృపితైశ్చిత్తదేహగతైర్గుణైః,

హతే సత్త్వే హృది వ్యాప్తే సంజ్ఞావాహిషు భేషు చ.

౨

తమో విశన్ముగ్ధమతిః బీభత్సాః కురుతే క్రియాః,

దంతాః ఖాదకా వమకా ఘేనం హస్తా పాదా చ విక్షిపకా.

౩

పశ్యన్మసంతి రూపాణి ప్రస్థలక్ వతతి క్షితౌ,

విజిహ్నుషీభ్రువో దోషవేగేఽతీతే విబుధ్యతే.

౪

కాఞాంతరేణ స పునశ్చైవమేవ విచ్ఛేద్యతే,

స్మృతినశించుట అపస్తారమనబడును. ఉన్మాదరోగమువలె కారీరమానసదోషంబులు ప్రకోపించి సత్త్వగుణమునుచెరచి హృదయమును, సంజ్ఞావాహి ప్రోతస్సులను వ్యాపించినయెడల మనుజునికి చింత శోకము భయము మొదలగువానిచే చిత్తము వ్యాకులతనుజెంది బుద్ధి సత్త్వగుణంబును నశించును. అందువలన నపస్తారోగము జనించును. అది జనించినతోడనే మనుజుఁడు మోహమునుజెంది జ్ఞానసూక్ష్మ్యుడై నిందితఁబడు

లగు కృత్యములను జేయుటయేగాక పండ్లను కేటకకొరుకును నురుగునుకమ్మచు హస్త
పాదములను విదలించుచు అనత్యంబులైన రూపములను జూచుచు ముడిచికొనియుండుట
నేత్రములు కనుబొమలును గలవాఁడై భూమింబడును. దోషవేగము శమించినతోడనే
పూర్వమువలె స్వభావమును జెందును. కొంతకాలము గడచినపిదప మరల నిటులనే మూ
ర్ఖావికారములను జెందును.

— ౧౭ చతుర్విధాపస్పారలక్షణము. ౧౭ —

అపస్పార శ్చతుర్థేదో వాతాద్వై ర్నిచయేన తు.

౫

అపస్పారము వాతజము పిత్తజము క్లేష్మజము సన్నిపాతము అని నాల్గువిధము
లుగ నుండును.

— ౧౮ అపస్పారపూర్వరూపలక్షణము. ౧౮ —

రూపముత్పిత్తమానేఽస్థిక్ హృత్కంపశ్చూన్యతా భ్రమః,

తమసో దర్శనం ధ్యానం భూప్రదాసోఽఽపి వై కృతమ్.

౬

అశబ్దశ్రవణం స్వేదో లాలాసింఘాణకస్పృతిః,

అవిపాశోఽరుచిర్నూర్చా కుక్ష్యాటోపో బలక్షయః.

౭

నిద్రానాశోఽంగమర్దస్తృప్త స్వప్నే గానం ననర్తనమ్,

పానం మద్యస్య తైలస్య తయోరేవ చ మేహనమ్.

౮

అొమ్మువణఁగుట, ఏమియు చెలియకుండుట, ఛ్రమించుట, చీకటిగ్రమ్ముట,
చింతపడుట, కనుబొమలు నేత్రములు నివి వికారమునుజెందుట, శబ్దము వినకుండుట,
చెమటపట్టుట, జొల్లు, చీమిడియుకారుట, భుజించినయాహారము జీర్ణముకాకుండుట,
అరుచికలుగుట, మూర్ఛనచ్చుట, కడుపునందు గడబుడయని శబ్దమగుట, బలము త్తయిం
చుట, నిదుర లేకుండుట, స్వార్థాంగములయందు నొప్పికలుగుట, దప్పి జనించుట, స్వప్న
మునందుసంగీతన ర్తనము లొనర్చుటయేగాక మద్యపాన తైలపానములనుచేయుట, స్వప్న
మునందు మద్యతైలములు మూత్రమువెంట వెడలుట ఇవి అపస్పారరోగముకల్గటకుముందు
జనించు పూర్వరూపంబులు.

— ౧౯ వాతజాపస్పారలక్షణము. ౧౯ —

తత్ర వాతాత్పురత్సక్తి ప్రపతంశ్చ ముహుర్ముహుః,

అపస్పారతి సంజ్ఞాం చ లభతే విస్వరం రుదక్.

ఉత్పిండితాక్షశ్శ్వసిత షేనం నమతి కంఠతే,

ఆవిధ్యతి శిరోదంతాక్ దశత్యాధ్నాతకంధరః.

౧౦

పరితో విక్షిపత్యంగం విషమం వినతాంగశః,
 రూక్షశ్యావారూక్షీత్వేజ్జుఖాస్యః కృష్ణమీక్షతే.
 చపలం పరుషం రూపం విరూపం వికృతాననమ్,

౧౧

వాతజాపస్మారరోగమునందు శోడలు ఆదురుట, పలుమారు భూమిపైబడి మూర్ఛితుడైందుట, మరల వికారస్వరముతో నేడ్చుట, ప్రజ్ఞనుజెందుట, నేత్రములు నిటబొడిచికొనియుండుట, నిట్టూర్పువిడుచుట, నోటియందు నురుగుకారుట, వణికుట ఈ లక్షణములతోగూడ మైమరచును. మఱియు నిరోగి శిరమును భూమిపై కొట్టికొనును. పండ్లుకొరుకును, మెనుయుబ్బి యుండువాడై నలుప్రక్కల యవయవముల విడిలించును. పంకరగనుండు వేల్లుగలవాడుగ నేత్రములు చర్మము నఖములు ముఖము ఇవి రూక్షములుగ నల్లగనుండువాడుగ నగును. నల్లగ క్రూరముగ చంచలముగ వికారముఖముతోఁ గూడినదిగ వికారరూపము గలదిగనుండు నాకార మతనికంటి కగపడును.

— శిత్తజాపస్మారలక్షణము ౧౧ —

అవస్థరతి పిత్తేన ముహుస్సజ్ఞాం చ విందతి.

౧౨

వీతఫేనాక్షీవస్తత్వగాస్థాలయతి మేదిసీమ్,

భైరవాదీ వృక్షాపి తహపదర్శీ తృషాన్వితః.

౧౩

పిత్తముచలన జనించిన యవస్థారమునందు పలుమారు మూర్ఛితుడై మరల ప్రజ్ఞనుజెందుట, నురుగు నేత్రములు ముఖము చర్మము ఇవి పసుపునర్ణముగనుండుట, భూమిని చేతులతో కొట్టుట, క్రూరముగ రూక్షగనుండురూపము కంటికగుపడుట, మిక్కిలి దప్పి ఈలక్షణములు క్షరగియుండును.

— కఫజాపస్మారలక్షణము ౧౧ —

కఫా చ్చిరేణ గ్రహణం చిరేణైవ విబోధనమ్,

చేష్టల్పా భూయసీ లాలా శుక్లనేత్రనఖాస్యతా.

౧౪

శుక్లాభరూపదర్శిత్యం

చిరకాలముమీఁద మూర్ఛగలుగుట, ఆమూర్ఛ చిరకాలముమీఁద నివర్తించుట, హస్తపాదాలను కొంచెముగ కదలించుట, విశేషముగ బొల్లుకారుట, నేత్రములు గోళ్లు ముఖము ఇవి తెల్లగనుండుట, తెలుపునర్ణముతోఁ గూడినరూపము కంటికగుపడుట ఈలక్షణములు కఫజాపస్మారమునందు జనించును.

— సన్నిపాతావస్థారలక్షణము ౧౧ —

సర్వలింగం తు వర్ణయేత్,

సన్నిపాతమువలన జనించిన యపస్వారమునందు వాతజాద్యపస్వారములకు వేరు వేరుగ చెప్పియుండు లక్షణములన్నియు కలిగి యుండును. ఇది అసాన్యమగుటవలన చిత్త త్పయందు వర్జింపఁదగినది.

—ॐ అపస్వారసామాన్యచికిత్స. ౧౬—

అథావృతానాం ధీచిత్తహృత్థానాం ప్రాక్రప్తబోధనమ్. ౧౬

తీక్షణైః కుర్యా దపస్సారే కర్మభి ర్వమనాదిభిః,

పైనిచెప్పిన చొప్పున నపస్వారరోగస్వరూపములను గుర్తఱిగి దోషములచే నావ రింపఁబడియుండు బుద్ధి మనస్సు హృదయము ప్రాతస్సులు వీనిని తీక్షణములుగ నుండు, వమనవిరేచనాదికర్మలచే శుద్ధిపఱచవలయును.

—ॐ వాతాద్యపస్వారచికిత్స. ౧౭—

వాతీకం వస్తిభూయిష్టైః పైత్తం ప్రాయో విరేచనైః. ౧౭

శైష్ణికం వమనప్రాణైరపస్సారముపాచరేత్,

వాతజాపస్మారమును వస్తికర్మలచేతను, పిత్తజాపస్వారమును విరేచనములచేతను, శైష్ణికజాపస్మారమును వమనంబులచేతను ప్రాయశముగ చికిత్సజేయవలయును.

—ॐ అపస్వారమునకు సంశమనయోగములు. ౧౮—

సర్వతస్తు విశుద్ధస్య సమ్యగాశ్వాసితస్య చ. ౧౮

అపస్సారవిమోక్షార్థం యోగా న్సంశమనాన్ శృణు,

పైనిచెప్పినవిధంబున వాతజాద్యపస్వారరోగము గలవానికి వస్తివిరేచన వమనాది కర్మలను ఆయారోగానుగుణముగను, యథాక్రమముగను చేయించి పేయాదికాంజిక ముల భుజింపఁజేసి పిదప అపస్వారరోగము శమించుటకై ఉత్తరత్ర చెప్పంబడు ఘృత పానాదుల నొసంగవలయును.

—ॐ పంచగవ్యఘృతము ౧౯—

గోమయస్వరసక్షీరదధిమూత్రైశ్శృతం హవిః. ౧౯

అపస్సారజ్వరోన్మాదకామాలాంతకరం పిబేత్,

అవుయొక్క పేడరసము పాలు పెరుగు మూత్రము నెయ్యి వీనిని సమభాగము లుగ చేర్చి ఘృతపాకవిధిప్రకారము పక్వముచేయవలయును. ఇది పంచగవ్యఘృతమనఁ బడును. దీనినివేనవలన అపస్మారము జ్వరము ఉన్మాదము కామలయు హరించును.

—ॐ మహాపంచగవ్యఘృతము. ౧౮—

ద్విపంచమూలీ, ఫలా ద్వినిశాకుటజత్వచః. ౧౯

సప్తపర్ణమపామార్గం నీలిసీం కటురోహిణీమ్,

శమ్యాకపుష్కరజటాఫల్లములదురాలభాః. ౨౦

ద్విపలాస్ఫులిద్రోణే పక్వా పాదావశేషితే,

శార్దూలపాతాఢకీకుంభనికుంభవ్యోషరోహిషైః. ౨౧

మూర్వాభూతికభూనింబశ్రేయసీసారిబాద్వయైః,

మదయంత్యస్మినిచులైరక్షాంజై సుర్విషః పచేత్. ౨౨

ప్రథం తద్వద్ద్రవైః పూర్వైః పంచగవ్య మిదం మహత్,

జ్వరాపస్పారజరభగందరహరం పరమ్. ౨౩

శోఘార్శకామలాపాండుగుల్మకాసగ్రహపహమ్,

దశమూలములు, త్రిఫలములు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, కొడిసెపట్ట, వీడాకులపా
న్న, ఉత్తరేణి, నీలిచెట్టు, కటుకరోహిణి, రేల, పుష్కరమూలము, జటామాంసి, బ్ర
హ్మమేడివేళ్ళు, కేండిమాలగోవిల వీనిని దినుసుకు రెండుపలములచొప్పున గ్రహించి
ద్రోణప్రమాణ ముదకములోవైచి నాల్గవ భాగము మిగులునటుల కషాయముకాచి అం
దులో గంటుభారంగి, చిరుబొడ్డి, కందులు, తెగడ, నల్లతెగడ, త్రికటుకములు, కామంచి
గడ్డి, చాగ, చిప్పగడ్డి, నేలవేము, కరక్కాయలు, సుగంధిపాల, నల్లసుగంధిపాల, చిత్రమూ
లము, మదయంతి(అనగా మల్లె), నీరుప్రబ్బలి వీనిని దినుసుకు కర్షప్రమాణము చొప్పున
గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి ఆవునెయ్యి, గోమయరసము, ఆవుపాలు, ఆవుపెరుగు,
గోమూత్రము వీనిని దినుసుకు ఒకప్రస్థముచొప్పున చేర్చి ఘృతసాకవిధిప్రకారము పక్వ
ముచేసిన నది మహాపంచగవ్య ఘృతమనబడును. జ్వరము, అపస్మారము, ఉదరరోగ
ము, భగందరము, శోఘ, అర్చస్సు, కామిల, పాండురోగము, గుల్మము, కాసము, గ్రహ
బాధ వీనిని నిశ్చేషముగ పోకడచును.

—ॐ అపస్మారరోగమునకు బ్రాహ్మ్యదిఘృతము. ౧౯—

బ్రాహ్మీరసపహాకుష్ఠశంఖపుష్పీశృతం ఘృతమ్. ౨౪

పురాణం మేధ్యమున్నాదాలక్ష్యైవస్పారపాష్పజత్,

ప్రాతేదియైన ఆవునేలిలో సుస్వతియాకురసము, వస, చెంగల్వకోస్తు, శంఖ
శ్రుషి వీనినిచేర్చి విధిప్రకారము పక్వముచేసి యిప్పించిన ఉన్నావరోగము, అప
స్మారరోగము, అలక్ష్యి ఇవి తొలంగును. ధారణాశక్తి గలుగును.

అపస్మారమునకు జీవనీయఘృతము ౧౭

తైలప్రస్థం ఘృతప్రస్థం జీవనీయైః పలోన్మితైః.

౨౪

క్షీరద్రోణే పచేత్పుద్ధమపస్మారవిమోక్షణమ్,

సుఖ్యలనూనె ఒకప్రస్థము, ఆవునెయ్యి ఒకప్రస్థము, జీవనీయ గణద్రవ్యము రద్దము దినుసుకు ఒకపలము పీనిని ద్రోణప్రమాణముగల ఆవుపాలలో చేర్చి ఘృతపాక్షా విధిప్రకారము పక్వముచేసి యిప్పించిన అపస్మారరోగము హరించును.

అపస్మారమునకు కాశ్యపుఘృతము. ౧౮

కంసే క్షీరేశ్వరసయోః కాశ్యచ్యైఃప్రగుణే రసే.

౨౫

కాన్తికైర్జీవనీయైశ్చ సర్విఃప్రస్థం విపాచయేత్,

వాతపిత్తోద్భవం క్షీప్రమపస్మారం నిహంతి తత్.

౨౬

చేతిమరసము ఒక అఙ్గము, ఆవుపాలు ఒక అఙ్గము, నేలగుమ్మడు రసము ఎనిమిది ప్రస్థములు, ఆవునెయ్యి ఒకప్రస్థము, ఇటుల నీద్రవ్యముల నొకటిగ చేర్చి అందు లో జీవనీయగణద్రవ్యములను దినుసుకుకర్ష ప్రమాణముచొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి పానముచేయించిన వాతపిత్తమువలన జనించిన అపస్మారరోగ మతిశీఘ్రిముగ హరించును.

అపస్మార హరక్షీరము ౧౯

తద్వత్కాశవిదారీక్షుకుశక్వాథశృతం పయః,

కాశగడ్డి, నేలగుమ్మడుగడ్డ, చెరకు, కుశగడ్డి పీనిని సుఖభాగములుగ నుదకములో వేచి పాదావశేషముగ కషాయముకాచి నడియగట్టి అందులో ఆవుపాలుచేర్చి చక్క-గ కాచి పానముచేయించిన అపస్మారరోగము హరించును.

అపస్మారమునకు కూశ్మాండఘృతము. ౨౦

కూశ్మాండస్వరసే సర్పిరస్తాదశగుణే శృతమ్.

౨౭

యష్టికల్కమపస్మారహరం ధీవాత్స్వరప్రదమ్,

గుమ్మడురసము ఎనిమిది ప్రస్థములు, ఆవునెయ్యి ఒకప్రస్థము ఇటుల నీరెండు ద్రవ్యముల నొకటిగ చేర్చి అందులో అతిమధురకల్కమును కలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి యిప్పించిన అపస్మారరోగము శీఘ్రిముగ హరించుటయే గాక ప్రశస్తమయిన బుద్ధి, వాక్కు, కంఠస్వరము ఇవి స్ఫుటములుగ నగును.

అపస్మారమునకు నవ్యము. ౨౧

కపిలానాం గవాం పిత్తం నావనం పరమం హితమ్.

౨౮

శ్వస్యగాలబిడాలానాం సింహాదీనాం చ పూజతమ్,

కపిలవర్ణముగల ఆవుయొక్క పిత్తముచే నస్యముచేయించిన అపస్తారోగిః
మిగుల హితముకలుగును. మఱియు కుక్క-నక్క పిల్లి సింహము వీనిపిత్తములు అపస్తార
రోగులకు నస్యకర్మయందు కడు శ్రేష్ఠములు.

—ॐ అపస్తారమునకు నస్యోన్యంగతైలము. ౨౯—

గోధానకులనాగానాం నృషభర్ష గవామపి.

30

పిత్తేషు సాధితం తైలం నన్యేభ్యంగే చ శస్యతే,

అపస్తారరోగులకు ఉడుము, ముంగిస, సగ్గము, ఎద్దు, ఆవు, ఎలుగుబంటి
వీని పిత్తములను నువ్వులనూనెలోజైచి కాచి నస్యోన్యంగములయందు ప్రయోగించ
వలయును.

—ॐ అపస్తారమునకు త్రిఫలాదితైలము. ౩౦—

త్రిఫలావ్యోషవీతద్రుయవత్కారఫణిజ్జకైః.

31

శ్యామాపామార్గకారంజబీజైస్తైలం విపాచితమ్,

బస్తమూత్రే హితం నస్యం చూర్ణం వా ధ్వాపయేద్భిషక్.

3౨

నువ్వులనూనె ఒకభాగము, గొట్టముత్రము నాలుగుభాగములు వీనిని ఒకటిగా
కలిపి అందులో నల్లగుండపాల, ఉత్తరేణి, క్రానుగువిత్తులు, త్రిఫలములు, త్రికటు
కములు, దేవదారు, యవత్కారము, మరువము వీనిని సుమభాగములుగ గ్రహించి కల్కము
చేసి కలిపి తైలపాకవిధానంబున పక్వముచేసి అపస్తారరోగిః నస్యము చేయించినను లేక
పై త్రిఫలాదిద్రవ్యచూర్ణమును గొట్టములో నుంచి ఉన్మాదాపస్తార రోగులయొక్క
నాసికాద్వారములయందు ప్రధమముచేసినను హితముకలుగును.

—ॐ అపస్తారహరధూమము. ౩౧—

నకులోలూకమార్జారగృధ్రకీటాహికాకజైః,

తుండైః పత్తైః పురీషైశ్చ ధూమమస్య ప్రయోజయేత్.

33

ముంగిస, గుడ్లగూబ, పిల్లి వీనిమలములు, గుడ్లగూబ, గడ్డ, కాకి వీనిముక్కులు,
ప్రక్కలు, పాముకుటుసము వీనిని గ్రహించి అపస్తారరోగిః ధూమముచేసిన హితము
కలుగును.

—ॐ అపస్తారహరలకునాదిప్రయోగము. ౩౨—

శీలయేత్తైలలశునం పయసా వా శతావరీమ్,

బ్రాహ్మీరసం కుష్ఠరసం వచాం వా మధుసంయుతమ్.

3౪

వల్లబ్ధిని నూనెలోకలిపియైనను, పిల్లిసీచరను పాలలోకలిపియైనను, సంస్కృతియా కుకనమును చెంగల్యతోఘ్నకషాయమున గూర్చియైనను, ఎసను తేనెలోకలిపియైనను ప్రతి దినము పేచించిన అపస్తాంబము శాంతిపడును

— ౨౭ అపస్తాంబోగమునందు రసాయనప్రయోగము. ౨౭ —

సమం క్రుద్ధైరపస్తాంబో దోషైశ్చారీరమానస్యైః,

యజ్జాయతే యత్తశ్చైష మహామగ్నసమూశ్రయః. 34

తస్తాద్రసాయనైరేనం దుశ్చికిన్యముపాచరేత్,

తదార్థం చాగ్నితోయాదేః విషమాత్పాలయేత్సదా. 35

అపస్తాంబోగము ఏకకాలంబున ప్రకోపించిన శారీరమానసదోషంబు లన్నింటి వలన జనించినదగుటంజేసియు గొప్పమర్మమగు హృదయము శాశ్రయించియుండుటం జేసియు అది మిగుల కష్టపాద్యమైనదిగ నుండును. కావున నాయపస్తాంబోగమును రసాయనములచేత చికిత్స చేయవలయును. మఱియు నారోగముగలవానిని నిష్ప నీళ్లు మొదలగువానివలన ముప్పు కలుగనీయక జాగరూకతతోడ సదా రక్షింపుచుండవలయును.

— ౨౮ అపస్తాంబోగము పుని కుత్సాహారకల్పనము. ౨౮ —

ముక్తం మనోవికారేణ త్వమిత్థం కృతవానితి,

న బ్రూయాద్విషయైరిష్టైః క్లిష్టం చేతోఽస్య బృంహయేత్. 36

పైనివచించిన చికిత్సానులచే నపస్తాంబోగము జనించి మనోవికార రహితుడుగ నుండు నారోగితోడ నీవు పూర్వము నిందనీయకృత్యంబులను జేసి నాచనిచెప్పక ప్రియముగను మనోహరంబుగను నుండు విషయంబులంజెప్పి వానిమనస్సున కుత్సాహము కలుగజేయవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమున

ఏడవయాధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ ర స్తు.

అష్టమా ధ్యాయము.

ఊర్ధ్వంగచికిత్స, (శాలాక్యతంత్రము) 4వ అంగము.

అన. హృదయమ నెడి మహామర్మస్థానమునుజేరి ప్రకోపించియుండు వాతాది దోషములచే అపస్మారరోగము కలిగెడివిధంబున కిరమనెడి మహామర్మస్థానమునుజేరి ప్రకోపించియుండు వాతాదిదోషములచే ఊర్ధ్వంగరోగములు (అనగా పెడకొంకులకు పైభాగమున కలుగురోగములు) జనించుచున్నయవి. కావున అపస్మార ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతర మూర్ధ్వంగరోగములకు చికిత్సాగలను వచింపుట మపకృమించి వానిలో ప్రధానమైన నేత్రరోగములకు తొలగి చికిత్సలం జెప్పటకై వర్త్యరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది. ఈయూర్ధ్వంగచికిత్స యేశాలాక్యతంత్ర మనబడును —

✓ వర్త్యరోగ విజ్ఞానీయా ధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతో వర్త్యరోగవిజ్ఞానీయమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతి స్నాహురాత్రే యాదయో మహర్షయః.

అపస్మారప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము వర్త్యరోగములను వెలియఃజ చునట్టి వర్త్యరోగవిజ్ఞానీయమును నీయధ్యాయము ను వివరించెదము (వర్త్యరోగమునగా కంటిచెప్పలయుండు జనించురోగములు.)

●● నేత్రరోగనిదానము సంప్రాప్తి. ●●

సర్వరోగనిదానోక్తైరహితైః కుపితా మలాః,
అచక్షుష్యైర్విశేషేణ ప్రాయః పితౄసుసారిణః. ౧
సిరాభిరూర్ధ్వం ప్రసృతాః నేత్రావయవమూశ్రితాః,
వర్త్యసంధిం సితం కృష్ణం దృష్టిం వా సర్వమషీవా. ౨
రోగాన్ కుర్యుః

నిదానసానమందలి స్వరోగనిదానాధ్యాయంబున “అత్తోషణ కషాయాన్లు” “పిత్తంకబ్ధుఃపిత్తోష్ణ” “స్యాద్వస్థునువణస్నిగ్ధ” అను శ్లోకములచే వివరింపబడినది యు, నేత్రములకు మిక్కిలి అహితకరములైనవియునైన అహారవిహారములచే వాతాది దోషములు ప్రకౌఠించి తఱచుగ పిత్తముతోఁగూడి సిరామార్గములంబున మనుజుఁ మెడకొంకులకు పైభాగమునవ్యాపించి నేత్రములయొక్క అవయవములగు పర్త్రును (క నఁగా రెప్పును) గాని, సఁధినిగాని, తెల్లగుడ్డునుగాని, నల్లగుడ్డునుగాని, దృష్టినిగాని లేక కండ్లంతటగాని, యాశ్రయించి రోగములను కలుగజేయును.

—౧౭ కృచ్ఛ్రోగస్థిలరోగము. ౧౭—

చల స్తత్ర ప్రాప్య వర్షాశ్రయా స్థిరాః,
నుష్ఠాత్థితస్య కురుతే వర్తన్త స్తంభం సవేదనమ్. 3

పాంసుపూర్ణాభనేత్రత్వం కృచ్ఛ్రోగస్థిలసమశ్రచ,
విమర్దనాతన్యచ్చ శమః కృచ్ఛ్రోగస్థిలం వదంతి తమ్. ౪

ప్రకౌఠించినవాతము కంటిరెప్పల కాధారముగనుండు సిరలనుజేరి నిద్రించిలేచిన వానికి కండ్లలోఁకూల, పర్త్రుస్తంభము, (అనఁగా రెప్పలు స్తబ్ధములుగనగుట) నేత్రములయందు ఇసుక నిండియుండురీతిగ మెరమెరలాడుచుండుట, కండ్లను కడుకిష్టముచే తెరచుట, నయనంబులయందు నీరుకారుట మొదలగునుపద్ధతివములను కలుగఁజేయును. నేత్రములను నలపుటవలన నొప్పిశమించును. దీనిని కృచ్ఛ్రోగస్థిలన నేత్రరోగమని ఋషులు వచించెదరు.

—౧౮ నిమేషరోగము. ౧౮—

చాలయన్ వర్తన్తీ వాయు ర్నిమేషోన్మేషణం ముహుః,
కరోత్యరుజ్జీమేషోఽసౌ

జాతము ప్రకౌఠించి కంటిరెప్పలను కదలించుచు నొప్పిలేకయే తెరచుట మూయుట అనుకృత్యములను పలుమారుచేయుచుండును. దీనికి నిమేషరోగ మని శేరుగలదు.

—౧౯ వాతహతరోగము. ౧౯—

వర్తన్త య త్తు నిమిష్యాత్తే.

౫

విముక్తసంధినిశ్చేష్టం హీనం వాతహతం హి తత్,

ప్రకౌఠించినవాతము రెప్పలను సంధిలోనుండి జారినదిగను చలనము లేకుండు నదిగనుజేసి మరల రెప్పలను మూయునటులంజేయును. దీనిని ఋషులు వాతహతరోగ మని వచించెదరు.

—౧౭ కుంభిరోగము. ౧౭—

కృష్ణాః పితౄన బహ్వ్యస్తంతర్వర్ష కుంభీకబీజవత్. ౧౬

ఆధ్వానంతే పునర్భిన్నాః పిటికాః కుంభినంజ్ఞతాః,

పితౄముచే నల్లగ కుంభీకవిత్తులతో (నేపాళపునిత్తులతో) తుల్యములుగనుండు పిటికపిటికలు రెప్పలలోపల జనించును. వానిని భేదించిన మరల నవి యుబ్బుచుండును. దీనికి కుంభియని పేరుగలదు.

—౧౮ పిత్తోత్క్లిష్టరోగము ౧౮—

సదాహక్లేదనిస్తాదం రక్తాభం స్పర్శనాక్షమమ్. ౨

పితౄన జాయతే వర్ష పిత్తోత్క్లిష్టముశంతి తత్,

పితౄముచే కంటిరెప్ప మంట పొట్టు వీనితోగూడినదిగను, ఎఱ్ఱగను తాఁకిన ఎక్కిలి యుపద్రవముజేయుదిగను నుండును. దీనిని పిత్తోత్క్లిష్టమును నేత్రరోగమని పిలిచెదరు.

—౧౯ పక్షుశాతరోగము. ౧౯—

కరోతి కంఠూం దాహం చ పిత్రం పక్ష్యాంతమాస్థితమ్. ౩

పక్షుణాం శాతనం చాను పక్షశాతం వదంతి తమ్,

పితౄము ప్రకోపమునుజెంది రెప్పవెండ్రుకల మధ్యభాగమునంజేరి దురదను మంటను కలుగజేయుచు రెప్పవెండ్రుకల నూడునటులజేయును. దీనిని పక్షుశాతరోగ మనియెదరు.

—౨౦ పోతకీరోగము ౨౦—

పోథక్యః పిటికాశ్చ్యేతాస్సర్వ పాభా ఘనాః క్షిప్రాః. ౪

శోభోపదేహయక్కుండాపిచ్ఛిలాశ్రు సమన్వితాః,

కఘమువలన రెప్పలలోపల తెల్లగ ఆనగింజలంత పరిమాణముకలవిగ గట్టిగ వాపు శూల దురద జిగురుగనుండు కంటినిరు వీనితోగూడినవిగనుండు పిటికలు జనించును దీనిని పోథకీయనియెదరు.

—౨౧ కఘోత్క్లిష్టరోగము. ౨౧—

కఘోత్క్లిష్టం భవేద్వర్ష సంతభక్లేదోపదేహవత్. ౧౦

కఘమువలన రెప్పలు స్తబ్ధములుగ నీరుకారునవిగ నొప్పితోగూడినవిగ నగును దీనికి కఘోత్క్లిష్టమనిపేరు.

—ॐ లగణరోగము. ॐ—

గ్రంథిః పాండురదుక్పాకః కంఠానూక కఠినః కఫాత్,
రోలమాత్రస్స లగణః కించిదల్పస్తతోఽపివా. ౧౧

రెప్పలయందు తెలుపునర్థము గలదియు, శూల పాకము ఇవి లేనిదియు, దురద్రోఁ గూడినదియు, కఠినస్పర్శము కలదియు, రేఁగుగింజంత లేక కొంచెము తక్కువగ ప్రమాణముగలదియు నైన గ్రంథి కఫమువలన జనించును. ఇది లగణమని చెప్పబడును.

—ॐ ఉత్పంగపిటికారోగము. ॐ—

రక్తా రక్తేన పిటికా స్తత్తుల్యపిటికాచితాః,
ఉత్పంగాభ్యాః

రక్తదోషముచే ఎఱుపునర్థముగలవియు అనేకపిటికలతోఁ గూడినవియు నైన పిటికలు రెప్పపైభాగమునందు జనించును. దీనికి ఉత్పంగపిటికారోగమని పేరుగలదు.

—ॐ ఉల్లిష్టమోగము. ॐ—

తథోల్లిష్టం రాజిమ త్పుర్వనాక్షమమ్. ౧౨

రెప్పలయందు రక్తదోషముచే రేఖలతోఁగూడినవియు, తాఁకిన నొప్పిగలవియు నైన పిటికలు జనించును. ఇది ఉల్లిష్టమనబడును.

—ॐ వర్తార్యోరోగము. ॐ—

అర్యోధిమాంసం వర్తాంతః స్తబ్ధం స్నిగ్ధం సదాహరుక్,
రక్తం రక్తేన తత్సాగ్రీచి చిన్నం చిన్నం చ వర్తతే. ౧౩

రక్తదోషముచే కంటిరెప్పలలోపల మగ్గభాగమున ఆధికమాంసము జనించును. ఇది యొట్టగను స్తబ్ధముగను మంట శూల వీనితోఁగూడినదిగను రక్తస్రావము కలదిగను నగును. దీనిని ఛేదించిన మరల సృష్టికెందుచుండును. దీనికి వర్తార్యమని పేరు.

—ॐ అంజనరోగము ॐ—

మధ్యే వా వర్తనోఽంతే వా కంఠాషా రుగ్వతిస్థిరా,
ముద్గమాత్రాస్పృజా తామ్రా పిటికాంజననామికా. ౧౪

రక్తదోషముచే కంటిరెప్పల నడుమఁగాని కొసలయందుఁగాని దురద్ర, మంట శూలయుగలదియు, కఠినస్పర్శము గలదియు, పెగులగింజంత ప్రమాణముగలదియు, ఎఱ్ఱి నుండునదియు నైనపిటిక జనించును. దీనికి అంజనమని పేరుగలదు.

—ॐ బిసవర్త్యరోగము. ౧౦—

దోషైర్వర్త్యబహిశ్శూనం యదంతస్సూక్ష్మఖాచితమ్,
సప్రావమంతరుదకపిసాధం బిసవర్త్యతత్. ౧౧

వాతాదిదోషములచే కంటిరెప్పలు పైభాగమున నుబ్బినవిగను సూక్ష్మములగు ద్వాఃములతోఁగూడినవిగను రక్తస్రావముగలవిగను కంటియందు నీరుకమ్ముకొని యుండునవిగను నగును. దీనికి బిసవర్త్యమను పేరుగలదు.

—ॐ ఉష్ణిష్టవర్త్యరోగము. ౧౧—

యద్వర్త్యోష్ణిష్టముష్ణిష్టమకస్సాస్సానతా మియాత్,
రక్తదోషత్రయోత్లేశాద్వదంత్యుష్ణిష్టవర్త్యతత్. ౧౨

రక్తదోషము వాతాదిదోషత్రయము వీనివలన కంటిరెప్పలు దుష్టమై కారణము లేకయే యెండిపోవును. ఇది ఉష్ణిష్టవర్త్యయనఁబడును.

—ॐ శ్యావవర్త్యరోగము. ౧౨—

శ్యావవర్త్య మలైస్సప్రేశ్యావం రుక్లేదశోభనత్,

రక్తదోషము వాతాదిదోషత్రయము వీనివలన కంటిరెప్పలు నలుపువర్ణముగలవిగను, కూల ఉదక స్రావము వాపు వీనితోఁగూడినవిగనునగును దీనికి శ్యావవర్త్యయని పేరుగలదు.

—ॐ శ్లిష్టవర్త్యరోగము. ౧౩—

శ్లిష్టాఖ్యవర్త్యనీ శ్లిష్టే కందూశ్వయధురాగిణీ. ౧౪

కంటిరెప్పలు ఒకటితోనొకటి యంటుకొని దురద వాపు ఎరుపువర్ణము వీనితోఁగూడినవిగనునగును. దీనికి శ్లిష్టవర్త్యయని పేరుగలదు.

—ॐ సికతావర్త్యరోగము. ౧౪—

వర్త్యనోఽంతః ఖరా రూఝాః పిటికాస్సికతోపమాః,
సికతావర్త్య

కంటిరెప్పలలో మధ్యప్రదేశమున నిసుకంతప్రచూణముగలవియు, కఠిన స్పర్శముతోఁగూడినవియు, రూక్షములుగనుండునవియునైన పిటికలు జనించును. ఇది సికతావర్త్యయనఁబడును.

—ॐ కర్దమవర్త్యరోగము. ౧౫—

కృష్ణం తు కర్దమం కర్దమోపమమ్. ౧౬

కంటిరెప్ప బురదవలె నల్లగనుండిన కర్దమనర్థమరచబడును.

—ॐ బహళరోగము. ౧౮—

బహళం బహలైర్నాంసై స్సవన్తై శ్రీయతేనమైః,

రెప్పలకుచేభాగముగ రెప్పలతో సమానవర్ణముగల మాంసము మిక్కుటముగన్న జెండుమండును. దీనికి బహళమని పేరుగలది.

—ॐ కుకూణకరోగము. ౧౯—

కుకూణకశ్శిశోరేవ దంతోత్పత్తినిమిత్తజః.

౧౯

స్యాత్తేన శిశురుచ్ఛూచతామ్రాక్షో ఏక్షణాక్షమః.

న వర్త్యశూలపైచ్చిబ్యకగ్గనాసాక్షిమద్దనః.

౨౦

కుకూణకమను వర్త్యరోగముగలదు. ఇది శిశువులకుమాత్రము దంతోత్పత్తికామున జనించును. ఈ రోగముచే శిశువునకు నేత్రములయం వెలుపునర్థము, వాపు, చూపుటకు శక్తిలేకుండుట, రెప్పలయందునొప్పి, చెవులు, ముక్కు, నేత్రములు పీనియండు పోట్లు ఈయనద్రవములు కలుగును.

—ॐ పక్షిపరోధరోగము. ౨౧—

పక్షిపరోధే సంకోచో నర్తనాం జాయతే తథా,

ఖరతాంతర్గుఖత్వం చ లోమ్నామన్యాని వాపునః.

౨౧

కంటకైరివ తీక్ష్ణాగ్రైస్తుప్తం తైరక్షి సూయతే,

ఉవ్యతే చానిలాదిద్విడల్బాహశ్శాంతిరుద్ధృతైః.

౨౨

పక్షిపరోధమను వర్త్యరోగముగలదు. దీనియందు కంటిరెప్పలు సంకోచమునజెందును. రెప్పవెండ్రుకలు కఠినములుగ గ్రుడ్డుకభిముఖములుగ నుండును. లేక వీరెప్పవెండ్రుకలు జనించును. రోగస్వభావమువలన ముండవలె వాడిగల్గి యుండు నాపిడ్రుకలు కండ్లలోభాగమున గ్రుచ్చుకొనియుండును. దానంజేసి కండ్లలోవిశేషముగ మంటయు పోటునుకల్గి గాలిని యోరువలేక ఎండను నివ్వను. చూడజాలకుండును. ౩ వెండ్రుకలను పెరికివేసిన కొన్నిదినములలో వారోగము శమించును.

—ॐ అలజీరోగము. ౨౩—

కనీనికే బహిర్వర్త్య కఠినో గ్రంథిరున్నతః,

తామ్రః పక్షోఽప్రపూయస్త్రుదలజ్యధ్ధాయతే ముహుః.

౨౩

కంటిరెప్పల వెలుపటిభాగమునందు కఠినముగను ఉన్నతముగను ఎఱ్ఱగను పుండై నదిగను రక్తము చీము పీనిని స్రవించునదిగనునుండు గ్రంథిజనించును. దీనికి అలజియని పేరుగలదు. ఈ గ్రంథియందు పలుమారు చీము రక్తము స్రవించుదు పలుమారు ఉబ్బు చునుండును.

❖ అర్బుద రోగము. ❖

వర్ణాంతర్జాత్యంశపిండాభివృద్ధ్యయధుర్గ్రాథితోఽరుజః,

సాస్త్రైస్సాన్యదర్బుదోదోమైర్విషమో బాహ్యత శ్చలః. ౨౪

రక్తదోషముతోఁ గూడియుండు వాతాదిక్రిదోషములచే కంటిరెప్పలకు లోభా గముననుండుగను, నొప్పిలేనిదిగను, వెలుపల చలించునదిగను, మాంసపిండమునంటి యా కారముగలదిగను విషమముగనుండు వాపు జనించును. దీనికి అర్బుదమను పేరుగలదు.

❖ రెప్పలయందు జనించు రోగములసంఖ్య. ❖

చతుర్వింశతిరిత్యే తే వ్యాధయో వర్త్యసంశ్రయాః,

ఈ గ్రంథకర్తయగు వాగ్భటాచార్యుఁడు ఇరువది నాలుగు వర్త్యగత రోగములఁ జెప్పిరి. మాధవకరుఁడు “వర్త్యజాస్త్యేకవింశతిః” అని యిరువదియొక వర్త్యగత రోగ ములఁజెప్పెను. రోగముల నామములయందు ఈ మతములతోఁ జరస్పరభేదము గానఁ బడుచున్నది. ఆయినను ఆయా రోగలక్షణములయందు మాత్రము విశేషముగ మార్పు కనఁబడదు. విజ్ఞులు గమనించెదరుగాక! వైజెప్పిన ప్రకారము ఇరువది నాలుగు రోగములు కంటిరెప్పలయందు జనించును.

❖ వర్త్య రోగ సాధ్యా సాధ్యములు. ❖

ఆద్యోఽత్ర భేషజైస్సాధ్యో ద్వౌ తతోఽర్చ శ్చ వర్జయేత్. ౨౫

పక్ష్యోపరోధో యాప్యసాన్యచ్ఛేషా శస్త్రేణ సాధయేత్,

వైజెప్పిన ఇరువది నాలుగు వర్త్య రోగములలో కృచ్ఛోన్మీలనమను పేరుగల మొదటి రోగమును ఔషధములచే చికిత్సజేసి సాధింపఁదగియుండును. నిమేషము, వాతహా తము, అర్బుస్సు ఇవి ఆసాధ్యంబులగుటవలన చికిత్సయందు వర్జింపఁతగినవి. పక్ష్యోపరోధ మను రోగము యాప్యముగనుండును. తక్కిన పదొమ్మిది వర్త్య రోగములను శస్త్రముచే చికిత్సజేయవగును.

❖ వర్త్య రోగములయందు శస్త్రచికిత్సాక్రమము. ❖

కుట్టయేత్పక్ష్యసదనం ఛింద్యాత్యేవ్యపి చార్బుదమ్. ౨౬

భింద్యాల్లగణకుంభీకాబిసోత్సంగాజ్ఞానాలజీ,

పోధకీశ్యావసితాన్లిట్లిష్టచతుష్టయమ్. ౨౭

సకర్దమంసబహుళం విలిఖేత్సకుకూణకమ్.

శస్త్రముచే సాధింపఁదగిన పందొమ్మిది వర్త్యరోగములలో పక్ష్యసదనమున రోగమును సూచికూర్చును శస్త్రముచే పొడవవలయును అప్పదరోగమును వృద్ధిసత్రాదిశస్త్రముచే ఛేదింపవలయును. లగణము, కుంభికము, బిసము, ఉత్సంగము, అంజనము, అలిజి ఈరోగములను ప్రిహిముఖమును శస్త్రముచే ఛేదింపవలయును. పోథకీ, శ్యానిము, సికతా, శ్లిష్టము, పిత్తోత్క్లిష్టము, కఫోత్క్లిష్టము, రక్తోత్క్లిష్టము, ఉత్క్లిష్టవర్త్య, కర్దమము, బహుళము, కుహూణకము వీనిని శస్త్రముచే గీచవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ఎనిమిదవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

న వ మా ధ్యాయము.

అవ. వర్త్యరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము తై రోగములకు చికిత్సలను తెలియపరచుటకై వర్త్యరోగప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

వర్త్యరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాత్తో వర్త్యరోగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యమః,
ఇతిహస్యాహు రాత్రేయాదయో మహర్షయః.

వర్త్యరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము కంటిచెప్పలయందు బుట్టు రోగములకు చికిత్సలను వివరించునట్టి వర్త్యరోగ ప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ కృచ్ఛ్చిన్మీల శేత్రరోగచికిత్స. ॐ—

కృచ్ఛ్చిన్మీలే పురాణాజ్యం ద్రాక్షకల్కాంబుసాధితమ్,
సనితం యోజయేత్స్విగ్ధం నస్యధూమాంజనాది చ.

కృచ్ఛ్చిన్మీలమును వర్త్యరోగమునందు ద్రాక్షపండు కల్కకషాయములలో ప్రాతశేతినికలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి అందులో శేతికి సుమభాగముగ పంచదారను చేర్చి ప్రయోగించుటయేగాక స్విగ్ధమైన నస్యధూమ అంజనాదులను ప్రయోగించ వలయును.

—ॐ కుంభీకానర్త్యరోగచికిత్స. ॐ—

కుంభీకానర్త్య లిఖితం సైంధవప్రతిసారితమ్,
యష్టిధాత్రీపటోలీనాం క్వధేన పరిషేచయేత్.

కుంభీకా వర్త్యరోగమును వృద్ధిపత్రము మున్నగు శస్త్రములచే గీడవలయును. గీచినస్థలమునందు సైంధవనలవణచూర్ణముచే ప్రతిసాగముజేసి యుష్టమధుకము, ఉసిరిక, పొట్ల వీనిని సుమభాగములంగచేర్చి కాచబడిన కషాయముచే తడిపించును.

—ॐ ఐర్త్యరోగమునకు శస్త్రులేఖనక్రమము. ॐ—

నివాతేఽధిష్ఠితస్యాస్తైశ్శుద్ధస్యాత్తానశాయినః,
 బహిః కోష్ఠ్యాంబుతప్తేన స్వేదితం వర్తన్త వాససా. 3
 నిర్భ్రష్ట సస్తాంతరితం వానూంగుష్ఠాంగుళీధృతమ్,
 నస్తంసతే చలతి వా వర్తైవం సర్వత స్తతః. 4
 మండలాగ్రేణ తత్తిర్య క్కృత్వా శస్త్రపదాంకితమ్,
 లిఖేత్తేనైవ పత్రైర్వా శాకశేఫాలిజాదిజైః. 5
 ఫేనేన తోయరాశేర్వా పిచునా ప్రమృజన్నస్యకే,
 స్థితే రక్తే సులిఖితం సత్కౌద్రైః ప్రతిసారయేత్. 6
 యథాన్యముక్తైరను చ ప్రత్యోఖ్యేష్టేన వారిణా,
 ఘృతేనాసిక్తమభ్యక్తం బద్ధీయా న్నధునర్పిషా. 7
 ఊర్ధ్వాధః కర్ణయోర్దత్వా పిండిం చ యవనక్తుభిః,
 ద్వితీయేఽహని ముక్తస్య పరిషేకం యథాయథమ్ 8
 కుర్యాత్ చతుర్థే నస్యాదీక్ ముంచేదేవాహ్ని పంచమే,

ఐర్త్యరోగముగలవానికి నమనవిరేచనాది కర్మలనుచేయించి గాలిలేని ప్రక్షేపము లో వెలికిలముండబెట్టి ఆపులచే నిటు నటు కదలనియ్యక పట్టుకొను నటులంజేసి సుఖోష్ణమైనయుదకములో తడిసిన వస్త్రముచే కంటిరెప్పలకుపైని స్వేదకర్మను చేయించ వలయును. పిదప కంటిరెప్పకదలక యెడమబొటనవ్రేలిచే పట్టుకొని రెప్పను వెలికిలనుండునట్లు తెరచి మండలాగ్రమును శస్త్రముచేగాని లేకాకు మున్నగు గరుకులుకల ఆకులచేగాని, సముద్రపునురుగుచేగాని అడ్డముగగీచి పత్తిచే రక్తమును తుడవవలయును. గీచిన ప్రదేశములో రక్తము మరలప్రవింశక యుండిన లేఖనకర్మ చక్కఁగచేయఁబడినదని (అనఁగా గీయఁబడినదని) తెలిసికొని ఆయారోగానుగుణముగ నైంధవాదిద్రవ్యములను తేనెలోకలిపి ప్రతిసారముజేయించి పిదప సుఖోష్ణముగ నుండునుదకముచేడిగి గీచినస్థలమునందు నేతనిపోసి తేనె, నెయ్యి వీని నొకటిగఁచేర్చి పైనరాచి చెవులకు ఊర్ధ్వాశోభాగముతయంపు యవలసత్తుపిండి యుంటులనునిలిపి వస్త్రముచే చక్కఁగ కట్టవలయును. రంధ్రవదినమున కట్టువిడిచి రెప్పలకుపై నాయారోగములకు చెప్పియుండు శాషధములచే పరిషేకముచేయించి ముందువలె నాలవదినమున నస్యానులను ప్రయోగించవలయును అయిదవదినమున కట్టును ఇప్పివేయవలయును.

ॐ నులిఖితపర్వలక్షణము. ॐ

సమం నఖనిధం శోభకంహుర్వాద్యపీడితమ్.

౯

విద్యాత్సులిఖితం వర్త్య లిఖే ద్భూయో విపర్యయే,

చెప్పలు క్రిందపైనిజారక సమములుగను, గోళ్లతోనదృశ మైన యాకారములు కలవిగను, దురద, నొప్పి ఇవి తేకుండునవిగనునుండిన చక్కఁగ లేఖనకర్మచేయఁబడిన దని తెలిసికొనవలయును. పైనిచెప్పినప్రకారములేకుండినచో మఱి లేఖనకర్మను చేయవలయును.

ॐ అతిలేఖనోపద్రవచిత్సలు ॐ

రుక్ష్పక్ష్యవర్త్య సదనం ప్రంసనాదతిలేఖనాత్.

౧౦

స్నేహస్వేదాదికస్తస్త్రిన్నిష్టో వాతహరః క్రమః,

అతిలేఖనము (అనఁగా అధికముగఁగిదుట) వలన శూలగలుగుట, చెప్పవెండుకలూడుట, చెప్పలు జారిపోవుట ఈ యుపద్రవములు కలుగును. దీనికి వాతహరములైన స్నేహస్వేదాది ఓకిత్సలను చేయవలయును.

ॐ వర్త్యరోగమున సేత్రసేచనము. ॐ

అభ్యజ్య నవనీతేన క్షేతరోధ్రం ప్రలేపయేత్.

౧౧

ఏరండమూలకల్పేన పుటపాకే పచేత్తతః,

స్విన్నం ప్రతౌళితం శుష్కం చూర్ణితం పోటలీకృతమ్.

౧౨

స్త్రీయాః క్షీరే ఛగల్యా వా మృదితం సేత్రసేచనమ్,

తెల్లలొద్దుగుపుష్పమునకు ఆవువెన్నను రాచి అముదపు వేళ్లనుమారి పూసి పుటపాకమువేసి పక్వమైన ఏదవ దానినెత్తుకొని చక్కఁగఁ జిగి యొండించి చూర్ణముచేసి వస్త్రుగాలితమునర్చి యాచూర్ణమును చనుపాలలోఁగాని గొట్టెపాలలోఁగానివైచి కలియఁ బెట్టినేత్రములకు సేచనము చేయవలయును.

ॐ అతిలేఖనోపద్రవమునకు సేచనము. ॐ

శాలితండులకల్పేన లిప్తం తద్వత్పరిష్కృతమ్.

౧౩

కుర్యాన్నేత్రేఽతిలిఖితే మృదితం దధిమస్తునా,

కేవలేనాపి వా సేకం మస్తునా జాంగలాశినిః.

౧౪

కంటిచెప్పలయందు లేఖనకర్మయధికముగ ప్రయోగించబడిన యెడల తెల్లలొద్దుగుపుష్పమునకు వెన్నచరిమి దానికి సంగావు బియ్యమును చక్కఁగనూఁచి పూసి పుట

పాకముచేయించి పక్వమైన దానినెత్తి కడిగి యెండించి చూర్ణముచేసి వస్త్రుగాలిత మొనర్చి పెలుగుమీడి మీఁగడలోకలిపి నేత్రములకు నేచనమును చేయవలయును. లేక యానేత్రరొగికి బాంగలకేరజంతుమాంసమును భుజంపఁజేసి వానికంటికి పెలుగుమీడి మీఁగడచే నేచనము చేయవలయును.

—ॐ వర్తమాటికాభేదనము. ॐ—

పిటికాం ప్రహివక్త్రేణ భిత్వా తు కఠినోన్నతామ్,

నిష్పీకయేదనువిధిః పరిశేషస్తు పూర్వవత్.

౧౫

రెప్పలకుపైని కఠినముగను ఉన్నతముగను నుండుపిటికను ప్రహివక్త్రమును శస్త్రముచే భేదించి దానిలోనుండు కల్మషము బైలువెడలునటుల బిసికి పూర్వము చెప్పియుండు ప్రకారము లేచనంపుప్రక్షాళన నేచనాదికర్మలను చేయించవలయును.

లేఖనే భేదనే చాయం క్రమ స్సర్వత్ర వర్తనీ,

రెప్పలనుండు లేఖనభేదనకర్మల చేయునపుడు వైచేస్విన క్రమముల ననుసరించవలయును.

—ॐ పిత్తోత్క్లిష్ట రక్తోత్క్లిష్ట వర్తరొగచికిత్స. ॐ—

పిత్రాస్తోత్క్లిష్టయోసాన్విదుస్కంధసిద్ధేన సర్పిషా.

౧౬

సిరావిమోక్షస్నిగ్ధస్య త్రిశుచ్ఛ్రేష్ఠం విశేచనమ్,

లిఖితే స్మృతరక్తే చ వర్తనీ తౌళనం హితమ్.

౧౭

యష్టికషాయ స్సేకస్తు క్షీరం చందనసాధితమ్,

పిత్తోత్క్లిష్టము, రక్తోత్క్లిష్టము అను వర్తరొగములయందు ఆరొగికి మధుర గణద్రవ్యములతో పక్వముజేయఁబడిన ఘృతముచే స్నేహకర్మను జేయించి రెప్పలయందలి సిరను వేధించవలయును. తెగడ, త్రిఫలములు వీనిచే విశేచనమును జేయించవలయును. రెప్పలయందు లేఖనకర్మనుచేయించి రక్తము స్రవించినపిదప దానిని అతిమధురకషాయముచే కడిగి చందనమువైచి కాంచఁబడిన యావుపాలచే నేచనమును చేయవలయును.

—ॐ పక్షుశాతనవర్తరొగచికిత్స. ॐ—

పక్షుణాం సదనే సూచ్యా రోమకూపాన్వికుప్తయేత్.

౧౮

గ్రహయేద్వా జలౌకోభిః పయనేతురసేన వా,

పమనం నావనం సర్విశ్చైతం మధురశీతలైః.

౧౯

పక్ష్యశాతరోగమున రెప్పవెండుక లూడిపడినచో రోమహాపములను నూదిచే
 ౧ పొడవలయును. లేక జలగలచే రక్తమును పీల్చినటుల చేయవలయును. లేక ఆవుపాల
 తోఁగాని చెఱుసరసముతోఁగాని ఐనునము చేయించి మధురముగను శీతలముగను
 నుండు ద్రాక్షపండు మొదలగువానినిచేర్చి పక్ష్యముచేయఁబడిన ఘృతముచే నస్యమును
 ప్రయోగించిన హితము కలుగును.

—౧౮ పక్ష్యశాతరోగమునకంజనము. ౧౮—

సంచూర్ణ్య పుష్పకాసీనం భావయేత్పురసారస్యైః,

తామ్రే దశాహం పరమం పక్ష్యశాతే తదంజనమ్. ౨౦

పుష్పకాసీనమును చక్కఁగ చూర్ణముచేసి తామ్రపాత్రయందునిచి అందులో
 తులసిరసముబోసి పదిదినములు భావనచేసి దానిచే కంటికి కాటుక వేసిన రెప్పవెండుక
 లూడుట మానును. ఇది శ్రేష్ఠమైన అంజనము.

—౧౯ పోథకీరోగచికిత్స. ౧౯—

పోథకీర్ణితాశ్శుంకీసైంధవ ప్రతిసారితాః,

ఉష్ణాంబుతానితాస్సింఛేద్ధిరాధకిశిశ్రుభిః. ౨౧

అప్పిడ్ధాన్వినిశాశ్రేష్ఠా మధుకై ర్వా సమాక్షిక్తైః,

పోథకీయును వర్ష్యరోగమును వృద్ధిపత్రము మొదలగు శస్త్రములచే గీచి కుంతి
 నైంధవలవణము వీని చూర్ణముచే ప్రతిసారము చేయించి ఉష్ణోదకముచేకడిగి చంద్ర,
 కందులు, మునగ వీనిని ఉదకములోవైచి చక్కఁగ కాచి యాకషాయముచేఁగాని,
 పసుపు, స్తూరిపసుపు, శ్రీపలములు, అతిమధురము వీని సుదకములోవైచి చక్కఁగ
 కాచి కొంచెము తేనెచేర్చి దానిచేఁగాని సేచనము చేయవలయును.

—౨౦ కఫోత్క్లిష్టవర్ష్య రోగచికిత్స. ౨౦—

కఫోత్క్లిష్టే వివిభితే సత్కౌద్రైః ప్రతిసారణమ్. ౨౨

సూత్రైస్సైన్దవకాసీనమనోహర్వాణతార్క్ష్యజైః,

వమనాంజననస్యాది సర్వం చ కఫజద్ధితమ్. ౨౩

కఫోత్క్లిష్టమును వర్ష్యరోగమును శస్త్రముచే ఛేదించి నైంధవలవణము, కాసీ
 సము, మణిశిల, సివ్వళ్లు, రసాంజనము వీనిని మన్నగ చూర్ణముజేసి అందు కొంచెముతేనె
 జేర్చి దానిచే ప్రతిసారముచేసిన హితముకలుగును. మరియు నీరోగమున కఫహరము
 లైన ఐనునము, అంజనము, నస్యము మొదలగువానిని చేయవలయును.

—ॐ లగణనర్తకోగచికిత్స. ॐ—

కర్తవ్యం లగణేష్వేతదశాంతావగ్నినా దహేత్,

కఫోష్ణిష్టరోగమునకు చెప్పియుండునటుల లగణమును వర్తరోగమును చికిత్స జేయవలెను. ఇటులజేసెయు నారోగము శమింపకయుండిన దానిని అగ్నిచే కాల్చ వలయును.

—ॐ కుకూణకరోగచికిత్స. ॐ—

కుకూణే ఖదిరశ్రేష్ఠానింబపత్రైశ్చత్రతం ఘృతమ్.

౨౪

వీత్వా ధాత్రీనమేత్కృష్ణాయష్టినర్షపనైంధవైః,

అభయాపిష్పగ్రాహౌక్వాఢేనై నాం విశేచయేత్.

౨౫

శిశువులకు కుకూణకరోగముకలిగిన దానికి చంద్ర, త్రిఫలములు, వేపాకు వీనిని ఆవునేతిలోవైచి కాచి యిప్పించి పిదప పిప్పళ్లు, యష్టినర్షకుము, ఆవాలు, నైంధవ లనణము వీనిచే వసునము చేయించి కరక్కాయలు, పిప్పళ్లు, ద్రాక్ష వీనిని సమభాగ ములుగ నైచికాచిన కషాయముచే విశేచనము చేయించవలయును.

—ॐ కుకూణకరోగమునందు ధాత్రీస్తనాలేపము. ॐ—

ముస్తాద్విరజనీకృష్ణాకల్కేనాలేపయేత్ స్తనా,

ధూపయేత్సర్వవైస్సాజ్యైః

కుకూణకరోగమునందు తుంగముస్తలు, పసుపు, మ్రానిపనుపు, పిప్పళ్లు వీనిని నూరి దాదిస్తనములకు లేపనయముజేయించి ఆవాలను నేతిలోతడిపి నిప్పులోవైచి స్తన ములకు ధూపము వేయవలయును.

—ॐ కుకూణకరోగమునందు దాదికి ముస్తాదికషాయపానము. ॐ—

శుద్ధాం క్వాథం చ పాయయేత్.

౨౬

పటాలము స్తమృద్వీకాగుడూచీత్రిఫలోద్భవమ్,

కుకూణకరోగమునందు వసున విశేచనాదులచే శుద్ధము జేయబడిన శరీరముగల దాదికి పొట్ల, తుంగముస్తలు, ద్రాక్ష, తిప్పతీగె, త్రిఫలములు వీనికషాయమునుపానము చేయించవలయును.

—ॐ కుకూణకరోగమునందు శిశువునేత్రమునకు లేఖనకర్మ. ॐ—

శిశోస్తులిఖితం వర్షస్సృతౌశృగ్వంబుజస్సఖిః.

౨౭

ధాత్ర్యశ్శంతకజంబూత్థపత్రక్వాఢేన సేచయేత్,

కుకూణకరోగమునందు శిశువుయొక్క రెప్పలను శస్త్రముచే మెల్లగ గీరిగాని జల
గలచే రక్తమోక్షణము చేయించిగాని, ఉసిరిక, ఆశ్మంతకము (కొండపిండిచెట్టు) నేరే
డు వీనియాకుల కషాయముచే నేచనము చేయవలయును.

—౧౭ శిశువులకు వసునావ్యకత్వము. ౧౭—

ప్రాయః క్షీరఘృతాశిత్యాద్బాలానాం శ్లేష్మజాగదాః, ౨౪
తస్మాద్వసునమేవాగ్రే సర్వవ్యాధిషు పూజతమ్,

బాలురు పాలు నెయ్యి వీనిని విశేషముగ సదా భుజించుటవలన వారికి తఱచుగ
కఫరోగములు కలుగును. కావున బాలురకుజనించు సర్వవ్యాధులయందును లోలత వసు
నముచేయించుట మిక్కిలి ప్రశస్తము.

—౧౮ కుకూణకరోగమునందు బాలురకు వసునావ్యధము ౧౮—

సింధూత్థకృష్ణాపామార్గబీజాజ్యస్తన్యమాషీకమ్. ౨౯

చూర్ణో వచాయాస్సత్తోద్రో మదనం మధుకాన్వితమ్,

క్షీరం క్షీరాన్నమన్నం చ భజతః శ్రమశశిశ్శిః. 30

వసునం సర్వరోగేషు విశేషేణ కుకూణకే,

సప్తలారససిద్ధాజ్యం యోజ్యంచోభయశోధనమ్. 30

పాలుత్రాగుచుండు శిశువునకు సైంధవలవణము, పిప్పళ్లు, ఉత్తరేణీవిత్తులు వీని
చూర్ణములను నెయ్యి చనుబాలు తేనె వీనిలోకలిపి యిప్పించిన వసునంబగును. పాలు,
అన్నము వీనిని భుజింపుచుండు శిశువునకు వస చూర్ణమును తేనెలోకలిపి యిచ్చి వసు
నము చేయించవలయును. అన్నమునుమాత్రము భుజింపుచుండు శిశువునకు ఆతిమధుర
ము, మ్రంగంబుండు వీనిచూర్ణములచే వసునము చేయించవలయును. బాలురకు సర్వరోగ
ములయందును వసునముచేయించుట శ్రేష్ఠము. కుకూణకరోగమునందు శిశువులకు వసున
ముచేయించుట మిక్కిలి హితకరము. కుకూణకరోగముగల శిశువునకు విరజాచిరసములో
ఆపునేతినికలిపి కాచి పానముచేయించిన వసున విరేచనంబు లగును.

—౧౯ కుకూణకరోగమునందు వర్తి. ౧౯—

ద్వినిశారోధ్రయష్ట్యాహ్వరోహిణీనింబహ్లావైః, 3౧

కుకూణకే హితా వర్తిః శిష్టైస్తామ్రరజోన్వితైః.

క్షీరతౌద్రఘృతోవేతం దగ్ధం వా లోహితం రజః,

అ.ఉ. 13

పసుపు, మృనిపసుపు, లొడ్డుగు, అతిమధురము, కటుకరోహిణి, వేచుచిగుళ్లు, రాగిరాపాడి వీనిని ఉడకముతో చక్కగనూరి వర్తిజేసి ప్రయోగించినను, లేక ఇనుప రాపాడి చూర్ణమును పాలు, తేనీ, నెయ్యి వీనిలో తడిపి నిప్పులో కాల్చి ప్రయోగించినను కుకూణకరోగము శమించును.

— ౨౭ కుకూణపోథకీరోగములను వర్తి. ౨౭ —

ఏలారసోనకతకశంఖోపణఫణిజ్జకైః.

33

వర్తిః కుకూణపోథకోస్సురాపిష్టేశ్చ కట్ఫలైః,

ఏలసలు, వెల్లుల్లి, చిల్లగింజలు, శంఖము, మిరియాలు, మరువము, పెద్దటేకు వీనిని నురయను మద్యముతోనూరి వర్తిజేసి కుకూణకము పోథకీ ఈరోగములయందు ప్రయోగించిన హితముకలుగును.

— ౨౮ పక్ష్యోపరోహవర్త్యరోగచికిత్స. ౨౮ —

పక్ష్యరోధే ప్రవృద్ధేషు శుద్ధదేహస్య రోమసు.

34

ఉత్పృజ్య ద్వాభ్రవోఽధస్తా ద్భాగౌ భాగం చ పక్ష్యతః,

యవమాత్రం యవాకారం తిర్యక్చిత్వాద్ధ్రువాససా.

35

అపనేయమస్పృక్తస్నిన్నల్పీభవతి శోణితే,

సీవ్యేత్కుటిలయా సూచ్యా ముద్గమాత్రాంతరైః పదైః.

36

బద్ధ్వా లలాటే పట్టంచ తత్ర సీవనసూత్రకమ్,

నాతిగాఢశ్లథం సూచ్యా నిక్షిపేదథ యోజయేత్.

37

మధుసర్పికబలికాం న చాస్మిక్ బంధమాచరేత్,

స్యగ్రోధాచికషాయైశ్చ సతీరైః సేచయేద్రుజి.

38

పంచమే దివసే సూత్రమపసీయాచచూర్ణయేత్,

గైరికేణ వ్రణం యుంజ్యస్త్రీక్షం నన్యంజనాది చ.

39

పక్ష్యరోగమును వర్త్యరోగమునందు రెప్పవెండ్రుకలు వృద్ధిజెందియుండినచో ఆరోగికి ననువవిరేచనంబులను చేయించి కనుబామలను క్రింద రెండుభాగములను రెప్ప వెండ్రుకలనుపైన ఒక భాగమునువదలి యవప్రమాణమురెప్పలను అడ్డముగ శస్త్రముచే చేర్చించి తడిగుడ్డచే రక్తమునుతొడవవలయును. రక్తమునిలిచినపిదప వంకరగనుండు నూది చే ఆరెప్పలనుపట్టి దారముతోనుండు నానూదిని నుడుటియందుకుట్టి యుంచబడిన వస్త్రఖంఠమునందు మిక్కిలి చిగుతును వదులుగానుండునట్లు కుట్టియుంచవలయును.

పిదప తే నె ఘృతము వీనికబళములను ప్రయోగించవలయును. దీనిపై కట్టుగట్టుకూడను. నొప్పిగలిగినచో న్యగోధాదిగణద్రవ్యకషాయములో నావుపాలకలిపి సేచనముచేయవలయును. ఐదవ దినమునందు ఆకుట్టుదారమును తీసివైచి యావ్రణమునకు కావితాయి మార్లముచే ఆనమార్లముచేయించి తీక్షణమైన నన్యము అంజనము మొదలగువానిని ప్రయోగించవలయును.

— బాహ్యలశ్యాదివర్తరోగచికిత్స. —

దహేదశాంతౌ నిర్భుజ్య వర్తదోషాశ్రయాం వలీమ్,
సందంశేనాధికం పక్షి హృత్వా తస్యాశ్రయం దహేత్. ౪౦
సూచ్యక్రణాగ్నివర్ణేన దాహో బాహ్యలజ్జేః పునః,
భిన్నస్య త్వరవహ్నిభ్యాం సుచ్చిన్నస్యార్బుదస్య చ. ౪౧

పైనిచెప్పిన విధమున చికిత్సచేసియు పక్షివరోధరోగము శమింపకయుండినచో వర్తరోగమునకు స్థానముగనుండు ప్రదేశమును నిప్పుచే కాల్చవలయును. రెప్పవెండు క అధికముగ వృద్ధిజెందియుండినచో వానిని సందశమును శస్త్రముచే (చిమటాచేత) తీసివైచి వానిస్థానమును అగ్నితప్తమైన నూదికొనచే కాల్చవలయును. బాహ్యలజ్జరోగమును శస్త్రముచే భేదించి అగ్నిచేకాల్చవలయును. అర్బుదరోగమును భేదించి త్వరముల చేతను అగ్నిచేతను కాల్చవలయును.

ఇది అష్టాంగవృద్ధయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
తొమ్మిదవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

దశ మాధ్యాయము.

అవి కనురెప్పల నాక్రయించినరోగముల చికిత్సను జెప్పినపిదప రెప్పలకు సమీపమున నుండు సంధి సితాసితభాగముల నాక్రయించి జనించురోగముల జెప్పుటకై వర్తమారోగ చికిత్సాధ్యాయానంతరము సంధిసితాసితరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయము జెప్పఁబడుచున్నవి:—

సంధి సితాసితరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాత స్సంధిసితాసితరోగవిజ్ఞానీయమధ్యాయం,

వ్యాఖ్యాన్యమః, ఇతిహా స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

వర్తమారోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము రెప్పలసంధి, కంటితెల్లగుడ్డు, నల్లగుడ్డు పీయించుదలి రోగములను తెలియపరచునట్టి సంధిసితాసితవిజ్ఞానమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

— సంధిగతరోగములు తొమ్మిది. అందు జలస్రావరోగలక్షణము. —

వాయుః క్రుద్ధ స్ఫిరాః ప్రాప్య జలాభం జలవాహినీః,

అశ్రుప్రావయతే వర్తశుక్లసంధేః కనీనికాత్.

తేన నేత్రం సరుగ్రాగశోభం స్యాత్సజలాస్రవః,

వాతము ప్రకోపించి జలమునువహించునట్టి సిరలనుజేరి కనురెప్పలకును తెల్లగుడ్డునకు నడుచునుండు సంధిస్థానమునందుండి ఉదకమువంటి నీరును ప్రవింపఁజేయును. దీనిచే నేత్రములయందు శూల ఎఱుపువర్ణము వాపు ఈయుపద్రవములు జనించును.

— కఫజజలస్రావరోగము. —

కఫాత్కృఫస్రవే క్షేతం పిచ్ఛిలం బహళం స్రవేత్.

కఫదోషమువలన కంటియందు తెల్లగను జిగటగను అధికముగను నుండు నీరు స్రవించును.

— ఉపనాహరోగము. —

కఫేన శోఫస్తీష్ణాగ్రః ఊరబుద్బుదకోపమః,

పుథుమూలబలస్నిగ్ధస్సవర్ణమృదుపిచ్ఛిలః.

మహానపాకకండామానుపనాహస్స సీరుజః,

నేత్రమునందు శ్లేష్మదోషముచే తీక్ష్ణముగను నీరుబుగ్గవంటిదిగను పెద్దదిగను జిగటగను మృదువుగను నురదతో గూడినదిగను నొప్పిలేనిదిగను నుండు వాపుజనించును. ఇది యుపనాహ రోగమనఁబడును.

—౨౭ రక్తస్రావరోగము. ౨౭—

రక్తాద్వక్తస్రవే తామ్రం బహూష్ణం చాశ్రు సంప్రవేత్. ౪

కంటియందు రక్తిదోషము వలన రక్తవర్ణము గలదియు ఉష్ణముగనుండు నదియు నైన నీరుకారును. ఇది రక్తస్రావరోగ మనఁబడును.

—౨౮ పర్వణీరోగము. ౨౮—

వర్త్యసంధ్యాశ్రయా శుక్లే పిటికా దాహశూలిసీ,

తామ్రా ముద్గోపమా భిన్నా రక్తం స్రవతి పర్వణీ. ౫

రక్తదోషమువలన కంటితెల్లగుడ్డనందు రెప్పలసంధుల నాశ్రయించినదియు, మంట శూల వీనితోఁ గూడినదియు, ఎఱుపువర్ణము గలదియు, పెసఁగింజంత ప్రమాణముగలదియు నైన పిటిక బొబ్బజనించును. దీనిని ఛేదించిన రక్తము స్రవించును. ఇది పర్వణీరోగ మనఁబడును.

—౨౯ పూయస్రావరోగము. ౨౯—

పూయాస్రావే మలాస్సాస్రవర్త్యసంధేః కనీసికాత్,

స్రావయంతి ముహుః పూయం సాస్రత్సౌజ్ఞానపాకతః. ౬

వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి రక్తముతోఁగూడి చర్మరక్తమాంసములను పాకముచేసి రెప్పసంధుల నాశ్రయించి నల్లగుడ్డువంటి పలుమారు చీమును స్రవింపఁజేయును. దీనికి పూయస్రావమను పేరుగలదు.

—౩౦ పూయాలసరోగము. ౩౦—

పూయాలసో వ్రణస్సాక్ష్యశ్శ్చేభసంరంభపూర్వకః,

కనీనసంధావాఢ్గాయీ పూయాస్రావీ సవేదనః. ౭

నల్లగుడ్డు సంధియందు నుబ్బుగలదిగను, చీమును స్రవింపఁ జేయునదిగను, నొప్పితోఁ గూడినదిగను, చిన్నదిగను వాపుగలదిగను నుండు వ్రణము జనించును. ఇది పూయాలస మనఁబడును.

—౩౧ ఆలిజీరోగము. ౩౧—

కనీనస్సాంతరలజీ శోఘో రుక్తోదదాహవాక్,

నల్లగుడ్డు మధ్యమునను నొప్పి పోట్లు మంట వీనితోఁగూడిన వాపు జనించును ఇది అలజి అని చెప్పబడును.

—ॐ క్రిమిగ్రంథిరోగము. ॐ—

అపాంగే వా కనీనే వా కంఠూమాపక్ష్యపోటవాక్. ౮

పూయన్రాపి క్రిమిగ్రంథి ర్లభిక్రిమియుతోఁ ర్తిమాక్,

కడకంటియందు గాని నల్లగుడ్డుయందు గాని దురద, మంట, తెప్పయందు పోట్లు, చీముకాటుట, నొప్పి, క్రిములు వీనితోఁ గూడియుండు గ్రంథిజనించును. ఇది క్రిమిగ్రంథి యని చెప్పబడును.

—ॐ వర్తసంధిగత రోగ సాధ్యాసాధ్యములు. ॐ—

ఉపనాహక్రిమిగ్రంథిపూయాలసకపర్వణిః ౯

శస్త్రేణ సాధయేత్పంచసాలజీ నాస్త్రవాంస్త్యజేత్,

ఉపనాహము క్రిమిగ్రంథి పూయాలసకము పర్వణి అనునాల్గుసంధిరోగములను శస్త్రము కర్మచే సాధింపం దగియుండును. జలస్నానము కఫస్నానము రక్తస్నానము పూయస్నానము అలజి అను నీయైదురోగములను చికిత్సయందు వర్జింపవలయును. ఇటుల శేత్రసంధులయందుండు తొమ్మిది రోగములు చెప్పబడినవి.

—ॐ తెల్లగుడ్డునగల్గు రోగములు పదిమూఁడు. అందు శుక్తికారోగము. ॐ—

పిత్తం కుర్యాత్పితే బిందూననితశ్చావపీతకాక్. ౧౦

మలాక్తాదర్యతుల్యం వా సర్వం శుక్లం సదాహరుక్,

రోగోఽయం శుక్తికాసంజ్ఞస్సశకృద్భేజ తృష్ణవ్రః. ౧౧

పిత్తము తెల్లగుడ్డునందు నల్లగను, శ్యావవర్ణము గలదిగను, పసుపువర్ణము గలదిగను నుండుచిందువులను చుక్కలుగనుకలుగఁజేయును లేక కంటిలో తెల్లగనుండు ప్రదేశమంతయు మురికితగిలిన అద్దమువలె మలినముగ జేయును. దీనికి శుక్తికారోగమని పేరు గలదు.మంట, నొప్పి, దప్పి, జ్వరము ఇవి కలిగియుండును.మలము ఉండలుగవడలును.

—ॐ శుక్లార్మరోగము ॐ—

కఫాచ్ఛుక్లే సమం శ్వేతం చిరవృద్ధ్యధిమాంసకమ్,

శుక్లార్మ

కఫదోషముచే తెల్లగుడ్డునందు సమముగను, తెలుపువర్ణముగలదిగను, చిరకాలమునకు వృద్ధిజెందునదిగను నుండు అధిక మాంసము జనించును, ఇది శుక్లార్మమనఁబడును.

— ౧౭ బలాసగ్రధితరోగము. ౧౭ —

శోఫస్త్రవృజస్సచర్ణో బహళో మృదుః.

౧౨

గురు స్నిగ్ధోఽంబుబింద్వాభో బలాసగ్రధితం స్ఫుతమ్,

కఢముఁలన నొప్పితేనిదిగను, సమానవర్ణముగలదిగను, పెద్దదిగను, మృదువుగను, గురువుగను, నున్నగను, జలబిందువుతో తుల్యముగ నుండు వాపు తెల్లగుడ్డునందు జనించును. ఇది బలాసగ్రధితమని ఋషులచే చెప్పబడును.

— ౧౮ పిష్టకార్మరోగము ౧౮ —

బిందుభిః పిష్టధనశ్చైరుత్సన్నైః పిష్టకం వదేత్.

౧౩

కఢదోషముఁలన తెల్లగుడ్డునందు పిండివలెనుండు తెల్లనిబిందువులు జనించును. ఇది పిష్టకార్మ మనబడును.

— ౧౯ సిరోత్పాతరోగము ౧౯ —

రక్తరాజితతం శుక్లముష్యతే యత్సవేదనమ్,

అశోఘాశ్రూపలేపం చ సిరోత్పాతస్సశోణితాత్.

౧౪

రక్తదోషముఁలన తెల్లగుడ్డు ఎఱ్ఱరేఖలతో వ్యాపించినదిగను, మంటయు నొప్పియు గలదిగను, వాపు కంటిసీరు ఇవి తేనిదిగను నుండును. ఇది సిరోత్పాతమని చెప్పబడును.

— ౨౦ సిరాహర్షరోగము. ౨౦ —

ఉపేక్షితస్సిరోత్పాతో రాజీస్తా ఏవ వర్ధయత్,

కుర్యాదస్రం సిరాహర్షం తేనాత్మ్యద్వీక్షణాత్మమమ్.

౧౫

పైచెప్పిన సిరోత్పాతరోగమునకు చికిత్సజేయక యుపేక్షించినచో నారోగము వలన కంటిగుడ్డునందు జనించునుండు నెఱ్ఱనిరేఖలు వృద్ధిజెంది కంటినుండి విశేషముగ సీరువెడలును. ఇది సిరాహర్షమని చెప్పబడును. ఈ రోగముచే నేత్రములయందు గల దృష్టి శక్తియు నశించును.

— ౨౧ సిరాజాలరోగము. ౨౧ —

సిరాజాలే సిరాజాలం బృహద్రక్తంఘనోన్నతమ్,

కంటి తెల్లగుడ్డునందలి సిరలు ఎఱ్ఱగను కఠినములుగను ఉన్నతములుగను పెద్దవిగను నుండును. దీనికి సిరాజాలమను పేరుకలదు.

— ౨౨ శోణితార్మరోగము. ౨౨ —

శోణితార్మ సమం శ్లక్షణం పద్మాభమధిమాంసకమ్.

౧౬

సమముగను నున్నగను తామరపువ్వునంటిదిగను నుండు అధికమాంసము కంటితెల్ల గ్రుడ్డునందు జనించును. ఇది శోణితార్థమని చెప్పబడును.

—ॐ అర్జునరోగము. ॐ—

నీరుక్ష్మణ్యోఽర్జునం బిందుశ్యశలోహితలోహితః,
కంటితెల్లగుడ్డునందు మంచేటిరక్తమువలె ఎఱ్ఱగను నున్నగను నొప్పితేనిదిగను నుండు బింగువు జనించును. దీనిని అర్జునమనియెదరు

—ॐ ప్రస్తార్యరోగము. ॐ—

మృద్వాశువృద్ధ్యరుక్తాంసం ప్రస్తారి శ్యావలోహితమ్. ౧౭

ప్రస్తార్యర్ణ మలై సాన్తైః

తెల్లగుడ్డంతయు వ్యాపించునదిగను, శీఘ్రముగ వృద్ధిజెందునదిగను, నలుపు ఎరుపు వర్ణములు కలదిగను, నొప్పితేనిదిగను, నిర్మలమైన నీరును వెడలింపఁ జేయునది గను నుండు మాంసము రక్తముతోఁ గూడిన త్రిదోషములచే జనించును. దీనిని ప్రస్తార్యర్ణమని చెప్పుదురు.

—ॐ స్నావార్మరోగము. ॐ—

స్నావార్మ స్నావసన్నిభమ్,

తెల్లగుడ్డుపై సన్ననినరములవలె మాంసపు పొర వ్యాపించియున్న నయ్యది స్నావార్మ మనబడును.

దీనిలక్షణము తన్వైత్తరమున నిట్లు చెప్పఁబడినది:—“ప్రస్తారిశోఽర్మణస్సాస్వం నిరుణ్ధియదానిలః, వివాస్రానం హి శుక్ష్మం తత్ స్నాయ్వర్మేతి ప్రకీర్తితమ్” ఈశ్లోకముచేత ప్రస్తార్యర్మమను రోగమున కంటసీరు స్రవించక వాతముచే నడ్డగింపఁబడి సన్ననినరములఁ బోలె మాంసపు పొర తెల్లగుడ్డుపైవ్యాపించిన నదియే స్నాయ్వర్మమని తెలియునది. మాధక కరండును దీని కనుగుణముగ “స్థిరాప్రస్తాది మాంసాఢ్యం శుక్ష్మం స్నాయ్వర్మ” అని చెప్పెను.

—ॐ అధిమాంసార్మరోగము. ॐ—

శుక్లాస్యక్పిండవచ్ఛాయం యంతాంసం ఒహశం పృథు. ౧౮

అధిమాంసార్మ తత్

తెల్లగుడ్డునందు తెల్లగను కొంచెము నలుపువర్ణముగలదిగను పెద్దదిగను గడ్డకట్టి యుండు రక్తమువలెను నుండు మాంసపిండము జనించును, ఇది అధిమాంసార్మ మనఁబడును.

—ॐ సిరాజ పిటికారోగము. ॐ—

దాహఘ్నవంత్యస్సిరావృతాః,
కృష్ణానన్నాస్సిరాసంజ్ఞాః పిటికాస్పర్షపాపమాః.

౧౯

మంట నొప్పిగలవియు, సిరలచే కప్పబడినవియు, అగ్నింజంత ప్రమాణముగల వియునైన పిటికలు నల్లగుడ్డుకు సమీపమున తెల్లగుడ్డుపై కలుగును. దీనికి సిరాపిటి కలని పేరు.

—ॐ శుక్తిసిరాహర్షాదిరోగ చిత్సాక్షమము. ॐ—

శుక్తిహర్షసిరోత్పాత పిష్టకగ్రధితార్జునమ్,
సాధయే దాహఘ్నే ప్లటం శేషం శస్త్రేణ సప్తకమ్. . . ౨౦
సహోత్థం తదపి ద్రవైశి

Acc. No. 297

పైన చెప్పిన ప్రకారము కంటి తెల్లగుడ్డునందు పదుమూడు రోగములు కలుగును. వానిలో శుక్తిక, సిరాహర్షము, సిరోత్పాతము, పిష్టకార్జము, బిలాస్యగ్రధికము, అర్జు నము అను నీ యారురోగములను ఔషధములచే సాధింపందగి యుండును. తక్కిన శుక్లార్జము, సిరాజాలము, శోణితార్జము, ప్రస్తాద్యర్జము, స్నాయ్యర్జము, అధిమాం సార్జము, సిరాజపిటిక అను నీయేడురోగములను శస్త్రుకర్మచే సాధింపందగి యుం డును. ఈయేడును జనించినతోడనే చికిత్సజేసినయెడ నొషధములచే సాధింపందగియుం డును. ఇత్రైఱంగున శుక్లగతరోగములు పదుమూడు చెప్పబడినవి.

—ॐ అర్మరోగచికిత్స. ॐ—

అర్మోక్తం యచ్చ పంచధా,
తచ్ఛేష్య మసితప్రాప్తం మాంసస్రావసిరావృతమ్. . . ౨౧
చర్మోద్ధాలనదుచ్ఛ్చాయీ దృష్టిప్రాప్తం చ వర్జయేత్,

పైన చెప్పియుండు శుక్లార్మ శోణితార్మ ప్రస్తాద్యర్మ స్నాయ్యార్మ అధిమాం సార్మములను ఐదు అర్మరోగములను శస్త్రముచే శేదించి చికిత్స చేయవలయును. మాంస స్నాయ్యు సిరలతో వ్యాప్తమై చర్మమును ఛేదించునట్లు నల్లగుడ్డున జనించురోగ ము లైదు. అందు పొడవుగను నల్లగుడ్డునందుండునదిగను నుండు అర్మరోగములు దృష్టి నిజేరియుండు అర్మరోగములు. ఈరెండురోగములు అసాధ్యంబు లగుటవలన చికిత్స యందు విర్జింపఁదగినవి. వీనిని శస్త్రముచే చికిత్సజేయజనదు.

శ్లో తుతశుక్రకరోగలక్షణము. ౧౭

పిత్తం కృష్ణేఽథవా దృష్టౌ శుక్రం తోదాశురాగవత్. ౨౨

ఛిత్వా త్వచం జనయతి తేన స్యాత్కృష్ణమండలమ్,
వర్షజంబూనిభం కించిన్నిమ్నం చ తుతశుక్రకమ్. ౨౩

తత్కృచ్ఛ్రసాధ్యం యాఽయం తు ద్వితీయ పటలస్యథాత్,
తత్ర తోదాదిబాహుశ్యం సూచీవిధ్ధాభకృష్ణతా. ౨౪

తృతీయపటలచ్ఛేదాదసాధ్యం నిచితం వ్రజైః,

పిత్తము ప్రకుశితమై సేత్రములయందలి మొదటిపటలమును ఛేదించుకొని పోట్లు సీరుకారుట యెరుపునర్థము. వీనితోఁగూడియుండు శుక్రమును నల్లగుడ్డునందుగాని దృష్టియందుగాని కలుగజేయును. దీనిచేత నల్లగుడ్డు పండిన సేరేడుపండుతో తుల్యముగను నడుమ పల్లముగను వగును. ఇది తుతశుక్రమనఁబడును. ఇది కష్టసాధ్యము. పిత్తము రెండవపటలమును ఛేదించినచో నల్లగుడ్డునంగు పోట్లు మంట నొప్పి మొదలగు నుపద్రవములు విశేషముగ కలుగును. నడుమ నూదితో పొడిచినట్లు నల్లగనుండును. పోటునుకల్గును. ఇది యాఽయము. మూడవపటలమును ఛేదించినచో నల్లగుడ్డునందు విశేషముగ వ్రణములు కలిగియుండును. ఇది అసాధ్యము.

తుతశుక్రమనగ వ్రణముతోఁగూడిన శుక్లమనియర్థము. ఇయ్యది ఒకటి, రెండు, మూడుపటలముల నాశ్రయించియుండుటచే మూడుతెఱంగులు అవియే పైని వివరింపఁబడినవి.

శ్లో శుద్ధశుక్రకరోగలక్షణము. ౧౮

శంఖశుక్రం కఘాచ్ఛ్రవం నాతిరుక్చుద్ధశుక్రకమ్. ౨౫

తెల్లగుడ్డువ్యమున కఘదోషముచే కొంచెము నల్లగను శంఖమునలె తెల్లగను కొద్దియుపద్రవములు కలదిగనునుండు శుక్రము (తెల్లనిచుక్క) జనించును. ఇది శుద్ధశుక్రమనఁబడును. శుద్ధశుక్రమన వ్రణముచేతఁ జనించు శుక్లమని యెఱుంగునది.

శ్లో అజకారోగలక్షణము. ౧౯

ఆతామ్రపిచ్ఛిలాస్రస్పదాతామ్రపిటికాతిరుక్,

అజావిల్బదృశోచ్ఛ్రాయకార్ణ్యా నర్జస్యసృజాజకా. ౨౬

నల్లగుడ్డు రక్తదోషముచే కొంచె మెరుపునర్థముగను జిగురుగను నుండు రక్తమును ప్రవింపజేయునదియ, ఎఱ్ఱని పిటికలతోఁగూడినదియు విశేషముగ నొప్పి

గలదియు మేఁకసింకికలతో సమానమైన సాడవు నలుపునగ్లము గలదియు నగును. ఇది అజకా యనబడును. ఇది చికిత్సయం దసాగ్యము.

—ॐ సిరాశుక్లరోగలక్షణము ॥—

సిరాశుక్లం మలై సాన్తిస్తైస్తజ్జుష్టం కృష్ణమండలమ్,
సతోదదాహతామ్రాభిస్సిరాభిరవతస్యతే, ౨౭
అనిమిష్టోష్ణశీతాచ్ఛువాస్రస్రుక్ష్ప తత్త్యజేత్,

వాతాది త్రిదోషములు ముష్టంబులై రక్తముతోఁగూడి నల్లగుడ్డునందు సిరా శుక్రమును రోగమును కలుగఁజేయును. దీనిచే నల్లగుడ్డు పోట్లు మంట యొరుపునర్థము వీనితోఁగూడిన సిరలతో కప్పబడియుండును. కారణములేకయే యొకానొకపుడు చల్ల గను ఒకపుడు వేడిగను ఒకపుడు తేలిగను మఱియొకపుడు చిక్కగను నుండు నీరు పై నల్లగుడ్డునుండి స్రవించును. ఇది యసాగ్యులుగుట వలన చికిత్సయందు వర్జిం పఁదగినది.

—ॐ పాకాత్మ్యము, అసాగ్యశుక్రరోగములు. ॥—

దోష్టై సాన్తిస్తై సుకృత్కృష్ణంసీయతే శుక్లగూపతామ్. ౨౮

ధవళాభోపలిష్టాభం నిష్పావార్ధదళాకృతి,
అతితీవ్రరుజారాగదాహశ్యయధువీడితమ్. ౨౯

పాకాత్మ్యమేన తచ్చుక్రం వర్జయేత్తీవ్రవేదనమ్,
యస్య వా లింగనాశోఽంతశ్శ్వాసం యద్వాసలోహితమ్. ౩౦
అత్యుత్పేధావగాఢం వా సాశ్రునాడీవ్రణావృతమ్,
పురాణం వివమం మధ్యే విచ్ఛిన్నం యచ్చ శుక్రకమ్. ౩౧

రక్తముతోఁ గూడియుండు వాతాది త్రిదోషములచే నల్లగుడ్డు తెల్లగను, తెల్ల ని మేఘముచే కప్పబడినటులుండినదిగను, అనవపప్పవంటి యాకారము కలదిగను, అధికమైననొప్పి యొరుపునర్థము మంట వాపు వీనితోఁ గూడినదిగను నుండును. అధిక పాకమువలన మిక్కిలి యుష్మద్రవమును కలుగఁజేయును. ఇయ్యది అక్షిపాకాత్మ్యమనఁ బడును. దీనిని చికిత్సయందు వర్జింపవలయును.

మఱియు దృష్టినశించఁజేయు శుక్రరోగము, లోన నలుపునర్థముగలదియు, లేక రక్తవర్ణము గలదియు నగు శుక్రరోగము నడుమ మిక్కిలి యున్నతముగగాని పల్లముగ గాని యుండు శుక్రరోగము రక్తముతోఁగూడియుండు నాడీవ్రణముగల శుక్రరోగ ము, ఒక సుంవత్సరమునకు పైఁబడినదిగ వికారమైన యాకారముగలదిగ నడుమ విచ్ఛి

స్వముగ నుండు శుక్రరోగము. ఈ శుక్రరోగములను చికిత్సయందు వర్జింపవలయును.
మఱియు అక్షిపాకాత్యయమును మాధవకారుఁడు ఇట్లుచెప్పెను:—

“శ్వేతస్పృహత్రా హృత్ స్వతోహి దోషే యస్యాసిత మ్జ్వలం చ, తమక్షిపా
కాత్యయ మక్షిరోగం స్వాత్మకం వర్జయితవ్య మాహుః” ఈశ్లోకమునకు వైమూల
మునకును అర్థభేదములేదు.

—ॐ నల్లగుడ్డనంచుజనించు రోగములసంఖ్య. ॐ—

పంచేత్యుక్తా గదాః కృష్ణే సాధ్యాసాధ్యవిభాగతః,
వైశచేప్పనప్రకారము నల్లగుడ్డనందు జనించునట్టి ఐదుశుక్రరోగములు సాధ్యా
సాధ్య విభాగములతోడ జెప్పబడినవి.

క్షతశుక్రము, శుద్ధశుక్రము, అజకాజాతము, సిరాశుక్రము, అక్షిపాకాత్యయ
మునని నల్లగుడ్డన జనించురోగము లైదుగ నెఱుంగునది.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

పదియవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు. ఏకాదశాధ్యాయము.

అను. సంధిసితాసితరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము అట్టిరోగముల చికిత్సలతెలియపరచుటకై సంధిసితారోగ ప్రతిషేధాధ్యాయముచెప్పబడుచున్నది:—

సంధిసితాసితరోగప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాత సంధిసితాసితరోగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యాయః,
ఇతిహ స్సాహచరాత్రేయాదయో మహర్షయః.

సంధిసితాసితరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము సేత్రములయందుగల సంధి, తెల్లగుడ్డు నల్లగుడ్డు వీనియందుజనించెడు రోగములను చికిత్సలను వివరించు నట్టి సంధిసితాసితరోగప్రతిషేధమును నీ యధ్యాయమును వివరించెదము.

ఉపనాహరోగచికిత్స ౧౧

శ్లో. ఉపనాహం భిషక్స్విన్నం భిన్నం ప్రీహిముఖేన చ,
లేఖయే న్నండలాగ్రేణ తత శ్చ ప్రతిసారయేత్.
విప్పలీతేద్రసింధూత్థైర్బద్ధీయాతూర్వవత్తతః,

౧

పటోలపత్రామలకక్వాథేనాశ్చ్యోతయేచ్చ తమ్.

౨

జైద్యుడుఉపనాహమును సంధిగతసేత్రరోగమునను సుఖోష్ణోదకములతో తడిపి న వస్త్రఖండముచే స్వేదకర్మనుచేయించి పిదప దానిని ప్రీహిముఖమును శస్త్రముచే భేదించి మండలాగ్రమును శస్త్రముచే గీచవలయును. విప్పల్లి, నైంధవలవణము వీనిచూర్ణములతో తేనెనకలిపి దానిచే ప్రతిసారణము చేయించవలయును. పిదప వర్త్రరోగము నను చెప్పియుండునటుల సుఖోష్ణోదకముచే కడిగి ఘృతమును తడిపి తేనె ఘృతము వీనిని చరిమి చెవులయొక్క ఊర్ధ్వాభోభాగములయందు యవలపిండి యుంటులనునిచి కట్టుకట్టి సొట్టాను ఉసిరిక వీనినిచేర్చి కాచిన కషాయముచే ఆశ్చ్యోతనము చేయించ వలయును. జలస్నానము కఫస్నానము అను సంధిరోగము లసాధ్య మగుటవలన వానికి తంత్రకారుడు చికిత్సలను చెప్పలేదు.

శ్లో పర్వణీరోగచికిత్స. ౧౭

పర్వణీ బడిశేనాత్తా బాహ్యసంధిత్రిభాగతః,
వృద్ధిపత్రేణ వర్ధ్యైర్ధేన్ధేన్ధాన్యైశ్చగతిరన్యథా.
చికిత్సాచార్మవక్ష్యాద్రసైంధవప్రతిసారితా,

3

పర్వణీయను సంధిరోగమును వెలుపలనుండు సంధికి పైని బడిశమును శస్త్రము చే పట్టుకొని వృద్ధిపత్రమును శస్త్రముతో మృగభాగమున ఛేదించవలయును. పైనగాని క్రిందగాని ఛేదించినచో విశేషముగ నీరు ప్రవించును. మఱియు లేనె, సైంధవలవణము వీనిచే ప్రతిసారణము చేయించి అర్చరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

శ్లో పూయాలసరోగచికిత్స. ౧౮

పూయాలసే సిరాం విధ్యేత్తతస్త ముపనాహయేత్.

౪

కుర్యేత్ చాక్షిపాకోక్తం సర్వం కర్మ యథావిధి,

పూయాలసరోగమునందు సిరనువేధించి ఉపనాహస్వేదమును చేయించి అక్షిపాకరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలనున్నిటిని విధిప్రకారము చేయవలయును.

శ్లో పూయాలసకరోగమునకు చూర్ణాంజనము ౧౯

సైంధవార్ద్రక కాసీసలోహతామ్రైస్సుచూర్ణితైః.

౫

చూర్ణాంజనం ప్రయుంజీత సత్తోద్దైర్వా రసక్రియామ్,

పూయాలసక రోగమునందు సైంధవలవణము, అల్లము, కాసీసము, ఉక్కు, రాగి వీనిని చక్కఁగచూర్ణముచేసి చూర్ణాంజనమును ప్రయోగించవలయును. లేక పై సైంధవలవణము మొదలగు వానిచూర్ణములను తేనెలో కలిపి రసక్రియను ప్రయోగించవలయును.

శ్లో క్రిమిగ్రంథిరోగచికిత్స. ౨౦

క్రిమిగ్రంథిం కరీషేణ స్విన్నం భిత్వా విలిఖ్య చ.

౬

త్రిఫలాత్తోద్ర కాసీససైంధవైః ప్రతిసారయేత్,

క్రిమిగ్రంథిరోగమునుభేదించి గోమయాదులచే స్వేదకర్మను చేయించి దానిని ప్రేహిముఖము మొదలగు శస్త్రములచే గీచి పిదప త్రిఫలములు, తేనె, కాసీసము, సైంధవలవణము వీనితోడ ప్రతిసారణమును చేయించవలయును.

ॐ శుక్తిరోగచికిత్స ॐ

పితౄభిష్యందవ చ్చుక్తిం

శుక్తియను రోగమునందు పితౄభిష్యందరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలనే చేయవలయును.

ॐ బలాసగ్రధిత సిప్తకరోగచికిత్స ॐ

బలాసాహ్వయవిప్లవౌ. 2

కఫాభిష్యందవస్సుక్త్వా సిరాశ్యధముపాచరేత్,
బీజపూరరసాక్తం చ వ్యోషకట్కుమంజనమ్. ౩

బలాసగ్రధితము సిప్తకము ఈ రోగములయందు సిరాశేను వర్జించి కఫాభిష్యందరోగమునకు చెప్పిన తక్కిన చికిత్సలను చేయవలయును శ్రికటుకములు, పెద్దటేను పీనిని మాదీఫలరసముతోచాది అంజనము వేయవలయును.

ॐ బలాసగ్రధితరోగముల కంజనము. ॐ

జాతీముకుళసింధూత్థ దేవదారుమహాపద్మైః,
ష్టైః పిప్రసన్నయా వర్తిశ్శోఫకండూఘ్నమంజనమ్. ౪

జాజిమొగ్గులు, వైంగవలనణము, దేవదారు, శుంఠి పీనిని ప్రసన్నయను మధ్యము తోనూరి కణికలుచేసి చాది నేత్రముల కంజనము వేసికొనిన శోఫగుగడ హరించును.

ॐ సిరోత్పాతాదిచికిత్స. ॐ

రక్తస్యందనదుత్పాతహర్షజాలార్జునశ్రిగూ,
సిరోత్పాతము, సిరాహర్షము, సిరాజాలము, ఆర్జునము అను నేత్రరోగముల
యందు రక్తస్యందరోగమునకు చెప్పిన చికిత్సలను చేయవలయును.

ॐ సిరోత్పాతాదిరోగముల కంజనము. ॐ

సిరోత్పాతే విశేషేణ ఘృతమాషీక మంజనమ్. ౧౦
సిరాహర్షే తు మధునా శ్లష్ణఘృష్టం రసాంజనమ్,
అర్జునే శర్కరామస్తు డైద్రైరాశ్చ్యోతనం హితమ్. ౧౧
స్ఫటికః కుంకుమం శంఖో మధుకో మధునాంజనమ్,
మధునా చాంజనం శంఖః ఘ్నో వా సితయా సహ. ౧౨

సిరోత్పాతరోగమునందు క్షుతము, తేనె వీనినొకటిగచేర్చి సేత్రములకు అంజనము చేయవలయును. సిరాహర్షరోగమునందు రసాంజనమును తేనెతోచాది అంజనముచేయవలయును. అర్జునరోగమునందు పంచదార పెరుగు మీఁదిమీఁగడ తేనె వీని నొకటిగచేర్చి ఆశోచ్యితనమును ప్రయోగించవలయును. లేక స్ఫటికమా, కుంకుమపువ్వు, శంఖము, అతిమధురము వీనిని తేనెతోచాదిగాని, లేక సోపిరాంజనమును తేనెతోచాదిగాని, శంఖమును, లేక సముద్రపు నులుగును చాది పంచదారలో కలిపిగాని సేత్రములకు అంజనము చేయవలయును.

—ॐ ఆర్మరోగచికిత్స ౧౭—

అర్శోక్తం పంచధా త త్తు తనుధూమావిలం చ యత్,
రక్తం దధినిభం య చ్చ శుక్రవ త్తస్య భేషజమ్. ౧౩
అయిదువిధములగు ఆర్మరోగములలో కొంచెముగనుండునదియు, పొగవలె కలకబారయుండునదియు, కొంచెము రక్తవర్ణముగలదియు, పెరుగుతో సమానవర్ణముగలదియునైన ఆర్మరోగమునందు శుక్ర రోగమునకు చెప్పియుండుచికిత్సలను చేయవలయును,

—ॐ ఆర్మరోగమునందు శస్త్రచికిత్స. ౧౮—

ఉత్తానస్యేతరత్ప్రిన్నం ససింధూత్థేన చాంజితమ్,
రసేన బీజపూరస్య నిమిల్యాక్షి విమర్దయేత్. ౧౪
ఇథం సంరోషితాక్షస్య ప్రచలేఽర్తాధిమాంసకే,
ధృతస్య నిశ్చలం మూర్ధ్ని వర్తనోశ్చ విశేషతః. ౧౫
అపాంగమిక్షమాణస్య వృద్ధేర్గణి కనీనకాత్,
వలీ స్యాద్యత్ర తత్రార్క బడిశేనావలంబితమ్. ౧౬
నాత్యాయతం ముచుండ్యా వా సూచ్యా సూత్రేణ వా తతః,
సమంతాన్లుండలాగ్రేణ మోచయేదథ మాక్షికమ్. ౧౭
కనీనకముపానీయ చతుర్భాగావశేషితమ్,
ఛింద్యా త్కనీనకే రక్షేద్వాహినీ శ్చాశ్రువాహినీః. ౧౮
కనీనకవ్యధాద శ్రు నాడిచాక్షి ప్రవర్తతే,
వృద్ధేఽర్గణి తథాపాదగాత్ప్రత్యతోఽప్య కనీనకాత్. ౧౯

ఆర్మమును సేత్రరోగముగలవానిని వెల్లికిలపరుండబెట్టి ఒకసేత్రమునకు స్వేదకర్మనుచేయించి సైంధవలనణమును మాదీఫలరసముతోచాది అంజనముచేసి కంటిని మూయునటులచేసి చక్కఁగ నలవవలయును. ఇటులచేయుచుచే కలకబారయుండుసేత్రమునందు

అధిహంసమును అర్మరొగము చలిండును. పిదప ఆరోగియొక్క శిశుము కంటికి వెళ్లుట
 పీనిని పట్టుకొని కడకంటితో చూచునటులజేసిన పిల్లి (అనగా ముడత, బడస్థలమునందుం
 డెడి యా అర్మరొగమును బడికముచు శస్త్రముచే గట్టి కొంచె మీడ్చి ముచుండియును
 నాయుధముచేతగాని నూచిచేతగాని సూత్రముచేతగాని మండలాగ్రమును శస్త్రముచేత
 గాని నల్లగుడ్డు కపాయముకలుగనియ్యక ఛేదించవలయును. కంటిపిరుగును వహించునట్టి
 పిరలయందు గాయముతగలక కాపాడవలయును. అశ్రువాహినినిరలకు గాయముతగిలిన
 కండ్లయందు నెల్లప్పుడు నీరు కారుచుండును. అర్మరొగము కడకంటియందు వృద్ధిజేంది
 యుండిన వారోగిని నల్లగుడ్డును చూచునటులజేసి ఆరోగమును ఛేదించవలయును.

అర్మరొగమునందు సేకాదిక్రమము. ౧౦

సమ్యక్చిన్నం మధువ్యోష సైంధవప్రతిసారితమ్,

ఉష్ణేన సర్పిషాఽసిక్తమభ్యక్తం మధుసర్పిషా. ౨౦

బద్ధియా తేనచయేన్సుక్త్యా తృతీయాదిదినేషు చ,

కరంజబీజసిద్ధేన క్షీరేణ క్వధితైస్తథా. ౨౧

సక్షౌద్ద్రైర్వినిశాలోద్రపటోలీయప్టికింశుకైః,

కురంటముకుళోపేతైర్గుంచేదేవాహ్ని సప్తమే. ౨౨

పైనిచెప్పినప్రకారము అర్మరొగమును చక్కఁగ ఛేదించి తేనె త్రికటుకములు
 పీచే ప్రతిసారమునుచేయించి సుఖోష్ణముగనుండు నేలని లేపనముచేసి తేనె నెయ్యి
 పీనినొకటిగ చేర్చి చరిమి కట్టుగట్టవలయును. మూడవదినమునందు కట్టునువిడిచి క్రాసుగు
 విత్తలతో కాచఁబడిన యావుపాలచేతను, పసుపు, మ్రానిపసుపు, లొద్దగు, పొట్ల, ఆతి
 మధురము, మోదుగు, గోరింటమొగ్గలు పీని నుదకములొపైచి చక్కఁగ కాచి చల్లార్చి
 అందులో కొంచెము తేనెకలిపి దానిచేతను సేకముచేయించవలయును. పిదప కట్టుగట్టి
 మేడవ దినమునందు కట్టును విడువవలయును.

హీనాతిచ్ఛేదరోగచికిత్స. ౧౧

సమ్యక్చిన్నే భవేత్సాస్థ్యం హీనాతిచ్ఛేదజాగదా,

సేకాంజనప్రభృతిభిర్దయేల్లేఖనబృంహణైః. ౨౩

రోగికి అర్మరొగము చక్కఁగ ఛేదించఁబడియుండినవో స్వస్థత కలుగును. హీన
 ముగగాని అధికముగగాని ఛేదించఁబడినవో రోగికి అనేకరోగములు కలుగును; కావున
 హీనానికి సేకము అంజనము లేఖనము బృంహణము మొదలగు చికిత్సలను జేయవలయును.

శ్లో శుక్లార్కాదిరోగములకంజనము. ౧౯

సితా * మనశ్శిలై రేయలవణో త్తమనాగరమ్,

అర్ధకర్షోన్మితం తార్క్ష్యం పలాద్ధం చ మధుప్లుతమ్. ౨౦

అంజనం శ్లేష్మతిమిరపిల్లశుక్లార్గశోషజత్,

పంచదార, మణిశిల, వీలకులు, సైంధవలనణము, శుంఠి ఇవి దినుసుకు అర్ధ కర్షము, రసాంజనము అర్ధవలము, ఇటుల వీనిని గ్రహించి నూరి తేనెలో కలిపి కండ్లకు అంజనమువేసిన శ్లేష్మజతిమిరము, పిల్లము, శుక్లార్క ఈరోగములు హరించును.

శ్లో తిమిరరోగమునకు రేఖనాంజనము. ౨౧

త్రిఫలై కతమద్రవ్యశ్వచం పానీయకల్మితమ్.

శరావపిహితాం దద్ధ్వా కపాలే చూర్ణయేత్తతః,

పుథక్సేషాపధరపైః పుథగేవ చ భావితా. ౨౨

సా మషీ శోషితా వేచ్య భూయో ద్విలవణాన్వితా,

త్రీణ్యేతాన్యంజనాన్యాహ రేఖనాని పరం నిమిః. ౨౩

కరితాండ్రయసిరికలలో నేదైననొక ద్రవ్యముయొక్క బెరడును ఉదకముతో నూరి దానిని చిల్లపెంకులోనుంచి వైన మూకుడుమూసి చక్కఁగ కాల్చి యామసిని యొత్తి చూర్ణముచేసి తక్కిన రెండు ద్రవ్యములయొక్క రసములచే ప్రత్యేక ప్రత్యేక్ ముగ భావనచేసి యెండించి దానిని సైంధవలవణము కాచలవణము వీనితోడ చక్కఁగ నూరవలయును. ఇటులనే తాడికాయ, ఉసిరిక వీనిని పైప్రకారము చేయవలయును. ఈ మూడు రేఖనాంజనములు తిమిరరోగమును విశేషముగ పోగొట్టును. అని నిమి చెప్పెను.

శ్లో సిరాజాలరోగచికిత్స. ౨౪

సిరాజాలే సిరాయాస్తు కఠినా రేఖనాపధైః,

న సిద్ధ్యంత్యర్థవత్తాసాం పిటికానాం చ సాధనమ్. ౨౫

సిరాజాలరోగమునందు కఠినమైనసిరలు లేఖ నౌషధములచే శనింపకయుండిన వానికి అర్మరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

శ్లో శుక్రరోగచికిత్స. ౨౬

దోషానురోధాచ్ఛక్రేషు స్విగ్ధసూక్షం వరాఘ్నుతమ్,

తిక్తమూర్ధ్వమస్పృక్నాగ్రో రేకసేకాది చేవ్యతే. ౨౭

* మనశ్శిలైః మనశ్శిలౌ చైలా.

శుక్రశోగములయందు దాయాదోహనుగుణముగ ఒకపుడు రూక్షగను మఱియొక పుడు స్నిగ్ధముగను శ్రీశలఘృతమును ప్రయోగించవలయును. మఱియు నారోగమునకు తిక్తకఘృతము నిష్పించుటయేగాక రక్తస్రావము విరేచనము సేకము మొదలగువానిని చేయవలయును.

—ॐ ఉత్తశుక్రశోగచికిత్స ॐ—

త్రిప్రివృద్వారిణా పక్వం ఉత్తశుక్రే ఘృతం పిబేత్,

సిరయాను హరేద్రక్తం జతాకోభిశ్చ లోచనాత్. 30

సిద్ధేనోత్పలకాకోబ్ధ్రాక్షాయప్తివిదారిభిః,

ససితేనాజపయసా సేచనం సలిలేన వా. 31

రాగాశ్రవేదనాశాంతౌ పరం లేఖనమంజనమ్,

ఉత్తశుక్రశోగమునందు తెగడకషాయముతో మూడు పర్యాయములు పక్వము చేయబడిన ఘృతమును పానము చేయించవలయును. సిరసు వేధించిగాని జలగలచేగాని కంటియందుండి దుష్టరక్తమును తీయవలయును. నల్లకలువ, కాకోలి, ద్రాక్ష, అతిమధురము నేలగుమ్మడు వీనితో పక్వముచేయబడినదియు, పంచదార చేర్చబడినదియు నైన మేకపాలచేగాని, లేక మైనల్లకలువ మొదలగువానిగూర్చి కాచబడిన యుజకముతోగాని సేచనము చేయించవలయును. ఇటులచేసియు కండ్లయందు ఎఱుపువర్ణము నీరు కారుట నొప్పి ఇవి శమించకయుండినచో లేఖనకారిగనుండు నంజనమును ప్రయోగించవలయును.

—ॐ ఉత్తశుక్రహరణ ర్తి. ॐ—

వర్తయో జాతిముకుళలాక్షౌగై రికచందనైః. 32

ప్రసాదయంతి పితౄస్త్రం ఘ్నంతి చ ఉత్తశుక్రకమ్,

జాజీమొగ్గలు, లక్క, కావీరాయి, చందనము వీనిని నూరి కణికలుజేసి చూచి అంజనమువేసిన పిత్తరక్తము ఉత్తశుక్రమును హరించును.

—ॐ ఉత్తశుక్రమునకు దంతవర్తి. ॐ—

దంతైర్దంతివరాహోష్ఠ్యగవాశ్వాజఖరోద్భవైః. 33

సశంఖమౌక్తికాంభోధిఫేనైర్మరిచపాచికైః,

ఉత్తశుక్రమపి వ్యాపి దంతవర్తిర్నివర్తయేత్. 34

వీనులు, పంది, ఒంటె, ఆవు, గుఱ్ఱము, మేక, గాడిద, వీనిదంతములు, శంఖము, ముత్యములు, సముద్రపునురుగు, వీనికి నాల్గిబాగాము, మిరియాలు, వీనినన్నిటి

నొకటిగచ్చే నూరి కణికలుజేసిన నది దంతవర్తి యనబడును. ఇది నేత్రములయందు వ్యాపించియుండు క్షుతశుక్రము శుద్ధశుక్రము అనురోగములను పోగొట్టును.

శుక్రరోగమునకు తమాలపత్రాదివర్తి. ౩౦

తమాలపత్రం గోదంతశంఖఫేనోఽస్థిగార్దభమ్,

తామ్రం చ వర్తిమూత్రేణ సర్వశుక్రకనాశినీ.

31

కానుకచెట్టుఆకు ఆవుదంతములు శంఖము సమద్రపునురుగు గాడిద యొముకలు రాగి వీని నావుమూత్రముతో కలిపి చక్కఁగ నూరి కణిక చేసి దానిని ప్రయోగించిన శుక్రరోగములన్నియు హరించును.

సర్వశుక్రహరాంజనము. ౩౨

రత్నాని దంతాశ్శృంగాణి ధాతవస్త్వృషణం త్రుటిః,

కరంజబీజం లఘునో వ్రణసాది చ భేషజమ్.

3౩

సవ్రణావ్రణగంభీరత్వక్లృష్ణశుక్రఘ్నమంజనమ్,

మత్స్యములు మున్నగు రత్నములు, వీనుఁగు, మొదలగువాని దంతములు, మేఁక మొదలగువానికొమ్మలు, కావితాయి మొదలగు ధాతువులు, త్రికటుకములు, వీల కులు, క్రానుగవిత్తులు, వెల్లుల్లి, స్వఃక్షీరి మొదలగు వ్రణహరౌషధులు, వీని నేకముచేసి నూరి అంజనముచేసిన వ్రణముతోఁగూడినదియులేక వ్రణములేనిదియు లోఁతుగనుండు నదియు లేక చర్మములోనుండునదియు నైన శుక్రములన్నియు హరించును.

గంభీరశుక్రరోగచికిత్స. ౩౪

నిమ్మమున్నమయే త్నేహపానసస్యరసాంజనైః.

3౭

సరుజం నీరుజం తృప్తిపుటపాకేన శుక్రకమ్,

గంభీరమైన (మిక్కిలి లోతునపుట్టిన) శుక్రరోగమును స్నేహపానసస్య రసాం జనములచేతను, నొప్పికలదియు నొప్పిలేనిదియునైన శుక్రరోగమును తర్పణపుటపాక ములచేతను చికిత్సచేయవలెను.

శుద్ధశుక్రరోగచికిత్స. ౩౫

శుద్ధశుక్రే నిశాయష్టీసారిబాశాబరాంభసా.

3౮

సేచనం రోధ్రపోటల్యా కోష్ఠాంభోమగ్నయాఽథవా,

శుద్ధశుక్రరోగమునకు పసుపు, అతిమధురము, నల్లసుగంధిపాళి, తెల్లలాద్దుగు వీనిని వైచికాఁచిన కషాయముచే సేచనము జేయించినను లేక తెల్లలాద్దుగును, వస్త్రాఖరి

డములోమూటగట్టి యామూలను ఉదకములోవైచి చక్కంగకాంచి దానిచే ఒత్తడము వేయించినను హితముకలుగును.

శుక్రరోగమునకు మహానీలఘటికాం. ౭౭

బృహతీమూలయప్త్యావృతామ్రసైంధవనాగరైః. ౩౯
ధాత్రీఫలాంబునా పిష్టైర్లైపితం తామ్రభాజనమ్,

యవాజ్యమలకీపత్రైర్బహుశోధూపయే త్తతః. ౪౦
తత్ర కుర్వీత గుటికాస్తా జలతౌద్రవేషితాః,

మహానీలా ఇతి ఖ్యాతాశ్శుద్ధశుక్రహరాః పరమ్. ౪౧

పెద్దములకవేళ్లు, అతిమధురము, రాగిపొడి, సైంధవలవణము, శుంఠి వీనిని చక్కంగ మార్లముచేసి ఉసిరికాయలరసముతో నైనను కషాయముతో నైనను నూరి తామ్రపాత్రకు లేపనముచేసి దానికి యవలు నెయ్యి ఉసిరికాయాన వీనిచే పలుమారు ధూపమువేయవలయును. పిదప దానినెత్తి ఉదకము తేనె వీనితోనూరి ఘటికలు చేయవలయును ఇవి మహానీలఘటిక లనఁబడును. శుద్ధ శుక్రరోగమును పోకడచును.

కఠినశుక్రరోగచికిత్స. ౭౮

స్థిరే శుక్రే ఘనే చాస్య బహుశోఽపహరేదస్మక్,
శిరఃకాయవిరేకాంశ్చ పుటపాకాంశ్చ భూరిశః. ౪౨

కుర్యాన్మరిచవై దేహీశిరీషఫలసైంధవైః,
ఘర్షణం త్రిఫలాక్వాథపీతేన లవణేన వా. ౪౩

కఠినిశుక్రరోగము గట్టిగను నిరముగనుండిన నట్టిరోగికి పలుమారు రక్తమోక్షణము చేయించి శిరోవిరేచనము శరీరవిరేచనము పుటపాకములు వీనిని పలుమారుచేయించవలయును. మఱియు నాశుక్రరోగమును మిరియాలు, పిప్పళ్లు, దిరిసపువ్వులు, సైంధవలవణము వీనిని మార్లముచేసి రుద్దవలయును. లేక త్రిఫలకషాయము భావనజేయబడిన సైంధవలవణమార్లమును రుద్దవలయును.

కఠినశుక్రరోగమున కంజనయోగములు. ౭౯

కుర్యాదంజనయోగౌ వా శ్లోకార్థగదితావిమా,
శంఖకోలాస్థికతేకద్రాక్షామధుకమాక్షికైః. ౪౪
సురాదంతార్థవమలైశ్శిరీషకుసుమాన్వితైః,

పైనిచెప్పియుండు కఠిన శుక్రరోగమునకు శంఖము, రేగువిత్తులు, చిల్లగింజలు, ద్రాక్షపండు, అతిమధురము, తేనె వీనినిహరి రుద్దవలయును. మఱియు సురయనుమద్యము, ఏనుగుదంతము, సముద్రపునుఱుగు, దిరిసవపువ్వు వీనిని నూరి రుద్దవలయును.

✓ ౨౭ శుక్రరోగహారాంజనము. ౨౭

ధాత్రీఫణిజ్జకరనే ట్రోరో లాంగలికోద్భవః. ౨౮

ఉషితశ్శోషితశ్చర్మశ్శుక్రహర్షణమంజనమ్,

ముద్గా వా నిస్తుషాః పిష్టాశ్శంఖాద్రసమాయుతాః. ౨౯

సారో మధూకాన్యధుమాన్యజ్జా వాఽట్రోత్పమాక్షికా,

చెక్కచెర్లగడ్డనుకాల్చి యాబూడిచెను ఉసిరికపండు, మరునము వీనిరసములలో నానబెట్టి యెండించి చూళ్ళముచేసి దానిని అంజనమువేసిన శుక్రరోగము హరించును. పొట్టుతీసిన పెసలు, శంఖము, తేనె వీనినొకటిగ చేర్చి నూరి శుక్రరోగమున కంజనము చేయవలయును. లేక అతిమధురసారములో తేనెచేర్చి అంజనము చేయవలయును. తాడిగుజ్జను తేనెలోకలిపి అంజనము వేయవలయును.

✓ ౨౮ హృష్టశుక్రహరవర్తి. ౩౦

గోఖరాశోష్ణదశనాశ్శంఖః ఘనస్థముద్రజః. ౩౧

వర్తిరర్జునతోయేన హృష్టశుక్రకనాశినీ,

అపు, గాడిచె, గుఱ్ఱము, ఒంటె, వీనిదంతములు, శంఖము, సముద్రపునుఱుగు వీనిని మద్దికషాయముతోనూరి కణికజేసి ప్రయోగించిన శుక్రరోగము హరించును.

✓ ౨౯ ఉత్పన్నశుక్రాదిచికిత్స. ౩౨

ఉత్పన్నం వా సశల్యం వా శుక్రం వాలాదిభిర్లిఖేత్. ౩౩

పొడవుగ గాని శల్యముతోగూడిగానియుండు శుక్లరోగమును వెండ్రుకలచే నైనను లేకాకు మున్నగువానిచే నైనను గీరవలయును.

✓ ౩౦ సిరాశుక్రరోగచికిత్స. ౩౪

సిరాశుక్రే త్వదృష్టిఘ్నే చికిత్సా వ్రణశుక్రవత్,

దృష్టిః చెరువును గలుగజేయకుండు సిరాశుక్రరోగమునకు వ్రణశుక్రమునకు చెప్పియుండు చికిత్సను చేయవలయును.

✓ ౩౧ శుక్రరోగమునకు పుండ్రాన్యంజనము. ౩౫

పుండ్రయప్యైవ్యకాకోలీ సింహిలోహనిశాంజనమ్. ౩౬

కల్మితం ఛాగదుగ్ధేన సఘృతైర్ధూపితం యవైః,

ధాత్రీపత్రైశ్చ పర్యాయాద్వర్తిక్షేత్రాంజనం పరమ్. ౫౦

పుండ్రము (అనగా పువ్వులగురువెండ), యష్టిపథకుము, కాకోలి, వ్రాకుడు, ఉక్కు లేక కృష్ణాగరు, పసుపురసాంజనము వీనిని మేఁకపాలతో నూరి దానికి నేతిలో తడుపఁబడిన యనలతోను ఉసిరియాకులతోనుఘాతముజేయించి కణికలుజేసి నేత్రముల కంజనమువేసిన మిక్కిలి హితము కలుగును.

—ॐ అజకారోగచికిత్స ॐ—

అశాంతావర్ణవచ్చస్త్రమజకాఘ్నే చ యోజయేత్,

అజకమును నేత్రరోగము సామాన్య చికిత్సలచే శమింపకయుండిన అగ్గరోగము నకు చెప్పియుండు శస్త్రుచికిత్సను ప్రయోగించవలయును.

—ॐ అసాధ్యజకారోగశమనోపాయము. ॐ—

అజకారూపసాధ్యాయాం శుక్రేఽన్యస్త్ర చ తద్విధైః. ౫౧

వేదనోపశమం స్నేహపానాస్పృశ్యవణాదిభిః,

కుర్యాద్బిభత్సతాం జేతుం శుక్రస్యోత్పేదసాధనమ్. ౫౨

అసాధ్యమైన అజక నేత్రరోగమునకును తదితరములైన యసాధ్యశుక్రరోగములకును స్నేహపాన రక్తమాక్షణాదులచే చికిత్సచేసి ఉపద్రవములను శమింపజేయవలయును. మఱియు నానేత్రరోగములో కలుగువికారములను పోగొట్టుటకు తగినచికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ అసాధ్యశుక్రరోగపహరాంజనము. ॐ—

నారికేళాస్థిభల్లాతతాలవంశకరీరజమ్,

భస్మాద్భిః స్త్రావయేత్తాభిర్భానయేత్కరభాస్థిజమ్. ౫౩

చూర్ణం శుక్రేష్వసాధ్యేషు తద్వైన్యస్యస్థు మంజనమ్,

సాధ్యేషు సాధనాయాలమిదమేవ చ శీలితమ్. ౫౪

తెంకాయచిప్పలు, జీడిగింజలు, తాటిచిగుళ్లు, వెదురుములక వీనిని నిప్పులో చక్కఁగ కాల్చి యాభస్మము నుడకములోవైచి చక్కఁగ కలియబెట్టి వడియగట్టి యాయుడకమునందు ఒంటెయొముకలచూర్ణమును భావనజేసి అసాధ్యశుక్రరోగముల కంజనమువేసిన నేత్రమునందు వికారవర్ణము శమింపను సాధ్యముగనుండు దృష్టిరోగములయందు నీయంజనమును వేయుచుండిన నవి నివర్తించును.

—ॐ అజకారోగమున శస్త్రుచికిత్స ॐ—

అజకాం పార్శ్వతో విధ్వ నూచ్ఛ్యా విస్రాప్య చోదకమ్,

సమం ప్రవీడ్యాంగుష్ఠాన వసాద్దేగ్రిణానుపూరయేత్. ౫౫

ప్రణం గోమాంసచూర్ణేన బద్ధం బద్ధం విముచ్య చ,

సప్తరాత్రాద్వృజే రూఢే కృష్ణభాగే సమే స్థిరే.

౫౬

స్నేహంజనం చ కర్తవ్యం నస్యం చ క్షీరసర్పిషా,

తథాపి పునరాధ్వానే భేదచ్ఛేదాదికాం క్రియామ్.

౫౭

యుక్త్యా కుర్యాద్యథా నాతిచ్ఛేదేన స్యాన్నిమజ్జనమ్,

అజకరోగమునకు పక్వన నూదిశేపాడిచి చెడ్డకీరును కెడలింపజేసి చేతిబొటన

వేలికి కొవ్వను బూసికొని దానిని యావ్రేలిచే పిసికి యాప్రణములో గోమాం.

చూర్ణమును నిండించి గట్టుగట్టవలయును. ఇటుల పలుమారు చేయుచుండవలయును. ఈ

ప్రకారమేమదినములుచేసిన ప్రణము శమించి నల్ల గుడ్డు సమముగను స్థిరముగను నగున.

అట్టిసమయమున స్నేహంజనమును, పాలు నెయ్యి వీనితో నస్యమునుచేయించవలయును.

ఈరీతిగ చికిత్సజేసియు నల్లగుడ్డు మరల యుబ్బియుండిన దృష్టికి నాశము కలుగకుండు

నటుల భేదభేదాది చికిత్సలను గుడ్డు బొత్తుగ చెడకుండునట్లు యుక్తిచే జేయవలయును.

శుక్రరోగమున కృతపానాద్యావశ్యకము ౫౮

నిత్యం చ శుక్రేషు శృతం యథా స్వం

పానే చ మర్చే చ ఘృతం విదధ్యాత్,

న హీయతే లబ్ధబలా తథాంత

స్త్రీశ్చాంజనైర్ద్రవ్యకృతతం ప్రయుక్తైః.

౫౯

శుక్రరోగములకు ఆయారోగమునకు తగినయోగ్యులతో పక్వము జేయబడిన

ఘృతమును పాన నస్య సేచనాదులయందు ప్రయోగించవలయును. ఇటులజేసిన ఘృత

పానసేచనాదులచే దృష్టికి బలముకలిగి రోగనివృత్త్యర్థము ప్రయోగించబడిన తీక్ష్ణాంజ

నాదులచే దృష్టికి హాని కలుగకుండును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమున

పదునొకండవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ద్వాదశాధ్యాయము.

అస సంధిసితాసితరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము దృష్టిరోగములను నిరూపించుటకై దృష్టిరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

దృష్టిరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. ఆథాత్తో దృష్టిరోగవిజ్ఞానీయమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతిహ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

సంధిసితాసితరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము దృష్టిలో జనించురోగములను తెలియపరచునట్టి దృష్టిరోగవిజ్ఞానీయమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

తిమిరరోగ లక్షణము.

సిరాసుసారిణి మలే ప్రథమం పటలం శ్రితే,

అవ్యక్త మీక్షతే రూపం వ్యక్తమవ్యవిమిశ్రితః.

౧

ప్రాప్తే ద్వితీయం పటలమభూతమపి పశ్యతి,

భూతం తు యత్నాదానన్దం దూరే సూక్ష్మం చ నేక్షతే.

౨

దూరాంతకన్థం రూపం చ విపర్యాసేన మన్యతే,

దోషే మండలసంస్థానే మండలానీవ పశ్యతి.

౩

ద్విదైకం దృష్టి మధ్యస్థే బహుధా బహుధా శ్రితే,

దృష్టేరభ్యంతరగతే ప్రాస్వప్నస్థవిపర్యయమ్.

౪

నాంతికస్థమధస్సంస్థే దూరగం నోపరిస్థితమ్,

పార్శ్వే పశ్యేన్న పార్శ్వస్థే తిమిరాఖ్యోయ మామయః.

౫

వాతసి త్తకఫములలో నేదైన నొకదోషము సిరలనాశ్రయించి నేత్రమునందలి ప్రథమపటలమును జేరినచో అవ్యక్తముగ (సూక్ష్మముగ) నుండురూపము కంటికి కనుపడును. స్పష్టముగనుండురూప మొకానొకపుడు కారణములేకయే కంటి కనుపడును.

దోషము ప్రేమనందలి రెండవపటలము నాశ్రయించి యుండినవో అసత్యముగ (అనఁగా తేమండునట్టి) వస్తువుకూడ కంటికగుపడును. వాస్తవముగ నుండువస్తువు కడుప్రయత్నముచే కనుపడును. నూత్నమయినవస్తువు సమీపమునందుండినపుడుమాత్రమే కనుపడును. దూరమునందుండిన కనుపడనేరదు. మఱియు దూరములోనుండువస్తువు సమీపమునందుండునటులను, సమీపమునందుండునది దూరముగనుండునటులను కనుపడును. దోషము గుండ్రముగ రెండవపటలమునాశ్రయించియుండినవో వస్తువులన్నియు గుండ్రముగ కనుపడును. దోషము దృష్టిమగ్ధము నాశ్రయించియుండినవో ఒకేవస్తువు రెండు వస్తువులుగ కనుపడును. దోషము దృష్టియందు బహు ప్రకారములుగ వ్యాపించియుండినవో ఒకేవస్తువు అనేకవస్తువులవలె కనుబడును. దోషము దృష్టియొక్క లోభాగము నాశ్రయించియుండినవో చిన్నదిగనుండువస్తువు పెద్దదిగను పెద్దదిగనుండువస్తువు చిన్నదిగను కనబడును. దోషము దృష్టియొక్క క్రిందిభాగము నాశ్రయించియుండినవో సమీపములోనుండు వస్తువు కనుపడజాలదు. పైభాగము నాశ్రయించియుండినవో దూరములోనుండు వస్తువు కడుపడకయుండును. పార్శ్వముల నాశ్రయించియుండినవో పార్శ్వములోనుండువస్తువు లగపడవు. ఇవియన్నియు తిమిరరోగ భేదము లనబడును.

✓ ౧౭ కాచరోగ లక్షణము. ౧౭

ప్రాప్నోతి కాచతాం దోషే తృతీయపటలాశ్రితే,

తేనోర్ధ్వ మిక్షు తే నాధస్తనుచేలావృతోపమమ్.

౬

యథావర్ణం చ రజ్జేత దృష్టిర్నియేత చ క్రమాత్,

తథాప్యవేక్షమాణస్య చతుర్థం పటలంగతః.

౭

లింగనాశం మలః కుర్వక్ ఛాదయేద్దృష్టిమండలమ్,

దోషము నేత్రమునందు మూడవపటలము నాశ్రయించియుండినవో కాచరోగముజనించును. దీనిచేత నూర్ధ్వభాగమునందలి వస్తువు కనుపడును. అధోభాగమునందలి వస్తువులు కనుపడవు. మఱియు దృష్టి సన్నగనుండునపుడుచే కప్పుబడియుండు నటుల నుండును. ఆయాదోషానుగుణమైనవర్ణము దృష్టికిఁ గలుగును. క్రమక్రమముగ దృష్టికి శక్తి తగ్గును. మఱియు దోషము నేత్రములయందలి మూడవపటలము నాశ్రయించి కాచరోగమును కలుగఁజేయునపుడును చికిత్సచేయక యుపేక్షించిన యాదోషము మూడవ పటలమునువదలి నాల్గవపటలమునుజేరి దృష్టిని నశింపఁజేయుచు దృష్టిమండలమును మూసివేయును.

[ఇచ్చట నీవిషయము నెఱుంగునది:— “పంచభూతాత్మికా దృష్టిః మనూరార్థదలోన్మితః” అను వచన ప్రమాణముచే నల్లగుడ్డునడుచు చిరుసెనగగింజలో నర్థభాగము

పంటి పరిమితియు ఆకృతియుకల్గి పృథ్వి, జలము, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశము అను ఘనభూతముల సారాంశమైనరూపముగల్గి పాంచభౌతిక ప్రపంచమునందలి రూపముల గ్రహించుకొనకల్గిన అవయవవిశేషము దృష్టియని తెలిసెడిది. దీనినే కన్వాపయని లోకమున జెప్పెదరు.

అట్టిదృష్టియందు ఆంతరభాగములు నాల్గుకలవు. ఆయ్యది పటలములని చెప్పబడును. అవి యొక్కొకటి దృష్టి పరిమితిలో నైదవభాగమంత పరిమాణముకల్గియుండును. అందొకపటలము తేజస్సునకును జలమునకును ఆధారమైన త్వక్తు నాశ్రయించియుండును. ఇంకొకటి మాంసము నాశ్రయించియుండును. మూడవది మేదస్సునాశ్రయించియుండును. ఇంకొకటి అస్థి నాశ్రయించియుండును. ఈవిషయమును సుశ్రుతాచార్యు లిట్లుపదేశించిరి:—“తేజోజలౌక్రితంబాహ్యాంతేష్యన్యత్యశీతౌక్రితమ్, మేదస్తృతీయంపటలం ఆక్రితం త్వస్థిచాపరమ్, పఞ్చమాంశ సమందృష్టేః తేషాం బాహుళ్యమిష్యతే”

మరియు—“దృష్టే రన్తరమాద్యంతం పటలం సమభిరుతాః, ఏకైకమను పద్యస్తే పర్యాయా త్పటలాన్తరమ్” అను విదేహుని వాక్యప్రకారము మిథ్యాహరివిహారములచే ప్రసవితములైన వాత-పిత్త-కఫ-రక్తములను నాల్గదోషములు దృష్టి లోభాగమునంగల నాల్గపటలమును తొలుతఁజేరి చికిత్సఁజేయుకయ్యవేషించినచో నానాటక్రమముగ తక్కిన పటలములతో నొక్కొక్కదానియందును వ్యాపించును. దానంజేసి దృష్టి (మాపు)యందు మార్పుకల్గించుండును. అట్టి దృష్టిదోషమునకు సామాన్యముగ తిమిరరోగమనిపేరు. అట్టిభేదములే వైశ్ణోకములచేతను ‘ప్రాప్నోతి కాచతాం’ ఇవి మున్నగు శ్లోకములచేతను గ్రంథకర్తవివరించెను.

[మరియు:—వాతాదిదోషమును నాల్గు దృష్టియందలి మొదటిరెండుపటలములఁజేరి ననో తిమిరరోగ మనఁబడును. మూడవపటలమున జేరినపుడు కల్లరోగము కాచమనఁబడును. నాల్గవరోగమునఁ జేరినపుడు లింగనాశమనఁబడును. ఇయ్యవి మూడును వాతాదిదోషభేదములచే నొక్కొకటి భేదములు కల్గియుండును. అందు తిమిర-కాచ-లింగనాశములకు జేరుగ సామాన్యలక్షణములు — “సిగ్రానుసారిశితుతే... ఛాదయేద్దృష్టి మండలమ్” అనుగ్రంథముచే జెప్పబడెను. ఆరోగముల మూడింటి విశేషలక్షణములు—“తత్ర వాతేన తిమిరే” అని యుపక్రమించి చెప్పబడెను.]

౨ — తత్ర వాతజతిమిరకాచలింగనాశరోగలక్షణములు. ౨

తత్ర వాతేన తిమిరే వ్యావిధ్ధమివ పశ్యతి. ౪
చలావిలారుణాభాసం ప్రసన్నంచేతుతే ముహూః,
జాలాని కేశాన్మృశకాన్ రశ్మింశ్చోపేషీ తేఽత్ర చ. ౫
కాచీభూతే దృగరుణా పశ్యత్యాస్యమనాసికమ్,

చంద్రదీపాద్యనేకత్వం వక్రమృజ్వపి మన్యతే. ౧౦

వృద్ధః కాచో దృశం కుర్యా ద్రజోధూమావృతామివ,
స్పష్టారుణాభాం విస్తీర్ణాం సూక్ష్మాం వా హతదర్శనామ్. ౧౧
స లింగనాశో.

పైనిచెప్పిన తిమిరరోగములలో వాతమువలన జనించిన తిమిరరోగమునందు వస్తువులన్నియు న్యావిధముగను (అనగా వంకరగను) చంచలముగను కలకలబారినదిగను ఎఱ్ఱగను ఒకపుడు నిర్మలముగను కనుపడును. జాలము వెండుకలు వోమలు సూర్యరశ్మి ఇవి పలుమారు కంటికిగపడును. దీనిని చికిత్సచేయక యుషేక్షించినచో కాచరోగము జనించును. ఆకాచరోగమునందు దృష్టి యెఱ్ఱగనగును. ముఖము నాసికారహితముగ కనుపడును. చంద్రుడు దీపము మొదలగునవి అనేకములుగను, వంకరగ నుండునట్లును పెంపంటనట్లుగను కనుపడును. కాచము వృద్ధిజెందినయెడల దృష్టి దుష్టు పొగ వీనిచే కప్పబడియుండు నటులను ఎఱ్ఱగను విస్తీర్ణముగను సూక్ష్మముగను దర్శనశక్తిరహితముగను నగును. ఇది వాతజలింగ నాశమనబడును. “లింగ్యతే అనేన లింగనాశః” అను వ్యుత్పత్తిచే జ్ఞానమునను సాధనమైన మాపు లింగనాశమనబడును.

౧-౧౦ గంభీరదృష్టి లక్షణము. ౧౦

వాతే తు సంకోచయతి దృష్టిరాః,

దృఙ్మండలం విశత్యంతగంభీరా దృగసౌ స్ఫుతా. ౧౧

ప్రకోపించిన వాతము సిరలనాక్రయించి దృష్టిలోనుండు సిరలను సంకుచితంబులుగజేయును. దీనిచేత దృష్టిమండలము లోభాగమునుజెందును. ఇది గంభీరదృష్టియని ఋషులచే చెప్పబడును.

౧-౧౧ పిత్తజతిమిరకాచలింగనాశలక్షణములు. ౧౧

పిత్తజే తిమిరే విద్యుత్ప్రద్యోతోద్యోతదీపితమ్,

శిఖితీత్రివిచ్ఛాభం ప్రాయో నీలం చ పశ్యతి. ౧౩

కాచే దృక్కాచనీలాభా తాదృగేన చ పశ్యతి.

అర్కేందుపరివేషాగ్ని మరిచీంద్రధనూంషి చ. ౧౪

భృంగనీలా నిరాలోకా దృష్ణిగ్ధా లింగనాశతః,

పిత్తమువలన జనించిన తిమిరరోగమునందు మెఱుము సూర్యుడు వీనిప్రకాశముచేత తఱచుగ వస్తువులు కప్పబడినటులను, నెమలి తిత్రిపక్షి వీనిరెక్కలనలెను, నల్లగను కనుపడును. దీనిని చికిత్సించకయుండిన కాచరోగము కలుగును. కాచరోగమున దృష్టి నల్లపూసలనంటి కాంతిగలదిగ నగును. ఇంద్రసూర్యపరివేషములు అగ్నిజ్వాలా

ఇంద్రగనుస్సు నివి యన్నియు నల్లపూసలవలె కనుపడును. కాచరోగము వృద్ధిజెంది
స్వో దృష్టికళించును. దీనివలన దృష్టి తుమ్మెదవలె నల్లగను, దృష్టి క్షీణింపగను స్నిగ్ధ
ముగ నగును. ఇది పైత్తిక లింగనాశము.

—౧౭ ప్రాస్వదృష్టి పిత్తవిదగ్ధదృష్టిలక్షణములు. ౧౭—

దృష్టిః పిత్తేన ప్రాస్వాఖ్యా సా ప్రాస్వా ప్రాస్వదర్శనా. ౧౫
భవే త్పిత్తవిదగ్ధాఖ్యా వీతా వీతాభదర్శనా,

పిత్తకోపముచే దృష్టి చిన్నదిగను స్వల్పచూపు గలదిగను ఉండును. ఇది ప్రాస్వ
దృష్టి యనబడును. మఱియు పిత్తముచే దృష్టి పసుపువర్ణముగలదియు వస్తువులను పసు
పువంటివర్ణముగ గ్రహించునదియునై యుండును. ఇది పిత్తవిదగ్ధయని చెప్పబడును.

—౧౮ కఫజతిమిరకాచ లింగనాశలక్షణములు. ౧౮—

కఫేన తిమిరే ప్రాయ స్నిగ్ధం శ్వేతం చ పశ్యతి. ౧౬

శంఖేందుకుందకునుమైః కుముదైరివ చాచితమ్,

కాచే తు నిష్ప శ్రేద్వర్కప్రదీపాద్యైరివాచితమ్. ౧౭

సితాభా సా చ దృష్టి సాన్యి ల్లింగనాశే తు లక్ష్యతే,

మూర్తః కఫో దృష్టిగత స్నిగ్ధో దర్శననాశనః. ౧౮

బిందుర్జలస్యేన చలః పద్మినీపుటసంస్థితః,

ఉష్ణే సంకోచమాయాతి ఛాయాయాం పరిసర్పతే. ౧౯

శంఖకుం దేందుకుముదస్పటికోపమశుక్లియా,

కఫమువలన తిమిరరోగము జనించినచో మాపము స్నిగ్ధముగను, తెల్లగను, శం
ఖము చంద్రుడు మొల్లపువ్వు తెల్లకలవ వీనిచే కప్పబడియుండునటులను కనుపడు
ను. దీనికి చికిత్సచేయవలసివచ్చినచో కఫము మూడవవటలమునజేరి కాచరోగము జనించును.
దానియందు వస్తువులు కాంతిహితములైన చంద్రసూర్య దీపాదులచే కప్పబడినటుల
కనుపడును. కఫజలింగ నాశమున దృష్టి తెల్లగనగును. కఫము గట్టిగ ఉంటుగ పరిణా
మించి దృష్టిమధ్యమును జెంది దృష్టిని నశింపజేసి తామరాకు నడుమనుండు జలబిందువు
వలె చలించుచుండును. మఱియు నాకఫము ఎండయందు సంకోచమును జెందుచు నీడ
యందు ప్రసరించుచు శంఖము మొల్లపువ్వు చంద్రుడు తెల్లకలవ స్ఫటికము వీనివలె
తెల్లగనుండును.

—౨౦ రక్తజతిమిరలింగనాశలక్షణములు. ౨౦—

రక్తేన తిమిరే రక్తం త మోఘాతం చ పశ్యతి,

౨౦

కాచేన రక్తా కృష్ణా వా దృష్టి స్తాదృ కృ పశ్యతి,

లింగనాశేఽపి తాదృగ్దృ జ్ఞీఃప్రభా హతదర్శనా.

౨౦

రక్తదోషమువలన జనించిన తిమిరరోగమునందు వస్తువులు ఎఱ్ఱగను చీకటిగ్రమ్మి నటులను కనునడును. దీనికి చికిత్సచేయకుండిన నారక్తము మూడవపలులమున జేరి యా రోగము కాచముగ పరిణమించును. దీనియందు దృష్టి యెఱ్ఱగగాని నల్లగగాని యగును. వస్తువులు ఎఱ్ఱగగాని నల్లగగాని కనుపడును. దీని నుపేక్షించినచో రక్తము నాల్గవపలులమునజేరి లింగనాశమును గల్గించును. అట్టి రక్తజలింగనాశమున దృష్టి యెఱ్ఱగగాని నల్లగగాని కాంతిరహితంబై దర్శనశక్తి లేనిదిగ నగును.

౨౧ సంస్థానస్థిపాతజ తిమిరాదిరోగక్షణములు.

సంస్థానస్థిపాతేషు విద్యా త్సంకీర్ణ లక్షణాః,

తిమిరాదీనకస్నా చ్చ తైస్సన్య ద్వ్యక్తా కులేక్షణమ్.

౨౨

తిమిరే శేషయోర్ధ్వప్రా చిత్రో రాగః ప్రజాయతే,

సంస్థానస్థిపాతమువలన జనించిన తిమిర కాచ లింగనాశ రోగములయందు వా తాదిజనిత తిమిరాది రోగములకు వేరువేర జెప్పిన లక్షణములన్నియు కలిసియుండును. వానిచే దృష్టి యొకానొకపుడు కలఁకఁబడినదియు మఱియొకపుడు నిర్మలముగ నుండు నదియు నగును. సంస్థానస్థిపాతమువలన జనించిన కాచ లింగ నాశరోగములయందు దృష్టిలో విచిత్రమైన యెఱ్ఱపువర్ణము కలిగియుండును.

౨౩ నమలాంశ్య లక్షణము.

చోష్ణోత్థే నకులస్యేవ యస్య దృ జ్ఞీచితా మతైః.

౨౩

నకులాంధస్య తత్రాహ్ని చిత్రం పశ్యతి నో నిశి,

మనుజునియొక్క దృష్టి వాతాదిదోషములచే వ్యాపింపఁబడి ముంగిస శేత్రము నలె జ్వలింపుచుండును. అట్టిమనుజుని నమలాంధుడని చెప్పుదురు. వానికి పగటియందు రూపములు విచిత్రములగు కనుపడును. రాత్రులయందు రూపములే కనుపడవు.

౨౪ దోషాంధ లక్షణము.

అర్కేఽస్తమస్తకస్యస్తగభస్తాస్తంభతాం గతాః.

౨౪

స్థగయంతి దృశం దోషా దోషాంధస్య గదోఽపరః,

దివాకరకరస్పృష్టా భ్రష్టా దృష్టిపథాన్మలాః.

౨౫

వీలీనలీనా. యచ్ఛంతి వ్యక్తమత్రాహ్ని దర్శనమ్,

సూర్యుడ స్తమించినచో దోషములు స్తంభములై దృష్టినిగల్గును. అట్టిరోగము దోషాంధమని చెప్పుదును. ఆరోగము గలవానికి దృష్టి నాశ్రయించియుండు దోష

ములు పగటియందు నూర్యకిరణసంబంధముచే కరిగి దృష్టిలోనుండి జారిపోవును. అందు వలన పగటియందు రూపములు ప్రకాశముగ కనుపడును. దీనినే రేఖికటియని లోకమున జెప్పెదరు.

— ౨౭ ఉష్ణవిదగ్ధదృష్టి లక్షణము. ౨౭ —

ఉష్ణత ప్రస్థ సహసా శీతవారినిమజ్జనాత్. ౨౮

త్రిదోషరక్తసంపుక్తో యాత్యూహ్నిర్ధ్వం తతోఽక్షిణీ,
దాహోష్ణే మలినం శుక్లమహన్యావిలదర్శనమ్. ౨౯

రాత్రా వాంధ్యం చ జాయేత విదగ్ధోష్ణేన సా స్మృతా,
ఎంతలో డస్సిన మనుజుఁడు లోడనే శీతోదకములో స్నానముచేయుట వలన
క్షుము త్రిదోషరక్తములతోఁజేరి కంటియందు ప్రవేశింపదు. దానివలన నేత్రముల
యందు మంట, తాపమును కలుగును. తెల్లగుడ్డు కలఁకఁబారియుండును. పగటియందు
వస్తువులు దుమ్ముచే కప్పబడినటుల కనుపడును. రాత్రులయందు గ్రుడ్డితనము కలు
గును. దీనికి ఉష్ణవిదగ్ధ దృష్టియని పేరు.

— ౩౦ విదగ్ధాష్ణదృష్టి లక్షణము ౩౦ —

భృశమమూశనాద్దోమైస్సాస్త్రైర్యా దృష్టిరాచితా. ౩౧

సక్లేదకండుకలుషా విదగ్ధాష్ణేన సా స్మృతా,

మిక్కుటముగ పులుసును భుజింపుటవలన వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి రక్తము
తోఁజేరి దృష్టినికప్పికొనును. అందువలన దృష్టి నీరుకారుట దురద వీనితోఁగూడినదియు
కలఁకఁబారినదియు నగును. దీనికి అష్ణవిదగ్ధదృష్టియని పేరు.

— ౩౨ ధూమరరోగ లక్షణము. ౩౨ —

శోకజ్వరశ్చిరోరోగ సంతప్తస్యానిలాదయః. ౩౩

ధూమావిలాం ధూమదర్శ్యాం దృశం కుర్వన్సధూమరః,

శోకము జ్వరము తలనొప్పి వీనిచే పీడింపబడియుండు మనుజునికి వాతాదిదోష
ములు ప్రకోపించి దృష్టిని పొగవలె కలఁకఁబారినదిగఁజేసి దృష్టిశక్తిని నశింపఁజేయును.
దీనిచేత వస్తువులు పొగకమ్మినటుల కనుపడును. ఇది ధూమరరోగమనఁబడును.

— ౩౪ ఔషధిక్లింబనాశ లక్షణము. ౩౪ —

సహసైవాబ్జసత్వస్య పశ్యతో రూప మద్భుతమ్. ౩౫

భాస్వరం భాస్కరాదిం వా వాతాద్యా నయనాశ్రితాః,

కుర్వంతి తేజస్సంశోష్య దృష్టిం ముషితదర్శనామ్. ౩౬

వైడూర్యవర్ణాం స్తిమితాం ప్రకృతిస్థామివావ్యథామ్,
ఔషన్ధికఇత్యేష లింగనాశః.

గుర్బులుఁడుగనుండు మనుజుఁడు బలాత్కారముగ ఆశ్చర్యకరమైన రూపమును, లేక మిగులప్రకాశము గలరూపమును, లేక చంద్రనూర్వాది తేజస్సులను చూచినచో వానికి వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి నేత్రముల నాశ్రయించి తేజస్సును మాన్చి దృష్టినిచెంచుటయేగాక వైడూర్యముతో సమానవర్ణముగలదిగను స్తబ్ధముగను పీడారహితముగను జేయుచు దీనికి ఔషన్ధికలింగనాశమని పేరు.

— సాధ్యాసాధ్యయాశ్చదృష్టిరోగముః. —

అత్రవర్ణయేత్.

32

వినా కఫా ల్లిజ్జనాశాః గంభీరాంహ్రస్వజామపి,

మత్కూచా నకులాంధశ్చ యావ్యశ్యేషాం స్తుసాధయేత్. 33

ద్వాదశేతి గదా దృష్టే నిర్దిష్టాస్తప్తవింశతిః,

వైనచెప్పిన నేత్రరోగములలో వాత, పిత్త, సంస్కృత, సన్నిపాత, రక్తజనితలింగనాశరోగములు; ఔషన్ధిక లింగనాశరోగము; హ్రస్వదృష్టి; గంభీరదృష్టి ఇవి ఆసాధ్యము లగుటవలన వానిని చికిత్సయందు వర్జించవలయును. వాతజ, పిత్తజ, కఫజ, రక్తజ, సంస్కృత, సన్నిపాతజ కాచరోగములు, నకులాంధరోగము నీయేడురోగములు యావ్యశ్యములు. వాతజ, పిత్తజ, కఫజ, రక్తజ, సంస్కృత, సన్నిపాతజ తిమిరరోగములు, కఫజ లింగనాశము, పిత్తవిదగ్ధరోగము, దోషాంధము, ఉష్ణవిదగ్ధము, విదగ్ధాప్లము, ధూమము అను పంచైండు నేత్రరోగములు సుఖసాధ్యములు. ఇటుల దృష్టిమండలము నాశ్రయించియుండు ఇరువదియేడు రోగములు చెప్పబడినవి.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

పంచైండవయధ్యాయము ముగిసెను.

త్రయోదశాధ్యాయము.

అవ. దృష్టిరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము దృష్టిరోగములలో శరీర
తిమిరరోగములకు చికిత్సలను తెలియపఱచుటకై తిమిరరోగప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పఁ
బడుచున్నయది. (కాచాదిరోగముల చికిత్సలను ఈయధ్యాయముననే చెప్పబడును లింగ
నాశరోగముల చికిత్సలు బాహుళ్యముగ నుండుటంజేసి అట్టి చికిత్సలకై ప్రత్యేకముగ
లింగనాశప్రతిషేధాధ్యాయము దీనివెంటనే చెప్పఁబడును):—

తిమిరరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాత్త స్తిమిరరోగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యాయః,

ఇతిహ స్సాహు రాత్రేయాదయో మహర్షయః.

దృష్టిరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము తిమిరరోగచికిత్సలను తెలియఁ
పఱచునట్టి తిమిరరోగప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—॥ తిమిరరోగచికిత్సావశ్యకత్వము. ॥—

తిమిరం కాచతాం యాతి కాదోఽప్యాన్య ముపేక్షయా,

నేత్రరోగే వ్యూహో ఘోరం తిమిరం సాధయే ద్ద్రుతమ్. ౧

తిమిరరోగమునకు చికిత్సచేయక యుపేక్షించినయెడ కాచరోగముగ పరిణమిం
చును. దానికి చికిత్సచేయకుండిన గ్రుడ్డితనము కలుగును. కావున నేత్రరోగములయందు
తిమిరముల దారుణమైన తిమిరరోగమునకు శీఘ్రముగ చికిత్సచేయవలెను.

—॥ తిమిరరోగమునకు జీవంత్యాదిఘృతము. ॥—

తులాం పచేత జీవంత్యా ద్రోణేఽపాం పాదకేషి తే,

తత్త్వాగ్నే ద్విగుణం క్షీరం ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్.

ప్రపాంఛరిక కాకోలిపిప్పలీలోధ్ర సైంధవైః,

శతావళ్యమధుక ద్రాక్షాసితాదారుఫలత్రయైః.

కార్దికై ర్నిశి తత్ప్రీతం తిమిరాపహరం పరమ్,

ద్రాక్షాచందనమంజిష్ఠాకాకోలీద్వయజీవకైః.

౪

సితాశతావరీమేతాపుండ్రాహ్యమధుకోత్పలైః,

పంచేజ్జీర్ణం ఘృతప్రస్థం సమక్షీరం పిచూన్మితైః.

౫

హంతి తత్కాచతిమిరరక్తరాజీశిరోరుజః,

... పిన్నమనుజుల నూరుపలములను ద్రోణప్రమాణ ముదకములోవైచి పాదావశేషముగ కషాయముకాచి అంగులో ఘృతము ఒక ప్రస్థము, ఆవుపాలు రెండు ప్రస్థములు కలిపి ప్రపాంచకము (కర్పూరపుదెండ్రు, కాకోలి, పిప్పళ్లు, గొండుగు, మైసలవణము, సదాప, అతిమధురము, ద్రాక్ష, పంచదార, దేవదారుచెక్క, త్రిఫలములు వీనిని దినుసుకు కర్షప్రమాణముచొప్పున గ్రహించి నూరి కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి దానిని రాత్రులయందు పానముచేయించిన తిమిరరోగములు నిశ్చేషముగ హరించును. మఱియు ద్రాక్ష, చందనము, మంజిష్ఠి, కాకోలి, క్షీరకాకోలి, జీవకము, సితా (అనగా పంచదార), పిల్లిపీచర, మేద, పుండ్రాహ్యము (అనగా పువ్వుల గురివెండ), అతిమధురము, నల్లకలువ వీనిని దినుసుకు కర్షప్రమాణముచొప్పున గ్రహించి నూరి ఒక ప్రస్థము ప్రాత ఆవునేతిలో కలిపి అందులో ఒక ప్రస్థము ఆవుపాలుచేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి స్నానముచేయించిన కాచము, తిమిరరోగము, రక్తరాజి (యెఱ్ఱనిరేఖలు), తలనొప్పి ఈరోగములు హరించును.

— పటోలాద్యఘృతము. —

పటోలనింబకటుకాదావ్యే నేవ్యనరావృషమ్.

౬

సధన్వయానత్రాయంతీపర్పటం పాలికం పృథక్,

ప్రస్థమామలకానాం చ క్వాథయేన్నల్పజేఽంభసి.

౭

తదాథకేఽర్ధపలికైః పిప్లైః స్రస్థం ఘృతాత్పచేత్,

ముస్తభూనింబయస్ట్యాహ్వ కుటజోదీచ్యచందనైః.

౮

సపిప్పలీకైః సశ్వన్నిద్ధ్రాణకర్ణాస్యరోగజత్,

విద్రధిజ్వరదుష్టాదుర్విసర్వాపచికుష్ఠనుత్.

౯

విశేషాచ్చుక్రమిరసక్తాంధ్రోష్ణామ్లదాహనుత్,

చేదుపొట్ట, వేము, కటుకరోహిణి, మ్రోనిపసుపు, పట్టివేరు, త్రిఫలములు, అడ్డనరము, రేంగటిమాలగోవిల, కలుక్రానుగు, పర్పటకము ఇవి దినుసుకు ఒకపలము. ఉసిరికపరుగుఒక ప్రస్థము, ఇవి మిగిలిన గ్రహించి ద్రోణప్రమాణ ముదకములోవైచి

చక్కఁగకాచి ఆఢకప్రమాణ మాకషాయము నెత్తుకొని అందులో కుంగము స్తలం; నేల
సేమ, అతిసుధురము, కొడినె, కురువేరు, చందనము, పిప్పళ్లు ఇవి దినసుకు అరపలము
చొప్పనగ్రహించి నూరి కలిపి దానిలో ఒకప్రస్థ మాపునేతనిచేర్చి విధిప్రకారము పక్వ
ముచేసి పానముచేయించిన విద్రధి, జ్వరము, దుష్ప్రణములు, విసర్పము, అపచి, కుష్టు
పు, ముఖిరోగములు, నాసికారోగములు, కర్ణిరోగములు ఇవి నివర్తించును. ఇది షటో
లాద్యఘృత మనబడును. ఈఘృతము శుక్రము, తిమిరము, కేచీకటి, ఉష్ణవిదగ్ధము,
అల్లవిదగ్ధము, కండ్లునుంటు అను నీనేత్రిరోగములను నిశ్చేషముగ పోకడచును.

శ్రిఫలాఘృతము. ౧౦

శ్రిఫలాష్టపలం క్వాఢ్యం పాదశేషం జలాధకే. ౧౦

తేన తుల్యపయస్కేన శ్రిఫలాపలకల్కవాక్,
అర్ధప్రస్థో ఘృతాభిద్ధస్థితయా మాషీ కేణ వా. ౧౧

యుక్తం పిబే త్తత్తిమిరీ తద్వ్యుక్తం వా వరారసమ్,

శ్రిఫలములు ఎనిమిదిపలములను ఆఢకప్రమాణ ముదకములోవైచి పాదావశేష
ముగ కషాయముకాచి దానికి సమముగ అవుపాలనుచేర్చి అందులో శ్రిఫలకల్కము
ఒకపలము అవు నెయ్యి అర్ధప్రస్థముకలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి అందులో పంచ
దారచేర్చిగాని, తేనెచేర్చి గాని తిమిరరోగికి పానము చేయించవలయును. ఇది శ్రిఫలా
ఘృత మనబడును. ఈఘృతమును శ్రిఫలకషాయములోకలిపి దోషహామ్యదుల వను
శనిం తిమిరరోగికి పానము చేయించవలయును.

శ్రిమహాత్రైఫలఘృతము ౧౧

యష్టిమధుద్వికాకోశీవ్యాఘ్రీకృష్ణామృతోత్పలైః. ౧౨

చాలికై సుసితాద్రాక్షై ర్ఘృతప్రస్థం వచేత్సమైః,
అజాక్షీరవరావాసా మార్కవన్స్వరసైః పృథక్. ౧౩

మహాత్రైఫలమి త్యేతత్పరం దృష్టివికారజితే,

మేకపాలు ఒకప్రస్థము, శ్రిఫలకషాయము ఒకప్రస్థము, అడ్డనస్వరసము ఒక
ప్రస్థము, గుంటుగలగరస్వరసము ఒకప్రస్థము, అవు నెయ్యి ఒకప్రస్థము ఇటుల వీనిశేకము
చేసి అందులో అతిసుధురము, కాకోలి, క్షీరకాకోలి, వ్రాకుడు, పిప్పళ్లు, తిప్పతీగె,
నల్లకలం, పంచదార, ద్రాక్ష వీనిని దినసుకు ఒకపలముచొప్పన గ్రహించి నూరి కలిపి
ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేయవలయును. ఇది మహాత్రైఫలఘృత మనబడును. ఈఘృతము
దృష్టిరోగమును నిశ్చేషముగ పోకడచును.

—ॐ తిమిరరోగమున త్రిఫలోపయోగము. ॐ—

తైషలేనాథ హవిషా లిహానస్త్రిఫలాం నిశి. ౧౮

యష్టీమధుకసంయుక్తాం మధునా చ పరిష్టుతామ్,

మాసమేకం హితాహరః పిబన్నామలకోదకమ్. ౧౯

సావర్ణం లభతే చతురిత్యాహ భగవాన్నిమిః,

త్రిఫలాఘృతములో త్రిఫలములు, అతిమధురము వీనిని మార్ణముచేసి కలిపి అంబులో తేనెతోసి దానిని ఒక మాసమువఱకు రాత్రులయందు నేవింపుదు హితాహరములను భుజింపుదు ఉసిరికకషాయమును పానము చేయుదునుండిగ గరుడునిపంటి దూర్చదృష్టి నేత్రములను కలుగునని త్రికాలజ్ఞానసంపన్నుడైన నిమిచక్రవర్తిచెప్పెను.

తాప్యాయో హేమయష్ట్యావ్య సితాజీర్ణాజ్యమాక్షికైః. ౧౭

సంయోజితా యథాకామం తిమిరఘ్నీ వరావరా,

ధాతుమాక్షికము, ఉక్కు, బంగారు, అతిమధురము, పంచదార, ప్రాతనెయ్యి, తేనె వీనితోడ త్రిఫలములు నాయాదోషానుగుణముగ నేవించిన తిమిరరోగమును హరించును.

—ॐ తిమిరరోగికి త్రిఫలకషాయపానము. ॐ—

సఘృతం వా వరాక్వాథం శీలయే త్తిమిరామయీ. ౧౭

అపూపసూపసక్తా వా త్రిఫలాచూర్ణసంయుతాః,

తిమిరరోగముగలవాఁడు త్రిఫలకషాయములో నెయ్యినికలిపి పానముచేయవలయును; లేక శత్రుము పవ్వనత్తుండి వీనిలో త్రిఫలముల చూర్ణమునుకలిపి భక్షింపవలయును.

—ॐ తిమిరరోగికి త్రిఫలపాయసాద్యుపయోగము. ॐ—

పాయసం వా వరాయుక్తం శీతం సమధుశర్కరమ్. ౧౮

ప్రాతర్భక్తస్య వా పూర్వమద్యాత్పథ్యాం పృథక్ పృథక్,

మృద్వీకాం శర్కరాక్షౌద్రైశ్చతతం తిమిరాతురః. ౧౯

తిమిరరోగముగలవాఁడు ప్రాతఃకాలమునందు పాయసములో త్రిఫలములు, తేనె, శర్కర వీనినిచేర్చి పాయసము చల్లారినపిదప భుజింపవలయును; లేక యాహరమునకు

మందు కరక్కాయనుగాని ద్రాక్షనుగాని శర్కర, తేనె వీనితోడ వెణ్వేరుగ ప్రతిదినము భుజింపుచుండువలయును.

— ౧౦ తిమిరరోగహరచూర్ణాంజనము. ౧౦ —

స్తోతోజాంశాం శ్చతుష్పిం తామ్రాయోరూప్యకాంచనైః,
యుక్తాః ప్రత్యేకమేకాంతైరంధమూషోదరస్థితాః. ౨౦

ధాన్యపయిత్యా సమావృత్తం తతస్తచ్చ నిషేచయేత్,
రసస్కంధకషాయేషు సప్తకృత్వః పృథక్పృథక్. ౨౧

వైడూర్యముక్తాశంఖానాం త్రిభిర్భాగై ర్యతం తతః,
చూర్ణాంజనం ప్రయుంజీతతత్సర్వం తిమిరాపహమ్. ౨౨

సౌఖీరాంజనము (సుగూరాయి) అరువదినాల్గు భాగములు, రాగి, ఉక్కు, వెండి, బంగారు ఇవి ప్రత్యేక మొక్కొకభాగము, ఇటుల వీనిని మూసలోనుంచి కరిగించి మధురాదిగణ ద్రవ్యకషాయములో నొక్కొక కషాయమున వేరువేరుగ ముంచవలయును. ఇటుల ఏడు పర్యాయములు చేయవలయును. పిదప దానిలో (స్తోతోంజనాదులలో) వైడూర్యము, ముత్యములు, శంఖము వీనిని దినుసు కొకభాగముచొప్పున చేర్చి చక్కఁగ చూర్ణము చేయవలయును. ఇది చూర్ణాంజన మనఁబడును. దీనిని ప్రయోగించిన తిమిర రోగములన్నియు నివర్తించును.

— ౧౧ తిమిరార్మాది శేత్రరోగహరాంజనము. ౧౧ —

మాంసీత్రిజాతకాయఃకుంకుమనీలోత్పలాభయాతుష్టేః,

సితకాచశంఖ ఘనకమరిచాంజన పిష్పలీమధుకైః. ౨౩

చంద్రేఽశ్వినీసనాథే సుచూర్ణితైరంజయేద్యుగళమత్తోః,

తిమిరార్ణవ క్తరాజీకండ్మాకాచాదిశమమిచ్ఛక్. ౨౪

తిమిరము, అర్మము, రక్తరాజి, దురద, కాచము మొదలగు శేత్రరోగములను తొలఁగించుకొనుట కిచ్చగలవారు, జటామాంసి, త్రిజాతకములు, ఉక్కు, కుంకుమ పువ్వు, నల్లకలువ, కరక్కాయలు, మైలుతుత్తము, సితకాచము (అనఁగా తెల్లగాజు), శంఖము, సముద్రపు నులుగు, మిరియాలు, సౌఖీరాంజనము, పిష్పళ్లు, ఆతిమధురము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చక్కఁగ చూర్ణము చేసి యుంచుకొని చంద్రుఁడు అశ్వినీ నక్షత్రములో ప్రవేశించియుండుకాలమునందు శేత్రముల కంజము నేయించు కొనవలయును.

1 కఫజ తిమిరరోగహరాంజనము. ౧౧

మరిచవరలవణభాగౌ భాగౌ ద్వా కణసముద్ర ఫేనాభ్యామ్,

సావీరభాగవనకం చిత్రాయాం చూర్ణితం కఫామయజిత్. ౨౫

మిరియాలు, నైంధవలవణము ఇవి రెండేసిభాగములు; పిప్పళ్లు, సముద్రపునురుగు ఇవి రెండేసిభాగములు; సావీరాంజనము తొమ్మిదిభాగములు నిలుల వీనిని నొక్కటిగా జేర్చి చిత్రనక్షత్రమునాఁడు చక్కఁగ చుర్ణముచేసి అంజనముజేసికొనిన కఫజ తిమిర రోగము పారించును.

2 దృష్టిప్రసాదనాంజనము. ౧౨

ద్రాక్షామృణాళిస్వరసే క్షీరమద్యవసాను శు,

పుథగ్దివ్యాఘ్రస్రోతోజం సప్తకృత్వో నిషేచయేత్. ౨౬

తచ్ఛూర్ణితం స్థితం శంఖే దృక్ప్రసాదనమంజనమ్,

శస్తం సర్వాక్షిరోగేషు విదేహపతినిర్మితమ్. ౨౭

ద్రాక్షస్వరసము, తామరతూండ్ల స్వరసము, ఆవుపాలు, మద్యము, కొవ్వు, దివ్యోదకము వీనిలో సావీరాంజనమును ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ నేడుమార్లు భావనచేసి (నిష్కన కాచి పైచెప్పిన రసములలో ముంచుననిభావన) చక్కఁగచూర్ణించి శంఖములో నుంచు కొనవలయును. ఈయంజనము నేత్రములకు విశేషశక్తిని నైర్మల్యమునుకలుగజేయును. నేత్రరోగములయందన్నిటియందును మిగుల శ్రేష్ఠము. ఇది నిమిచక్రవర్తి నిర్మితము.

3 భాస్కర చూర్ణము. ౧౩

నిర్దగ్ధం బాదరాంగారైస్తుత్థం చేత్థం నిషేచితమ్,

క్రమాదజావయస్పర్షిః తౌద్రే తస్మాత్పలద్యయమ్. ౨౮

కార్తికైస్తావ్యమరిచస్రోతోజకటుకానతైః,

పటురోధశిలాపథ్యాకణైలాంజన ఫేనకైః. ౨౯

యుక్తం పలేన యష్టాశ్చ మూషాంతర్ధాతచూర్ణితమ్,

హంతికాచార్ణనక్రాంధ్యరక్తరాజేన్సుశీలితః. 3౦

చూర్ణో విశేషాత్తిమిరం భాస్కరోభాస్కరో యథా,

రేగుకట్టెలసిహ్నలో మైలుతుత్తమును కాల్చి మేఁకపాలు, ఆవుసెయ్యి, తేనె వీనిలో క్రమముగ ముంచవలయును. ఇటుల నేడుపర్యాయములు శుద్ధిచేసిన మైలుతుత్తము రెండుపలములు, స్వర్ణమాక్షికము, మిరియాలు, స్రోతోంజనము, కటుకరోహిణి,

గ్రంథితగరము, సైంధవలనము, లొడ్డుగు, మణిశిల, కరక్కాయలు, పిష్పట్లు, వల
కులు, సౌవీరాంజనము, సముద్రపునురుగు ఇది దినుసు కొకకర్ణము ; యష్టిమధుకము
ఒక పలము ఇటుల వీనినన్నిటిని మూసలొనిడి కాల్చి గ్రహించి చక్కగ మార్చము
చేయవలయును. దీనిని భౌమ్మరచూర్ణమని చెప్పుదురు. ఇది నూర్మ్యుడంధకారమునునశి
పఁజేయుభంగి తిమిరరోగమును నశింపఁజేయును. మజీయు కాచము, అర్చము, కేసీ
కటి, రక్తశేఖలు అను నేత్రరోగములును శమించును.

తిమిరాంతకాంజనము ౭౭

త్రింశద్భాగా భుజంగస్య గంధపాషాణపంచకమ్. ౩౧

శుల్బతారకయోద్ధౌద్ధౌ వంగసైన్యకోఽంజనా త్రయమ్,

అంధమూషీకృతం ధ్వాతం పక్వం విమలమంజనమ్. ౩౨

తిమిరాంతకరం లోకే ద్వితీయ ఇవ భాస్కరః,

సీసము ముప్పది భాగములు, గంధపాషాణము ఐదు భాగములు, రాగి రెండుభాగ
ములు, తాళకము రెండు భాగములు, వంగము ఒక భాగము, సౌవీరాంజనము మూడు
భాగములు వీని నొకటిగచ్చి మూసములోనిడి కరిగించి మార్చముచేసి అంజనము చేయ
వలయును ఇది నూర్మ్యుడంధకారమును పోకడచుచందంబున తిమిరరోగమును పోకడ
చును. దీనిని తిమిరాంతక మనియెదరు.

శుభ్రాంజనము. ౭౮

గోమూత్రేచ్ఛ గణరసే ౭న్లు కాంజికే చ స్త్రీస్తన్యేహవిషివిషే

చ మాక్షికే చ, యత్తుత్థం జ్వలితమనేకశో నిషిక్తం తత్కు

ర్యాద్దరుడనమం సరస్య చతుః. ౩౩

మైలుతు త్రమును నిప్పులో చక్కగకాల్చి గోమాత్రము, అవుషేడ రసము, పులి
కడుగు, చనుబాలు, అవునెయ్యి, వసవాళి, లేసే వీనియందు క్రమముగ ముంచవల
యును ఇటుల ఏడు పర్యాయములు ముంచి శుద్ధిచేయఁబడిన మైలుతు త్రమును అంజన
మువేసిన మనుజునికి గరుడునితో సమమైన దృష్టి కలుగును.

అంజనకలాకా. ౭౯

శ్రేష్ఠాంజలం భృంగరసం సవిషాజ్యమజావయః,

యష్టీరసం చ యత్సీసం సప్తకృత్వో పృథక్పృథక్. ౩౪

తప్తం తప్తం పాయితం తచ్ఛులాకా నేత్రే యుక్తా సాంజనా

నంజనా వా, తైమిర్యాస్స స్రావపైచ్చిల్ల్యపైల్లం కంఠూంజాఢ్యం
రక్తరాజీం చ హంతి. 31

సీసమును కరిగించి త్రిఫలకషాయము, గుంటగలగరాకు స్వరసము, వసనాభి, ఆపునెయ్యి, మేఁకపాలు, అతిమధుర స్వరసము వీనిలో ప్రతిదానియందు మంచవలయును. ఇటుల ఏడుపర్యాయములుచేసి యాసీసముచే శలాకును చేయవలయును. దానిని అంజనసహితముగగాని అంజనరహితముగగాని నేత్రములలో ప్రయోగించిన తిమిరము, అర్మరోగములు, స్రావము, పైచ్చిల్ల్యము, పిల్లరోగము, దురద జాఢ్యము (అనగా దృష్టికి శక్తితగ్గి యుండుట) రక్తరేఖలు అను నీరోగముల హరించును.

— దృష్టిశక్తికరాంజనము. ౩౨ —

రసేంద్రభుజగౌ తుల్యౌ తయో స్తుల్యమథాంజనమ్,
ఈషత్కర్పూరనయం క్తమంజనం నయనామృతమ్. 3౩

యో గృధ్రస్తరుణరవిప్రకాశగల్లస్తస్యాస్యం సమయ
మృతస్య గోశకృద్భిః, నిర్దగ్ధం సమఘృతమంజనం చ పేష్యం
యోగోఽయం నయనబలం కరోతి గార్ధ్రమ్. 3౪

శుద్ధిజేసినరసము, శుద్ధిజేసిన సీసము ఇవి సమభాగములు; ఈ రెంటికిని సమభాగము సౌవీరాంజనము. ఇటుల వీని నేకముచేసి అందులో పదునాఱవభాగము పచ్చకర్పూరమును జేర్చి నూరి కంటికి అంజనమువేసిన మిగుల హితముకలుగును. తిమిరరోగము హరించును. మతీయు బాలనూర్యనితో సమమైన కాంతిగల చెక్కిళ్లతోఁ గూడియుండునదియు, యుక్తకాలములో మృతిజెందినదియు నైన గద్దముఖమును గ్రహించి యేరుపిడకలలో నునిచి కాల్చి యాశస్సుములో నెయ్యి, సౌవీరాంజనము వీనిని సమభాగములగ చేర్చి చక్కఁగ చూర్ణముచేసి కంటి కంజనమువేసిన గద్దతో సమమైన దృష్టిశక్తి కలుగును.

కృష్ణసర్పవదనే సహవిష్కందగ్ధ మంజనమనిస్సృత
ధూమమ్, చూర్ణితం నళదపత్రవిమిశ్రం భిన్నతారమపి
రక్షతిచక్షుః. 35

నేతిలో సౌవీరాంజనమునుకలిపి కృష్ణసర్పముయొక్క నోటియందిడి సొగ బైలు వెడలకుండునటుల నేరుపిడకలతోకాల్చి దానితోడ జటామాంసి యాకునుచేర్చి చూర్ణముచేసి నేత్రముల కంజనమువేసిన నేత్రమందలి నల్లగుడ్డనకు భిన్నము కరిగియుండి వను అది చక్కఁబడును.

—౧౭ కుక్కుటవిష్టాంజనము. ౧౭—

కృష్ణం సర్పం మృతం నృశ్య చతురశ్చాపి వృశ్చికాః,
క్షీరకుంభే త్రిసప్తాహం క్షేదయిత్వాథ మంథయేత్. ౩౯
తత్ర యన్నవనీతం సాృత్పుష్టియా త్రేన కుక్కుటమ్,
అంధస్తస్య పురీషేణ ప్రేక్షతే ధృవ మంజనాత్. ౪౦

మట్టిసుండలా* ఆవుపాలనుబోసి యందులో స్వయముగ చచ్చిన కృష్ణసర్పము నొకదానిని, నాల్గుతేళ్లను వైచి చక్కఁగ మూసి ఇరువదియొకదినమువరకుంచి పిదప దానిని చక్కఁగ చిలికి వెన్నయై త్రి ఆవెన్నను కోడికితనిపించి యాకోడియొక్క విష్టముచే నేత్రముల కంజనమువేసిన గుడ్డివానికిఁగూడ నిస్సంశయముగ దృష్టికలుగును.

—౧౮ దృష్టిశక్తికరరసక్రియ. ౧౮—

కృష్ణసర్పససాశంఖః కతకాత్ఫలమంజనమ్,
రసక్రియేయమచిరాదంధానాం దర్శనప్రదా. ౪౧

కృష్ణసర్పముయొక్క క్రొవ్వు, శంఖము, చిల్లగింజలు, సావీరాంజనము వీని నొకటిగ చేర్చి నూరి చేసిన రసక్రియను అంజనముజేసిన గుడ్డివానికిఁగూడ అతిశీఘ్రముగ దృష్టిని కలుగజేయును.

—౧౯ అప్రతిసారాంజనము. ౧౯—

మరిచాని దశార్ధపిచు స్తాప్యాత్తుత్థాత్పలం పిచుర్యస్త్యాః,
క్షీరార్ద్రదగ్ధ మంజనమప్రతిసారాఖ్యము త్తమం తిమిరే. ౪౨

మరియాలు పది, స్వర్ణమాక్షికము అర్ధకర్షము, మైలుకుత్తము ఒకపలము, అతి మధురము ఒకకర్షము వీనిని ఆవుపాలలో తడిపి చక్కఁగకాల్చి అంజనము వేయవలయును. ఇది అప్రతిసారాంజన మనఁబడును. తిమిరరోగము నందు మిగుల ప్రశస్తమైనది.

—౨౦ తిమిరరోగమునకు అక్షవీజాది గుటికలు. ౨౦—

అక్షబీజమరిచామలకత్వక్తుత్థయష్టిమధుకై చ్చల్పిష్టైః,
ఛాయయైవ గుటికాః పరిశుష్కా నాశయంతి తిమిరాణ్యచిరేణ.

* స్పృహపష్టైః.

తాడివిత్తులు, మిరియాలు, ఉసిరికవరుగు, మైలుతుత్తము, అతిమధురము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి యుదకముతో చక్కఁగనూరి గుటికలుజేసి నీడ నెండించి? ఇది నంజనమువేసిన తిమిరరోగ మతిశీఘ్రముగ నివర్తించును.

— ౧౭ షణ్ణాక్షికయోగము. ౧౭ —

మరిచామలకజలోద్భవతుత్థాంజనతాప్యభాతుభిః క్రమవృద్ధైః,

షణ్ణాక్షిక ఇతి యోగ స్తిమిరార్క క్షేదకాచకంఘా హంతా. ౪౪

మిరియాలు ఒకభాగము, ఉసిరికవరుగు చెండుభాగములు, జలోద్భవము (అనఁగా తెల్లరామ) మాఁడుభాగములు, మైలుతుత్తము నాల్గుభాగములు, సౌవీరాంజనము ఐదుభాగములు, స్వర్ణమాక్షికము ఆరుభాగములు నిలుల నీద్రవ్యములను గ్రహించి నూరి అంజనము వేయవలయును. ఇది షణ్ణాక్షికయోగ మనఁబడును. తిమిరరోగము, ఆర్కము, జలస్రావము, కాచము, దురద వీనిని పోఁగొట్టును.

— ౧౮ రత్నాది చూర్ణాంజనము. ౧౮ —

రత్నాని రూప్యం స్ఫటికం సువర్ణం

స్తోత్రోంజనం తామ్రమయస్పశంఖమ్,

కుచందనం లోహితగై రికం చ

చూర్ణాంజనం సర్వదృగామయఘ్నమ్.

౪౫

వజ్రానిరత్నములు, వెండి, స్ఫటికము, బంగారు, సౌవీరాంజనము, రాగి, ఉక్కు, శంఖము, రక్తచందనము, కుంకుమపువ్వు, కావరియి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణము చేయవలయును. దీనిని చూర్ణాంజన మనియెదరు. ఇది శేత్రరోగము లన్నిఁటిని పోఁగొట్టును.

— ౧౯ దృష్టిబలకరనస్యము. ౧౯ —

తిలతైల మక్షతైలం భృంగస్వరసోఽసనాచ్చ నిరూహః,

ఆయనపాత్రవిసక్వం కరోతి దృష్టేర్బలం నస్యమ్.

౪౬

సువ్యులనూనె, తాడినూనె, గుంటగలగరాకు స్వరసము, వేగినకషాయము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి యిసుకపాత్రలోబోసి చక్కఁగ పాకముచేసి దానిచే నస్యము చేయించిన దృష్టికి విశేషబలము కలుగును.

— ౨౦ తిమిరరోగమున స్నేహపాన రక్తమోక్షణాదులు. ౨౦ —

వోషానురోధేన చ నైకశస్త్రం స్నేహస్రవిప్రాణరేకనస్యైః,

ఉపాచరేదంజనమూర్ధవస్త్రినస్త్రియాతర్పణలేపసేకైః. ౪౭

తిమిరరోగమును ఆయాదోషానుగుణముగ స్నేహపానము, రక్తమోక్షణము, విరేచనము, నస్యము, నూత్రస్థానములో గంధాపాది విద్యధ్యాయములో చెప్పియుండు మూర్ధనస్తి, వస్త్రవిద్యధ్యాయములో చెప్పియుండు నిరూచాదివస్తువులు, లేపము, నేకము వీనిచే ప్రయత్నముతో చికిత్సించవలయును. చికిత్స చేయనగును.

సామాన్యం సాధనమిదం ప్రతిదోష మత శ్శృణు,

ఇటుల తిమిరరోగముల కన్నిటికి సాధారణముగ చికిత్సలు చెప్పబడినవి. వాతాదిదోషములచే జనించిన తిమిరాది నేత్రరోగములకు నాయా దోషానుగుణముగ విశేష చికిత్స లిక చెప్పబడును.

—ॐ వాతజ తిమిరరోగచికిత్స. ॐ—

వాతజే తిమిరే తత్ర దశమూలాంభసా ఘృతమ్. ౮౮

క్షీరే చతుర్థణే శ్రేష్ఠాకల్పవక్త్రం పిబేత్తతః,

త్రిఫలాపంచమూలానాం కషాయం క్షీరసంయుతమ్. ౮౯

ఏరండతైలసంయుక్తం యోజయేచ్ఛ విరేచనమ్,

వాత ప్రకోపమున కల్గిన తిమిరరోగమునందు దశమూలముల కషాయములో ఒక ప్రస్థము ఆవునెయ్యి, నాల్గప్రస్థములు ఆవుపాలు, త్రిఫలముల కల్పము వీనినిచేర్చి విధి ప్రకారము పక్వముచేసి పానము చేయించవలయును. పిదప త్రిఫలములు పంచమూలములు వీని కషాయములో ఆవుపాలు, ఆముదముచేర్చి విరేచనమున కిప్పించవలయును.

—ॐ జీవంతీతైలము ॐ—

సమూల *జాలజీవంతీతులాం ద్రోణేఽంభసః పచేత్. ౯౦

అష్టభాగస్థితే తస్మిన్స్తైలప్రస్థం పయస్సమమ్,

బలాత్రితయజీవంతీవరీమూలైః పలోన్మితైః. ౯౧

యష్టిపలైశ్చతుర్భిశ్చ లోహపాత్రే విపాచయేత్,

లోహ ఏవ స్థితం మాసం నావనాదూర్ధ్వజత్రుజాత్. ౯౨

వాతపిత్తామయా హంతి తద్విశేషాద్ద్యౌగమయాత్,

కేశాన్యకంధరాస్కంధ పుష్టిలావణ్యకాంతిదమ్. ౯౩

మనుజులచెట్టును సమూలముగ నూరు పలములుగ్రహించి ద్రోణప్రమాణ ముదకములోవైచి ఎనిమిదవభాగము మిగులనటుల కషాయముకాచి అందులో ఒక ప్రస్థము నువ్వులనూనె, ఒక ప్రస్థము ఆవుపాలును పోసి, చిట్టాముట్టి, పేరాముట్టి, జిబిలిక, మను

బాల, పిల్లిపీచరవేళ్లు ఇవి దినుసు కొక్కొకపలము, అతిహధురము నాల్గపలములు వీనిని నూరి కలిపి యినుపపాత్రలో విధిప్రకారము పక్వముచేసి యినుపపాత్రలో నొక మాసుమువరకు ఉంచి పిదకు నస్యముచేయించిన మెడకొంకులకు వైభాగమునందు జనించు నట్టి రోగములన్నియు హరించును. వాతసిత్తాదులవలన జనించు నేత్రరోగముల నన్నిటిని విశేషముగఁ బోఁగొట్టును. తలవెండుకలు వృద్ధిజేంది నల్లగనగును. మెడ, భుజ, శిరము వీనికి పుష్టికలుగును. శరీరమునకు కాంతి లావణ్యము కలుగును.

—ॐ జత్సూర్ధ్వరోగములకు ఏరండాదితైలము. ౧౭—

సితైరంఢజటాసింహీఫలదారువచానతైః,

ఘోషయా బిల్వమూలైశ్చ తైలం పక్వం పయోఽన్వితమ్. ౫౪

నస్యం సర్వోర్ధ్వజత్సూత్రేవాతక్లేష్సామయార్తిజత్,

తెల్లముదపువేళ్లు, వ్రాసుడుపండ్లు, దేవదారుచెక్క, వసు, గ్రంథితగరము, ముఱగుదామర, మారేడువేళ్లు వీనిని నూరి నువ్వులనూనెలో చేర్చి నూనెకుసముము అవు పాలనుకలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి నస్యము చేయించిన వాతక్లేష్మములవలన మెడ కొంకులకు వైభాగమునందు జనించిన రోగములన్నియు నశించును.

—ॐ తిమిరరోగమునకు వ్యాఘ్రనసాద్యంజనము. ౧౮—

వసాంజనేచ వై యాఘ్రే వారాహీ వా ప్రశస్యతే. ౫౫

గృధ్రాహికుక్కుటోత్థా వా మధుకేనాన్వితా పృథక్,

తిమిరరోగమునందు కండ్లకు పెద్దపులికొవ్వునుగాని, పందికొవ్వునుగాని అంజనము చేయవలయును. లేక గ్రద్ద, పాము, కోడి వీనికొవ్వులను వేరువేరుగ అతిహధురముతో చేర్చి నేత్రముల కంజనముచేసిన హితముకలుగును.

—ॐ సోపీరాంజనోపయోగక్రమము. ౧౯—

ప్రత్యంజనే చ సోత్రోంజం రసక్షీరఘృతే క్రమాత్. ౫౬

నిషిక్తం పూర్వవద్యోజ్యం తిమిరఘ్నమను త్రమమ్,

సోపీరాంజనమును మాంసరసము క్షీరము ఘృతము వీనిలో క్రమముగముంచి అంజనయోగము లన్నిటియందును చేర్చవలయును. ఇటులచేసిన తిమిరరోగము హరించును.

—ॐ తిమిరరోగమున తర్పణచికిత్స. ౨౦—

న చే దేవం శమం యాతి తతస్తర్పణ మాచరేత్.

౫౭

పైని చెప్పిన ప్రకారము చికిత్సలను చేసినను వాతజతిమిరరోగము శమింపకయుం
డిన తర్పణచికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ వాతజతిమిరరోగమునకు తర్పణచికిత్సము. ౧౭—

శతాహ్వ కుష్ఠనలదకాకోళీద్వయయష్టిభిః,

ప్రపాండరీకసరళపిప్పలీదేవదారుభిః.

౫౮

సర్పిరష్టగుణక్షీరం పక్వం తర్పణము త్తమమ్,

సదాప, చెంగల్వకోష్ఠు, వట్టివేరు, కాకోళి, క్షీరకాకోళి, ఆతిమధురము, కర్పూ
రపుబెండ, సరళదేవదారు, పిప్పల్లు, దేవదారు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి
అవు నెయ్యిలోకలిపి నేతి కనిమిదింత లావుపాలుపోసి విధిప్రకారము పక్వముచేసిన నది
శ్రేష్ఠమైన తర్పణచికిత్స మనఁబడును.

—ॐ ప్రకారాంతరతర్పణచికిత్సము ౧౮—

మేదన స్తద్వదై ణేయాద్ధుగ్ధసిద్ధాత్థజాహతాత్.

౫౯

ఉద్భతం సాధితం తేజో మధుకోశీరచందనైః,

శ్యావిచ్ఛల్యకగోధానాం దక్షిణి త్తిరిబర్హిణామ్.

౬౦

పృథకపృథగనేనైవ విధినా కల్పయేద్వసామ్,

అవుపాలలో జింకకోవ్వను కలిపి చక్కఁగకాచి యాపాలలోనుండి నెయ్యి
తీసి ఆనేతిలో ఆతిమధురము, వట్టివేరు, చందనము వీనిని సమభాగములుగ నూరి చేర్చి విధి
ప్రకారము పక్వముచేసిన నదితర్పణచికిత్సములలో మిగుల శ్రేష్ఠముగ నుండును. అడవిపంది,
ముండ్లపంది, ఉడుము, కోడి, తిత్తిరిపక్షి, నెమలి వీనికోవ్వలను ప్రత్యేక ప్రత్యేక
ముగ అవుపాలలోకలిపి కాచి దానిలోనుండితీసిన ఘృతమునందు ఆతిమధురము, వట్టి
వేరు, చందనము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి కలిపి పక్వముచేసి తర్పణచికిత్స
మును ప్రయోగించవలయును.

—ॐ వాతజతిమిరరోగమునకు పుటపాక నిరూహపస్త్యాదులు. ౧౯—

ప్రసాదనం స్నేహనం చ పుటపాకం ప్రయోజయేత్.

౬౧

వాతవీనసవచ్చాత్ర నిరూహం సానువాసనమ్,

వాతజతిమిరరోగమునకు సూత్రస్థానములో తర్పణపుటపాకవిధ్యధ్యాయములో
చెప్పియుండు ప్రసాదన, స్నేహన, పుటపాకములను వాతజ తిమిరరోగమునందు ప్ర
యోగించవలయును. మఱియు వాతవీనసమునకు చెప్పియుండునూరి నిరూహము వాసన
నస్తాకర్మలను చేయవలయును.

✓ ౧౭ పిత్తజతిమిరరోగచికిత్స. ౧౭

పిత్తజే తిమిరే సద్విద్ధి వనీయఫలత్రయైః.

౬౭

విపాచితం పాయయిత్వా స్నిగ్ధస్య వ్యధయేత్పిరామ్,

పిత్తమువలన జనించిన తిమిరరోగముకలవానికి జీవనీయగద్రవ్యములు, త్రిగళములు వీనిని నూరి ఆపు నేతిలోకలిపి పక్వముచేయబడిన ఘృతమును పానముచేయించి షడప స్నేహకర్మనుచేయించి సిరలను వేధించవలయును.

✓ ౧౮ పిత్తజతిమిరరోగమున విరేచనము ౧౮

శర్కరైలాత్రివృచ్ఛార్జైర్గుధయుక్తైర్విరేచయేత్.

౬౮

పిత్తజతిమిరరోగమున పంచదార, వీలకులు, తెల్ల తెగడచూర్ణము వీనినొకటిగచేర్చి తే నెలొకలిపి విరేచనమున కొంగునలయును.

౧౯ పిత్తజతిమిరరోగమున సేకలేపాదులు ౧౯

సుశీతాన్ సేకలేపాదీన్యంజ్యన్నేత్రాస్యమూర్ధను,

పిత్తజతిమిరరోగముగలవానికి నేత్రములు, ముఖము, శిరము వీనియందు మిక్కిలి చల్లగనుండు సేకము, లేపము మొదలగువానిని ప్రయోగించవలయును.

౨౦ పిత్తజతిమిరరోగహరాంజనము. ౨౦

సారిభా పద్మకోశీర ముక్తాశాబరచందనైః.

౬౯

వర్తిశ్చస్తాంజనే చూర్ణస్తథా పత్రోత్పలాంజనైః,

సనాగపుష్పకర్పూరయష్ట్యావ్యస్వర్ణై రిక్తైః.

౭౦

పిత్తమువలన జనించిన తిమిరరోగమునకు నల్ల సుగంధిపాల, పద్మకము, వట్టివేరు, ముత్యములు, తెల్లలాద్దుగు, చందనము వీనిని సుఖభాగములుగ గ్రహించి నూరి కణికచేసి చాది అంజనమువేసినను, పైద్రవ్యములను చూర్ణముచేసి అంజనమువేసినను, ఆకుపత్రి, నల్లకలున, సౌవీరాంజనము, నాగకేసరములు, పచ్చకర్పూరము, అతిమధురము, కావిరాయి వీనిని చూర్ణముచేసి అంజనమువేసినను హితముకలుగును.

౨౧ పిత్తజతిమిరరోగమున సౌవీరాంజనము. ౨౧

సౌవీరాంజనతత్తుకశృంగీ ధాత్రీఫలస్ఫటికకర్పూరమ్, పంచాంశం పంచాంశం త్ర్యంశ మథై కాంశమంజనం తిమిరఘ్నమ్.

౭౧

సావీరాంజనము ఐదు భాగములు, మైలుతు త్తము ఐదు భాగములు, కర్కాటక శృంగి మాండుభాగములు, ఉసిరికపండ్లు మాండుభాగములు, పచ్చకర్పూరము ఒక భాగము వీని నొకటిగచేర్చి చూర్ణముచేసి ఆంజనమువేసిన పిత్తజతిమిరరోగము హరించును.

—ॐ పిత్తజతిమిరరోగమునకు నస్యము. ॐ—

నస్యం చాజ్యం శృతం క్షీరజీవనీయసితోత్పలైః,

ఆవునెయ్యి ఒక భాగము, ఆవుపాలు నాలుగు భాగములు వీని నేకముజేసి అందులో జీవనీయకాండ్రస్యములు, తెల్లకలువ వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరికలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి పిత్తజతిమిరరోగము కలవారికి నస్యము చేయించవలయును.

✓ ॐ కఫజతిమిరరోగవిరోధి ॐ—

శ్లేష్మోద్భవేఽమృతాక్వాథవరాకణశృతం ఘృతమ్.

౬౨

విధ్యేత్సిరాం వీతవతో దద్యాచ్ఛాను విరేచనమ్,

క్వాథం పూగాభయాశుంఠీకృష్ణాకుంభనికుంభజమ్.

౬౩

కఫముఁలనజనించిన తిమిరరోగమునకు తిప్పతీగకషాయములో ఆవునెయ్యికలిపి అందులో త్రిఫలములు, పిప్పళ్లు వీనినినూరి కలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేయఁబడిన యాఘృతమును పానముచేయించి పిదప సిరలను వేధించుటయేగాక పోకలు, కరక్కాయలు, కుంఠి, పిప్పళ్లు, తెగడ, దంతివేళ్లు వీనిని సమభాగములుగచేర్చి కాచిన కషాయమును విరేచనార్థము నొసంగవలయును.

... ॐ కఫజతిమిరరోగమునకు నస్యము. ॐ—

ప్రీ బేరదారుద్వినిశాకృష్ణాకల్కైః పయోన్వితైః,

ద్విపంచమూలనిర్యాహే తైలం పక్వం చ నాఫనమ్.

౬౪

శ్లేష్మజతిమిరరోగమునకు దశమూలకషాయములో నువ్వులనూనె ఆవుపాలు వీనిని సమభాగములుగ పోసి అందులో మరువేరు, దేవదారు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, పిప్పళ్లు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి కలిపి విధిప్రకారము పక్వము చేయఁబడిన తైలముచే నస్యము చేయించవలయును.

—ॐ విమలాకోకిలావర్తులు. ॐ—

శంఖప్రియంగునేపాళీకటుత్రికఫలత్రికైః,

దృగైవమల్యాయ విమలా వర్తిస్యాతోకిలావుగః.

౬౫

కృష్ణలోహరజోవ్యవసైంధవత్రిఫలాంజనైః,

శంఖము, ప్రేంకణము, నేపాలి (అనంగ మణిశిల), త్రికటుకములు, త్రిఫలములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి వర్తి (అనంగా కణిక) చేయవలయును. దీనికి విమలావర్తియని పేరు. ఉక్కురాపాడి, త్రికటుకములు, సైంధవణము, త్రిఫలములు, సాపీరాంజనము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి వర్తిచేయవలయును. దీనికి లోకిలావర్తియని పేరు. ఈరెండునర్తులను దృప్తికి నిర్మలత్వము కన్నులకంజనము చేసినచో కలుగును.

— ౨౭ తిమిరశుక్రరోగహరవర్తి. ౨౭ —

శశగోఖరసింహోష్ఠ్యద్విజా లాలాటమస్థిచ.

2౧

శ్వేతగోవామరిచశంఖచందన ఛేనకమ్,

పిష్టం స్తన్వాజదుద్ధాభ్యాం వర్తిస్తిమిరశుక్రజత్.

2౨

కుండలు, ఆపు, గాడిదె, సింహము, ఒంటె వీనియొక్క దంతములు, వాని నుదుటిలోనుండు నెముకలు, తెల్లఆపుతోడ వెండ్రుకలు, మిరియాలు, శంఖము, చందనము, సముద్రపునురుగు వీనిని స్త్రీచనుబాలు, మేడకపాలు వీనితోనూరి వర్తిజేసి ప్రయోచిన తిమిరరోగము శుక్రరోగము ఇవి హరించును.

— ౨౮ రక్తజతిమిరరోగచికిత్స. ౨౮ —

రక్తజే పిత్తవత్పిద్ధిశ్శీతైశ్చాస్త్రం ప్రసాదయేత్,

రక్తజతిమిరరోగమునకు పిత్తజతిమిరరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును. శీతవీర్య శీతస్పర్శములుగల అన్న, పాన, ఔషధ, నేక, లేపాదులచే రక్తమును శుద్ధి పరచవలయును.

అంజనం ఛేనకద్వారశ్వేతకాంచనచందనైః.

23

సముద్రపునురుగు, పచ్చకర్పూరము, తెల్లకాంచనము, చందనము వీనిని సమభాగములుగనూరి రక్తజతిమిరరోగముల కంజనముచేయవలయును. (ఈయోగము ప్రాచీనరోగాంతరములయందు గన్పట్టుచున్నయది)

— ౨౯ రక్తజతిమిరరోగహరాంజనము. ౨౯ —

ద్రాక్షయా నశదరోధ్రయప్తిభిశ్శంఖతామ్రహిమపద్మపద్మకైః,

శోత్పలైశ్శుగలద్ధృగ్ధవర్తితైరస్రజం తిమిరమాశునశ్యతి.

2౪

ద్రాక్షపండు, వట్టివేరు, లొడ్డుగు, అతిమధురము, శంఖము, రాగి, చందనము, తామరపువ్వు, పద్మకము, నల్లకలువ వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి గొట్టెపాలతో నూరి వర్తిజేసి ప్రయోగించిన రక్తజతిమిరలోగము శీఘ్రముగ నశించును.

—౨౨ సంస్కరణన్నిపాతజ తిమిరలోగచికిత్స. ౨౨—

సంస్కరణన్నిపాతోత్థే యథాదోషోదయం క్రియా,

సంస్కరణన్నిపాతజనితంబులైన తిమిరలోగములయం దాయాదోష ప్రకోపానుగుణముగ పైనిచెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—౨౩ సన్నిపాతజ తిమిరలోగమునకు నస్యము ౨౩—

సిద్ధం మధూకక్రిమిజస్మరిచామరదారుభిః.

౨౪

సత్కిరం నావనం తైలం పిష్టేన్ద్రేవో ముఖస్య చ,

యష్టిమధుకము, వాయువిడంగములు, మిరియాలు, దేవదారు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి సువ్వులనూనెలో కలిపి దానికి సమముగ అప్రపాలు చేర్చి విధిప్రకారము పక్వముచేసి యాతైలముచే నస్యము చేయించవలయును. పైయష్టి మధుకాదిద్రవ్యముల నుడకముతోనూరి ముఖమునకు లేపనముచేసిన హితముగ నుండును.

—౨౪ సన్నిపాతజ తిమిరలోగమునకు శిరోవస్తి నస్యములు. ౨౪—

సతస్థిలోత్పలానంతాయవ్యవహ్వసునిషణ్ణకైః.

౨౫

సాధితం నావనే తైలం శిరోవస్తాచ శస్యతే,

గ్రంధితగరము, నల్లకలువ, తిప్పతీగె, లేక దురదగొండి, అతిమధురము, చక్రవర్తికూర వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి సువ్వులనూనెలోకలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి యాతైలముచే నస్యము, శిరోవస్తి వీనిచేసిన సన్నిపాతజ తిమిరలోగము శమించును.

—౨౫ సన్నిపాతజ తిమిరలోగమున కంజనము. ౨౫—

దద్యాదుశీరనిశ్చూపే చూర్ణితం కణపైంధవమ్.

౨౬

తచ్ఛృతం సఘృతం భూయః పచేత్తైద్రం ఘనే షీవేత్,

శీతేచాస్కి హితమిదం సర్వజే తిమిరేంజనమ్.

౨౭

వట్టివేరుక పాయములో పిప్పళ్లు, పైంధవలహము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణముచేసి కలిపి పాకముచేసి వైకపాయము పక్వముగ నవుడు దిండుకొని

అందులో ఆపు నెయ్యినిచేర్చి గట్టిగనగువరకు మరల పాకముచేసిదిండుకొని చల్లారినపిదప అందులో తేనెనుచేర్చి కండ్లకు అంజనమువేయవలయును. ఇది సన్నిపాతజ తిమిరరోగ మునందు మిక్కిలి హితకరమైన యంజనము.

❧ సన్నిపాతజ తిమిరరోగహారాంజనము. ౧౮ ❧

అస్థిని మజ్జపూర్ణాని సత్వానాం రాత్రిచారిణామ్,
స్తోత్రోజాంజనయుక్తాని వహత్యంభసి వాసయేత్. ౧౯
మాసం వింశతిరాత్రం వా తతశ్చోద్ధృత్య శోషయేత్,
సమేషశృంగేపుష్పాణి సయప్త్యాహ్వాని తాని తు. ౨౦
చూర్ణితాన్యంజనం శ్రేష్ఠం టమిరే సాన్నిపాతికే,

రాత్రులయందు సంచరించునట్టి జంతువులయొక్క యెముకలను, మజ్జగమీతముగ గ్రహించి అందులో సావీరాంజనమునుచేర్చి ఆయెముకలను ప్రవహించునట్టి యుదకములో నొకమాసముగాని ఇరువది దినములుగాని యుంచి పిదప దానినెత్తి చూర్ణము చేసి ఒద్దిపువ్వులు, అతిమధురము ఈరెండువస్తువులను చూర్ణముచేసి పైయెముకల చూర్ణములో కలిపి సన్నిపాతజతిమిరరోగమునకు అంజనము వేయవలయును. ఇది మిగులశ్రేష్ఠమైన యంజనము.

❧ కాచరోగచికిత్స ౧౯ ❧

కాచేఽవ్యేషా క్రియా ముక్త్యా సిరాం యంత్రనిషీడితాః. ౨౦
అంధాయస్య ర్మలా దద్యాత్సాన్యే రక్తే జలౌకసః,

కాచరోగమునందును పైనిచెప్పిన చికిత్సల నన్నిటిని చేయఁదగునుకాని సిరలను మాత్రము వేధింపంజనదు. వేధించినచో యంత్రముచే పీడింపబడిన వాతాది దోషములు గ్రుడ్డితనమును కలుగజేయును. రక్తస్రావము జేయబడిన యెడల జలగలచే రక్తమును తీయవలయును.

❧ కాచరోగమున కంజనము. ౨౧ ❧

గుడః ఘ్నేనోఽంజనం కృష్ణా మరిచం కుంకుమాద్రజః ౨౨
రసక్రియేయం సత్తోద్రా కాచయాపన మంజనం,

బెల్లము, సముద్రపునుగు, సావీరాంజనము, పిష్పర్లు, మిరియాలు, కుంకుమ పువ్వు వీనిని చూర్ణముచేసి తేనెలోకలిపి చేయబడిన రక్షము కాచరోగమును పోగొట్టును.

సన్నిపాత్సనులూం; రోగిచికిత్స ౧౭

నకులూంధే త్రిదోషోత్థే వైమిశ్మవిహితో విధిః.

౮౩

త్రిదోషములవలనకలిగిన నకులూంధే; రోగమునకు త్రిదోషజనిత తిమిరోగము నకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

నిశాంధ్యరోగమున కంజనము. ౧౮

రసక్రియాఘృతతౌద్ర గోమయస్వరసదుతైః,

తాక్ష్యైర్గైరికతాభీషైర్నిశాంధ్యే హితమంజనమ్.

౮౪

దధ్నా విఘృష్టం మరిచం రాత్ర్యాంధ్యేంజనము తుమమ్,

రసాంజనము, కావిత్తాయి, తాళిసహస్రి వీనిని ఆవుపేడ, తేనె, ఆవుపేడ రసము వీనితోనూరి చేయబడిన రసక్రియను నిశాంధ్యరోగముకలవారి కంజనమువేసిన హితము కలుగును. మిరియాలను పెరుగుతోచాది అంజనము వేసిన రేచీకటి నివర్తిం చును. ఇది రేచీకటిగలవారికి శ్రేష్ఠమైన అంజనము.

నిశాంధ్యమునవర్తి. ౧౯

కరంజికోత్పలస్వర్ణైర్గైరికాంభోజకేసరైః.

౮౫

విష్టైర్గోమయతోయేన వర్తి ద్దోషాంధ్యనాశినీ,

అజామూత్రేణ వా కౌంతీ కృష్ణా స్రోతోజసైంధవైః.

౮౬

కాలానుసారీత్రికటుత్రిఫలామనశ్శిలాః,

సఫేనాశ్చాగదుద్ధేన రాత్ర్యాంధ్యే వర్తయో హితాః.

౮౭

కానుగు, నల్లకలువ, స్వర్ణరైరికము, తామరకేసరములు వీనిని ఆవుపేడ రసముతో నూరి వర్తిజేసి ప్రయోగించినను, రేబకలు, పిప్పళ్లు, సౌపరాంజనము, నైంధనిలవణము వీనిని మేకముత్రముతోనూరి వర్తిజేసి ప్రయోగించినను కాలానుసారి త్రికటుక ములు, త్రిఫలములు, హరిదళము, మణిశిల, సముద్రపుమరుగు వీనిని మేకపాలతో నూరి వర్తిజేసి ప్రయోగించినను రేచీకటి హరించును.

రాత్ర్యాంధ్యమున కంజనము. ౨౦

సన్నివేశ్య యకృస్సధ్యే పిప్పలీ రదహస్పచేత్,

తాఃశుష్కా మధునా ఘృష్టా నిశాంధ్యే శ్రేష్ఠమంజనమ్.

౮౮

యకృత్తన మాంసగుండమునకు నడుచు పిప్పళ్లనుంచి ఆపిప్పళ్లకు నిప్పు తగుల నియ్యక పక్వముచేసి యెండించి ఆపిప్పళ్లను తేనెలోచాచి కండ్లకు అంజనమువేసిన రేచీకటి నివర్తింతును.

—ॐ నిశాంధ్యమున యకృద్భక్షణము ॥—

భాదేచ్ఛస్త్రీహయకృతీ మాహిషే తైలసర్పిషా,

బట్టెయొక్క స్త్రీహము యకృత్తు ఆను మాంసఖండములను నువ్వులనూనె, నెయ్యి వీనిలోకలిపి రేచీఁకటిగలవాఁడు భక్షింపవలయును.

—ॐ నిశాంధ్యరోగమున జీవంత్యాదిపల్లవాద్యపయోగము. ॥—

ఘృతే సిద్ధాని జీవంత్యాః పల్లవాని చ భక్షయేత్. ౯౯

తథాతిముక్తకై రండశేఫాలవృభీరుజాని చ,

భృష్టం ఘృతం కుంభయోనేః పత్రైః పానే చ పూజితమ్. ౧౦

మనుబాలచిగుళ్లనుగాని, పువ్వులగురువింద, ఆముదపుచెట్టు, నల్లవావిలి, పిల్లిపీఁచర వీనిచిగుళ్లనుగాని ఆపునేతిలో పక్వముచేసి నిశాంధ్యరోగికి ఇష్టించవలయును. అగసియాకుతో కాఁచఁబడిన ఘృతము నిశాంధ్యరోగులకు పానమునందు ప్రశస్తము.

—ॐ ధూమరాదిసేత్రరోగచికిత్స ॥—

ధూమరాఖ్యాప్లుపిత్తోష్ణవిదాహే జీర్ణసర్పిషా,

స్నిగ్ధం విరేచయేచ్ఛీతైశ్చీతైర్దివ్యచ్ఛ సర్వతః. ౧౧

ధూమరము, ఆప్లువిదగ్ధా, పిత్తవిదగ్ధా, ఉష్ణవిదగ్ధా ఆను సేత్రరోగములు గల వారికి ప్రాతఃనేతితో నశ్యంజనము చేయించి స్నిగ్ధరీరుఁడుగానుండువానికి శీతవీర్యముగల యాషఙ్గములతో విరేచనము చేయించవలయును. శీతవీర్యాపధములను నూరి లేపనము చేయించవలయును.

—ॐ ధూమరాదిరోగములయందు రసక్రియాంజనములు. ॥—

గోశకృద్రనదుగ్ధాజ్వైర్విపక్వం శస్యతే ౨౦జనమ్,

స్వర్ణగైరికతాశీనచూర్ణావాపా రసక్రియా. ౧౨

ఆపుపేడరసము, ఆపుపాలు, ఆపునెయ్యి వీనిని సుభాగములుగ గ్రహించి యొకటిగచేర్చి పక్వముచేయుఁబడిన ఆంజనము, స్వర్ణగైరికము, తాళిసపత్రిచూర్ణము వీని ప్రతి వాసముతోఁ గూడియుండు రసక్రియ యివి ధూమరము మొదలగు దృష్టిరోగములయందు హితకరమైనవి.

—ॐ ధూమరాదిరోగముల కంజనము. ॥—

మేదాశాబరకానంతామంజిష్ఠాదార్వియష్టభిః,

క్షీరాష్టాంశం మృతం పక్వం సత్తైలం నావనం హితమ్. ౧౩

మేద, తెల్లలొద్దుగు, తిప్పతిగె, మంజిష్ఠి, మ్రనివసుపు, అతిమధురము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి ఆవు నేతిలో కలిపి నేతికిసముగ నువ్వులనూనె, నేతి కనిమిదిభాగములు ఆవుపాలునుచేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి నస్యముచేయించిన ధూమరాది నేత్రరోగముట కమించును.

— ౭౭ ధూమరాదిరోగములయందు సిరావేగము. ౭౭ —

తర్పణం క్షీరసర్పిసాస్య దశామ్యతి సిరావ్యధః,

పైనిచెప్పినచికిత్సలను చేసియు అష్టవిదధాది దృష్టిరోగములు కమింపకయండి ననో ఆవుపాలలో తీయబడిన ఘృతముచే తర్పణ చికిత్సలనుచేసి పిదప సిరలను వేధించవలయును.

— ౭౮ చింతాదిజనిత నేత్రరోగచికిత్స. ౭౮ —

చింతాభిఘాతభీశోకరాక్షాతస్సేత్కటకాసనాత్.

౯౮

విరేకనస్యవమనపుటపాకాదివిభ్రమాత్,

విదగ్ధాహారవమనాత్తుత్ప్రస్థాదివిధారణాత్.

౯౯

అక్షిరోగావసానాచ్చ పశ్యేత్తిమిరరోగివత్,

యథాస్వం తత్ర యుంజిత దోషాదీన్ వీక్ష్య భేషజమ్.

౧౦౦

చింత, అభిఘాతము, భయము, శోకము, రూక్షత, విషమముగ కూర్చుండుట వీనివలనను; విరేచనము, నస్యము, వమనము, పుటపాకము వీని నధికముగ చేయించుకొనుట వలనను; అపకృష్టమును భుజించుటవలనను; వమనమువలనను; ఆకలి, దప్పి, మలమూత్రాది వేగములు వీని నడ్డగించుటవలనను జనించిన నేత్రరోగములకు తిమిరరోగలక్షణములు కలిగియుండును. కావున వానికి దోష, దూష్య, దేశ, బలసాత్కార్యదుః పర్యాలోచించి చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౧౦౧ అభిఘాతజదృష్టిరోగచికిత్స ౧౦౧ —

సూర్యోపరాగానలవిద్యుదాది

విలోకనేనోపహతేక్షణస్య,

సంతర్పణం స్నిగ్ధహిమాది కార్యం

తథాంజనం హేమఘృతేన ఘృష్టమ్.

౧౦౨

సూర్యగ్రహణము, నిష్పా, మెఱుపు మొదలగు తేజోవిశేషములను విశేషముగ చూచుటవలన నేత్రేంద్రియమునకు అభిఘాతము కలుగును. అట్టి నేత్రేంద్రియమునకు

స్నిగ్ధముగను శీతముగనునుండు సంతప్నా చికిత్సలను చేయవలయును. బంగారునుఆవునేతిలోచాది అంజనము వేయవలయును.

— శత్రేతరక్షణావశ్యకత్వము. —

చక్షూరక్షాయాం సర్వకాలం మనుష్యైః
ర్యత్నఃకర్తవ్యో జీవితేయావదిచ్ఛా,
వ్యర్థోలోకోఽయం త్యుర్రాత్రిందివానాం
పుంసామంధానాం విద్యమానేఽపి విత్తే.

౯౮

రేయింబగులు సమముగనుండు సంధులను విశేషనము కలిగినను, ఈ ప్రపంచము నిష్ప్రియోజనము. కావున మనుజుఁడు జీవించియుండువఱకు శత్రములను రక్షించుట యందు నెల్లపుడును యత్నముచేయవలయును.

— శత్రరక్షణోపాయములు. —

త్రిఫలా రుధిరస్రూతిర్విశుద్ధిర్ననసో నిర్వృతిరంజనం చ
నన్యమ్, శకునాశనతా సపాదపూజా ఘృతసానం చ
సదైవ శత్రరక్షా.

౯౯

అహితా దశనాత్పదా నివృత్తి ర్భృశభాన్వచ్ఛలసూక్ష్మ
వీక్షణాచ్చ, మునినా నిమిసోపదిష్ట మేతత్పరమం రక్షణ
మీక్షణస్య పుంసామ్.

౧౦౦

త్రిఫలఁబయోగము, రక్తస్రావము, వమనవిరేచనంబులగు శోథనోషధములు, మన స్సంతోషము, అంజనము, నన్యము, పక్షులమాంసమును భుజించుట, పాదములకు తైలాది లేపనములను చేయుట, విశేషముగ ఘృతమునుసేవించుట ఇవి శత్రరక్షణమునకు సాధకంబులు. మఱియు నెల్లపుడు అహితాహారమును భుజించకుండుట, మిక్కిలి ప్రకాశము కలదిగను చంచలముగను నూత్నముగను నుండువస్తువులను చూడకుండుట ఇవి మనుజులకు శత్రరక్షణమునందు ముఖ్యసాధనమని నిమిచక్రవర్తి చెప్పియున్నాఁడు.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
పదుమూడవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు. చతుర్దశాధ్యాయము.

అన. తిమిరప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము లింగనాశరోగచికిత్సలను తెలియపఱచుటకై లింగనాశప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది. —

లింగనాశ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతో లింగనాశప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యమః,

ఇతిహా స్నాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

తిమిర ప్రతిషేధాధ్యాయనిరూపణానంతరము లింగనాశమును శేత్రరోగము లను చికిత్సలను తెలియపఱచునట్టి లింగనాశ ప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ లింగనాశరోగచికిత్స. ॐ—

విధ్యేత్పుజాతం నిష్పేక్షం లింగనాశం కపోద్భవమ్,

ఆపర్తక్యాదిభిష్షడ్భిర్వివర్జితముపద్రవైః.

౧

సంపూర్ణముగ జనించినదిగను, గట్టిగను, దర్భనశ శీరహీతముగను, ఇంక చెప్పబోయేడు ఆపర్తికి మొదలగు ఆరు ఉపద్రవములు లేనిదిగను, కఢమువలన జనించినదిగను నుండు లింగనాశరోగమును సిరావ్యధనముచేయవలెను. కఢజలింగనాశములెప్పు యితర లింగనాశరోగము లసాధ్యం బగుటచలన వానిని వేధింపంజనదు.

—ॐ శ్లేష్మజలింగనాశరోగస్వరూపము. ॐ—

సోఽసంజాతో హి విషమో దధిమస్తునిభస్తనుః,

శలాకయావకృష్టోఽపి పునరూర్ధ్వం ప్రవద్యతే.

౨

కరోతి వేదనాం తీవ్రాం దృష్టిం చ ఫగయేత్పునః,

శ్లేష్మలైః పూర్యతే చాశు సోఽన్యైస్ససీపద్రవశ్చిరాత్.

౩

సంపూర్ణముగ జనింపకుండు లింగనాశరోగము విషమాకారముగలదిగను, పెరుగు మీడిమింగడతో సదృశముగను పల్చనగును నుండును. శలాకుచే నీడ్చిన మరల పైభాగ

మును జేరును. దారుణమైననొప్పిని గలుగజేయును. దానిని వేధించినను మరల దృష్టిని ఆనరించును. శ్లేష్మకర ఆహారములచే శీఘ్రముగ వృద్ధిజెందును. విరుద్ధాహారములచే సుషుప్తవసులను కలుగజేయును. మెల్లమెల్లగ వృద్ధిజెందును.

శ్లేష్మికో లింగనాశో హి నితత్వా చ్ఛ్లేష్మణశ్చితః,

తస్యాస్యదోషాభిభవాద్భవత్యానీలతా గదః.

౪

శ్లేష్మము తెలుపునర్థముగలది యగుటచే శ్లేష్మమువలన జనించిన లింగనాశాశోగము తెల్లగ నేయుండును. దానికి వాతాదిదోషములయొక్క సంబంధము కలిగినయెడల ఆరోగము కొంచెము నల్లగనగును.

— ఆనర్తకీదృష్టిలక్షణము. —

తత్రావర్తచలా దృష్టిరావర్తక్యరుణాసితా,

నీళ్లసుడివలె చలించుచుండునదియు, ఎఱ్ఱగ, తెల్లగ నుండునదియు వైన దృష్టి ఆనర్తకీయనబడును.

— శర్కరా రాజీమతీదృష్టిలక్షణములు. —

శర్కరార్కవయోలేశనిచితేవ ఘనాతి చ.

౫

రాజీమతీ దృష్టిచితా శాలిశూకాభరాజిభిః,

జిల్లేడుపాలమక్కలు నిండియుండునటులను గట్టిగను నుండు దృష్టి శర్కరా యనబడును. వడ్లగింజముల్లవలె సన్నముగనుండు రేఖలతో వ్యాపించియుండు దృష్టి రాజీమతి యనబడును.

— ఛిన్నాంశుక దృష్టిలక్షణము. —

విషమచ్ఛిన్నదగ్ధాభా సరుక్ఖిన్నాంశుకా స్మృతా.

౬

వికారాకారము నొప్పి గలదిగను, ఛేదించబడినటులను, కాల్పబడినటులను నుండు దృష్టి ఛిన్నాంశుక యనబడును.

— చంద్రకీదృష్టిలక్షణము. —

దృష్టిః కాంస్యసమచ్ఛాయా చంద్రకీచంద్రకాకృతిః,

చంద్రకీయను దృష్టి కంచుతో సమానమైనకాంతి గలదిగను, నెమలిపురికన్నుతో (ఆనంగా నెమలిరెక్కలతో నుండుకన్నుతో) సమానాకారము కలదిగను నుండును.

—ॐ ఛత్రకీలక్షణము. ౧—

ఛత్రాభా నైకవర్ణా చ ఛత్రకీ నామ నీలికా.

2

గొడుగువలెనుండువదియు, నానావిధవర్ణములతోఁగూడినదియునగు దృష్టి, ఛత్రకీ యనఁబడును.

—ॐ అవేస్యలింగనాశరోగములు. ౧—

న విధ్యేదసిరావ్తాణాం నదృక్ప్రీననకాసినామ్,

నాజీర్ణ భీరువమితశిరకర్ణాక్షి శూలినామ్.

౩

సిరావేధకనర్దులు- సీనసము, కాసము, అజీర్ణము, శిరోరోగము, కర్ణరోగము ; శేత్రరోగము- ఈరోగములుగలవారు ; భయమును జెందియుండువారు ; వాంతిచేయు వారు వీరలకు జనించియుండు లింగనాశరోగమును వేధింపఁజనదు.

—ॐ లింగనాశరోగమున శస్త్రచికిత్సాక్రమము. ౧—

అథ సాధారణే కాలే శుద్ధసంభోజితాత్మనః,

దేశే ప్రకాశే పూర్వాష్టా భిషగ్జ్ఞానూచ్చపీఠగః.

౪

యంత్రితసౌఖ్యపవిష్టస్య స్విన్నాక్షస్య ముఖానితైః,

అంగుష్ఠమృదితే నేత్రే దృష్టౌ దృష్ట్యేష్టుతంమలమ్.

౧౦

స్వనాసాం ప్రేక్షమాణస్య నిష్కంపం మూర్ధ్ని ధారితే,

కృష్ణాదర్ధాంగుళం ముక్త్యా తదర్ధార్ధమసాంగతః.

౧౧

తర్జనీమధ్యమాంగుష్ఠైశ్చలాకాం నిశ్చలం ధృతామ్,

* దైవచ్ఛిద్రం నయేత్పూర్వాద్యూర్ధ్వమామంథయన్నివ. ౧౨

సస్యం దక్షిణహస్తేన నేత్రం సవ్యేనచేతరత్,

వైద్యుఁడు సాధారణ సమశీతోష్ణమైనకాలమునందు (అనఁగా శ్రావణాదిమాసములయందు) పూర్వాష్టామున వెలుతురుగనుండు ప్రదేశములో మోకాలంత పొడవుగల యాసనముపై కూర్చుండి స్వస్థివాచనము జేయించికొనినవాఁడును, నమన విరేచనంబు అచే శుద్ధమైన శరీరముగలవాఁడును, చక్కఁగ నాహారమును భుజించినవాఁడును నైన నేత్రరోగిని ఎదుట కదలక కూర్చుండబెట్టుకొని వాని నేత్రములకు తనసోటిగాలిచే స్వేదకర్మనుచేయించి పిదప నేత్రమును చేతిబొటనవ్రేలిచే నలిపినచో దృష్టియందలి

* దైవచ్ఛిద్రం నయేత్పూర్వాద్యూర్ధ్వం వా మంథయన్నివ.

రోగము వైభాగమునకుఁజేరును. అప్పుడు వైద్యుఁ డారోగమునుమాచి యారోగిని తన ముక్కును రెప్పపాటులేకుండ జూచుకొనియుండునటులఁజేసి వానిశిరమును కదలకుండు నటుల ఇతరులచే పట్టుకొమ్ముని నల్లగుడ్డుకు సమీపమున అర్థాంగుశము యంగులమును, కడకంటికి ప్రక్కన పరకయంగులమును పదలి తగ్గనీమగ్ధమాంగుళములచే శలాకును గట్టిగపట్టుకొని దైవచ్చిద్రమునకుప్రక్కన వేధించవలయును. ఎడమకన్నును కుడిచేతితో ను కుడికన్నును ఎడమచేతితోను జాగరూకతతో వేధించవలయును.

— సువిధనేత్రలక్షణము. —

విధ్యేత్ సువిధ్యే శబ్దస్సాన్విదరుక్చాంబులవస్రూతః. ౧౩

సాంత్యయాన్నాతురం చాను నేత్రం స్తస్యేనసేచయేత్,
శలాకాయాస్తతోఽగ్రేణ నిర్దిఖేన్నేత్రమండలమ్. ౧౪

అబాధమానశ్చకైర్నాసాం ప్రతినుదంస్తతః,
ఉత్పించనాచ్చపహరేద్దృష్టిమండలగం కఫమ్, ౧౫

స్థిరే దోషే చలే వాపి స్వేదయే దక్షి బాహ్యతః,
అథ దృష్టేషు రూపేషు శలాకామాహరే చ్చనైః. ౧౬

ఘృతాప్లుతం పిచుం దత్వా బద్ధాక్షం శాయయేత్తతః,
విద్ధాదస్యేన పార్శ్వేన తముత్తానం ద్వయోర్వ్యధే. ౧౭

నివాతే శయనేఽభ్యక్షశిరఃపాదం హితే రతమ్,

నేత్రము చక్కఁగ వేధించఁబడినచో నొప్పిలేకుండును. ఒకవిధమైన శబ్దము కలుగును. జలబిందువులు స్రవించును. అట్టిసమయమున రోగిని వైద్యుఁడు ప్రియమైన మాటలచే నూరడింపును చనుబాలచే కన్నునుతడిపి శలాకుకొనచే దృష్టిమండలమును నొప్పికలుగక గీచి మెల్లగ దృష్టిమండలములోనుండు కఫమును నాసికాసమీపమునకు తీసికొనివచ్చి వెలిపరచవలయును. దోషము చంచలముగను, లేక స్థిరముగను నుండినచో ఆ నేత్రమునకు వెలుపల స్వేదకర్మను చేయించవలయును. పస్తువులు రోగిని నేత్రములకు కను పడినచో మెల్లగ శలాకును బైటికితీసివేసి నేతిలో తడుపఁబడిన పత్తిని కంటిలోనునిచి దృఢమైన వస్త్రఖండముచే కట్టి గాలిలేకుండు స్థలములో వేధింపకయుండుపార్శ్వము చే పరుండునటుల చేయవలయును. రెండుకండ్లను వేధించినచో వెలికిలపరుండునటుల చేయవలయును. అట్టిసమయమున శిరము పాదములు వీనికి ఘృతాదులచే నశ్యంజనము చేయించవలయును.

— ౧౭ లింగనాశరోగచికిత్సయంగు వర్ణింపఁదగినవి. ౧౭ —

క్షుచధుం కాసముద్ధారం స్థీవనం పానమంభసః. ౧౮

అధోముఖస్థితిం స్నానం దంతధావనభక్షణమ్,
సప్తాహం నాచరేత్సేహవీతవచ్చాత్ర యంత్రణా. ౧౯

తుమ్మట, దగ్గుట, తేనుపులువిడుచుట, కారి యుమియుట, నీరుత్రాగుట, తల
వంచుకొని కూర్చుండుట, స్నానముచేయుట, పండ్లుతో ముకొనుట, భుజించుట వీనిని
సిరాజేదను చేయించుకొనిన నేత్రరోగి ఏడుదినములవఱకు వర్ణింపవలయును. స్నేహపా
నము చేసినవానికి చెప్పియుండు పథ్యములను చేయవలయును.

— ౨౦ లింగనాశరోగమునందు వేదనానంతరకర్తవ్యము. ౨౦ —

శక్తితో లంఘయేత్సేరో రుజి కోణ్ఠేన సర్పిషా,
సవ్యోమామలకం వాట్యమశ్నీయాత్సఫుతం ద్రవమ్. ౨౧

విలేపీం వా త్ర్యహాచ్చాస్య క్వాఢైర్బుక్త్వాఽపీ సేచయేత్,
వాతఘ్నై స్సప్తమేత్వహ్ని సర్పధై వాఽపీ మోచయేత్. ౨౨

నేత్రమును వేధించుకొనినవానికి శక్తియసారముగ లంఘనము చేయించవలయు
ను. నేత్రములయందు నొప్పికలిగినచో కొంచె ముష్ణముగనుండు నేతితో కంటికి సేకము
చేయించి త్రికటుకములు, ఉసిరికపరుగు ఇవి చేర్చఁబడినదియు, ద్రవముగనుండునదియు,
ఘృతముచేర్చఁబడినదియునైన వాట్యమునుగాని విలేపియనుగంజినిగాని మూఁడుదినముల
వఱకు కిప్పించవలయును. పిదప కంటి కట్టునువిడిచి వాతహరమైన కషాయములచే సేచన
ముచేసి మఱల కంటికి కట్టుగట్టి యేడుదినములవఱకుంచి పిమ్మట కట్టునువిడిచి వేయ
వలయును.

— ౨౩ లింగనాశరోగికి నూత్నోద్ధిహపదర్శననిషేధము. ౨౩ —

* యంత్రణా మనురుధ్యేత దృష్టే రాస్థైర్యలాభతః,

గూపాణి నూత్నోద్ధిప్తాని సహసా నావలోకయేత్. ౨౪

దృష్టికి నిరత్యము, బలముకలగునఱకు పథ్యముగనుండవలయును. బలముకలిగిన
పిదపనైనను అతినూత్నముగను అధికప్రకాశముగను నుండు వస్తువులను బలవంతముగ
చూడంజనదు.

* “కల్పితా స్సఫుతా దూర్వా యంత్రణా మనురుధ్యతే, దృష్టే రాస్థైర్య
యనం పుర్యా దృష్టే రాస్థైర్యలాభతః” అని పాఠాంతము.

—ॐ లింగనాశరోగికి ఆహితాహారాదిజనితరోగము. ౧౯—

శోఫరాగరుజాదీనామధిమంథస్య చోద్భవః,

అహితైర్వేధదోషాచ్చ యథాస్వం తానుపాచరేత్, ౨౩

అహితాహారవిహారములవలనను, వేధదోషమువలనను కంటియందు వాపు, ఎఱుపు వర్ణము, నొప్పి, అధిమంథము ఈ మొదలగురోగములు జనించును. దీనియందు దాయారోగానుగుణముగ చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ లింగనాశరోగికి దూర్వాదిముఖాలేపము. ౨౦—

కల్మితా స్పృశ్చుతా దూర్వా యవగై రికసారిబాః,

ముఖాలేపే ప్రయోక్తవ్యా రుజారాగోపశాంతయే. ౨౪

ససర్వపాస్తిలాస్తద్వన్మాతులుంగరసాప్లుతాః,

పయస్యాసారిబాసంతామంజిష్ఠామధుయష్టిభిః. ౨౫

అజాక్షీరయుతైర్లేపస్సుఖోష్ణశృర్ణకృత్పరమ్,

లింగనాశరోగికి ఆహితాహారవిహారాదులచే కంటియందునొప్పి ఎఱుపువర్ణము కలిగియుండిన నవి శమించుటకై గరిక, యవలు, కావిరాయి, సుగంధపాల వీనిని నూరి అపునెయ్యిలోకలిపి ముఖమునకు లేపనము చేయవలయును. మఱియు నువ్వులు, ఆవలు వీనిని సమముగ గ్రహించి నూరి మాదీఫలరసములో కలిపి ముఖమునకు లేపనము చేసిన కంటినొప్పి ఎఱుపువర్ణము ఇవి శమించును. మనుబాల, నల్లసుగంధపాల, తిప్పతీగె, మంజిష్ఠి, అతిమధురము వీనిని నూరి మేకపాలలోకలిపి యిడికించి సుఖోష్ణముగ ముఖమునకు లేపనముచేసిన నేత్రరోగికి మిక్కిలి సుఖముకలుగును.

—ॐ లింగనాశరోగికి ఆశ్శోతనము. ౨౧—

రోగ్రనైంధవమృద్వీకామధుకై శ్చాగలం పయః. ౨౬

శృతమాశ్శోతనం యోజ్యం రుజారాగవినాశనమ్,

మధుకోత్పలకుష్ఠైర్వా ద్రాక్షాలాక్షాసితాన్వితైః. ౨౭

వాతఘ్నసిద్ధే పయసి శృతం సర్విశ్చతుర్గుణే,

పద్మకాదిప్రతీవాపం సర్వకర్మను శస్యతే. ౨౮

లోద్ధగు, వైంధవలవణము, ద్రాక్ష, అతిమధురము వీనిని మేకపాలలోపైచి చక్క-గకాచి యాపాలచే ఆశ్శోతనము చేయించినను, అతిమధురము, నల్లకలువ,

చెంగల్వకోస్తు, ద్రక్షులక్క, పంచదార వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి మేఁక పాలలో కలిపి చక్కఁగకాచి ఆశోష్ణతనము చేయించినను, లింగనాశరోగికి అపితాహారవిహారాలుచే జనించిననొప్పి, ఎఱుపువర్ణము ఇవి శమించును. వాతహరద్రవ్యములతో కాచఁబడిన ఆవుపాలు నాలుగు భాగములు, ఆవునెయ్యి ఒకభాగము వీని నొకటిగచేర్చి అందులో పద్మకాదిద్రవ్యముల కల్కములనుకలిపి చక్కఁగకాచిన నది ఆశోష్ణతనాది సర్వకృత్యములయందును మిగుల శ్రేష్ఠముగనుండును.

— లింగనాశరోగమున సిరామోక్షము. —

సిరాం తథానుపశమే స్నిగ్ధస్విన్నస్య మోక్షయేత్,

మంథోక్తాం చ క్రియాం కుర్యాద్వ్యధేరూఢేఽంజనమ్మదు. ౨౯

పైచెప్పినవిధంబున చికిత్సలంజేసియు కంటినొప్పి ఎఱుపువర్ణము ఇవి శమింపక యుండిన స్నేహస్వేదకర్మలను చేయించి సిరలకు వేధించుటయేగాక మంథరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను గూడ చేయవలయును. వేధించినద్రాము శమించినయెడల మృదువైన యంజనము వేయవలయును.

— లింగనాశరోగమునందు వర్తి. —

ఆధకీమూలమరిచహరితాలరసాంజనైః,

విధేఽక్షి సగుడావర్తిర్యజ్య దివ్యాంబువేషితా.

3౦

కందివేళ్లు, మిరియాలు, హరిదశము, రసాంజనము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి దివ్యోదకముతో చక్కఁగ నూరి అందులో బెల్లముకలిపి కణికజేసి చాది శేత్రమునందు ప్రయోగించిన హితముకలుగును.

— లింగనాశరోగమున పిండంజనము. —

జాతీశీరీషధవమేష విషాణిపుష్ప

వై డూర్యమాక్షిక ఫలంపయసానుపిష్టమ్,

ఆజేనతామ్రమమునా ప్రతను ప్రదిగ్ధం

సప్తాహతః పునరిదం పయనైవ పిష్టమ్.

3౧

పిండంజనం హితమనాతపశుష్కమక్షి

విధే ప్రసాద జననం బలకృచ్చ దృష్టేః,

స్తోత్రోజవిద్రుమశిలాంబుధి ఫేనతీష్టై

రస్యైవతుల్యముదితం గుణకల్పనాభిః.

3౨

జాతిపుష్ప, దివిసపు పుష్ప, ధవవృక్షపుష్పము, ఒడ్డిపుష్ప, వైహ్యాయము, ముత్యములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి మేఠకపాలతో చక్కగానూరి తామ్రపాత్రకు లఘువ్రగచట్టించి ఏడుదినములుంచవలయును. పిదప తామ్రపాత్రకు లేపనముచేసియుండుదానినెత్తి మేఠకపాలతోనూరి యుంటజేసి నీడనెండించిన నది పిండాంజన మనబడును. ఈపిండాంజనమును వేధించిన నేత్రములకంజనమువేసిన దృష్టికి నైర్మల్యము బలము కలుగును. నుతీయు సౌఖ్యరాంజనము, పగడము, మణిశీల, సముద్రపునురుగు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి మేఠకపాలతోనూరి పిండాంజనముజేసి నేత్రములకంజనమువేసిన దృష్టికి బలము నైర్మల్యదులుచు కలుగును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
పదునాల్గవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.
పంచదశాధ్యాయము.

—◆—

అప. లింగనాశ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము సర్వాక్షిరోగ విజ్ఞానీ
యాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నాడు:—

సర్వాక్షిరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాత సర్వాక్షిరోగవిజ్ఞానం వ్యాఖ్యాన్యమామః,

ఇతిహ స్తావలరాత్రేయాదయో మహర్షయః.

లింగనాశ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము శేత్రములయందంతట జనిం
చురోగములను తెలియపరచునట్టి సర్వాక్షిరోగ విజ్ఞానీయమును నీ యాధ్యాయమును వివ
రించెదము.

[కన్నులయందలి తెల్లగుడ్డు నల్లగుడ్డు దృష్టిభాగము కనురెప్పలు మున్నగు శే
త్రానయము లన్నిటియందును సమకాలమున వ్యాపించురోగములు సర్వాక్షిరోగములు
వానితో కన్నులతో నీరుగాయటయే ప్రధానముగ నైనది యభిప్రయనరోగము. అయ్య
వియు మిత్యాహార విహీనులంజేసి ప్రాకువితములైన వాతాదిదోషములచే గల్గును. ఈ
యభిప్రయనరోగము తక్కిన శేత్రరోగముల కన్నిటికిని ప్రధానకారణ మగును. ఈవిష
యమును సుశ్రుతాచార్యుఁ డిట్లుచెప్పెను:— “ప్రాచ్యేణ సర్వేనయ వామయాస్తే భవ
న్త్యభిప్రయన నిమిత్తమాలాః” అట్టియభిప్రయనరోగము లీక్రింద వివరింపబడును.]

—◆— వాతాభిప్రయందలక్షణము. ౧—

వాతేన నేత్రేభిప్రయందే నాసానాహోల్పశోఫతా,

శంఖాక్షిభూగిలలాటన్య తోదస్ఫురణభేదనమ్.

శుష్కల్పాదూషికాశీతమచ్చ మశ్రుచలా రుజః,

నిమేషోన్మేషనం కృచ్ఛాగ్ని జ్వంతూనామివ సర్పణమ్.

అక్షృద్ధాతమివాభాతి సూక్ష్మైశ్చ శ్మిల్లైర్విరివాచితమ్,

స్నిగ్ధోష్ణైశ్చోష్ణశీతమనం.

శేత్రములయందు వాతమువలన నభిప్రయందరోగము జనించుచుండినయెడల
ముక్కు ఉబ్బుట ; కండ్లయందు కొంచెము వాపుకలుగుట ; కణిజలు, శేత్రములు,

కనుబొమలు, నుదురు వీనియందు పోట్లు, అదురు, భేదనము కలుగుట ; నేత్రముల యందు గ్వల్పముగను ఎండినదిగను నుండు పుసిజనించుట ; కండ్లనుండి చల్లగ నిర్మలముగ నీరుకారుట ; నొప్పికలుగుట ; కడుకష్టముమీఁద కండ్లనుమూయుట తెరుచుట ; కంటిలో జంతువులు చలించునట్లు గులగుల లాడుట, కండ్లు ఉబ్బియుండునటులను నూత్నముగ నుండు శల్యములతో వ్యాపించినటులను, ఇసుక కూరినట్లు మెరమెరలాడుచుండుట, స్నిగ్ధముగను, ఉష్ణముగను నుండు చికిత్సలచే పైయుపద్రవములు కొంచెముగ శమించుట ఈ లక్షణములు కలిగియుండును. దీనిని కంటికలకలని లోకమున చెప్పెదరు.

— ౭౭ అధిమంథరోగలక్షణము. ౭౭ —

సో భిష్యంద ఉపేక్షితః.

3

అధిమంథో భవేత్తత్ర కర్ణయోర్నదనం భ్రమః,

లర్యేవచ మధ్యం తే లలాటాక్షి భ్రువాదయః.

౪

పైనచెప్పిన హతాభిమంథరోగమునకు చికిత్సచేయక యుపేక్షించిన అధిమంథరోగము కలుగును. ఈరోగమునందు చెవులలో మోత, భ్రమకలుగుట, నుదురు, కనుబొమలు, నేత్రములు, కణతలు మొదలగు స్థలములయందు అరణుల మధించిన విధముగ బాధకలుగుట. ఈ యుపద్రవములు కలుగును.

— ౭౮ హతాభిమంథలక్షణము. ౭౮ —

హతాభిమంథసోఽపి స్యాత్ప్రమాదాత్తేన వేదనాః,

అనేకరూపా జాయంతే వ్రణో దృష్టే చ దృష్టిహః.

౫

పై అధిమంథరోగమునకు చికిత్స చేయనియెడల హతాభిమంథమును నేత్రరోగము జనించును. ఈ రోగమువలన నేత్రములయందు అనేక విధోపద్రవములును దృష్టిహానిని కలుగజేయువ్రణములును కలుగును.

— ౭౯ అన్యతోవాతరోగ లక్షణము. ౭౯ —

మన్యాక్షిశంఖితో వాయురన్యతో వా ప్రవర్తయేత్,

న్యథాం తీవ్రామపై చ్ఛిల్వరాగశోఘం విలోచనమ్.

౬

సంకోచయతి పర్యశ్రు సోఽన్యతోవాతసంజ్ఞితః,

వాతము, మెడ, కండ్లు, కణతలు వీనియందుగాని, ఇతరస్థలముల యందుగాని, తీవ్రమైన బాధలను కలుగజేయును. కంటియందు ఎఱుపునర్థము, వాపు, మిక్కుటముగ జలస్రావము వీనిని కలుగజేసి నేత్రములను సంకోచింపజేయును. దీనికి అన్యతోవాతమని పేరుకలదు.

—ॐ వాతవిపర్యయరోగలక్షణము. ౧—

తద్వన్నేత్రం భవేజ్జ్వరమునం వాతవిపర్యయే, 2

అన్యతోవాతరోగలక్షణములు కలుగుటయేగాక నేత్రము వంకరగను తగ్గినదిగను నుండుట ఈ లక్షణములు వాతవిపర్యయరోగమునకు కలిగియుండును.

—ॐ పితృభిష్ఠ్యందలక్షణము. ౨—

దాహో ధూమాయనం శోఫశ్శ్యావతా వర్తన్నో బహిః,

అంతఃక్షేదోఽశ్రు వీశోష్ణం రాగః పీతాభదర్యచమ్. ౩

యారోక్షితక్షతాక్షీత్వం పితృభిష్ఠ్యందలక్షణమ్,

కండ్లయందు మంటగలుగుట, కండ్లనుండి పొగ వెడలునటులుండుట, నేత్రముల యందు వాపుకలుగుట, రెప్పలకు వెలుపల శ్యావవర్ణముగను, పసుపువర్ణముగను, వేడిగను నుండునీరుకారుట, అంతఃక్షేదము, ఎఱుపువర్ణము, వస్తువులు పసుపువర్ణముగ కనుపడుట, కంటిలో బూడిచె నిండియుండునటులుండుట, దృష్టిశక్తి తగ్గియుండుట ఈలక్షణములు పితృభిష్ఠ్యందరోగమునకు కలిగియుండును.

—ॐ పితృధినుంధరోగలక్షణము. ౩—

జ్వలదంగారకీర్ణాభం యకృత్ప్రిండుసమప్రభమ్. ౪

అధిమంధే భవేన్నేత్రం.

పిత్తమునలన జనించిన అధిమంధ నేత్రరోగమున నేత్రములు రగులుచుండు కట్టె వలెను, యకృత్తనమాంససిండుముతో తుల్యమైన కాంతికలదిగను నుండును.

—ॐ కఫాభిష్ఠ్యందలక్షణము. ౪—

స్యందేతు కఫసంభవే,

జాడ్యం శోఫో మహా స్కంధా ర్షిద్రాన్నానభినందనమ్. ౧౦

సాంద్రస్నిగ్ధబహుశ్లేతపిచ్చానద్దూషికాశ్రుతా,

కఫదోషమువలన నేత్రములయం దభిష్ఠ్యందరోగము జనించుండినచో కండ్ల యందు జడత్వము, అధిక మైనవాపు, దురదయు కలుగును. నిద్రావారములయం దిచ్ఛలే కుండును. దట్టముగను, జిగురుగను, అధికముగను, తెలుపువర్ణముగలదిగను నుండు వుసి, నీరు ఇవి కలుగును.

—ॐ కపాధినుంధలక్షణము. ౫—

అధిమంధే నతం కృష్ణమున్నతం శుక్లమంశలమ్. ౧౧

ప్రనేకో నాశికాధ్వానం పాంసుపూర్ణమివేక్షణమ్,

కథమువలన జనించిన యధిమంథరోగమునందు నల్లగుడ్డు లోనికిపోవును. తెల్లగుడ్డు ఉన్నతముగనుండును. నీరుకారును. ముక్కు ఉబ్బును. శేత్రములయందు ధూళి నిండియుండునటులుండును.

—ॐ రక్తాభిష్యందరోగలక్షణము. ॐ—

రక్తాశ్రురాజీదూషీకశుక్లమండలదర్శనమ్.

౧౨

రక్తస్యందేన నయనం సపిత్తస్యందలక్షణమ్,

రక్తమువలన జనించిన యభిష్యందరోగమునందు కంటినుండి యెఱ్ఱని నీరుకారును. ఎఱుపువర్ణముగలరేఖలు, ఎఱ్ఱనిపునీ, తెల్లగుడ్డునందు ఎఱుపువర్ణము పిత్తాభిష్యందమునకు చెప్పినలక్షణములును కలిగియుండును.

—ॐ రక్తాధిమంథరోగలక్షణము. ॐ—

మంథేఽక్షీతామ్రపర్యంతముత్పాటనసమానరుక్.

౧౩

రాగేణ బంధూకనిభం తామ్యతి స్పర్శనాక్షమన్,

అస్పృశ్చిమగ్నాద్భాభం కృష్ణ మగ్నాభదర్శనమ్.

౧౪

శేత్రములకొనలయం దెరుపునర్థము, కండ్లుపెల్లగిలిపోవునటుల వేదన, శేత్రములయందు బంధూకపుష్పము (మంకెనపువ్వు)వలె నెఱ్ఱనియు, తాకిన సహించకుండుట, నల్లగుడ్డు రక్తములోమునిగిన వేఁపగింజవలె నుండుట, వస్తువులు నిప్పువలె నెఱ్ఱగ నగుపడుట ఇట్టిలక్షణములు రక్తాధిమంథరోగమున కలుగును.

—ॐ అధిమంథసామాన్యలక్షణము. ॐ—

అధిమంథా యథాస్వంచ సర్వే స్యందాధికవృథాః,

శంఖదంతకపోలేషు కపాలేచాత్మరుక్కరాః.

౧౫

పైనిచెప్పిన అధిమంథరోగము లన్నిటియందు వాతాద్యభిష్యందాదిరోగముల కన్న తీవ్రమైన యుపద్రవములు, కణతలు, దంతములు, దొడ, కపాలము వీనియందు మిక్కుటమైన శూల ఇవి కలుగును.

—ॐ శుష్కాక్షిపాకరోగలక్షణము. ॐ—

వాతపిత్తోత్తరం ఘర్షతోదభేదోపదేహవత్,

రూక్షదారుణవర్ణాక్షిక్వచ్ఛ్చస్థిలనమీలనమ్.

౧౬

వికూణనం విశుష్కత్వం శీతేచ్ఛాశరాలపాకవత్,

ఉక్తశ్శుష్కాక్షిపాకోఽయం.

వాతసిత్తాధిక్యమువలన నేత్రములయందు పొట్టుకలుగుట; చీల్చబడినటుల నుప
ద్రవము కలుగుట, తెప్పలు రూక్షగను వికారముగను ఉండుట, నేత్రములను కడుకప్ప
ముచే తెరచుట, మూయుట, నేత్రములు శుష్కమును సంకోచమును జెందుట, శీతవస్తు
పులయం దిచ్చుకలుగుట, కండ్లయందుశూల పాకముకలుగుట ఇట్టియుపద్రవములుగల
రోగమును శుష్కాక్షిపాకరోగ మనియెదరు.

— సశోఢరోగలక్షణము. ౭౭ —

సశోఢస్సాన్యత్రిభిర్నలైః.

౧౭

సర్వకైస్తత్ర శోఢోఽతిరుద్ధాహస్తీవనాదిమాన్,

హస్తోద్బంధుంబరసంకాశం జాయతే శుక్లమండలమ్.

౧౮

అస్మాన్మ శీతవిశదపిచ్చులాచ్చుషునం ముహుః,

నేత్రములయందు వాతాదిత్రిదోషములు రక్తమతోఽగూడి సశోఢమును రోగ
మును కలుగజేయును. దీనియందు వాపు, విశేషమైననొప్పి, మంటకలుగును. నోటియందు
కఫమువెడలును. కంటియందలి తెల్లగుడ్డు పండిన మేడిపండువలె నగును. కంటిసీరు ఉష్ణ
ముగ, శీతముగ, నిర్మలముగ, జిగుటగ, తేటగ, దట్టముగ పలుమారు వెడలుచుండును.

— అల్పశోఢరోగలక్షణము. ౭౮ —

అల్పశోఢేఽల్పశోఢస్తు పాకోఽన్వైర్లక్షణైస్తథా.

౧౯

అక్షిపాకాత్యయే శోఢ స్సంరంభః కలుషాశ్రుతా,

కఘోపద్ధిమసితం సితం ప్రక్షేదరాగవత్.

౨౦

దాహో దర్శనసంరోధో వేదనాశ్చానవస్థితాః,

అల్పశోఢముగురోగమునందు నేత్రములలో కొంచెము వాపు, సశోఢరోగమునకు
చెప్పియుండులక్షణములను కలుగును. అక్షిపాకాత్యయమను రోగమున వాపు, నొప్పి,
కంటియందలి సీరు కలకజెండుట ఈలక్షణములు కలుగును నల్లగుడ్డు కఫముచే నాస
రింపబడియుండును. తెల్లగుడ్డుకు నొప్పి, యెఱుపువర్ణము కలుగును. మతియు నేత్ర
ములయందు మంట, చూపులేకపోవుట, బహువిధములైన యుపద్రవములు కలుగును.

— ఆష్లాషిత రోగలక్షణము. ౭౯ —

అన్నసారోఽన్లుతాం నీతః పిత్తరక్తోబ్బయైర్నలైః.

౨౧

సిరాభి ర్నేత్ర మారూఢః కరోతి శ్యావలోహితమ్,

సశోఢదాహపాకాశ్రు భృశంచావిలదర్శనమ్.

౨౨

ఆష్లాషితోఽయం.

వాతాదిత్రిదోషములు పితృరక్తాధిక్యముతోఁగూడి భుజించిన యాహారరసమును అష్టముగజేయును అట్టి యాహారరసము రసవాహినియైన స్తోతోమార్గములంబున నేత్రములనుఁజేరి నేత్రములయందు ఎఱుపువర్ణము, నలుపువర్ణము, వాపు, మంట, పాకము, ఉదక స్రావము మొదలగువానిని కలుగఁజేయును. నేత్రములు కలఁకఁబారియుండును. ఇది అష్టాంగీతరోగ మనఁబడును.

— సర్వాక్షిరోగసంఖ్య. ౧౬ —

ఇత్యుక్తా గదా ష్టోదశసర్వగాః,

ఇటుల నేత్రములయందంతట వ్యాపించియుండునట్టి పదునారు నేత్రరోగములు చెప్పఁబడియె.

— అసాధ్యదృష్టిరోగములు. ౧౭ —

హతాధిమంథమేతేషు సాక్షిపాకాత్యయం త్యజేత్. ౨౩

మైనిచెప్పిన పదునారురోగములలో హతాధిమంథము, అక్షిపాకాత్యయము ఇవి అసాధ్యములగుటచే చికిత్సయింగరు న్నింపవలయును.

— ఆధిమంథరోగకాలనియమము. ౧౮ —

వాతోద్భూతః పంచరాత్రేణ దృష్టిం

సప్తాహేన శ్లేష్మజాతోఽధిమంథః,

రక్తోత్పన్నో హంతి తద్వత్త్రిరాత్రా

న్నిధ్యాచారాత్ పైతికస్పద్య ఏవ. ౨౪

అహితాహారదులచే వాతమువలన జనించిన ఆధిమంథరోగము ఐదుదినములలోను పిత్రమువలన జనించిన ఆధిమంథరోగము తత్త్వణమునందును, శ్లేష్మమువలన జనించిన ఆధిమంథము ఏడుదినములలోను, రక్తమువలన జనించిన ఆధిమంథరోగము మూడుదినములలోను, దృష్టికి విఘాతమును కలుగఁజేయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

పదునైదవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

పోడళాధ్యాయము.

అవ. స్వాక్షిరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము నేత్రంబులయందం
తట జనించు అభిష్యందాదిరోగంబులకు చికిత్సలను విశదీకరింపుటకై స్వాక్షిరోగ
ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది —

స్వాక్షిరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాత స్వాక్షిరోగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతిహస్నాహు రాత్రేయాదయో మహర్షయః.

స్వాక్షిరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము స్వాక్షిరోగములకు చికి
త్సలను తెలియపరచునట్టి స్వాక్షిరోగ ప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరిం
చెదము.

—ॐ ఆభిష్యందరోగసామాన్యచికిత్స. ॐ—

ప్రాగ్రూప ఏవ న్యందేషు తీక్ష్ణగంధూషణావనమ్,
కారయే దుపవాసం చ కోపాదన్యత్ర వాతజాత్.

౧

ఆభిష్యందమును నేత్రరోగమునకు పూర్వరూపములు కనబడునపుడే తీక్ష్ణమైన
గంధూషము, నస్యము, ఉపవాసము వీనిని చేయించవలయును అయితే వాతప్రకోపము
వలన జనించిన ఆభిష్యందరోగములకు మాత్రము పైయుపవాసాదులను చేయంజనదు.

—ॐ వాతజాద్యభిష్యందరోగమునకు విడాలకప్రయోగము. ॐ—

దాహోపదేహారాగా శ్చ శోఫశాంత్యై విడాలకమ్,
కుర్యాత్సర్వత్ర పత్రైలామరిచస్వర్ణగైరికైః.

౨

సరసాంజనయప్త్యాహ్వానతచందనసైంధవైః,

సైంధవం నాగరం తార్క్ష్యంభృష్టం మండేన సర్పిషః.

౩

వాతజే ఘృతభృష్టం వా యోజ్యం శాబరదేశికమ్,

మాంసీపద్మకాకోళీయప్త్యవైః పితృరక్తయోః.

౪

మనోహ్వఫలినీతౌదైః కఫే సర్వైస్తు సర్వజే,

వాతాద్యభిష్యందరోగము లన్నిటియందును కంష్టముందు మంట, ఉపదేహము (అనఁగా ఉబ్బు) ఎఱుపువర్ణము, ఉదకస్రావము, వాపు ఇవి నివర్తించుటకై ఆకుపత్రి, ఏలకులు, విరియాలు, బంగారువర్ణముగల జేగురుతాయి, రసాంజనము, అతిమధురము, గ్రంథితగరము, చందనము, సైంధవలవణము వీనిచే బిడాలకమును (అనఁగా అంజనమును) ప్రయోగించవలయును. వాతజాభిష్యందరోగమునకు సైంధవలవణము, శుంఠి, రసాంజనము వీనిని నేతిమీఁడతో వేయించిగాని, నేతిలో తెల్లలూడ్డుగును వేయించిగాని అంజనము వేయవలయును. పితృరక్తమువలన కలిగిన అభిష్యందరోగములయందు జటామాంసి, పద్మకము, కాకోళి, అతిమధురము వీనితోడను; కఫజాభిష్యందరోగమునందు మణిశిల, ప్రేంకణము, తేనె వీనితోడను; సన్నిపాతజాభిష్యందరోగమునకు పైన చెప్పిన యాహ్వము లన్నిటితోడను బిడాలకమును ప్రయోగించవలయును.

—౧౭౭ అభిష్యందరోగమునకు అవగుంతనము. ౭౭—

సితమరిచభాగమేకం చతుర్థనోహ్వం ద్విరప్తశాబరకమ్,

సంచూర్ణ్య వస్త్రబద్ధం ప్రకుశితమాత్రేఽవకుంతనం నేత్రే.

౫

తెల్లమిరియాలు ఒకభాగము, మణిశిల నాలుభాగములు, తెల్లలూడ్డుగు పదునారు భాగములు వీని నొకటిగ చేర్చి నున్నగ చూర్ణముచేసి సన్ననివస్త్రములో మూటకట్టి ప్రకోపించియుండు నేత్రమునకు అవకుంతనము (అనఁగా కైమూలును కంటిపై గ్రమ్మి యుండునట్లు నునిచి వదులుగ కట్టుగట్టుట) చేయించిన హితము కలుగును.

—౧౭౮ అభిష్యందరోగమునకు కుశుత్థమాహ్లోపయోగము. ౭౮—

ఆరణ్యాశ్చగణరసే పటావబద్ధా

స్పస్విన్నా నఖవితుషీకృతాః కుళుత్థాః,

తచ్ఛూర్ణం సకృదవచూర్ణనాన్నిశీఢే

నేత్రాణాం విధమతి సద్య ఏవ కోపమ్.

౬

అడవియలవలను వస్త్రములో మూటకట్టి ఆవుపేడ రసముయొక్క.. యావిరిచే నుడికించి దాని నెత్తి గోళ్లచే వైచాట్టును తీసివైచి యెండించి చూర్ణముచేసి దాని నొక పర్యాయము అర్థరాత్రియందు నేత్రములయందు ధంజనముగా ప్రయోగించిన అభిష్యందరోగము ఖారింనును.

—ॐ నేత్రరోగములకు ఘోషాదిచూర్ణధారణము. ౭—
 ఘోషాభయాత్మకయప్తిరోద్ధైః
 ద్భూతీ సుసూక్ష్మైశ్చైవప్రబద్ధైః,
 తామ్రస్థానాన్యమనిమగ్నమూర్తి
 రార్తిం జయత్యిషీణినైకరూపామ్. ౭

ఘోషా, [అనఁగా గొట్టెచెట్టు] కరక్కాయలు, మైలుతుత్తము, అతిమధురము, లొద్దగు వీని నొకటిగ చేర్చి సున్నగ చూర్ణముచేసి సన్ననిగుడ్డలో వసులగ నుండునట్లు మూటగట్టి తామ్రపాత్రలో కలినిబోసి అందులో ఆమూటనుముంచి నేత్రములయందు ధరింపఁజేసిన పలుతెఱంగులైన నేత్రరోగములు హరించును.

—ॐ అభిష్యందరోగమునకు సేకము ౭—
 షోడశభిస్సలిలపలైః ఘృంతథైకం కటంకతేర్యః సిద్ధమ్,
 సేతోఽష్టభాగశిష్టః తౌద్రయుతస్సర్వదోషకుపితే నేత్రే. ౮
 ఒకపలము మృనిపసుపును పగునారుపలముల యదకములోవైచి ఎనిమిదవ భాగము మిగులునటుల చక్కఁగ కిషాయముకాంచి కొంచెము తేనెకలిపి సర్వదోషము లచే కుపితమైన నేత్రమునందు సేకముచేయించి హితముకలుగును.

—ॐ నేత్రరోగమునకు శిగురసోపయోగము. ౯—
 వాతపిత్తకఫసన్నిపాతజాం
 నేత్రయోర్బహువిధాయపిన్యథామ్,
 శీఘ్రమేవ జయత ప్రయోజత
 శ్శిగురప్లవ రసః సమాక్షికః. ౯
 మనగచిగుర్రసములో తేనెకలిపి నేత్రమునందు ప్రయోగించిన వాతపిత్త కఫ సన్నిపాతముల నలన జనించిన పలుతెఱంగులైన నేత్రోపద్రవములు శీఘ్రముగ కమించును.

—ॐ వాతాభిష్యందమునకు ఏరండమూలక్షీరోపయోగము. ౧౦—
 తరుణమురుబూకపత్రంమూలం చ విభిద్య సిద్ధమాజే క్షీరే,
 వాతాభిష్యందరుజం సద్యో వినిహంతి సత్తుపిండికాచోష్ణా. ౧౦
 ఆముదపుచెట్టుయొక్క లేతచిగుళ్లనేళ్లను నలియఁగొట్టి మేకపాలలో చేర్చి చక్కఁగ కాంచి ప్రయోగించినను, లేక దోషాద్యనుగుణముగ సత్తుపిండియంటలను ఉష్ణముగ ప్రయోగించినను, వాతాభిష్యందబాధలు హరించును.

—ॐ వాతాభిష్యందరోగమున కాశోచ్ఛ్వాతనము. ౧౦—

ఆశ్చోచ్ఛ్వాతనం మారుతజే క్యాథో బిల్వాదిభిర్విరితః,

కోష్ఠస్సహైరండజటాబృహతీమధుశిగుభిః.

౧౧

స్త్రీ బేరవక్రశాగేషోదుంబరత్వక్షు సాధితమ్,

సాంధసా పయసాఽఽజేన శూలాశ్చోచ్ఛ్వాతనము త్తమమ్.

౧౨

మంజుసారజనీలాక్షద్రాక్షాద్విమధుకోత్పలైః,

క్యాథస్సశర్మరశ్మీతస్సేచనం రక్తపిత్తజత్.

౧౩

వాతాభిష్యందరోగమున బిల్వాదిగణద్రవ్యములు, అముదపువేళ్లు, పెద్దములక, ఎఱ్ఱమునగ వీనిని ఉదకములోవైచి చక్కఁగకాచి సుఖోష్ణముగ ఆశ్చోచ్ఛ్వాతనమును చేయించిన హితము కలుగును. కురువేరు, గ్రంథితగరము, శార్దూల, [అనఁగా క్రాసుగు] మేకిపట్ట వీని నుదకములోవైచి చక్కఁగకాచి మేకపాలను కలిపి ఆశ్చోచ్ఛ్వాతనమును చేయించిన కంటిపోటు శమించును. మంజిష్ఠి, పసుపు, లక్క, ద్రాక్షపండు, అతిమధురము, ఇప్పపట్ట, నల్లకలుసు వీని నుదకములోవైచి చక్కఁగ కాచి ఆందులో పంచదారచేర్చి చల్లార్చి సేచనము చేయించిన రక్తపిత్తములచే కల్గిన నేత్రరోగములు హరించును.

—ॐ రక్తపిత్తజాభిష్యందరోగమునకు కశేర్వాదిప్రయోగము. ౧౦—

కశేర్యుష్ట్యాహ్వారజస్తాంతవే శిథిలం స్థితమ్,

అప్పు దివ్యాను నిహితం హితం న్యందేఽస్రపిత్తజే.

౧౪

తుంగముస్తలు, అతిమధురము వీనిచూర్ణమును సన్ననివస్త్రములో పగులుగ మూటగట్టి దివ్యోదకములో ముంచి నేత్రములపై ధరింపజేసిన రక్తపిత్తములవలన జనించిన యభిష్యందరోగము శమించును.

—ॐ రక్తపిత్తజాభిష్యందమునకు పుండ్రాధారణము. ౧౦—

పుండ్రయష్టీనిశామూతీ ప్లుతాస్తన్యే సశర్మకే,

ఛాగదుగ్ధేఽథ వా దాహరుగ్ధాగ్రాశ్రునివర్తనీ.

౧౫

చెఱుగు లేక తెల్లతామరపువ్వు, అతిమధురము, పసుపు వీనిని నలియఁగొట్టి మూటగట్టి శర్మక సహితముగనుండు చనుబాలలోవైనను, మేకపాలలోగాని ముంచి నేత్రములపై ధరింపజేసిన మంట, నొప్పి, ఎఱుపువర్ణము, అశ్రుస్రావము నివర్తించును.

—ॐ పితృరక్షజాభిష్యందమునకు రోధాగ్నిప్రయోగము. ౧౬—

శ్వేతరోద్రం సమధుకం ఘృతభృష్టం సుచూర్ణితమ్,

వస్త్రస్థం స్తవ్యమృదితం పితృరక్షాభిఘాతజిత్.

౧౭

తెల్లలొద్దుగు, అతిమధురము వీనిని నేతిలో వేయించి చూర్ణముచేసి వస్త్రములో మూటగట్టి చనుపాలలోముంచి పిసికి నేత్రములయందు ప్రయోగించిన పితృరక్షములచేతను, అభిఘాతముచేతను జనించిన నేత్రరోగము శమించును.

—ॐ కఫజాభిష్యందమున కాశోచ్ఛ్రితనము ౧౮—

నాగర త్రిఫలనింబవాసారోధ్రసం కఫే,

కోష్ణమాశోచ్ఛ్రితనం.

శుంఠి, త్రిఫలములు, వేము, ఆడ్డెరము, లొద్దుగు వీనినిగములచే సుఖోష్ణముగ ఆశోచ్ఛ్రితనము చేయించిన కఫజ నేత్రరోగము శమించును.

—ॐ సన్నిపాతాభిష్యందమున కాశోచ్ఛ్రితనము. ౧౯—

మిత్రైశ్చేషజైస్సాన్నిపాతకే.

౧౮

సన్నిపాతజాభిష్యందరోగమున వైనిచెప్పిన వాతాద్యభిష్యందరోగములకు వేరు వేరుగజెప్పిన యాహు. ముల నొకటిగఁగలిపి చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ వాతజాద్యభిష్యందములకు రక్తస్నానము. ౨౦—

సర్పిః పురాణం పవనే పితౄ శర్మరయాన్వితమ్,

వ్యోవసిద్ధం కఫే వీత్వా యవక్షౌరావచూర్ణితమ్.

౧౯

స్నావయేద్రుధిరం భూయస్తతఃస్నిగ్ధం విరేచయేత్,

వాతమువలన జనించిన నేత్రరోగమునకు పాతనెయ్యి, పిత్తమువలన జనించిన నేత్రరోగమునకు శర్మర చేర్చబడిన నెయ్యి, శ్లేష్మమువలన జనించిన నేత్రరోగమునకు త్రికటుకములతో కాచబడిన నెయ్యి ఈమూఁడువిధములైన ఘృతములకు యవక్షౌరచూర్ణములో కలిపి పానముచేయించి రక్తస్నానమును చేయించవలయును. పిదప స్నేహ కర్మనొనర్చి విరేచనాదునము నిష్పించవలయును.

—ॐ అభిష్యందములకారణేపనము. ౨౧—

అనూపవేనవారేణ శిరోదదన లేపనమ్.

౨౦

జేయి. ఉష్ణేన శూలే దాహే తు పయస్పర్పిర్యుతైర్హిమైః,

తేన నింజనప్రతిషేధంచ విక్ష్యయంజ్యద్యథాయథమ్.

౨౧

అభివ్యంధరోగిః సేత్రములయందు నొప్పికలిగితనో అనూపదేశజంతువులమాం
సముయొక్క వేసవారమును కొంచెము వేడిగ శిరమునకును ముఖమునకును లేపనము
చేయవలయును. అటులచేయుటచే మంటగలిగినవో శీతవీర్యద్రవ్యములను నూరి అందు
లో ఆవుపాలు, నెయ్యి కలిపి కంటిపై లేపనము చేయవలయును. మఱియు అభివ్యంధ
రోగములయందు తిమిరరోగములకు చెప్పినయౌషధముల నాయారోగానుగుణముగ
నొసంగవలయును.

అధిమంధరోగచికిత్స. ౧౯

అయమేవవిధిస్సర్వో మంథాదివ్యపి శస్యతే,

పైనిచెప్పిన చికిత్సలన్నింటిని మంథాదిరోగములయందును చేయవలయు. (వాతా
భివ్యంధమునకుఁ జెప్పినచికిత్సలను వాతాధిమంధమునకును, పితృభివ్యంధమునకుఁ జెప్పిన
చికిత్సలు పితృధిమంధమునకును, ఇయలనే తక్కిన కఫజ సంస్కర్తజ సన్నిపాతజాధిమంధ
ములకును ఆయాభివ్యంధచికిత్సలను వరుసగ చేయవలెననుట.)

అధిమంధరోగమునందు దాహకర్మ. ౨౦

అశాంతౌ సర్వథా మంథే భ్రువోరుపరి దాహయేత్. ౨౧

పైనిచెప్పియుండు ప్రకారము చికిత్సకేసినను అది మంధరోగము శమించకయం
దైన కనుబాములకు పైన దాహకర్మను చేయించవలయును.

వాతసేత్రరోగహరవర్తి. ౨౧

రూఢ్యం రూక్షేణ గోదధ్నా లింపేన్నీలత్వయాగతే,

శుష్కే తు మస్తునావర్తిర్వాతాఖ్యామయనాశినీ. ౨౨

ఆవుపెరుగును వెండిపాత్రకుపూసి ఆపెరుగు యెండి నల్లగనైనపిదప దానినెత్తి
పెరుగుమిదిమిగడలో చేర్చి కణికజేసి ప్రయోగించిన వాతమువలన జనించిన అభివ్యంధ
సేత్రరోగము హరించును.

పిత్తరక్తకేత్రరోగహరవర్తి. ౨౨

సుమనఃకోరకా శంఖప్రిఫలా మధుకం బలా,

పిత్తరక్తాపహా వర్తిః పిష్టా దివ్యేన వారిణా. ౨౩

జాజిమొగ్గము, శంఖము, త్రిలములు, అతివధురము, చిట్టామట్టి వీరిని దివ్యో
దకముతోనూరి వర్తిజేసి సేత్రములకు ప్రయోగించిన పిత్తరక్తములచేగల్గిన సేత్రరోగ
ము హరించును

క్షేష్మసేత్రరోగహరవర్తి. ౨౩

పైంధవం త్రిఫలా వ్యోషం శంఖనాభిస్సముద్రజః, నేత్ర

శేనశ్చైలేయకం సర్వో వర్తిశ్చైష్టాక్షిరోగనుత్. ౨౪

సైంధవలహము, త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, శంఖమయొక్క మధ్యభాగము; సముద్రపునురుగు, శిలాజీతు, స్వర్ణము వీనిని నూరి ఐర్తిజేసి ప్రయోగించిన శ్లేష్మము వలన జనించిన యభివ్యంధర శేత్రరోగములు హరించును.

— ఆభివ్యంధరరోగములకు పాశుపతయోగము. —

ప్రపాండరీకం యష్ట్యాహ్వాం దావ్యం చాష్టపలం పచేత్,
జలద్రోణే రసే పూతే పురః పక్షే ఘనే షీపేత్. ౨౫

పుష్పాంజనాద్దశపలం కర్నం చ మరిచాత్తతః,
కృతశుచ్చర్ణోధవా వర్తిస్సర్వాభివ్యంధసంభవాత్. ౨౬

హంతి రాగరుజాఘర్నాన్ సద్యో దృష్టిం ప్రసాదయేత్,
అయం పాశుపతో యోగో రహస్యం భిషజాం పరమ్. ౨౭

ప్రపాండరీకము (కర్నవరపుబెండ), అతిమధురము, మృగిపసుపు వీనిని దినుసుకు ఎనిమిదిపలములతో పువన గ్రహించి ద్రోణప్రమాణ ముదకములోవైచి చక్కఁగా కాచి నడియగట్టి మరల పొయిమీదబెట్టి కాచి యిగిరినపిష్టంబు అందులో పుష్పాంజనము పదిపలములు, మిరియాలు ఒకకర్నముచ్చే పక్వముచేయవలయును. పిదప దానినెత్తి చూర్ణముచేసి యాచూర్ణమునుగాని, దానిచేయబడినవర్తిని (కణికిను)గాని శేత్రము లయందు ప్రయోగించిన అభివ్యంధరరోగములవలన శేత్రముతయందు జనించిన యెరుపు వర్ణము, నొప్పి, మెరమెరలాడుట మొదలగునవి శమించుటయేగాక తత్క్షణమే దృష్టికి నైర్మల్యము కలుగును. ఇది పాశుపతయోగమనఁబడును. ఇది వైద్యులకు మిగుల రహస్యమైన యోగము.

— శుష్కాక్షిపాకరోగచికిత్స. —

శుష్కాక్షిపాకే హవిషః పానమత్క్లిశ్చ తర్పణమ్,
ఘృతేన జీవనీయేన నస్యం తైలేన చాణునా. ౨౮
పఠిషేకో హితశ్చాత్ర సయః కోష్ఠం ససైంధవమ్,

శుష్కాక్షిపాకరోగమునకు ఘృతపానమును, జీవనీయగణద్రవ్యములతో పక్వము చేయబడిన ఘృతముచే శేత్రములకు తర్పణచికిత్సలను, అణుతైలముచే నస్యమును చేయించవలయును. మశియు ఆవుపాలను చక్కఁగా కాచి గుఱ్ఱోష్ణముగనుండునపు డందు నింకనివనియమునుచేర్చి పఠిషేకముచేయుచున్న శేత్రములకు హితముకలుగును.

శుష్కాక్షిపాకరోగ హారాంజనము ౨౦

సర్విశ్యక్తం స్తస్యపిప్లవంజనం హి మహాషధమ్. ౨౯

వసా చానూపసత్వృత్థా కించిత్రైస్సంధవనాగరా,

ఘృతాక్తా దర్పణే ఘృష్టా కేశాన్మల్లకసంపుటే. 30

దధ్వాజ్యపిష్టాలోహస్థా సా మషీ శ్రేష్ఠమంజనమ్,

శుంథిని చనుపాంతో నూరి అందులో ఆవు నేతిని చేర్చి కండ్ల కంజనము వేసినను, లేక అనూపదేశంతులలయొక్క కొవ్వులో శుంథి, సైంధవలవణము వీనిమ్మాదులను కొంచెముగా చేర్చి దానిచే యంజనము వేసినను శుష్కాక్షిపాకరోగము మానును. మఱియు మనుజుని తలవెండుకలను ఆవు నేతిలో తడిసి అద్దముపై చాది మల్లకసంపుటములో (గుడ్డుచే చేయబడిన సంపుటమున)నుంచి కాల్చి యామసినిగ్రహించి ఆవు నేతిలోఁబిసి లోహపాత్రలో నుంచుకొని యంజనము వేసిన శుష్కాక్షిపాకరోగము హరించును.

శుశోఫాల్పశోఫచికిత్స ౨౧

సశోఫే చాల్పశోఫే చ స్నిగ్ధస్య వ్యధయేత్పురామ్. 3౧

రేకఃస్నిగ్ధః పునర్ద్రాక్షాపథ్యాక్వాభత్రివ్యధ్యుతైః,

సశోఫము అల్పశోఫము అను నేత్రరోగములయందు రోగికి స్నేహకర్మనుచేయించి సిరలను వేధించి పిదప వ్రాత, కలకాయలఁ జూయము, తెగడనుచేర్చి కాచబడిన ఘృతము వీనిచే వికచనమున కొసంగవలయును.

శుశోఫాదిరోగశూలహరసేకము. ౨౨

శ్వేతరోధ్రం ఘృతభృష్టం చూర్ణితం తాంతవస్థితమ్. 3౨

ఉష్ణాంబునా విమృదితం సేకశ్శూలహరః పరమ్,

దావ్విప్రపాండరీకస్య క్వాథో వాఽఽశోచ్చితనే హితః. 33

తెల్లలొద్దుగును నేతిలో వేయించి చూర్ణముచేసి గుడ్డలో మూటగట్టి ఉష్ణోదకము లోముంచి పినికి సేకముచేయించిన శుశోఫాల్పశోఫనేత్రరోగశూలలు హరించును. శుశోఫాల్పశోఫరోగములయందు మ్రానిపసుపు ప్రపాండరీకము (కర్పూరపుబెండ) వీని ఁషయముతో నాశోచ్చితనమును చేయించిన సౌఖ్యము కలుగును.

సంధావాంశ్చ ప్రయుంజీత ఘృత్త రాగాశ్చ రుగ్ధ రాకా,

నేత్రరోగములయందు నొప్పి యెరువువర్ణము ఉదకస్రావము వీనిని శమింపఁ జేయుటకై యిఁకఁ జెప్పబోయెడు సంధావయోగములను ప్రయోగించవలయును.

— శేత్రోగములకు సంధావయోగములు —

తామ్రపాత్రలోహే మూత్రఘృష్టం ప్రయుక్తం
నేత్రే సర్విధూపితం వేదనాఘ్నమ్,
తామ్రైఘ్నైః గవ్యదధ్నస్ఫురో వా
యుక్తః కృష్ణానైంధవాభ్యాం వరిష్ఠః.

3౪

ఇనుపపాత్రలో కొంచెము గోమూత్రమునుబోసి తామ్రపాత్రతోరుద్ది దానికి ఆపునేతితో ధూపమువేసి గ్రహించి నేత్రములకంజనమువేసినను, లేక తామ్రపాత్రలో ఆపుపెరుగుమీడి మీగడను వేసి మఱియొక తామ్రపాత్రతోరుద్ది పిప్పళ్లు, నైంధవలను గము వీనిచూర్ణమును చేర్చి నేత్రములకుం దంజనమువేసినను నొప్పి మొదలగు నుపద్రవములు హరించును, ఇది మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైన సంధావము.

— శంఖసంధావము. —

శంఖం తామ్రే స్తస్యఘృష్టం ఘృతాక్తై
శ్వమాయః పత్రైః ధూపితం తద్యవైశ్చ,
నేత్రే యుక్తం హంతి సంధావసంజ్ఞం
క్షీప్రం ఘర్షం వేదనాం చాతితీవ్రామ్.

3౫

తామ్రపాత్రలో చనుపాలనుబోసి శంఖముచేరుద్ది దానికి నేతిలో తడపబడిన జమ్మియాకులతోడను జమ్మివీత్తులతోడను ధూపమువేసి నేత్రములకంజనమువేసిన దారుణమైన నొప్పి మొదలగు నుపద్రవములు శీఘ్రముగశమించును. ఇది సంధావమరబడును.

— ఉదంబరఫలసంధావము. —

ఉదంబరఫలం లోహఘృష్టం స్తన్యేన ధూపితమ్,
సాజైవ్య శ్వమీచ్ఛదైర్ద్రాహళూలరాగాశ్రుహర్షజిత్.

3౬

లోహపాత్రయందు చనుబాలతో మేడిపండును రుద్ది ఘృతములో తడపబడిన జమ్మియాకులతోడ ధూపమువేసి నేత్రముల కంజనము వేసిన మంట, నొప్పి, యెరుపువర్ణము, ఉదకస్రావము మొదలగు నుపద్రవములు శమించును.

— శిగువల్లన సంధావము —

శిగువల్లవినిర్యాసస్సఘృష్టస్తామ్రసంపుశ్చ,
ఘృతేన ధూపితో హంతి శోఘఘ్నర్షాశ్రువేదనాః.

3౭

మనుగ చిగుళ్లరసమును తామ్రపాత్రలో బోసి మఱియొక తామ్రపాత్రతో చక్కగరుద్ది ఘృతముతో ధూపమువేసి నేత్రముల కంజనమువేసిన వాపు, మెరమెరగాడుట, ఉదకస్రావము, నొప్పియు హరించును.

—ॐ మృత్కపాలావసంధానము. ॐ—

తిలాంభసా మృత్కపాలం కాంస్యే ఘృష్టం సుధూవితమ్,

నింబపత్రైర్ఘృతాభ్యక్తైర్ద్రవ్యసూలాశ్రురాగజితైః. 3౮

కంఠపాత్రలో నువ్వులను వేసి యుడకముబోసి కుండపెంకులతో రుద్ది దానిః
నేతిలో తడవబడిన వేపామలతో ధూపమువేసి నేత్రములకు అంజనము వేసిన ఘర్షణము
మొరమెరలాడుట, నీరుకారుట, ఎరుపునర్ణము ఇవి హరించును.

—ॐ సంధావప్రయోగానంతరకర్తవ్యము. ॐ—

సంధావేనాంజితే నేత్రే విగతౌషధవేదనే,

స్తన్యేనాశ్శోఽప్యోతనం కార్యంత్రిః పరం నాంజయేచ్ఛతైః. 3౯

పైనిచెప్పిన సంధావయోగములచే నేత్రముల కంజనమువేసిన నొప్పి శమించును.
పిదప నేత్రములకు చనుబాలచే ఆశ్శోఽప్యోతనమును చేయించవలయును. పై సంధావము
లచే మాఁడుపర్యాయములకు పైన అంజనము వేయంజనదు.

—ॐ నేత్రరోగమునకు తాళిపాదినటికలు ॐ—

తాళీసపత్రచపలానతలోహరిజోంజనైః,

జాతీముకుళకాసీససైంధవైర్నూత్రపేషితైః. ౪౦

తామ్రమాలిన్య సప్తాహం ధారయేత్పేషయేత్తతః,

మూత్రేణైవాను గుటికాః కుర్యాచ్చాయావిశోషితాః. ౪౧

తాస్తన్యఘృష్టా ఘృత్నాశ్రుశోఫకంఠూవినాశనాః,

తాళిసపత్రి, పిప్పళ్లు, గ్రంథితగరము, ఉక్కురాపాడి, సాపీరాంజనము, జాజీ
మొగ్గలు, కాసీసము, సైంధవలవణము వీనిని సుభాగములగగ్రహించి గోమూత్రముతో
చక్కఁగనూరి తామ్రపాత్రకు బూసి యేడుదినములుంచి పిదప దానినెత్తి గోమూత్ర
ముతో నూరి గుటికలువేసి నీడనెండించి చనుబాలతో రుద్ది కంటి కంజనమువేసిన మొర
మెరలాడుట, నీరుకారుట, వాపు, దురద యివి హరించును.

—ॐ నేత్రరోగమునకు వ్యాఘ్రాదికల్పము. ॐ—

వ్యాఘ్రీత్ర్యజ్ఞధుకం తామ్రరజోజాతీరకల్పితమ్. ౪౨

శన్యామలకపత్రాజ్ఞధూపితం శోఫగుక్ప్రిణితైః,

బ్రాహ్మసుట్ట, అతిమధురము, రాగిరాపాడి వీనిని మెకపాలతో చక్కఁగ నూరి
దానిః జమ్మియాకు, ఉసిరికయాకు వీనిని నేతిలోతిడిసి ధూపమువేసి పిదప దానిచే
నేత్రముల కంజనమువేసిన వాపు, కూల హరించును.

—అం అన్యోపితరోగచికిత్స. —

అన్యోపితే ప్రయుంజీత పితృభిష్యందసాధనమ్.

౪౩

అన్యోపిత నేత్రరోగమునకు పితృభిష్యందరోగమునకుఁ జెప్పిన చికిత్సలను చేయవలయును.

—అం పిల్లరోగచికిత్స. —

ఉల్కిష్టాః కఫపితృ ప్రనిచయోత్థాః కుకూణకః,

పక్ష్యోపరోధశుష్కాక్షిపాకః పూయాలసో బిసః.

౪౪

పోథక్యమోపితోల్పిష్యంస్యందమంథా వినానిలాత్,

ఏతేఽప్తాదశ పిల్లాఖ్యా ద్విగ్ధకాలానుబంధినః.

౪౫

చికిత్సా పృథగేతేషాం స్వంస్వముక్తాథ వత్సృతే,

పిల్లీభూతేషు సామాన్యాత్.

కఫ, పిత్త, రక్త, సన్నిపాతములచే కేరుకేరజనించిన ఉల్కిష్టవర్త్యరోగములు నాల్గు, కుకూణకము, పక్ష్యోపరోధము, శుష్కాక్షిపాకము, పూయాలసము, బిసము, పోథకీ, అన్యోపితము, అల్పరోగము, పితృభిష్యందము, కఫాభిష్యందము, రక్తాభిష్యందము, పితృదమంథము, కఫాధిమంథము, రక్తాధిమంథము ఈషునెనిమిదిరోగములు ప్రత్యేకముగగాని, మిశ్రముగగాని నేత్రములయందు చిరకాల మనువర్తింపుచుండిన పిల్లమును పేరుగల నేత్రరోగముగా పరిణమించును. పైనిచెప్పిన యుల్కిష్టాదశిరోగములకు ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ ఆయాదోషానుగుణముగ చికిత్సలు జెప్పఁబడియుండినను పిల్లరోగముగనై యుండు యారోగములకు చికిత్స లిక సామాన్యముగ చెప్పఁబడును.

—అం పిల్లరోగసామాన్యచికిత్స. —

అథ పిల్లాక్షిరోగిణః.

౪౬

స్నిగ్ధస్య చ్ఛర్దితవత స్సిరావిద్ధవృతాస్పజః,

విరిక్తస్య చ వర్షానునిర్లిఖేదావిశుద్ధితః.

౪౭

పిల్లమును నేత్రరోగము కలవానికి స్నేహస్వేదకర్మలు, వసునము, సిరావేదము, రక్తమోక్షణము, విరేచనము వీనిని యథాక్రమముగ చేయించి పిల్లరోగము శమిండు వరకు కంటితొప్పను పలుమారు శస్త్రముచే గీచుచుండువలయును.

—అం పిల్లరోగమునకు తుత్థకాదివనము. —

తుత్థకస్య పలంఘ్యేవ్యతమరిచానిచ వింశతిః,

త్రింశతా కాంజికపలైః విష్ట్య తామ్రే నిధావయేత్. ౪౮

పిల్లనపిల్లాకా కురుతే బహువక్షోత్థితానపి,

తత్సేకేనోపదేహంస్తు కంఢాశోఘాంశ్చ నాశయేత్. ౪౯

మెలుతు త్తము ఒక పలము, తెల్లమిరియాలు ఇరువది వీనిని ముప్పదిపలముల పులికడుగుతో నూరి తామ్రపాత్రలో నుంచుకొని దానిచే నేత్రములను సేకము చేయించిన బహుసంవత్సరములుగ జనించియుండు పిల్లరోగములు, ఉపదేహము, దురద్ర, వాపు ఇవి నశించును.

— ౫౦ పిల్లరోగహారాంజనము. ౫౦ —

కరంజబీజం సురసం సుమనఃకోరకాణి చ,

సంక్షుద్య సాధయేత్క్వాథే పూతే తశ్చ రసక్రియా. ౫౦

అంజనం పిల్లభైషజ్యం పక్షుణాం చ ప్రరోహణమ్,

క్రాసుగవిశ్మలు, తులసి, జాజిమొగ్గలు వీనిని నలియఁగొట్టి ఉదకములో వైచి చక్కఁగ కషాయము కాచి వడియగట్టి అంగు రసక్రియను జేసి అంజనము వేసిన పిల్ల రోగము మానును. ఊడిపోయినరెప్ప వెండ్రుకలు మరల మొలుచును.

— ౫౧ పిల్లరోగమునకు రసాంజనాద్యంజనము. ౫౧ —

రసాంజనం సర్జరసో *రీతిపుష్పం మనశ్శిలా. ౫౧

సముద్ర ఘనం లవణం గైరికం మరిచాని చ,

అంజనంమధునా పిష్టం క్లేదకంఢూఘ్నము త్తమమ్. ౫౨

అభయారసపిష్టం వా తగరం పిల్లనాశనమ్,

భావితం బస్తమూత్రేణ సన్నేహం దేవదారు చ. ౫౩

రసాంజనము, సర్జరసము, పుష్పాంజనము, మజిశీల, సముద్రపు నురుగు, సైంధవ లవణము, కావితాయి, మిరియాలు వీనిని తేనెతో నూరి యంజనము వేసిన అశ్రుస్థానము, దురద్రయు హరించును. ఇది ఉత్తమమైన యంజనము. కరక్కాయకషాయముతో గ్రంథితగరమును నూరి అంజనము వేసినను, కేక గొట్టెమూత్రములో దేవదారు చెక్కను భావనచేసి నూరి ఆందులో ఘృతాదిస్నేహములను కలిపి యంజనము వేసినను పిల్లరోగము హరించును.

* రీతిపుష్పం.

—ॐ పిల్లరోగహరవర్తి. ౧౯—

పైంధవ త్రిఫలా కృష్ణా కటుకా శంఖనాభయః,

సతామ్రరజసో వర్తిః ప్లిశ్మశుక్రకనాశినీ.

౫౮

పైంధవలవణము, త్రిఫలములు, పిప్పళ్లు, కటుకరోహిణి, శంఖచ్యుతభాగము, రాగిరాపాడి వీనినినూరి వర్తిజేసి యంజనమువేసిన పిల్లరోగము శుక్రరోగము హరించును.

—ॐ పిల్లరోగమునకు పుష్పకానీచూర్ణోపయోగము. ౨౦—

పుష్పకానీచూర్ణోవా సురసారసభావితః,

తామ్రే దశాహం తత్త్వైల్యపక్ష్యశాతజిదంజనమ్.

౫౯

పుష్పకానీసములు చూర్ణముచేసి తామ్రపాత్రలోవైచి తులశిరసముబోసి పది దినములు నానబెట్టి పిదప అంజనము వేసిన పిల్లరోగము తొప్పవెండుకలూడుట ఇవి హరించును.

—ॐ పిల్లరోగమునకు హరితాశాదిచూర్ణము. ౨౧—

అలం చ సౌవీరకమంజనం చ

తాభ్యాం సమం తామ్రరజశ్చ నూత్నమ్,

పిల్లేషు రోమాణి నిషేవితోఽసౌ

చూర్ణఃకరోత్యేకశలకాయావి.

౬౦

హరిదళము, సౌవీరాంజనము యివి సమభాగములు, వీనికిసము రుగిరాపాడి, వీనినొకటిగచేర్చి చక్కఁగ చూర్ణముచేసి దాని నెత్తి నొకశలాకుచే యంజనమువేసిన పిల్లరోగము నివర్తించి తొప్పవెండుకలు చక్కఁగ మొలుచును.

—ॐ పిల్లరోగహరమషి. ౨౨—

లాక్షానిర్గంధీభృంగదార్ద్యరసేన

శ్రేష్ఠం కార్పాసం భావితం సప్తకృత్వః,

దీపః ప్రజ్వాల్యస్పర్దిషా తత్సముత్థా

శ్రేష్ఠాపిల్లనాం రోపణార్థే మషీ సా.

౬౧

లక్క-, నల్లవావిలియాకు, గుంటగలగర, మృనిషసుపు వీనిరసములలో నేడు హ్యాయములు పత్తిని భావనచేసి వర్తిజేసి నేతిలోతడిపి దీపము వెలిగించి దానిలో

జనించిన మనసిని యంజనము చేసిన. పిల్లరోగముక మించి తేల్పవెండుకలు చక్కఁగ జేయుచును.

❧ పిల్లరోగమునకు రక్తమోక్షణాదులు. ❧

ఐక్ష్వావలేఖం బహుశస్త్రద్వచ్ఛేదితమోక్షణమ్,
పునః పునర్విరేకం చ నిత్యమాశ్చీతనాంజనమ్. ౫౮
నావనం ధూమపానం చ పిల్లరోగాతురో భజేత్,
పూయాలసే త్వశాంతేంతద్దాహసున్ముక్తశలాకయా. ౫౯

పిల్లరోగముగలవాఁడు రెప్పలను పలుమారు గీచుకొనుటయేగాక రక్తమోక్షణము విరేచనము ఆశ్చీతనము అంజనము నస్యము ధూమపానము వీనిని పలుమారు చేయుంచుకొనవలయును. ఇటుల చేసినను పిల్లరోగముగా పరిణమించిన పూయాలస రోగము నివర్తితమగుచుండిన నూత్ముశలాకుచే కంటిలోపల దాహకర్మను చేయుచుకొనవలయును.

❧ శేత్రరోగసంఖ్య. ౧౦౦ ❧

చతుర్నవతీ రిత్యేక్షో హ్నేతులక్షణసాధనైః,
పరస్పరమసంక్షీర్ణాః కా ర్తైస్త్వేన గదితా గదాః. ౬౦
ఇతైఃసంస తొంబదినాల్ల శేత్రరోగములు వానిచాని నిదానలక్షణములతోడను, చిత్రలతోడను పూర్తిగచెప్పఁబడినవి.

మఱియు సుశ్రుతాచార్యుండు - చుట్ట ప్రతిర్నేత్రరోగాః సంగ్రహేణ ప్రక్షీర్తితాః' అని శేత్రరోగములు డెబ్బదియారుగ పరిగణనము చేసి ప్రత్యేకలక్షణాదుల వివరించెను. వాళ్ళటాచార్యుండు ముగ్ధాన్ని శేత్రరోగములగునెట్టి వానినన్నిటినికేర్చి తొంబదినాల్లని పరిగణనముచేసి వానిలక్షణాచికిత్సాదుల వివరించెనని విజ్ఞులు గమనించెదరుగాత?

❧ శేత్రహితకరాహారములు. ౧౦ ❧

సర్వదా చ నిషేవేత స్వస్థాపి నయనప్రియః,
పురాణయవగోధూమ శాలిషష్టికోద్రవాన్. ౬౧
ముద్గాదీన్ కఫపిత్తఘ్నాన్ భూరిసర్పిక పరిప్లుతాన్,
శాకం చైవం విధం నూంసం జాంగలం దాడిసుంసితామ్. ౬౨
సైంధవం త్రిఫలాం ద్రాక్షాం వారి పానే చ నాభసమ్,

ఆత్మపత్రం పదత్రాణం విధివద్దోషశోధనమ్.

౬౩

నేత్రసంరక్షణముం దిచ్ఛగలమనుజుడు శోగరహితుడుగ నుండినను పాతదిగ నుండు యవలు గోధుమలు యెఱ్ఱసంబాధాన్యము ముప్పదిదినములకు ఫలించెడు ధాన్యము, కొఱ్ఱలు, పెసలు, కఫసిత్తములను పోగొట్టునట్టి ద్రవ్యములు వీనిని విశేషముగ ఆవునేతిలో నేవించవలయును. మఱియు కఫసిత్తహరములైన కొకములు, జాంగలమాంసము, దానిమ్మ, పంచదార, సైంధవలవణము, త్రిఫలములు, వ్రాక్ష, ఆకాశోదకము వీనినిసేవించుచును; గొడుగును, పాదరక్షలును ధరించుచును విద్యుత్కప్రకారము శోధనచికిత్సను గర్వదా నేవించుచుండవలయును.

— శేత్రరోగికి వర్జనీయములు. —

వర్జయేద్వేగసంరోధమజీర్ణాధ్యశనాని చ,

శోకక్రోధదివాస్వస్సనిశాజాగరణాని చ.

౬౪

విదాహి విష్టంభకరం యచ్ఛేహోహరభేషజమ్,

మలమూత్రాదివేగముల నడ్డగించుట, అజీర్ణముగనుండునపుడు భుజించుట, భుజించినతోడనే మరల భుజించుట, శోకము కోపము పగటియందు నిద్రించుట, రాత్రులయందు నిద్రించునందుట, అజీర్ణకారిగ మలబంధకారిగనుండు అహారోషధములను సేవించుట వీనిని శేత్రరోగము గలవారును శేత్రరక్షణమును గోరువారును వర్జింపవలయును.

— పాదాభ్యంజనాదావశ్యకత్వము. —

ద్వేపాదమధ్యే పృథు సన్నివేశే

సీరే గతే తే బహుధా చ నేత్రే,

తామ్రక్షోద్యోర్ననలేపనాదీన్

పాదప్రయుక్తాన్నయనం నయంతి.

౬౫

మలోష్ణసంఘట్టనవీడనాద్యై

స్తా దూషయంతే నయనానిదుష్టాః,

భజేత్పదా దృష్టిహితాని తస్మా

దుపానదభ్యంజనధావనాని.

౬౬

పాదముల (అరికాళ్ల) మధ్య ప్రదేశమున లావుగనుండు రెండు సిరలుగలవు. అవి పాదములలో నుండి నేత్రములను తఱచుగ వ్యాపించియుండును. కావున పాదములకు చేయు తైలాభ్యంజనము నలుగు లేపనము మొదలగువానిని పైసిరలు నేత్రములకు కొని పోవుచున్నయవి. మఱియు పాదములయందు మలము ఉష్ణమైన వస్తువులు పీడ మొదలగు నవి సంబంధించినచో పైసిరలు దుష్టంబులై నేత్రములకు చేరువును కలుగజేయును. కావున దృష్టికి హితకరములైన పాదరత్నలు ధరించుట పాదాభ్యంజనము చేసికొనుట, కాళ్లనుచక్కఁగ కడిగికొనుట వీని కల్లపుడు చేయుచుండవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
పదునాఱవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

నప్తదశాధ్యాయము.

అవ. అక్షిరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము నేత్రములకు సమీపమున నుండు కర్ణములలో జనించు రోగములను తెలియపఱచుటకై కర్ణరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయము చెప్పఁబడుచున్నది:—

కర్ణరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతః కర్ణరోగవిజ్ఞానీయమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతిహ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

సర్వాక్షిరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము కాలాకృతంత్రములో జీవకర్ణములలో జనించు రోగములను తెలియఁబఱచునట్టి కర్ణరోగవిజ్ఞానీయమును నీయధ్యాయమును వినరించెదము.

— వాతజకర్ణరోగలక్షణము. —

ప్రతిశ్యామజలక్రీడాకర్ణకంఠాయనైర్మరుత్,
మిథ్యాయోగేన శబ్దస్య కుపితోఽన్వైశ్చ కోపనైః. ౧
ప్రాప్య శ్రోత్రసిరాః కుర్యాచ్ఛూలం ప్రోతసి వేగవత్,
అర్ధావభేదకం స్తంభం శిశిరానభినందనమ్ ౨
చిరాచ్ఛ పాకం పక్వం తు లసీకామల్పశస్రసవేత్,
శ్రోత్రం శూన్య మకస్సాచ్ఛ స్యాత్సంచారవిచారవత్. ౩

పీనసరోగము, జలక్రీడ వీనిచేతను చెవులలోఁగల పుల్లమొదలగువానిచే గోఁగి నుటచేతను, ధ్వనియొక్క మిథ్యాయోగముచేతను, వాతప్రకోపకరములైన యితరహేతువులచేతను, వాతము ప్రకోపించి చెవులయందలి సిరలనుజేరి కర్ణరంధ్రములయందు తీవ్రమైన శూలను కలుగఁజేయును. మఱియు అర్ధావభేదకమును శిరోరోగము కర్ణస్తంభము శీతలవస్తువులయందు ద్వేషము చిరకాలముమీఁద నున్నయు వీనిని కలుగఁజేయును,

దానినుండి కొంచెముకొంచెముగా లనీకా (అనగా పులిసీరు) స్రవించును. చెవులు వినిపించకయే యుండును. ఒకప్పుడు వినుచును మరియొకప్పుడు వినకయునుండును.

— ౧౭ పి త్తజకర్ణరోగలక్షణము. ౧౭ —

శూలం పితృత్పదాహోషా శీతేచ్ఛాశ్వయధుం జ్వరమ్,

ఆశుపాకం ప్రపక్వం చ సవీతలసికాన్రుతి.

౪

సా లనీకా స్పృశేద్ధ్యద్యత్తత్తత్పాకముపైతి చ,

పి త్తప్రకోపముచే చెవులయందు పోటు, మంట, తాపము, శీతవస్తువులయందు చిచ్చు, వాపు, జ్వరము, శీఘ్రముగ పుండగుట యివి కలుగును. చెవులలో న్నణము పండియుండినచో కొంచెము పసుపువర్ణముగల పులిసీరు స్రవించును. ఈసీరు శరీరమున తగ్గినచోట్లయందెల్ల ప్రణమగును.

— ౧౮ కఫజకర్ణరోగలక్షణము. ౧౮ —

కఫాచ్ఛిరో హనుగ్రీవా గౌరవం మందతా రుజః.

౫

కంఠూః శ్వయధురుష్టేచ్ఛా పాకాచ్ఛ్వేతఘనాన్రుతిః,

కఫప్రకోపమువలన జనించిన కర్ణరోగమున శిరము, దబ్బడలు, మెడ ఇవి బరువుగనుండును. నొప్పి కొంచెముగ నుండును. చెవులయందు దురద వాపుకలుగును. ఉష్ణ వస్తువులయందు చిచ్చు జనించును. రోగము పండినచో చెవులలోనుండి తెల్లగ గట్టిగనుండు చిముకారును.

— ౧౯ ర క్తజకర్ణరోగలక్షణము. ౧౯ —

కరోతి శ్రవణే శూలమభిఘాతాదిదూషితమ్.

౬

ర క్తం పి త్తసమానార్తిం కించిద్వాఽధికలక్షణమ్,

దెబ్బలు మొదలగు నభిఘాతములచే చెవులయందలి రక్తము దుప్తంబై చెవులయందు నొప్పిని పి త్తజకర్ణరోగమునకు చెప్పియుండు నుపద్రవములను స్వల్పముగగాని అధికముగ గాని కలుగజేయును.

— ౨౦ సన్నిపాతజకర్ణరోగలక్షణము. ౨౦ —

శూలం సముద్దితైర్దోషైస్సశోభజ్వరతీవ్రరుక్.

౭

పర్యాయాదష్టశీతేచ్ఛం జాయతే స్రుతిజాశ్వవత్,

పక్వం సితాసితారక్తఘనపూయప్రవాహి చ.

౮

సన్నిపాతదోషమువలన జనించిన కర్ణరోగమునందు వాపు, జ్వరము, అధికమైన నొప్పి, బికపుడుష్టమునం దిచ్చు, మరియొకపుడు శీతమునందిచ్చు, చెవులలో చీముకారుట ఈలక్షణములు కలుగును. మైకర్ణరోగము పండినవో తెల్లగ, నల్లగ, యెఱ్ఱగ గట్టిగ నుండు చీము స్రవించును.

—౧౭ కర్ణనాదరోగములు. ౧౬—

శబ్దవాహినిరాసంస్థే శృణోతి పవనే ముహుః,

నాదానకస్మాద్వివిధాః కర్ణనాదం వదంతి తమ్.

వాతము శబ్దమును వినించునట్టి సిరలను చేరినవో చెవులకు పలువిధములైన శబ్దము లకస్మాత్తుగ (శబ్దము లేకున్నను) వినబడును. దీనిని కర్ణనాదరోగ మనియెదరు.

—౧౮ బధిరలక్షణము. ౧౭—

శ్లేష్మణానుగతో వాయుర్నాదో వాసముపేక్షితః,

ఉద్యైః కృచ్ఛాగ్రిచ్ఛగ్రితం కుర్యాద్బధిరత్వం క్రమేణ చ. ౧౦

శ్లేష్మముతోగూడి యుండు వాతమునకు గాని, కర్ణనాదరోగమునకు గాని, చికిత్సచేయక యుపేక్షించినవో చెవులకు కడుకష్టముమీఁద శబ్దము వినబడును. క్రమ క్రమముగ చెవిటితనము కలుగును.

—౧౯ ప్రతీనాహరోగలక్షణము. ౧౮—

వాతేన శోషితశ్లేష్మాస్తో స్రోతో లింపేత్తతో భవేత్,

రుగ్గారం పిథానం చ సప్రతీనాహసంజ్ఞితః.

శ్లేష్మము వాతముచే శోషించబడినదై కర్ణ ద్వారములయం దంటికొనును. దాని వలన చెవులయందు నొప్పి గురుత్వము చెవులు అడచికొనియుండుట మొదలగునవి కలుగును. ఇది ప్రతీనాహరోగ మనబడును.

—౨౦ కంఠాశోఫరోగలక్షణము. ౧౯—

కంఠాశోఫో కఫాచ్ఛ్రోతే స్థిరా తత్సంజ్ఞయా స్మృతౌ,

దురద వాపు ఇవి కఫమువలన చెవులయందు స్థిరముగనుండును ఇది కంఠాశోఫ రోగ మనబడును.

—౨౧ పూతికర్ణరోగలక్షణము. ౨౦—

కఫో విదగ్ధః పితైన సరుజం నీరుజం త్వపి.

ఘనపూతిబహుక్లేదం కురుతే పూతికర్ణకమ్,

కథము పితృముతోగూడినదై నొప్పితోడగాని నొప్పితేకగాని గట్టిగను దుర్గంధ
యుక్తముగను నుండు గుబిలిని కలుగఁజేయును. దీనికి పూతికర్ణమును పేరుకలదు.

—౧౭ శ్రీమికర్ణరోగలక్షణము. ౧౬—

వాతాదిదూషితం శ్రీత్రం మాంసాస్పృక్ష్ణేదజాం రుజన్మ్. ౧౩
ఖాదంతో జంతవః కుర్సుస్తీవాంకృ సమికర్ణకః,

వాతాదులచే దూషితంబైన చెవులయందు శ్రీములు జనించి చెవులను తినుచు
మాంసరక్తక్షేదములవలన తీవ్రమైన వేదనలను కలుగఁజేయును. దీనికి శ్రీమికర్ణకమును
పేరుకలదు.

—౧౮ కర్ణవిద్రధిరోగలక్షణము. ౧౭—

శ్రీత్రకంఢూయనాజ్ఞాతే తుతే న్యాయూర్వలక్షణః. ౧౪

విద్రధిః పూర్వవచ్చాన్యః-

చెవులలో జనించెడు దురదను పోఁగొట్టుకొనుటకై పుల్లలు మొదలగువానిచే చెవు
లలో గ్రీకొనుటవలన గాయముజనించి దానియందు శ్రీమికర్ణమునకు చెప్పియుండు
లక్షణములు కలుగును. దానికి కర్ణవిద్రధియను పేరు.

“య శ్శోభో బహిరంతర్వామహామూలో మహారుజః,

వృత్తః న్యాయతో యో వా స్సృతః షోఢా స విద్రధిః.”

పెద్దవేరుగలదిగను, అధికముగ నొప్పితో గూడినదిగను, గుండ్రముగను, లేక నిడి
విగను ఉండు వాపు చెవులలోపలగాని వెలుపలగాని జనించును. ఇది విద్రధియనఁబడు
నని నిదానస్థానమున జెప్పఁబడెను. అట్టి విద్రధి లక్షణములు కల్గి వైజిషియ రీతిగ
విద్రధిరోగము కల్గునని భావము.

—౧౯ కర్ణశోభరోగలక్షణము. ౧౮—

శోభోఽర్శోఽర్బుదమూరితమ్,

తేషు రుక్పూతికర్ణత్వం బధిరత్వం చ జాయతే. ౧౫

కర్ణార్కము కర్ణార్బుదము అను రోగములయందు చెవులలో శూల దుర్గంధము
చెవిటితనము కలుగును.

“అశ్శోధిమాంసం వర్తాంత స్తబ్ధం స్నిగ్ధం సదాహరక్,

రక్తం రక్తేన తత్సాగ్రివి చిన్నంచిన్నం వివర్ధతే.

వర్తాంతర్వాంసంపిండాభశ్వయధు ర్గృధితో రుజః,

సాస్త్రైసాన్యదర్బుదో దోషైర్విషమో బాహ్యత శ్చలః.”

రక్తదోషముచే చెల్లలయొక్క లోభాగమునందలి మాంసముపై రక్తము యివి స్తబ్ధతనొంది మంట శూల వీనితోగూడి యుంటగట్టియుండును. దానిలోనుండి రక్తము స్రవించుచుండును. దీనిని భేషించిన మరల వృద్ధిజెందుచుండును. ఇది కర్ణార్కస్పనబడును. కర్ణద్వారమున మాంసపిండమువంటి వాపు జనించి నొప్పిలేక చలించుచు నుండును. ఇది కర్ణార్కద మనబడునని కర్ణార్కః కర్ణార్కద లక్షణములు తంత్రాంతరమున జెప్పబడియున్నవి.

— ౧౭ కూచికర్ణరోగలక్షణము. ౧౭ —

గర్భేఽనిలాత్సంకుచితా శష్పశ్రీ కూచికర్ణకః,
చెవితమ్మి లోభాగమున వాతప్రకోపమువలన ముడివికొనియుండును. ఇది కూచికర్ణకమని చెప్పబడును.

— ౧౮ కర్ణపిప్పలీరోగలక్షణము. ౧౮ —

ఏకో నీరుగనేకో వా గర్భే మాంసాంకురస్థినిరః. ౧౯.
పిప్పలీ పిప్పలీమానః.
చెవి లోభాగమున పిప్పలితో సమానాకారముగలదియు, గట్టిగనుండునదియు, నొప్పిలేనిదియునైన మాంసాంకురము ఒకటిగాని ఆ నేకములుగాని జనించును. దీనికి కర్ణ పిప్పలియని పేరుకలదు.

— ౧౯ కర్ణవిదారికారోగలక్షణము. ౧౯ —

సన్నిపాతాద్విదారికా,
సవర్ణస్పరుజ స్తబ్ధశ్వయధుస్స ఉచేషీతః. ౧౭
కటుతై లనిభం షక్వస్స గ్రవేత్కృచ్చేణ రోహతి,
సంకోచయతి యథా చ సా ధృవం కర్ణశష్పశ్రీమ్. ౧౮
త్రిదోషముల సన్నిపాతమువలన చెవి లోభాగమునందు నొప్పితో గూడినదియు, స్తబ్ధముగనుండునదియు, చెవిలో సమానవర్ణముగలదియు నగు వాపుజనించును. ఇది కర్ణ విదారిక యనబడును. దీనికి చికిత్సచేయక యుపేక్షించిన యది పగడి ఆనమా నెవంటి దుష్టరక్తమును స్రవించజేయును. ఇది కష్టములతోడనే జనించును. జనించినతోడనే నిస్సంకోచముగ కర్ణపాళి సంకోచమును జెందును.

— ౨౦ పాళీషోషరోగలక్షణము. ౨౦ —

సిరాష్టః కురుతే వాయుః పాళీషోషం తదాహ్వయమ్,

వాతము కర్ణసిరల సాశ్రయించి కర్ణపాలిని కుష్కింపజేయును. దీనికి పాలి శోషమును పేరుగలదు.

— ౨౭ తంత్రికారోగలక్షణము. ౨౭ —

కృశా దృఢా చ తంత్రినత్వాలీ వాతేన తంత్రికా. ౧౯

వాతదోషముచే కర్ణసాలి తంత్రినది సన్నగ గట్టిగ నగును. ఇది తంత్రికయని తెప్పబడును.

— ౨౮ పరిపోటారోగలక్షణము. ౨౮ —

సుకుమారే చిరోత్సర్గాత్సహసైవ ప్రవర్ధితే,
కణ్ఠే శోభస్సరుక్వాభ్యామరుణః పరిపోటవాత్. ౨౦
పరిపోటస్సపవనాత్.

మృదువైన కర్ణమునందలి పాలిప్రజేకమును నూది మొదలగువానిచే పొడిచి యాద్యామును శీఘ్రముగ పెంచుటకు యత్నించినయెడల వాతము ప్రకౌపించి పాలిల యందు నొప్పిగలదిగను, ఎఱ్ఱిగను, పగుళ్లుగలదిగనుండు వాపును కలుగజేయును. ఇది పరిపోటారోగ మనబడును.

— ౨౯ ఉత్పాతకర్ణారోగలక్షణము. ౨౯ —

ఉత్పాతః పిత్తశోణితాత్,
గుర్వాభరణభారాదై శ్శ్యావో రుద్దాహపాకవాత్. ౨౧
శ్వయధుః స్ఫోటపిటికా రాగోష్ణాక్షేదనంయుతః,

చెవులయందు బరువైన యాభరణములను ధరించుటవలన పిత్తరక్తము ప్రకౌపించి చెవులయందు నొప్పి, మంట, పాకము, స్ఫోటకము, పిటికలు, యెరుపు వల్లము, తాపము, జలస్రావము వీనితోగూడిన వాపును కలుగజేయును. ఇది ఉత్పాత మనబడును.

— ౩౦ ఉన్మంథకర్ణారోగలక్షణము. ౩౦ —

పాశ్యాం శోభోఽనిలకఘాత్సర్వతో నిర్వృప్తః స్థిరః. ౩౨
స్తబ్ధస్సచర్ణః కంఠూమానుస్సంఘో గల్లిరశ్చ సః,

వాతకఫములవలన కర్ణపాలిలయందు నొప్పిలేనిదిగను స్థిరముగను స్తబ్ధముగను పాలితో సమానవర్ణముగలదిగను చురదతోగూడినదిగ నుండు వాపుజనించును. ఇది ఉన్మంథమనియు గల్లిరమనియు చెప్పబడును.

—ॐ దుఃఖవర్ధన కర్ణ రోగలక్షణము. ॐ—

దుర్విధ్ధే వర్ధి తే కర్ణే సకండ్మాదాహపాకరుక్.

౨౩

శ్వయంభుస్సన్నిపాతోత్థస్సనామ్నా దుఃఖవర్ధనః,

చెవులను కట్టతగనిస్థలమున కుట్టి యాద్వారమును పెంచినచో వాతాదిత్రిదోషములు ప్రకోపించి దురద, మంట, పాకము, శూల వీనితోగూడిన వాపును కలుగజేయును. ఇది దుఃఖవర్ధనమని చెప్పబడును.

—ॐ లేహ్యఖ్యకర్ణ రోగలక్షణము. ॐ—

కఫాస్యక్క్రిమిజాస్సూక్ష్మస్సకండ్మాక్లేదవేదనాః.

౨౪

లేహ్యఖ్యాః పిటికాస్తాహి లిహ్యః పాలీముపేక్షితాః,

కఫరక్తక్రిమిలవలన జనించినవియు సూక్ష్మముగ నుండునవియు దురద, జలస్రావము, నొప్పి వీనితోగూడినవియు నగు పిటికలు కర్ణపాలియందు జనించును. దీనికి లేహ్యమని పేరు. దీనిని చికిత్సజేయక యుపేక్షించిన పాలీప్రదేశమునంతయు నానాటికి భక్షించును.

—ॐ సాధ్యాసాధ్యకర్ణ రోగములు ॐ—

పిప్పలీ సర్వజం శూలం విదారీ కూచికర్ణకః.

౨౫

ఏషామసాధ్యా యావైక్రకా తంత్రి కాన్యాంస్తు సాధయేత్,

పంచవింశతిరిత్యుక్తాః కర్ణ రోగా విభాగతః.

౨౬

పైనిచెప్పిన కర్ణ రోగములలో కర్ణపిప్పలి, సన్నిపాతశూల, విదారికా, కూచికర్ణికా అను నాల్గుకర్ణ రోగములు చికిత్సయందు సాధ్యములు. తంత్రికయను కర్ణ రోగము యాధ్యమ. తక్కినకర్ణ రోగములు చికిత్సయందు సుఖసాధ్యములు. ఇటుల లక్షణభేదములతో నిరుపదియైదు కర్ణ రోగములు నిరూపింపబడియె.

ఇది అష్టాంగవృద్ధయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

పదు నేడవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

అష్టాదశాధ్యాయము.

అన. కర్ణరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము అట్టి కర్ణరోగములకుఁ దగిన చికిత్సలను విశదీకరించుటకై కర్ణరోగప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పఁబడుచున్నయది:—

కర్ణరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

నూ. అథాతః కర్ణరోగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యమః,

ఇతిహ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

కర్ణరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము కర్ణరోగచికిత్సలను తెలియఁపఱచునట్టి కర్ణరోగ ప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—॥ వాతజకర్ణరోగచికిత్స. ॥—

కర్ణశూలే పవనజే పిబే ద్రాత్రై రసాశితః,

వాతఘ్నసాధితం సర్పిః కర్ణం స్విన్నం చ పూరయేత్.

౧

పత్రాణాం పృథగశ్చ త్థబిల్వైర్లైర్లండజన్మనామ్,

తైలసింధూత్థద్ధిగానాం స్విన్నానాం పుటపాకతః.

౨

రస్యైః కవోష్టైస్తద్వచ్చ మూలకస్యారళోరపి,

వాతమువలన జనించిన కర్ణశూలయందు రోగికి మాంసరసముతో అన్నమును భుజింపఁజేసి వాతహరద్రవ్యములతో పక్వము చేయఁబడినఘృతమును రాత్రులయందు పానముచేయించవలయును. మఱియు కర్ణములకు స్వేదకర్మముచేయించి రావి, మారేడు, జల్లేడు, ఆముదపుచెట్టు వీనియాకులకుఁ హవ్యలనూనె మైంసవలనము వీనిని నొక్కటిగా కలిపి పట్టించి ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ పుటపాకంబిడి కొంచెముష్ణముగనుండునపు డారసమును చెవులలో పోయవలయును. ఇటులనే ముల్లంగియాకురసమును, కోలపాన్నాకు రసమును చెవులలో పోయవలయును.

—॥ కర్ణరోగమునకు మహాస్నేహము. ॥—

గణే వాతహరేఽష్టేషు మూత్రేషు చ విపాచితః.

౩

మహా స్నేహో ద్రుతం హంతి సుతీవ్రామపి వేదనామ్.

పులికడుగు, మూత్రవర్షములు వీనిలో వాతహరణద్రవ్యముల క్కమును కలిపి పక్వము జేయఁబడిన మహాస్నేహమును చెవిలోబోసిన దారుణమైన కర్ణశూలలు హరించును. (నూనె, నెయ్యి, కొవ్వత్తుకముఁడునొకటిగకూడిన నది మహాస్నేహ మనఁబడును.)

—ॐ వాతజకర్ణశూలలకు పంచమూలస్నేహము. ౧౭—

మహతః పంచమూలస్య కాష్ఠాత్కైమేణ వేష్టితాత్. ౪

తైలసిక్తా త్వగ్రిదీప్తా గ్రాతేహాస్నుద్యో రుజావహః,

యోజ్య త్చైవం భద్ర కాష్ఠాత్కుష్ఠాత్కాష్ఠాచ్చ సారళాత్. ౫

హహాపంచమూలములకాడలకు తైలపట్టునుచుట్టి దానిని నువ్వులనూనెలో తడిపి దీపమునవెలిగించి అందుండి స్రవించెడునూనెను చెవులలోపోసిన కర్ణశూల యాక్షణముననే హరించును. దేవదారుచెక్కలకును, చెంగల్యకొప్పుకాడలకును, గురళ దేవదారు చెక్కలకును పైఁజెప్పినరీతిగ తైలపట్టునుచుట్టి నువ్వులనూనెలో తడిపి దీపమువెలిగించి దానినుండి స్రవించెడు తైలమును చెవులలోపోసిన నప్పుడే వాతజకర్ణశూలలమానును.

వాతవ్యాధిప్రతిశ్యాయవిహితం హితమత్ర చ,

వాతరోగములకును పీనసరోగములకును చెప్పియుండు చికిత్సల నన్నిటిని వాతజకర్ణరోగములకును చేయవలయును.

—ॐ వాతజకర్ణరోగికి వర్జ్యంబులు. ౧౮—

రసార్జ వయేచ్ఛిన్నానం శీతాంభః పానమహ్నాపి. ౬

వాతమువలన జనించిన కర్ణరోగముగలవాఁడు శిరస్సానము, శీతోదకపానము వీనినెల్లప్పుడు వర్జింపవలయును.

—ॐ పిత్తజకర్ణరోగచికిత్స. ౧౯—

పిత్తశూలే సితాయుక్తఘృతస్నిగ్ధం విరేచయేత్,

ద్రాక్షాయప్తిశృతం స్తన్యం శస్యతే కర్ణపూరణమ్. ౭

పిత్తమువలన జనించిన కర్ణశూలయందు పంచదార చేర్చఁబడినఘృతముచే స్నిగ్ధ శరీరునకు విరేచనము చేయించవలెను. ద్రాక్ష, అతిమధురము వీనిని చనుబాలలో వైచి కాచి కర్ణములయందు పోయవలయును.

—ॐ పిత్తజకర్ణరోగమునకు యప్తిమధుకాదితైలము. ౨౦—

యప్త్యనంతాహి మోశీరకాకోలీరోధజీవశ్చైః,

మృణాళబిసమంజస్థాసారిబాభిశ్చ సాధయేత్.

యష్టిమధురసప్రస్థం క్షీరద్విప్రస్థసంయుతమ్,
తైలస్య కుడవం నస్యపూరణాభ్యంజనైరిదమ్.
నిహంతి శూలదాహోపాః కేవలం క్షౌద్రమేవ వా,

అతిమధురము కషాయము ఒకప్రస్థము, అవుపాలు రెండుప్రస్థములు, నువ్వులనూనె ఒకకుడవము ఇలుల వీని నేకముచేసి అందులో అతిమధురము, తిప్పతీగె, చందనము, వట్టివేరు, కాకోళి, లొద్దుగు, జీవకము, తామరతూండ్లు, తామరగెడ్డలు, మంజిష్ఠ, నల్ల సుగంధిపాల వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్పముచేసి కలిపి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి యాతైలమును నస్యమునందును కర్ణపూరణమునందును అభ్యంజనమునందును ఉపయోగించిన కర్ణముల యందలి శూలలు, మంట, తాపము హరించును. తేనెను మాత్రమునైనను చెవులలో బోసిన చెవులలోని నొప్పి హరించును.

— ౭౭ పిత్తజకర్ణశూలకు యష్టాదిలేపము. ౭౭ —

యష్టాదిభి శ్చ సమృతైః కర్ణై దిహ్యత్సమంతతః. ౧౦
పైన్లోకములో చెప్పియుండు యష్టిమధుకము మొదలగు ద్రవ్యములను నూరి నేతిలో కలిపి చెవికి నలుప్రక్కలయందును లేపము చేసిన కర్ణశూలలు హరించును.

— ౭౮ కఫజకర్ణరోగచికిత్స. ౭౮ —

వామయేత్పిష్పలీసిద్ధసర్పిస్త్రిగ్ధం కఫోద్భవే,
ధూమనావనగంధూషస్వేదాత్ కుర్యాత్కృతాపహాత్. ౧౧
కఫమువలన జనించిన కర్ణశూలయందు పిష్పశ్లనువైచి కాచిన ఘృతముచే యభ్యంజనము చేయించి పిదప వసుననున కొసంగవలయును. కఫహరములైన ధూమపాన నస్య గంధూష స్వేదకర్మలను చేయించవలయును.

— ౭౯ కఫజకర్ణరోగమునకు అశునాదిపూరణము. ౭౯ —

అశునార్ద్రశిశ్నూణాం సురంగ్య మూలకస్య చ,
కదళ్యాః స్వరసశ్రేష్ఠః కదుష్టః కర్ణపూరణే. ౧౨
కఫమువలన జనించిన కర్ణరోగమునందు వెల్లులి, అల్లము, మునగ, తులసి, ముల్లంగి, అరటిగడ్డ వీనిరసమును ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ వెచ్చిచేసి సుఖోష్ణముగ చెవుల యందు పోయవలయును.

— ౮౦ కఫజకర్ణరోగమునకు స్నుహీకాండరసము. ౮౦ —

అర్కాంకురానమ్లపిష్టాంస్తైలాక్తా లవణాన్వితాః,

సన్నిధాయ స్నుహీకాండే కోరితే తచ్చదాన్వితాః. ౧౩

స్వేదయేత్పుటపాకేన సరసశ్శూలత్పరమ్,

జిల్లేడుచిగుళ్లను కలితో నూరి అందులో నువ్వులనూనె, సైంధవలవణము చేర్చి దానిని జెముడుకాడలకు పట్టించి జెముడామలచే పొట్లముగట్టి, పుటపాకమువేసి యారసమును సుఖోష్ణముగ చెవులలో బోసిన శూలలు హరించును.

— ౧౧ కఫజకర్ణశూలకు బీజపూరాదిరసము. ౧౧ —

రసేన బీజపూరస్య కపిత్థస్య చ పూరయేత్. ౧౪

సూక్తేన పూరయిత్వా వా ఘేనేనాస్వవచూర్ణయేత్,

మాదీఫలరసమును గాని వెలగపండురసమును గాని చెవిలో పోసిన శూలలు హరించును. లేక కలిని చెవిలో బోసి సముద్రపు నరుగు చూర్ణమును వేసిన శూలలు హరించును.

— ౧౨ కఫజకర్ణశూలకు స్వ పాదితైలము. ౧౨ —

లిజావిమూత్రనంశత్వస్థిద్ధం తైలం చ పూరయేత్. ౧౫

స్థిద్ధం వా సాగ్ధవం తైలం హింగుతుంబురునాగరైః,

మేకమూత్రము, గొత్తమూత్రము, వెరుచుపట్ట వీనిని నువ్వులనూనెలో చేర్చి కాచి యాతైలమును గాని, ఇంగువ, దనియాలు, కుంతి వీనిని ఆవనూనెలో వైచి కాచి దానినిగాని చెవులయందు బోసిన కర్ణశూలలు హరించును.

— ౧౩ రక్తజకర్ణరోగచికిత్స. ౧౩ —

రక్తజే పిత్తవత్కార్యం సిరాం చాశు విమోక్షయేత్. ౧౬

రక్తదోషమువలన జనించిన కర్ణరోగమునకు పిత్తజకర్ణశూలకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయువలయును. శీఘ్రముగ నిరను వేధించవలయును.

— ౧౪ పూయవహ కర్ణరోగచికిత్స ౧౪ —

పక్వే పూయవహే కణ్ఠే ధూమగంధూషనావనమ్,

యుంజ్యాన్నాడివిధానం చ దుష్టవ్రణహరం చయేత్. ౧౭

చెవిలో పుండు పక్వమై చీముకారుచున్నయెడ ధూమము, గంధూషము, న్యూము, నాడివేధము, దుష్టవ్రణహరములైన చికిత్సలు వీనిని చేయించవలయును.

— ౧౫ పూయస్రావకర్ణరోగచికిత్స ౧౫ —

స్తోత్రః ప్రమృజ్య దిగ్ధం తు ద్వా కాళా పిచువర్తిభిః,

పూరయే ధూపయిత్వాతు మాషీ కేణ స్రస్థూరయేత్. ౧౮

సురసాదిగణక్వాథఫాణితాక్తాం చ యోజయేత్,

పిచువర్తిం సునూత్నైశ్చ తచ్ఛూరైరవచూర్ణయేత్. ౧౯

శూలశ్లేదగురుత్వానాం విధిరేష నివర్తకః,

చీము ప్రవిండునట్టి కర్ణరోగమునందు కర్ణరంధ్రములను పత్తివత్తిచే తుడిచి సాయప్రాశఃకాలములయందు గుగ్గిలమును ధూపమువేసి చెవులలో తేనెను పోయవలయును. పత్తివత్తిని సురసాదిగణకషాయములో తడిపి దానికి ఖండకర్కర చూర్ణమును పట్టించి ప్రయోగించవలయును. సురసాదిగణద్రవ్యములను చక్కఁగా చూర్ణము చేసి రంధ్రములలో వేయవలయును. ఇటుల చేసిన కర్ణములయందలిశూలలు స్రావము గురుత్వము హరించును.

❧ పూయస్రావమునకు ప్రియంగ్వాదితైలము. ౨౦

ప్రియంగుమధుకాంబస్తాధాతక్యత్పలవర్ణిభిః. ౨౦

మంజిష్ఠాలోధ్రలాక్షాభిః కపిత్థస్య రసేన చ,

పచ్ఛేత్తైలం తదా స్రావం నిగృహ్యత్యాశు పూరణాత్. ౨౧

ప్రేంకణము, అతిమధురము, పాటచెట్టు, ఆరెపువ్వు, నల్లకలువ, ముయ్యకు పొన్న, నక్కతోకపొన్న, మంజిష్ఠ, లొద్దుగు, లక్క పినిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి నువ్వులనూనెలో కలిపి అందులో వెలగరసమును చేర్చి విధిప్రకారము పక్వముచేసి చెవిలో బోసిన చీము ప్రవిండుట కిఘ్రిముగామానును.

❧ కర్ణనాదబాధిర్యచికిత్స. ౨౨

నాదబాధిర్యయోః కుర్యాద్వాతశూలో క్తమాషధమ్,

శ్లేష్మానుబంధే శ్లేష్మాణం ప్రాగ్ద్యేద్వమనాదిభిః. ౨౩

కర్ణనాదము బాధిర్యము యీరోగములయందు వాతజకర్ణశూలకు చెప్పియుండ చికిత్సలను చేయవలయును వైరోగములలో శ్లేష్మము కలిసియుండినచో తొలుత వన నాదికర్మలచే శ్లేష్మమును పోఁగొట్టి పిదప వైచికిత్సలను చేయవలయును.

❧ కర్ణనాదహరతైలము. ౨౪

ఏరండశిగువరుణమూలకాత్మత్రజే రసే,

చతుర్థణే పచేత్తైలం క్షీరే చాప్తగుణోన్మితే. ౨౩

యస్త్వహ్వక్షీరకాకోళీకల్మయ క్తం నిహంతి తత్,
నాదబాధిర్యశూలాని నావనాభ్యంగపూరణైః. ౨౪

ఆముదపుచెట్టు, మునగ, ఉలిమిరి, ముల్లంగి వీనియామగము నాల్గుభాగములు, ఆప్రపాలు ఎనిమిదిభాగములు, నువ్వులనూ నె యొకభాగము యిటుల నీ ద్రవ్యముల నేక ముజేసి యంగులో అతిమధురము, క్షీరకాకోళి ఈరెంటిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్మముచేసి కలిపి తైలవిధిప్రకారము పాకము చేయులయును. పిదప నాతైలముచే నశ్యాగ్రాగ కర్ణపూరణములం జేయించిన కర్ణనాదము చెవిటితనమును శూలను హరించును.

—౧౧ కర్ణనాదమునకు వచాదితైలము. ౧౧—

పక్వం ప్రతివిషాహింగుమిత్వస్వర్ణికోషణైః,
సనూక్షైః పూరణాత్తైలం రుక్మాగ్రవస్త్రినాదనుత్. ౨౫

అతినన, ఇంగువి, జటామాంసి, లంగపట్ట, సర్వతూరము, పిష్పిళ్లు వీనిని సమభాగ ములుగ గ్రహించి నూరి నువ్వులనూ నెలో కలిపి అంగులో కలిపిపోసి విధిప్రకారము పక్వము చేయబడిన తైలమును చెవిలోబోసిన నొప్పిచీముకారుట చెవియందు ఘోష ఇవి హరించును.

—౧౨ కర్ణనాదమునకు సర్వపతైలము. ౧౨—

కర్ణనాదే హితం తైలం సర్వవోష్ణం చ పూరణే,
ఆవాలనూ నెను చెవిలోబోసిన కర్ణనాదరోగము హరించును.

—౧౩ తూరతైలము. ౧౩—

శుష్కమూలకఖండానాం తూరో హింగుమహాపథమ్. ౨౬

శతపుష్పానచాకుష్ఠదారుశిగురసాంజనమ్,

సౌవర్చలయనతూరస్వర్ణి కౌద్భిదస్తైంధనమ్. ౨౭

భూర్జగ్రంధిబిడం ముస్తా మధునూక్తం చతుర్థణమ్,

మాతులుంగరనస్తద్వత్కదళీస్వరసశ్చ తైః. ౨౮

పక్వం తైలం జయత్యాశు సుకృచ్ఛాగ్రనపి పూరణాత్,

కంఠాం కేదం చ బాధిర్యం పూతికర్ణం చ రుక్మిగ్రహిణ్. ౨౯

తూరతైలమిదం శ్రేష్ఠం ముఖదం తామయేషు చ,

ఎండిన ముల్లంగిగెడ్డను తునకలుజేసి నిప్పులో కాల్చి యాబూడిద, ఇంగువ, కుంతి, సదాప, అతివస, చెంగలవ్వికోష్టు, జేందారు, మునగ, రసాంజనము, సావర్చలఃణము, యవక్షౌరము, సుగంధకరము, సముద్రలవణము, పైంధవలవణము, భుజపత్రి, గ్రంథితగరము, బిడాలవణము, తుంగముస్తలు యివి సమభాగములు, తేనెకలిపిన కలి, మాడి ఫలరసము, అరిటిగెడ్డరసము యివి దినుసుకు నాల్గుభాగములు, నువ్వులనూనె, ఒకభాగము యిటుల వీనికొకటిగ చేర్చి తైలపాకవిధిగ పక్వముజేసిన నివి క్షౌరతైలమనబడును. ముఖరోగమునందును దంతరోగములయందును కడు శ్రేష్ఠంబైనది. దీనిని చెవులలో బోసికొనిన చెవుడు, గురద, చీముకారుట, పూతికగ్గము, శూల, క్రిములు, దారుణమైన కర్ణరోగములను నివర్తింపును.

—ॐ కర్ణరోగమునకు రక్తమోక్షణము. ౨౯—

అథ సుప్తావివ సన్యతాం కర్ణౌ రక్తం హరేత్తతః.

30

చెవులు శబ్దగ్రహణరహితములుగ నిద్రించునటుల నుండినయెడ అట్టిసమయమున రక్తమోక్షణమున చేయించవలయును.

—ॐ కర్ణరోగమున వమనము. ౩౦—

సశోభక్లేదయోర్బంధ స్తు తేర్వమనమాచరేత్,

చెవులయంగును వాపును చెమ్మయుకల్గి స్వల్పమున నీరుగారుచున్నయెడ వమనము చేయించుట యుక్తము.

—ॐ నర్జనీయబాధిర్యము ౩౧—

బాధిర్యం నర్జయే ద్బాలవృద్ధయో శ్చిరజం చ యత్.

31

బాలరకును వృద్ధులకును జనించినయెడ చెవుడును చిరకాలముగనుండు చెవుడును చికిత్సయందు నిష్ఫలమయ్యును.

—ॐ ప్రతినాహరోగచికిత్స. ౩౨—

ప్రతినాహే పరిక్లేద్య స్నేహస్వేదై ర్విశోధయేత్,

కర్ణశోధనకేనానుకర్ణ తైలస్య పూరయేత్.

32

ససూక్తపైంధవమధోర్మృతులుంగరసస్య వా,

శోధనాద్రూక్షతోత్పత్తౌ ఘృతమండిస్య పూరణమ్.

33

ప్రతినాహరోగమునందు కర్ణములను స్నేహస్వేదములను చేయించి కర్ణశోధన చిమ్మున (గ్రోలి) యంత్రముచే కర్ణ ద్వారములను శుద్ధిచేసి నువ్వులనూనెలోగాని మాడి

ఫలరసములో గాని తేనె, సైంధవలవణము, కలి వీనినికలిపి చెవినిండునటుల పోయవలయును. ఇటుల చేయుటచే రూక్షగలిగినచో నేతిమిగడను నెవిలో పోయవలయును.

— మలపూర్ణకర్ణాదిచికిత్స. ౧౮ —

క్రమోఽయం మలపూర్ణేపి కర్ణే కండ్వాం కఫాపహమ్,
నస్యాదితద్వచ్ఛేపి కటుష్ఠైశ్చాత్త్ర లేపనమ్. 3౪

చెవిలో గుబిలినిండియుండినచో ప్రతి నాహరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను, చెవులలో దురద కలిగియుండినచో కఫహరచికిత్సలను వాపుకలిగియుండినచో తొలుత కఫహరచికిత్సలను, పిదప కారముగ ఉష్ణముగనుండు ద్రవ్యములచే ప్రలేపనము చేయవలయును.

— పూర్ణక్రిమికర్ణ కర్ణవిద్రధిచికిత్స. ౧౯ —

కర్ణస్రావోదితం కుర్యాత్పూత్రిక్రిమికర్ణయోః,
పూరణం కటుతైలేన విశేషాత్క్రిమికర్ణకే. 35

వమిపూర్వా హితా కర్ణవిద్రధావిద్రధిక్రియా,

పూతికర్ణము క్రిమికర్ణము వీనికి కర్ణస్రావరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును. క్రిమికర్ణరోగమునకు చెవులలో విశేషముగ కటుతైలమును పోయవలయును. కర్ణవిద్రధిరోగికి తొలుత వమనమునకీప్పించి పిదప విద్రధిరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— ఉతవిద్రధిచికిత్స. ౨౦ —

పిత్తోత్తకర్ణశూలోక్తం కర్తవ్యం ఉతవిద్రధౌ. 3౬

ఉతవిద్రధిరోగమునకు పిత్తజకర్ణశూలకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— కర్ణార్కచ్ఛికిత్స. ౨౧ —

అర్కోద్భవేషు నాసావత్.

కర్ణార్కస్సు కర్ణార్కదము యీరోగములకు నాసికారోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— కర్ణవిదారికాచికిత్స. ౨౨ —

ఆమా కర్ణవిదారికా,

కర్ణవిద్రధినత్సాధ్య యథాదోషోదయేన చ.

3౭

కర్ణవిదారకయను రోగము పండక యుండునపుడు కర్ణవిద్రుధికి చెప్పియుండు చికిత్సలను దోషప్రకోపానుగుణముగ చేయించవలయును.

—ॐ పాళీశోషచికిత్స ॐ—

పాళీశోషే ౭నిలశ్రోత్రగూలవన్నస్య లేపనమ్,
స్వేదంచ కుర్యాత్ప్రిన్హం చ పాళీ ముద్వర్తయేత్తితైః. 3౮

ప్రియాళ * బీజయష్ట్యహ్వహయగంధాయవాన్వితైః,
తతః పుష్టికరై స్సేహైరభ్యంగం నిత్యమాచరేత్. 3౯

పాళీశోష రోగమునకు వాతజ్వర్య కూలలకు జెప్పియుండునటుల నస్యలేప స్వేద కర్మలను జేయించి నువ్వులు, చారపప్పు, అతిమధురము, పెన్నేరుగడ్డ, యవలు వీని నూరి నూగు పెట్టి పిదప పుష్టికరములగు స్వేదములచే ప్రతినిత్య మభ్యంజనము చేయించవలయును.

—ॐ కర్ణశోషమునకు పుష్టికరతైలము. ॐ—

శతావరీ వాజగంధాపయస్యైరండజీవకైః,
తైలం విచక్వం సక్షీరం పాళీనాం పుష్టికృత్పరమ్. ౪౦

పిల్లిపీచర, పెన్నేరుగడ్డ, మనుబాల, ఆముడపువిత్తులు, జీవకము వీనిని గమభాగములగు గ్రహించి నూరి నువ్వులనూనెలో కలిపి నూనెకు నాలుగింత లావుపాలను చేర్చి తైలపాకవిధిగ పక్వము చేయవలయును. ఈతైలము కర్ణపాశులకు విశేషముగ పుష్టిని కలుగజేయును.

—ॐ కర్ణపాళీవృద్ధికరతైలము ॐ—

కల్కేన జీవనీయేన తైలం పయసి పాచితమ్,
ఆనూపమాంసక్వాథే చ పాళీపోషణవర్ధనమ్. ౪౧

ఆనూపదోజంతు మాంసకషాయములో జీవనీయ ద్రవ్యకల్కమునుజేర్చి నువ్వుల నూనె నూనెకు నాలుగింతలావుపాలు కలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసిన యాతైలము కర్ణపాశులకు పుష్టిని కలుగజేయుటయే గాక వృద్ధిని జేయును.

—ॐ షీణకర్ణపాళీచ్ఛేదము. ॐ—

పాళీం ఛిత్యా౭తనంక్షీణాం శేషాం సంధాయ పోషయేత్,

మిక్కుటముగ త్రయించియుండు కర్ణపాళినిచేదించి త్రయించుకండు పాళి నొకటిగ చేర్చి పుష్టిచేయవలెను.

—ॐ యాప్యఃకర్ణరోగములు. ॐ—

యాప్యేవం తంత్రికాఖ్యాపి పరిపోలేఽస్యయం విధిః. ౮౨
తంత్రిక, పరిపోలుము అను నీ కర్ణరోగములు యాప్యంబులు.

—ॐ కణ్ఠోత్పాతచికిత్స. ॐ—

ఉత్పాతే శీతలైశ్చైవో జ్వారోహృత్సోణితే,
కణ్ఠోత్పాతరోగమున జలగలచే రక్తమోక్షణము చేసి శీతద్రవ్యములచే లేపనము
చేయవలయును.

—ॐ ఉత్పాతకర్ణరోగమునకు జంబూదితైలము. ॐ—

జంబూమ్రపల్లవబలాయుష్టీరోధ్రతిలోత్పలైః. ౮౩
సధాన్యామైశ్చమంజుష్టైశ్చకదంబైశ్చసారిభైః,
సిద్ధమభ్యంజనం తైలం వినర్పేత్కఘృతాని చ. ౮౪

ఉత్పాతమును కర్ణరోగమునకు నేరేడుచిగుళ్లు, మామిడిచిగుళ్లు, చిట్టాముట్టి, అతి
మధురము, లాద్దగు, నువ్వులు, నల్లకలువ, పులికడుగు, మంజిష్ఠ, కడిమి, సుగంధిపాల
వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నువ్వులనూనెలో కలిపి విధిప్రకారము పక్వము చేయఁ
బడిన తైలములో నభ్యంజనమును వినర్పరోగమున జెప్పియుండు ఘృతపానమును
చేయించవలయును.

—ॐ ఉన్మంథరోగచికిత్స. ॐ—

ఉన్మంథేఽభ్యంజనం తైలం గోధాకర్కవసాన్వితమ్,
తాలవత్రాశ్వగంధార్కవాసచీతిలసైంధవైః. ౮౫
సురసాలాంగలీభ్యాం చ సిద్ధం తీక్ష్ణం చ నావనమ్.

ఎలుకచెవియాకు, లేక తాటియాకులు, పెన్నేరుగడ్డ, జిల్లేడు, బావంచీవిత్తులు,
నువ్వులు, సైంధవలవణము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి నువ్వులనూనెలోకలిపి
ఉడుము, యండ్రకాయ వీనిక్రొవ్వులను చేచ్చి పక్వముచేసి ఉన్మంథరోగికి అభ్యంజ
నము చేయించవలయును. మఱియు తులసి, చన్నచర్ల గడ్డ వీనిని నువ్వులనూనెలో వైచి
కాచి యాతైలముచే తీక్ష్ణనస్యమును చేయించవలయును.

—ॐ దుర్విధకర్ణరోగచికిత్స. ॐ—

దుర్విధేఽశ్శంతజంబూమ్రపత్రక్వాథేన సేచితమ్. ౮౬
తైలేన పాలీం స్వభ్యక్తాం సుశ్లక్ష్ణైరవచూర్ణయేత్,

చూర్ణైర్భూకమంజిష్ఠాప్రపుండ్రాహ్వనిశోద్భవైః. ౪౭

లాక్షావిడంగసిద్ధం చ తైలమభ్యంజనే హితమ్,

కొండపిండి, నేరేడు, మామిడి వీనియాకుల కషాయములతో కర్ణపాళికి నేచనమును, నువ్వులనూనెచే న్యంజనమును చేయించి అతిమధురము, మంజిష్ఠ, ప్రపాండరీకము, (కర్పూరపుదెండ్రు) పసుపు వీనిచూర్ణమును పైకి పట్టించవలయును. లక్క, వాయువిడంగములు వీనితో కాచబడిన తైలముచే న్యంజనము చేయించవలయును.

❧ పరిలేహిక కర్ణరోగచికిత్స. ౧౯ ❧

స్విన్నాం గోమయజైః పిండైర్బహుశః పరిలేహికామ్. ౪౮

విడంగసారైరాలింపేదురభీమూత్రకల్మిషైః,

కౌటజేంగుడకారంజబీజశమ్యాకవల్కులైః. ౪౯

అథ వా ౭ భ్యంజనేతైర్వా కటుతైలం విపాచయేత్,

సనింబపత్రమరిచమదనైర్లేహికాన్రణే. ౫౦

పరిలేహికయును కర్ణరోగమునకు ఆవుపేడయుంటలచే పలుమారు స్వేదకర్మలను జేయించి (పచ్చి పేడను నిప్పున వేడిచేసి యాపేడచే గుఖోష్ణముగ కాపడకుఁబెట్టుట) అడగొట్టెమూత్రముతో వాయువిడంగములు నూరి లేపనము చేయవలయును. లేక కొడిసెవిత్తులు, గారవిత్తులు, కానుగువిత్తులు, కేలబెరడు వీనిని అడగొట్టె మూత్రముతో నూరి లేపనము చేయవలయును. లేక పైకొడిసెవిత్తులు మొదలగు వానితోడను వేపాకు, మిరియాలు, మ్రంగపండు వీనితోడను తైలమును పక్వముచేసి యాకటుతైలముచే పరిలేహిక ప్రణామనకు లేపనము చేయించవలయును.

❧ సద్యశ్చిన్నకర్ణచికిత్స. ౨౦ ❧

ఛిన్నం తు కర్ణం శుద్ధస్య బంధమాలోచ్య యశాగికమ్,

శుద్ధాస్త్రం లాగయేల్లగ్నే సద్యశ్చిన్నే విశోధనమ్. ౫౧

శెప్పలు మొదలగు వానిచే కర్ణపాళి ఛేదంపఁబడినచో రక్తమును బైలువెడల నియ్యక చక్కఁగ పర్యాలోచించి యాగికబంధమును కట్టునుకట్టి విరేచనాది శోధనకర్మలను చేయించవలయును.

❧ కర్ణరోగశస్త్రచికిత్స. ౨౧ ❧

అథ గ్రథిత్యా కేశాంతం కృత్వా ఛేదనలేఖనమ్,

నివేశ్య సంధిం సుషమం న నిమ్నం న సమున్నతమ్. ౫౨

అభ్యజ్య మధుసర్పిర్భావ్యం పిచుష్లోతా ౭ వకుంతమ్,

సూత్రేణాగాధశిథిలం బద్ధ్యా చూర్ణైరవాకిరకా. ౫౩

శోణితస్థావనైర్వృద్ధ్యమాచారం చా దిశేత్తతః,
సప్తాహదామతైలాక్షం శనైరపనయేత్పిచుమ్. ౫౪

సుదూఢం జాతరోమాణం శ్లిష్టసంశయస్థిరమ్,
సువర్ణాణం సురాగం చ శనైః కర్ణం వివర్ధయేత్. ౫౫

తలవెండుకల నొకటిగచేర్చి కట్టి చెవులను వేధించి హోపమును వెలిపఱచి మరల చెవిని హెచ్చుతక్కున లేక సమముగచేర్చి తేనె నెయ్యి వీనినిబూసి ఖండవస్త్రమును జుట్టి నూలుతో మిగులగట్టిగ మిగులవదులుగ లేక కట్టుకట్టవలయును. ప్రణమునుశమింపఁ జేయునట్టి యప్తిమధుక గైరికాచూర్ణములను బూసి ప్రణములయందు హితమైన అన్న పానాదుల నిష్పించవలయును. ఏడు దినములపైని వైవస్త్రఖండమునకు నువ్వులనూనె నుబూసి మెల్లమెల్లగ తీసివేయవలయును. చెవులయందు ప్రణము శమించి వెండుకలు మొలిచి సంధిసరిగాచేరి గెట్టిగనై శరీరముతో తుల్యమైనవర్ణము గలిగియుండిన పిదపమెల్ల మెల్లగ యాకర్ణమును వృద్ధిజేయవలయును.

— ౧౭ కర్ణవర్ధనతైలము. ౧౭ —

జలశూకస్పృయంగుప్తా రజన్యో బృహతీద్వయమ్,
అశ్వగంధాబలాహస్తిపిప్పలీగౌరసర్వ పాః. ౫౬

మూలం కోశాతకా * శ్వఘ్నరూపికాన వ్రపర్ణజమ్,
ఛుఛుందరీకాలమృతాగృహం మధుకరీకృతమ్ ౫౭

జంతూకా జలజన్మాచ తథా శాబరకందకమ్,
ఏభిః కల్కైః ఖరం పక్వం సతైలం మాహిషం ఘృతమ్. ౫౮

హస్త్యశ్వమూత్రేణ పరమభ్యంగాత్కర్ణవర్ధనమ్,

నాచు, (అనఁగా పాచి) దూలగొండి, పసుపు, మ్రొవసుపు, చిన్నములక, పెద్దములక, పెన్నేరుగడ్డ, చిట్టాముట్టి, ఏనుగుపిప్పళ్ళు, తెల్లవాలు, బీర, గన్నేరు, జిల్లేడు, ఏడాకులపాన్న వీనివేళ్ళు యుక్తకాలములో స్వయముగ వృత్తిజెందిన చుంచెలక, తుమ్మెదల చే కట్టబడిన మట్టిగూడు, జంతూకా (అనఁగా లక్క, జలగలు, వెల్లుల్లిగడ్డలు వీనిని సమ భాగములుగ గ్రహించి నూరి బఠై నేతిలో కలిపి ఆందులో యేనుగమూత్రము గుఱ్ఱపు మూత్రము నువ్వులనూనె వీనిని కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి ఖరపాకముగ దించు కొని యభ్యంజనము చేసిన చెవులు వృద్ధిజెందును.

ॐ నాసికాశ్చేదనశ్చ ॐ

అథ కుర్యాద్వయస్థస్య ఛిన్నాం శుద్ధస్య నాసికామ్. ౫౯

ఛింద్యాన్నాసా సమం పత్రంతత్తుల్యం తత్ కపోలతః,
త్వజ్ఞాంసం నాసికాసన్నే రక్షంస్తత్తనుతాం నయేత్. ౬౦

సీవ్యేద్గండం తతస్సూచ్యా సేవిన్యా పిచుయుక్తయా,
నాసాచ్ఛేదే చ లిఖితే పరివర్త్యోపరి త్వచమ్. ౬౧

కపోలబంధం సందధ్యాత్సీవ్యేన్నాసాం చ యత్తుతః,
నాడీభ్యాముక్తి పేదంతస్సుఖోచ్ఛ్వాసప్రవృత్తయే. ౬౨

ఆమతై లేన సిక్త్యా తు పతంగమధుకాంజనైః,
శోణితస్థాపనై శ్చాన్వైస్సుశ్లత్నైరవచూర్ణయేత్. ౬౩

తతో మధుఘృతాభ్యక్తం బధ్వా చారికమాదిశేత్,
జ్ఞాత్వావస్థాంతరం కుర్యాత్సద్యోవ్రణవిధింతతః. ౬౪

ఛింద్యా ద్రాఢేధికం మాంసం నాసోపాంతే చ చర్శవత్,
సీవ్యే త్రతశ్చసుశ్లత్నం హీనం సంవర్ధయేత్పునః. ౬౫

యావదవయస్సుకలవాఁడును శుద్ధకరీఁముకలవాఁడునైన మనుజునికి ముక్కుతెగి పోయినచో ముక్కుకు సమముగ నేదైన నొక పత్రమును ఛేదించి యాపత్రమునకు సమముగ చెక్కిళ్లలో ముక్కునకు సమీపప్రదేశమునందుండు చర్మమాంసముల కపాయము కలుగనియ్యక ఛేదించి యచట యాపత్రమును నిచి పిచువుతో గూడియుండు సేవని యనునూదిచే చెక్కిళ్లను కుట్టవలయును. పిదప తెగిపోయిన ముక్కును వంకరలేక కోసి దానిపై చెక్కిళ్లలోనుంచి యెత్తిన చర్మమును నిచి మిగుల ప్రయత్నముతో కుట్టవలయును. పిదప శ్వాసము బైలువెడలుటకై కుట్టినచర్మమునకు లోప్రదేశమున నన్నుగనుండు వెదురు బద్దలను నిచి కొంచెము పైకెత్తవలయును. పిదప పచ్చివిగనుండు నువ్వులనూనెను పైచర్మమునకు చరిమి రక్తచందనము, యష్టిమధుకము, సౌపిరాంజనము వీనిమార్గముచేతను రక్తమును నిలుపునట్టి నూత్రస్థానమునందు సిరావ్యధవిద్యధ్యాయములో చెప్పియుండు ద్రవ్యముల మార్గములచేతను అమార్గమును ప్రయోగించి తేనె అవునెయ్యి వీని నేకముచేసి పూసి వస్త్రఖండముచేకట్టి స్నేహకర్మధ్యాయములో చెప్పియుండు అహారాదులను యిప్పించవలయును. ఆపస్థా విశేషమును తెలిసికొని సద్యోవ్రణప్రతిషేధమునకు జెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును. వ్రణము కమి

చిన పిదప నాసికాసమీపమునందు స్వభావమునకంటె అధికముగ వృద్ధిజేందియుండు చర్మమాంసములను ఛేదించి మరల కుట్టవలయును. చర్మమాంసములు వృద్ధిజేందక తగ్గి యుండినచో తైలానులచే దానిని వృద్ధినిొందింపవలెను.

— సద్యశ్శిన్న నాసికాచికిత్స. —

నివేశితే యథా న్యూనం సద్య శ్శేదేఽప్యయం విధిః,

ముక్కుతెగినయెడల నాసికను ముందువలె స్వస్థానమునం దునిచి పైచెప్పిన ప్రకారము చికిత్సలను చేయవలయును.

— శిశ్నోవచికిత్స. —

నాడీయోగాద్విసౌప్తన్య నాసాసంధానవిద్విధిః.

౩౬

పెదవులుతెగినచో నాసాచ్ఛేదచికిత్సలోజెప్పిన నాడీయోగముతక్కు తక్కిన నాసాచ్ఛేదచికిత్సావిధానముల జేయునది.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

వసు సేనిమిదవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ఏకోనవింశాధ్యాయము.

అవ కర్ణలోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము ప్రతిజ్ఞానుసారముగ నాసారోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

నాసారోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతో నాసారోగవిజ్ఞానీయం వ్యాఖ్యాన్యమః,

ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

కర్ణలోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము నాసికయందు జనించురోగములను తెలియపఱచునట్టి నాసారోగవిజ్ఞానీయమును నీయాధ్యాయమును వినరించెదము.

—౧౭ పీఠసరోగోత్పత్తి. ౧—

అవశ్యాయానిలరజోభాష్యాతిస్వప్నజాగరైః,

సీచాత్యుచ్చపధానేన వీతేనాన్యేన వారిణా.

అత్యంబుపానరమణభర్ది బాష్పగ్రహదిభిః,

రుద్ధా వాతోల్బణా దోషాః నాసాయాం స్త్యానతాం గతాః. ౨

జనయంతి ప్రతిశ్యాయం వర్ధమానం క్షయప్రదమ్,

మంచ గాలి దుమ్ము పీనిలో తిరుగులాడుటవలనను అధికముగ మాటలాడుట వలనను విశేషముగనిద్రించుటవలనను రాత్రులయందు నిద్రించకుండుటవలనను మిక్కిలి యెత్తులేనిదియు లేక కడుయెత్తుగనుండునదియునైన తలగడమిద శిరము నుంచుకొనుట వలనను అన్యదోజలమును పానముచేయుటవలనను ఉదకము నధికముగ త్రాగుటవలనను మిక్కిటముగ స్త్రీసంభోగము చేయుటవలనను ఐమన దుఃఖముల నణచికొనుటవలనను త్రిదోషములు ప్రకోపించి వాతాధిక్యముతోగూడి ముక్కునందుజేరి గట్టిగనై పీఠసరోగమును కలగజేయును దీనికి చికిత్సచేయుకయపేక్షించినచోక్షయరోగము పుట్టును.

పీఠస సామాన్యలక్షణము తంత్రాంతరమున నిట్లు చెప్పబడెను:—

“మస్తులజ్ఞోచిత శ్లేష్మాయదా పిత౯ద్విదహ్యతే, తదా సృష్టిచ్చిలం నాసా బహుసింహానకం స్రవేత్, సకణ్ణాదాహపాకం తంతు విద్యాద్ధి పీఠసమ్” (శిరమునం

దలి మెదడును తగినశ్లేష్మము పిత్తముచే దపింపబడినయెడ రక్తముతోగూడి పిచ్చిలం బైనశ్లేష్మము నాసారంస్థములనుండి యేడలేక ప్రవించును. అట్టియెడ దురదయు మంటయు కల్గి పుండగును. దీనిని పీనసమనియెదరు. అనిభావము.)

—ॐ వాతజపీనసరోగలక్షణము. ॐ—

తత్ర వాతాత్ప్రతిశ్ఛాయే ముఖశోషో భృశం తుషః. 3

ఘ్రాణోపరోధనిస్తోదదంతశంఖశిరోవృథాః,

కీటకా ఇవ సర్పంతి మన్యతే పరితో భ్రువా. ౪

స్వరసాదభ్యిరాత్వాకశ్శిశిరాచ్ఛకఘస్రప్రితిః,

వాతమువలన జనించిన పీనసరోగమునందు నోరెండుట, మిక్కిలి తుమ్ములు గలుగుట, ముక్కడచికినుట, ముక్కులో పోట్లుకలుగుట, దంతములు కణతలు శిరము పీనియందు నొప్పికలుగుట, కనుబొమలకు నలుప్రక్కల క్రిములు సంవర్చియగుట లుండుట, స్వరవోనికలుగుట, చల్లగ స్వచ్ఛముగనుండు కఫము వెడలుట, చిరకాలముమీద పాకమును జెందుట ఇవి కలిగి యుండును.

—ॐ పిత్తజపీనసరోగలక్షణము. ॐ—

పిత్తాత్ప్రస్థాజ్వరఘ్రాణపిటకాసంభవభ్రమాః. ౫

నాసాగ్రపాకో రూక్షోష్ణస్తామ్రవీతకఘస్రప్రితిః,

పిత్తమువలన జనించిన పీనసరోగమున దప్పి జ్వరము ముక్కునందు పొక్కులు భ్రమముముక్కుకొనయందు వ్రణముజనించును. మతీయు నెఱ్ఱిగ పచ్చగ ఉష్ణముగ రూక్ష గనుండు కఫమువెడలును.

—ॐ కఫజపీనసరోగలక్షణము. ॐ—

కఫాత్కాసోఽరుచిశ్వాసో వమధుర్గాత్రగౌరవమ్. ౬

మాధుర్యం వదనే కంఠాస్నిగ్ధశుక్లఘనా స్త్రుతిః,

కఫమువలన జనించిన పీనసరోగమున కాసము, అరుచి, శ్వాసము, వాంతి, శరీర గురుత్వము నోటియందు మాధుర్యము శరీరమునందు దురద తెల్లగ గట్టిగ స్నిగ్ధముగ నుండు కఫమువెడలుట ఈలక్షణములు కలిగియుండును.

—ॐ స్నిహితజపీనసలక్షణము. ॐ—

సర్వజౌలక్షణైస్తురైవరకస్సద్వృద్ధిశాంతిమాకా. ౭

ప్రితోఽమువలన జనించిన పీనసరోగమునందు పైవాతాదులకు పేరుపేరజెప్పిన పీనసరోగలక్షణములన్నియు కలిగి యుండును. అవి ఆకారణముగనే వృద్ధిజెంది మరల కమించును.

—౧౦ రక్తజసీనసలక్షణము. ౧౦—

దుష్టం నాసాసిరాః ప్రాశ్య ప్రతిశ్చాయం కరోత్త్యసృక్,
ఉరసస్సుప్తతా తామ్రనేత్రత్వం శ్వాసపూతితా. ౮
కంఠా శ్శోత్రాక్షనాసాసు పిత్తోక్తం చాత్ర లక్షణమ్,

రక్తము దుష్టమై నాసికయందలి సిరలనుజేరి పీనసరోగమును కలుగజేయును. దీనియందు రొమ్మునొప్పి నేత్రములయం దెరుపువర్ణము దుర్గంధయు క్తమైన శ్వాసము, చెవులు, నేత్రములు, ముక్కు వీనియందు దురద, పిత్తజ పీనసమునకు చెప్పియుండు లక్షణములు కలిగియుండును.

—౧౧ దుష్టపీనసరోగలక్షణము. ౧౧—

సర్వ ఏవ ప్రతిశ్చాయా దుష్టతాం యాంత్యపేక్షితాః. ౯
యథోక్తోపద్రవాధిక్యాత్స సర్వేంద్రియతాపనః,
సాగ్నిసాదజ్వరశ్వాసకాసోరఃపార్శ్వవేదనః. ౧౦
కుష్మత్సకస్నాద్భహుశో ముఖదార్గంధ్యశోఫకృత్,
నాసికాక్లేదనంశోషశుద్ధిరోధకరో మువహః. ౧౧
పూయోపమా సితా రక్తగ్రథితా శ్లేష్మసంస్మృతిః,
మూర్ఛంతి చాత్ర కృమయో దీర్ఘస్థిగ్రాసితాణవః. ౧౨

పైచెప్పిన పీనసరోగములకు చికిత్సజేయక యుపేక్షించిన యవి దుష్టంబులగును. అపుడధికోపద్రవములు చతురాదీంద్రియములయందు విశేషతాపము, అగ్నిమాం ద్యము, జ్వరము, శ్వాసము, కాసము, రొమ్మునొప్పి, పక్కశూలలు కలుగును. ఇది దుష్టపీనసమనబడును. కారణములేకయే ఇలువారు వృద్ధిజెందును. మఱియు దీనిలో నోటియందు దొర్గంధ్యము వాపుకలుగును. ముక్కులయందు చీమిడికారును. నాసిక యందును నాసికావ్వారము లడచికొనును. చీమువలె తెలుపువర్ణముగలదిగ రక్తముతో గూడినదిగనుండు శ్లేష్మస్రావము కలుగును. నిడుపుగ నున్నగ తెల్లగ అణువువలెనుండు నవిగనుండు క్రిములు విశేషముగ జనించును.

—౧౨ పక్వపీనసరోగలక్షణము. ౧౨—

పక్వలింగాని తేష్వంగలాఘవం క్షునధోశ్మయః,
శ్లేష్మా సచిక్కణః పీతో జ్ఞానం చ రసగంధయోః. ౧౩

శరీరము లఘువుగనుండుట, కాసము శమించియుండుట, పసుపువర్ణముగ గట్టిగ నుండు శ్లేష్మము వెడలుట, రసగంధజ్ఞానముగలుగుట ఈలక్షణములు పక్వముజేందిన పీనసరోగమునందు కలిగియుండును.

—ॐ తువధురోగలక్షణము. ౧౮—

తీక్ష్ణఘ్రాణోపయోగార్కరశ్మినూత్రత్పణాదిభిః,

వాతకోపిభిరనైవ్రావా నాసికాతరుణాస్థిని.

౧౮

విఘట్టితే ౭నిలః క్రుద్ధో దుద్ధశ్శృంగాటకం వ్రజేత్,

నివృత్తః కురుతే ౭త్యర్థం తువధుం స భృశం తువః.

౧౯

కారముగనుండు మిరియాలు మొదలగువాని నాఘ్రాణింపట, సూర్యరశ్మి నూలు తృణము మొదలగునవి, వాతప్రకోపకరములైన వస్తువులు పీనసంబంధము నాసిక యందలి తరుణాస్థికి కలిగినచో వాతము ప్రకోపమునుజేంది అడ్డగింపబడి శృంగాటకా స్థిని చెరచును. అది మరలి వచ్చునపుడు మిక్కుటముగ తుమ్ములను కలుగజేయును. తువధువనబడును.

—ॐ నాసికాశోషరోగలక్షణము. ౧౯—

శోషయేన్నాసికాస్త్రోతః కఫం చ కురుతే ౭నిలః,

శూకపూర్ణాభనాసాత్వం కృచ్ఛాద్దుచ్ఛ్వాసనం తతః.

౧౯

స్మృతో ౭ సా నాసికాశోషః.

వాతము ప్రకోపించి నాసికాద్వారమును కఫమును శోషింపజేయును. దానివలన నాసికమునందు ముండ్లుండునటు లుండును. కడుకష్టముమీద శ్వాసమువెడలును. ఇది నాసికాశోషముని చెప్పబడును.

—ॐ నాసానాహరోగలక్షణము. ౨౦—

నాసానాహే తు జాయతే,

నధత్వమివ నాసాయాః శ్లేష్మరుద్ధేన వాయునా.

౧౨

నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసనసంరోధాత్సీగ్రీతసీ సంవృతే ఇవ,

నాసానాహరోగము జనించియుండిన యెడల ముక్కు బంధించినట్లుండును.

కముతోవ్యాప్తంబైన వాతముచే నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసములు నడ్డగింపబడుటవలన నాసికా శ్వాసములు మూయబడినట్లుండును.

—ॐ ఘ్రాణపాకరోగలక్షణము. ॐ—

పచేన్నాసాపుటే పిత్తం త్వజ్ఞానంసం దాహశూలవత్.

౧౮

స ఘ్రాణపాకః.

పిత్తము నాసికాద్వారమునందలి చర్మమాంసములను పాకముజేయును. దాని వలన నాసికమునందు మంటశూలలు కలుగును. ఇది ఘ్రాణపాక మనఁబడును.

—ॐ ఘ్రాణస్రావరోగలక్షణము. ॐ—

స్రావస్తు తత్సంజ్ఞశ్లేష్మసంభవః,

అచ్ఛ్చ జలోపమోం జస్రం విశేషాన్నిశి జాయతే.

౧౯

ముక్కులో శ్లేష్మమువలన స్వచ్ఛముగ ఉదకముతో తుల్యముగ నుండుస్రావ మెల్లప్పుడు కలుగును. ఇది విశేషముగ రాత్రులయందు కలుగును. దీనికి ఘ్రాణస్రావ మను పేరుగలదు.

—ॐ ప్రవృద్ధపీనసలక్షణము. ॐ—

కఫః ప్రవృద్ధో నాసాయాం రుద్ధ్వా ప్రోతాంస్యపీనసమ్,

కుర్యాత్సముద్గురం శ్వాసం పీనసాధికవేదనమ్.

౨౦

అవేరివ స్రవత్ప్రస్థ ప్రక్లిన్నా తేన నాసికా,

అజస్రం పిచ్ఛిలం పీతం పక్వం సింఘాణకం ఘనమ్.

౨౧

కఫము నాసికమునందు నృద్ధిజెంది ప్రోతస్సుల నడ్డగించి పీనసరోగమునకంటె నధికములగు నుపద్రవములు కలదియు గుట్టుగుట్టుమను శబ్దముతో గూడినదియునగు శ్వాసమును కలుగజేయును. మేకముక్కులో కారుచుండునట్లు చీమిడి జిగటగ పసుపు వర్ణముగ పక్వముగ గట్టిగ నెల్లప్పుడు కారుచుండును.

—ॐ దీప్తిరోగలక్షణము. ॐ—

రక్తేన నాసాదగ్ధేన బాహ్యంతస్సర్వనాసహః,

భవేద్ధూమోపమోచ్ఛ్వాసా సా దీప్తి ర్దహతీవచ.

౨౨

దుష్టరక్తముచే నాసికము బాహ్యభ్యంతరముల స్పర్శను గహించలేనిదిగ పొగ వలెనుండు శ్వాసముతో గూడినదిగ నుండును. దీనికి దీప్తియని పేరుగలదు.

—ॐ పూతినాసరోగలక్షణము. ॐ—

తాలుమూలేమలై ద్దృష్టైర్నాసితో ముఖనాసికాత్,

శ్లేష్మా చ పూతిర్నిర్గచ్ఛేత్పూతినాసం వదంతి తమ్.

౨౩

తాలు (లోదాడ) మూలప్రదేశమునందు దుష్టంబులైయుండు వాతాడ దోషములచే నోటివలన దుర్గంధయు క్తమైన కఫము నాసికాద్వారమున దుర్గంధయు క్తమైన వాతము వెడలును. దీనిని పూతినాసరోగ మనియెదరు.

— ౧౭ పూయర క్తరోగలక్షణము. ౧౭ —

నిచయాదభిఘాతాద్వా పూయాసృజ్నాసికా స్రవేత్.

తత్పూయర క్తమాఖ్యాతం శిరోదాహరుజాకరమ్.

౧౮

సన్నిపాతమువలన గాని ఆభిఘాతమువలనగాని చీముతో గూడియుండు రక్తము నాసికాయందుండి స్రవింపును. ఇది పూయర క్తరోగమని జెప్పబడును. ఈరోగమువలన శిరమునందు నొప్పి మంట కలుగును.

— ౧౯ పుటకరోగలక్షణము. ౧౯ —

పిత్తజ్లేష్ణాచరుద్ధోఽంతర్నాసాయాం శోషయేన్నరుత్,

కఫం సశుష్కపుటతాం ప్రాప్నోతి పుటకంతు తత్.

౨౦

వాతము పిత్తజ్లేష్మములచే నడ్డగించబడి నాసిక లోభాగమునందలి కఫమును శోషింపజేయును. ఆకఫము యెండి యుంటగనగును. దీనిని పుటకమనియెదరు.

— ౨౧ నాసికార్కాదిలక్షణము ౨౧ —

అర్యోఽర్బుదాని విభజేద్దోషలింగై ర్యథాయథమ్,

సర్వేషు కృచ్ఛాగ్రిచ్ఛ్వాసనం పీనసః ప్రతతం తుషః.

౨౨

సానునాసికవాదిత్వం పూతినాసశ్శిరోవ్యథా,

నాసికార్కన్యులను నాసికార్బుదములను వాతాదిదోష లక్షణంబులచే వాని వానిభేదములను తెలిసికొనవలయును. నాసికార్క నాసికార్బుద రోగములయందు కడు గష్టముమీద క్వాసమువెడలును. పీనసము ఎల్లప్పుడు కాసము ముక్కులో మాటలాడుట నాసికాయందు దుర్గంధము తలనొప్పి యివి కలిగియుండును.

— ౨౩ యాఘ్రపీనసము. ౨౩ —

అష్టాదశానామి త్యేషాం యాపయేద్దుష్ట లేపనమ్.

౨౪

వైసజెప్పిన పదునెనిమిది పీనసరోగములలో దుష్టపీనసమును రోగ మసాధ్యంబగుటవలన యాఘ్రంబుగనుండును.

ఇది అష్టాంగస్మాదయమునందలి ఉత్తరతంత్రము

పందొమ్మిదవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ ర స్తు.

వింశాధ్యాయము.

అవ. నాసారోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము వాని చికిత్సలను తెలియ
పఱచుటకై నాసారోగ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

నాసారోగ ప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతో నాసారోగ ప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతి హ స్వాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

నాసారోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము నాసికాద్వారములందు జనిం
చెడి పీనసాది రోగచికిత్సలను తెలియఱుటచునట్టి నాసికారోగ ప్రతిషేధమును నీ
యాధ్యాయమును వివరించెదము.

— పీనసారోగ సామాన్యచికిత్స. —

సర్వేషు పీనసేష్వాదా నివాతాగారగో భవేత్,

స్నేహనస్వేదవమనధూమగంధూషధారణమ్. ౧

వాసో గురూష్ణం శిరసస్సుఖునం పరివేష్టనమ్,

లఘ్విష్ణులవణం స్నిగ్ధముష్ణం భోజనమద్రవమ్. ౨

ధన్వమాంసగుడక్షీరచణక త్రికటూత్కటమ్,

యవగోధూమభూయిష్ఠం దధిదాడిమసాధితమ్. ౩

బాలమూలకజో యూషః కుళుత్థితౌశ్చ పూజితః,

కవోష్ణం దశమూలాంబు జీర్ణాం వా వారుణీం పిబేత్. ౪

జుఘేచ్ఛోరక తర్కారీవచాజాజ్యవకుంచికాః,

పీనసారోగము లన్నిఁటియందును తొలుత రోగిని గాలిలేని గృహములో నుండు
వటుల చేయవలయును. మఱియు వానికి స్నేహపానము స్వేదకర్మము వమనము ధూమ

పానము గంధూషధారణము వీనిని చేయించవలయును. గురువుగను ఉష్ణముగను నుండు పట్టుపస్త్రములు కాలవలు వీనిని శిరమునకు గట్టిగ మట్టుకొనునటుల చేయవలయును. ఉష్ణ, పులుసు స్వల్పముగ చేర్చఁబడినదియు ఘృతాదిస్నేహములతోఁ గూడినదియు ద్రవముకానిదియు ఉష్ణముగనుండునదియు నైన భోజనము నిస్సించవలయును. బాంగళి దేశమాంసము, బెల్లము, ఆవుపాలు, పెనగలు, త్రికటుకములు యివి అధికముగ చేర్చఁ బడిన యవాన్నములను గోధూమాన్నములను పెరుగు దానిమృపండు వీనితోఁ బక్వము చేయఁబడిన కాకములను, రేతముల్లంగికట్టును ఉలవలకట్టును ఇస్సించవలయును. సుఖోష్ణముగనుండు దశమాలకషాయమునుగాని పాతదిగనుండు వారుణియను మధ్యమును గాని పానము చేయించవలయును. కనోరములు, తక్కులి, వసు, జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ వీని నాహూనింపఁ జేయవలయును.

— ౧౭ పీనసరోగమునకు వోహాదిగుటికలు. ౧౭ —

వోహతాళీనచవికాతి త్రిడికాన్లు వేతసమ్.

౫

సాగ్నవ్యజాజీద్విపలికా త్వగేలాపత్రపాదికమ్,

జీర్ణాద్ధడాత్తలాధేన పక్షేన వటకీకృతమ్.

౬

పీనసశ్వాసకాసఘ్నం రుచిస్వరకరం పరమ్,

త్రికటుకములు, తాళిసపత్రి, చవ్వము, చింతపండు, పుల్లప్రబ్బలి, చిత్తమూలము, జీలకఱ్ఱ యివి దినుసుకు రెండుపలములు. అవంగపట్ట, వీలకలు, జాపత్రి యివి దినుసుకు ఒకపలము. వీనిని ఏబదిపలముల పాతబెల్లముతో పక్వముచేసి గుటికలు చేయవలయును. ఇది పీనసము, శ్వాసము, కాసము వీనిని పోఁగొట్టును. రుచిని పుట్టించును. కంఠస్వరమును చక్కపరచును.

— ౧౮ పీనసరోగమునందు ధూమపానము. ౧౮ —

శతావళ్య త్వగ్బలామూలం శోభనాకై రండబిల్వజమ్.

2

సారగ్వధం పిబేద్ధూమం వసాజ్యమదనాన్వితమ్,

అథవా సఘృతాన్ సక్తూన్ కృత్వా మల్లకసంపుటే.

౩

సదాప, అవంగపట్ట, చిట్టాముట్టి, దుండిలపువేళ్లు, ఆముదపుచెట్టువేళ్లు, మారేడు వేళ్లు, రేలవేళ్లు, కొవ్వస, ఆవునెయ్యి, మ్రంగపండు వీనిని నిప్పులోపైచి యాధూమమును పీల్చినలెను. లేక గుడ్డ సంపుటమునందు నేతితోడ సత్తులను చేర్చి యాధూమమును పానము చేయించవలయును.

—ॐ పీనసరోగమునందు వర్జనీయములు. ॐ—

త్యజేత్సాన్నివం శుచం క్రోధం భృశం శయాశ్చం హిమం జలమ్,
పీనసరోగము గలవాఁడు కిరస్నానము, శోకము, కోపము, విశేషనిద్ర, శీతోష్ణ
కము వీనిని వర్జింపవలయును.

—ॐ వాతపీనసచికిత్స. ॐ—

పిబేద్వాతప్రతిశ్యాయే సర్పిర్యాతఘ్నసాధితమ్.

౯

పటుపంచకసిద్ధంవా విదార్యాదిగణేన వా,

స్వేదనస్యాదికాం కుర్యాత్ చికిత్సామర్దితోదితామ్.

౧౦

వాతమువలన జనించిన పీనసరోగమునందు వాతహరములగు సన్నరాష్ట్రము మొద
లయిన ద్రవ్యములతో పక్వము చేయబడిన ఘృతమునుగాని, లేక సైంధవలవము
మొదలగు నైదువిధములయిన లవణములతో పక్వము చేయబడిన ఘృతమునుగాని విదా
ర్యాది గణద్రవ్యములతో పక్వముచేయబడిన ఘృతమును గాని పానము చేయించవల
యును. అర్దితవాతమునకు చెప్పియుండు స్వేదనము నస్యము మొదలగుచికిత్సలను చేయించ
వలయును.

—ॐ పిత్తజరక్తజపీనసరోగచికిత్స ॐ—

పిత్తరక్తోత్థయోః పేయం సర్పిర్గుధురక్తైశ్శృతమ్,

పరిషేకాన్ ప్రదేహం చ్చ శీతైః కుర్వీత శీతలాన్.

౧౧

పిత్తమువలన జనించిన పీనసరోగమునందు రక్తమువలన కలిగిన పీనసరోగము
నందును మధురద్రవ్యములతో పక్వముచేయబడిన ఘృతమును పానము చేయించవల
యును. శీతపీర్వముగల ద్రవ్యములతో పరిషేకప్రదేహములను చేయించవలయును.

—ॐ పిత్తజాదిపీనసములకు నావనతైలము. ॐ—

ధవత్వక్రిఫలాశ్యామాశ్రీవర్ణియప్తి*బిల్వకైః,

క్షీరే దశగుణే తైలం నావనం సనిశైః పచేత్.

౧౨

నువ్వులనూనె యొకభాగము దానికి పదింతలు అవుపాలు వీని నొకటిగచ్చే దాని
లో చండ్రపట్ట, త్రిఫలములు, నల్లగుగంధిపాల, తక్కుడ పీల్చనలెను. అతిమధురము,
మారేడు, వసపు వీనిని సముభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి తైలపాకవిధిగ
పక్వముచేసి పిత్తజరక్తజ పీనసరోగములయందు నస్యము చేయించవలయును.

* తిల్యకైః.

—౧౭ కఫజపీనసచికిత్స. ౧౭—

కఫజే లంఘనం తేపః శిరసో గౌరసర్వపైః,
సత్కారం వా ఘృతం పీత్వా వమేత్ప్రైస్తే నావనమ్. ౧౩
బస్తాంబునా పటువ్యోషవేల్లవత్సకజీరకైః,

కఫమువలన జనించిన పీనసరోగములకు లంఘనము వేయించవలయును. తెల్ల ఆవాలను నూరి శిరమునకు పట్టు వేయవలయును. ఆవు నెయ్యిలో యవక్షారమును చేర్చి వమనము చేయించవలయును. త్రికటుకములు, సైంధవలహము, వాయువిడంగములు, కొడిసెవిత్తులు, జీలకఱ్ఱ కీనిని గొత్తెమూత్రముతో నూరి నస్యముచేయించవలయును.

—౧౮ సన్నిపాతపీనసచికిత్స. ౧౮—

కటుతీత్యైగులతైర్నసైశ్చ కబలైస్సర్వజం జయేత్. ౧౪

సన్నిపాతమువలన జనించిన పీనసరోగమునకు కటువుగ తీక్ష్ణముగనుండు ఘృతమును, పానమునకును, నస్యమునకును, కబలగ్రహమునకును ఉపయోగించవలెను.

—౧౯ దుష్టపీనస శమనోపాయము. ౧౯—

యత్కుక్రిమిక్రమం కుర్వత్ యాపయేద్దుష్టపీనసమ్,

దుష్టపీనసరోగమునకు యత్కురోగ చికిత్సలు క్రిమిరోగచికిత్సలు చేయించిన తత్కాలమునకు మాత్రము శమనము నొందును. ఇది యాప్యంబగుటవలన నిశ్శేషముగ నివర్తింపనేరదు.

—౨౦ దుష్టపీనసహరవర్తి. ౨౦—

వ్యోఘోరుబూకక్రిమిజిద్దాహమా ద్రిగదేంగుదమ్. ౧౫

వార్తాకబీజం త్రివృతా సిద్ధార్థః పూతిమత్స్యకః,

అగ్నిమంథస్య పుష్పాణి పీలుశిగుఢలాని చ. ౧౬

అశ్వవిద్రసమూత్రాభ్యాం హస్తిమూత్రేణ చైకతః.

క్షౌమగర్భాం కృతాం వర్తిం ధూమంఘ్రాణాన్యతః పిబేత్. ౧౭

త్రికటుకములు, ఆముదపువిత్తులు, వాయువిడంగములు, దేవదారు, అతిసన, చెంగల్యకోస్తు, గారెపండు, వంగవిత్తులు, తెగడ, తెల్లవాలు, పూతిమత్స్యకము (అనగా క్రాసుగు), హరసెల్లిపూలు, గోగువిత్తులు, మునగవిత్తులు పీసిని గుఱ్ఱపు విష్ణుసము గుఱ్ఱ

పుమాత్రము ఏనుగుమాత్రము వీనితోనూరి తెల్లపట్టుగుడ్డలోనుంచి వర్తిజేసి యావర్తి ధూమమును నోటిచేతను ముక్కుచేతను పీల్చినట్లు చేయించవలయును.

— ౭౭ తువధురోగచికిత్స. ౭౭ —

తువధౌ పుటపాకాఖ్యే తీక్షణైః ప్రధమనం హితమ్,

తువధు (తుమ్మల) రోగమునందును, పుటపాకరోగమునందును తీక్షణములగు ద్రవ్యముల చూర్ణముజేసి నాసారంభములచే పీలువవలెను.

— ౭౮ తువధురోగమునకునస్యము. ౭౮ —

శుంఠీకుష్ఠకణావేల్ల ద్రాక్షాకల్మకషాయవత్.

౧౮

సాధితం తైలమాద్యం వా నస్యం తువపుటప్రణుత్,

శుంఠి, చెంగల్వకోష్ఠ, పిప్పళ్లు, వాయువిడంగములు, ద్రాక్ష వీనికల్మకషాయములలో నువ్వులనూనెను గాని ఆపునేతిని గాని కలిపి వక్ర్యముచేసి నస్యము చేయించిన తువ పుటపాకరోగములు హరించును.

— ౭౯ నాసాశోషరోగచికిత్స. ౭౯ —

నాసాశోషే బలాతైలం పానాదౌ భోజనం రుసైః.

౧౯

స్నిగ్ధో ధూమస్తథా స్వేదో నాసానాహేఽప్యయం విధిః,

నాసాశోషరోగమునందు బలాతైలమును పాననస్నాదులయం దుపయోగించవలయును. మాంసరసముతో నాహారము నిప్పించవలయును. స్నిగ్ధమైన ధూమపాన స్వేదకర్మలను చేయించవలయును. నాసానాసాశోగమునందును ఈచికిత్సలనే చేయించవలయును.

— ౮౦ నాసాపాకాదిరోగచికిత్స. ౮౦ —

పాకే దీప్తా చ పిత్తఘ్నం తీక్షణం నస్యాది సంస్కృతౌ.

౨౦

నాసాపాకము దీప్తి అను నీరోగములయందు పిత్తహరచికిత్సలను చేయించవలయును. నాసాస్రావమునందు తీక్షణస్నాదులను చేయించవలయును.

— ౮౧ పూతినాసాదిరోగచికిత్స. ౮౧ —

కఫవీనసవత్పూతినాసావీనసయోః క్రియా,

పూతినాస వీనసరోగములయందు కఫజవీనసమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయించవలయును.

— ౮౨ పూతినాసాదిరోగములకు నస్యము. ౮౨ —

లాక్షాకరంజమరిచ వేల్లహింగుకణాగుడైః.

౨౧

అవిమూత్రద్రుతైర్నస్యం కారయే ద్వమనే కృతే,

పైపూతినాస పీనసరోగములయందు పమనముచేయించి లక్క, క్రాసుగు, మిరియాల, వాయువిడంగములు, ఇంగువ, పిప్పళ్లు, బెల్లము వీనిని మేకమూత్రముతోనూరి నశ్యము చేయించవలయును.

— పూతినాసాదిరోగములకు శిగుబీజాదినస్యతైలము. ౨౦ —

శిగుసింహీనికుంభానాం బీజై స్సవ్యోషసైంధవైః. ౨౧

సవేల్లసురసైస్సైలం నావనం పరమం హితమ్,

మునగవిత్తులు, వ్రాకుడువిత్తులు, దంతివిత్తులు, త్రికటుకములు, సైంధవలవణము, వాయువిడంగములు, తులసి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి నువ్వుల నూనెలో కలిపి పక్వముచేసి నశ్యముచేయించిన పూతినాస పీనసరోగములుహరించును.

— పూయరక్తరోగచికిత్స. ౨౨ —

పూయరక్తే నవే కుర్యాద్రక్తపీనసవత్క్రియామ్. ౨౩

అతిప్రవృద్ధే నాడీవత్.

పూయరక్త రోగమపుడే జనించినదిగనుండిన రక్తపీనసమునకు చెప్పియుండు నటుల చికిత్సచేయవలయును. పైరోగము జనించి బహుకాలమై వృద్ధిజెందియుండిన నాడీవ్రణమునకు చెప్పియుండు చికిత్సను చేయవలయును.

— నాసార్యసర్పదర్శనచికిత్స. ౨౪ —

దగ్ధేష్వర్యోఽర్బుదేషు చ,

నికుంభకుంభసింధూత్థమనోహ్వలవణాగ్నికైః. ౨౪

కల్కితైర్ఘృతమధ్వక్తాం ఘ్రాణే వర్తిం ప్రవేశయేత్,

శిగ్రాద్విదాననం చాత్ర పూతినాసోఽపి తం భజేత్. ౨౫

నాసార్యస్సరోగములందును నాసార్బదరోగములయందును దాహకర్మను చేయించి దంతివేళ్లు, తెల్లతెగడ, సైంధవలవణము, మణికిల, హరిద్రశము, పిప్పళ్లు, చిత్రమాలము అనువానిని నూరి వర్తిచేసి నెయ్యి, తేనె వీనిలో తడిపి నాసికాద్వారములయందు ప్రవేశింపజేయవలయును. పూతినాసరోగముగలవానికిని శిగ్రాద్విదనస్యమును చేయించవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమున

ఇరువదియవంధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ఏకవింశాధ్యాయము.

అవ. నాసారోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము ముఖరోగములను తెలియపఱచునట్టి ముఖరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

ముఖరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతో ముఖరోగవిజ్ఞానం వ్యాఖ్యాన్యమః,

ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

నాసారోగ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పినపిదప ముఖములో (ఆనఁగా నోటిలో) జనించు రోగములను తెలియపఱచునట్టి ముఖరోగవిజ్ఞాన మను నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

ముఖమనః—“ఓష్ఠప్రభృతి ప్రాక్రక్కలకాన్యఖమ్” అను ప్రమాణమునుబట్టి పెదవులు మొదలు కుత్తుక కంఠమువరకుంగల అవయవమునకు ముఖమనిపేరు. అట్టి ముఖమున పెదవులు దంతములు దంతమాలములు తావులు మున్నగు నవయవములం గల్గు రోగములు ముఖరోగములు. అట్టిరోగము లీయాధ్యాయమున వేరువేరలక్షణములతో వివరింపబడును.

—ముఖరోగోత్పత్తికారణము. ౭—

మత్స్యమాహిషవారాహవిశితామకమూలకమ్,

మాషసూపదధిక్షీరసూక్తేక్షురసఫాణితమ్.

౧

అవాక్చయ్యం చ భజతో ద్విషతో దంతధావనమ్,

ధూమచ్ఛర్దనగంఢాపానుచితం చ సిరావ్యధమ్.

౨

క్రుద్ధాః శ్లేష్మోల్బణా దోషాః కుర్వంత్యంతర్ముఖే గదాః,

మత్స్యములు ఎనుఘు పది వీనిమాంసములు, పచ్చిముల్లం గి ఉద్దిపప్ప పెరుగు పాలు కలి చేయబడెనమాషము చెఱుకురసము ఖండశర్కర వీనిని భుజించువారు గను బోర్ల పరుండువారుగను దంతధావనమును చేయనివారుగను ధూమపానము వసున కర్మ గంఢాపాను సిరావేదము వీనిని చేయించుకొనకయందువారుగను ఉండునునుజ అను వాతాదిదోషములు కుశితంబులై శ్లేష్మోల్బణములొగూడి నోటిలోపల పలుతెఱంగ

లైన రోగములను కలుగజేయును. ముఖరోగములలో ఓష్ఠజ్వరోగములు పదునొకండు.
అందు:—

—౨౭ ఖండాష్టరోగలక్షణము. ౨౭—

తత్ర ఖండాష్ట ఇత్యక్తో వాతేనోష్ఠో ద్విధా కృతః. ౩
వాతము పెదవులనడుమ రెండుగాచీల్చును. ఇది ఖండాష్టరోగమనఁబడును.

—౨౮ వాతజ్వరోగలక్షణము. ౨౮—

ఓష్ఠకోపే తు సవనాత్ స్తస్థా వోష్ఠౌ మహారుజా,
దాఢ్యే తే పరిపాఢ్యే తే పరుషాసితకర్కశౌ. ౪
వాతమువలన ఓష్ఠకోపమును రోగము జనించును. దీనియందు పెదవులు స్తస్థము
గను మిక్కిలి నొప్పితో గూడినవిగను రూక్షగను నల్లగను కఠినముగను చీల్చఁబడినటుల
మితిలేనినొప్పితో గూడినదిగను అగును.

—౨౯ పిత్తజ్వరోగలక్షణము ౨౯—

పిత్తాత్తీక్ష్ణానహా వీతౌ సర్వ పాకృతిభి శ్చితౌ,
పిటకాభి ర్భహాక్లేదావాశుపాకౌ.
పిత్తమువలన పెదవులు కారముగల వస్తువులను సహించునందునవిగను పసుపు
వర్ణము కలవిగను ఆ వాలనంటి పిటకలతో వ్యాపించినవిగను అధికస్రావముతో గూడినవి
గను శీఘ్రముగ పాకము జెందునవిగను అగును.

—౩౦ కఫజ్వరోగలక్షణము. ౩౦—

కఫాత్పునః. ౫
శీతానహా గురూ శూనౌ సవర్ణ పిటికాచితౌ,
కఫమువలన పెదవులు శీతవస్తువులను సహించునందునవిగను బరువుగను ఉబ్బినవి
గను పెదవులతో సమానవర్ణముగల పిటకలు గలవిగను అగును.

—౩౧ సన్నిపాతజ్వరోగలక్షణము. ౩౧—

సన్నిపాతా దనేకాభా దుర్గంధస్రావవిచ్ఛితౌ. ౬
అకస్మాన్సానసంశూనరుజా విషమపాశినౌ,
సన్నిపాతమువలన జనించిన ఓష్ఠరోగమునందు పెదవులు నానావర్ణములుగల
పిటకలతో నిండియుండునవిగను దుర్గంధస్రావము కలవిగను బిగటగుండు నవిగను
అకస్మాత్తుగ వాడుట ఉబ్బుట నొప్పి వీనితో గూడినవిగను విషమమైన వ్రణములు
గలవిగను అగును.

—ॐ రక్తజౌష్ఠ్యరోగలక్షణము. ౭౭—

రక్తోపసృష్టే రుధిరం ప్రవతశ్శీణితప్రభౌ.

2

ఖడ్జూరనదృశం చాత్ర క్షీణే రక్తే ర్బుదం భవేత్,

రక్తదోషముచే పెదవులు రక్తస్రావముతోఁ గూడినవిగను రక్తమువలె నెఱుపు వర్ణము గలవిగను అగును. రక్తము క్షీణించినచో ఖడ్జూరపుపండువంటి యాకారముగల అర్బుదము పెదవులయందు జనించును.

—ॐ మాంసజౌష్ఠ్యరోగలక్షణము. ౭౮—

మాంసపిండోపవకా మాంసా

తస్యితాం మూర్భత్క్రిమీక్రమాత్.

౩

మాంసదోషముచే పెదవులు మాంసపిండమువంటి యాకారముగలవిగను క్రిములు విశేషముగ వృద్ధిజెంది యుండునవిగను అగును.

—ॐ మేదోజౌష్ఠ్యరోగలక్షణము. ౭౯—

తైలాభశ్వయంతు క్లేదా నకంఠ్వో మేదసా మృదూ,

మేదోదోషమువలన పెదవులు నువ్వులనూ నెవంటి కాంతిగలవిగను వాపు దురద స్రావము వీనితోఁగూడినవిగను మృదువుగను తీగును.

—ॐ క్షతజౌష్ఠ్యరోగలక్షణము. ౮౦—

క్షతజావనదీర్ఘే తే పాక్ష్యే తే చాసకృత్స్వనః.

౪

గ్రథితౌ చ పునసాస్యితాం కంఠూలా దశనచ్ఛదా,

గాయమువలన పెదవులు చీల్చిఁబడినటులను పలుమారు బద్దలుచేయఁబడినటులను గడ్డలు కట్టియుండునవిగను దురదతోఁ గూడినవిగను అగును.

—ॐ జలార్బుదరోగలక్షణము. ౮౧—

జలబుద్బుదవద్వాతకఘాదోష్టే జలార్బుదమ్.

౫

వాతకఘములవలన నీరుబుగ్గవంటి యాకారముగల జలార్బుదమును రోగము పెదవులయందు కలుగును. ఇటుల పదునొకండు రోగములు పెదవులయందు జనించును.

—ॐ గండాలజీరోగలక్షణము. ౮౨—

గండాలజీ స్థిరశ్శోఘో గంఢేదాహజ్వరాన్వితః,

మంట జ్వరము వీనితోఁగూడినదియు స్థిరముగనుండునదియునగు వాపు చెక్కిల్ల యందు జనించును. ఇది గండాలజీ యనఁబడును. ఇది యొకటి గంఢస్థానమున జనింపు ముఖరోగము.

దంతరోగములు పది. అందు:—

—౧౩ శీతదంతరోగలక్షణము. ౧౩—

వాతాదుష్టనహం దంతాశ్శీతస్పర్శాధికవృథాః.

౧౧

దాల్పంత ఇవ శూలేన శీతాఖ్యో దాలనశ్చ సః,

వాతముచే దంతములు ఉష్ణస్పర్శను సహించునవిగను శీతస్పర్శమువలన అధిరోప ద్రవములు గలదిగను చీల్చబడినటుల మిక్కిలి శూలగలదిగను అగును. ఇది శీతదంత మనియు దాశనమనియు చెప్పబడును.

—౧౪ దంతహర్షరోగలక్షణము. ౧౪—

దంతహర్షే ప్రవాతామృశీతభక్ష్యాక్షమా ద్విజాః

౧౨

భవం త్యమ్నాశనేనైవ సరుజాశ్చలితా ఇవ,

దంతములు పెనుగాలి స్పర్శము నోర్చుకుండునవిగ పుల్లగను చల్లగను ఉండువస్తువుల భక్షణమును సహించకుండునవిగ పుల్లనినస్తువులను భుజించుటవలన నొప్పితోనూడి వలించునటులుండునవిగ నుండును. ఇది దంతహర్ష రోగ మనబడును.

—౧౫ దంతభేదరోగలక్షణము. ౧౫—

దంతభేదే ద్విజాస్తోదభేదరుక్సుటనాన్వితాః.

౧౩

పండ్లయందు పోట్లు బద్దలుచేయబడినటుల భేదన నొప్పి పగుళ్లు ఇవి కలుగును. ఇది దంత భేదమనబడును.

—౧౬ దంతచాలనరోగలక్షణము. ౧౬—

చాలశ్చలద్భిర్దశనై ర్భక్షణాదధికవృథైః,

దంతచాలనమనురోగమునందు దంతములు చలించుచుండును. ఆహారాదులను భుజించుటవలన దంతములయందు అధికపీడకలుగును.

—౧౭ కరాళరోగలక్షణము. ౧౭—

కరాళస్సుక రాళానాం దశనానాం సముద్భవః.

౧౪

కరాళరోగమునందు వికారముగను క్రొత్తగను దంతములు జనించును.

—౧౮ అధిదంతరోగలక్షణము. ౧౮—

దంతాధికోఽధిదంతాఖ్యై స్స చోక్తః ఖిలు వర్ధనః,

జాయతే జాయమానేఽతిరుద్ధాతే తత్ర శామ్యతి.

౧౫

అధిదంతమును రోగమునందు దంతము లధికముగ జనించును. అవి జనించునపుడు దంతములయందు మిక్కిలి శూలకలిగి జనించినలోడనే శమించును. ఇది వర్ధనరోగమనియు అధిదంతమనియుఁ జెప్పఁబడును.

—ॐ దంతశర్కరారోగలక్షణము. ॐ—

అథావనాస్థలో దంతే కథో వా వాతశోషితః,

పూతిగంధః స్థిరీభూతశ్శర్కరా సోఽప్యపేక్షితః.

౧౬

దంతధావనము చేయుటండుటవలన దంతములయందలి మలముగాని కఫముగాని వాతముచే శోషింపఁబడి దుర్గంధయుక్తంబై గట్టిగనగును. దీనికి చికిత్సచేయకుండిన యది శర్కరారోగముగ వగును.

—ॐ కపాలికారోగలక్షణము. ॐ—

శ్వాతయత్యణుశో దంతాత్కపాలాని కపాలికా,

కపాలికాయున దంతరోగమునందు దంతమునందుండి అణుప్రలవలె కొంచెకొంచెముగ కపాలములు (పంటిచెక్కలు) ఊడును.

—ॐ శ్యానరోగలక్షణము ॐ—

శ్యావశ్యాన్యవత్ప్రమాయాతా రక్తపిత్తానిలైర్ద్విజాః.

౧౭

రక్తపిత్తవాతములచే దంతములు శ్యావవర్ణమును జేయును. ఇది శ్యానదంతరోగమనఁబడును.

—ॐ క్రిమిదంతరోగలక్షణము. ॐ—

సమూలం దంతమాశ్రిత్స దోషైరుల్బణమార్పితైః,

శోషితే మజ్జి సుషిరే దంతేఽన్నమలపూరితే.

౧౮

పూతిత్వా త్క్రిమయస్సూక్ష్మా జాయంతే జాయతే తతః,

అహేతు తీవ్రార్తిశమస్ససంగంభోఽసితశ్చలః.

౧౯

ప్రభూతపూయరక్తస్తు స చోక్తః క్రిమిదంతకః,

వాతాధిక్యముతోగూడియుండు దోషములు దంతమాలములను దంతములను ఆశ్రయించి అవలంబించుచున్న శోషింపఁజేయును. అందువలన దంతములయందు ద్వారములు కలుగును. ఆద్వారములయందు దన్నములు నిండి దుర్గంధయుక్తముగ నగుట వలన నందశినూత్కంబులైన క్రిమిలు జనించును. అందువలన కారణము లేకయే దంతములయందు మిక్కిలి యుష్మద్రవములు జనించి యకస్మాత్తుగ శమించును. మఱియు నొప్పి

తోఁ గూడినదిగను నల్లగను చంచలముగను చీము రక్తము స్రవించునదిగను నగును. ఇది క్రిమిదంతరోగమని చెప్పబడును. ఇటుల దంతరోగములు పది చెప్పబడినవి.

దంతమాంసాశ్రయరోగములు పదిమూఁడు. అందు:—

—౧౭ శీతాదరోగలక్షణము. ౧౭—

శ్లేష్మరక్తేన పూతీని వహంత్యస్తమహేతుకమ్. ౨౦

శీర్షంతే దంతమాంసాని మృదుక్లిన్నానితాని చ,

శీతాదోఽసా.

శ్లేష్మరక్తమువలన దంతమాంసములు దుర్గంధయుక్తముగను కారణములేకయే రక్తమును స్రవింపఁజేయునదిగను మృదువుగను క్లిదయుక్తముగను నల్లగను నగును. మఱియు దంతములు రాలిపడును. ఇది శీతాదమని చెప్పబడును.

—౧౮ ఉపకుశరోగలక్షణము. ౧౮—

ఉపకుశః పాకః పితృస్పగుద్భవః. ౨౧

దంతమాంసాని దవ్యంతే రక్తాన్యత్సేధవంత్యతః,

కంఢామంతి స్రవంత్యస్తమాఢ్నాయంతే ౭సృజిన్ధితే. ౨౨

చలా మందరుజో దంతాః పూలివక్త్రం చ జాయతే,

పిత్తరక్తముచే దంతమాంసములయందు పాకము (అనఁగా ప్రణము) జనించును. దీనికి ఉపకుశమని పేరు. దీనియందు దంతమాంసములు మంటకలవిగను రక్తవర్ణములు గను పొడవుగను, దుర్గంధ రక్తస్రావము కలవిగను నగును. రక్తము స్రవించుచుండిన వైదం తమాంసము లుబ్బును. దంతములు చలించునవిగ కొంచెము నొప్పితోఁగూడినవిగ నగును. నోటియందు దుర్గంధము జనించును.

—౧౯ దంతపుష్పటరోగలక్షణము. ౧౯—

దంతయోస్త్రిషు వా శోఘో బదరాస్థినిభో ఘనః. ౨౩

కఘాస్రాత్తీవ రుక్మీఘ్రిం వచ్యతే దంతపుష్పటః,

రెండు లేక మూఁడు దంతములయందు రేగుపండుతో సమానముగను గట్టిగను మిక్కిలి నొప్పితోఁగూడినదిగను ఉండు వాపు శ్లేష్మరక్తమువలన జనించి శీఘ్రముగ పాకమును జెంచును. దీనికి దంతపుష్పటమని పేరు.

—౨౦ దంతవిద్రధిరోగలక్షణము. ౨౦—

దంతమాంసే మలైస్సాస్త్రిహ్యంత్యైవయథుస్సరుః. ౨౪

సగుద్దాహస్సృవేద్భిన్నః పూయాస్రం దంతవిద్రధిః,

రిక్తముతో గూడియుండు వాతాది దోషత్రయంబులచే దంతమాంసమున భావ్యభృంశరములయందు పెద్దదియు శూల మంట వీనితో గూడినదియు నైనవాపు జనించును. అది పగిలినయెడల దానినుండి దుర్గంధయుక్తమైన చీము రక్తము స్రవించును. ఇది దంతవిద్రధి యని చెప్పబడును.

— ౧౧ సుషిరరోగలక్షణము. ౧౧ —

శ్వయధుర్దంతమూలేషు రుజావాక్ పిత్తరక్తజః. ౧౧

లాలాస్రావీ స సుషిరో దంతమాంసప్రశాతనః,

దంతమూలములయందు పిత్తరక్తముచే సుషిరమనుపేరు గలవాపు కలుగును. ఆ రోగమునందు దంతమూలములో నొప్పి కలుగును. జొల్లుకాయను. ఇది దంతమాంసముః కూడిపడునటుల జేయును.

— ౧౨ మహాసుషిరరోగలక్షణము. ౧౨ —

ససన్నిపాతజ్వరవాక్ సపూయరుధిరస్తుతిః. ౧౨

మహాసుషిర ఇత్యక్తో విశీర్ణద్విజబంధనః,

పిత్తరక్తముచే సన్నిపాతజ్వరముతో గూడినదిగ రక్తము చీము వీనిని స్రవింపఁ జేయునదిగనుండు మహాసుషిర మనువాపు దంతమూలములయందు జనించును. దంతబంధములను చెఱుచును.

— ౧౩ అధిమాంసరోగలక్షణము. ౧౩ —

దంతాంతే కీలవచ్చోభో హనుకర్ణరుజాకరః. ౧౩

ప్రతిహంత్యభృవహృతిం శ్లేష్మణా సోఽధిమాంసకః,

శ్లేష్మదోషముచే దవడలు చెవులు వీనియందు విశేషముగ నొప్పిని గలుగఁజేయునట్టి శంకువలె నుండువాపు దంతమధ్యభాగంబున జనించును. ఇందువలన ఆహారమును భుజించుటకు వీలుపడదు. దీనిని అధిమాంసకమని చెప్పుదురు.

— ౧౪ విదగ్ధరోగలక్షణము. ౧౪ —

ఘృష్టేషు దంతమాంసేషు సంరంభో జాయతే మహాక్. ౧౪

యస్మింశ్చలంతి దంతాశ్చ స విదగ్ధోఽభిఘాతజః,

దంతకాష్ఠాదులచే దంతములను గట్టిగ తోమికొనుటవలన దంతమాంసమునందు అభిఘాతము కలుగును. దానిచే మిక్కిలి నొప్పితో గూడిన వాపుకలిగి దంతములను చలంపఁజేయును. దీనికి విదగ్ధమను పేరుగలదు.

—౧౭ గతిరోగలక్షణము. ౧౭—

దంతమాంసాశ్రితా రోగా యస్సాభ్యాసప్యపేక్షతే. ౨౯

అంతస్తస్యాప్రవ దోషస్సూక్ష్మం సంజనయేద్ధత్మ్,

పూయం ముహుస్సాన్తవతి త్వజ్ఞాంసాస్థిప్రభేదినీ. 30

తాః పునః పంచవిజ్ఞేయా లక్షణై స్వైర్యభోదితైః,

దంతమాంసములయందు జనించి యుండు రోగములు సుఖసాధ్యములుగ నుండి నను వానికిఁ దగిన చికిత్సజేయక యుపేక్షించినచో నాదోషము దంతమాంసమునకు లో ప్రదేశమునఁ బ్రవేశించి నూత్నమైన రంధ్రములను కలుగజేయును. దానినుండి పలు మారు చీము స్రవించును. దంతమాంసాదులను పగులగొట్టును. దీనిని గతిరోగమని పవించుదురు. ఇది అయిదువిధములుగ నుండును. వానిలక్షణములను వాతాదిదోషములచే తెలిసికొనవలయును. ఇటుల పదిమూఁడురోగములు దంతమాలములయందు జనించును.

జిహ్వగతిరోగము లారు. అందు:—

—౧౮ వాతజిహ్వరోగలక్షణము. ౧౮—

శాకపత్రఖరా నుస్తా స్ఫుటితా వాతదూషితా. 3౧

జిహ్వ-

వాతముచే దూషింపఁబడిన నాలుక పేకాకువలె కఠినస్పర్శము గలదిగను రసజ్ఞాన రహితముగను పగిలినదిగను ఉండును.

—౧౯ పిత్తజిహ్వరోగలక్షణము. ౧౯—

పిత్తాత్పదాహోమారక్తైర్సాంసాంకురైశ్చితా,

పిత్తముచే దూషింపఁబడిన నాలుకయందు మిక్కిలి తాపము మంట కలుగును. యెఱ్ఱగనుండు మాంసాంకురములతో నిండియుండును.

—౨౦ కఫజిహ్వరోగలక్షణము. ౨౦—

శాల్మలీకంటకాధైన్తు కఫేన బహుళా గురుః. 3౨

కఫదూషితమైన నాలుక బూరుగముండ్లవలె నుండు మాంసాంకురములతో వ్యాప్తముగ గురుత్వము గలదిగ నుండును.

—౨౧ ఆలస్యరోగలక్షణము. ౨౧—

కఫపిత్తాదధశ్శోఫో జిహ్వస్తంభకృదున్నతః,

మత్స్యగంధిర్భవేత్పక్వసాన్తలసో మాంసశాతనః. 33

కఫపిత్తమువలన నాలుక క్రిందిభాగమునందు పొడవుగ నాలుకను స్తంభింపఁ జేయునదిగనుండు జిహ్వలన మనువాపు జనించును. ఇది పండినచో దీనియందు మత్స్య

ముతో తుల్యమైన దుర్గంధము కలుగును. ఇది నాలుకయందలి మాంసము నూడిపడునటుల జేయును.

— ౨౭ అధిజిహ్వరోగలక్షణము. ౨౭ —

ప్రబంధనేఁధో జిహ్వయాశ్శోఘో జిహ్వగ్రనన్నిభః,

సాంకురః కఫపిత్తాస్తైర్దాలోషాస్తంభవాః ఖరః. 3౪

అధిజిహ్వస్పరుక్తూర్ధ్వార్ధ్వహరివిఘాతకృత్,

జిహ్వమూలమున నాలుకకు క్రిందిభాగమునందు నాలుకకొనతో సమానమైన దియు మాంసాంకురములు కలదియు జొల్లు, కూల, దురద, మంట, స్తబ్ధత్వము, కఠిన స్పర్శము యివి కలదియునైన అధిజిహ్వ యనువాపు కఫపిత్తరక్తములచే జనించును. ఇయ్యది సంభాషణము ఆహారము వీనిని ప్రతిబంధించును.

— ౨౮ ఉపజిహ్వరోగలక్షణము. ౨౮ —

తాదృగేవోపజిహ్వస్తు జిహ్వోర్ధూ ఉపరి స్థితః.

3౫

నాలుకకు పైభాగమున అధిజిహ్వరోగమునకు చెప్పియుండు లక్షణములు గలవాపు జనించును. ఇది ఉపజిహ్వరోగ మనబడును. ఇటుల అరురోగములు నాలుకయందు పుట్టును.

తాలుగతరోగము లెనిమిది. అందు:—

— ౨౯ తాలుపిటకారోగలక్షణము. ౨౯ —

తాలుమాంసేఽనిలాద్ధుష్టే పిటికాస్పరుజః ఖరాః,

బహ్వోఽఘనాఃస్రావయుక్తాస్తాస్తాలుపిటికాఃస్ఫుతాః. 3౬

లోదవుడ మాంసము వాతముచే దూషింపబడి నొప్పి కఠినస్పర్శము గట్టిగనుండు స్రావము వీనిలో గూడినవిగనుండు అనేకపిటకలుగల తాలుపిటకారోగము లోదవడ మాంసమునందు జనించును.

— ౩౦ గళకుండికారోగలక్షణము. ౩౦ —

తాలుమూలే కఘాతాస్రాస్థత్స్వవస్తినిభో మృదుః,

ప్రలంబః పిచ్చిలశ్శోఘో నాసయా హరిమిరయః. 3౭

కంఠోపరోధ తృట్కూసవమిక్బద్ధశ్శకుండికా,

రక్తముతో గూడిన శ్లేష్మమువలన లోదాడ మూలప్రదేశమునందు మత్స్యము యొక్క మత్స్యమును వస్తినిభోలె సమానముగ వ్రేలాడుచుండునదిగ జిగటగ మృదవుగనుండు గళకుండిక యనువాపు జనించును. ఇది భుజించిన యాహారములను ముక్కు

ద్వారమానుండి బైటికి వ్రోయును. ఈరోగము కలవానికి గొంతడచికొనును. దప్పి, దగ్గు, వాంతియు కలుగును.

—౨౭ తాలుసంహతిరోగలక్షణము. ౨౭—

తాలుమధ్యే నిరుజ్జ్వంసం సంహతం తాలుసంహతిః. ౩౨

శ్లేష్మరక్తములవలన లోదాడ మధ్యప్రదేశమున నొప్పిలేని మాంససిండము జనించును. ఇది తాలుసంహతి యని చెప్పబడును.

—౨౮ తాల్వర్బదరోగలక్షణము. ౨౮—

తాలుమధ్యే రక్తాశ్శ్వయధురర్బదమ్,
దు కంఠకాలాకమను వాపు జగలు తామరపువ్వునంటి యాకారముగలది.

—౨౯ బృందరోగలక్షణము.

౧౦దో వృత్తిోన్నతో దాహజ్వరలక్షణములు. ౩౩

కఠాధిక్యముతో గూడియుండు వాహిని
మగ పాడవుగనుండు - ౧౨ లద్ధిః కిఫాదరుక్. ౩౪

కొల + అన్నము మేదోభ్యాం పుష్పటో నీరుజః స్థిరః,

దుప్తమైన కఠమువలన లోదాడయుండు తాబేటి యాకారము గలదియు ఉపద్రవము లేనిదియు చిరకాలముమీఁద వృద్ధిజెందునదియునైన తాలకచ్చపమును వాపుజనించును. దుప్తంబులైన శ్లేష్మమేదస్సులవలన కేగుపండువలె నుండునదియు స్థిరముగనుండునదియు నొప్పిలేనిదియునగు పుష్పట మనువాపు జనించును.

—౩౦ తాలుపాకరోగలక్షణము. ౩౦—

పిత్తేన పాకః పాకాఖ్యః పూయాస్రావీ మహారుజః. ౪౦

దుప్తముగనుండు పిత్తముచే లోదాడయందు చీమును స్రవింపజేయునదియు అధికముగ నుపద్రవములతోఁ గూడినదియునైన పాకము (అనగా ప్రణము) జనించును. ఇది తాలుపాక మనబడును.

—౩౧ తాలుశోషరోగలక్షణము. ౩౧—

వాతపిత్తజ్వరాయాసైస్తాలుశోషస్తదాభ్యయః,

వాతపిత్తజ్వరము, ఆయాసము వీనిచే లోదాడ ద్రవము లేకుండును. ఇది తాలుశోష మనబడును. ఇటుల ఎనిమిదిరోగములు తాలుప్రదేశమున జనించును.

గళరోగములు పడునెనిమిది. అందు:—

—ॐ రోహిణీరోగలక్షణము. ॐ—

జిహ్వప్రబంధజాః కంఠే దారుణా మార్గరోధినః.

౪౧

మాంసాంకురాశ్శీఘ్రచయా రోహిణీ శీఘ్రకారణీ,

కంఠప్రదేశమునందలి జిహ్వమాలములో దారుణమైన మాంసాంకురములు జనించి యవి శీఘ్రముగ పుద్గిలైంది కంఠమార్గము నడ్డగించును. ఇది రోహిణీరోగమని చెప్పబడును. శీఘ్రముగ రోగిని జంపును.

—ॐ వాతజరోహిణీరోగలక్షణము. ॐ—

కంఠాశ్శశోషకృద్వాతాత్మా

౪౨

వాతమువలన జనించిన రోహిణీరోగలక్షణము.

బండిప్రో

చెక్కిళ్లు, చెవులు వీనియందు కూల హృదయా ఉపరి స్థితః.

3౫

—ॐ పిత్తజరోహిణీరోగలక్షణము. ॐ—
రోగమునను చెప్పియుండు లక్షణములు గలవాపు

పిత్తా జ్వరోహత్యేహకంఠధూమా

క్షీప్రజాక్షీప్రపాకాతిరాగిణీ స్పర్శనానహః.

౪౩

పిత్తమువలన జనించిన రోహిణీరోగమునందు జ్వరము, తాపము, దప్పి, మూగ్గు, కంఠమునందు పొగవెడలన ట్లుపద్రవము కూల మిక్కిలి యెరుపువర్ణము ఇవి కలుగును. శీఘ్రముగ జనించి పాకమును జెందును. స్పర్శమును సహించకుండును.

—ॐ కఫజరోహిణీరోగలక్షణము. ॐ—

కఫేన పిచ్ఛిలా పాండుః.

దుష్టకఫముచే జనించిన రోహిణీరోగము జిగటగ తెలుపువర్ణముగ నుండును.

—ॐ రక్తజరోహిణీరోగలక్షణము. ॐ—

అన్యజా స్ఫోటకాచితా,

తప్తాంగారనిభా కర్ణరుక్మరీ పిత్తజాకృతిః.

౪౪

దుష్టరక్తముచే జనించిన రోహిణీరోగము పిటకలతో వ్యాప్తంబుగ జ్వలింపు చుండు కొఱువలతో సమానవర్ణముగలదిగ చెవులలో నొప్పిని కలుగజేయునదిగ నుండును మఱియు దీనియందు పిత్తజరోహిణీకి చెప్పియుండు లక్షణములును కలుగును.

—౧౭ సన్నిపాతజరోహిణీరోగలక్షణము. ౧౭—

గంభీరపాకా నిచయాత్సర్వలింగసమన్వితా,
సన్నిపాతమువలన జనించిన రోహిణీరోగము గంభీరపాకము గలదిగ వాతాదిరో
హిణీ రోగములకు వేరువేర చెప్పియుండు లక్షణము లన్నిటితోగూడినదిగ నుండును,

—౧౮ కంఠశాలాకలక్షణము. ౧౮—

దోషైః కఫోల్పజైశ్చోఘైః కోలవద్గ్రథితోన్నతః. ర౧
శూకకంటకవత్కంఠే శాలూకో మార్గరోధనః,
కపాధిక్యముతో గూడియుండు వాతాది దోషములచే కంఠమునందు రేగుపండంత
ప్రమాణముగలదిగ నుంటగట్టి యుండునదిగ పొడవుగ వరిముండ్లవలె కంఠమార్గము నడ్డ
గించునదిగనుండు కంఠశాలాకమను వాపు జనించును.

—౧౯ బృందరోగలక్షణము. ౧౯—

శ్రుందో వృత్తోన్నతో దాహజ్వరకృద్గళపార్శ్వగః. ర౨
కఫాధిక్యముతో గూడియుండు వాతాదిదోషముల వలన గొంతుకు ప్రక్కన
గుండ్రముగ పొడవుగనుండు వాపు జనించును. ఇది బృందమని పఱిగును. సర్వాంగ
తాపము జ్వరము వీనిని కలుగజేయును.

—౨౦ తుండికేరికాలక్షణము. ౨౦—

హనుసంధ్యాశ్రితః కంఠే కార్వానీఫలసన్నిభః,
పిచ్చిలో మందరుకోఘైః కఠినస్తుండికేరికా. ర౩
కంఠమున చెక్కిల్లసంధి ప్రదేశమునందు పత్తివిత్తులతో సమానాకారము గలదిగ
జిగురుగ కొంచెము నొప్పిగలదిగ గట్టిగనుండు తుండికేరికాయను వాపు జనించును.

—౨౧ గళౌఘరోగలక్షణము. ౨౧—

బాహ్యంతశ్చ్యాయఘ్నోరో గళమార్గార్గళోపమః,
గళౌఘో మూర్ధగురుతా తంద్రాలాలాజ్వరప్రదః. ర౪
కంఠమున బాహ్యశ్చంతరములయందు దారుణమును కంఠమార్గమును గడియవలె
నడ్డగించునదిగయు నైన వాపు జనించును. ఇది గళౌఘరోగమని చెప్పబడును. దీని
యందు శిరోగురుత్వము, తంద్ర, జొల్లు, జ్వరము కలుగును.

—౨౨ వలయరోగలక్షణము. ౨౨—

వలయం నాతిరుక్మోఘస్తద్వదేవాయతోన్నతః,

స్వల్పశూలతో గూడినదిగ పొడవుగ నిడుపుగ నుండు వలయును వాపు కంఠమునందు జనించును. గళాఘ్రమునకు చెప్పియుండు నుపద్రవములతో గూడియుండును.

—౧౭ గళాయుగరోగలక్షణము. ౧౭—

మాంసకీలో గళే దోమై శోకోఽనేకోఽథ వాల్చరుక్. ౪౯

కృచ్ఛో చ్ఛ్వాసాభ్యవహృతిః పృథుమూలో గళాయుకః,

దుష్టములైన వాతాదిదోషములచే స్వల్పశూలతో గూడియుండు మాంసాంకురముకట్టెనునను, లేక అనేకములైన మాంసాంకురము లైనను కంఠప్రదేశమున జనించును. ఇది అథోభాగమున లావుగనుండును. ఈరోగమునందు బహుకష్టముచే శ్వాసము వెడలును. బహుకష్టము మీఁద ఆహారము లోనికిఁబోవును. ఈరోగమునకు గళాయుకమున నాచుముకలదు.

—౧౮ శతఫీమీరోగలక్షణము. ౧౮—

భూరిమాంసాంకురవృతా తీవ్రతృష్ణవరమూర్ధరుక్. ౫౦

శతఫీమీనిచితా వర్తిశ్శతఫీమీవాత్తిరుక్కురీ,

అనేక మాంసాంకురములతో వ్యాపించినదిగ చారుమైన దప్పి, జ్వరము, తల నొప్పి వీనిని కలుగఁజేయునదిగ నుండు వర్తి (అనఁగా వాపు) కంఠమునందు జనించును. ఇది శతఫీమీయను పేరంబుఁగను. సన్నిపాతమువలన జనించును. శతఫీమీ(ఫిరంగి)శస్త్రముచందంబున మిక్కిలి యుపద్రవమును కలుగఁజేయును.

—౧౯ కంఠవిష్టధిరోగలక్షణము. ౧౯—

వ్యాప్తసర్వగళశీఘ్రిజన్మపాకో మహారుజః. ౫౧

పూతిపూయనిభస్రావీ శ్వయధుర్గళవిద్రధిః,

జనించిన తత్క్షణంబున పాకమును జేంది అధికోపద్రవములతో కంఠమునందం తట వ్యాపించి దుర్గంధయుక్తమైన చీమువలె మలమును స్రవించునట్టి వాపు కంఠమునందు జనించును. ఇది కంఠవిద్రధి యనఁబడును.

—౨౦ గళార్బుదమనిగలక్షణము. ౨౦—

జిహ్వససానే కంఠాదావపాకం శ్వయధుం మలాః. ౫౨

జనయంతి స్థిరం రక్తం నీరుజం తద్గళార్బుదమ్,

ప్రకోపించిన వాతాదిదోషంబులు నాలుకకొనయందు గాని కంఠమాలమునందు గాని పాకరహితముగ గట్టిగ ఎఱ్ఱగ ఉపద్రవరహితముగ నుండు గాపును గలుగఁజేయును. దీనిని గళార్బుదమని యందురు.

—౧౭ గళగండరోగలక్షణము. ౧౭—

పవనశ్లేష్మమేదోభి ర్గళగండ్రో భవేద్బహిః ౫౩

వర్ధమానస్సకాలేన ముష్కనల్లంబతే నిరుక్,

దుష్టంబులైన వాతశ్లేష్మ మేదస్సులవలన కంఠమునకు వెలుపల (మెడయందు) గళగండ్రునురోగము జనించును. ఇది నానాటికి వృద్ధిజెందుచు ఉపద్రవరహితమై పృషణమువలె మెడయందు వ్రేలాడుచుండును.

—౧౮ వాతజగళగండ్రోగలక్షణము. ౧౮—

కృష్ణోఽరుఃశో వా తోదాఢ్యస్సవాతాత్కృష్ణరాజిమాన్. ౫౪

వృద్ధస్తాలుగళే శోషం కుర్యాచ్చ విరసాస్యతామ్,

వాతమువలన పుట్టిన గళగండ్రము నల్లగ లేక యెఱ్ఱగ పోట్లతో గూడినదిగ నల్లని శోభలు నిండియుండునవిగ నుండును. ఇది వృద్ధిజెంది లోదాడ కంఠము వీనియందు శోషము కలుగజేసి నోటిని తిరస్కరింపజేయును.

—౧౯ కఫజగళగండ్రోగలక్షణము. ౧౯—

స్థిర స్సవర్ణః కంఠూమాన్ శీతస్పర్శో గురుః కఘాత్. ౫౫

వృద్ధస్తాలుగళే లేపం కుర్యాచ్చ మధురాస్యతామ్,

ప్రకోపించి యుండు కఫమువలన జనించిన గళగండ్రము గట్టిగ కంఠముతో సమానవర్ణము గలదిగ దురదకలదిగ శీతస్పర్శయు గలదిగ గురువుగ నుండును. ఇది వృద్ధిజెందినదై లోదాడ కంఠము వీనియందు లేపమును గలుగజేయును.

—౨౦ మేదోగళగండ్రోగలక్షణము. ౨౦—

మేదసః శ్లేష్మవద్ధానివృద్ధ్యో సోఽనువిధీయతే. ౫౬

దేహం వృద్ధశ్చ కురుతే గళే శబ్దం స్వరేఽల్పతామ్,

వృద్ధిజెందిన మేదస్సువలన జనించిన గళగండ్రోగమునందు కఫజగళగండ్రమునకు చెప్పియుండు లక్షణములన్నియు నుండును. మఱియు వా మేదోగళగండ్రోగమునందు కఠీరము వృద్ధిజెందిన వృద్ధియు త్తయించిన త్తయమును వృద్ధిజెందునపుడు కంఠమున నొక విధమైన కబ్బమును స్వరమునకు హనియును కలుగును.

—౨౧ వాతజస్వరఘ్నురోగలక్షణము. ౨౧—

శ్లేష్మరుద్ధానిలగతిఘ్నకంఠో హతస్వరః. ౫౭

తామ్యై ప్రసక్తం శ్వసితీ యేన స స్వగహానిలాత్,

దుష్టంబైన క్లేష్టముచే వాతమార్గ మడ్డగింపబడిన అందువలన కంఠము కుష్క్రించి స్వరహీనతనొంది కడుకష్టముతో రోగి శ్వాసమును విడుచును. ఇది వాతజ స్వరఘ్నరోగమని పఠింపును. ఇటుల పదునెనిమిదిరోగములు కంఠమునందు జనించును.

నోటిలో జనించురోగము లెనిమిది, అందు:—

—ॐ ముఖపాకరోగలక్షణము. ॐ—

కరోతి వదనస్యాంతర్వ్రణాక్ సర్వసరోఽనిలిః. ౧౫

సంచారిణోఽరుణాక్ రూక్షానోక్షా తామ్రా చలత్వచా,

జిహ్వశీతాసహా గుర్వీ స్ఫుటితాకంటకాచితా. ౧౬

విస్ఫుణోతి చ కృచ్ఛ్రేణ ముఖం పాశో ముఖస్య చ,

కరీరమందంతల సంచరించునట్టి వాతము నోటిలోపల నెట్టిగ రూక్షముగ ప్రసరించునదిగ నుండు వ్రణములను కలుగజేయును. దానివలన పెదవులు యెట్టిగనగును పెదవిపైవెచ్చుముడును. నాలుక శీతస్పర్శమును సహించకుండునదిగ పగిలినదిగ ముండ్ల బారివదిగ లావుగ నగును. ఇది ముఖపాకరోగ మనబడును. దీనియందు రోగి నోటి, కడుకష్టముతో తెరుచును.

—ॐ ఊర్ధ్వగదరోగలక్షణము. ॐ—

అధః ప్రతిహతో వాయురర్శ్యో గుల్మకఫాదిభిః. ౧౭

యాత్యూర్ధ్వం వక్త్రదౌర్ధంధ్యం కుర్వన్నూర్ధ్వగద స్తు నః,

అర్కస్సు గుల్మము కఫము మొదలగువానిచే వాతము అధోభాగమునం దడ్డగింపబడి నోటియందు దుర్ధంధమును కలుగజేయుచు నూర్ధ్వభాగమును జేరును. దీనిని ఊర్ధ్వగదమని పవించెదరు.

—ॐ పిత్తజముఖపాకరోగలక్షణము. ॐ—

ముఖస్య పిత్తజే పాశే దాహోషే తిక్తవక్త్రతా. ౧౮

తూరోక్షీతక్షతనమా వ్రణాః.

పిత్తజముఖపాకరోగమునందు సర్వాంగతాపము మంట నోటియందు చేదు వ్రణమునందుప్పుతగిలిన నట్టియుపద్రవములుగల వ్రణములు జనించును.

—ॐ రక్తజముఖపాకలక్షణము. ॐ—

తద్వచ్చ రక్తజే,

దుష్టరక్తమువలన జనించిన ముఖపాకరోగమునందు పిత్తజ ముఖపాకమునకు చెప్పినలక్షణములు కలిగియుండును.

— ౧౭ కఫజముఖపాకరోగలక్షణము. ౧౭ —

కఫజే మధురాస్వత్వం కంఠామ త్పిచ్చిలా ప్రణాః. ౧౭
కఫజముఖపాకమునందు నోటియందు తీపురసము జిగట దురదతోగూడినదిగ నుండు వ్రణములు జనించును.

— ౧౮ ముఖార్బుదరోగలక్షణము. ౧౮ —

అంతః కపోలమాశ్రిత్య శ్యావపాండు కఫార్బుదమ్,
కుర్యాత్తత్పాటితం చిన్నం మృదితం చ వివర్ధతే. ౧౮
కఫమువృద్ధిజెంది దశదలభాగము నాశ్రయించి కొంచెము నల్లగ తెల్లగనుండు ఆర్బుదరోగమున కలగజేయును. దీనిని ఛేదించినను మర్దించినను మరల వృద్ధిజెందుచునుండును.

— ౧౯ సన్నిపాతముఖపాకరోగలక్షణము. ౧౯ —

ముఖపాకో భవేత్సన్నైః సురైః సుర్వాకృతిర్నలైః,
రక్తముతోగూడియుండు వాతాదిదోషములచే జనించిన ముఖపాకరోగమునందు వాతాదిముఖపాకలక్షణంబులన్నియు కలుగును.

— ౨౦ పూతివక్త్రరోగలక్షణము. ౨౦ —

పూత్యాస్యతా చ తైరేవ దంతకాష్ఠాదివిద్విషః. ౨౦
దంతకాష్ఠాదులచే దంతకుద్ధిని జేయునుండువానికి వాతాది త్రిదోషప్రకోపము వలన నోటియందు దుర్గంధము కలుగును.

— ౨౧ ముఖరోగసంఖ్య. ౨౧ —

ఓష్ఠే గండే ద్విజే మూలే జిహ్వయాం తాలుకే గళే,
వక్త్రే సర్వత్ర చేత్యుక్తాః పంచసప్తతి రామయాః, ౨౧
ఏకాదశైకోదశ చ త్రయోదశ తథా చ షట్,
అష్టా వష్టాదశాష్టౌ చ క్రమాత్.

పెదవియందు 11, చెక్కిళ్లయందు 1, దంతములయందు 10, దంతమాలముల యందు 13, నాలుకయందు 6, లోదాడయందు 8, కంఠమునందు 18, నోటిలోపల 8, ఇటుల నోటియందంతట 75 రోగములు జెప్పబడినవి.

అసాన్యముఖరోగములు. ౧౭

తేష్వనుపక్రమాః.

౬౬

కరాళో మాంసరక్తోష్ఠా వర్బుదాని జలా ద్విన్దా,

కచ్ఛస స్తాల్పిటకాగళౌఘస్సుషిరో మహాః.

౬౭

స్వరఘ్నోర్ధ్వగదఃశ్వాన శ్శతఘ్నీవలయాలసాః,

నాడ్యోవ్యక్తోష్ఠో నిచయా ద్రక్తా త్సరైశ్చ రోహిణీ.

౬౮

దశనే స్ఫుటితే దంతభేదః పక్షోపజిహ్వికా,

గళగండస్పర్శభ్రంశః కృచ్ఛోచ్చాఛ్వాసోఽతివత్సరః.

౬౯

యాప్యస్తుహర్షోభేదశ్చ శేషా శస్త్రాపదైర్బల్యేత్,

పైజెప్పబడిన డెబ్బదియైదు ముఖరోగములలో కరాళము, మాంసజోష్ఠరోగము, రక్తజోష్ఠరోగము, జలార్బుదము తప్ప యితర అర్బుద రోగములు, కచ్ఛసము, తాల్పిటక, గళౌఘము, మహాసుషిరము స్వరఘ్నమును కంఠరోగము ఊర్ధ్వగదమును వక్త్రరోగము శ్వాసరోగము శతఘ్నీవలయమును కంఠరోగములు అలసము అధిజిహ్వము అను జిహ్వ రోగములు, సన్నిపాతనాడీ దంతమూలరోగములు, సన్నిపాతజోష్ఠరోగము, రక్తజరోహిణి సన్నిపాతజరోహిణి దంతభేదము, పక్షోపజిహ్వికా గళగండము, స్వరభ్రంశము, ఒకసంవత్సరమునకు పైబడిన కృచ్ఛోచ్చాఛ్వాసము యివి చికిత్సయందసాధ్యంబులు. దంత హర్షము దంతభేదము ఈరెండును యాప్యంబులు. తక్కిన ముఖరోగములను క్రిందియన్యాయమున నాయారోగములకు చెప్పియుండు ప్రకారము శస్త్రము బొంపగుననిచే చికిత్స చేయవగును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ఇరువదియొకటవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ద్వావింశాధ్యాయము.

అన. ముఖరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము ముఖరోగ చికిత్సలం జలపు ముఖరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడు చున్నది:—

ముఖరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాత్ ముఖరోగ ప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యమః,

ఇతి హ స్నాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

ముఖరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము నోటిలో జనించునట్టి రోగ మలకు చికిత్సలను తెలియపఱచునట్టి ముఖరోగ ప్రతిషేధమున నీయాధ్యాయమును విన రించెదము.

—ॐ ఖండోష్ఠరోగచికిత్స ॐ—

ఖండోష్ఠస్య విలిఖ్యాంతా న్యూత్వా వ్రణవదాచరేత్,

ఖండోష్ఠమును రోగముగలవానికి స్నేహస్వేదకర్మలను చేయించి పెదవీళ్ళలను శస్త్రముచేగిరి వానినొకటిగా చేర్చి తెల్లపట్టుదారముచేతుట్టి సవ్యోవ్రణమునకుచెప్పియుం డునటుల నూరుపర్యాయములు కడిగిన నేతిని (శతభౌతఘృతమును) పూసి వ్రణమునకు పైని కబళికను ప్రయోగించి చికిత్స జేయనగును.

—ॐ ఖండోష్ఠరోగమున యప్తిమధుకాదితైలము. ॐ—

యప్తీ జ్యోతిష్మతీ రోధ్రశ్రావణీశారిబోత్పలైః.

పటోల్య కాకమాచ్య చ తైలమభ్యంజనం పచేత్,

అతిమధురము, జ్యోతిష్మతి మెరపుతీగె (మాల్కింగిని) బొద్దుగు, బోడతరము, నల్లగుగంధిపాల, నల్లకలువపొట్ల, కామంచి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్ప ముచేసి నువ్వులనూనెలో కలిపి తైలపాకవిధిగ వండి ఖండోష్ఠరోగమునకు పూయ వలయును.

—ॐ ఖండోష్ఠరోగమునకు నశ్యతైలము. ॐ—

నశ్యం చ తైలం వాతఘ్నమధురస్కంధసాధితమ్.

ఖండోష్ఠరోగమునందు వాతహరద్రవ్యములు మధురవర్ణద్రవ్యములు వీనితో పక్వముచేయుటచేసిన తైలముచే నస్యమును చేయించవలయును.

—॥ వాతోష్ఠరోగలక్షణమునకు మహాస్నేహము. ॥—

మహాస్నేహేన వాతౌష్ఠే సిద్ధేనా క్తః పిచుర్న్వితః,

దేవధూపమధూచ్ఛిప్తగుగ్గుల్యమరదారుభిః.

3

వాతమువలన జనించిన ఓష్ఠరోగమునందు సర్జరసము, మైనము, గుగ్గిలము, దేదారు అనువానిని మహాస్నేహములో కలిపి పక్వముచేసి అందులో ప్రత్తిని తడిసి పెట్టిపై వేయవలయును. (ఘృతము, మజ్జ, వసా, తైలము ఈ నాల్గిటి నొకటిగాచేర్చి మహాస్నేహమందురు.)

—॥ వాతోష్ఠరోగప్రతిసారణము. ॥—

యస్త్వైహ్య చూర్ణయుక్తేన తేనైవ ప్రతిసారణమ్,

వాతోష్ఠరోగమునందు అతిమధురమును చూర్ణముజేసి పైచెప్పిన మహాస్నేహముతోచేర్చి ప్రతిసారణము చేయించవలయును.

—॥ వాతోష్ఠరోగమునకు స్వేదనస్యములు. ॥—

నాడ్యోష్ఠం స్వేదయేద్ధుగ్ధసిద్ధైరేరండపల్లవైః.

౪

ఖండోష్ఠవిహితం నస్యం తస్య మూర్ధ్ని చ తర్పణమ్,

వాతోష్ఠరోగమునకును అవుపాలలో ఆముదపుచిగుళ్లను వైచి చక్కఁగకాచి నాడిచే స్వేదకర్మను చేయించి ఖండోష్ఠరోగమునకు చెప్పియుండు నస్యములను శిరోభ్యంగమును చేయవలయును.

—॥ పిత్తాభిసూతోష్ఠచికిత్స. ॥—

పిత్తాభిఘాతజావోష్ఠౌ జలౌకోభిరుపాచరేత్.

౫

రోధ్రసర్జరసక్షౌద్రమధుకైః ప్రతిసారణమ్,

గుడూచీయప్తిపత్తంగసిద్ధమభ్యంజనే ఘృతమ్.

౬

పిత్తవిద్రధివచ్చాత్ర క్రియా.

పిత్తజోష్ఠరోగము అభిఘాతజోష్ఠరోగము ఈ రోగములకు జలగలచేరక్తస్రావమును చేయించి లొద్దుగు, సర్జరసము, తేనె, అతిమధురము వీనిచే ప్రతిసారణము; తిష, తీగ, అతిమధురము, రక్తచందనము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి ఆఘ్న

నేతిలో కలిపి సిద్ధముచేయుబడిన ఘృతముచే నశ్యంజనమును పిత్తవిద్రుధిరోగమునకు చెప్పినటుల చికిత్సలను చేయవలయును.

—౧౭ రక్తజోష్ఠరోగచికిత్స. ౧౬—

శోణితే ౭.పి చ,

ఇదమేవ భవేత్కార్యం కర్మ.

దుష్టరక్తమువలన జనించిన ఓష్ఠరోగమునందు పిత్తాభిఘాతజోష్ఠములకు చెప్పి ముండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—౧౮ కఫజోష్ఠచికిత్స. ౧౭—

ఓష్ఠే తు కఫోత్తరే.

౭

పాతాక్షారమధువ్యోమైర్మైతాస్తే ప్రతిసారణమ్,

ధూమనావనగంధూషాః ప్రయోజ్యాశ్చ కఫచ్ఛిదః.

౮

కఫజోష్ఠరోగమునకు తొలుత రక్తమౌక్షణమును చేయించి పిదప విరుబొద్ది, సర్జితారము, తేనె, త్రికటుకములు వీనిచే ప్రతిసారణమును కఫహరములైన ధూమపాననస్య గంధూషములను చేయించవలయును.

—౧౯ మేదోజోష్ఠరోగచికిత్స. ౧౮—

స్విన్నం భిన్నం విమేదస్కం దహేన్నేదోజమగ్నినా,

ప్రియంగురోధృత్రిఫలామాక్షికైః ప్రతిసారయేత్.

౯

మేదస్సువలన జనించిన ఓష్ఠరోగమునందు స్వేదకర్మను చేయించి యారోగము ను చీల్చి లోననుండు మేదస్సును తీసివేసి నిప్పుచేకాల్చి పిదప ప్రేంకణము, లాద్దును, త్రిఫలములు, తేనె వీనితో ప్రతిసారణము చేయించవలయును.

—౨౦ జలార్బుదరోగచికిత్స. ౧౯—

సక్షౌద్రా ఘర్షణం తీక్ష్ణా భిన్నశుద్ధే జలార్బుదే,

అవగాఢేఽతివృద్ధే వా త్వరోఽగ్నిర్వా ప్రతిక్రియా.

౧౦

జలార్బుదరోగమునం దారోగమును భేదించి శుద్ధమైన పిదప ఫిష్పళ్లు, మిరియాలు మొదలగు తీక్ష్ణ ద్రవ్యములను తేనెలో చాది ఆరోగమునకు వైనిరుద్దవలయు. ఆరోగము లోపలికి దిగియుండినను లేక నృద్ధిజెందియుండినను దానిని త్వరముచే గాని నివృత్తచే గాని కాల్చవలయును.

—ॐ గండాలజీచికిత్స. ౧౦—

ఆమాద్యవస్థాస్వలజీం గంఢే శోఘవదాచరేత్,

కపాలమునందు జనించిన అలజీరోగము అపక్వముగనుండు నపుడు దానికి శోఘ రోగమునకు చెప్పియుండు నటుల చికిత్స చేయవలెను.

—ॐ కీతదంతచికిత్స. ౧౧—

స్విన్నస్య శీతదంతస్య పాళీం విలిఖతాం దహేత్.

౧౧

త్రేలేన ప్రతిసార్యా చ సక్షౌద్రఘనసైంధవైః,

దాడిమత్వగ్వరాత్పూర్వకాంతాజంబ్వస్థినాగరైః.

౧౨

కబళః క్షీరిణాం క్వాఢైరణుతైలం చ నావనమ్,

కీతదంతమును రోగమునందు స్వేదకర్మను చేయించి ప్రీహిముఃమును కస్త్రముచే దంతపాలిని చేపించి నువ్వులనూనెచే కాల్రునలయును. దానిమృదైరడు, త్రిఫలములు, రసాంజనము, నేరేడుచిత్తులు, కుంతి, సైంధవలనము, తుంగముద్దలు, త్రేనే అనువా నితో ప్రతిసారమును చేయించవలయును. క్షీరిణ్యక్షకషాయములచే కబళమును అణు తైలముచే నస్యమును చేయించవలయును.

—ॐ దంతహర్షభేదచికిత్స. ౧౨—

దంతహర్షే తథా భేదే సర్వా వాతహారా క్రియా.

౧౩

తిలయష్టిమధుశృతం క్షీరం గంఢూషధారణమ్,

దంతభేదము, దంతహర్షము అను నీరోగములయందు వాతహార చికిత్సల నన్నిఁ టిని చేసి నువ్వులు, అతిమధురము వీనితో కాచఁబడిన ఆవుపాలచే గంఢూషమును ధరిం పఁజేయవలయును.

—ॐ దంతచాలరోగచికిత్స. ౧౩—

సన్నేహం దశమూలాంబు గంఢూషః ప్రచలద్విజే.

౧౪

తుత్థరోధ్రకణాశ్రేష్ఠాపత్తంగపటుఘర్షణమ్,

స్నిగ్ధాశ్శీల్యా యథావస్థం సస్యాన్నకబళాదయః.

౧౫

దంతములు చలించుచుండిన దశమూలకషాయములలో నువ్వులనూనెను చేర్చి గంఢూషమును చేయించవలయును. మైలుతుత్తము, లొద్దుగు, పిప్పళ్లు, త్రిఫలములు, పత్తంగము (అనఁగా రక్తచందనము) సైంధవలనము వీనిని చక్కగ మార్చము చేసి

దంతములపై రుద్దవలయును. మఱియు స్నిగ్ధముగనుండు నగ్ధము, అన్నము, కబళిము మొదలగువాని నాయాయవస్థానుగుణముగ పలుమారు చేయుచుండవలయును.

—౧౭ అధిదంతరోగచికిత్స. ౧౭—

అధిదంతకమాలిప్తం యదా ట్సోగేణ జర్జరమ్,

కృమిదంతమివోత్పాట్య తద్వచ్ఛేదచరేత్తదా.

౧౮

అనవస్థితరక్తేన చ దగ్ధే ప్రణ ఇవక్రియా,

అధిదంతరోగమునందు నాదంతములను సర్జితమును లేపనముచేసి శిథిలము నొంది యుండునపుడు దానిని కృమిదంతమువలె పెరికి చికిత్స జేయవలయును. అధిదంతమును పీనునపుడు నాస్థానమునందు రక్తము విశేషముగ ప్రవించిన నాస్థానమును నిష్కచేకాల్చి పిదప ప్రణమును చెప్పియుండునటుల చికిత్స చేయవలయును.

—౧౮ దంతశర్కరారోగచికిత్స. ౧౮—

అహింసద్దంతమూలాని దంతేభ్యశ్శర్కరాం హరేత్.

౧౯

ఘోరచూర్ణైర్మధుయుతైస్తత్తత్ప్రతిసారయేత్,

దంతశర్కరారోగమున దంతమూలములను బాధ కలుగనీయక కడుజాగరూక తతో దంతములయం దుండు శర్కరను దంతతేజునక శస్త్రముచే తీసివేసి ఘోర చూర్ణములో తేనెను కలిపి ప్రతిసారణము చేయించవలయును.

—౧౯ కపాలికారోగచికిత్స. ౧౯—

కపాలికాయామప్యేవం హర్షోక్తం చ సమాచరేత్.

౨౦

కపాలికాయను దంతరోగమునందు దంతశర్కర, దంతహర్షము అనురోగములను చెప్పియుండు చికిత్సలనన్నిటిని చేయవలయును.

—౨౦ కృమిదంతరోగచికిత్స. ౨౦—

జయేద్విప్రప్రవృత్తైస్త్రిన్మమచలం క్రిమిదంతకమ్,

స్నిగ్ధైశ్చానైవగంధావనస్యహారైశ్చలావహైః.

౨౧

గుడేన పూర్ణం సుషిరం మధూచ్చి ఘ్నేన వాదహేత్,

సప్తదార్కక్షీరాభ్యాం పూర్ణం కృమిగులజ్ఞేత్.

౨౨

కృమిదంత రోగమునందు దంతములు చలింపక యుంకిన యెడల వానిన్నేగక కర్మను చేయించి రక్తమోక్షణమును చేయవలయును. పిదప స్నిగ్ధముగ వాతహర ములుగునుండు లేపనము గంధావనము నగ్ధము ఆహారము వీనిని చేయించవలయును.

మతియు దంతద్వారముల యందు బెల్లమునుగాని మైనమునుగాని నిండించి నిప్పులొకాల్పబడిన కుబ్జకలామచే కాల్పనలయును. లేక ఏడామలపొన్న పాలనుగాని జల్లేడు పాలనుగాని యాదంతద్వారములయందు నిండించిన కృమిశూలలు హరించును.

— ౧౭ కృమిదంతశూలహరవిశిష్ట. ౧౭ —

హింగుకట్టలకాసీనస్వర్ణకాకుష్ఠవేల్లజమ్,

రజో దుజం జయత్యాశు వస్త్రస్థం దశనే ధృతమ్. ౧౮

ఇంగువ, కేకు, పుష్పకాసీనము, అన్నభేది, స్వర్ణకాక్షారము, చెంగల్వకోస్తు, మిరియాలు వీని మార్జనమును వస్త్రములలో మూటగట్టి దంతములనుపైన నుంచుకొనిన కృమిశూలలు శమించును.

— ౧౮ కృమిదంతమునకు గంఢూషము. ౧౮ —

గంఢూషం ధారయేత్తైలమేభిరేవ చ సాధితమ్,

క్యాథైర్వా యుక్తమేరండద్వివ్యాశ్రీభూకదంబజైః. ౧౯

పైచెప్పిన యింగువ మొదలగు ద్రవ్యములతో సిద్ధముచేయబడిన తైలముచే రోగికి గంఢూషమును చేయించవలయును. లేక ఆముదపుచ్చెట్టు, ములక, పెద్దములక, నేల కడిమి అనువానిని యుదకములోవైచి కషాయముకాచి దానిని నువ్వులనూనెలోకలిపి గంఢూషమును ధరింపజేయవలయును.

— ౧౯ శూలయుక్తదంతోత్పాటనము. ౧౯ —

క్రియా యోగైర్బహువిధైరిత్యశాంతరుజంభృశమ్,

దృఢమప్యథ రేద్దంతం పూర్వం మూలాద్విమోక్షితమ్. ౨౦

సందంశకేన లఘునా దంతనిర్హాతనేన వా,

తైలం సయప్త్యాహ్వరజో గంఢూషో మధునా తతః. ౨౧

పైచెప్పిన యశేకవిధ చికిత్సలనుజేసినను ఆకృమిదంత శూల శమించక యుండిన నాదంతము చలించకయుండినను దానిని సందంశకమును యంత్రముచేతగాని దంత నిర్హాతమును యంత్రముచేత గాని తీసివైచి వానికి యప్తిమధుకచూర్ణము చేర్చబడిన తైలమునుగాని తేనెనుగాని గంఢూషమునందు ధరింపజేయవలయును.

— ౨౦ దంతశూలహరనస్యము. ౨౦ —

తతోవిదారియప్త్యాహ్వశృంగాటకకశేరుభిః,

తైలం దశగుణక్షీరం సిద్ధం యుంజీత నావనమ్. ౨౧

నేలగుమ్మడు, అతిమధురము, నమ్మదుంపు, తుంగముస్తలు పీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి నువ్వులనూనెలో కలిపి నూనెకు బదింత లావుపాలను చేర్చి తైలపాక విధిగవండి నస్యము చేయించిన దంతశూలులు హరించును.

—౧౧ దంతోత్పాటన నిషేధము. ౧౧—

కృశదుర్బలవృద్ధానాం వాతార్తానాం చ నోద్ధరేత్,

నోద్ధరే చ్చోత్తరం దంతం బహూకద్రవకృద్ధి సః.

౧౨

ఏషామవ్యుద్ధృతైఃస్నిగ్ధస్నాన్వదుశ్శీతః శ్రమో హితః,

కృశులు, దుర్బలులు, వృద్ధులు, వాతరోగ పీడితులు, వీరల దంతములను శస్త్రముచే పీకంజనదు. మఱియు పైభాగమునందుండు దంతములను ఎప్పుడును ఊడదీయం దగదు. వానిని తీసివేసినచో అధికోపద్రవములు కలుగును. దంతముల పెరిగినతోడనే స్నిగ్ధముగ, శీతముగ, మధురముగ నుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—౧౨ శీతాదరోగచికిత్స. ౧౨—

విస్తావితాస్తే శీతాదే నక్షాద్రైః ప్రతిసారణమ్.

౧౩

ముస్తార్జునత్వక్రిఫలాఫలినీతార్క్ష్యనాగరైః,

తత్కావ్యధః కబళో నస్యం తైలం మధురసాధితమ్.

౧౪

శీతాదరోగమునందు రక్తస్రావమును చేయించి తుంగముస్తలు, మద్దిపట్ట, త్రిఫలములు, ప్రేంకణము, రసాంజనము, శుంఠి పీని చూర్ణములలో తేనెను గలిపి ప్రతిసారణమును చేయించవలయును. పైతుంగముస్తలు మొదలగువాని కషాయముచే కాచి కబళధారణమును మధురద్రవ్యములతో సిద్ధము చేయబడిన తైలముచే నస్యమును చేయించవలయును.

—౧౩ ఉపశుశరోగచికిత్స. ౧౩—

దంతమాంసాన్యపకుశే స్విన్నాన్యస్థాంబుధారణైః,

మండలాగ్రేణ శాకాదిపత్తైర్వా బహుశో లిఖేత్.

౧౫

తతశ్చ ప్రతిసార్యాణి ఘృతమండమధుదుతైః,

లాఘాప్రియంగుపత్తంగలవణోత్తమగైరికైః.

౩౦

సకుష్ఠశుంఠిమరిచయష్టిమధురసాంజనైః,

సుఖోష్ణో ఘృతమండోఽనుతైలం వా కబళగ్రహః.

౩౧

ఘృతం చ మధురైస్సిద్ధం హితం కబళనస్యయోః,

ఉపకుశరోగమునందు దంతమాంసములకు సుఖోష్ణముగనుండు ఉదకముచే గం
డూషధారణమును స్వేదకర్మను చేయించి మండలాగ్రమును శస్త్రముచే గాని టేకాకు
మున్నగు గఱకులు కల ఆకులచేగాని దంతమాంసములకు పలుమారుగీరి లత్తుక, చిత్రమూ
లము, ప్రేంకణము, పత్తంగము, (రక్తచందనము) సైంధవలవణము, కావరాయి, చెంగ
ల్యకోష్ఠు, సాంటి, మిరియాలు, అతిమధురము, రసాంజనము అనువానిని నేతిమిగడ,
తేనె వీనిలో పక్వముచేసి ప్రతిసారణమును చేయించవలయును. పిదప సుఖోష్ణముగ
నుండు నేతిమిగడచే గాని నువ్వులనూనెచే గాని కబళధారణమును చేయించవల
యును. మఱియు మధురౌషధ కల్పములతో పక్వముచేయబడిన ఘృతముచే కబళ
మును నశ్యమును జేసిన హితము కలుగును.

—ॐ దంతపుష్పటచికిత్స. ౧౯—

దంతపుష్పటకే స్విన్నచ్చిన్నభిన్నవిలేఖితే. 3౨

యష్టావ్యవస్థర్జికాశుంఠీసైంధవైః ప్రతిసారణమ్,

దంతపుష్పట రోగమునందు దంతములకు స్వేదకర్మను చేయించి ఛేదన భేదన
లేఖనంబులంజేసి పిదప అతిమధురము, సర్జితారము, సాంటి, సైంధవలవణము అను
వానిచే ప్రతిసారణమును జేయవలెను.

—ॐ దంతవిద్రధిచికిత్స. ౨౦—

విద్రధౌ కటుతీక్ష్ణోష్ణసూతైః కబళలేపనమ్. 33

ఘర్షణం కటుకాకుష్ఠవృశ్చికాలీయవోద్భవైః,

రక్షేత్పాకం హిమైః పక్వం పాట్యై దాహ్యైః పగ్ధకః. 3౪

దంతవిద్రధిరోగమునందు కారముగ, తీక్ష్ణముగ, ఉష్ణముగ, రూక్షముగనుండు
కటుకరోహిణి, చెంగల్యకోష్ఠు, తేలుమణివిత్తులు అనువానిచే కబళము లేపనము ఘర్ష
ణము వీనిని యొనర్పవలయును. శీతవీర్యముగల యౌషధముచే దంతవిద్రధిపాకమును
జెందకుండునటుల రక్షింపవలయును. పక్వమైన దంతవిద్రధిని శస్త్రముచే ఛేదింపవల
యును. లోపలికి దిగియుండుదానిని అగ్నిచే కాల్యవలయును.

—ॐ సుషిరరోగచికిత్స. ౨౧—

సౌషిరే చ్చిన్నలిఖితే సత్కౌడైః ప్రతిసారణమ్,

రోధ్రముష్ణామిశ్రేస్తాత్సార్క్ష్యపత్తంగకింశుకైః. 35

సకల్పలైః కషాయైశ్చ తేహం గంఢూష ఇవ్యతే,

యష్టేరోఽఘ్రోత్పలానంతాశ్చారీభాగరుచందనైః. 3౬

నగై రికసితాపుండ్రస్సిద్ధం తైలం చ నావనమ్,

సాషిరమయ రోగమునకు ఛేదనలేఖనంబులంజేసి పిదప లొద్దగు, తుంగముస్తలు, జటామాంసి, త్రిఫలములు, రసాంజనము, పత్తంగము, మోదుగు, (రక్తచందనము,) టేకు అనువాని చూడ్చుములో తేనెను కలిపి ప్రతిసారమును జేయవలయును. పైలొద్దగు మొదలగు ద్రవ్యముల కషాయముచే గంఢూషమును జేయించవలయును. అతిమధురము, లొద్దగు, నల్లకలువ, తిప్పతీగె, లేక దూలగోవిల, నల్లనుగంధిపాల, అగరు చెక్క, చందనము, కావిరాయి, పంచదార, పుండ్రము అనువాని కల్కముతో సిద్ధము చేయఁబడిన తైలముచే నస్యము జేయించవలయును.

❧ అధిమాంసకరోగచికిత్స. ❧

భిత్వాధిమాంసకం చూర్ణైస్సక్షౌద్్రైః ప్రతిసారయేత్.

32

నచా తేజోవతీపాతాస్వర్ణికాయవశూకజైః,

పటోలనింబత్రిఫలాకషాయః కబళో హితః.

3౩

అధిమాంసకమున దంతరోగమును శస్త్రముచే ఛేదించి పిమ్మట నస, మెరపుతీగె (మాల్కింగిని) చిరుబొద్ది, స్వర్ణక్షౌరము యవక్షౌరము అనువాని చూడ్చుములో తేనెనుకలిపి ప్రతిసారమును జేయించవలయును. పొట్ల, వేము, త్రిఫలములు అనువాని కషాయముచే కబళమును చేయించవలయును.

❧ విదగ్భరోగచికిత్స. ❧

విదగ్భే దంతమూలాని మండలాగ్రేణ శోధయేత్,

క్షౌరం యుంజ్యత్తతో నస్యం గంఢూషాది చ శీతలమ్.

3౪

విదగ్భరోగమున దంతమూలమును మండలాగ్ర శస్త్రముచే ఛేదించి స్వర్ణక్షౌరమును ప్రయోగించవలయును. పిదప శీతవీర్య ద్రవ్యములతో సిద్ధముచేయఁబడిన నస్య గంఢూషములను జేయవలయును.

❧ నాడిరోగచికిత్స. ❧

సంశోధ్యోభయతః కాయం శిరశ్శోషచరే త్తతః,

నాడిం దంతానుగాం దంతం సముద్భృత్యాగ్నినా దహేత్.

౪౦

కుబ్జాం వైకగతిం పూర్ణాం మదనేన గుడేన వా,

ధావనం జాతేమదనఖదిరస్వాదుకంటకైః.

౪౧

క్షీరివృక్షాంబుగంఢూషో నస్యం తైలం చ తత్కృతమ్,

దంతవిదగ్ధరోగమునందు పమునవిరేచనంబులను జేయించి విరేచన నస్యముచే శిరమును శోధించి దంతసమీపమున నుండు నాడికి చికిత్సచేయవలయును. మఱియు నాదంతమును పెరికివేసి అచట బెల్లమును గాని మ్రంగపండును గాని యుంచి నిప్పుచే కాల్చవలయును. జాజి, మ్రంగ, చంద్ర, ఏనుగుపల్లెరు అనువానిచే దంతభావనమును చేయవలయును. ఊరివృక్షకషాయముతో గంధూషమును ఊరివృక్ష కషాయముతో సిద్ధము చేయబడిన తైలముచే నస్యమును ప్రయోగించవలయును. అత్తి, రావి, జువ్వి, అనునవి ఊరివృక్షములు.

— ౧౭ వాతజజిహ్వకంటకరోగచికిత్స. ౧౭ —

కుర్యాద్వాత్తోష్ణకోపోక్తం కంటకేష్వనిలాత్సను.

౪౨

జిహ్వాయాం.

వాతజ జిహ్వకంటకరోగమున వాతజోష్ణకోప రోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౧౮ పిత్తజిహ్వకంటకరోగచికిత్స. ౧౮ —

పిత్తజాతేషు ఘృష్టేషు రుధిరే స్రుతే,

ప్రతినారణగంధూషనావనం మధురై ర్మితమ్.

౪౩

పిత్తమువలన జనించిన జిహ్వరోగమునందు నాలుకమలమును గీచి రక్తస్రావమును చేయించి మధురౌషధములతో ప్రతినారణమును గంధూషమును నస్యమును ప్రయోగించవలయును.

— ౧౯ కఫజిహ్వకంటకరోగచికిత్స. ౧౯ —

తీక్ష్ణైః కఫోత్థేష్వప్యేవం సర్వత్రా మృణాదిభిః,

కఫజ జిహ్వకంటకరోగమునందు నాకంటకములను గీచివేసి రక్తమోక్షణము చేయించి తీక్షణముగనుండు ఆవాలు, త్రికటుకములు మొదలగువానిచే ప్రతినారణ గంధూష నస్యములను ప్రయోగించవలయును.

— ౨౦ జిహ్వాలసరోగచికిత్స. ౨౦ —

నవే జిహ్వాలసే ౭వ్యేవం తం తు శస్త్రేణ న స్పృశేత్.

౪౪

జిహ్వాలసకరోగము క్రొత్తగనుండునపుడు వైచెప్పిన ప్రకారము తీక్ష్ణౌషధములచే ప్రతినారణ గంధూషాదులను చేయించవలెను. శస్త్రముచే దానిని చికిత్స జేయంజనదు.

—ॐ అధిజిహ్వీకారోగచికిత్స. ౧౧—

ఉన్నమ్య జహ్వమాకృష్టాం బడిశేనాధిజిహ్వీకాన్,
ఛేదయేన్నండలాగ్రేణ తీక్ష్ణోష్ణైర్గణాది చ.

౪౫

అధిజిహ్వీకనాటుకను వైకెత్తి దానిక్రిందనుండు అధిజిహ్వీకరోగమును బడిశ
మును యంత్రముచే నీడ్చిపట్టుకొని మండలాగ్రమును శస్త్రముచే ఛేదించి తీక్షణముగ
నున్నముగనుండు నొప్పములచే ఘర్షణాదులను ప్రయోగించవలయును.

—ॐ ఉపజిహ్వీచికిత్స. ౧౨—

ఉపజహ్వం పరిస్రావ్య యవతూరేణ ఘృయేత్,

ఉపజిహ్వీకను లేకాకు నున్నగు గఱులుగల ఆకులచే నైనను, శస్త్రముచేనైనను,
అంగుళి శస్త్రముచేనైనను ఛేదించి దుష్టరక్తాదుల స్రవించుటచేసి దానిపై యవతూరము
నునిచి రుద్దవలెను.

—ॐ గళశుండికాచికిత్స. ౧౩—

కవఘ్నే శ్శుండికా సాధ్య నన్యగంధూషఘృణైః.

౪౬

శుండికారోగమునందు కఫహరమైన నన్యము గంధూషము ఘర్షణము అను నీచికి
త్సలను జేయవలయును.

—ॐ గళశుండికాయందు శస్త్రచికిత్స. ౧౪—

*పర్వాపబీజప్రతిమం వృద్ధాయామసిరాతతమ్,

లగ్రే నివిప్తం జహ్వయాః బడిశాద్యవలంబితమ్.

౪౭

ఛేదయేన్నండలాగ్రేణ నాత్యగ్రే న చ మూలతః,

ఛేదేఽత్యస్తృక్క్షయాన్మృత్యుర్నీనే వ్యాధిర్వివర్ధతే.

౪౮

గళశుండికారోగము వృద్ధిజెందియుండిన నాటుక కొనయందలి నల్లగను, నిడుపు
గను నక్కదోసవిత్తులవలెను నుండు యా గళశుండికను బడిశాది శస్త్రములచే నీడ్చి
పట్టుకొని మండలాగ్రమును శస్త్రముచే ఛేదించవలయును. అటుల ఛేదించునప్పుడు మిక్కిలి
కొనయందుగాని మిక్కిలిమూలమునందుగాని ఛేదించఁగూడదు. మిక్కిలి మూలమునందు
ఛేదించిన విశేషముగ రక్తము క్షయించి మరణము కలుగును. మిక్కిలి కొనయందు
ఛేదించిన వైరోగము మరల వృద్ధిజెందును.

—ॐ గళశుండికాయందు మరిచాదిఘర్షణము. ౧౫—

మరిచాతివిషాపారావచాకుష్ఠకుటన్నఘైః,

ఛిన్నాయాం సపటుత్వే దైర్ఘ్యేణం కబళః పునః.

౪౯

కటుకాతివిషాపాతా నింబరాస్తావచాంబుభిః,

గళశుండికారోగమును చక్కగ ఛేదించి పిదప మిరియాలు, అతివస, చిరుబొడ్డి, వస, చెంగల్వకోష్ఠ, దుందిలము, వైంశవలవణము అనువానిని చూర్ణముచేసి అందులో తేనెను చేర్చి ఛేదించి వ్రణముపై నుంచి రుద్దవలయును. కటుకరోహిణి, అతివస, వేము, సన్నరాస్తము, వస అనువాని కషాయముచే కబళమును జేయించవలయును.

—౧౦ తాలసంహత్యాదిచికిత్స. ౧౦—

సంఘాతే పుష్పటే కూర్చే విలిఖై వ్యవం సమాచరేత్.

౫౦

దంతసంహతి, దంతపుష్పటము, దంతకచ్చనము అనురోగములను పై గళశుండి కారోగమునకు చెప్పియుండునటుల శస్త్రముచే ఛేదించి చికిత్సలను జేయవలయును.

—౧౧ అపక్వతాలపాకచికిత్స. ౧౧—

అపక్వే తాలుపాకే తు కాసీనత్వే ద్రత్యావ్యజైః,

ఘ్నణం కబళశీతకషాయమధురౌషధైః.

౫౧

తాలపాకరోగము పక్వము కావండుటకు పూర్వము దానికి పుష్పకాసీనము, తేనె, రసాంజనము అనువానిచే ఘ్నణమును శీతముగ నగరుగ మధురముగనుండు నౌషధములచే కబళమును జేయించవలయును.

—౧౨ పక్వతాలపాకచికిత్స. ౧౨—

పక్వేఽష్టపదవద్భిన్నే తీర్ణోష్ఠేః ప్రతిసారణమ్,

వృషనింబవటోలాద్యై స్త్రికైః కబళధారణమ్.

౫౨

తాలపాకరోగము పక్వమై యుండినయెడల దానిని మండలాగ్రమున శస్త్రముచే అష్టపదమువలె ఛేదించి తీర్ణముగ నుష్ణముగనుండు నౌషధములచే ప్రతిసారణమును ప్రయోగించవలయును. పిదప అడ్డవరము, వేము, చేరుపొట్ల, జాజిగన్నేరు, తిప్పతీగె, కటుకరోహిణి, పసుపు, మానిపసుపు, వేపచిగుళ్లు, వ్రాసుండు మొదలగు తిక్తద్రవ్యముల కషాయముల చేతను మధురైలముచేతను కబళధారణమును జేయించవలయును.

—౧౩ తాలశోషచికిత్స. ౧౩—

తాలుశోషే త్వత్పష్ణస్య సర్పిరుత్తర భక్తికమ్,

కణాశుంతీశృతంపానమమైర్గంధూషధారణమ్.

౫౩

ధన్వమాంసరసాఃస్నిగ్ధాః క్షీరనర్పిశ్చ నావనమ్,

తాల్పశోష రోగముగలవానికి దప్పిలేకుండిన ఉత్తరభక్తికమైన ఘృతమును పిష్పల్లు శుంతి వీనితో కాచబడిన యుదకపానమును, కలి మొదలగు పుల్లని ద్రవ్యములచే గంధూషధారణమును ఘృతాది జాంగలదేక జంతుమాంస రసపానమును, అపుపాలు, నెయ్యి వీనిచే నస్యమును జేయించవలయును.

౨౩ కంఠరోగచికిత్స. ౨౨

కంఠరోగే వ్యసృజ్ఞోక్షస్తీత్యైర్నస్యాది కర్ణ చ.

౫౪

క్వాథః పానం చ దార్వీత్వజ్జీవితార్క్ష్యకళింగజః,

హరీతకీకషాయో వా పేయో మాక్షీకసంయుతః.

౫౫

కంఠరోగములయందు రక్తమోక్షణమును తీక్ష్యముగనుండు ద్రవ్యములచే నస్య గంధూషాయులును, మ్రానిపసుపు, లసంగపట్ట, వేము, రసాంజనము, కొడికవిత్తులు అనువాని కషాయపానమును, లేక తేనెను జీర్చిన కరక్కాయల కషాయపానమును జేయించవలయును.

౨౪ కంఠరోగమునందు కబళోదిధారణము. ౨౩

శ్రేష్ఠాద్యోషయవత్సౌరదార్వీద్వీపిరసాంజనైః,

సపాఠా తేజినీనింబై స్సూక్తగోమూత్రసాధితైః.

౫౬

కబళో గుటికా చాత్ర కల్పితా ప్రతిసారణమ్,

కంఠరోగములకు త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, యవత్సౌరము, మ్రానిపసుపు, వ్రాకుడు, రసాంజనము, చిరుబొద్ది, మెరపుతీగె, వేము అనువానిని పులికడుగు, గోమూత్రము వీనిలోచేర్చి చక్కగకాచి దానిచే కబళధారణమును జేయించవలయును. పైత్రి ఫలాదిద్రవ్యముల పైకషాయముతో నూరి గుటికలు చేసి ప్రతిసారణము జేయించవలయును.

౨౫ కంఠశాలహరలేపము. ౨౪

నిచులం కటభీముస్తం దేనదారుమహశాపధమ్.

౫౭

వచా దంతీ చ మూర్ఖా చ లేషకోష్ఠోఽర్చిశోఫహః,

నీరు ప్రబ్బలి, నల్లగినియ, తుంగము స్థలం, దేవదారు, శుంఠి, వస, దంతి చెట్టు, చాగ అనువానిని నూరి సుఖోష్ణముగ లేపనము జేసిన కంఠమునందుగల, నొప్పి, వాపు హరించును.

—ॐ వాతరోహిణీచికిత్స. ౧౯—

అథాంతర్బాహ్యతః స్విన్నాం వాతరోహిణికాం లిఖేత్. ౧౮

అంగుళీశస్త్ర కేణాశు పటుయుక్తనఖేన వా,

పంచమూలాంబుక బళ్లస్థైలం గంఢూషనావనమ్. ౧౯

వాతరోహిణీరోగము కలవాని యొక్క బాహ్యభృంథరములకు స్వేదకర్మను చేయించి అంగుళి శస్త్రముచే గాని నైంధవలవణముతో గూడియుండు నఖముచే గాని శీఘ్రముగ ఛేదించవలయును. పంచమూల కషాయముచే కబళమును, సువ్వులనూ నెచే నశ్యమును గంఢూషమును జేయించవలయును.

—ॐ పిత్తరోహిణీచికిత్స. ౨౦—

విస్రావ్యపిత్తసంభూతాం సితాక్షౌద్రప్రియంగుభిః,

ఘర్షే త్వరోద్రప త్తంగైః కబళః క్వధితైశ్చ తైః. ౨౦

ద్రాక్షాపరూషకక్వాథో హితశ్చ కబళగ్రహే,

పిత్తములైన జనించిన రోహిణీరోగమును భేదించి అందులో నుండు దుష్టరక్తమును వెలిపఱచి పంచదార, తేనె, ప్రేంకణము, లొద్దుగు, పత్తంగము (అనగా రక్తచందనము) వీనిని నూరి రుద్దవలయును. వైపంచదార మున్నగు ద్రవ్యములను ఉదకములో వైచి కాచిన కషాయము చేతను, ద్రాక్షపండు, పేరీత వీని కషాయము చేతను కబళధారణము చేయించవలయును.

—ॐ రక్తరోహిణీచికిత్స. ౨౧—

ఉపాచరే దేవమేవ ప్రత్యాఖ్యానానసంభవామ్. ౨౧

రక్తములైన కలిగిన రోహిణీరోగ మసాధ్యమగుటంజేసి దానిని చికిత్సయందు వర్జింపవలయును. అయినను దానిని పిత్తజరోహిణీకి చెప్పియుండునటుల చికిత్స చేయవలెను.

—ॐ కఫజరోహిణీచికిత్స. ౨౨—

సాగారధూమైః కటుకైః కఫజాం ప్రతిసారయేత్,

నస్యగంఢూషయోస్తైలం సాధితం చ వ్రశశ్యతే. ౨౨

అపామార్గఫలశ్చే తాదంతీజంతుఘ్నసైంధవైః,

కథమువలన జనించిన రోహిణీరోగమునందు కరుణాపము కటువర్ణములో చెప్పి యుండు ద్రవ్యములు వీనినినూరి ప్రతిసారణమును చేయించవలయును. ఉత్తరేణు విత్తులు, శ్వేతా (అనగా విష్ణుక్రాంతము) దంతి, వాయువిడంగములు, సైంధవలవణము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి నువ్వులనూనెలో కలిపి చక్కగకాచి కథజరో హిణియందు నన్యగండూపములను చేయించవలయును.

—౨౭ బృందశాలాకాదిచికిత్స. ౨౬—

తద్వచ్చ బృందశాలాకతుండికేరీగిలాయుషు.

౬౩

బృందము, శాలాకము, తుండికేరీ, గిలాయు అను నీరోగములయందు కథజ రోహిణీరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—౨౮ కంఠవిద్రధిచికిత్స. ౨౭—

విద్రధౌ స్రావితే శ్రేష్ఠా రోచనాతార్క్ష్యగైరికైః,

సరోధ్రపటుపత్రంగకణైర్గంధూపఘర్షణే.

౬౪

విద్రధిరోగమును వస్త్రముచే ఛేదించి రక్తమును స్రవింపఁజేసి పిదప త్రిఫల ములు, గోరోచనము, రసాంజనము, కావీరాయి, లొద్దుగు, సైంధవలవణము, రక్తచం దనము, పిప్పళ్లు వీని నుదకములో వైచి చక్కగ కాచి గంధూపమును చేయించవల యును. మఱియు పై ద్రవ్యములను నూరి రోగముమీఁద రుద్దవలయును.

—౨౯ వాతజగళగండచికిత్స. ౨౮—

గళగండః పవనజస్నిన్వన్నో నిస్సృతశోణితః.

తిలైర్బిజైశ్చలటోవమాప్రియాశశణసంభవైః.

౬౫

ఉపనాహ్యో వ్రణే రూఢే ప్రలేష్వశ్చ పునః పునః,

శిగుతిల్వకతత్కారీగజకృష్ణాపునర్నవైః.

౬౬

కాలామృత్కామూలైశ్చ పుష్పైశ్చ కరహాటజైః,

పక్తే పికాన్వితైః పిష్టై స్సురయా కాంజకేన వా.

౬౭

వాతమువలన బుట్టిన గళగండరోగమునకు స్వేదకర్మ రక్తస్రావము వీనినిచేయించి నువ్వులనూనె, మసుంబవిత్తులు, క్రాసుగు, అగసివిత్తులు, ప్రేంకణపు విత్తులు, జనప విత్తులు వీనిచే నుపనాహస్వేదము నొనర్పవలయును. ప్రణము కొంచెము శమించిన పిదప మునగ, తిల్వకమును గ్రంథ్యము, తక్కెడ, వినగుపిప్పళ్లు, తెల్లగఱిజేరు, పెద్దసీలి వేళ్లు, తిప్పతిగవేళ్లు, జల్లేడువేళ్లు, తావరపువ్వు లేక మంగపువ్వు, తెల్లతెగడ వీనిని

సురయును మద్యముతోగాని పులికడుగుతోగాని నూరి పలుమారు లేపనము చేయించవలయును.

—ॐ వాతజగళగండమునకు గుఱూచ్చాదితైలము. ౧౯—

గుఱూచీనింబకుటజహంసపాదీబలాద్వయైః,

సాధితం పాయయే తైలం సకృష్ణాదేవదారుభిః.

౨౦

తిప్పతీగ, వేము, కొడిసె, హంసపాది, చిట్టాముట్టి, పేరాముట్టి, పిప్పళ్లు, దేవదారు పీని కల్కముతో ఒక్కముచేయబడిన తైలమును గళగండరోగికి పానము చేయించవలయును.

—ॐ కఫజగళగండచికిత్స. ౨౧—

కర్తవ్యం కఫజే ౭ వ్యేత త్వేదవిష్ణూపనేత్వతి,

కఫముచేకలిగిన గళగండరోగమునందు వాతజ గళగండరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయుటయేగాక స్వేదకర్మ, విష్ణూపనము (అనగా మర్దించుట) వీనిని విశేషముగ చేయించవలయును.

—ॐ కఫజగళగండహరలేపము. ౨౨—

లేపో ౭ జగంధాతివిషావిశల్యసవిషాణికాః.

౨౩

గుంజాలాబుళుకాహ్వయే పలాశేతూరకల్కితాః,

వాయింట, ఆలివన, తేల్గుసుణి, ఒద్ది, గురిగింజ, ఆనుగు, శుకాహ్వయ పీని మోదుగుతూర కషాయముతోనూరి కఫజ గళగండమునకు లేపనము చేయవలయును.

—ॐ కఫజగళగండమునకు తైలపానము ౨౪—

మూత్రశృతం హగతూరం పక్త్వా కోద్రవభుక్తి బేత్.

20

సాధితం వత్సకాద్యైర్వా తైలం సపటువంచకైః,

కఫఘ్నాంధూమవమననావనాదీంశ్చ శీలయేత్.

2౧

హరతూరం (అనగా తూడిహరతూరమును) గోమూత్రములలో వేచి చక్కగ వండి యాతూరము నుదకములలో కలిపి కఫజగళగండరోగికి పానముచేయించి కొట్టలయ న్నమును శభ్యముగ నిప్పించవలయును. మఱియు ఎత్తకూదిగొద్రన్యములు అవసరమచకము పీనితో ఒక్కముచేయబడిన తైలమును పానముచేయించవలయును. కఫహరములగు ధూమపాన విమనోషణ వస్య గంధూషధారణములను పలుమారు చేయుచుండవలయును.

— ౧౭ మేదోజగళగండచిత్స. ౧౭ —

మేదోభవే సిరాం విధ్యేత్కవస్తుం చ విధిం భజేత్,

అసనాదిరజశ్చైవ ప్రాతర్నాత్రేణ పాయయేత్.

2౨

మేదోజ గళగండరోగమునందు నిరను వేధించి కఫహరములగు చిత్సలను చేయించవలయును. అసనాదిరజశ్చైవ ములను గోమూత్రములో కలిపి ప్రాతఃకాలమునందు పానము చేయించవలయును.

అశాంతౌ పాటయిత్వా చ సర్వాన్ వ్రణవదాచరేత్,

వైచెప్పినప్రకారము చిత్సచేసినను మేదోజ గళగండరోగము నివర్తింపకయుండిన దానిని శస్త్రముచే ఛేదించి వ్రణచికిత్సల నన్నిటిని చేయవలయును.

— ౧౮ ముఖపాకరోగచిత్స. ౧౮ —

ముఖపాకేషు సత్కౌద్రాః ప్రయోజ్యా ముఖధాననాః.

23

కృద్ధితాస్త్రిఫలాపాఠామృద్ధీకాజాజపల్లవాః,

నిష్ఠేన్యా భక్షయిత్వా వా కుఠేరాదిగఃఖో ఒథవా,

2౪

ముఖపాకరోగములయందు త్రిఫలములు, చిరబొద్ది, ద్రాక్ష, జాజిచిగుల్లి వీనిని ఉదకములో వైచి చక్కఁగ కాచి యాకషాయములో తేనెను చేర్చి దానిచే నోటిని కడగవలయును. లేక పైత్రిఫలములనుగాని కుఠేరాదిగండ్ర్యములనుగాని చక్కఁగ నమిలియమియవలయును.

— ౧౯ ముఖపాకమునందు ప్రతిసారణాదులు. ౧౯ —

ముఖపాకేఽనిలా త్కృష్ణాపత్వేలాః ప్రతిసారణమ్,

తైలం వాతహరైస్సిద్ధం హితం కబళనస్యయోః.

2౫

వాతమువలన జనించిన ముఖపాకరోగమునందు పిప్పళ్లు సైంధవలనము, ఏలకలు వీనిని ప్రతిసారణమునం గుపయోగించవలయును. వాతహరద్రవ్యములతో పక్వము చేయఁబడిన తైలముచే కబళనస్యములను చేయించవలయును.

— ౨౦ పిత్తరక్తచిత్స. ౨౦ —

పిత్రాస్త్రే రక్తపిత్తేఘ్నః కఫఘ్నః శ్చ కఫే విధిః,

పిత్తరక్తమువలన జనించిన ముఖపాకమున రక్తపిత్తచిత్సలను కఫమువలన కలిగిన ముఖపాకమున కఫహర చిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ సి త్తర క్తపిట కాచికిత్స. ౧౭—

లిఖే చ్చా కాదివత్తై శ్చ పిటకాః కఠినా స్థిరాః.

2౬

టేకాకు మున్నగువానిచే కఠినముగ స్థిరముగనుండు పిటకలను ఛేదించవలయును.

—ॐ సన్నిపాతముఖపాకచికిత్స. ౧౮—

యథా దోషోదయం కుర్యా త్సన్నిపాతే చికిత్సితమ్,

సన్నిపాతజ ముఖపాకరోగమునందు వాతాదిదోష ప్రకోపా ద్యనుగుణముగ చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ అర్బుదరోగచికిత్స. ౧౯—

నవేర్బుదేత్వసంస్మృద్ధేఛేదితే స్రుతిసారణమ్.

22

స్వర్ణ కానాగరత్వేదైః క్వాఢో గంఢూష ఇవ్యతే,

గుఢూచీనింబకలోక్త్యో మధుతైలసమన్వితః.

2౮

యవాన్నభుక్తిక్షౌలనస్యాభ్యంగాంస్తథాచరేత్,

అర్బుదరోగము కొత్తదిగ వృద్ధిజేందనిదిగనరిజిన దానిని శస్త్రముచే ఛేదించి సర్జితౌరము, శుంఠి వీనిచూర్ణములతో తేనెనకలిపి స్రుతిసారణము చేయించవలయును. తిప్పటిగె, వేపపట్ట వీనికషాయములతో తేనెను నువ్వులనూనెను కలిపి గంఢూషమును చేయించవలయును. యవాన్నమును భుజింపఁ జేయవలయును. తీక్ష్ణముగనుండు తైలముచే వస్యాభ్యంగములను చేయించవలయును.

—ॐ పూతివదనరోగచికిత్స. ౨౦—

వమి తే పూతివదనే ధూమ స్తీక్ష్ణస్సనావనః.

2౯

సమంగాధాతేకిరోద్ర ఫలిసీపద్మకైర్బలమ్,

ధావనం వదనస్యాంతశ్చూర్ణితైరవచూర్ణనమ్.

౩౦

శీతాదోషకుశోక్తం చ నావనాది చ శీలయేత్,

పూతిముఖమును రోగము కలవానికి వమనము చేయించి తీక్ష్ణముగనుండు ధూమ పానమును నస్యమును చేయించవలయును. మంజిష్ఠ, ఆరభువ్వు, లూద్దుగు, ప్రేంకణము, పద్మకము వీనికషాయములతో నోరును కడగవలయును. వైమంజిష్ఠాది ద్రవ్యములను మార్జముచేసి నోటియందు రుద్దవలయును. శీతాదము, ఉపకుశము ఆనురోగములకు చెప్పి యుండు నస్య గంఢూషములనుగూడ చేయించవలయును.

—ॐ ముఖదోషహరత్రిఫలాదిగుటికలు. ౧౦—

ఫలత్రయద్వీపికిరాతతి క్తయప్త్యహ్వసిద్ధార్థకటుత్రికాణి,
ముస్తాహరిద్రాద్వయయావశూకవృక్షాన్లు కాన్లుగ్రిమవేతసాశ్చ.
అశ్వత్థజంబ్వామ్రధనంజయత్వక్తవ్చాహిమారాఖిదిరస్యసారః,
క్వాథేన తేషాం ఘనతాంగ తేనతచ్చర్ణ యుక్తాగుటికావిధేయాః.
తా ధారితాఘ్నంతి ముఖేననిత్యం
కంఠాష్టతాల్యాదిగదాన్ సుకృచ్ఛాన్,
విశేషతో రోహిణికాన్య శోష
గంధాన్ విదేహాధి పతిప్రణీతాః.

౪౩

త్రిఫలములు, చిత్రమాలము, నేలవేము, అతిమధురము, తెల్లవాలు, త్రికటుక
ములు, తుంగము స్తలు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, యవతొరము, చింతపండు, పుల్లప్రబ్బలి,
రావిపట్ట, నేలేడుపట్ట, మామిడిపట్ట, మద్దిపట్ట, తుమ్మపట్ట, చండ్రబంక వీనిని ఉదక
ములో వైచి చక్కంగ కషాయము కాచి గట్టిగనగునపుడు వై త్రిఫలములు మొదలగు
వస్తువుల చూర్ణమునుచేర్చి గుటికలు చేయవలయును. ఆగుటికలను నోటిలో ధరించు
ఓటులజేసిన కంఠము, పెదవులు, లోదొడ మొదలగు స్థలములలో జనించినవియు మిగుల
వాయుముగ నుండునవియు నగు ముఖరోగము లన్నియు నశించును. విశేషముగ
రోహిణి, ఆస్యశోషము, పూతిగంధము మొదలగు రోగములు హరించును. ఇవి నిమి
శక్రవర్తిచే నిర్మింపఁబడినవి.

—ॐ ఖదిరాదితైలము. ౧౧—

ఖదిరతులూమంబుఘృతే పక్త్యా తోయేన తేన పిప్పైశ్చ,
చందనజోంగకకుంకుమపరిపేలవబాలకోశీరైః.
సురతరురోధ్రద్రాక్షామంజిష్ఠాచోచపద్మకవిడంగైః,
స్పృక్కౌతనఖకట్ఫలసూక్ష్మైలాధ్యామకైస్సపత్తంగైః.
తైలవ్రస్థం విపచేత్కర్ణాంశైః పానసస్యగంధూషైస్తత్,
హత్వాస్యే సర్వగదాన్ జనయతి గార్ధీగ్రిం దృశం శ్రుతిం
చ వారాహీమ్. ౧౬. ఉద్వర్తితం చ వ్రపున్నాటరోధ్ర
దావ్యీఖిరభ్యక్తమనేన వక్రమ్, నిర్వ్యంగనీలీముఖదూషి
కాదినంజాయతే చంద్రనమానకాంతి.

౪౭

నూరుపలముల చంద్రపట్టను ద్రోణప్రమాణ ముదకములలోవైచి పాదానశేషముగ కషాయము కాచి యాకషాయముతో చందనము, నల్లఆగరు, కుంకుమపువ్వు, తుంగముస్తలు, కురువేరు, వట్టివేరు, దేవదారుచక్క, బొద్దుగు, ద్రాక్ష, మంజిష్ఠ, అవంగపట్ట, పద్మకము, వాయువిడంగములు, స్ఫుక్కియనుగ్రంధ్యము, గ్రంధితగరము, నఖముచిప్ప, గుండుడులేకు, పిన్నయేలకులు, ధ్యామకము, రక్తచందనము వీనిని కర్షప్రమాణము చొప్పున గ్రహించి నూరి కల్కముచేసి ఒకప్రస్థము నువ్వలనూనెలోకలిపి విధిప్రకారము పక్వము చేయవలయును. ఈతైలమును పాన నవ్య గంధూషములయగు దుపయోగించిన నది నోటిలోజనింపరాగములన్నిటిని హరించజేసి గడ్డతో తుల్యమైన దృష్టికత్తిని పందితో తుల్యమైన శ్రవణకత్తిని కలుగజేయును. మఱియు నీతైలముచే ముఖమున కళ్ళంజనముచేయించి తగిరిక, లూడ్డుగు, మ్రూచిపసుపు వీనిని నూరి నలుగు పెట్టిన ముఖమునందు మచ్చ, నీలి, ముఖమూషికా మొదలగు దోషములు నివర్తించి చంద్రునితో తుల్యమైన కాంతికలుగును.

—ॐ ముఖరోగమునకు సహచరఘృతము. ॐ—

పలశతం బాణాత్తోయఘృతే పక్తావరనేఽస్త్రింశ్చ పల్లార్ధికైః,
ఖదిరజంబూయప్త్యానంతామైరహిమారసీలోత్పలాన్నితైః. ౮౪
తైలప్రస్థం పాచయేచ్ఛక్లృష్టిపిష్టై రేభిర్ద్రివ్యై ధారితం తన్ముఖేన,
రోగాన్ సర్వాన్ హంతి వక్త్రే విశేషాత్
స్థైర్యం ధత్తే దంతపక్ష్యే శ్చలాయాః. ౮౫

ద్రోణప్రమాణ ముదకములలో నూరుపలముల నల్లగోరింటనువైచి పాదానశేషముగ కషాయముకాచి అందులో చంద్ర, శేరేడు, అతిమధురము, తిప్పతీగె, తుమ్మ, మామిడి వీనిపట్టలు నల్లకలువ ఈ యోషధులు దినుసుకు అరపలముచొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసి పైకషాయములో కలిపి ఒకప్రస్థము నువ్వలనూనెలోని తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి నోటిలో ధరించిన నోటియందు జనించు రోగములన్నియు నివర్తించును. చలించుచుండు దంతములకు విశేషముగ బలముకలుగును.

—ॐ ముఖరోగవారఖదిరసారాదిగుటికలు. ॐ—

ఖదిరసారాద్వేతులే పచేద్వల్కూత్తులాం చారిమేదసః,
ఘటపత్రమ్కేపాదశేషే ఽస్త్రికపూతేపునః క్వాథసాద్ధనే. ౯౦
ఆక్షికం షీవేత్పుసూక్ష్మం రజః సేవ్యాంబుపత్తంగై రికమ్,

చందనద్యయరోధ్రపుండ్రహేవ్యప్త్యహ్వలాతౌంజనద్యయమ్.

ధాతకీకట్కుబద్వినిశాత్రిఫలాచతుర్దాతజోంగకమ్,

ముస్తమంజిప్తాస్యగ్రోధప్రరోహమాంసీయవాసకమ్. ౯౨

పద్మకైలేయసమంగాశ్చ శీతే తస్మింస్తథాపాలికాం పృథక్,

జాతీపత్రికాం సజాతీఫలాం సహువంగకంకోల్లకామ్. ౯౩

స్ఫటికశుభ్రసురభిరూర్పరకుండవంచ తత్రావపేత్తతః,

కారయేద్ధుటికాస్పదావైతాధార్యాముఖే తద్గదాపహః, ౯౪

నాల్గద్రోణము లుదకములో ఖదిరసారము (కాచు) రెండుగూర్లు పలములు నల్లతుమ్మపట్ట నూరుపలములు వైచి పాదావశేషముగ కషాయము కాచి వడియగట్టి మరలనాకషాయమును పొయిమీదబెట్టి కాచి చిక్కగయైనపిదప అందులో నెట్టివేరు, కురువేరు, రక్తచందనము, శైలికము, చందనము, పీతచందనము, లాద్దగు, ప్రపాండ రీకము, అతిమధురము, లత్తుక, రసాంజనము, సౌపీరాంజనము, ఆరెపువ్వు, శేకు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, త్రిఫలములు, చతుర్దాతకములు, నల్లఆగరు, తుంగముస్తలు, మంజిష్ఠ, మట్టి యూడలు, జటామాంసి, రేగటిదూలగోవిల, పద్మకము, ఏలకులు, చిట్టాముట్టి వీనిని దినుసుకు కర్షప్రమాణము చొప్పున గ్రహించి చూట్లముచేసి కలిపి చల్లారి నపిదప దాని లో జాపత్రి, జాజికాయ, లవంగములు, తక్కిలములు యివి దినుసుకు ఒకపలము స్ఫటికమువలె తెల్లనైన పచ్చకర్పూరము ఒకకుండవముచేర్చి గుటికలుచేసి నోటియిం దెల్లపుడు ధరించుచుండిన ముఖరోగములన్నియు నివర్తించును.

— ౨౨ ఆరిమేవోఘృతము. ౨౨ —

క్వాథౌషధవ్యత్యయ యోజనేన

తైలం పచేత్కల్పనయా ౭నయైన,

సర్వాస్యరోగోద్ధృతయే తదాహు

ర్థం తస్థిరత్వే త్విదమేవముఖ్యమ్.

౯౫

నాల్గద్రోణ ముదకములో నల్లతుమ్మపట్ట రెండువందలపలములు కాచు నూరుపల ములు వీనినివైచి పాదావశేషముగ కషాయముకాచి అందులో పూర్వయోగములో చెప్పియుండు నెట్టివేరు మొదలగు ద్రవ్యముల కల్కమునుచేర్చి నువ్వులనూనెను బోసి విధిప్రకారము పక్వముచేసి యాతైలమును నోటిలో ధరింపవలయును. ఈతైలము నోటి లోజనించు రోగములన్నిటిని పోగొట్టుటయందును దంతములకు స్థైర్యమును గలుగ జేయుటయందును ముఖ్యమైనదని ఋషులు పఠింపుచున్నారు.

—౧౭ ఖదిరగుటికాదిఫలము. ౧౭—

ఖదిరేణైతా గుటికా స్థైలమిదం చారిమేదసా ప్రథితమ్,
అనుశీలయక్ ప్రతిదినం *స్వస్థోపి దృఢద్విజో భవతి. ౯౬
పూర్వశ్లోకములో చెప్పినచొప్పున చంద్రగుటికలు నల్లతుమ్మలైలము వీనిని ప్రతి
దినము స్వస్థశరీరులుకూడ నేవించిన విశేషముగ దంతములకు నృఢత్వము కలుగును.

—౧౮ ముఖరోగహరకబళధారణము. ౧౮—

తుద్రాగుడూచీ సుమనఃప్రవాళ
దార్ద్రీయవాస త్రిఫలాకషాయః,
తౌద్రేణ యుక్తః కబళ గ్రహో_యం
సర్వామయాక్ వక్త్రగతా నిహంతి. ౯౭
వాకుడు, తిప్పశీఁగె, జాజి వీరిచిగుళ్లు, మ్రనిపసుపు, రేగటిమాల, గోవిల, త్రి
ఫలములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కాచినకషాయములో తేనెను కలిపి కబళ
ము చేయించిన నోటిరోగములన్నియు నివర్తించును.

—౧౯ దంతశాలాదిహరపాతాదిమార్గము. ౧౯—

పాతాదార్ద్రత్వక్కుష్ఠముస్తానమంగా
తిక్తాపీతాంగారోధ తేజోవతీనాం,
చూర్ణస్థతౌద్రో దంతమాంసార్తి
కంఠసూపాకస్రావాణాం నాశనో ఘ్నర్షణేన. ౯౮
చిరుబొద్ది, మ్రనిపసుపు, లవంగపట్ట, చెంగల్వకోస్తు, తుంగముస్తలు, మంజిష్ఠ,
కటుకరోహిణి, పీతాంగా (ఆనంగా ప్రేంకణము), లొద్దుగు, జ్యోతిష్మతి ఈయోష
ఘలను చక్కఁగ చూర్ణముచేసి ఆచూర్ణమున తేనెను కలిపి దంతములను తోముకొనిన
దంతమాంసములయందలి నొప్పి, దురద, పాకము, స్రావిము హరించును.

—౨౦ ముఖరోగాదులకు కాలకచూర్ణము. ౨౦—

గృహధూమతార్క్ష్యపాతావ్యోషతౌరాగ్న్యయోవరా తేజోహ్వైః,
ముఖదంతగళవికారే సత్తౌద్రః కాలకోవిధార్యశుచ్చర్ణః. ౯౯
కరిధూపము, రసాంజనము, చిరుబొద్ది, త్రికటుకములు, న్జతౌరము, చిత్రమూల
ము, ఉమ్మ, త్రిఫలములు, జ్యోతిష్మతి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చక్కఁగ

* వృద్ధోపి.

సూర్యముచేసిన యది కాలకచూర్ణ మనఁబడును. దీనిని తేనెతో కలిపి ముఖరోగము, కంఠరోగము, కంఠరోగము వీనియందు నోటిలో ధరింపవలయును.

—౨౭ దంతాదిరోగములకు పీతకచూర్ణము. ౨౭—

దావ్యీత్వస్నింధూద్భవమనశ్శిలా యావశూకహరితాలైః,

ధార్యః పీతకచూర్ణో దంతాస్యగళామయే సమధ్వజ్యః. ౧౦౦

మా నిపసుపు, లవంగపట్ట, సైంధవలవణము, మణిశిల, యవతొరము, హరిదశము లని సమభాగములగ గ్రహించి చక్కఁగ చూర్ణము చేసిన నది పీతకచూర్ణ మనఁబడును. దీనిని తేనె, నెయ్యి వీనితోడఁగూర్చి నోటిలోఁధరించిన ముఖరోగము, కంఠరోగము హరించును.

—౨౮ కంఠరోగహరగుటికలు. ౨౮—

ద్విత్వైరధూమవరాపంచపటువ్యోష వేల్లగిరితాస్త్రైః,

గోమూత్రేణ విషక్వా గళామయఘ్నీ రసక్రిగుటికా. ౧౦౧

సగ్ధత్వైరము, యవత్వైరము, కరిమూసము, పంచలవణములు, త్రికటుకములు, వాయు హంగములు, శిలాజతు, రసాంజనము వీనిని గోమూత్రములో వైచి పక్వముచేసి గుటికలుచేసి సేవించిన కంఠరోగము హరించును.

—౨౯ ముఖరోగహరహరితకీ. ౨౯—

గోమూత్రకృద్ధనవిలీలవిగ్రహాణాం

పథ్యానాం జలమిసికుష్ఠభావితానామ్,

అత్తారం నరమణవోపి వక్త్రరోగాః

శ్రోతారం నృపమివ న స్పృశం త్యనర్థాః. ౧౦౨

కషాయమువలె చక్కఁగ కాచఁబడిన గోమూత్రములో కరక్కాయను నాన ట్టి పిదప నాకరక్కాయను కురువేరు, సదాప, చంగల్యకోష్ఠ వీనికషాయములలో పనచేసి భుజించువానికి “మంత్రి చెప్పిన హితోత్తలను ఆకిర్జించు భూమిశునికి పదలు కలగకుండు నట్లు” నోటిలో రోగములు కలగకుండును.

—౩౦ ముఖపాకహరకషాయము. ౩౦—

సప్తచ్ఛదోశీర పటోలముస్త

హారీతకీతిక్తకరోహిణీభిః,

యస్త్వావ్యరాజద్రుమచందనైశ్చ

క్వాథం విభేత్వాకహరంముఖస్య.

ఏడామలపొన్న, వట్టిచేరు, చేదుపొట్ల, తుంగముస్తలు, కరక్కాయలు, పర్వాట కము, కటుకరోహిణి, అశిమధురము, రేల, చందనము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి యుదకములో వైచి కాచినక పానమును పానముచేసిన ముఖపాక రోగము హరించును.

❧ ముఖరోగహరపటోలాదిక పానము. ౧౮ ❧

పటోలశుంఠీత్రిఫలవిశాలాత్రాయంతితిక్తాద్వినిశామృతానామ్,
వీతః కషాయో మధునా నిహంతి ముఖస్థితశ్చస్యగదా నశేషాః.

పొట్ల, శుంఠి, త్రిఫలములు, పెద్దపాపర, కలుక్రానుగు, కటుకరోహిణి, పసుపు, మ్రానిపసుపు, తిప్పతీగె వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి యుదకములో వైచి కాచిన కషాయములో తేనెవైచి పానముచేసి నోటిలో గంఢూపము ధరించిన నోటి యందలి రోగములన్నియు హరించును.

❧ ముఖపాకమునకు దార్ద్యస్వరసము. ౧౯ ❧

స్వరసః క్వథితో దార్ద్ర్యా ఘనీభూతస్సగైరికః,
అస్యస్థస్థమధుర్వ కపాకనాడీవ్రణాపహః.

౧౦౫

మ్రానిపసుపు స్వరసమును చిక్కఁగకాచి అందులో జేగురురాయి పొడినిచేర్చి తేనెకలిపి నోటిలో ధరించిన ముఖపాకము నాడీవ్రణము హరించును.

❧ ముఖపాకమునకు పటోలాదిస్వరసము. ౨౦ ❧

పటోలనింబయస్త్వ్యావృవాసాజాత్యరిమేదసామ్,
ఖదిరస్య వరాయాశ్చ పృథగేవం ప్రకల్పనా.

౧౦౬

చేదుపొట్ల, వేము, అశిమధురము, అడ్డరసుము, జాజి, నల్లతుమ్మ, చండ్ర, త్రిఫలములు వీని స్వరసమును ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ చిక్కఁగ కాచి అందులో జేగురురాయి చూర్ణమును తేనెను కలిపి నోటిలో ధరించిన ముఖపాకనాడీ వ్రణములు హరించును.

❧ దంతరోగమునకు ఖదిరాదిక పానము. ౨౧ ❧

ఖదిరాయోవరాపార్థమదయంత్యహిమారకైః,

గంఢూషోంబుశ్చతై ధ్ధారో దుర్బలద్విజశాంతయే.

౧౦౭

చండ్ర, ఉక్కురాపొడి, త్రిఫలములు, మద్ది, మల్లె, నల్లతుమ్మ వీనిని సమభాగములుగ నుదకములోవైచి చిక్కఁగ కషాయము కాచి నోటిలో ధరించిన చింతింపు దంతములు గట్టిగ నగును.

—ముఖ రోగానులయందు రక్తమోక్షము ౨౭—

ముఖదంతమూలగళజాః ప్రాయో రోగాః కఫాస్త్రభూయిష్ఠాః,
తస్మాత్తేషామసకృద్రుధిరం విప్రవయే ద్భవన్. ౧౦౮

ముఖరోగములు, దంతరోగములు, కంఠరోగములు ఇవి తఱచుగ కఫరక్తాధిక్యము వలన జనించును. కావున వైరోగములు గలవారికి పలుమారు దుష్టరక్తమును తీయవలయును.

—ముఖరోగానులయందు విరేచనాద్యావశ్యకత్వము ౨౮—

కాయశిరసోర్విరేకో వశనం కబళగ్రహశ్చ కటుకత్తిక్తాః,
ప్రాయశ్చ స్తం తేషాం కఫరక్తహరం తథాకర్ష. ౧౦౯

ముఖదంతరోగములు గలవారికి కాయవిరేచనము శిరోవిరేచనము వమనము కారముగ చేదుగనుండు కబళగ్రహములు కఫరక్తహరచికిత్సలు వీరిని విశేషముగ చేయుచుండవలయును.

—ముఖదంతరోగులకు పథ్యాహారములు. ౩౦—

యవత్యేణధాన్యం భక్తం విదళైః తూరోషితైరపన్నహః,
యూషా భక్ష్యేష్య హితా యచ్చాన్యచ్ఛేష్ణనాశాయ. ౧౧౦

ముఖదంతరోగములు గలవారికి నిస్వరిధాన్యము మొదలగు త్యేణధాన్యము చేసిద్ధమైనయన్నము, ఉప్పు, నీటిలో నానఁజెట్టిన పెసలు మొదలగు గానిచే చేయఁబడినదియు ఘృతాదులను చేర్చబడక నుండునదియు నగు కట్టులు, భక్ష్యములు, శ్లేష్మహర పదార్థములు వీని నిస్పించిన హితకరముగ నుండును.

—కంఠాదిరోగములకు చికిత్సావశ్యకత్వము. ౩౧—

ప్రాణానిలపథసంస్థాశ్చ నితమపి నిరుంధతే ప్రమాదవతః,
కంఠామయాశ్చికిత్సితమతో ద్రుతం తేషు కుర్వీత. ౧౧౧

కంఠరోగములు ప్రాణవాతమార్గము నాశ్రయించి యుండుటం జేసి యాకంఠరోగమునకు సత్వరంబుగ చికిత్స చేసికొనక ఆజాగ్రత్తగనుండు మనుజునికి క్వాసము అడ్డగింపఁబడును. కావున వైకంఠరోగములకు తొలఁత శిఘ్రముగ కడుజాగ్రత్తతో చికిత్సలను చేసికొనవలయును.

ఇది అష్టాంగవృద్ధయమునందలి ఉత్తరతంత్రము

ఇరువదిరెండవ యధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

త్రయోవింశాధ్యాయము.

ఆన ముఖరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము శిరోరోగవిజ్ఞానీయా
ధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

శిరోరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

నూ. అథాత శిరోరోగవిజ్ఞానం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

ముఖరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము శిరమునందు జనించురోగము
అను తెలియపఱచునట్టి శిరోరోగవిజ్ఞానమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

— శిరోరోగ కారణము. —

ధూమాతపతృషారాంబుక్రీడాతిస్వప్నజాగరైః,

ఉత్సేదాధిపురోవాతబాష్పనిగ్రహరోదనైః.

౧

అత్యంబుమధ్యసానేన క్రిమిభిర్వేగధారణైః,

ఉపధానమృజాభ్యంగ ద్వేషాధఃప్రతతేక్షణైః.

౨

అసాత్మ్యగంధదుష్టామభాష్యాద్యైశ్చ శిరోగతాః,

జనయంత్యామయాన్ దోషాః.

పొగ, ఎండ, మంచు వీనియందుండుట, ఉదకమున విశేషముగ విహరించుట,
అధికముగ నిద్రించుట, విశేషముగ రాత్రులయందు నిదుర పేలుకొనియుండుట, దేహ
మండలి చెమటను విశేషముగతీయుట, తూర్పుగాలియందు సంచరించుట, శోకము నడ్డ
గించుట, విశేషముగ నేడ్చుట, ఉదకమునుగాని మద్యమునుగాని పరిమితికి మించిత్రోగు
ట, శిరమున క్రిములుజనించుట, మలమూత్రాదివేగముల నడ్డగించుట, తలగడలేక పరుం
డుట, శరీరమునందు మురికిని తోమికొనకయుండుట, అశ్యంజనమును చేయించుకొనక
యుండుట, అతినూత్నమును లేక అధికప్రకాశము నైన వస్తువులను విశేషముగ
చూచుట, అసాత్మ్యముగ నుండుగంధముల నాఘ్రాణింపుట, జీర్ణము కాకుండుట,
నిగ్ధరగ మాటలాడుట, ఇవి మున్నగు కారణములచే శిరము నాశ్రయించియుండు

వాతాదిదోషములు ప్రకోపమునుజెంది శిరమునందు దారుణమైన రోగములను కలుగఁ జేయును.

—॥ వాతజశిరోభితాపలక్షణము. ౧॥—

తత్ర మారుతకోపతః.

3

నిస్తుద్యేతేభృశం శంఖౌ ఘాటా సంభిద్యతే తథా,

భుగ్గోర్మధ్యం లలాటం చ పతతీవాతివేదనమ్.

౪

బాధ్యేతే స్వనతఃశ్రోత్రేనిష్క్రమ్యేత ఇవాక్షిణీ,

ఘూర్ణతీవ శిరస్సర్వం సంధిభ్య ఇవ ముచ్యతే.

౫

స్ఫురత్యతిసిరాజాలం కందరాహనుసంగ్రహః,

ప్రకాశాసహతా ఘ్రీణస్రావోఽకస్నాద్వ్యధాశమా.

౬

మార్దవం మర్దనస్నేహస్వేదబంధైశ్చ జాయతే,

శిరస్తాపోయమ్.

వాతప్రకోపమువలన కణ్ణతలలో పొడుచునట్లు మిక్కిలి యుగ్రద్రవము కలుగును. మెడచీలువఁబడునట్లుండును. కనబొహల మధ్యప్రదేశము, నుడుగు యిది పడి పోవునటుల మిక్కిలి శూలతో గూడియుండును. బిగ్గచైఃపాటలు ఘోషము వీనిని వినుటవలన చెవులయందు బాకకలుగును. శ్రేత్రములు పెంకఁబడినటుల విశేషముగ నొప్పితో గూడియుండును. శిరము తిరుగునటులను సంధులయందుండి పడిపోవునటుల నుండును. శిరమునందలి నరములు విశేషముగ ననుకమిండును. గొంతు ద్రవుడల యీడ్చి కొనినట్లుండును. వెలుతురుమాచిన బాకకలుగును. యుక్ష్మలోనుండి నీరుకారుచుండును. అకస్మాత్తుగ శిరమునందు శూలలు జనించి స్వయమగనే శమించును. శిరమును మర్దించుటవలనను ఘృతాదిస్నేహములను లేచును చేసికొనుటవలనను స్వేదకర్మను చేయించుకొనుటవలన వస్త్రాదులచే గట్టిగ శిరమును కట్టికొనుటవలనను నొప్పి కొంచెము శమించును. ఇది శిరస్తాపముని చెప్పఁబడును.

—॥ అర్ధవభేదకశిరోరోగలక్షణము. ౧॥—

అర్ధేతు మూర్ధ్నసాన్ధ్యార్ధవభేదకః.

2

పక్షాత్కుస్యతి మాసా ద్వా స్వయమేవ చ శామ్యతి,

అతివృద్ధస్తు నయనం శ్రవణం వా వినాశయేత్.

౪

పైచెప్పియుండు వాతజశిరోరోగము శిరమునం దొకపార్శ్వమునందు మాత్రము జనించినందున నది అర్ధవభేదక మనఁబడును ఇది పురుషుల దినముల కొకపర్యాయ

ముగాని మానమున కొకపర్యాయముగాని విశేషముగ ప్రకౌపించి స్వయముగనే శమించును. ఈ ఆధ్వానభేదకము మిక్కుటముగ వృద్ధిజెందినచో నేత్రములనుగాని చెవులను గాని వశింహజేయును.

—ॐ పిత్తజశిరోభితాపలక్షణము. ॐ—

శిరోఽభితాపే పిత్తోత్థే శిరోధూమాయనం జ్వరః,

స్వేదోఽక్షిదహనం మూర్ఛా నిశి శీతై శ్చ మార్దవమ్. ౯

పిత్తప్రకోపమువలన జనించిన శిరోరోగమున శిరమునందు పొగ వెడలునటులుండును. మతియు జ్వరము, చెనుట, కంటియందు మంట, మూర్ఛ, రాత్రులయందును శితచస్త్రువులసేవనచేతను నుపద్రవములు తొంచెము శమించియుండుట యిట్టిలక్షణములు కలిగియుండును.

—ॐ కఫజశిరోభితాపలక్షణము. ॐ—

అరుచిః కఫజే మూర్ఛో గురు స్తిమితశీతతా,

సిరానిష్పందతాలస్యం రుజ్జుందాహ్వాన్యధికా నిశి. ౧౦

తంద్రాశూనాక్షి కూటత్వం కర్ణకంఠాయనే వమిః,

కఫప్రకోపమువలన జనించిన శిరోరోగమునందు అరుచి, శిరము బరువుగ స్థిమముగ చల్లగనుండుట, సిరలు చలించకయుండుట ఆలస్యము మధ్యాహ్నమున స్వల్పముగను రాత్రులయందు దధికముగ శిరమునందు నొప్పికలుగుట తంద్ర కంటితెప్ప లుబ్బియుండుట చెవులయందు దురద, వాంతి ఇవి కలుగును.

—ॐ రక్తజశిరోభితాపలక్షణము. ॐ—

రక్తాత్పిత్తాధికరూజః.

దుష్టరక్తమువలన జనించి శిరోరోగమునందు పిత్తజశిరోరోగమునకు జెప్పియుండు లక్షణములు కలిగియుండుటయేగాక అధికముగ నుపద్రవములును కల్గును.

—ॐ సన్నిపాతజశిరోభితాపలక్షణము. ॐ—

సర్వైసాన్నితస్సర్వలక్షణః.

౧౧

సన్నిపాతమువలన జనించిన శిరోరోగమునందు వాతజాది శిరోరోగ లక్షణము లన్నియుఁ బుట్టును,

శ్రీమిజశిరోభితాపలక్షణము. ౧౨

సంక్షీర్ణైర్భజనైర్మూర్ధ్ని క్షేదితే రుధిరామిషే,

కోపితే నన్నిపాతే చ జాయంతే మూర్ధ్ని జంతవః.

౧౨

శిరసస్తే పిబంతోఽస్రం ఘోరాః కుర్వంతి వేదనాః,

చిత్తవిభ్రంశజననీర్జ్వరః కాసో బలక్షయః.

౧౩

రాత్యశో ఘే వృధచ్ఛేదదాహస్ఫుటనపూతితాః,

కపాలే తాలుశిరసాః కంఠాశ్శ్చప్రమీలకః.

౧౪

తామ్రాచ్ఛసింఘాణకతా కర్ణనాదశ్చ జంతుజే,

సంక్షీర్ణాహారములచేత శిరమునందలి రక్తమాంసములు దుష్టంబులై సన్నిపాతదోషము ప్రకోపించుటవలన శిరమునందు క్రిములుజనించును. ఆ క్రిములు శిరమునందలి రక్తమును పుండునుచేయుచు, దారుణమును మనస్సునకు మోహమును కలుగజేయునదియునైన యుపద్రవములను కలుగజేయును. ఇది జంతుజకరోరోగమనఁబడును. మఱియు నీరోగమునందు జ్వరము, కాసము, బలక్షయము, రూక్షత, వాపు, శిరమునందు కొట్టఁబడినటులను ఛేదింపఁబడినటులను నొప్పి, దుర్బంధము, సర్వాంగతాపము, కపాలము, లోదాడ, శిరము వీనియందు దురద, శోష, తంద్ర, ఎఱ్ఱగ, తేటగ, చీమిడికారుట, చెవులయందు ధ్వని ఇవి జనించుచుండును.

శిరఃకంఠరోగలక్షణము. ౧౩

వాతోల్బణాశ్శిరఃకంఠం తత్సంజ్ఞం కుర్వతే మలాః.

౧౫

వాతాధిక్యముతో గూడియుండుదోషములు శిరమునందు వెణుకును కలుగజేయును. దీనిని శిరఃకంఠరోగమనియెదరు.

శంఖకశిరోరోగలక్షణము. ౧౪

పిత్తప్రధానైర్వాతాద్యైశ్శంఖే శోఫస్సశోణితైః,

తీవ్రదాహారుజారాగప్రలాపజ్వరతృఙ్భ్రమాః.

౧౬

తిక్తాస్యః వీతవదనః ష్టిప్రకారీ స శంఖకః,

త్రిరాత్రాజ్జీవితం హంతి సిద్ధ్యత్యప్యాశు సాధితః.

౧౭

పిత్తాధిక్యముతో గూడియుండు వాతాదిదోషములు రక్తముతోఁగూడి కణతలయందు వాపు, సర్వాంగతాపము, నొప్పి, యెఱుపువర్ణము, కలవరింతులు, జ్వరము,

దప్పి, శ్రమము, నోరుచేదుగనుండుట, ముఖము కనుపుబాఱునుండుట, ఇట్టి యుపగ్రహములను కలుగజేయును. ఇది శంఖకమనఁబడును. దీనికి చికిత్సజేయకుండిన మూఁడుదినములలో రోగినిజంపును. శీఘ్రముగ చికిత్సజేసిన నొకానొకపుడు రోగి జీవించినను జీవించును.

— ౨౭ సూర్యానర్తకరోగోగలక్షణము. ౨౭ —

పితృనుబద్ధశృంఖాక్షీభూగ్రలలాటేషు మారుతః,
రుజం సన్యందనాం కుర్యాదనుసూర్యోదయోదయామ్. ౧౮

ఆమధ్యాహ్నం వివర్ధిష్టుః తుద్వత్సాన్ విశేషతః,
అస్యవస్థితశీతోష్ణసుఖా శామ్యత్యతః పరమ్. ౧౯

సూర్యానర్త స్స ఇత్యుక్తా దశ రోగాశ్చిరోగతాః,

వాతము పిత్తముతోగూడి కణతలు, నేత్రములు, కనుబొమలు, నుదురు వీని యందు మిక్కిలి హలనుకలుగజేయును. ఆహల సూర్యోదయమునజనించి మధ్యాహ్నమునఱు క్రమఃకుగృధ్ధిజింది ఆకలితోగూడియుండునపుడు మఱియు విశేషముగ గృధ్ధిజింది పిదప స్వయముగనే శమించును. ఇది సూర్యానర్తమనఁబడును. ఈరోగమునందు ఒకప్పుడు శీతోపచారముచేతను, ఒకప్పుడు ఉష్ణోపచారముచేతను ఇంచుక సుఖము వ్యవస్థలేకలుగును. ఇటుల శిరము నాశ్రయించి జనించు పదిరోగములు చెప్పఁబడినవి.

— ౨౮ కపాలరోగములు. ౨౮ —

శిరస్త్వేనం చ పక్ష్యంతే కపాలే వ్యాధయో నవ. ౨౦

శిరమునందలి కపాలమునజనించు తొంబదిరోగము లికజెప్పఁబడును.

— ౨౯ ఉపశీర్షకరోగలక్షణము. ౨౯ —

కపాలే పవనే దుష్టే గర్భస్థస్యాపి జాయతే,

సవర్ణో నీరుజశ్శోభస్తం విద్యాదుపశీర్షకమ్. ౨౧

శిరఃకపాలమునందలి వాతము దుష్టంబైయుండినచో నొప్పిలేనిదియు శరీరముతో సమానవర్ణముగలదియునగు వాపు కపాలమునందు జనించును. ఇది ఉపశీర్షకరోగమని తెలిసికొనవలయును. ఈరోగము గర్భముననుండుశిశువునకును ఒకసమయమున సంభవించును.

— ౩౦ కపాలపిటకాదిరోగలక్షణము. ౩౦ —

యథా దోషోదయం బూరియాత్పిటకార్కుదవిద్రధీః,

కపాలమునందు పిటకలు, అర్చ్యదము, విద్రధి అనురోగములు జనించును. అవి వాతాదులలో నేదోషమువలన జనించునో ఆదోషలక్షణములు వానికి కలిగియుండునని తెలిసికొనవలయును.

—౨౨ అహంషికారోగలక్షణము. ౨౨—

కపాలే క్లేదబహుళాః పితౄస్పృశ్చేష్ణుజంతుభిః. ౨౨

కంగుస్థిద్ధార్థకనిభాః పిటికాస్సృగరూంషికాః.

పిత్తరక్తము, శ్లేష్మము, క్రిములు వీనిచే కపాలమునందు కొట్టలు, తెల్లవాలు వీనికి సమానాకారములు గలవిగ విశేష స్రావము కలవిగనుండు పిటకలు జనించును. ఇవి అహంషిక యనబడును.

—౨౩ దారుణకరోగలక్షణము. ౨౩—

కంఠాకేశచ్యుతిస్వపరాత్మ్యకృత్సుప్తనం త్వచః, ౨౩

సుసూక్ష్మం కఫవాతాభ్యాం వింద్యాద్దారుణకం తు తత్,

దురద, వెండ్రుకలూడుట, స్పర్శజ్ఞానము లేకుండుట, రూక్షత వీనిని కలుగఁ జేయునదియు మిక్కిలి సూక్ష్మముగ నుండునదియునైన చర్మఘృటనము (అనగా చర్మపుష్కలము) కపాలమునందు కఫవాతము వలన జనించును. ఇది దారుణక రోగ మనబడును.

—౨౪ ఇంద్రలుప్తరోగలక్షణము. ౨౪—

రోమకూపానుగం పిత్తం వాతేన సహమూర్ఛితమ్. ౨౪

ప్రచ్యావయతి రోమాణి తతశ్చేష్టా సశోణితః,

రోమకూపా రుణధ్వస్య తేనాన్యేషామనంభవః. ౨౫

తదింద్రలుప్తం దూఢ్యం చ ప్రాహుశ్చాచేతి చాపరే,

పిత్తము వాతముతోఁగూడి వృద్ధిజెంది రోమకూపములను క్షేర రోమముల నూడు నటుల జేయును. పిదప శ్లేష్మము రక్తముతో గూడి వృద్ధిజెందినదై రోమకూపముల నడ్డగించును. ఈకారణము చేత మరల వెండ్రుకలు మొలవకుండును. దీనిని ఇంద్రలుప్త రోగ మనియెదరు. —ఇతరచార్యు లీరోగమును రూఢివాచకముగ చాచ యని చెప్పెదరు.

—౨౬ ఖలతిరోగలక్షణము. ౨౬—

ఖలతేరపి జన్యైవం సదనం తత్ర తు శ్రమాత్. ౨౬

ఇంద్రులు ప్రకోగము జనించునటులనే ఖలతిరోగము (అనఁగా బట్టతల) కలుగును. అయితే ఇంద్రులు ప్ర రోగమునందు వెండుకలన్నియు నేకకాలమున నూడిపోవును. ఖలతిరోగమునందు వెండుకలు క్రమక్రమముగ నూడిపోవును.

— ౭౭ వాతాదిఖలతిరోగలక్షణము. ౭౭ —

సా వాతాదగ్నిదగ్ధాభా పితౄ *త్ప్రిన్నసిరావృతా,
కఫాద్ధునశ్చగ్వృణ్ణాంశ్చ యథాస్వం నిర్దిశేత్త్వచి. ౨౭
దోషైస్సర్వాకృతిస్సర్వైర్వరసాధ్యా సా నఖప్రభా,
దగ్ధాగ్నినేవ నిర్లోమా సదాహా యా చ జాయతే. ౨౮

వాతమువలన జనించిన ఖలతిరోగము నిప్పుచే కాల్చబడినటులను వాతమునకు చెప్పియుండు వర్ణముతో గూడినదిగను నుండును. పిత్తమువలన జనించిన ఖలతిరోగము సన్ననిసిరలతో వ్యాప్తంబుగ పిత్తవర్ణము గలదిగ నుండును. కఫమువలన జనించిన ఖలతిరోగము చర్మము గట్టిగ నుండునదిగ కఫవర్ణము గలదిగ నుండును. సన్నిపాతమువలన జనించిన ఖలతిరోగమునందు వాతజాది ఖలతిరోగ లక్షణము లన్నియు కలిగి యుండును. నఖముతో తుల్యమైన కాంతికలదిగ నుండును. ఇది అసాధ్యము నిప్పుచే కాల్చబడి నటులను రోమ రహితముగను మంటతో గూడినదిగ నుండు ఖలతిరోగము అసాధ్యము.

— ౭౮ పలితరోగలక్షణము. ౭౮ —

శోకశ్రమక్రోధకృతశ్శరీరోష్ఠా శిరోగతః,
కేశాః సదోషః పచతి పలితం సంభవత్యతః. ౨౯

శోకము ఆయాసము కోపము వీనివలన కలిగిన శరీరమునందలి యుష్ణము శిరమును జేరి వాతాదిదోషములతో గూడి తలవెండ్రుకలను పాకము జేయును. దానివలన తలవెండ్రుకలు తెల్లగ నగును. ఇది పలితమని చెప్పబడును.

— ౭౯ వాతాదిపలితరోగలక్షణము. ౭౯ —

తద్వాతాత్పుట్థితం శ్వావం ఖరం రూక్షం బలప్రభవమ్,
పితౄత్పదాహం పీతాభం కఫాత్ప్నిగ్ధం వివృద్ధిమత్. ౩౦
స్థూలం సశుక్లం సర్వైస్తు వింద్యాద్వాద్వామిశ్రలక్షణమ్,

వాతమువలన జనించిన పలితరోగమునందు వెండ్రుకలు పగిలినవిగ శ్యామవర్ణము కలవిగ కఠినముగ రూక్షగ ఉదకముతో తుల్యమైన కాంతి కలదిగ నుండును. పిత్తమువలన జనించిన పలితరోగమునందు వెండ్రుకలు పసుపువర్ణము కలదిగ మంటతో గూడినవిగ నుండును. కఫజ పలితరోగమునందు వెండ్రుకలు స్నిగ్ధముగ వృద్ధిజెందునవిగ లావుగ మిక్కిలి తెల్లగనుండును. సన్నిపాతజపలితమునందు వాతజ పలితాదిరోగలక్షణము లన్నియు నుండును.

శిరోశ్మూలజపలితలక్షణము. ౨౭

శిరోరుజ్జోద్భవం చాన్యద్వివర్ణం స్పర్శనానమామ్.

3౧

పలితరోగము శిరశ్మూలవలన జనించును. ఇది వికారవర్ణము కలదిగ తాకినచో నొప్పిని కలుగజేయునదిగ నుండును.

అసాధ్యశిరోరోగలక్షణము. ౨౮

అసాధ్య నన్నిపాతేన ఖలతిః పలితాని చ,

సన్నిపాతమువలన జనించిన ఖలతిరోగ పలితరోగములు అసాధ్యములు.

శరీరపరిణామోత్థాన్యపేక్షంతే రసాయనమ్.

3౨

మనుజునికి ముసలితనమున పలితరోగము జనించినచో వానికి రసాయనము నిష్పించవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రము

ఇరువదిమూడవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

చతుర్వింశాధ్యాయము.

శిరోరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము శిరోరోగ చికిత్సల బెలుపు
శిరోరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

శిరోరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతశ్శిరోరోగ ప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతి హ స్సావలరాత్రేయాదయో మహర్షయః.

శిరోరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము శిరోరోగ చికిత్సలను తెలియఁ
బఱచునట్టి శిరోరోగ ప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

❧ వాతజశిరోభితాపచికిత్స ❧

శిరోఽభితాపేఽనిజే వాతన్యాధివిధిం చరేత్,

ఘృతాభ్యస్తశిరా రాత్రౌ విబేదుష్ణపయోనుపః.

మాషాన్సుద్ధా౯ కుభుత్థాన్వా తద్వస్థౌ దేష్టుతాన్వితా౯,

తైలం తిలానాం కల్కం వా క్షీరేణ సహపాయయేత్.

పిండోపనాహస్వేదాశ్చ మాంసధాన్యకృతాహితాః,

వాతఘ్నదశమూలాదిసిద్ధక్షీరేణ సేచనమ్.

స్నిగ్ధం నస్యం తథా ధూమశ్శిరశ్రవణతర్పణమ్,

వాతమువలన జనించిన శిరోరోగము కలవానికి వాతన్యాధులకుఁజెప్పిన చికిత్సలను
చేయుటయేగాక ఘృతముచే శిరమున కభ్యంజనము చేయించి రాత్రులయందు ఘృత
మును కొంచెము వేడిగనుండు ఆవుపాలను పానము చేయించవలయును. మఱియు
ఉద్దులనుగాని, పెసలనుగాని, ఉలవలనుగాని పాకముచేసి వానిని ఘృతములోచేర్చి
భక్షింపఁజేసి ఆవుపాలను సుఖోష్ణముగ పానము చేయించవలయును. నువ్వుల నూనెను
గాని, తెలికపిండినిగాని ఆవుపాలతోడ పానము చేయించవలయును. మాంసము ధాన్య
ములు వీనితో బక్వము చేయఁబడిన పిండస్వేదమును ఉపనాహస్వేదమును చేయించ
వలెను. వాతహరములగు దశమూలాది ద్రవ్యములతో కాచఁబడిన ఆవుపాలచే సేచ

నముచేయుట హితకరము. స్విగ్ధముగనుండు నస్యము, ఘామము, హితము శిరస్సును చెవులను తప్పుచికిత్స చేయించవలయును.

౨౨ వాతజిరోభితాపమునకు నస్యము. ౨౨

వరణాద్రా గణే తుణ్ణే క్షీరమద్ధోదకం వచేత్. ౪

క్షీరావశిష్టం తచ్చీతం మథిత్యా సారమాహరేత్,
తతోమధురకై సిద్ధం నస్యం తత్పూజితం హవిః. ౫

వగ్నేశ్ర పక్వం క్షీరే చ పేయం సర్విసుత్కరమ్,

వరణాదిగృద్రస్యములను సమగ్రములుగ గ్రహించి నలియఁగొట్టి ఆవుపాలలో చేర్చి పాలకు సగము నీళ్లుబోసి పాలుమాత్రము మిగులునటుల కాచి యది చల్లారిన పిదప చిలికి వెన్నతీసి కాచి దానిలో మధురద్రస్యములనుచేర్చి పక్వముచేసి యాఘృతముచే వాతజిరోరోగముకలవానికి నస్యము చేయించవలయును. ఇది మిగుల శ్రేష్ఠమైన నస్యము. మఱియు వరణాదిగృద్రస్యములతో కాచఁబడిన యావుపాలలో నేతినీతీసి దానిలో శర్కరనుకలిపి పానముచేయించవలయును.

౨౩ డిర్భగరోగహరనస్యము. ౨౩

కారాసమజ్జాత్వజ్ఞుస్తాను మనఃకోరకాణి చ. ౬

నస్యముష్ణాంబుపిస్తాని సర్వమూర్ధ్వరుజాపహమ్,

పత్తివిత్తులపప్పు, లవంగపట్ట, తుంగముస్తలు, జాజిమొగ్గలు వీని నుష్ణోదకముతో నూరి నస్యముచేయించిన మెడకొంతులకు వైభాగమున జనించునొప్పి శమించును.

౨౪ పిత్తరక్తజిరోభితాపచికిత్స. ౨౪

శర్కరాకుంకుమశృతం ఘృతం పితృస్థగన్వయే. ౭

ప్రతేపస్సఘృతైః కుష్ఠకుటిలోత్పలచందనైః,

వాతోద్రేకభయాద్రక్తం న చాస్త్రిన్నవనేచయేత్. ౮

ఇత్యశాంతౌ చలే దాహః కఫే చోష్ణం యథోదితమ్,

పిత్తరక్తజనితజిరోరోగమునకు పంచదార, కుంకుమపువ్వు వీనిచేర్చి కాచఁబడిన ఘృతిమును పానముచేయించవలయును. చెంగల్యకోష్ఠ, గ్రంథితగరము, నల్లకలువ, చందనము వీనిని నూరి నేతిలోకలిపి పట్టుచేయవలయును. ఈరోగమునందు రక్తమోక్షము చేయించిన వాతము ప్రకోపించును. గావున రక్తమోక్షణము చేయంజనదు. పై పిన్నప్రకారము చికిత్సఁజేసినను వాతము శమింపకుండిన దాహకర్మను కఫము, శమింపబడిన నుష్ణమైన చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ అర్ధావభేదకరోగచికిత్స. ॐ—

అర్ధావభేదకేఽవ్యేషా యథా దోషస్వయాత్ క్రియా. ౯

అర్ధావభేదకమున శిరోరోగము కలవానికి పైచెప్పిన చికిత్సలను ఆయా దాగుణముగ చేయవలయును.

—ॐ అర్ధావభేదకరోగమున నస్యానులు. ॐ—

శీర్షబీజాపామార్గమూలం నస్యం బిడాన్వితమ్,

స్థిరారసో వా లేపే తు ప్రపున్నాటోష్ణకల్మితః. ౧౦

అర్ధావభేదకరోగమునందు దిరిసెవపువిత్తులు ఉత్తరేణువేళ్లు వీరిని నూరి బిడా లాగులుచేర్చి నస్యము చేయించవలయును; లేక ముయ్యాకుపాన్నకషాయముతో నస్యము చేయించవలయును. తగిరిగవిత్తులను పులికడుగుతో నూరి పంపువేయవలయును.

—ॐ సూర్యావర్తరోగచికిత్స. ॐ—

సూర్యావర్తే తు తస్మింస్తు సిరయాఽపహరేదస్యకే,

సూర్యావర్తరోగమునందు పైచికిత్సలను చేయుటయేగాక సిగలను వేధించి రక్తము తీయవలయును.

—ॐ పిత్తజిరోభితాపచికిత్స. ॐ—

శిరోభితాపే పిత్తోత్థే స్నిగ్ధస్య న్యధయేత్పిరామ్. ౧౧

శీతా శ్శిరోముఖాలేపనేకశోధనవస్తయః,

జీవనీయశ్చ తే క్షీరసర్పిషీ పాననస్యయోః. ౧౨

పిత్తమునలన జరించిన శిరోరోగమునందు స్నేహకర్మముచేయించి సిరను వేధించవలయును. శిరము ముఖము వీలికి శీతముగనుండు లేపనేకములను శోధనవస్త్రకర్మలను చేయించవలయును. జీవనీయగడ్డ, న్యములతో కాచబడిన యావుపాలు, అవునెయ్యి వీరిని పాననస్యములయందు దుపయోగించవలయును.

—ॐ రక్తజిరోభితాపచికిత్స. ॐ—

రక్తస్యం రక్తజేఽవ్యేతత్ప్రత్యాఖ్యాయ చ శంఖకే,

రక్తమునలన జరించిన శిరోభితాపమునకు పైచికిత్సలనే చేయవలయును. శంఖకరోగము అపాద్యముగనుండినను శమియింప కష్టమనిచెప్పి దానికి పైచికిత్సలనే చేయవలయును.

నస్యోషధములలో దుర్లంధయుక్తమగు మత్స్యమును చేర్చి భూపము వేయవలయును.

—ॐ క్రిమిజశిరోరోగమున రక్తమోక్షణనిషేధము. —

కృమిభిః వీతరక్తత్వా ద్రక్తమత్ర న నిర్హరేత్.

౧౮

క్రిమిలవలన జనించిన శిరోరోగము గలవానియొక్క రక్తమును క్రిములు విశేషముగ పానము జేసియుండుటవలన అట్టివానికి రక్తమోక్షణము చేయించంజనదు. క్రిములు త్రాగుటచేతనే రక్తము క్షీణించియుండును. అట్టియెడ రక్తమోక్షణము చేయించినచో రక్తము బొత్తుగనశించును. కావున రక్తమోక్షము చేయంజనదని భావము.

—ॐ కిరణకంఠరోగచికిత్స. —

వాతాభితాపవిహితః కంఠే దాహో ద్విన్యాక్రమః,

కంఠరోగమున వాతజశిరోరోగమునకుఁ జెప్పియుండు చికిత్సలలో దాహకర్మ దక్క తక్కిన చికిత్సలన్నిటిని చేయవలయును.

—ॐ ఉపశీర్షకరోగచికిత్స. —

నవే జన్మోత్తరం జాతేయోజయేదుషశీర్షకే.

౧౯

వాతవ్యాధిక్రియాం పక్ష్యే కర్ణవిద్రధిచోదితమ్,

శిశువు పుట్టినదిప సాశిశువును ఉపశీర్షకరోగము కలిగినచోడనే దానికి వాతవ్యాధికి చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును. వైరోగము పక్ష్యమైయుండినచో విద్రధిరోగమునకుఁ జెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ శిరోవిద్రధ్యాదిచికిత్స. —

ఆమపక్ష్యే యథా యోగ్యం విద్రధీపిటికార్బుచే.

౨౦

అపక్ష్యముగ లేక పక్ష్యముగనుండు విద్రధి, పిటిక, అర్బుదము యీ రోగములయం దాయాదోషానుగుణముగ చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ అరూంషికారోగచికిత్స. —

అరూంషికాం జతాశోభిర్హృతాస్రాం నింబవారిణా,

సిక్తాం ప్రభుతలవణైర్లింపేదశ్వశక్పద్రవైః.

౨౧

షటోలనింబపత్రైర్వా సహరిద్రైస్తుకల్కితైః,

గోమూత్రజీర్ణపిణ్యాకకృకవాకుమలైరపి.

౨౨

కపాలభృష్టం కుష్ఠం వా చూర్ణితం తైలసంయుతం,

రూంషికాలేపనం కంఠూక్షేదదాహోర్తినాశనమ్,

౨౩

అహంషికారోగమునందు జలగలచే రక్తమునుతీసి వేపాకు కషాయముచే నేచ నము చేయించి గుణపుపింఠికలరసములో లవణమును విశేషముగ చేర్చి లేపనము చేయ నట్లు, వేపాకు, పసుపు వీనిని చక్కఁగ నూరిగాని, పాత తెలిక పిండి, కోడివిష్ఠ వీనిని గోమూత్రముతో నూరిగాని, అహంషిక రోగమునకు లేపనము చేయవలయును. చెంగల్వకోళ్లును మార్గముచేసి కుండపెంకులోజేయించి నువ్వుల నూనె లో కలిపి అహంషికారోగమునకు లేపనము చేసిక దురద, క్షేదము, మంట, నొప్పి హరించును.

—ॐ అహంషికారోగహర్యాభ్యంజనము. ॐ—

మాలతీచిత్ర కాశ్యపున క్తమాలప్రసాధితమ్,

వచారాంషికయోష్టైలమభ్యంగః క్షురఘృష్టయోః. ౨౪

వచో (అనగా ఇంద్రుల ప్రము), అహంషిక వీనిని మంగలకత్తిచే యొరచి జాబి, చిత్రమాలము, గన్నేయ, కలుక్రానగు వీనిని చేర్చి కాఁచిన తైలమును రుద్ద వలయును.

—ॐ అహంషికారోగమున శిరశ్శోధనము. ॐ—

అశాంతౌ శిరసశ్శుద్ధ్యై యతేత వమనాదిభిః,

వైచెప్పిన ప్రకారము చికిత్సజేసినను అహంషికారోగము శమింపకయండిన ఐహ నాదికర్మలచే శిరసును శుద్ధిచేయవలయును.

—ॐ దారుణకరోగచికిత్స. ॐ—

విధ్యేచ్ఛిరాం దారుణకే లాలాట్యాం శీలయేన్నృజామ్. ౨౫

నావనం మూర్ధ్ని వస్త్రిం చ లేపయేచ్చ నమాక్షికైః,

ప్రియాశబీజమధుకకుఠమాషైస్సన్నపైః. ౨౬

లాత్యాశమ్యాకపత్రైడగజధాత్రీఫలైస్తథా,

శోరదూషత్పణతౌరవారిప్రత్యాశనం హితమ్. ౨౭

మనుజునికి దారుణకరోగము కలిగినచో వాని నుదురులోనుండు సిరసు వేధించ వలయును. శిరశ్శుద్ధి, శిరోవస్త్రి, నస్యము వీనిని సలుమారు చేయించవలయును. మొరిలి పప్పు (చారపప్పు), అతిమధురము, చెంగల్వకోళ్లు, ఉద్దులు, ఆవలు వీనిని నూరి అందు లేనకలిపి లేపనము చేయవలయును. లత్తుక, కేలాకు, తిగిసవిత్తులు, ఉసిరికపండ్లు వీనిని నూరి లేనలాకలిపి లేపనము చేయించవలయును. కొఱ్ఱగడ్డిని నిప్పులోకాల్చి యాబూ డిద నుడకములో కలిపి దానిచే కడగవలయును.

❧ ఇంద్రులప్తరోగచికిత్స ❶ ❧

ఇంద్రులప్తే యథాసన్నం సిరాం విధ్యాప్త, లేపయేత్,

ప్రచ్ఛాయ గాఢం కాసీసమనోహ్వతుశ్శకోషజైః.

౨౯

వన్యామరతరుభ్యాం వా గుంజామూలఫలైస్తథా,

తథా లాంగలికామూలైః కరవీరరసేన వా.

౩౦

సక్షోద్రక్షుద్రవార్తాకస్వరసేనరసేన వా,

ధత్తూరకస్య పత్రాణాం భల్లాతకరసేన వా.

30

అథవా మాషీకహవిస్త్రీలపుష్పత్రికంటకైః,

తైలాక్రాహస్తిదంతస్య మషీ వా చౌషధం పరమ్.

31

ఇంద్రులప్తరోగమునందు సమీపమున నుండు సిరను వేధించి యాప్తదేశమున శస్త్రముచే కొంచెము ఛేదించి కాసీసము, మణిశిల, మైలుతుత్తము, పిప్పళ్లు వీనిని నూరి లేపనము చేయించవలయును. అడవికింద్ర, దేవదారు వీరినిగాని, గురిగింజవేల్లు, గురిగింజలు వీనినిగాని, చన్నచర్లగడ్డను గాని నూరి లేపనము చేయవలయును. మఱియు గన్నేరు రసముతోగాని, చిన్నమలక రసములో లేపనము కలిపిగాని, ఉమ్మెత్తాకురసముతోగాని, జీడిగింజల రసముతోగాని, నువ్వుపూలు, పల్లెరు వీనినినూరి లేపన, నెయ్యి వీనినిచేర్చి దానిచేగాని లేపనముచేయించవలయును. మఱియు ఏనుగుదంతమును నిప్పులో కాల్చి యామసిని నువ్వులనూనెలో కలిపి లేపనము చేయించవలయును. ఇది యింద్రులప్తరోగమునకు మిక్కిలి శ్రేష్ఠౌషధము.

❧ శుక్లరోమోహత్పత్తిచికిత్స. ❷ ❧

శుక్లరోమోద్గమే తద్వస్యషీ మేషవిషాణజా,

శిరమున తెల్లవెండ్రుకలు మొలిచినచో మేకకొమ్మను నిప్పులో కాల్చి యామసిని నువ్వులనూనెలో కలిపి శిరమునకు లేపనము చేయవలయును.

❧ ఇంద్రులప్తరోగికి స్నాననిషేధము ❸ ❧

వర్ణయే ద్వారిణాం సేకం యావద్రోమసముచ్ఛవః.

32

ఇంద్రులప్తరోగి శిరములో వెండ్రుకలు మొలుచునఱకు స్నానమును వర్జించవలయును.

❧ ఖలత్వాదిరోగచికిత్స. ❹ ❧

ఖలతో ఎలితే వల్యం హరిల్లోమ్ని చ శోధితమ్,

సస్యవక్త్రశిరోభ్యంగప్రదేహైస్సముఘాచరేత్.

33

ఖలితి (అనఁగా బట్టతల) పలితము (అనఁగా వెండ్రికల వెరయుట) వలి, హరి
గ్లోమము (వెండ్రికల పెచ్చానుండుట) అను నోగములు కలవానికి వసువలచేచనానుల
కిప్పించి నస్యము జేయించుటయేగాక ముఖము శిరము వీరికి అన్యంగమును ప్రదేహము
(అనఁగా పట్టను) చేయించవలయును.

—ఖలిత్యాదిరోగములయందు నస్యము. ౨౭—

స్థిం తైలం బృహత్పాద్యైర్వీచనీమై శ్చ నానమ్,

మానం వా నింబజం తైలం క్షీరభుక్ష్మవయోద్యతిః.

3౪

పైఖలిత్యాదిరోగములు కలవానికి బృహత్పాద్యైర్వీచనీమై శ్చ నానమ్
మును వీనితో పక్వముచేయఁబడిన తైలముచే నస్యము చేయించవలయును. లేక వేప
మానెను ఒక మానసువలన నస్యముచేయించును వారోగిని పాలను త్రాగునటులను స్త్రీ
సంభోగము చేయించునటులను చేయవలయును.

—పలితరోగచికిత్స. ౨౮—

నీలీశిషకోరంటభృంగస్వరసభావితమ్,

శేల్వక్షతిలరామాణాం బీజంకాకాంక్షకీసమమ్.

3౫

విష్ణవో ౭ జపయసా లోహాల్లిప్తాగర్కాంశుతాపితాత్,

తైలం శృతం క్షీరభుజో నాపనాత్పలితాంతకృత్.

3౬

విరిగి, తాడి, సురురుడు పీసివెత్తును, నువ్వులు కాకాంక్షకీ (అనఁగా చెప్పవలయు) వీనిని నీలి, దిరిసెనము, గోరింట, నుంటగలగర వీనిస్వరసములలో భావనచేసి మేకపాలతో నూరి ఇరుప పాత్రకు బూసి యెండలోనుంచినచో నందుండి తైలము ప్రవిండును. ఆతైలము దీసి పలితరోగముగలవానికి నస్యము చేయించి ఆవుపాలను త్రాగునటులజేసిన పలితరోగము వారిండును.

—పలితరోగమునకు నస్యము. ౨౯—

క్షీరాత్సహచరాద్భృంగరజసస్సరసాద్రసాత్,

ప్రస్తైస్తైలస్య కుడవస్సిగ్ధో యష్టీపలాన్వితిః.

3౭

నస్యం తైలోద్భవే భాంధే శృంగే మేషస్య వాస్థితః,

ఆవుపాలు ఒక ప్రస్తము, గోరింటరసము ఒక ప్రస్తము, నుంటగలగరసము ఒక ప్రస్తము, తులసీరసము ఒక ప్రస్తము, నువ్వులనూనె ఒక కుడవము, యిటుల వీనినేకము
ఒక పలము అతిసుగంధమును చేర్చి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి రాతిపాత్రలో గాని
కొమ్ములో గాని నుంచుకొని నస్యము చేయించిన పలితరోగము వారిండును.

— పలితరోగహరలేపము. ౭ —

క్షీరేణ శ్లక్ష్యపిష్టౌ వా దుగ్ధికాకరవీరకా. ౩౮

ఉత్పాట్న పలితం దేయా వాశయే పలితాపహృతా,

పిన్నపాల, గన్నేరు వీనిని ఆవుపాలతో మెత్తగనూరి దానిని నెరసినవెండుకల నూడతీసి యాస్థలమునకు లేపనముచేసిన పలితరోగము హరించును.

— పలితరోగమునకు ప్రియాశాదిలేపము. ౭ —

క్షీరం ప్రియాశం యస్త్వ్యావ్వం జీవనీయో గణస్తిలాః. ౩౯

కృష్ణాః ప్రలేపో వక్త్రస్య హరిల్లోమవలీహితః,

చారపప్పు, అతిమధురము, జీవనీయ గణద్రవ్యములు, నల్ల గువ్వులు వీనిని ఆవు పాలతోనూరి ముఖమునకు లేపనముచేసిన ఇంద్రుల ప్తము పలితము హరించును.

— కేశవృద్ధికరలేపము. ౭ —

తిలాస్సామలకాః పద్మకింజల్కౌ మధుకం మధు. ౪౦

బృంహయేచ్ఛ రజేచ్ఛైతత్కేశాన్సూర్ధప్రలేపనాత్,

నువ్వులు, ఉసిరికపండ్లు, తామరకేసరము, అతిమధురము, తేనె వీని నొకటిగచేర్చి చక్కగనూరి శిరమునకు లేపనముచేసిన తలవెండుకలు నల్లనిరంగుతో వృద్ధిజెందును.

— కేశవృద్ధికి జటామాంస్యాదిలేపము. ౭ —

మాంసీ కుష్ఠం తిలాః కృష్ణాస్సారిబా నీలముత్పలమ్. ౪౧

క్షౌద్రం చ క్షీరపిష్టాని కేశసంవర్ధనం పరమ్,

జటామాంసి, చెంగల్యకోళ్లు, నల్లనువ్వులు, నల్లనుగంధిపాల, నల్లకలువ వీనిని ఆవుపాలతోనూరి అందులో క్షౌద్రమును తేనెనుచేర్చి శిరమునకు లేపనముచేసిన వెండు కలు విశేషముగ వృద్ధిజెందును.

— పలితరోగమునకు ఆయశ్చూర్ణాదిలేపము. ౭ —

అయోరజో భృంగరజశ్రిఫలా కృష్ణమృత్తికా. ౪౨

స్థితమిక్షురసే మాసం సమూలం పలితం రజేత్,

ఉశ్శూరాపాడి, గుంటగలగరమామ, త్రిఫలము, నల్లమట్టి వీనిని చెఱుకురస ములో నొకమాసమునానచెట్టి పలితరోగమునకు లేపనముచేసిన వది నిశ్శేషముగ హరిం చును. వెండుకలు నల్లన పడును.

—౧౭ పలితమునకు మాపాదిలేనము. ౧౭—

మాషకోద్రవధాన్యాన్వైర్యవాగూప్తిదినోషితా.

౪౩

లోహశుక్లోత్కటా పిష్టా బలాకామపి రంజయేత్,

ఉద్దులు, కొఱ్ఱలు వీనిని పులికడుగులో వైచి గంజికాచి మూడడుదినములు పులియ బెట్టి దానిలో నినుపది పైమును నూరి కొంగపై పూసినను అది నల్లగవగును; కావున శిరమునకుఁబూసిన పలితరోగము నిస్సంశయముగ హరించి వెండుకలు నల్లఁబడును.

—౧౮ శిరోరోగహరప్రపాండరీకాదితైలము. ౧౮—

ప్రపాండరీకమధుకపిప్పలీచందనోత్పలైః.

౪౪

సిద్ధం ధాత్రీరసే శైలం నన్యేనాభ్యంజనేన చ,

సర్వాన్ముగ్ధగదా హంతి పలితాని చ శీలితమ్.

౪౫

ఉనికికపండ్లరసము, నువ్వులచూనె వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి యొకటిగ చేర్చి యందులో ప్రపాండరీకము (కర్పూరపు బెండ), అతిమధురము, శిష్పశ్లు, చందనము, నల్లకలవ వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి తైలపాకవిధిగ షక్వముచేసి దానిని నస్యస్యంగములయం దుపయోగించిన శిరోరోగములన్నియు హరించుటయేగాక పలితరోగము సహితము నివర్తింతును.

—౧౯ జత్కూర్ధ్వరోగహరనస్యము. ౧౯—

వరీజీవంతినిర్యాసపయోభిర్యమకం పచేత్,

జీవనీయైశ్చ తన్నస్యం సర్వజత్కూర్ధ్వరోగజిత్*.

౪౬

పిల్లిపీచర, మనుబాల వీనికషాయము, ఆవుపాలు, యమకన్నేహము వీని నొకటిగచేర్చి యందు జీవనీయగద్రవ్యముల కల్కమును కలిపి తైలపాకవిధిగ షక్వముచేసి నస్యము చేయించిన మెడకొంకులకు వైభాగమునందు జనించు రోగములన్నియు నివర్తించును.

నెయ్యి, నూనె, కొవ్వు, ఈమూడకున్నేహద్రవ్యములతో రెండున్నేహద్రవ్యములుచేరిన నయ్యని యమకన్నేహ మనఁబడును.

* శ్లో. మధుకాయస్థి క్రిమిబిద్విశ్వశృంగైశ్శృతం హవిః,

షడ్భిందునామ తన్నస్యం సర్వమూర్ధామయాహమ్.

అతిమధురము, వాయువిడంగములు, కుంతి, గుంటగలగర వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి ఆవునేతిలో కలిపి విధిప్రకారము షక్వముచేసిన నది షడ్భిందు శ్శృత మనఁబడును. దీనిని నస్యము చేయించిన శిరోరోగములన్నియు హరించునని ప్రాచీనకాశములయం దధికపాఠము కనఁబడుచున్నయది.

● మాయూరఘృతము. ●

మాయూరం పక్షపితౄంత్ర పాదవిట్టుండవర్జితమ్,
దశమూలబలారాస్నామధుకై స్త్రిపతై గ్యుతమ్. ౪౭
జలే పక్త్వా ఘృతప్రస్థం తస్మిన్ క్షీరసమం పచేత్,
కల్మితై ర్గుధురద్రవ్యై సుర్వజత్సూర్ధ్వరోగజిత్. ౪౮
తదభ్యాసీకృతం పానవస్త్యభ్యంజననావనైః,

అక్కలం, పిత్తము, నరములు, కాగ్లు, చులము, ముక్కు వీని నెత్తివేసిన నెమలి
మాంసము, దశమూలములు, చిట్టాముట్టి, సన్నరాస్నము, అతిమధురము వీనిని దివ్యసుఖ
మూడుపలములచొప్పున నుదకములలో వైచి చక్కఁగ కషాయము కాచి అందులో
ఒకప్రస్థ మాపు నెయ్యి, ఒకప్రస్థ మాపుపాలనుఁ బోసి మధురగణద్రవ్యకల్పమును
చేర్చి ఘృతపాకవిధిగ వక్యముచేయఁబయును. ఇది మాయూరఘృత మనఁబడును. దీనిని
పాననస్తి అశ్యంజననస్యములయం దుపయోగించుకొనుచుండిన పెడకొంకులకు వైభాగ
మున జనించు రోగములన్నియు హరించును.

● మహామాయూరఘృతము. ●

ఏతేనైవ కషాయేణ ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్.
చతుర్ధశేన పయసా కల్లై రేభిశ్చ కార్షికైః, ౪౯
జీవంతీత్రిఫలామేదామృద్వీకాద్విపరూషకైః.
సమంగాచనికాభార్జ్జికాశ్శరీకర్కటాహ్వయైః, ౫౦
అత్సగుప్తామహామేదాతాలఖిర్జూరము స్తకైః.
మృణాళభివఖిర్జూరయష్టీమధుకజీవకైః,
శతావరీవిదారీక్షుబ్ధహతీసారిజాయుగైః, ౫౧
దూర్వాశ్వ దంష్ట్ర్యభకశృంగటకకశేరుకైః,
రాస్నాస్థిరాతామలీసూక్ష్మైలాశఠిపాష్కరైః. ౫౨
పునర్నవాతక్షీరీకాకోశీధన్వయానకైః,
మధూకాక్షీటవాతామముంజాతాభిషుకై రపిః ౫౩
మహామాయూరమిత్యేతన్నాయూరాదధికం గుణైః,

ధాత్వింద్రియస్వరభ్రంశశ్వాసకాసార్దితాపహమ్.

౫౫

యోన్యస్మక్కుక్రదోషేషు శస్తం వంధ్యానుతప్రదిమ్,

పై చెప్పినవిధమున గ్రహింపఁబడిన నెఱుమాంసము, దోమలములు మొదలగువాని కహయములో ఒకప్రస్థ మాపునెయ్యని నాల్గుప్రస్థ మాపుపాలను చేర్చి పిన్నమనుబాల, త్రిఫలములు, మేద, ద్రాక్ష, చిట్టితపండు, పెద్దయీతపండు, మంజిష్ఠ, చవ్వము, గంటుభారంగి, పెద్దగుమ్మడు, కర్కాటకశృంగి, దురదగొండి, మహామేద, పిండభిర్జూరము, తుంగముస్తలు, తామరతూడు, తామరగడ్డలు, భిర్జూరము, అతిమధురము, జీవకము, పిల్లిపీచర, తెల్లనేలగుమ్మడు, చెయకు, వ్రాకుడు, సుగంధిపాల, నల్లసుగంధిపాల, గరికె, పల్లెరు, ఋషభకము, పరికెగడ్డ, నమ్మదుంప, దుంపరాస్తము, మయ్యూసుపొన్న, నేలయుసిరిక, పిన్నవీలకులు, కచారములు, పుష్కరమాలము, గలిశేరు, ఆక్షోటము, బాదాము, తపక్షిరి, కాకోలి, రేగటికూలగోవిల, మంజాతమను పుష్కకము, అభిషకము వీనిని దినుసుకు కర్ణప్రమాణము చొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వము చేయవలయును. ఇది మహామాయూరఘృత మనఁబడును. దీనిని పాననస్యాగులయ్య, దుపయోగించిన ధాతుక్షయము, ఇంద్రియదౌర్బల్యము, స్వరభంగము, శ్వాసము, కాసము, ఆర్దితవాతము హరింతును. గొడ్రాలికి సంతానము కలుగును. ఇది యోనిరోగము, శుక్రశోణితదోషము వీనియందు శ్రేష్ఠమైన యాషధము. మాయూరఘృతముకంటె విశేషగుణము కలది.

ఆఖుభిః కర్కశైర్వాంసైశ్శశైశ్చేతి ప్రకల్మయేత్.

౫౬

ఎలక, యండ్రకాయ, హంప, కుండేలు వీనిమాంసములతో ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ మైమహామాయూరఘృతమునకు చెప్పియుండు ప్రకారము ఘృతమును పక్వముచేసి నేవించిన మహామాయూరఘృతమునకు చెప్పియుండు గుణములు కలుగును.

జత్రూర్ధ్వరోగసంఖ్య.

జత్రూర్ధ్వవిజానాం వ్యాధీనామేకత్రింశచ్ఛతద్వయమ్,

పరస్పరమపంక్తిర్ణంవిస్తరేణ ప్రకాశితమ్.

౫౭

ఇటుల మొదలొండలకుపై జనించు రోగములు, రెండుగండలు ముప్పది యొకటియు విస్తారముగ చెప్పఁబడినవి.

జత్రూర్ధ్వరోగ చికిత్సాన్యకత్వము.

ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖమృషయః పురుషం విదుః,

మూలప్రహారిణస్తస్యాద్దోగ్యా శీఘ్రతరం జయేత్.

౫౮

మనుజునియొక్క శరీరమునకు వై భాగమునందు వేళ్లును క్రిందిభాగమునందు కాఖిలు నుండునని ఋషులు చెప్పెదరు. కావున అట్టి ప్రదానాంగమైన జత్నార్థ్య భాగమున జనించురోగములు శరీరమున కాధారముల నశింపజేయును. కావున మెడను వైభాగమున జనించురోగముల నుపేక్షింపక అతిశిఘ్రముగ చికిత్స జేయవలెనని భావము.

— శిరోరక్షణావశ్యకత్వము. —

సర్వేంద్రియాణి యేనాస్మిక్ ప్రాణా యేన చ సంశ్రితాః,

తేన తస్యోత్తమాంగస్య రక్షాయామాదృతో భవేత్. ౫౯

చతురాదిసకలేంద్రియములు ప్రాణములు. ఇవి శరీరమును ముఖ్యముగ నాశ్రయించియుండును. కావున నట్టిశరీరమును రక్షించుటయందు మనుజుఁడు మిక్కిలి ప్రయత్నముగలవాఁడుగ నుండవలయును.

ఇది అష్టాంగ హృదయమునందలి ఉత్తరతంత్ర మను

ఇరువది నాల్గవ యధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ ర స్తు.

పంచవింశాధ్యాయము.

(శత్యతంత్రము) 5-వ అంగము.

కిరోరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము వ్రణవిజ్ఞానీయ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది. —

వ్రణవిజ్ఞానీయప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

నూ. అథా౭తో వ్రణవిజ్ఞానీయప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

కిరోరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము వ్రణభేదలక్షణములను వాని చికిత్సలను తెలియపఱచునట్టి వ్రణవిజ్ఞానీయప్రతిషేధ మనునీయధ్యాయమును వివరించెదము.

❧ వ్రణద్వైవిధ్యము. ❧

వ్రణో ద్విధా నిజాగంతుదుష్టశుద్ధవిభేదతః,
నిజో దోషైశ్చరీరోత్థైరాగంతుర్బాహ్యహేతుజః.

దోషైరధిష్ఠితో దుష్టశుద్ధస్తైరనధిష్ఠితః,

నిజము ఆగంతుకము ననియు, దుష్టము శుద్ధము అనియు, వ్రణములు ద్వివిధములుగ నుండును. వానిలో శరీరమందలి దుష్టవాతాదిదోషంబులచే జనించినది నిజ వ్రణమనియు, అభిఘాతాదిబాహ్యకారణములచే జనించినది ఆగంతుక మనియు, దుష్టవాతాదిదోషంబులతోఁ గూడియుండునది దుష్టవ్రణమనియు, దుష్టవాతాదిసంబంధము లేకుండునది శుద్ధవ్రణ మనియు తెలిసికొనవలయును.

❧ దుష్టవ్రణలక్షణములు. ❧

సంవృతత్వం వివృతతా క్షాంత్యం మృదుతాపి వా.

అత్యుత్పన్నావసన్నత్వమత్యైష్ట్యమతిశీతతా,

రక్తత్వం ప్లాండుతా కార్ణ్యం పూతిపూయపరిస్మృతిః.

పూతిమాంససిరాస్నాయుచ్ఛన్నతోత్పంగతా౭తిరుక్,

సంరంభదాహశ్వముధుకండ్వాదిభిరుపద్రుతిః.

౪

ద్వీర్ఘకాలానుబంధశ్చ విద్యాద్వప్తప్రణాకృతిమ్,

మూయబడియుండుట, లేక విశేషముగ తెరవబడియుండుట, మిక్కిలి కఠినముగనైనను, మృదువుగనైన నుండుట, మిక్కిలి ఉబ్బియుండునదిగ, లేక లోన ప్రవేశించినదిగ నుండుట, అత్యుష్ణముగ, లేక యతిశీతముగ నుండుట, మిక్కిలి యెఱ్ఱగాని తెల్లగాని నల్లగాని యుండుట, దుర్గంధయుక్తముగు చీముకారుట, మాంసము, నీరలు, సరములు, దుర్గంధయుక్తంబులై యుబ్బి వ్రణద్వారమును మూసికొని యుండుట, అధికముగ నొప్పి, వాపు, మంట, దురద మొదలగు సుపద్రవములు కలిగియుండుట, ద్వీర్ఘకాల మనువర్తింపచుండుట, ఇవి దుష్టప్రణామలని యెఱుంగవలయును.

— పంచదశవ్రణభేదములు. —

స పంచదశధా దోమైస్సరక్తైః.

వాతజము, పిత్తజము, క్లేష్మజము, వాతపిత్తజము, వాతక్లేష్మజము, పిత్తక్లేష్మజము, సన్నిపాతజము, వాతరక్తజము, పిత్తరక్తజము, క్లేష్మరక్తజము, వాతపిత్తరక్తజము, వాతక్లేష్మరక్తజము, పిత్తక్లేష్మరక్తజము, సన్నిపాతరక్తజము, రక్తజము అని వ్రణములు పదిహేనువిధములుగ నుండును.

— వాతజవ్రణలక్షణము. —

తత్ర మారుతాత్.

౫

శ్వావః కృష్ణో ౭రుణో భస్మకపోతాస్థినిభో ౭పిచ,

మస్తుమాంసపులాకాంబుతుల్యతన్వత్పసంస్రుతిః.

౬

నిర్మాంసస్తోదభేదాఢ్యో రూక్షశ్చటచటాయతే,

వాతమువలన జనించినవ్రణము శ్వావవర్ణముగను, నల్లగను, యెఱ్ఱగను, పావుర పిట్టయొక్కతో తుల్యముగను, పెరుగుమీఁది మీఁగడ, మాంసముగడిగిన నీళ్లు, కూటి నీళ్లు వీనితో సదృశమైన ప్రావముగలదిగను, మాంసరహితముగను, పోట్లు, నొప్పిగలదిగను, రూక్షముగను, చటచటయను శబ్దముగలదిగను నుండును.

— పిత్తజవ్రణలక్షణము. —

పిత్రేన క్షీప్రజః పీతో నీలః కపిలపింగళః.

౭

మూత్రకింశుకభస్మాంబుతైలాంభోష్ణబహుస్రుతిః,

క్షౌరోక్షీతిక్షతసమవృథో రాగోష్ణపాకవాక్.

౮

పితృమువలన జనించినవృణము శీఘ్రముగ వృద్ధిశంకును. పనుపువర్ణము, నీల
వర్ణము, కపిలవర్ణము, పింగళవర్ణము గలదిగ నుండును. గోమూత్రము, మోచుగుపువ్వు,
భస్మమును కలిపిన యుదకము, నువ్వులనూనె, ఉదకము వీనితో తుల్యముగను, ఉష్ణ
ముగను, అధికముగను ఉండు ప్రావము గలదిగ నుండును. వృణములో నున్నతగిలిన
నెట్టియుపద్రవము కలుగునో యట్టి యుపద్రవమును యెఱుఘునమును కల్గి కడియై
పాక్కులు కల్గియుండును.

—● కఫజ్వరణలక్షణము. ౧—

కఫేన పాండుః కంఠూమాకౌ బహుశ్వేతఘనస్రూతిః,
స్థూతాప్తః కఠినస్నాన్నియుసిరాహాలస్తతోల్బసుక్.

కఫమువలన జనించినవృణము తెల్లగను దుఃదతో, గూడినదిగను తెల్లగ గట్టిగ
నుండు అధిక ప్రావము గలదిగను, లావుగనుండు నోవ్వుము కలదిగను, కఠినముగను,
నరములచేతను, సిరలచేతను, వ్యాప్తంబుగను, స్వల్పముగ నొప్పితో, గూడినదిగను
నుండును.

—● రక్తజ్వరణలక్షణము. ౧—

ప్రవాళరక్తో రక్తేన సరక్తం పూయముద్గీరేత్,
వాజిస్థానసమో గంధో యుక్తో లింగైశ్చ పైత్తికైః.

రక్తమువలన జనించినవృణము పగడమువలె నెఱుగనుండును. రక్తముతోడ చీము
నుస్రవిండును. గుఱ్ఱపుకాలయందు కల్గవాసన కలిగియుండును. పిత్తజ్వరణలక్షణము
లతో, గూడియుండును.

—● సంస్థ సన్నిపాతజ్వరణలక్షణము. ౧—

ద్వాభ్యాం త్రిభిశ్చ సర్వైశ్చ విద్యాల్లక్షణసంకరాత్,

ద్వంద్వదోషమువలన జనించిన వృణమునందు ద్వంద్వదోషలక్షణములు కలు
గును. సన్నిపాతమువలన జనించు వృణమునందు వై వాతాదివృణలక్షణములన్నియు
కలిసియుండును.

—● శుద్ధజ్వరణలక్షణము. ౧—

జవప్రభోమృదుశ్శ్మశ్శ్మశ్మశ్మపిటకస్థమః.

కించిదున్నతమధ్యో వా ప్రణశ్యుద్ధోఽనుపద్రవః,

నాలుకతో తుల్యమైన కాంతిగలదియు మృదువైనదియు సన్నగనుండునదియు
అంబులయందు నల్లని పిటకలుగలదియు నడమ కొంచెము పొడవుగ నుండునదియు
నొప్పిలేనిదియు నైన వృణము శుద్ధమైనదని తెలిసికొనవలయును.

—ॐ విశిష్టానమః॥ —

త్వగ్మిషసిరాన్నాయుసంధ్యస్తీని ప్రణాశయాః. ౧౨

కోఠో మర్ష చ తాన్యప్టేదుస్సాధ్యస్యత్తరోత్తరమ్.

చర్మము మాంసము సిరలు స్నాయువులు యేముకలు సంధులు కోఠము మర్మము. అను నీ ఎనిమిది యంగములు విణియాలకు స్థానంబులుగ నుండును. వీరిలో జనించినవ్విణములు నొకదానికంటె నొకటి మిక్కిలి కష్టసాధ్యము.

—ॐ సుఖసాధ్యవిణలక్షణము. ॥ —

సుసాధ్యస్సత్వమాంసాగ్నివయోబలవతి ప్రణః. ౧౩

పుత్తో దీర్ఘత్రిపుటకశ్చతురస్రాకృతిశ్చ యః,

తథా స్పికాయుమేథోగ్నివృష్టాంతర్వక్త్రగంఢయోః. ౧౪

శరీరబలము, మాంసపుష్టి, జాతరాగ్నిదీపనము ఇవి గల మానవునికి జనించిన వ్విణము, వయస్సుగల మనుజునికి జనించిన వ్విణము, గుండ్రముగ నిడుపుగ త్రికోణాకారముగ చచ్చుకముగ నుండువ్విణము, పిఱుగులు గుడము శిశ్నము పెడవులు పీపునోరు, కపోలములు వీనియందు జనించినవ్విణము ఇవి సుఖసాధ్యంబులు.

—ॐ కష్టసాధ్యవిణలక్షణము. ॥ —

కృచ్ఛ్రసాధ్యోఽక్షిదశననాసికాపాంగనాభిషు,

సేవనీజతరశ్రోత్ర పార్శ్వకక్షాస్తనేషు చ. ౧౫

ఫేనపూయానిలవహ శ్శల్యవానూర్ధ్వవిర్వమీ,

భగందరోఽంతర్వరనస్తథా కట్యస్థినం త్రితః. ౧౬

కుష్ఠినాం విషజుష్టానాంశోషిణాం మధుమేహినామ్,

ప్రణాః కృచ్ఛ్రేణ సిధ్యంతి యేషాం చ స్యుర్వ్రణే ప్రణాః. ౧౭

శేత్రములు దంతములు నాసికము కడకండ్లు నాభి సంధులు ఉదరము చెవులు పార్శ్వములు చంకలు స్తనములు వీనియందు జనించినవ్విణము కష్టసాధ్యము. మఱియు నురుగు చీము వాతము వీనిని విహించునట్టి వ్విణము, శల్యయుక్త మగువ్విణము, ఊర్ధ్వముఖముగ నుండువ్విణము, లోన ముఖము గల భగందరము నడుమునందలి యస్థుల నాశ్రయించియుండు వ్విణము, కుష్ఠరోగము గలవారలకును విషసంబంధము గలవారలకును క్షయరోగికిని మధుమేహరోగికిని జనించుచుండువ్విణములు నివి కష్టసాధ్యంబులు. ఒకవ్విణమునకు పై మఱియొకవ్విణము జనించిన నదియు నసాధ్యము.

అసాధ్య ప్రణలక్షణము. ౧౮

నైవ సిద్ధ్యంతి వీసర్పజ్వరాతీసారకాసినామ్,

పిపాసూనామనిద్రాణాం శ్వాసినామవిపాకినామ్.

౧౮

భిన్నే శిరఃకపాలే వా మస్తులుంగస్య దర్శనే.

విసర్పము జ్వరము అతిసారము కాసము వీనిలో నేదైన నొకరోగము గలవారికిని, దప్పిగలవారికిని, నిద్రపట్టకుండు వారికిని, శ్వాసము అశీర్ణము గలవారికిని, జనించు వ్రణములు అసాధ్యంబులు. మఱియు శిరమునందలి కపాలము పగులుటవలన మస్తులుంగ మును మాంసము కనుబడినచో నావ్రణము నివర్తించనేరదు.

స్నాయుక్లేదాభిరాచ్ఛేదాద్దాంభీర్యాత్త్రిమిభక్షణాత్.

౧౯

అస్థిభేదాత్సశల్యత్వాత్సవిషత్వాదతర్కితాత్,

మిథ్యాబంధావతిష్ఠేహద్వైత్యైద్రోమాతిఘట్టనాత్.

౨౦

క్షోభాదశుద్ధకోష్ఠత్వాత్సైహిత్యాదతికర్శనాత్,

మద్యపానాద్దివానాస్విపాద్యవాయాద్రాత్రిజాగరాత్.

౨౧

ప్రణో మిథ్యోపచారాచ్చ నైవ సాధ్యోఽపి రోహతి,

వ్రణము సుఖసాధ్యముగ నుండినను నరములయందు క్లేదము, సిరలుచ్ఛేదింప బడుట, పల్లముపడుట, క్రిములచే భక్షింపబడుట, ఎముకలు విరిగియుండుట, శల్య ముతోఁ గూడియుండుట, విషసంబంధము కలిగియుండుట, విధిప్రకారము కట్టుకట్ట కుండుట ఘృతాది స్నేహములను విశేషముగ నుపయోగించుట, స్నేహసంబంధమేలేక రూక్షతకలుగుట, వెండ్రుకలంటికొని యుండుట, అభిఘాతము కలుగుట, కోష్ఠమశుద్ధ ముగ నుండుట, మద్యపానము చేయుట, పగటియందు నిద్రభోవుట, మైథునము చేయుట, రాత్రులయందు నిద్రించుండుట, మిథ్యోపచారముల ననుష్ఠించుట యీ కారణములవలన వ్రణ మసాధ్యంబగును.

శిఘ్రిసాధ్య ప్రణలక్షణము. ౧౯

కపోతవర్ణప్రతిమా యస్యాంతాః క్లేదవర్జితాః.

౨౨

స్థిరాశ్చ పిటకావంతో రోహతీతి తమాదిశేత్,

ఏవ్రణముయొక్క అంచులు పావురపిట్టవర్ణముతోఁ గూడినదిగ క్లేద (అనఁగా ప్రాస) రహితము గట్టిగ వాడికల్గినదిగ నుండునో అట్టివ్రణము శిఘ్రిముగ శమించు వని చెప్పవలయును.

—౧౭ వ్రణమునందు ఐమనవిరేచనోపయోగము. ౧౭—

అథాత్రశోఫావస్థాయాం యథా సన్నం విశోధనమ్. ౧౩

యోజ్యం శోఫో హి శుద్ధానాం వ్రణశ్చైవ ప్రశామ్యతి,

వ్రణము వాపుతోఁ గూడియుండునపుడు సామీప్యముగఁ గలుగఁ జేయుచు వ్రణము ఇది కీఘ్రముగ కమించును.

(నాభికి వైభాగమున వ్రణము జనించినచో ఐమనను, నాభికి క్రిందిభాగమున వ్రణము జనించినయెడల విరేచనమును చేయుచువలెనని భావము.)

—౧౮ వ్రణమునకు శీతోపచారము. ౧౮—

కుర్యాచ్ఛీతోపచారం తు శోఫావస్థస్య సంతతమ్. ౧౪

దోషాగ్నిరగ్నివత్తేన ప్రయాతి సహసా శమమ్,

వ్రణము శోఫావస్థ (వాపురూపమైన యాకారమున) నున్నపుడు శీతోపచారమును చేసినచో “అగ్నిశీతోపచారముచే కమించు మాడ్చి” దోషాగ్ని కీఘ్రముగ కమించును.

—౧౯ శోఫవ్రణములకు రక్తమోక్షణము. ౧౯—

శోఫే వ్రణే చ కఠినే వివర్ణే వేదనాన్వితే. ౧౫

విషయుక్తే విశేషేణ జలౌకాద్యైర్న రేదస్యక్,

దుష్టాస్త్రేపగతే సద్య శ్శోఫరాగరుజాం శమః. ౧౬

శోఫ వ్రణము అవి కఠినముగ వికారవర్ణముతో గూడినవిగ విశేషముగ నొప్పి గలవిగ నుండినను లేక వానిచుండు విషసంబంధము కలిగియుండినను జలగలు మొదలగువానిచే దుష్టరక్తమును వెలిపఱచవలయును. ఇటులచేసినచో శరీరమందలి దుష్టరక్తము బైలువెడలి తక్షణమే శోఫాదులు కమించును.

—౨౦ శోఫవ్రణమునకు సేకాశ్యంగాదులు. ౨౦—

హృతేహృతే చ రుధిరే సుశీతైః స్పర్శవీర్యయోః,

సుశ్లేష్ణైస్తదహః పిప్లైః క్షీరేక్షుస్వరసద్రవైః. ౧౭

శతధౌతపుతోవేతైర్భూతైర్నైరశోషిభిః,

ప్రతిలోమం హితో లేపస్సేకోభ్యంగాశ్చ తత్కృతాః. ౧౮

కాత్యాయను వికారవర్ణము నొప్పి వాపు వీనితోఁ గూడియుండు వ్రణము కల వానికీ పలుమారు రక్తమోక్షణము చేయించి మిక్కిలి శీతస్పర్శ శీతవృద్ధులు గల ద్రవ్యములను ఆవుపాలు చెరువరసము వీనితోడ చక్కఁగ నూరి అందులో నూరు పర్యాయములు కడగబడిన నేతనికలిపి వ్రణమునకు లేపనము చేయవలయును. మఱియు వ్రణము శోషింపఁ జేయకుండునట్టి యితరద్రవ్యములచే పలుమారు లేపనము చేసి ఆవు పాలు చెరువరసము నూరుపర్యాయములు కడిగిన నెయ్యి వీనిచే ప్రతిలోమముగ నేకా శ్యంగములను చేయించవలయును.

—౨౭ వ్రణశోథహరలేపము. ౨౭—

శృంగ్రోధోదుంబరాశ్వత్థప్లక్షవేతసవల్కలైః,

ప్రదేహో భూరినర్పిర్భిశ్శోఫనిర్వాపణః పరమ్.

౨౮

మఱి, మేడి, రావి, జువ్వి, ప్రబ్బలి వీనిపట్టలను చక్కఁగనూరి అందులో విశేషముగ ఆవునేతనిచేర్చి పట్టువేసిన వ్రణమునందలి వాపు హరించును.

—౨౮ శోఫవ్రణములకు స్వేదకర్మ. ౨౮—

వాతోల్బణానాం స్తబ్ధానాం కఠినానాం మహారుజామ్,

స్రుతాస్థజాం చ శోఫానాం వ్రణానామపి చేద్యశామ్.

30

ఆనూపజేనవారాదై వ్యస్వేదసాసీమా స్తిలాః పునః,

భృష్టా నిర్వాపితాః క్షీరే తత్ప్రిష్టా దాహచ్ఛర్కరాః.

31

వాతాధిక్యముతోఁ గూడినవియు స్తబ్ధముగ కఠినముగ నుండునవియు విశేషముగ నొప్పిగలవియునగు వాపులనును వ్రణములనును రక్తమోక్షణముచేయించి చక్కఁగ నలియగొట్టి స్మృతాదులతో పక్వము చేయబడిన ఆనూప జంతుమాంసము మొదలగు వానిచే స్వేదకర్మము చేయించవలయును. అగనివిత్తులు, నువ్వులు వీనిని వేయించి ఆవు పాలలో నానఁబెట్టి అవుపాలతోడనే నూరి పట్టువేయవలయును. ఇటుల జేసిన మంట కూల హరించును.

—౨౯ స్థిరశోథము లేపము. ౨౯—

స్థిరా స్థందరుజశ్శోఫాక్ స్నేహైర్వాతకఫావహ్నైః,

అభ్యభ్య స్వేదయిత్వా చ వేణునాడ్యా శనైశ్శనైః.

3౨

విష్ణూపనార్థం మృద్నీయాత్తైలేనాంగుష్ఠ కేన వా,

యవగోధూమముద్దైశ్చ సిద్ధపిష్టైః ప్రలేపయేత్.

33

గట్టిగ కొంచెము నొప్పిగలిగినందు వాపులకు వాత కఫములను పోగొట్టు నట్టి స్నేహములచేత నభ్యంజనము చేయించి పిదప స్వేదకర్మనొనర్చి వెదురుకొయ్యచే గాని అరచేతిచేగాని చేతిబొటన వ్రేలిచేగాని మెల్లగ తోమవలయును. యవలు, గోధుమలు, పెసలు వీనిని చక్కఁగవండి నూరి పట్టువేయవలయును.

— శిరశోఘమునకు ఉపనాహస్వేదము. —

విలీయతే న చేన్నైవం తతస్తముపనాహయేత్,

అవిదగ్ధస్తథా శాంతిం విదగ్ధః పాకమశ్నుతే.

38

పైచెప్పిన ప్రకారము చికిత్సజేసినను వాపు శమించకుండిన ఉపనాహస్వేదమును చేయించవలయును. ఇటుల జేసిన అవిదగ్ధముగ నుండు వాపు శమించును. విదగ్ధముగనుండు వాపు పాకమును జెందును.

— వ్రణమునకు ఉపనాహస్వేదము. —

సకోలతిలవల్లోమా దధ్యమ్నా సక్తుపిండికా,

సకణ్వకుప్థలవణకోష్ఠా శస్తోపనాహనే.

39

రేగుపండ్లు, నువ్వులు, వాయువిడంగములు, అగసి, కీణ్యము, చెంగల్యకోష్ఠ, సైంధవలవణము, సక్తువులు వీనిని పుల్లనిపెరుగుతో నూరి యుంటజేసి సుఖోష్ణముగ వాపునం దుపనాహస్వేదకర్మను చేయించిన హితము కలుగును.

— శోఘహరకప్రకర్మ. —

సుపక్షే పిండితే శోఢే వీడనైరుపవీడితే,

దారణం దారణార్హస్య సుకుమారస్య చేష్యతే.

32

ఇక చెప్పబోయేడు వీడనద్రవ్యములచే బీడింపబడిన వాపు చక్కఁగ పాకమును జెంది యుంటగనుండునపుడు అరోగి సుకుమారుడై దారణ కర్మకర్తృడుగ నున్నచో నాశోఘమును శస్త్రముచే ఛేదించదగును.

— శోఘవిదారణద్రవ్యములు. —

గుగ్గుల్యతసిగోదంతస్వర్ణక్షీరీకపోతవిత్,

తౌరౌషధాని తౌరాశ్చ పక్ష్యశోఘవిదారణమ్.

32

గుగ్గిలము, అగసి, హరిదశము, స్వర్ణక్షీరి, పాపురపిట్టమలము, తౌరవిశ్వధాయములోఁ జెప్పియుండు తౌరౌషధములు, సర్పతౌరము మొదలగు తౌరములు, ఇవి పండిన వాపును పగలగొట్టునట్టి ద్రవ్యములు.

—౧౭ పూయగర్భావ్రాణమునకు పీడనము. ౧౭—

పూయగర్భా నణదావరాఙ్ సోత్సంగాన్మర్శగానపి,
నిస్సేహైః పీడనద్రవై ర్విస్సమంతాత్ప్రతిపీడయేత్.

3౮

అోన చీముగలవియు, నూత్నమైన ద్వారములగలవియు, పొడవుగ మర్మము
నాశ్రయించియుండునవియునైన వ్రాణములను ఘృతాది స్నేహరహితముగనుండు పీడన
ద్రవ్యములచే నలుప్రక్కలయందు పీడింపవలయును.

—౧౮ బొంబధలేపనక్రమము. ౧౮—

శువ్యంతం నమువేత్తేత ప్రలేపం పీడనంప్రతి,
నముఖే దై నమాలింపే త్తథాదోషః ప్రసిచ్యతే.

3౯

వ్రాణములకు పీడనార్థము పట్టువేసిన అది యెందునపుడు కడగంజనదు. వ్రాణ
ములయొక్క ముఖముపై బొంబధలేపనము చేయంజనదు.

—౧౯ వ్రాణపీడనద్రవ్యములు. ౧౯—

కలాయయవగోధూమమాషముద్గహరేణహః,
ద్రవ్యాణాం పిచ్ఛిలానాం చ త్వజ్జ్వాలాని ప్రపీడనమ్.

౪౦

చిరుపెనగలు, యవలు, గోధుమలు, ఉద్దులు, పెసలు, రేణుకలు, జిగటగనుండు
ద్రవ్యములయొక్కపట్టలు, వేళ్లు ఇవి వ్రాణపీడన ద్రవ్యము లనబడును.

—౨౦ వ్రాణక్షౌళనాది కృత్త్యములయందు ఆరగ్వధాదియోగము. ౨౦—

సప్తమ త్షౌళనాద్యేషు సురసారగ్వధాదికౌ,
భృశం దుష్టే వ్రణే యోజ్యామేహకుష్టవ్రణేషు చ.

౪౧

దుష్టవ్రాణమునకు షౌళనము, లేపనము, ఘృతము, తైలము, రసక్రియమార్గము,
పరి అను ఏడు కృత్త్యములను చేయుటయందును ప్రమేహవ్రాణమునందును కుష్టవ్రాణము
నందును సురసాదిగణద్రవ్యములను ఆరగ్వధాదిగణద్రవ్యములను విశేషముగ ప్రయో
గించవలయును.

—౨౧ శుద్ధాశుద్ధవ్రాణక్షౌళనక్రమము. ౨౧—

అథనా త్షౌళనం క్వాథః పటోలీనింబపత్రజః,
అవిశుద్ధే విశుద్ధే తు న్యగ్రోధాదిత్వగుచ్ఛహః.

౪౨

చేనుపొట్ల, వేపాకు వీనికషాయముతో అశుద్ధవ్రాణమును కడిగిన హితము కలు
గును. శుద్ధవ్రాణమును న్యగ్రోధాది గణద్రవ్యములయొక్క పట్టలకషాయముచే కడగ
వలయును.

—ॐ వ్రణశోధనలేపనము. ॐ—

పటోలీతిలయష్ట్యావృత్తివృద్ధంతీనిశాద్వయమ్,

నింబపత్రాణి చాలేప సుపటు గ్వ్రణశోధనః.

౪౩

చేదుపొట్లకు, నువ్వులు, అతిమధురము, తెల్లతెగడ, దంతి, పసుపు, మ్రాని పసుపు, వేపాకు వీనిని నూరి అందులో సైంధవలవణము కలిపి లేపనము చేసిన దుష్ట వ్రణము శుద్ధంబగును.

—ॐ నూత్న ద్వార వ్రణశోధనక్రమము. ॐ—

వ్రణాన్విశోధయేద్వర్త్య నూత్నస్నాన్యక్ సంధిమార్గగాఢ,

కృతయా త్రివృతా దంతీలాంగలీమధుసైంధవైః.

౪౪

నూత్నమైన ద్వారముగలవియు సంధిమర్మముల నాశ్రయించినవియు నగు వ్రణములను తెల్లతెగడ, దంతి, చెన్నుచెల్లగడ్డ, తేనె, సైంధవలవణము వీనితోచేయబడిన వర్తిచే శుద్ధిచేయవలయును.

—ॐ వాతాధిక వ్రణమునకు ధూపము. ॐ—

వాతాభీభూతాన్ సాస్రావాన్ ధూపయేదుగ్రవేదనాన్,

యవాజ్యభూర్జమదనశ్రీవేష్టకసురాహ్వయైః

౪౫

వాతాధిక్యము, స్రావము, తీవ్రవేదన వీనితోఁ గూడియుండు వ్రణములకు యవలు, నెయ్యి, భుజపత్రి, మ్రంగ, న్జ్వరసము, చేవదారు వీనినొకటిగచేర్చి ధూపము చేయవలయును.

—ॐ పిత్తరక్తవ్రణచికిత్స ॐ—

నిర్వాపయేద్భృశం శీతైః పిత్తరక్తవిషోల్బణాన్,

పిత్తరక్తము, విషము ఇవి అధికముగ నుండు వ్రణములను శీతద్రవ్యములచే శమింపఁజేయవలయును.

—ॐ వ్రణమునకు ఉత్సాదనకర్మ. ॐ—

శుష్కాల్పమారసే గంభీరే వ్రణ ఉత్సాదనంహితమ్.

౪౬

స్యగ్రోధపద్మకాదిభ్యామశ్వగంధాబలాత్తిలైః,

అద్యాన్నాంసాదమాంసాని విధినోపహితాని చ.

౪౭

మాంసం మాంసాదమాంసేన వర్ధతే శుద్ధచేతనః,

ఎండినదియు, మాంసము స్వల్పముగ నుండునదియు అంభీముగ నుండునదియు నైన వృణమునకు న్యగ్రోధాది గణద్రవ్యములు, పద్మకాది గణద్రవ్యములు, చెన్నేరు నెడ్డ, చిట్టాముట్టి, నువ్వులు వీనితో ఉత్పాదనము చేయించవలయును. జంతువులను భుజించునట్టి చిరుతపులి మొదలగు జంతువులమాంసమును చక్కఁగ పాకముచేసి రోగికి యిప్పించవలయును. ఇటుల జేసిన నామాంసముచే రోగి శరీరమునందు మాంసము నృద్ధిజెందును.

— ఉత్పన్నాదివృణహారలేపనము. ౭ —

ఉత్పన్నమృదుమాంసానాం వ్రణానామవసాదనమ్, ౪౮
జాతీముకుళకాసీనమనోహ్వలపురాగ్నికైః,

ఉత్పన్నముగ, మృదువుగ నుండు మాంసము గల వృణములకు జాతిమొగ్గలు, పుష్పకాసీనము, మణిశిల, హరిద్రశము, గుగ్గిలము, చిత్రమూలము వీనిని లేపనముచేసిన వృణము శమించును.

— ఉత్పన్నాదివృణములకు ఔరకర్మ. ౭ —

ఉత్పన్నమాంసాన్ కఠినాన్ కంఠాయుక్తాంశ్చిరోత్థితాన్. ౪౯
వ్రణాన్ సుదుఃఖశోధ్యంశ్చ శోధయేత్తౌరకర్మణాః,

ఉత్పన్నమైన మాంసముగలవియు, కఠినముగనుండునవియు, దురద్రవ్యోగూడినవియు, బహుకాలముగడచినవియు, శోధించుట కశక్యముగ నుండునవియునగు వృణములను ఔరములచే శుద్ధిజేయవలయును.

— అగ్నికర్మార్హవృణములు. ౭ —

ప్రపంతోఽశ్శరీజా మూత్రం యే చాన్యే రక్తవాహినః. ౫౦
ఘ్నాశ్చ సంధయో యేషాం యథోక్తైశ్చ చ శోధనైః,
శోధ్యమానా న శుద్ధ్యంతి శోధ్యస్సస్యస్తేఽగ్నికర్మణా. ౫౧
శుద్ధానాం రోపణం యోజ్యముత్సాదాయ యదీరితమ్,

మూత్రమును ప్రవించునట్టి ఆశ్మరీవృణము, రక్తములను ప్రవంపజేయునట్టి వృణము, సంధులు ఛేదించబడియుండు వృణములు వైచెప్పియుండు శోధనాపదములచే శుద్ధిజేసియు శుద్ధముకాకుండువృణములు వీనిని అగ్నికర్మచే శుద్ధిచేయవలయును. ఉత్పాదన కర్మకు జెప్పియుండుద్రవ్యములను శుద్ధవృణములు శమించుటకు ప్రయోగించవలయును.

—ॐ వ్రణరోహణద్రవ్యములు. ॐ—

అశ్వగంధారుహా రోధ్రం కట్ఫలం మధుయష్టికా.

౫౨

సమంగా ధాతకీపుష్పం పరమం వ్రణరోహణమ్,

పెన్నేరుగడ్డ, తిప్పతీగ, బొద్దుగు, టేకు, అతిమధురము, మంజిష్ఠ, ఆరెపువ్వు ఇవి వ్రణములను మాన్పుటయందు మిక్కిలి శ్రేష్ఠములు.

—ॐ మాంసాశ్రితవ్రణహరలేపము. ॐ—

అపేతపూతిమాంసానాం మాంసస్థానామరోహతామ్.

౫౩

కల్కం సంరోహణం కుర్యాత్తిలానాం మధుకాన్వితమ్,

దుర్గంధమాంసములేనిదియు, మాంసము నాశ్రయించి యుండునదియునగు వ్రణములు కమించకయుండిన వానికి నువ్వులు, అతిమధురము వీనిని నూరి కల్కముచేసి తేపము చేయవలయును.

—ॐ వ్రణశుద్ధ్యాదులకు తిలకల్కము. ॐ—

స్నిగ్ధోష్ణతిక్తమధురకషాయతైవ్విస్స సర్వజిత్.

౫౪

సత్కేద్రనింబపత్రాభ్యాం యుక్తస్సంశోధనం పరమ్,

పూర్వాభ్యాం సర్పిషా చాసౌ యుక్తస్సాన్యదాశు రోహణః.

౫౫

తిలవ ద్వవకల్కం తు కేచి దిచ్ఛంతి తద్విదాః,

నువ్వులకల్కము స్నిగ్ధముగ, ఉష్ణముగ, చేదుగ, తీపుగ, వగరుగ నుండుటవలన వాతాదిదోషములనన్నిటిని పోగొట్టును. మఱియు నానువ్వులకల్కములో తేనెను, వేపాకునుచేర్చిన వది వ్రణమును చక్కఁగ శుద్ధిచేయును. తేనె, వేపాకు, అపు నెయ్యి వీనితోడ నువ్వులకల్కమును ప్రయోగించిన వ్రణములను కడుశీఘ్రముగ మాన్పును. వ్రణస్వరూపములను తచ్చిత్తలను చక్కఁగ నెఱిగినపండితులు కొందరు నువ్వులకల్కమునలే యనలకల్కముగూడ వ్రణములనార్చునని చెప్పుచున్నారు.

—ॐ రక్తపిత్తాదివ్రణచికిత్స. ॐ—

సాస్త్రపిత్తవిమాగంతుగంభీరాన్ సోష్ణణో వ్రణాన్.

౫౬

క్షీరరోహణభైషజ్యశ్చ తేనాజ్ఞేన రోహయేత్,

రోహణౌషధసిద్ధేన తైలేన కఫవాతజ్ఞాన్.

౫౭

రక్తపిత్తము, విషము వీనివలన జనించినదియు, అగంతుకమైనదియు, గంభీరమైనదియు, ఉష్ణముతోఁగూడినదియు నగు వ్రణములను అవుపాలం, పెన్నేరుగడ్డ మొదలగు

ప్రణరోహద్రస్యములు వీరితో కాచబడిన ఘృతముచే చికిత్సజేయవలయును. కఫ వాతజప్రణములను రోహద్రస్యములతో పక్ష్యముచేయబడిన తైలముచే చికిత్సజేయవలయును.

—ॐ ప్రణములకు సౌరాష్ట్ర్యదిలేపనము. ౧—

కాక్షీరోధ్రాభయానర్జ సిందూరాంజనత్తుశ్శకన్,
చూర్ణితం తైలమదనైర్ద్యుక్తం రోహణముత్తమమ్.

౫౮

తునరిమ్ము, లొద్దుగు, కరక్కాయలు, సర్జత్తరము, సిందూరము, సౌపీరాంజనము, మైలుకుత్తము, పుంగ వీనిని చక్కఁగ చూర్ణముచేసి నువ్వులనూనెలో కలిపిన నది ప్రణములయందు శ్రేష్ఠమైనరోహణోషధము.

—ॐ చర్మాశ్రితప్రణములకు చూర్ణోపయోగము. ౧—

సమానాం స్థిరమాంసానాం త్వక్సానాం చూర్ణణివ్యతే,

సమముగ మాంసము గట్టిగనుండునదిగ చర్మము నాశ్రయించినదిగనుండు ప్రణములకు మానుటకై చూర్ణమును ప్రయోగించవలయును.

—ॐ చర్మప్రణములకు కకుభాదిచూర్ణము. ౧—

కకుభోదుంబరాశ్వత్థజంబూకట్ఫలరోధ్రజైః.

౫౯

త్వచమాశు నిగృహ్ణంతి త్వక్చూర్ణైర్చూర్ణితా వ్రణాః,

మద్ది, మేడి, రావి, నేరేడు, కేకు, లొద్దుగు వీనిపట్టలను చక్కఁగచూర్ణముచేసి ప్రణములకు పైచేసిన శీఘ్రముగ ప్రణములు మానును.

—ॐ చర్మశుద్ధికర లాక్షాదిలేపము. ౧—

లాక్షామనోహ్వమంజిష్ఠాహరితాలనిశాద్వయైః.

౬౦

ప్రలేపస్సఘృతక్షౌద్ర స్త్వగ్విశుద్ధికరః పరమ్,

లక్క, మజిశీల, మంజిష్ఠ, హరిదశము, పసుపు, మానిపసుపు వీనిని చక్కఁగ నూరి అందులో ఆవునెయ్యి, తేనెకలిపి చర్మమునకు లేపనముచేసిన నది చక్కఁగ శుద్ధియగును.

—ॐ సవర్ణకరలేపము. ౧—

కాలీయగలతామ్రాస్థిహేమకాలారసోత్తమైః.

౬౧

లేపస్సగోమయరసస్సవర్ణకరణః పరమ్,

అ.ఉ. 37.

క్రూనిపసుపు, మామిడిపప్పు, నీలియాకు, త్రిఫలములు వీనినినూరి అవుషేడరసము లోకలిపి వ్రణమునకు వైశేషముచేసిన వ్రణమునందు శరీరముతో సమానమైనస్థలము లగును.

— ౭౭ గోమోక్షత్పత్తిరతేపము. ౭౭ —

దగ్ధోవారణదంతోఽస్తద్ధూమం తైలం రసాంబనమ్. ౭౭

రోమసంజననో లేపస్తద్వత్తైలపరిప్లుతా,

చతుష్పాన్నఖరోమాస్థిత్యక్షృంగఖురజామషీ. ౭౩

ఏనుగుదంతములను నిప్పులోకాల్చి యామసిని, రసాంబనమును, నవ్వులనూనె లోకలిపి లేపనముచేసినను, నాలుగుకాళ్లుగల జంతువులయొక్క గోళ్లు, వెండ్రుకలు, ఎముకలు, చర్మము, కొమ్ములు, గిట్టలు వీనినికాల్చి యామసిని నువ్వులనూనెలోకలిపి లేపనముచేసినను వ్రణముమానిన స్థలమున వెండ్రుకలు చక్కఁగ మొలచును.

— ౭౮ వ్రణరోగమునందు పథ్యాపథ్యాన్నమాదిశేత్. ౭౮ —

వ్రణిన శ్శస్త్రకర్ణోక్తం పథ్యాపథ్యాన్నమాదిశేత్,

వ్రణరోగముగలవారికి పథ్యాపథ్యాహరములను శస్త్రకర్మవిద్యభ్యాయములో చెప్పియుండునటుల నిర్ణయించునది.

— ౭౯ వాతాదివ్రణములను ప్రత్యేకనాదిద్రవ్యములు. ౭౯ —

ద్వేపంచమూలే వర్గశ్చ వాతఘ్నో వాతకే హితః. ౭౯

స్యగ్రోధపద్మకాద్యై తు తద్యత్పితృప్రదూషితే,

ఆరగ్వధాదిశ్లేష్మఘ్నః కఫే మిశ్రస్తు మిశ్రకే. ౮౦

ఏభిః ప్రత్యేకనా లేపఘృతతైలరసక్రియాః,

చూర్ణోవర్తిశ్చ సంయోజ్యా వ్రణే నప్త యథాయథమ్. ౮౧

వాతజవ్రణమునందు దశమాలములును వాతహరగణద్రవ్యములును; పిత్తజవ్రణ మునందు స్యగ్రోధాదిగణపద్మకాది గణద్రవ్యములును; శ్లేష్మజవ్రణమునందు కఫహర ములగు ఆరగ్వధాదిగణద్రవ్యములును హితకరములుగనుండును. కావున వైవాతాదివ్రణ ములయం దాయాదోషమునకు చెప్పియుండు ద్రవ్యములచే ప్రత్యేకనము, అతేపము, హృతము, తైలము, రసక్రియచూర్ణము, వర్తి అను నేడుకీర్తనలను చేయించవలయును. సంస్థజవ్రణములయందు వైయాపథ్యములను మిశ్రముచేసి చికిత్సచేయవగును.

— గంభీరాదిప్రణామరఘుతము. —

జాతీనింబపటోలపత్ర కలుకా దార్ద్రనిశాసారిబా
మంజుష్టాభయసింధుతథమధుకై ర్లక్తావ్య బీజాన్వితైః,
సద్విసాసధ్యమనేన సూక్ష్మవదనా మర్నాశ్రితాః క్లేదినో
గంభీరాస్సరుజోప్రణాస్సగతయశ్శుధ్యంతి రోహంతి చ. ౩౭

జాజియాకు, వేపాకు, చేదుసాట్లాకు, కలుకరోహిణి, మ్రానిపసుపు, పసుపు, నల్లసుగంధిపాల, మంజుష్ఠ, వట్టివేరు, మైనము, మైలుత్తుతము, అతిమధురము, క్రాసుగ విత్తులు వీనిని గమముగ గ్రహించి కల్కముచేసి ఆపునేతిలోకలిపి ఘృతపాకవిధగ పక్వముచేసి ప్రయోగించిన సూక్ష్మమైన రంగునులగలవియు, మర్మముల నాశ్రయించినవియు, క్లేదములో గూడినవియు, గంభీరములైనవియు, విశేషముగ నొప్పిగలవియు, నానాగతులగలవియునగు ప్రణామలన్నియు శుద్ధంబులై మానును.

ఇది అష్టాంగవృద్ధయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ఇరువదియైదవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ప డ్వింశాధ్యాయము.

ప్రణవిజ్ఞానీయ ప్రతిషేధాధ్యాయము నిరూపణానంతరము సద్యోప్రాణ ప్రతిషే
ధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది —

సద్యోప్రాణ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతో సద్యోప్రాణ ప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యమః,
ఇతహాస్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

ప్రణవిజ్ఞానీయ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము ప్రహరము మున్నగు
సభిహితములన నపుడే జనించిన ప్రాణభేదలక్షణములను వానిచిక్కలను తెలియబఱచు
నట్టి సద్యోప్రాణ ప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ ఆప్టవిధ సద్యోప్రాణములు. ౧—

సద్యోప్రాణ యే సహసా సంభవం త్యభిహితతః,
అనంతైరపి తైరంగ ముచ్యతే జప్తమప్తధా.
ఘృష్టావకృత్తవిచ్ఛిన్నప్రవిలంబితపాతితమ్,
విధ్ధం భిన్నం విదళితమ్.

ఆభిహితము లనన ప్రహరాది కారణములు సంభవించినపుడే యతివేగముతో
జనించునట్టి ప్రాణములు సద్యోప్రాణము లనబడును. అట్టిప్రాణములు పలుచెఱంగులై
లెక్కిడ నలవిగాక యుండును. అయినను అట్టిప్రాణములచే నాక్రమింపబడిన శరీరాన
యవములవిన్యాసభేదములబట్టి యాప్రాణములు ఎనిమిదివిధములుగనుండును. అయ్యవి
ఘృష్టము, అవకృత్తము, భిన్నము, ప్రవిలంబితము, పాతితము, విధ్ధము, భిన్నము, విద
ళితము నని యెనిమిది విధములుగ నుండును.

—ॐ ఆప్టవిధ సద్యోప్రాణలక్షణము. ౨—

తత్ర ఘృష్టం లసీకయా.

రక్తలేశనవాయుక్తం సప్లోషం ఛేదనా త్య్రవేత్,
అవగాఢం తతః కృత్తం విచ్ఛిన్నం న్యాయ త్తతో పి చ.

ప్రవిలంబి సవేశేస్థిపాతితం పతితం తనోః,
సూక్ష్మస్యం శల్యవిధం తు విధం కోఠ్యవివర్జితమ్.

౪

భిన్నమవ్యద్విదళితం మజ్జర క్తపరిప్లుతమ్,

ప్రహరపీడనోత్పేషాత్సహస్థ్వా పృథుతాం గతమ్.

౫

పై అప్టవిధవిణములలో ఘృష్టమనునది బరియుటచే దోగియున్న విణము, అయ్యది లసీక (అనగా పులిసీరు)తో గాని స్వల్పరక్తముతోఁ గాని కూడియుండును. అవక్యత్తమనునది ఛేదింపబడుటవలన కొంచె ముష్ణముగనుండు రక్తస్రావిముతోఁ గూడి యుండును. విచ్చిన్నమనునది అవక్యత్తమనకన్న గాయము లోన తగిలినదిగ నుండును. ఆయుధము మొదలగు వానిచే ఛేదింపబడి కొంచెము శరీరముతో నంటుకొని వ్రేలాడుచుండు అస్థి మొదలగునవి ప్రవిలంబిత మనబడును. గాయమువలన తునుకలుగ చేయబడి శరీరమునందుండి పడునది పాతిత మనబడును. శల్యము తగిలి నూత్న ద్వారముతోఁ గూడియుండునది విధ మనబడును. ఛేదింపబడినది భిన్నమనబడును. విశేషముగ నభిఘాతమును జెందుటవలన మజ్జర క్తముతో వ్యాప్తంబై అస్థిలవరకు లోన దిగి యుండు విణము విదళిత మనబడును.

— ౧౭ సద్యోవిణచికిత్స. ౧ —

సద్యస్సద్యోవ్రణం సింఛేదథ యష్ట్యాహ్వనర్పిషా,

తీవ్రవ్యథం కవోఽష్టేన బలాత్తైలేన వా పునః.

౬

పై చెప్పిన ప్రకారము సద్యోవిణ స్వరూపములను తెలిసికొని దారుణమైన శూలతో గూడియుండు సద్యోవిణమునకు అపుడే కొంచె ముష్ణముగ నుండు యష్టిమధక తైలముచే గాని, బలాత్తైలముచేగాని పలుమారు సేచనము చేయవలయును.

— ౧౮ సద్యోవిణమునందు లేపాదులు. ౧ —

క్షుతోఽష్టాణో నిగ్రహణం తత్కాలం విస్మతస్వ చ,

కషాయశీతమధురస్నిగ్ధా లేపాదియో హితాః.

౭

సద్యోవిణమునందు అభిఘాతము వలన జనించు శూల కమించుటకును రక్తము తైలమెడలకుండుటకును ఎగరుగను, శీతముగను, మధురముగను, స్నిగ్ధముగనుండు ద్రవ్యములను నూరి లేపాదులను చేయించవలయును.

— ౧౯ ఆయతసద్యోవిణచికిత్స. ౧ —

సద్యోవ్రణే ష్వాయతేషు సంధానార్థం విశేషతః,

మధుసర్పిశ్చ యుంజీత పిత్తఘ్నీశ్చ హిమాః క్రియాః.

౮

సహ్యోచ్చిణములు పెద్దవిగనుండినవి సంధించుటకై (చీలిక లొంగొంటకలియు
టకై) విశేషముగ లే నెను ఆపునెయ్యిని లేపనము చేయవలయును. మఱియు పిత్తహర
ములుగ శీతముగనుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౭౭ సంసరంభ వ్యాచికిత్స. ౭౭ —

ససంసరంభేషు కర్తవ్య మూర్ధ్వంచాధశ్చ శోధనమ్,
ఉపవాసో హితం భుక్తం ప్రతతం రక్తమోక్షణమ్.

సహ్యోచ్చిణములు అధికోపద్రవములతోఁ గూడియుండినవో వమనవిశేషనంబు
లను లంఘనమును దోషానుగుణముగ చేయించవలయును. మఱియు నాయాయస్థాన
గుణముగ పూర్వోక్తహితాహరములను రక్తమోక్షణమును చేయించవలయును.

— ౭౮ ఘృష్టవిదళితవ్యాచికిత్స. ౭౮ —

ఘృష్టే విదళితే చైష సుతరామిష్యతే విధిః,
తయోర్వ్యల్పం స్రవత్సస్రం పాకస్తేనాశు జాయతే.

ఘృష్టము విదళితము అనువ్యాణములయందు వైచేష్యచికిత్సలను విశేషముగచేయు
వలయును. ఏలయునఁగా అవ్యాణములయందు రక్తము స్వల్పముగ స్రవించి దానిచేఁగి
ముగ పాకము కలుగును.

— ౭౯ అధికరక్తస్రావవ్యాచికిత్స. ౭౯ —

అత్యర్థమస్రం స్రవతి ప్రాయశోఽన్యత్ర విక్షతే,
తతోరక్తక్షయాద్వాయశా కుపితేఽతిరుజాకరే.
స్నేహపానపరీషేకస్వేదలేపోపనాహనమ్,
స్నేహవస్తి చ కుర్వేత వాతఘ్నాషధసాధితమ్.

విశేషముగ గాయముతగిలి మిక్కిలి రక్తము స్రవించినవో నావ్యాణము పాకము
ను జెందకుండును. అయితే అధికరక్తము వెడలుటవలన వాతము ప్రకోపించి దారుణ
మైన కూలలను కలుగఁజేయును. కావున దానియందు వాతహరద్రవ్యములతోఁ పక్వము
చేయఁబడిన స్నేహపానము, పరిషేకము, స్వేదకర్మ, లేపనము, ఉపనాహస్వేదము,
స్నేహవస్తి వీనిని చేయించవలయును.

ఇతి సప్తాహికః ప్రోక్తస్సద్యో వ్రణహితో విధిః,
సప్తాహస్థత వేగే తు పూర్వోక్తం విధిమాచరేత్.

ఇటుల ఏడుదినములవఱకు చేయవలసిన సద్యోవ్రాజికిత్సలు చెప్పబడినవి. ఏడుదినములకుపై యావ్రాజేగము తగ్గి యుండినచో వ్రాజప్రతిషేధాధ్యాయమునందు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—౧౦ శుష్కవ్రాజికిత్స. ౧౦—

ప్రాయస్నామాన్యకర్ణేదం; వక్ష్యతే తు పృథక్పృథక్,
శుష్కే రుజం నిగృహ్యశు వ్రజే చూర్ణాని యోజయేత్. ౧౦

ఇటుల సద్యోవ్రాజములకు సామాన్యచికిత్సలు బాహుళ్యముగ చెప్పబడినవి. ఇంక ప్రత్యేకముగ వానిచికిత్సలు చెప్పబడుచున్నవి. శుష్కమనువ్రాజమునందు నొప్పిని తొలగి తమింపఁజేసి పిదప చూర్ణములను ప్రయోగించవలయును.

—౧౧ ఆవక్యత్రాదివ్రాజికిత్స. ౧౧—

కల్కాదీన్యవక్య త్రే తు; విచ్ఛిన్నప్రవిలంబినోః,
సీవనం విధినోక్తేన బంధనం చానుపీడనమ్. ౧౧

ఆవక్యత్రమను వ్రాజమునందు కల్కాదులను ప్రయోగించవలయును. విచ్ఛిన్నము ప్రవిలంబితము అను వ్రాజములను ముందు చెప్పబడియుండు విధిప్రకారము కుట్టి కట్టుకట్టి పిదప సీవనద్రవ్యములను ప్రయోగించవలయును.

—౧౨ స్ఫుటితశేత్రచికిత్స. ౧౨—

అసాధ్యం స్ఫుటితం శేత్రమదీర్ఘం లంబతే తు యత్,
సన్నివేశ్య యథాస్థానమవ్యావిధ్ధసిరం భిషక్.
వీర్యయేత్వాణినా పద్మవలాశాంతరితేన తత్, ౧౨

అభిఘాతములన పగిలిపోయిన శేత్రము చికిత్సయందు దసాధ్యము. శేత్రము పగిలి తునకలుకాక ప్రేలాడుచుండినచో దానిని నిజస్థానమునందుంచి సిరలకు అభిఘాతము కలుగనియ్యక తామరానుచే మూయబడిన చేతితో అణచవలయును.

—౧౩ స్ఫుటితశేత్రమునకు సేచనాదులు. ౧౩—

తతోఽస్య సేచనే నన్యే తర్పణే చ హితం హవిః
విపక్వమాజం యష్ట్యావృజీవకర్ష భోతోత్పలైః,
సవయస్కైః పరం తద్ధి సర్వశేత్రాభిఘాతజిత్. ౧౩

పిమ్మట ఆతిమధురము, జీవకము, ఋషభకము, నల్లకలువ వీని కల్పములను ఆపుపాలన్ను మేక నేతిలో కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి దానిని యారోగియొక్క నేత్రములయందు సేచనము, నస్యము, తర్పణము వీనిని చేయించవలయును. ఈఘృతము నేత్రాభిఘాతము లన్నిటిని పోగొట్టును.

గళపీడావనన్నే ట్లీ నమనోత్ క్లేశనక్షవాః,

ప్రాణాయామోఽథ వా కార్యః క్రియా చ త్తతనేత్రతత్. ౧౯

కంతమునందు దెబ్బకగులుటచే నేత్రములను బాధకలిగినవో గాంతి, తుమ్ము వీనినిగాని ప్రాణాయామమును గాని చేయించి త్తతనేత్రమునకు చెప్పియుండు నటుల చికిత్సలను జేయవలయును.

—ॐ స్థానమృతకర్ణచికిత్స. ౨౦—

కర్ణే స్థానాన్యుతే స్యూతే స్రోతస్సైలేన పూర మేత్,

కర్ణములు ఆభిఘాతమువలన స్వస్థానము నందుండి జారినవో వానిని సరియైన స్థానములో నుంచి కుట్టి కర్ణద్వారములయందు తైలమును పోయవలయును.

—ॐ ఛిన్నకృకాటికాచికిత్స. ౨౧—

కృకాటికాయాం ఛిన్నాయాం నిర్గచ్ఛత్యపి మారుతే. ౨౦

సమం నివేశ్యబద్ధీయాత్సూత్యా శీఘ్రం నిరంతరమ్,

ఆజేన సర్పిషా చాత్ర పరిషేకః ప్రశస్యతే. ౨౧

ఉత్తానోఽన్నాని భుంజీత శయీత చ సుయంత్రితః,

ముచ్చిలిగుంట ఛేదించబడి యాద్వారముచే వాతము బైటవెడలుచుండినవో నా ముచ్చిలిగుంటను సరిగానుంచి కుట్టి గట్టిగ కట్టుకట్టవలయును. పిదప మేకనేతిలో నా ముచ్చిలిగుంటను పరిషేకమును చేయించవలయును. అట్టిరోగముకలవానిని కడలనియ్యక వెలికిల పరుండఁబెట్టి యాహారమును భుజింపఁజేయవలయును.

—ॐ కాఖాఘాతచికిత్స. ౨౨—

ఘాతం శాఖాసు తిర్యక్స్థం గాత్రే సమ్యజ్జీవేశితే. ౨౨

స్యూత్యా వేల్లితబంధేన బద్ధీయాద్ధనవాససా,

చర్మణా గోష్పణాబంధః కార్య శ్చాసంగ తే వ్రణే. ౨౩

హస్తపాదములయందు అడ్డముగ గాయము తగిలినవో నాయంగములను సరిగా నుంచి కుట్టి గట్టిస్త్రముతో వేల్లితబంధమును కట్టును కట్టవలయును. వ్రణము పెద్దదిగ నుండి చీలిక లొందొంటు చేరకయుండినవో చర్మముచే గోష్పణాబంధమును కట్టును కట్ట వలయును.

—ॐ శిన్నవృషణచికిత్స. ౧—

పాదా విళంబి ముష్కస్య ప్రోక్ష్య నేత్రే చ వారిణా,
ప్రవేశ్య వృషణౌ సీవ్యే తేనన్యా తున్నసంజ్ఞయా. ౨౪
కార్య శ్చ గోష్ఠ్యాబంధః కట్యమావేశ్య పట్టకమ్,
స్నేహనేకం న కుర్వీత తత్ర స్లిద్యతి హి వ్రణః. ౨౫

వృషణములు అభిఘాతమువలన నిజస్థానమునందుండిజారి వ్రేలాడుచుండినచో యారోగియొక్క పాదములను నేత్రములను జలముతోతడిపి యావృషణములను సరి యైనస్థానములలో ప్రవేశింపఁజేసి తున్నమును సేవనిచేపట్టి నడుమునందు చిన్నపలకనుంచి గోష్ఠ్యాబంధమును కట్టును కట్టవలయును. స్నేహనేకములను చేయఁజనదు; అటులఁజేసిన వ్రణములలో ప్రావముకలుగును.

—ॐ శిన్నవృషణరోపణతైలము ౧—

కాలానుసార్యాగుర్వేలాజాతీచందనపర్పటైః,
శిలాదార్వ్యమృతాతుత్థైస్సిద్ధం తైలం చ రోపణమ్. ౨౬

సరళదేవదారుబంక, అగరుచెక్క, ఏలకులు, జాజిమొగ్గలు, చందనము, పర్పటం కము, మణిశిల, మ్రునిపసుపు, తిప్పతీగ, మైలుతుత్తము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి నువ్వులనూనెలో కలిపి విధిప్రకారము వక్షముచేయఁబడిన తైలమును వృషణములకు లేపనముచేయించిన వ్రణము శమించును.

—ॐ శిన్నహస్తపాదచికిత్స. ౧—

ఛిన్నాం నిశ్శేషతశ్చాఖాం దద్ధ్వా తైలేన యుక్తితః,
బద్ధీయాత్కోశబంధేన తతో వ్రణవదాచరేత్. ౨౭

హస్తములుగాని పాదములుగాని రెండువిడిగినచో వానికి యుక్తితో చక్కఁగ కాచిన నువ్వులనూనెచేకాల్చి కోశబంధమును కట్టునుకట్టి వ్రణమునకు చెప్పియుండు నటుల చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ శిరోభంగచికిత్స. ౧—

కార్య శల్యహృతే విధే భంగాద్విదళితే క్రియా,
శిరసోఽపహృతే శల్యే వాలవర్తిం ప్రవేశయేత్. ౨౮
అ.ఉ. 38.

మస్తులుంగను తే క్రుద్ధో హన్యాదేనం చలోఽన్యథా,
 ప్రణే రోహతి చైకైకం శనై రవనయేత్కచమ్. ౨౯
 మస్తులుంగను తౌఖాదేన్మ స్తిష్కానన్యజేవజాన్,

ఆయుధాదులచే శిరమునందభిఘాతముకలిగి శల్యము గుచ్చుకొన్నచో విదరిత వ్రణమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలనుచేసి పిదప శిరమునుండి శల్యమును వెలిపఱచి శిఖ్రియుగవాలవర్తిని (వెండ్రుకలతోగూడినవర్తిని) బ్రవేశింపజేయవలయును. అటుల జేయనిచో మెదడునందలి మజ్జాస్థినియను. అందువలన వాతము ప్రకోపించి రోగిని జంపును. వ్రణము కొంచెము మానినపిదప ఆ వ్రణమునం దంబుకొనియుండు వెండ్రుకల నొకటొకటిగ మెల్లగతీయవలయును. మఱియు మెదడు బైలువెడలినచో యారోగిని ఇతరజంతువుల మెదడును భక్షింపజేయవలయును. మెదడు బైలువెడలటవలన మనుజుడు నిస్సంశయముగ మృతిజెందునని తెలిసియుండినను అంత్యశ్వాసమువఱకు రోగికి చికిత్సజేయవలయునని ఆయుర్వేదతంత్రములయందు చెప్పియుండుటవలన నిచట మెదడు బైలువెడలినపిదపమాడ చికిత్సలను తంత్రకారుండు చెప్పియున్నాడు.

— ౨౭ ఆంగ శ్లేషమున స్నేహవర్తి. ౨౭ —

శల్యే హృతేఽంగదన్యస్సాశ్లేష్నేహవర్తిం నిధాపయేత్. ౩౦

శిరముతప్ప తక్కినయంగములయందు శల్యముతగిలిన నాశల్యమును తీసివేసి యా వ్రణమునందు స్నేహవర్తి నుంచవలయును.

— ౨౮ సూక్ష్మముఖ వ్రణచికిత్స. ౨౮ —

దూరావగాధాస్పృహస్యా యే వ్రణాః స్రుతశోణితాః,

సేచయేచ్ఛక్తైలేన సూక్ష్మనేత్రార్పితేన తాన్. ౩౧

శిరమునకు లోపల లోతుగా ప్రవేశించియుండునదియు సూక్ష్మమైన ద్వారముకలదియు విశేషముగరక్తమును స్రవించుజేయునదియు నగు వ్రణములకు సన్నముగ నుండుగొట్టములో చక్రతైలమునుబోసి యావ్రణములోపల ప్రవేశింపజేసి సేచనము చేయవలయును.

— ౨౯ శోషభేదోపద్రవములు. ౨౯ —

భిన్నే శోషేఽన్యజా పూర్ణే మూర్ఛాహృత్పార్శ్వవేదనాః,

జ్వరో దాహస్తృడాధ్వానం భక్తస్యానభినందనమ్. ౩౨

సంగో విబ్లాత్రమరుతాం శ్వాసఃస్వేదోఽక్షీరక్తతా,
లోహగంధిత్వమాస్యస్య స్యాద్ధాత్రే చ విగంధతా. 33

అభిఘాతమువలన కోష్ఠముపగిలి యదిరక్తముచే పూర్ణంబైయుండినచో మూర్ఛ, భౌమ్మనొప్పి, పక్కశాలి, జ్వరము, సర్వాంగతాపము, దప్పి, కడుపుబ్బరము, అన్నమునం దిచ్చలేకుండుట, మలమూత్ర అపానవాతనిరోధులు, శ్వాసము, నెమట, నేత్రములయందు రక్తవర్ణము, సోటియం దినుపవాసన, శరీరమునందు దుర్గంధము అను నీయవద్రవములుకలుగును.

— ౨౭ ఆమాశయగళరక్తోపద్రవములు. ౨౭ —

ఆమాశయస్థే రుధిరే రుధిరం ఛర్దయత్యపి,
అథ్నానేనాతిమాత్రేణ శూలేన చ విశస్యతే. 3౪

అభిఘాతమువలన రక్తము ఆమాశయమునజేరియుండినచో రక్తము విమనంబగుట, మిక్కుటముగ కడుపుబ్బరము, దారుణమైన శూలలు ఇవిజనించి పిదప లోగి మరణమును జేందును.

— ౨౮ పక్వాశయగత రుధిరోపద్రవములు ౨౮ —

పక్వాశయస్థే రుధిరే సశూలం గౌరవం భవేత్,
నాభేరధస్తాచ్ఛీతత్వం ఖేభ్యో రక్తస్య చాగమః. 3౫

అభిఘాతమువలన రక్తము పక్వాశయమును జేరియుండినచో శరీరమందంతట నొప్పి, గురుత్వము, నాభికిక్రిందిభాగమున శైత్యము, నేత్రము మొదలగుయింద్రియ ద్వారములనుండి రక్తమువెడలుట ఇట్టి యవద్రవములు జనించును.

— ౨౯ ఆమపక్వాశయ రక్తప్రవేశక్రమము. ౨౯ —

అభిన్నోప్యాశయసూన్యైస్సస్త్రితోభిరభిపూర్యతే,
అస్యజాస్యందమానేన పార్శ్వే మూత్రేణ వస్తివత్. 3౬

అభిఘాతమువలన ఆమాశయపక్వాశయములు భిన్నంబులు కాకుండినను సూక్ష్మముగనుండు స్తోతోమార్గముగ ప్రవహించునట్టి రక్తముచే మైఆమాశయాదులు “మూత్రముచే మూత్రాశయము పూర్ణంబగు చందఁబున” పూరింపఁబడును.

— ౩౦ ఆసాధ్యరక్తరోగము. ౩౦ —

తత్రాంతర్లోహితం శీతపాదోచ్ఛ్వాసకరాసమ్,
రక్తాక్షం పాండువదనమానధో చ వినర్ణయేత్. 3

పాదములు, హస్తములు, ముఖము, క్వాసము అనునవి చల్లగనుండువాఁడును నేత్రములుఎఱ్ఱగ ముఖము తెల్లగనుండువాఁడును, కడుపుబ్బరముకలవాఁడును నగు కోష్ఠవృద్ధిరోగిని చికిత్సయందు వర్జింపవలయును.

—ॐ ఆమాశయాదిగతరక్తచికిత్స. ॐ—

ఆమాశయాస్థే వసునం హితం పక్వాశయాశ్రయే,
విరేచనం నిరూహం చ నిస్సే హోష్టైర్విశోధనైః.

3౮

కోష్ఠాభిఘాతమువలన రక్తమామాశయమునందు జేరియుండినచో వసునమును, పక్వాశయమునందు జేరియుండినచో విరేచనంబును ఘృతాదిస్నేహరహితంబును ఉష్ణమునునైన యాషధములచే నిరూహవస్తియు చేయించవలయును.

—ॐ కోష్ఠవృద్ధితునికి పథ్యాహారము. ॐ—

యవకోలకుఘ్నానాం రహైః స్నేహవివర్జితైః,

భుంజీతాన్నం యవాగూం వాపి బేతైః సంధవ సంయుతామ్. ౩౯

కోష్ఠమునం దభిఘాతముకలిగియుండువానికి ఘృతాదిస్నేహములేకుండునదియు; యవలు, రేగు, ఉలవలు పీనితో పక్వముచేయఁబడినదియనగు యవాగులతో నన్నమును భుజింపఁజేయవలయును, లేక సైంధవలనణముచేర్చిన యవాగులును గాని పానముచేయించవలయును.

—ॐ అధికరక్తస్రావమునందు రక్తపానము. ॐ—

అతినిస్సృతరక్తస్తు భిన్నకోష్ఠః పిబేదస్పృక్,

అభిఘాతములవలన కోష్ఠముపగిలి విశేషముగ రక్తముబైలువెడలి యుండువానికి రక్తపానము చేయించవలయును.

—ॐ క్లిన్నభిన్నాంత్ర వృణాసాగ్యత్వము. ॐ—

క్లిన్నభిన్నాంత్రభేదేన కోష్ఠభేదో ద్విధా స్మృతః.

౪౦

మూర్ఛాదయో ౭ల్పాః ప్రథమే ద్వితీయ్యేత్వతిబాధకాః,

క్లిన్నాంత్ర సుంశయీ దేహీ భిన్నాంత్రో నైవ జీవతి.

౪౧

క్లిన్నాంత్రము భిన్నాంత్రము అనికోష్ఠభేదములు ద్వివిధంబులు. వానిలో క్లిన్నాంత్రమును కోష్ఠభేదమునను ముండుచేష్టియుండు మూర్ఛాదుగృత్యతద్రవములు కొంచెముగ

నుండును. భిన్నాంత్రమునందు వైమూర్ఖాదులు విశేషముగనుండును. క్లిష్టాంత్రము గలలోగి జీవించుట సందియము. భిన్నాంత్రలోగి నిస్సంశయముగ జచ్చును.

— ౨౨ సాధ్యకోష్ఠశ్చేద లక్షణము. ౨౨ —

యథా స్వం మార్గమాపన్నా యస్య విఘ్నాత్రమారుతాః,

వ్యవద్రవస్స భిన్నేఽపి కోష్ఠే జీవత్యసంశయమ్.

౪౨

లోగికి కోష్ఠము క్లిష్టమైయుండినను మలమూత్రాపానవాతములు నిజమార్గముల వలన వెడలుచు నుపద్రవములు లేకుండిన అట్టిలోగి నిస్సంశయముగ జీవించును.

— ౨౩ అభిన్నాంత్రచికిత్స. ౨౩ —

అభిన్నమంత్రం నిష్కారితం ప్రవేశ్యం న త్వతోఽన్యథా,

ఉత్పంగిలశిరోగ్రస్తం తదవ్యేకే వదంతి తు.

౪౩

అభిఘాతమువలన ప్రేగులు బైటికి వచ్చియుండినను అవి భిన్నము కాకుండినచో దానిని ముందువలె లోపల ప్రవేశింపఁజేయవలయును. భిన్నమైనయెడల వానిని లోనికి ప్రవేశింపఁ జేయఁజనదు. భిన్నమైయుండినను ప్రేగులను లోన ప్రవేశింపఁజేయవలయునని కొందరాచార్యులు వచింపుచున్నారు.

— ౨౪ భిన్నాంత్రప్రవేశనక్రమము. ౨౪ —

ప్రత్యౌశ్య పయసా దిగ్ధం తృణశోణితపాంసుభిః,

ప్రవేశయేత్ క్షౌప్తవభో ఘృతేనాక్తం శనై శ్వనైః.

౪౪

ప్రేగులు అభిఘాతము వలన బైటికివచ్చియుండినచో గోళ్లను తీసికొనియుండు వైద్యుఁడు తృణములు, రక్తము, దుమ్ము వీనితో కప్పబడియుండు యాప్రేగులను అవుపాలతో చక్కఁగకడిగి నేతిని పూసి కోష్ఠములోపల మెల్లమెల్లగ ప్రవేశింపఁ జేయవలయును.

— ౨౫ శుష్కాంత్రప్రవేశనక్రమము. ౨౫ —

షీరేణాద్దీక్రృతం శుష్కం భూరిసర్పిః పరిప్లుతమ్,

అంగుళ్యా ప్రమృశేత్కంతం జలేనోద్వేజయేదపి.

౪౫

తథాంత్రాగి విశంత్యంస్తత్కాలం వీడయంతి చ,

ప్రేగులు బైటికివచ్చి యొండియుండినచో వానిని అవుపాలతో తడిపి అవునే

తీసిబూసి వైద్యుఁడు చేతిబొటనవ్రేలితో లోగిగొంతును మెల్లగరుదుచు చన్నిళ్లను మైన చిలకరించుచు యాప్రేగులను లోనప్రవేశింపఁ జేయవలయును. ఇటులఁజేసి

ప్రేగులు లోన సులభముగ ప్రవేశించును. అయితే ఆసమయమున రోగికి విశేషమైన కలుగును.

—॥ ఆనేకాంత ప్రవేశనక్రమము. ॥—

వ్రణసాక్ష్యాన్య దృహుత్వా ద్వా కోష్ఠమంత్రమనావిశత్. ౪౬

తత్ప్రమాణేన జరరం పాటయిత్వా ప్రవేశయేత్,

యథా స్థానం స్థితే సమ్యగంత్రే నీవ్యేదనువ్రణయే. ౪౭

స్థానాదవేతమాదత్తే జీవితం కుపితం చ తత్,

వేష్టయిత్వానుపట్టేన ఘృతేన పరిషేచయేత్. ౪౮

పాయయేత్తం తతః కోష్ఠం చిత్త్రతైలయుతం పయః,

మృదుక్రియార్థం శక్యతో వాయోశ్చాధః ప్రవృత్తయే. ౪౯

అనువర్తేత వర్షం చ యథోక్తాం వ్రణయంత్రణామ్,

వ్రిణము నూత్నముగ నుండుటవలనగాని పేగులు అధికముగ నుండుట వలన గాని యాపేగులు మరల కోష్ఠములో ప్రవేశింపజేయుట కసాధ్యముగ నుండినవో ఉదరమును పేగులంత ప్రమాణము చేదించి యాపేగులను లోన ప్రవేశింపజేసి స్వస్థానములో స్థానించి పిదప ఆవ్రణమును కుట్టవలయును. అటుల చేయకుండిన బైటికి వచ్చియుండు నాపేగులు కుపితంబులై ప్రాణములను పోగొట్టును. వ్రిణమును కుట్టిన పిదప గట్టిగనుండు వస్త్రభిండునుచే చుట్టి ఘృతమును నలుప్రక్కల తడిసి ఎలుకచెవి యావృతైలము చేర్చబడిన యావుపాలను రోగికి సుఖోష్ణముగ పానము చేయించ వలయును. మలము అపానవాతము ఇవి ఆఘోమార్గమున చక్కగ వెడలుటకై వ్రిణ రోగములకు చెప్పియుండు పథ్యములను ఒక సంవత్సరము వఱకు ఆనుసరింపు దుండ వలయును.

—॥ బహిర్విర్గతమేదోనిర్విచిత్త ॥—

ఉదరాన్నేదసోవర్తి నిర్గతాం భస్మనా మృదా, ౫౦

అవకీర్య కషాయైర్వా శ్లత్తైర్నూలై స్తతస్సుమమ్,

దృఢం బద్ధా చ సూత్రేణ వర్ధయేత్కుశలోభిషక్. ౫౧

తీక్ష్ణేనాగ్నిప్రతప్తేన శస్త్రేణ సకృదేవ తు,

సాధ్యదన్యథా రుగాటోపో మృత్యుర్వా చిద్యమానయా. ౫౨

సత్కారే చ వ్రణే బద్ధే సుజీర్ణేన్నే ఘృతం విభేత్,

క్షీరం వా శర్కరా * చిత్రాలామోగోక్షురకై శృతమ్. ౫౩

రుద్దాహాజిత్యయప్త్యాప్త్యాః వరం పూర్వోద్దితో విధిః,

మేదోగ్రంథ్యదితం తత్ర తైలమభ్యంజనే హితమ్. ౫౪

అభిసూతము వలన మేదోవర్తి కడుపులోనుండి బైటికి నన్వీనవో వానర్తికి బూడిదనుగాని మట్టినిగాని నగరుగనుండు నోపధులకేళ్ల చూర్ణమును గాని పూసి యామేదోవర్తిమూలమును నూలుతో గట్టిగకట్టి అగ్నిలో కాచబడిన శస్త్రముచే బుద్ధి మంతుడగు నైద్యుడు ఒకటే పర్యాయముగ ఛేదించవలయును. అటుల చేయక వేరు ప్రకారముగ ఛేదించిన అధికముగ నొప్పినిగాని మరణమును గాని కలుగజేయును. మఱియు నావ్రిణమునకు తేనెను బూసి కట్టుకట్టి శర్కర, ఎలుక చెవియామ, లక్క, పల్లెర్యు అతిమధురము వీనితో కాచబడిన యావుపాలనుగాని ఘృతమునుగాని అన్నము జీర్ణమైన పిదప పానము చేయించిన శూల, మంట హరించును. మఱియు ముంగు చెప్పఁ బడిన వ్రిణచికిత్సలను సహితము చేయవలయును. మేదోగ్రంథికి చెప్పియుండు తైలముచే న్యంజనము చేయించవలయును.

— ౨౩ సద్యోవ్రిణోపశ్చతైలము. ౨౩ —

తాలీనం పద్మకం మాంసీహరేణ్య గురుచందనమ్,

హరిద్రే పద్మబీజాని సోశీరం మధుకం చ తైః. ౫౫

పక్వం సద్యోవ్రణేషూక్తం తైలం రోపణముత్తమమ్,

తాలీసపత్రి, పద్మకము, జటామాంసి, రేణుకలు, అగరు, చందనము, పసుపు, మ్రానిపసుపు, తామరవిత్తులు, వట్టివేరు, అతిమధురము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్పముచేసి నువ్వులనూ నెలో కలిపి విధిప్రకారము పక్వము జేయఁబడిన తైలము సద్యోవ్రిణములను శమింపఁ జేయుటయందు మిగుల శ్రేష్ఠమైన దని చెప్పఁబడి యు న్నది.

— ౨౪ గూఢప్రహారాదిచికిత్స. ౨౪ —

గూఢప్రహారాభిహతే పతితే విషమోచ్ఛక్తైః.

౫౬

కార్యం వాతా స్రజిత్ప్రప్తిమగ్దనాభ్యంజనాదికమ్,

అభిసూతమువలన లోన గాయముతగిలియుండు వానికిని విషముముగ పడినవాని కిని ఉన్నత ప్రదేశమునుండి పడినవానికిని పాతర క్తహరములైన తర్పణము, మర్దనము, అభ్యంజనము మొదలగు చికిత్సలను చేయించవలయును.

❧ విశ్లిష్టదేహాదిచికిత్స ❧

విశ్లిష్టదేహాంమధితం క్షీణం మర్జాహతాహతమ్.

౫౭

వాసయేత్తైలపూర్ణాయాం ద్రోణ్యాం మాంసరసాశినమ్,

శరీరమునందలి అవయవము విరిగి జారినవానిని విశేషముగ శరీరమునకు లోభాగమునకు గాయము తగిలినవానిని క్షీణించియుండువానిని పుష్కములో గాయముతగిలియుండువానిని మాంసరసమును భుజింపజేసి వానిని సువృలనూనె నింపించిన బాసయందుండునటుల చేయవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ఇరువదియాఱవయథ్యాయము ముగిసెను.

సప్తవింశాధ్యాయము.

సద్యోవ్రణ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము భంగ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడు చున్నది:—

భంగప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

అథాతో భంగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యామః,

ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహ్నయః.

సద్యోవ్రణ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము విరిగిన యేముకలకు చికిత్స లను తెలియపఱచునట్టి భంగప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—● భంగలక్షణము ●—

పాతఘాతాదిభిర్ద్వేధా భంగోఽస్థాం సంధ్యసంధితః,

ప్రసారణాకుంచనయోరశక్తిస్సంధిముక్తతా.

౧

ఇతరస్మిన్ భృశం శోభస్సర్వావస్థాన్వతివృథా,

అశక్తిశ్చేష్టితేఽల్పేఽపి వీడ్యమానే సశబ్దతా.

౨

సమాసాదితి భంగస్య లక్షణం బహుధా తు తత్,

భిద్యతే భంగభేదేన తస్య సర్వస్య సాధనమ్.

౩

యథా స్యాదుపయోగాయ తథా తదుపదేక్ష్యతే,

పడుట, అభిఘాతము మొదలగువానివలన నెముకలు విరుగుట భంగమనఁబడును. ఇది సంధిభంగము, అసంధిభంగము అని రెండు విధములుగ నుండును. సంధిభంగమునందు హస్తపాదాదులను జూచుటకును ముడుచుటకును శక్తిలేకుండును. సంధులు జారిపోవును. అసంధిభంగమునందు నాపు సర్వకాలముల యందును విశేషముగ నొప్పి, స్వల్పసమలను చేయుటయందును అశక్తి ఎముకల బిసికిన శబ్దము కలుగుట ఇవి కలిగి యుండును. ఇటుల భంగలక్షణము సంగ్రహముగ చెప్పబడినది. మఱియు నాభంగము అనేక భేదములు గలదిగ నుండును. అయినను చికిత్స కుపయోగముగ నుండునది మాత్రము నిక చెప్పబడును.

— అసాధ్యస్థి భంగములు —

ప్రాజ్యణుదారి యత్తస్థిస్పర్శే శబ్దం కరోతి యత్. ౪

యత్రాస్థిలేశః ప్రవిశే స్సగ్రహస్థో విదారితః,
భగ్నం యచ్ఛాభిఘాతేన కించి దేవావశేషియే. ౫

ఉన్నమ్యమానం క్షతవ్యచ్చ మజ్జని మజ్జతి,
తద్దస్థాస్థ్యంకృతాశక్త వాతలాల్పాశినామపి. ౬

పలుచెంగుల తునకలై పగిలిన అస్థి, స్పృశించిన శబ్దముతోఁ గూడియుండు అస్థి, అభిఘాతము వలన తునకగా పగిలినయస్థి, విరిగి లోన ప్రవేశించియుండు అస్థి, అభిఘాతముచే చక్కఁగ విరిగి కొంచె మంటికొనియుండు అస్థి, గాయముతగిలియుండు అస్థి, చుజ్జలొ మణిగియుండు అస్థి, కృతులు, దుర్బలులు, వాతప్రకోపము గలవారు స్వల్పముగ నాహారమును భుజించువారు వీరలకు గలిగియుండు అస్థిభంగము- ఇవి చికిత్సయం దసాధ్యములు.

భిన్నం కపాలం యత్కట్యం సంధిముక్తం చ్యుతం చ యత్,
జఘనం ప్రతిపిప్లవ భగ్నం యత్తద్వివర్ణయేత్. ౭

నడుమునందలి కపాలమును నస్థి, యభిఘాతముచేపగిలినది చికిత్సయంసాధ్యంబు. సంధివిరిగినయస్థి, సంధిలోనుండి జారియస్థి, అభిఘాతముచే విరిగిన పిటుగులలోనుండు యస్థి వీనిని చికిత్సయంచు వర్జింపవలయును

అసంస్లిష్టకపాలం చ లలాటం చూర్ణితం తథా,
యచ్చ భగ్నం భవేచ్ఛంఖశిరః పృష్ఠస్తనాంతరే. ౮

అభిఘాతముచే నుదురు, శిరఃకపాలము వీని సంధిభగ్నంబైనను, శిరఃకపాలము చూర్ణంబైనను ఇవి చికిత్సయం దసాధ్యంబులు. కణతులు, శిరము, పీఠ, తొమ్ము వీని యందలి యఘులు విరిగిన నవియు చికిత్సయం దసాధ్యంబులు.

సమ్యగ్యమితమస్యస్థిద్వైసాద్ధుర్నిబంధనాత్,
సంక్షోభాదపి యద్ధచ్చేష్టక్రియాం తద్వివర్ణయేత్. ౯
ఆదితోయచ్చ దుర్దాతమస్థి సంధిరథాపి వా,

అస్థి చక్కఁగ మైకత్తఁగడి యుండినను లోన నుంచుటకు శక్యము కాకుండుట వలనను, కట్టుకట్టుట కశక్యంబుగ నుండుటవలనను, సంక్షోభము వలనను వికారమును

జెందునట్టి అస్థులను, జనించునపుడే స్వభావముచే వికారముగ జనించుచుండు అస్థిగం
థులను చికిత్సయందు వర్జింపవలయును.

— ౧౭ అసాధ్యతరుణాస్థ్యాశి భంగలక్షణము. ౧౭ —

తరుణాస్థీని భుజ్యంతే భుజ్యంతే నలకాని తు.

౧౦

కపాలాని విభిద్యంతే స్ఫుటం త్యన్యాని భూయసా,

తరుణాస్థులు అభిఘాతమువలన ఎంకరగ నగును. నశకములను అస్థులు విరుగును.
కపాలములను అస్థులు చీల్చబడును. కక్రిన అస్థులు పగులును. ఇవి చికిత్సయందు దుస్సా
ధ్యంబులు.

— ౧౮ అస్థిభంగ చికిత్స. ౧౮ —

అథా వనతమున్నయ్య మున్నతం చావవీరయేత్.

౧౧

అంఛేదతిక్షిప్త మధోగతం చోపరి వర్తయేత్,

అంఛనోత్పీడనోన్నామ చర్మసంక్షేపబంధనైః.

౧౨

సంధీ శరీరగాఢ సర్వా చలానస్యచలానపి,

ఇత్యేతైస్థానసోపాయైస్సమ్యక్సంస్థాప్య నిశ్చలమ్.

౧౩

వట్టైః ప్రభూతసర్పిర్భిర్వేష్టయిత్వా సుఖైస్తతః,

కదంబోదుంబరాశ్వత్థ సర్దార్జునపలాశజైః.

౧౪

వంశోద్భవైర్వా పృథుభిస్తనుభిస్సునివేశితైః,

సుశ్లక్షై స్సుప్రతిస్తంభైర్వల్కలై శృకలై రపి.

౧౫

కుశావ్వాయైస్సమం బంధం పట్టస్యోపరి యోజయేత్,

పై చెప్పిన ప్రకారము అస్థిభంగములను వెలిసికొని వంగియుండు నస్థిని పైకెత్త
వలయును. పైకెత్తబడియుండు అస్థిని క్రిందికి త్రోయవలయును. అతి క్షిప్తముగనుండు
అస్థిని అంఛనము చేయవలయును. క్రిందిభాగమును జేరియుండు అస్థిని పైభాగమునం
దుంచలయును. చంచలముగను స్థిరముగను సర్వశరీరము నాక్రమించి యుండునదిగను
నుండునుంధులను పై చెప్పిన ప్రకారము అంఛనము ఉత్పీడనము ఉన్నామము సంక్షేప
బంధనము మొదలగు స్థావనోపాయంబులచే చక్కగ కదలనీయక ఆయాస్థానముల
యందు స్థాపించి నేతిలో చక్కగ తడపబడిన వస్త్రఖండముచే చుట్టి పిదప విశాల
ముగ సన్నముగనుండు కడిమి, మేడి, రావి, సర్జ, మద్ది, మోడుగ అనునీ వృక్షముల
పట్టలను గాని చెక్కలను గాని నున్నగ నున్నగనుండు వెదురుబద్దలనుగాని అవస్త్రముపై
నుంచి నుకొబంధనము చేయవలయును.

—ॐ భగ్నాస్థిబంధన క్రమము. ॐ—

శిథిలేన హి బంధేన సంధే స్సైన్ధ్వం న జాయతే.

౧౬

గాఢేనాకేరుజా దాహపాకశ్వయంభుసంభవః,

ఎముక తునియలుగ విరిగినపుడు ఆతునకలరెండిటి నొకటిగజేర్చి కట్టుకట్టునపుడు ఆకట్టునదలుగ నున్నచో అసులు రెండుతునకలు నొండొంట కలియదు. మిగుల గట్టిగ గట్టిన విశేషముగ నొప్పి మంట పాకము వాపు కలుగును. కావున సమముగ కట్టు పలయును.

—ॐ బంధమోక్షణకాల నియమము. ॐ—

త్ర్యహా త్ర్యహాద్యతౌ ఘర్షే నస్తాహన్యోక్షయేద్ధిమే.

౧౭

సాధారణే తు పంచాహాద్భంగదోషవశేన వా,

విరిగినయస్థులయొక్క బంధమును ఉష్ణకాలమునందు మూడుదినముల కొక పర్యాయమును, శీతకాలమునందు ఏడుదినముల కొకపర్యాయమును, సాధారణకాలము లైన శరద్వసంతకాలములో ఐదు దినముల కొకపర్యాయమును కట్టు విప్పవలయును. లేక నాయాయస్థి భంగ దోషానుగుణముగ కట్టులను విప్పవలయును.

—ॐ భగ్నాస్థిసేవనము. ॐ—

స్యగ్రోధాదికపాద్యేణ తత శ్శీతేన సేవయేత్.

౧౮

తం పంచమూలపక్వేన పయసా తు సవేదనమ్,

కట్టువిప్పినపిదప నాసంధికి స్యగ్రోధాదికపాద్యేణ కపాదుమును చల్లార్చి సేవ నము చేయించవలయును. ఆసంధిలో నొప్పియుండినచో పంచమూలములతో కాచబడిన యావుపాలతో సేవనము చేయించవలయును.

—ॐ అస్థిభంగమునకు చక్రతైలోపయోగము. ॐ—

సుఖోష్ణం వావచార్యం స్యాచ్చక్రతైలం విజానతా.

౧౯

విభజ్య దేశం కాలం చ వాతఃస్పృషధసంయుతమ్,

సమర్థుడైన వైద్యుడు దేశకాలభేదములను అపస్తావిశేషములను చక్కగ గుర్తెరిగి వాతపరాషధములతో గూడియుండు చక్రతైలమును ఆరోగికి ప్రయోగించ వలయును.

—ॐ అస్థిభంగమునకు సేక లేపములు. ॐ—

ప్రతతం సేక లేపాంశ్చ విదధ్యా ద్భృశశీతలా.

౨౦

అస్థిభంగరోగములయందు మిగులచల్లనైన సేకలేపముల నెల్లప్పుడు చేయుదుండవలయును.

— ౨౭ అస్థిభంగమునందు గృష్టిక్షీరపానము. ౨౭ —

గృష్టిక్షీరం ససర్పిష్కం మధురౌషధసాధితమ్,

ప్రాతః ప్రాతః పిబేద్భగ్నశ్శీతలం లాక్షయాయుతమ్. ౨౮

అస్థిభంగముగలమనుజుడు తొలియీతనీనిన ఆవుపాలలో మధురౌషధములను కేర్చి చక్కఁగకాచి అందులో ఆవు నేతినబోసి చల్లార్చి లక్కలపి పానము చేయవలయును.

— ౨౮ సప్రణాభంగచికిత్స. ౨౮ —

సప్రణస్య తు భగ్నస్య వ్రణో మధుఘృతోత్తరైః,

కషాయైః ప్రతిసార్యోఽధశేషో భంగోదితః క్రమః. ౨౯

అస్థి భంగము వ్రణముతోఁ గూడియుండినవో నావ్రణమునకు తేనె, నెయ్యి అధికముగ చేర్చబడిన కషాయములచే ప్రతిసారణమును జేయించి భంగమునకు చెప్పి యుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౨౯ అంబప్రణచికిత్స ౨౯ —

అంబాని వ్రణమాంసాని ప్రలిప్య మధుసర్పిషా,

సందధీత వ్రణాన్ వైద్యో బంధనైశ్చోషసాదయేత్. ౩౦

అస్థిభంగముగల మనుజునికి వ్రణమునందు మాంసము వ్రేలాడుచుండినవో ఆమాంసమునకు తేనె, నెయ్యిపూసి యొకటిగ చేర్చి నూత్రస్థానములో చెప్పియుండు ప్రకారము కట్టుగట్టవలయును.

— ౩౦ అంబవ్రణమునకు అనచూర్ణప్రయోగము. ౩౦ —

తాన్ సమాన్ సుస్థితాన్ జ్ఞాత్వా ఫలినీలోధ్రకట్ఫలైః,

సమం గాధాతకీయుక్తైశ్చర్మైర్జైరపచూర్ణయేత్. ౩౧

ధాతకీరోధ్రచూర్ణై ర్వ రోహంత్యాశు తథా వ్రణాః,

ఇతి భంగ ఉపక్రాంతః.

ఇప్పగిది చికిత్సలు చేయుటచే అస్థులు విరిగియుండు మనుజునియొక్క వ్రణములు సిరముగను సమముగను నైనవో ఆవ్రణములు శిఘ్రముగ శమించుటకై ప్రేంకణము, లొద్దుగు, టేకు, మంజిష్ఠ, ఆరె వీనిని చక్కఁగ చూర్ణముచేసి యాచూర్ణమును గాని ఆరె, లొద్దుగు వీనిచూర్ణమును గాని యావ్రణమునకుపై పూయవలయును. ఇటుల భంగ చికిత్సలు నెప్పబడినవి.

—ॐ సుఖసాధ్యవిణము. ౧౮—

స్థిరధాత్తోఽబ్బుతౌహిమే.

౨౫

మాంసలస్యైర్బద్ధోషస్య సుసాధ్యో దారుణోఽన్యథా,

స్థిరధాతువు కలవాఁడును, మాంసపుష్టి కలవాఁడును, దోషము స్వల్పముగకలిగి యుండువాఁడునగు మనుజునికి శీతఋతువులయందు జనించిన వ్రణము సుఖసాధ్యముగనుండును. వైశిష్ట్యము లక్షణములకు విరుద్ధముగ నున్నయెడ నావ్రణములు కృచ్ఛ్ర సాధ్యములను, అసాధ్యములను నగును.

—ॐ భగ్నసంధ్యైర్ద్యకాల నియామము. ౧౯—

పూర్వమధ్యాంతవయసామేకద్విత్రగుణైః క్రమాత్.

౨౬

మాంసైస్త్వైర్ద్యం భవేత్సంధ్యైర్ద్యోక్తం భజతో విధిమ్,

పైచెప్పిన భంగ చికిత్సలను విధిప్రకారము చేయించినచో పూర్వవయస్సుగల వారికి ఒక మాసములోను మధ్యవయస్సుగలవారికి రెండు మాసములలోను ఆపర వియస్సుగలవారికి మూడుమాసములలోను సంధులకు స్వైర్ద్యము కలుగును. (విరిగిన యెముకల నతికినస్థలము గట్టి పడునని భావము.)

—ॐ కటీఙ్గంగాదులయందు శయనక్రమము. ౨౦—

కటీజంఘోరుభగ్నానాం కపాటశయనం హితమ్.

౨౭

యంత్రణార్థం తథా కీలాః పంచకార్యా నిబంధనాః,

జంఘోర్వోః పార్శ్వయోర్ద్వైర్ద్వా తల ఏకశ్చ కీలకః.

౨౮

శ్రోత్ర్యాం వా పృష్ఠవంశే వా వక్త్రస్యాక్షకయోస్తథా,

నడుము, పిక్కలు, తొడలు వీనియందు భంగము గలవారిని బల్లియందు పరుండ బెట్టవలయును వారు కదలక యుండుటకై పిక్కలయందు రెండు కీలకములు తొడలయందు రెండు కీలకములు అరచేతియందు ఒక కీలకము ఇటుల ఐదు కీలకముల నేర్పఱచవలయును. పిఱుగులయందు భంగము గలవాఁడిని వీపు నడిమియొక్క భంగము గలవారికి నిరుప్రక్కల రెండేసి కీలకములను అరచేతియొక్క కీలకమును కదలకుండుటకై యేర్పఱచవలయును.

—ॐ సంధిఙ్గంగచికిత్స. ౨౧—

విమోక్షే భగ్నసంధీనాం విధిమేవం సమూచరేత్.

౨౯

సంధియొక్కవిరిగియుండు వారికి పై చెప్పియుండు ప్రకారము చికిత్సలఱచేయవలయును.

—ॐ చిరవిముక్తసంధిచికిత్స. ౧౯—

సంధింశ్చిరవిముక్తాం స్తు స్పిగ్ధస్విన్నాస్సప్రదూకృతాః,
ఉక్తైర్విధానైర్బుధ్యా చ యథా స్వం స్థానమానయేత్. ౩౦
హుకాలముగ విముక్తసంధులుగల మనుజులను స్నేహస్వేదకర్మలను చేయించిన
సంధులు మృదుత్వముజెందును. మృదుత్వము నొందిన యాసంధులను వైచెప్పిన ప్రకా
రము చికిత్సచేయుటచేతను తన బుద్ధిచేతను స్వస్థానమునం నుంచవలయును.

—ॐ ఆసంధిభంగచికిత్స. ౨౦—

అసంధిభగ్నే రూఢే తు విషమోల్బణసాధితే,
ఆపోఢ్య భంగం యమయేత్తతో భగ్నవదాచరేత్. ౩౧
సంధులుతప్ప యితరస్థలములయందలి యెముకలను భంగముకలిగి యవి విషమ
ముగ చికిత్సజేయబడి వ్రణముకలమించియుండినను బుద్ధిమంతుడగు వైద్యుడు ఆభంగ
మును మరలఛేదించి సరిగా నాయస్థులను, స్వస్థానమందునిది వైచెప్పిన ప్రకారము
చికిత్సజేయాలెను.

—ॐ ఆస్థిభంగపాకనిషేధము. ౨౧—

భగ్నం నైతియథా పాకం ప్రయతేత తథా భిషక్,
పక్వమాంససిరాస్నాయసంధి స్తేషం న గచ్ఛతి. ౩౨
అస్థులయందలి భంగము పాకము జెందినచో పుండ్రుచో మాంసము సిరలు
స్నాయువులు పక్వములై మరల నొకటితోనొకటి చేరవు కావున నవి పాకమును జెంద
కుండునటుల వైద్యవరుండు మిగుల ప్రయత్నము చేయవలయును.

—ॐ భంగమునందు స్నేహవ సికర్మలు. ౨౨—

వాతవ్యాధివినిర్దిష్టాః స్నేహాః భగ్నస్య యోజయేత్,
చతుఃప్రయోగాత్ బల్యాంశ్చ వస్తికర్మ చ శీలయేత్. ౩౩
అస్థిభంగముకలవానికి బలకరముగ వాతవ్యాధికి చెప్పియుండునవిగనుండు స్నేహ
ములను పాననస్య అభ్యంగ అనువాసన వస్తికర్మలయందు ప్రయోగించవలయును. వస్త
ికర్మను.—

“ప్రాక్నేహ ఏకః పంచాంతం”

ఇత్యాది శ్లోకములలో చెప్పియుండు ప్రకారము చేయవలయును.

— ఆస్థిభంగమునం దాహారము. ౨—

శాల్యాజ్వరసదుగ్ధాద్యైః పౌష్టికై రవిదాహిభిః,
మాత్రయోపచరేద్భగ్నం సంధిసంశ్లేషకారిభిః. 3౪
గ్లానిర్నశస్యతే తస్య సంధివిశ్లేషకృద్ధి సా,

3౪

ఆస్థిభంగముకలవానికి విగినసంధులనొకటిగ జేర్చునవిగ పృష్ఠిరనూలుగ విదాహః జీర్ణమును కలుగజేయు నవిగనుండు సంబాబియ్యము నెయ్యి మాంసము పాలు మొదలగువానిని తగినప్రమాణముగ నిప్పించవలయును. మఱియు భంగముగలవానికి బడలిక లేకుండవలయును కలిగినచో సంధులు నొకటిగచేరి యుతకవు.

— భగ్నమునికి నర్జనీయములు. ౩—

లనణం కటుకంక్షౌరమమ్లం మైథునమాతపమ్.

3౫

వ్యాయామం చ న సేవేత భగ్నో రూక్షం చ భోజనమ్,

భంగముగలవాడు లనణము కారము క్షౌరము పులుసు మైథునము యెండ క్రమకరమైన పనులు రూక్షగుండుభోజనము పీనిని వర్జింపవలయును.

— గంధతైలము. ౪—

కృష్ణాం స్తిలాక్ విరజసో దృఢవస్త్రబద్ధాక్ సప్తక్షపా వ
హతి వారిణి వాసయేత, సంశోషయేదనుదినం ప్రవిసార్థ్య
చైతాక్ ఊరే తథైవ మధుకక్వధితే చ తోయే. 3౬

పునరపి వీతపయస్కాం స్తాక్ పూర్వపదేవ శోషితాక్
బాధమ్, విగతతుషానరజస్కాక్ సంచూర్ణ్య సుచూర్ణితై

ర్యంజ్యత్. 3౭ నలదవాలకలోహిత యష్టికానఖమిశ్లవ

కుష్మబలాత్రయైః, అగరుచందనకుంకుమ సారిబాసరశనర్జరసా
మరదారుభిః. ౩౮. పద్మకాదిగణోష్ణతైస్తిలపిష్టం తతశ్చ

తత్, సమస్తగంధభైః పజ్యసిద్ధదుగ్ధేన వీడయేత్. ౩౯. తైలే

యరాస్నాంశు మతీకసే రుకాలానుసారీనతపత్రలోద్రైః,

సక్షీరయ్యైస్సుపయస్కు దూర్వైస్త్వైలం పచేత్తం నళదా

దిభిశ్చ. ౪౦. గంధతైల మిదముత్తమ మస్థిసైర్య కృష్ణయతి

చాశు వికారాక, వాతపి త్తజనితా నభివీర్యా న్వాప్యినోఽపి
వివిధై రుపయోగైః.

రచ

నిర్మలములైన నల్లనువ్వులను గట్టిగ తెల్లగనుండు వస్త్రములో మూటగట్టి వేగముగ ప్రవహించు నుడకములో రాత్రియందు నానబెట్టి ప్రాతఃకాలమున నెత్తి ఒకటి తోనొకటి అంటుచుక నెరిపి నీడనెండించి మరల రాత్రియందు ముందువలె నానబెట్టు నలయును. ఇటుల ఏడుదినములుచేసి పిదప ఆనువ్వులను అవుపాలయందును యష్టిచుఘ్న కకషాచునునందును జలమునందును వైచెప్పినప్రకారము నానబెట్టవలయును. పిదప ఆనువ్వులనెత్తి చక్కఁగ నెండించి మరల నావుపాలలో ఏడుదినములు పూర్వము తెప్పినప్రకారము నానబెట్టి చక్కఁగ నెండ నెండించి వైపొట్టునుతీసివేసి చూర్ణముచేసి అందులో వట్టివేరు, కురువేరు, మంజిష్ఠ, అతిమధురము, నఖము, సదాప, తుంగముస్తలు, చంగల్యకోస్తు, చిన్నముత్తవపులగము, పెద్దముత్తవపులగము, బలును, అగరుచెక్కలు, చందనము, కుంకుమపువ్వు, నల్లనుగంధిపాల, సరళదేవదారు, స్వరసము, దేవదారు, పద్మకాదిగణద్రవ్యములు వీనిని సుభాగములుగ గ్రహించి చక్కఁగ చూర్ణముచేసి కలిపి కవచరములు మొదలగు సమస్తగంధద్రవ్యములతోకాచఁబడినయావుపాలలోచేర్చిచక్కఁగ గలిసికే దానిలోనుండి నూనెను తీయవలయును. పిదప నానూనెలో ములుగోరింటి, దుంగరాన్నము, ముయ్యాయపొన్న, తుంగముస్తలు అడవిమామెన, గ్రంథితగరము, ఆకుస్త్ర, లొద్దుగు, గరికె, వైచెప్పినవట్టివేరు మొదలగు ద్రవ్యములు వీనిని సుభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి నాలుగింత లావుపాలుచేర్చి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసినవది గంధితైల మనఁబడును. మిక్కిలి యుత్కృష్టమైనది. అథులకు స్థైర్యమునుకలుగఁజేయును. పాననస్యాదులవలన దారుణమైన వాతపిత్తతోగములను పోగొట్టును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రము
ఇరువదిఏడవయథ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

అష్టావింశాధ్యాయము.

అన. భంగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము భంగమును బోలె భగందరము ప్రణమావమైన రోగిమఘటంజేసి భగందర నిదానలక్షణ చికిత్సాదుల చెల్లు భగందర ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

భగందరప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

నూ. అథాఽతో భగందరప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహస్వయః

భంగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము భగందరరోగచికిత్సలను తెలియపఱచునట్టి భగందర ప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—॥ భగందర నిదానలక్షణము. ॥—

హ స్త్విశ్వపుష్కగమనకఠినోత్కటకాసనైః,

అర్శోనిదానాభిహితైరపరైశ్చ నిషేవితైః.

అనిష్టాదృష్టసాకేన సద్యో వా సాధుగర్హణైః,

ప్రాయేణ పిటకాపూర్వో యోం గులే ద్వ్యంగులే వి వా. ౧

పాయోర్వగ్రీవోఽంతర్బాహళ్యే వా దుష్టాసృక్ష్మాంసగో భవేత్,

వస్త్రీమూత్రాశయాభ్యాశగతత్వా త్స్యందనాత్మకః.

భగందరస్యః-

ఏనుగు, గుట్టిము వీనివై నెక్కి విశేషముగ సంచరించుటవలనను కఠినముగ మిట్ట పల్లముగనుండు అసనముపై కూర్చుండుటవలనను పూర్వజన్మకృతము లైన పాపకర్మ పరిపాకమువలనను అర్శోరోగ నిదానమున చెప్పినకారణముల వలనను ఆఘ్ర్యకరములైన యాహారవిహరములవలనను పెద్దలనిందించుటవలనను గుడమునకు ఒకటి రెండంగుళముల దూరమున నైనను గుడమునందు లోభాగమున నైనను దుష్టరక్తమాంసములనాశ్రయించి నదిగను రక్తమును స్రవించజేయునదిగను పిటకల ప్రమాణముగల వ్రణము జనించును. ఇది భగందరరోగ మనబడును. ఇది వస్త్రీమూత్రాశయములకు సమీపమునం దుండుట వలన అందెల్లపుడు ప్రావముకలుగును.

ఈభగందర మనునది తంత్రాస్తరమున వ్యవర్థముగ నిట్లు చెప్పబడినది:—“భగం
పరిసమస్తాచ్చ గుదంపస్తింతజైవచ, భగవద్ధామై ద్యస్మాత్ తస్మాత్ జ్ఞేయోభగన్ధరః”
భగమును, వస్తిని, గుదమును పగులదీసి మలమూత్రాదులను బైటవెడలించుఁ జేయుటంజేసి
యావ్రణము భగంబును చెప్పబడును. ఈయర్థము “భగంబారతీతి, భగందరః” అను
వ్యుత్పత్తిచే లభించును.

—ॐ భగందరోపద్రవములు. ॐ—

సర్వ శ్చ దారయ త్వక్రియావతః,

భగవస్తిగుదాం స్తేషు దీర్యమాణేషు భూరిభిః.

౪

వాతమూత్రశక్చచ్ఛక్రం వై సునిత్యైర్వసుతిక్రమాత్,

వైభగందరరోగము భగము మూత్రాయము గుదము వీనిని బ్రద్దలు చేయును.
దానికి చికిత్సచేయునుండిన భగము మొదలగువానిలో నూత్నములైన అనేక రంధ్ర
ద్వారములు కలిగి ఆహారములవలన అపానవాత మలమూత్ర శుక్రములు యెల్లప్పుడు
వెడలుచుండును.

—ॐ భగందరభేదములు. ॐ—

దోషైః పృథగ్యతై స్సర్వైరాగంతుస్సీప్తమస్సృతః.

౫

వాతజము సిద్ధజము క్లేష్మజము వాతపిత్తజము వాతశ్లేష్మజము పిత్తశ్లేష్మజము
స్పష్టిపాతజము అగంతుకము అని భగందరవ్రణము లెనిమిదివిధములు.

—ॐ భగందరపిటకా. ॐ—

అపక్వం పిటకామాహుః పాకప్రాప్తం భగందరమ్,

పక్వముకాకుండు వాపును పిటకాయనియు, పండినవాపును భగందర మనియు
పెద్దలు వచింపుచున్నారు.

—ॐ భగందరకారణపిటకలు. ॐ—

గూఢమూలాం సనంరగభాం రుగాధ్యాం రూఢకోపిసీమ్.

౬

భగందరకరీం విద్యాత్పిటకాం సత్వతోఽన్యథా,

మూలస్థానము తెలియనిదిగను వాపు, నొప్పి తీవ్రమైనదిగను వీనితోఁ గూడినదిగను
నుండు పిటక భగందరవ్రణమును కలుగఁజేయును. వైచెప్పిన గుణములు లేకుండునట్టి పిట
కలు కేవల పిటకాయని చెప్పబడును. ఇది భగందరమును కలుగఁజేయు శరణు.

—ॐ వాతజభగందర పిటకాలక్షణము. ॐ—

తత్ర శ్యావారుణాతోదభేదస్ఫురణరుక్రీ.

౭

పిటికా మారుతాత్.

దుష్టవాతమువలన జనించిన పిటకలు శ్యావవర్ణము కలదిగను రక్తవర్ణము కలదిగను పోట్లు, భేదము, అనురుట, నొప్పి వీనితోఁ గూడినదిగను నుండును.

—ॐ పి త్తజభగందరపిటకాలక్షణము. ॐ—

పితృదుష్టగ్రీవావదుచ్చితా,

రాగిణీ తనురూష్ణాఘృజ్వరధూమాయనాన్వితా. ౮

పి త్తజపిటకలు ఒంటెమెడవలె పొడవుగను, రక్తవర్ణముగలదిగను, నూత్నముగను విశేష ముష్ణముగలదిగను జ్వరముతోఁగూడినదిగను నగును.

—ॐ కఫజభగందరపిటకాలక్షణము. ॐ—

స్థిరా స్నిగ్ధా మహామూలా పాండుః కండూమతీ కఘాత్,

కఫమువలన జనించిన పిటకలు నునుపుగను మిక్కిలి లోతులోఁజనించినదిగను తెల్లగను దురదతోఁ గూడినదిగను నగును.

—ॐ వాతపి త్తజభగందరపిటకాలక్షణము. ॐ—

శ్యావా తామ్రా సదాహోషా ఘోరరుగ్వాతపి త్తజా. ౯

వాతపి త్తమువలన జనించిన పిటకలు శ్యావవర్ణముకలదిగను ఎఱ్ఱగను సర్వాంగ తాపము మరిట దారుణమైన నొప్పి వీనితోఁగూడినదిగను నగును.

—ॐ కఫవాతజభగందరపిటకాలక్షణము. ॐ—

పాండురా కించిదాశ్యావా కృచ్ఛృపాకా కఘానిలాత్,

కఫవాతమువలన జనించిన పిటకలు కొంచెము శ్యావవర్ణముకలదిగను తెల్లగను కడుకష్టముమీఁద పాకమును జెందునదిగను నుండును.

—ॐ సన్నిపాతజభగందరపిటకాలక్షణము. ॐ—

పౌదాంగుఘ్నసమా సరై వ్యోమైర్నానావిధవృథా. ౧౦

శరూలారోచకత్మడ్డాహజ్వరఛర్దిరుపద్రుతా,

త్రిదోషమువలన జనించిన పిటక కాలిబొటన ప్రేలితో సమానాకారము గలదిగను పలావిధములైన యుపద్రవములను కలుగజేయునదిగను నొప్పి, అరోచకము, దప్పి, సర్వాంగతాపము, జ్వరము, వాంతి వీనితోఁ గూడినదిగను నుండును.

—ॐ భగందరవృణము. ॐ—

వ్రణతాం యాంతి తాః పక్వాః ప్రమాదాత్.

వైపిటకలకు చికిత్స చేయవలసిన నవి తొంతకాలమునకు పాకమును జెంది వృణముగ పరిణమించును.

శతపోనకభగందరము. ౭

తత్ర వాతజా.

౧౧

దీర్యతేఽఽముఖైశ్చిద్రైశ్శతపోనకవత్క్రమాత్,
అచ్చం స్రవద్భిరాస్రావమజస్రం ఘనసంయుతమ్,
శతపోనకసంజ్ఞోఽయం.

౧౨

వాతమువలన జనించిన పిటకలు పక్వమైనయెడల అవిపగిలి జల్లెడివలె ననేక నూ
క్షుద్వారములతోఁగూడి యాద్వారములలోనుండి నురుగుతోడ తేటగ నుండునరును
ఎల్లపుడు స్రవించఁజేయుచుండును. దీనికి శతపోనకభగందరమని పేరుగలదు.

ఉష్ప్రగ్రీవభగందరము. ౮

ఉష్ప్రగ్రీవ స్తు పిత్తజః,

పిత్తమువలనజనించిన భగందరము ఉష్ప్రగ్రీవమును పేరంబుఁబగు.

పరిస్రావిభగందరము ౯

బహుపిచ్ఛాపరిస్రావీ పరిస్రావీ కఘోద్భవః.

౧౩

కఘమువలన జనించిన భగందరవిణమునందు జిగటగను అధికముగనుండు స్రావ
ము కలిగియుండును. ఇది పరిస్రావియని చెప్పఁబడును.

పరిక్షేపిభగందరము. ౧౦

వాతపిత్తాత్పరిక్షేపీ పరిక్షేప్య గుదం గతిః,

జాయతే పరిత స్తత్ర ప్రాకారపరిభేవ చ.

౧౪

వాతపిత్తమువలన జనించిన భగందర విణమును పరిక్షేపియని చెప్పుదురు. ఇది
గుదమునకు చుట్టు ప్రాకారమువలె వ్యాపించియుండును.

ఋజుభగందరము. ౧౧

ఋజుర్వాతకఘోద్భవస్య గుదో గతు త్యా తు దీర్యతే,

వాతకఘమువలన జనించిన భగందరము ఋజువని చెప్పఁబడును. ఇది ఋజుగతి
చే గుదమును చీల్చును.

అశోభగందరము. ౧౨

కఘపిత్తే తు పూర్వోత్థం దుర్నామాశ్రిత్య కుష్మతః.

౧౫

అర్శోమూలే తతశ్శోఘః కంఠూదాహఃదిమాన్భవేత్,
స శీఘ్రంపవ్వభిన్నోఽస్య క్షేదయన్మూలమర్చసః.

౧౬

స్రవత్యజస్రం గతభిరయమర్శోభగందరః,

కఫశీర్తములు పూర్వము చెప్పియుండు అర్శస్సునాశ్రయించి ప్రకోపమును జెందుటవలన అర్శోమూలము నందు గురద, మంట మొదలగు నుపద్రవములు గల వాపు జనించును. ఇది శీఘ్రముగ పాకమును జెంది పగిలి అర్శోమూలమునందు స్రావమును కలుగఁజేయును. దీనియందుగల అనేక ద్వారములలో నుండి యెల్లపుడు స్రావము కలుగును. దీనిని అర్శోభగందర మందురు.

— శంబూకావర్త భగందరము. ౧ —

సర్వదశ్శంబుకావర్త శ్శంబుకావర్తనన్నిభః.

౧౭

గతయో దారయంత్యస్త్రి స్రుగ్వేగైర్దారుణైర్గుదమ్,

సన్నిపాతమువలన జనించిన భగందరవిణము నత్తెగుల్లలోనుండు గుడులవలె నుండును. దీనిని శంబూకావర్తమని చెప్పుదురు. ఇది ద్వారములు గలిగి దారుణమైన కూలను కలుగఁజేసి గుదమును చీల్చును.

— ఉన్మార్గీభగందరము. ౨ —

అస్థిలేశోఽభ్యవహృతో మాంసగృధ్వా యదా గుదమ్.

౧౮

క్షేణోతి తిర్యగ్జీర్ణచ్చస్నున్నార్గం తుతతో గతిః,

స్వాత్తతః పూయదీర్ఘాయాం మాంసకోఢేన తత్ర చ.

౧౯

జాయంతే క్రిమయస్తస్య ఖాదంతః పరితో గుదమ్,

విదారయంతి న చిరాదున్నార్గీ తుతజశ్చ సః.

౨౦

మిక్కిలియాసతో నెముకతునకలతోడ మాంసమును భక్షించినయెడల ఆయెము కలు అడ్డముగ గుదహర్తమునుండి బైలువెడలును. అటుల బైలువెడలుటవలన గుదములో గాయముకలుగును. ఆ గాయములో చీముపట్టి మాంసమువల్ల క్రిములు జనించును. ఆ క్రిములు భగందరలోగి గుదమును భక్షింపుచు వికేషముగ బాధలను కలుగఁజేయుచు గుదమును నలుపక్కల చీల్చును. ఈ భగందరము ఉన్మార్గీయనియు, తుతజమనియు చెప్పబడును.

— భగందరవిణకూలాదిజ్ఞానము. ౩ —

తేషు రగ్ధాహకంఠ్వదీన్వింద్యాద్వ్యానిషేధతః,

వైభగందరములయం దాయావ్రణమునుపట్టి శూల, మంట, దురద మొదలగు లక్షణములకు తెలిసికొనవలయును.

— ౨౦ సాధ్యాసాస్య భగందరములు. ౨౦ —

పట్నచ్చ్రీసాధనాస్తేషాం నిచయతుతజ్ఞా త్యజేత్. ౨౧

ప్రవాహినీం వలీం ప్రాప్తం సేవనీం వా సమాశ్రితమ్,

వైభగందరకోగములలో వాతజము, పిత్తజము, క్లేష్మజము, వాతపిత్తజము, వాత క్లేష్మజము, పిత్తక్లేష్మజము అను ఆరుభేదములు కష్టసాస్యములు. సన్నిపాతజము, తుత జము, ప్రవాహిని వీని నాశ్రయించియుండు భగందరకోగములు సేవనీనాడిని ఆశ్రయించియుండు భగందరకోగము ఇవి అసాధ్యములు. కావున వీనికి చికిత్స చేయం జనదు.

— ౨౧ భగందర చికిత్సాక్రమము. ౨౧ —

లథాస్య పిటకామేవ తథా యత్సాదుపాచరేత్. ౨౨

శుద్ధ్యైశుక్రస్త్రితినేకాద్యైర్వథా పాకం న గచ్ఛతి,

భగందరము పిటికాసస్థను జెందియుండునపుడే అయ్యది పాకమును జెందకుండు నుల నమనవిరేచన రూపశుద్ధి కర్మల చేతను, రక్తమోక్షణము చేతను, నేకాదులచేతను చికిత్స చేయవలెను.

— ౨౨ భగందరమునకు స్నేహకర్మాగులు ౨౨ —

పాకే పునరువస్నిగ్ధం స్వేదితం చావగాహతః. ౨౩

యంత్రయిత్యైర్వసమివ సమ్యక్ప్రేద్యగందరమ్,

అర్వాచీనం పరాచీనమంతర్ముఖబహిర్ముఖమ్. ౨౪

భగందర పిటకలు పాకమును జెందియుండినచో దానిని స్నేహకర్మ అవగాహన స్వేదము వీనిని చేయించి ఆరోగ్యకోగమును ఛేదించునటుల ఛేదించి అర్వార్యముగ నున్నదా? పరామ్యముగ నున్నదా? అంతర్ముఖముగ నున్నదా? బహిర్ముఖముగ నున్నదా? అని చక్కఁగ నిశ్చయించుకొనవలయును.

— ౨౩ అంతర్ముఖాది భగందరచికిత్స. ౨౩ —

లథాంతర్ముఖమేషిత్యా సమ్యక్ప్రేణ పాటయేత్,
బహిర్ముఖం చ నిశ్చేషం తతః టౌరేణ సాధయేత్. ౨౫

అగ్నినా వా భిషక్సాధు టౌరేణైవోష్ఠ్యకంధరమ్,

పిదప అంతర్ముఖముగనుండు భగందరమును ఏషిణియను యంత్రముచే చక్కఁగ జూచి శస్త్రముచే ఛేదించవలయును. బహిర్ముఖముగ నుండు భగందరమును శస్త్రముచే నిశ్శేషముగ ఛేదించి ఊరకర్మచేత గాని దాహకర్మచేత గాని చక్కఁగ చికిత్స చేయవలయును. ఉష్ణగ్రీనిమను భగందరమును ఊరకర్మచేత మాత్రము చక్కఁగ చికిత్స చేయవలెను.

— శతపోనకచికిత్స. ౧౭ —

నాడీరేకాంతరాః కృత్వా పాటయేచ్ఛతపోనకమ్. ౨౬

తాను రూఢాను శేషాశ్చ మృత్యుర్దీర్ఘగుదే ౭ న్యథా,

శతపోనకమును భగందరరొగమునం దొకనాడిని తొలుత శస్త్రముచే ఛేదించి యావ్రణము శమించినపిదప తక్కిననాడుల నొక్కొకటిగ క్రమముగ ఛేదించి చికిత్స చేయవలెను. ఇటులఁజేయక యొకపేషర్యాయ మన్నినాడులను ఛేదించిన యెడల రోగి మృతిజెందును.

— పరిక్షేపిచికిత్స ౧౮ —

పరిక్షేపిణి చావ్యేపం నాడ్యంతైః తూరసూత్రకైః. ౨౭

పరిక్షేపి యను భగందరరొగమునందు శతపోనకరొగమునకు చెప్పియుండునటుల చికిత్స చేయవలయును.

— అర్యోభగందరచికిత్స ౧౯ —

అర్యోభగందరే పూర్వమర్చ్యాంసి ప్రతిసాధయేత్,

త్యక్తోవచర్యః తుతబశ్యల్యం శల్యవతస్తతః. ౨౦

ఆహారేచ్ఛ తథా దద్యాత్క్రిమిఘ్నం లేపభోజనమ్,

పిండనాడ్యదయస్వేదానుస్నిగ్ధా రుజి పూజితాః. ౨౧

అర్యోభగందర రొగమున అర్యస్ఫులకు తొలుత చికిత్స చేయవలయును. తుతజ భగందరరొగమును చికిత్సయందు నర్జింపవలయును. శల్యముతోఁ గూడియుండు తుతజ భగందరరొగమున శల్యమును తీసివేసి క్రిమిలను పోఁగొట్టునట్టి లేపన భోజనములను చేయించవలయును. నొప్పి విశేషముగ కలిగియుండినవో మిగుల స్నిగ్ధముగనుండు పిండ నేడనాడులను చేయించవలయును.

— బహుచ్ఛిద్ర భగందరచికిత్స. ౨౨ —

సర్వత్ర చ బహుచ్ఛిద్రే ఛేదానాలోచ్య యోజయేత్,

గోతీర్ధనర్వతో భద్రదళలాంగలలాంగలాం.. ౩౦

అనేక ద్వారములతోఁ గూడియుండు భగంధరరోగమునందు చక్కఁగ పర్యాలోచించి ఇఁక చెప్పబోయెడు గోతీర్థము, సర్వతోభద్రము, అర్థలాంగలము లాంగలము అను నాల్గవిధములైన ఛేదములను చేయవలయును.

—● గోతీర్థాదిచ్ఛేదలక్షణము. —●

పార్శ్వంగతేన శస్త్రేణ ఛేదో గోతీర్థకోమతః,
సర్వత సుర్వతోభద్రః పార్శ్వఛేదోఽర్థలాంగలః. 30
పార్శ్వద్వయే లాంగలకః.

శస్త్రముచేత వణిమయొక్క పార్శ్వమున వణిమనుఛేదించుట గోతీర్థమనియు, నలుప్రక్కలను ఛేదించుట సర్వతోభద్రమనియు, ఒకపార్శ్వమును ఛేదించుట అర్థలాంగలమనియు, ఇరుపార్శ్వములను ఛేదించుట లాంగలక మనియు మహర్షులు చెప్పుదురు. ఇటుల గోతీర్థాది నాల్గవిధఛేదములను తెలిసికొనవలయును.

—● భగంధరమునకు అగ్నికర్మ. —●

సమస్తాంశ్చాగ్నినా దహేత్,
ఆస్రావమార్గాన్ని శ్చేపాన్నైవం వికురుతే పునః. 31

భగంధరవణిమనునందలి రక్తాదులను స్రవించఁజేయునట్టి ద్వారముల నన్నిటిని శ్చేపముగ నిప్పుచే కాల్చినవో నావణిమ మరల వికారమును జెందకుండును.

—● భగంధరరోగికి కోష్ఠశుద్ధి. —●

యతేత కోష్ఠశుద్ధౌ చ భిషక్తస్యాంతరాంతరా,
భగంధరరోగికి చికిత్సచేయునపుడు పలుమాఱు అప్పుడప్పుడు కోష్ఠశుద్ధిని చేయింపవలయును.

—● భగంధరవణిలేపము. —●

లేపో వ్రజే విడాలాస్థి త్రిఫలారసకల్మితమ్. 32

భగంధరవణిమకలవారికి పిల్లియెముకలను త్రిఫలరసముతో నూరి కల్మముచేసి లేపముచేసిన హితముకలుగును.

—● భగంధరములకు జ్యోతిష్మత్కాండితైలము. —●

జ్యోతిష్మతీమలయలాంగలిశేలుపారా
కుంభాగ్ని సర్జకరవీరవచానుధార్తైః,

అ.ఉ. 41

అభ్యంజనాయ వివచేత భగందరాణాం

తైలవదంతి సరమం హితమేతదేషామ్.

38

జ్యోతిష్కృతి (మార్కంశిరి), బ్రహ్మమేడి, చన్నచర్లనెడ్ల, విగ్గి, చిరుబొడ్డి, తెల్లతెగడ, చిత్రమాలము, శశిస, గన్నేరు, వస, జెముడు, జిల్లేడు వీనిని సమభాగములుగ చేర్చి కల్కముచేసి నువ్వులనూనెలో కలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి ఆతైలముచే భగందరలోగులకు అభ్యంజనము చేయించిన మిక్కిలి హితకరముగ నుండునని ఋషులు వచించెదరు.

భగందరమునకు యష్టికుడుక తైలము. ౪౯

మధుకరోధ్రకణాశ్రుతిశేణుకాద్విరజనీఫలినీపటుసారిబాః,

కేమలకేసరపద్మకథాతకీమదనస్సరసామయరోధ్రకాః.

39

సబీజపూరచదనైరేభిస్తైలం విపాచితమ్,

భగందరావచీకుష్మమధుమేహాన్రణాపహమ్.

3౬

అతిమధురము, లోడ్డుగు, పిప్పళ్లు, పిన్నయేలకులు, శేణుకలు, పసుపు, మ్రొసను, ప్రేంకణము, నైఋతవల్లనణము, నల్లనుగంధిపాల, తామరకేసరములు, పద్మకము, ఆకెళ్ళువ్వు, మ్రొగ, స్వర్ణసము, చెంగల్వకోస్తు, ఎఱ్ఱలొడ్డుగు, మాడీశలపుచెట్టుయాకు వీనిని సమభాగములుగ చేర్చి కల్కముచేసి నువ్వులనూనెలో కలిపి విధిప్రకారము పక్వము చేయబడినతైలము భగందరము, అపచి, కుష్మము, మధుమేహము ఈవ్రణములను పోగొట్టును.

భగందరములకు విడంగసారాదిచూర్ణము. ౪౦

౪౦

మధుతైలయుతా విడంగసారత్రిఫలానూగధికాకణాశ్చ లిఘాః,

క్రిమికుష్మభగందరప్రమేహక్షతనాడీవ్రణారోహణా భవంతి.

3౭

వాయువిడంగసారము, త్రిఫలములు, పిప్పళ్లు, జీలకఱ్ఱ వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణముచేసి తేనె, నువ్వులనూనె వీనిలో కలిపి నాకించిన క్రిములు, కుట్టువీ, భగందరము, ప్రమేహము, నాడీవ్రణము మొదలగు వ్రణములు హరించును.

భగందరమునకు అమృతాదిచూర్ణము. ౪౧

అమృతాశ్రుతివేల్లవత్సకం కలివధ్యామలకాని గుగ్గులుః,

క్రమవృద్ధమిదం మధుద్రుతం ఫిటకాష్ఠాల్పభగందరా స్థయేత్

మాగధికాగ్నికళింగవిజృంభింభిస్తుతైస్సుచరాపలవత్కైః,
గుగ్గులునా సదృశేన సమేతైః షాద్రయుతైస్సకలౌమయనాశైః.

తిప్పికై, పిన్నయేలములు, వాయువిడంగములు, కొడిసె, కరక, తాండ్ర, యుసి
రికలు, గుగ్గిలము వీనిని క్రమముగ నొకదానికంటె నొకటిని ఒక్కొక్కభాగముచొప్పున
హెచ్చించి చూళ్ళముచేసి తేనెలో కలిపి నాకించిన పిటకలు, స్థాల్పరొగము, భగందర
ము ఇవిహరించును. మాతీయు పిప్పళ్లు, చిత్రమూలము, కొడిసేవిత్తులు, వాయువిడంగ
ములు, నూరేడు, ఆపునెయ్యి-ఇవి ప్రత్యేక మొక్కకపలము, త్రిఫలము, భారుపలము
లు, వీనికన్నిటికి సమము గుగ్గిలము ఇటుల నొకటిగచేర్చి చూళ్ళముచేసి తేనెలో కలిపి
మాత్రగనిప్పించిన సకలరొగములు హరించును.

— స్వామంభువగుగ్గులు. —

గుగ్గులుపదచపలం పలికాంశా మాగధికా త్రిఫలా చ
పుథకాన్యత్, త్వక్తుటికర్షయుతం మధులీఢం కుష్ఠభగందర
గుల్మగతిఘ్నమ్.

రం

గుగ్గిలము పిడుపలములు, పిప్పళ్లు, త్రిఫలములు ఇవి దినుసుకొక్కొకపలము,
లవంగపట్ట ఒకకర్షము, ఏలకుల ఒకకర్షము ఇటుల వీనినొకటిగచేర్చి చక్కఁగ చూళ్ళ
ముచేసి తేనెలోకలిపి నాకించిన కుష్ఠము, భగందరము, గుల్మము హరించును.

— భగందరమునకు శృంగిబేరాదిచూర్ణము. —

శృంగిబేరరజోయుక్తం తచేన చ నుభావితమ్,

కావ్యధేన దశమూలస్య విశేషాద్వాతరోగజత్.

రం

వైచేపిని గుగ్గుల్యాదిద్రవ్యచూర్ణములలో శుంఠిచూర్ణమును చేర్చి దశమూలకమ
యములో భావనచేసి యిప్పించిన భగందరరొగము, వాతరొగము ఇవి నిశ్శేషముగ
హరించును.

— భగందరమునకు త్రిఫలాదిచూర్ణము. —

ఉత్తమాఖదిరసారజం రజ శీలయ న్నననవారిభావితమ్,

హంతతుల్యమహిషాఖ్యిమాక్షికం కుష్ఠమేహపిటకాభగందరాక్.

త్రిఫలములు, చండ్రబంక (కాచు), వీనిని చక్కఁగ చూళ్ళముచేసి వేగినకషా
యములో భావనచేసి దానికి సమముగ మహిషాక్షి, గుగ్గిలమును చేర్చి యిప్పించిన కు
ష్ఠము, మేహపిటకలు, భగందరము హరించును.

భగందరే ష్వేష విశేష ఉక్తశ్చేషాణి తు వ్యంజనసాదనాని,
ప్రణాధికారా త్పరిశీలనాచ్చ సమ్యగ్విది త్వోపధికం విదధ్యాత్.

ఇటుల భగందరలోగములకు విశేషముగ చికిత్సలు చెప్పబడినవి. తక్కిన ప్రణామలన్నియు సుఖసాధ్యములు. కావున వానికనుగుణముగ వానిలక్షణములను చికిత్సలను చక్కఁగ పర్యాలోచించి చికిత్సలను చేయవలయును.

— భగందరలోగికి వర్జనీయములు. —

అశ్వపుష్కగమనం చలరోధం మద్యమైధున మజీర్ణమసాత్మ్యమ్,
సాహసాని విపేధాని చ రూఢే వత్సరం పరిహరేదధికం వా. ౪౪

భగందరలోగి వ్రోణము శమించియుండినను గుఱ్ఱము నెక్కుట, ఆపానవాతము నడ్డగించుట, మద్యమును త్రాగుట, సంభోగముచేయుట, అజీర్ణకారము, అసాత్మ్యము గనునండు సాహసములను భుజించుట, పలువిధములైన సాహసకృత్యములను జేయుట పినిని ఒకసంవత్సరమువరకు వర్జింపవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ఇరువది ఎనిమిదవయథాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ఏకోనత్రింశాధ్యాయము.

అవ. భగందర ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము గ్రంథ్యర్బద శ్లీపదాపచీ నాడీవిజ్ఞానాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

గ్రంథ్యర్బద శ్లీపదాపచీనాడీ విజ్ఞానాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతో గ్రంథ్యర్బద శ్లీపదాపచీనాడీవిజ్ఞానం వ్యాఖ్యాన్యాయః, ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

భగందరప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము గ్రంథి, అర్బదము, శ్లీపదము, అపచి, నాడీవ్రణము వీనిలక్షణభేదములను తెలియఁజేయు గ్రంథ్యర్బద శ్లీపదాపచీనా డీజ్ఞానమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

— ౧౧ గ్రంథిలక్షణము. —

కఫప్రదానాః కుర్వంతి మేదోమాంసాస్త్రగా మలాః,
వృత్తోన్నతం యం శ్వయంభుం స గ్రంథిర్గ్రాహనాత్స్పృతః. ౧

మేదస్సు, మాంసము, రక్తము వీనినాశ్రయించినవిగను కపాధిక్యముతోఁ గూడి నవిగనుండు వాతాదిదోషములు గుండ్రముగ పొడవుగనుండువావును కలుగఁజేయును. ఇది యుంటగనుండుటవలన గ్రంథియని చెప్పబడును.

— ౧౨ గ్రంథిభేదములు. —

దోషాస్త్రమాంసమేదోస్థిసిరా వ్రణభవా నవ,

వైగ్రంథులు వాతజము, పిత్తజము, క్షేష్మజము, రక్తజము, మాంసజము, మేదో జము, అస్థిజము, సిరాజము, వ్రణజము నని తొమ్మిదివిధములుగ నుండును.

— ౧౩ వాతజగ్రంథిలక్షణము. —

తే తత్ర వాతాదాయూమతోదభేదాన్వితో_సితః. ౨

స్థానాథానినాంతరగతిరకస్సా ధ్ధానివృద్ధిమాః,
మృదు ర్వస్తి రివానద్ధో విభిన్నో_చ్ఛం స్రవత్వస్మక్. ౩

వాతమువలన జనించిన గ్రంథి నిడివిగ పోట్లు, హఠలదీయునటల నొప్పి వీని తోఁగూడినదిగ, నల్లగ, ఒకచోటునుండి మఱియొకచోటికి పోవునదిగ, అకస్మాత్తుగ తనంతనే యొకపుడు త్తయించునదిగ మఱియొకపుడు పుద్ధిజెందునదిగనుండును. ఇది హఠలినయెడల నందుండి రక్తము తేటగ ప్రవించును.

— ౭౭ పిత్తజగ్రంథిలక్షణము. —

పిత్తా త్పదాహః పీతాభో రక్తో వా పచ్యతే ద్రుతమ్,

భిన్నోఽశ్రముష్ణం స్రవతి.

పిత్తమువలన జనించిన గ్రంథి. మంటతోఁగూడి పసుపువర్ణముగగాని, ఎఱుపువర్ణముగ గాని యుండును. త్వరలో పాకమునుజెందును. ఇదిహఠలిన రక్తముష్ణముగ ప్రవించును.

— ౭౮ కఫజగ్రంథిలక్షణము. —

శ్లేష్మణా నీరుజో ఘనః.

౪

శీత స్పవర్ణః కంఠామాకా వక్ష్వః పూయం స్రవేద్ధనమ్,
శ్లేష్మమువలన జనించిన గ్రంథి నొప్పిలేనిదిగ, శీతముగ, తెల్లగ, దురదతోఁగూడి నదిగ నుండును. ఇది వక్ష్వమైనయెడల చీము గట్టిగ ప్రవించును.

— ౭౯ రక్తజగ్రంథిలక్షణము. —

దోషైర్దుష్టేఽస్పృశ గ్రంథిర్భవేన్సూర్భత్పు జంతుమ్.

౫

సిరామాంసం చ సంశ్రిత్య సస్వాహః పిత్తలక్షణః.

వాతాదిదోషములచే దుష్టమైన రక్తము గ్రంథిని జనింపఁజేయును. ఆ గ్రంథిలో క్రిములు పుద్ధిజెందుటవలన సిరామాంసములయందు స్పూర్ణజ్ఞానరహితమైన నాపుజనింపును. దీనియందు పిత్తజగ్రంథికి చెప్పిన లక్షణములుండును.

— ౮౦ మాంసజగ్రంథిలక్షణము. —

మాంస లైన్దూషితం మాంసమాహారైర్గ్రంథిమావహేత్.

౬

స్నిగ్ధం మహాంతం కఠినం సిరానద్ధం కఘాకృతిమ్,

మాంసస్పృధికరమైన ఆహారములను భుజించుటవలన మాంసము దుష్టమై స్నిగ్ధముగను పెద్దదిగను కఠినముగను సిరలతో వ్యాపించినదిగను కఘాకారముగలదిగను నుండు గ్రంథికలుగను.

—ॐ మేదోగ్రంథిలక్షణము. ॐ—

స్రవృద్ధం మేదురై శ్లేదో నీతం మాంసేఽభవా త్వచి. 2

వాయునా కురుతే గ్రంథిం భృశం స్నిగ్ధం మృదుం చలన్,
శ్లేష్మతుల్యాకృతిం దేహాక్షయవృద్ధితయోదయమ్. ౩

స విభిన్నో ఘనం మేదస్తామ్రాసితశితం స్రవేత్,

మేదోవృద్ధికరములగు నాహారములను భుజించుటవలన మేదస్సు మిక్కుటముగ వృద్ధిజెంది వాతముచే మాంసమునందుగాని చర్మమునందుగాని కొనిపోబడిన మేదస్సు గ్రంథిని కలుగజేయును. ఇది మిగులస్నిగ్ధముగ మృదువుగ చలించునదిగ శ్లేష్మయతో కుల్యాకారముగలదిగనుండును. దేహముక్షయించిన తయమును, వృద్ధిజెందిన వృద్ధిని జెందును. దీనిని మేదోగ్రంథియని చెప్పదురు ఇదిపగిలినచో అందుండి గట్టిగ యెఱుగ, లేక తెల్లగ నల్లగనుండు మేదస్సు స్రవించును.

—ॐ అస్థిగ్రంథిలక్షణము. ॐ—

అస్థిభంగాభిఘాతాభ్యా మున్నతావనతం తు యత్. ౪

సోఽస్థిగ్రంథిః.

అస్థులు విరుగుటవలనగాని అస్థులయం దభిఘాతముకలుగుటవలన గాని అస్థులు పొడవుగ లేక పల్లముగవగును. ఇది అస్థిగ్రంథియనబడును.

—ॐ సిరాగ్రంథిలక్షణము. ॐ—

పదాతేస్తు సహసాంభోఽవగాహనాత్,

వ్యాయామా ద్వా ప్రతాంతస్య సిరాజాలం సశోణితమ్. ౧౦

వాయు స్సంవీడ్య సంకోచ్య వక్రీకృత్య విశోష్య చ,

నిస్సృరం నీరుజం గ్రంథిం కురుతే స సిరాహ్వయః. ౧౧

ఽహారమార్గమునడచి తత్త్వణమే చస్మిల్లయందు ముణుగుటవలనగాని శ్రమ కరమైన పనులనుచేయుటచే బడలికను చెందుటవలనగాని ప్రకోపించిన వాతము రక్తము తోఁగూడినపిరలనునొప్పికలుగజేయుటయేగాక వానిని చిన్నవిగను వంకరగను శుష్కించినవిగను జేసి నొప్పి చలనము లేని గ్రంథులను కలుగజేయును. ఇది సిరాగ్రంథియనబడును.

—ॐ వ్రణగ్రంథిలక్షణము. ॐ—

అర్హాథే రూఢమాత్రే వా ప్రణే సర్వరసాశిసః,

సాద్రోవా బంధరహితే గాత్రేఽశ్శాభిహితేఽథ వా. ౧౨

వాతోఽస్రమస్రతం దుష్టం సంశోష్య గ్రథితం వ్రణమ్,

కుర్యాత్సదాహః కంఠామాన్ వ్రణగ్రంథి రయం స్మృతః. ౧౩

వ్రణము మానకయందునపుడు గాని మానినతోడనేగాని మధురాష్టాది రసము అను భుజించినను, వ్రణము పచ్చిగనుండి కట్టుకట్టుకుండినను, లేక శరీరమునందు రాత్రినే గాయము తగినను, వాతము ప్రకోపించి దుష్టరక్తమును వెడలించి (శ్శాభిహితం) శుష్కింపఁ జేసి గ్రంథిని కలుగఁజేయును. ఇది సర్వాంగతాపము దురద వీనితోఁ గూడియుండును. దీనిని వ్రణగ్రంథి మని మనఁజూచు చెప్పెదరు.

— సాధ్యాసాధ్యగ్రంథిలక్షణము. —

సాధ్యా దోషాస్తమేదోజా నతు స్థూలఖరాశ్చలాః,

మర్మకంఠోదరస్థాశ్చ.

వాతాదిదోషములచే జనించిన గ్రంథులును రక్తజ మేదోజగ్రంథులును సుఖసాధ్యంబులు. లావుగను కఠినముగను చంచలముగను మర్మస్థానము కంఠము ఉదరము వీనిలో జనించినవిగనుండు గ్రంథు లసాధ్యంబులు.

— అర్బుదకోగభేదములు. —

మహత్తు గ్రంథితోఽర్బుదమ్.

౧౪

తల్లక్షణం తు మేదోఽంతైః షోఢా దోషాదిభి స్తు తత్,

ప్రాయో మేదః క్షాణ్యత్వాత్ స్థిరత్వా చ్చ న పశ్యతే. ౧౫

గ్రంథికన్న పెద్దదిగనుండునది యర్బుదమనఁబడును. ఇది వాతజము, పిత్తజము, శ్లేష్మజము, రక్తజము, మాంసజము, మేదోజము అని ఆరువిధములు. మేదఃక్షయము లధికముగను కఠినముగ నుండుటవలన పాకమును జెందవచ్చును.

— శోణితార్బుదలక్షణము. —

సిరాస్థం శోణితం దోషస్సంకోచ్యాంతః ప్రవీడ్య చ,

పాచయేత తదానన్ధం సాస్రానం మాంసపిండితమ్.

౧౬

మాంసాంకురైశ్చితం యాతి వృద్ధిం చాశు స్రవేత్తతః,

లజస్రం దుష్టరుధిరం భూరి తచ్ఛోణితార్బుదమ్.

౧౭

వాతాదులలో నేదైన నొకదోషము సిరలలోనుండు రక్తమును త్రయింపఁ జేసి పాకమునుజేయును. పక్వముగనుండు నారక్తము మాంసపిండిమును లఘు ఘృణగట్టి మాంసాం

కుములతో వ్యాప్తమై కీఘ్రిముగ వృద్ధిజెందును. దానినుండి యెల్లపుడు గుప్తరక్తము అధికముగ ప్రవించును. ఇది శోణితార్బుదమని చెప్పబడును.

— ౭౭ సాధ్యాసాధ్యార్బుదరోగములు. ౭౭ —

తేష్వస్థజ్ఞాంసజే వడ్డ్యే చత్వార్యన్యాని సాధయేత్,

అర్బుదరోగము లారిటిలో రక్తజము మాంసజము అను రెండర్బుదరోగములు అసాధ్యులుగుటవలన వానిని చికిత్సయందు పట్టించవలయును. తక్కిన నాలుగు అర్బుద రోగములును చికిత్సార్హములు.

— ౭౮ శ్లిషదరోగసంప్రాప్తి. ౭౮ —

ప్రస్థితా వంక్షణోర్వాదిమధఃకాయం కఘ్నేబృణాః.

౧౮

దోషా మాంసాస్త్రగాః పాదా కాలేనాశ్రిత్య కుర్వతే,

శనై శ్వనై గ్లునం శోఘం శ్లిషదం తత్ప్రచక్షతే.

౧౯

గజ్జలు తొడలు మొదలగు క్రిందిశరీరము నాక్రమించియుండు వాతాదిదోషములు కఘ్నేబృణముతోఁగూడి మాంసరక్తములనుజేరి తొలుత గజ్జలయందు వాపునకల్గి యీ యావాపును నానాట తొడలనుండి మీగాళ్లకు దిగజూర్చును. ఆవాపు పాదములయందు క్రమముగ నానాటవృద్ధినింది పెద్దదియగును, ఇయ్యది శ్లిషదము (బోదకాలు) అనబడును.

— ౭౯ వాతజశ్లిషదలక్షణము. ౭౯ —

పరిపోటయుతం కృష్ణమనిమిత్తరుజం ఖరమ్,

రూక్షం చ వాతాత్.

వాతమువలన జనించిన శ్లిషదరోగము చర్మమున పగుళ్లతోఁగూడి నల్లగ, రూక్షముగ నుండును. దీనియందు కారణము లేకయే నొప్పికలుగును.

— ౮౦ పిత్తజశ్లిషదలక్షణము. ౮౦ —

పిత్తాత్తు వీతం దాహజ్వరాన్వితమ్.

౨౦

పిత్తమువలన జనించిన శ్లిషదము పసుపువర్ణము స్వార్సంగతాపము జ్వరము వీనితోఁగూడియుండును.

— ౮౧ కఘజశ్లిషదలక్షణము. ౮౧ —

కఘద్గురుస్థిగ్ధమరుక్ష్మితం మాంసాంకురై ర్బృహత్,

కఘమువలన జనించిన శ్లిషదరోగము పెద్దదిగను స్థిగ్ధముగను నొప్పికేనిదిగను అనేక మాంసాంకురములతోఁగూడినదిగ నుండును.

—ॐ ఆసాన్యశ్శీపదలక్షణము. ౧౮—

తత్త్వజే ద్వ్యస్సరాతీతం సుమహత్సు సరిన్రుతి.

౨౧

ఒకసంవత్సరమునకు వైబడిన శీపదరోగమును, పెద్దదిగను అధికస్రావముతో, గూడినదిగనుండు శీపదరోగమును చికిత్సయందు నగ్నింపవలయును.

—ॐ శీపదభేదములు. ౧౯—

పాణినా సాష్టకర్ణేషు వదంత్యే కేతు పాదవత్,

శీపదం జాయతే తచ్చ దేశేనూపే భృశం భృశమ్.

౨౨

శీపదరోగము కాళ్లయందు జనించునట్లులనే చేతులు ముక్కు పెదవులు చెవులు వీనియందును జనించునని కొందరు వచింపుచున్నారు. ఈరోగము అనూపదేశమునందు విశేషముగ జనించును.

—ॐ గండమాలాపచిలక్షణము. ౨౦—

మేదస్థాః కంఠమన్యాయకతౌవంక్షణగా మలాః,

సవర్ణాః కఠినాః స్నిగ్ధాః వార్తాకామలకాకృతీన్.

౨౩

అవగాఢాః బహూక్ గండాగ్నిరపాకాంశ్చ కుర్వతే,

పచ్యంతేల్బరుజస్త్యస్త్యే ప్రవంశ్యస్త్యేతికండురాః.

౨౪

నశ్యంత్యస్త్యే భవంత్యస్త్యేచ్ఛి కాలానుబంధినః,

గండమాలాపచీ చేయం దూర్వేవ త్తయవృద్ధిభాక్.

౨౫

మేదస్సు కంఠము పెదతల పెద్దనరము చంకలు గెడ్డలు వీనినాశ్రయించియుండు వాతాదిదోషములు దప్పంబులై తమతమ వ్యములతో తుల్యముగను కఠినముగను స్నిగ్ధముగను వంకాయ ఉశిరికకాయ వీనితో సమానాకారము గలవిగనుండు నశేషగడ్డలను కలుగజేయును. ఇది బహుకాలముమీఁద సాకమును జెందును. మఱియు వానిలో కొన్ని గడ్డలు కొంచెమునొప్పితోఁగూడి పాకమును జెందును అందులో కొన్నిస్రావముతోఁగూడియు మరికొన్ని విశేషముగ దురదతోఁగూడియునుండును. కొన్ని శీఘ్రముగ నశించును. కొన్ని చిరకాల మునునర్తించుచుండును. ఇది గండమాలయనియు అపచియనియు చెప్పబడును. ఇది గరకెలె వృద్ధిక్షయములను జెందుచుండును.

—ॐ ఆసాన్యగండమాల. ౨౧—

తాం త్యజేత్సజ్వరచ్చక్షీపార్శ్వరుక్మాసవీనసామ్,

జ్వరము వాంతి పాశ్చ్యశాల కాసము పీనసము వీనితోఁగూడియుండు గంఢ
హరి యసాశ్వంబగుటవలన దానిని చికిత్సయందు వర్జింపవలయును.

౨౦ నాడీగతిలక్షణము. ౨౦

అభేదాత్పక్షశోఘస్య ప్రణే చాపఘ్న సేవినిః. ౨౧

అనుప్రవిశ్య మాంసాదీన్ దూరం పూయోఽభిధావతి,

గతి స్స దూరగమనా న్నాడీనాడీన సంస్రుతేః. ౨౨

నాడ్యేకా సృజరస్యేషాం పై వానేకగతిర్గతిః,

పక్ష్యముగనుండు వాపు పగలకుండుటవలనను, వ్రిణము కలిగియుండు నపుడె
ఁద్యములను చేయుటవలనను, వ్రిణమునందలి చీము మాంసాఁగలలో ప్రవేశించి బహు
హరము పోవును. అటుల పోవుటవలన గతియనియు నాడివలె బహుస్రావముతోఁ
గూడియుండుటవలన నాడియనియు చెప్పఁబడును. ఇది ఒకటేమార్గముగను వింకరగను
పోవుచుండిన నాడియనియు, అనేకమార్గములుగ పోవుచుండిన గతియనియు కొన్ని
తంత్రకారులు చెప్పియున్నారు.

౨౧ పంచవిధనాడీవ్రిణములు. ౨౧

సా దోషైః పృథగేకస్థైశ్చల్య హేతుశ్చ పంచవిధా. ౨౨

పైచెప్పిన నాడీవ్రిణము, వాతజము, పిత్తజము, క్లేష్మజము, సన్నిపాతజము, శల్య
జము అని విధువిధములు.

౨౨ వాతజనాడీలక్షణము. ౨౨

వాతా త్సరుక్సూక్ష్మముఖీ వివర్ణా ఘేనిలోద్వమా,

ప్రవత్యభ్యధికం రాత్రౌ-

వాతమువలన జనించిన నాడీవ్రిణము నొప్పితోఁగూడినదిగను స్వల్పద్వారము
గలదిగను వికారవర్ణము కలదిగను నురుగులోడ రక్తాదులను ప్రవింశఁజేయునదిగ నుండు
ను. దీనియందు రాత్రులలో విశేషముగ స్రావముకలుగును.

౨౩ పిత్తజనాడీలక్షణము. ౨౩

పిత్రా త్రైద్యవైరదాహకృత్. ౨౩

పీతోష్ణపూతిపూయాస్త్రివా చాతినిషించతి,

పిత్తమువలన జనించిననాడి దప్పి జ్వరము సర్వాంగతాపము వీనిని కలుగఁజేయు
నదిగను, పసుపువర్ణము ఉష్ణము దుర్గంధము వీనితోఁగూడిన చీమును ప్రవింశఁజేయునదిగ
నుండును. పగటియందు విశేష స్రావముతోఁ గూడియుండును.

—ॐ కళజనాడీలక్షణము. ॐ—

ఘనపిచ్చిలసంస్రావా కంఠూలా కఠినా కఘాత్.

30

నిశి చాభ్యధికక్లేదా-

కళమువలన జనించిన నాడీవ్రిణము గట్టిగను జిగటగనుండు స్రావముతోఁగూడి నదిగను దురద్రగలదిగను కఠినముగ నుండును. రాత్రులయం దధికస్రావముతోఁ గూడి యుండును.

—ॐ సన్నిపాతజనాడీలక్షణము. ॐ—

సర్వైశ్చ సుర్వాకృతం త్యజేత్,

సన్నిపాతమువలన జనించిన నాడీవ్రిణమునకు వాతజాదినాడీవ్రిణములకు చెప్పి యుండు లక్షణములన్నియు కలిగియుండును.

—ॐ శల్యజనాడీలక్షణము. ॐ—

అంతస్థితం శల్యమనాహృతం తు

కరోతి నాడీం వహతే చ సాన్య,

ఫేనానువిద్ధం తనుమల్పముష్ణం

సాస్త్రం చ పూయం సరుజం చ నిత్యమ్.

31

శరీరములోపల ప్రవేశించియుండు శల్యమును బైటికితీయకుండిన నది నాడీవ్రిణమును కలుగఁజేయును. ఇది శల్యజనాడియనబడు. దీనియందు నురుగుతోఁ గూడినది గను, తేటగను, కొంచెముగను, వేడిగను, రక్తముతోఁగూడినదిగను దుర్గంధయుక్తముగ నుండు చీము నొప్పితో నెల్లపుడు స్రవించుచుండును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ఇరువది తొమ్మిదవయథ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

త్రింశాధ్యాయము.

గ్రంథ్యర్బుద స్థిపదాపచీనాడీ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము తత్ప్రతి
షేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

గ్రంథ్యర్బుదస్థిపదాపచీనాడీ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతో గ్రంథ్యర్బుదస్థిపదాపచీనాడీప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతి హా స్సాహచరాత్రేయాదయో మహర్షయః.

గ్రంథ్యర్బుద స్థిపదాపచీనాడీవిజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము వానిచికిత్స
లను తెలియపఱచునట్టి గ్రంథ్యర్బుద స్థిపదాపచీనాడీప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును
వివరించెదము.

—ॐ గ్రంథిచికిత్స. ॐ—

గ్రంథిష్వామేషు కర్తవ్యా యథాస్వం శోభవత్రియా,

గ్రంథుపక్వములుగాక యుండునపుడు ఆయాదోషానుగుణముగ శోభరోగము
లకు జెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ గ్రంథిరోగమునకు స్నేహశేషములు. ॐ—

బృహతీచిత్రకవ్యాఘ్రికాణాసిద్ధేన సర్పిషా.

స్నేహయే చ్ఛుద్ధికామం చ తీక్ష్ణైశ్శుద్ధస్య లేపనమ్,

గ్రంథిరోగము గలవానికి ములక, చిత్రమూలము, వాగ్రుండు, పిప్పళ్లు వీనితో
షడ్వము చేయబడిన ఘృతముచే స్నేహకర్మను పిదప వసునవిరేచనకర్మలను ఒనర్చి శుద్ధ
మైన కరీరముగలవానికి తీక్ష్ణద్రవ్యములచే లేపనము చేయవలయును.

—ॐ గ్రంథులకు స్వేదకర్మ. ॐ—

సంస్వేద్య బహుశో గ్రంథిం విమృద్నీయాత్పునః పునః.

అ

గ్రంథులకు పలుమారు స్వేదకర్మను చక్కఁగచేయించి చేతిబొటనవేలు మొద
లగువానిచే చక్కఁగ పిసకవలయును.

—ॐ వాతజాదిగ్రంథిచికిత్స. ॐ—

ఏష వాతే విశేషేణ క్రమః పితృస్రజే పునః,

జలౌకసో హిమం సర్వం కఫజే వాతికో విధిః.

3

పైచెప్పినచికిత్సలను వాతజగ్రంథియందు విశేషముగ చేయవలయును. పిత్తరక్త జగ్రంథులయందు జలగలచే రక్తమౌక్షణముచేయించి చల్లగనుండు పట్టు మొదలగువానిని వేయవలయును. శ్లేష్మజగ్రంథికి వాతజగ్రంథి చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ వాతజాదిగ్రంథులకు దాహకర్మ. ॐ—

తథాశ్వసకృం ఛితైవనం స్థితే రక్తేఽగ్నినా దహేత్,

సాధ్వశేషం స శేషో హి పునరాప్యాయ తే ధ్రువమ్.

౪

పైచెప్పినప్రకారము చికిత్సలను జేసియు గ్రంథి పక్వముకాకుండినచో దానిని శస్త్రముచే చక్కగ ఛేదించి రక్తము స్రవించడము నిలిచినపిదప దానిని నిశ్చేషముగ చక్కగ కాల్పవలయును. ఆగ్రంథి కొంచెము శేషించియుండిన నది మరల వృద్ధి జేయదు.

—ॐ మాంసవ్రణగ్రంథిచికిత్స. ॐ—

మాంసవ్రణోద్భవా గ్రంథీ పాటయేదేవమేవ చ,

పైచెప్పిన ప్రకారము మాంసగ్రంథిని వ్రణగ్రంథిని ఛేదించి చికిత్సచేయవలయును.

—ॐ మేదోభవగ్రంథిచికిత్స. ॐ—

కార్యం మేదోభవేఽప్యేత త్రప్తైః ఫాలాదిభిశ్చ తమ్.

౫

ప్రమృద్యా త్రిదిగ్ధేన ఛన్నం ద్విగుణవాససా,

శస్త్రేణ పాటయిత్వా వా దహేన్నేదసి సూధృతే.

౬

మేదస్సులన జనించిన గ్రంథికిని పైచికిత్సలనే చేయవలయును. మఱియు వా గ్రంథికి సువృష్ణలక్కము పూయఁబడిన వస్త్రమునుబాటి యాగ్రంథిని నిప్పులో కాలిబడిన కుండపెంకులు మొదలగువానిచే దహింపవలయును. లేక శస్త్రముచే ఛేదించి లోననుండు మేదస్సును నిశ్చేషముగ బైటికితీసివేసి నిప్పుచే కాల్పవలయును.

—ॐ సిరాగ్రంథిచికిత్స. ॐ—

సిరాగ్రంథౌ నవే పేయం తైలం సాహచరం తథా,

ఉపనాహోఽనిలహరైర్వస్త్రైర్గు సిరావృధః.

7

పిరాగ్రంథి కొత్తగనుండునపుడు సాహచర (అనగా గోవిందు) తైలమును పానము చేయించవలయును. మఱియు వాతహరద్రవ్యములచే నుపనాహస్వేదము నుత్తికర్మ సిగ్గాజే. వివిధ చేయించవలయును.

అర్బుదచికిత్స. ౧౭

అర్బుదే గ్రంథివత్కుర్యాద్యథా స్వం సుతరాం హితమ్,
అర్బుదరోగము కలవానికి గ్రంథిరోగమునకు చెప్పియుండునట్లుల చికిత్సలను చక్కగ చేయవలయును.

శ్లిషదరోగచికిత్స. ౧౮

శ్లిషదేఽనిలజే విధ్యేత్ప్రసక్త స్విన్నోపనాహితే. ౮
సిరామంఘరి గుల్ఫస్య ద్వ్యంగుళే పాయయేచ్ఛ తమ్,
మానమేరండజం తైలం గోమూత్రేణ సమన్వితమ్. ౯
జీర్ణే జీర్ణాన్న మశ్నీయాచ్ఛుంఠీశృతపయోఽన్వితమ్,
త్రైశృతం వా పిబేదేవమశాంతావగ్నినా దహేత్. ౧౦
గుల్ఫస్యాధస్సిరా మోక్షః.

వాతమువలన జనించిన శ్లిషదరోగమునకు స్నేహస్వేదకర్మలను చేయించి పిదప నుపనాహస్వేదమునొనర్చి చీలమండకు రెండంగుళములకు వ్రేసిరను వేధించి ఆముదము లో గోమూత్రమును కలిపి యారోగికి నొకమాసమునఱకు పానము చేయించవలయును. అది జీర్ణమైనపిదప పాతసంబాధియ్యపు అన్నమును శుంకీచేర్చి కాచబడిన యావుపాల లోడ భుజింపఁజేయవలయును. లేక త్రిశృతైలము ను పానముచేయించవలయును. ఇట్లుల చేసియు శ్లిషదరోగము శమింపకయుండిన నిప్పుచే కాల్చి చీలమండకు క్రిందనుండు సిరను వేధించవలయును.

పిత్తజ్వలిపదచికిత్స. ౧౯

పైత్రే సర్వం చ పిత్తజత్,
పిత్తమువలనజనించిన శ్లిషదరోగమునకు పిత్తహరచికిత్సలన్నిటిని చేయవలయును.

కఫజ్వలిపదచికిత్స. ౨౦

సిరామంగుష్ఠకే విధ్యా కఫజే శీలయేద్యవాన్. ౧౧
సక్షౌద్రాణి కషాయాణి వర్ధమానా స్తథాభయాః,
లిపేత్సర్వపవార్తాకీమూలార్భ్యం ధాన్యయాభవా. ౧౨

కఫమువలన బుట్టిన శ్లేష్మద్రోగమునకు కాలిబొటనవ్రేలి నుండలి నిరనువేధించి యవాన్మమును భుజింపజేయవలయును. మఱియు ఎగుగునుండు ద్రవ్యములను తేనె తోడ భుజింపజేయవలయును. దినమున కొకటివంతున వృద్ధి నొందింపజేసిన కరక్కాయమును భుజింపవలయును. ఆవాలినెట్లు వేళ్లనుగాని ములకవేళ్లనుగాని రేగటిదూలగోవిల వేళ్లనుగాని సొంటినిగాని నూరి లేపనము చేయవలయును.

— ఆపచీరోగచికిత్స. ౭౭ —

ఊర్ధ్వాధశ్శోధనం వేయ మపచ్యం సాధితం ఘృతమ్,

దంతీద్రవంతీత్రివృతాజాలినీ * దేవదాళిభిః.

౧౩

శీలయేత్కఫమేదోఘ్నం ధూమగంధూషనావనమ్,

నిరయావహారేద్రక్తం పిబేన్నాశ్లేణ తార్క్ష్యజమ్.

౧౪

ఆపచీరోగమునందు దంతి, ఎలుకచివియాకు, తెగడ, చదుబీర, దావరడంగి వీనిచేర్చి కాచబడిన ఘృతముచే వమనవిరేచనములను చేయించి కఫమేదోహరములైన ధూమపానమును గంధూషమును నవ్యమును చేయించవలయును. నిరనువేధించి రక్తమూక్షిణమును చేయించవలయును. రసాంజరమును గోమూత్రములో కలిపి పానము చేయించవలయును.

— ఆపక్వగ్రంథిచికిత్స. ౭౮ —

గ్రంథీ నపక్వా నాలింపే న్నాకులీపటునాగరైః,

స్వీన్నాల్ లవణపోటల్యా కఠినాననుమర్దయేత్.

౧౫

పక్వముకాకుండు గ్రంథులకు సర్పాక్షి నైంధవలవణము సొంటి వీనిని నూరి లేపనము చేయవలయును. కఠినముగ నుండుగ్రంథులకు నైంధవలవణమును గుడ్డచింపిలో మాటగట్టి దానిచే స్వేదకర్మను చేయించి చేతిబొటనవ్రేలు మొదలగువానిచే పిసక వలయును.

— ఆ గ్రంథులకు శమ్యాదిలేపనము. ౭౯ —

శమీమూలకశిగ్రాణాం బీజై స్సయవనర్షపైః,

లేపః పిష్టోఽమృతక్రేణ గ్రంథిగండవిలాపనః.

౧౬

జమ్మివిత్తులు, ముల్లంగివిత్తులు, మునగవిత్తులు, యవలు, ఆవాలు వీనిని సమ భాగములుగ గ్రహించి పుల్లని అవుమజ్జితోనూరి లేపనముచేసిన గ్రంథులను గడ్డలను కరగును.

—ॐ పాకోన్ముఖగ్రంథిచికిత్స. ॐ—

పాకోన్ముఖాః స్రుతాస్రస్య పితృశ్లేష్మహరైర్లయేత్,

అపక్వానేవ చోద్ధృత్యక్షారాగ్నిభ్యాముపాచరేత్.

౧౭

పాకమును జెంగుమండు గ్రంథులయందు రక్తమోక్షణము చేయించి పితృశ్లేష్మహరస్రస్యములచే చికిత్సచేయవలయును. పక్వముకామండు గ్రంథులను చక్కఁగఛేదించి క్షారాగ్నికర్మలచే చికిత్సచేయవలెను.

—ॐ గండమాలలకు కాకాదన్యాదితైలము. ॐ—

కాకాదనీలాంగలికానహికోత్తుండికీఫలైః,

జీమూతబీజకర్కోటీవిశాలాకృతవేధనైః.

౧౮

పాతాన్వితైః పలార్ధాంతైర్విషకర్షయ్యైః పచేత్,

స్రఫం కరంజతైలస్య నిర్గుండిస్వరసాథకే.

౧౯

అనేన మాలా గండానాం చిరజా పూయవాహినీ,

సిద్ధ్యత్యసాధ్యకల్పాపి పానాభ్యంజననావనైః. *

౨౦

నల్లపువ్వి, చన్నచల్లగడ్డ, బండిగురిగింజలు, నేపాళపువ్వులు, ములుదోస, డావర డంగివిత్తులు, పెద్దపాకర, చేగుబీర, చిరుబొద్ది ఇవి దినుసును అరవలము వీని నొక టిగచేర్చి కల్పముచేసి కానుగనూనె ఒకప్రస్థములోకలిపి అందులో నావిలి యాకురసము ఒకఆఢకముఁబోసి తైలపాకవిధిగపాకముజేసి పానాభ్యంజననస్యములయందు ప్రయోగించిన చిరకాలముగ జనించియుండునదియు చీమును స్రవింపఁజేయునదియు అసాధ్యముగ నుండునదియు నగుగండమాలలు నిస్సంశయముగ నివర్తించును.

—ॐ అపచీరోగమునకు లాంగల్యాదితైలము. ॐ—

తైలం లాంగలికీకందకల్కపాదే చతుర్గుణే,

నిర్గుండిస్వరసే పక్వం నస్యాదైస్వరపచీప్రణత్.

౨౧

* శ్లో. ఊణ్ణాని నింబపత్రాణి క్షీన్తైర్భల్లాతకై స్సహ,

శరావసంపుటే దధ్యా సార్థం సిద్ధార్థకై స్సమైః.

ఏతచ్ఛాగాంబునా పిష్టం గండమాలాప్రలేపనమ్,

వేపాకును నూరి అందులో తెల్లవాలు, ఉడికించినజీడిగింజలు వీనిని సుమభాగములుగచేర్చి శరావసంపుటములోనునిచి చక్కఁగకాల్చి గొట్టెమూత్రములోకలిపి గండమాలలకు లేపనము చేయవలయునని కొన్నిప్రతులయందు దధిపాతము గన్నట్లుచున్నది.

చన్నచర్లగడ్డ కల్కము ఒకభాగము వావిలియాకురసము నాల్గుభాగములు నువ్వు, అనూన ఒకభాగము ఇటుల నొకటిగచ్చే తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి నస్యదులయం దుపయోగించిన అపచీరోగము హరించును.

— ౧౦౭ గండమాలకు చందనాదితైలము ౧౦౭ —

భద్రశ్రీదారుమరుచద్విహారి ద్రాత్రివృద్ధనైః,

మనశ్శిలాలనభదవిశాలాకరవీరకైః.

౧౨

గోమూత్రపిప్లైః పల్నికై ర్విషస్యార్ధపలేన చ,

బ్రాహ్మీరసార్కజక్షీరగోశకృద్రస సంయుతమ్.

౧౩

ప్రథం న్వపతైలస్య సిద్ధమాశు న్యపోహతి,

పానాద్యైశ్శీలతం కువ్థం దుష్టనాడీప్రణాపచీః.

౧౪

చందనము, దేవదారు, మిరియాలు, పసుపు, మూలిపసుపు, తెగడ, తుంగమస్తలు, మణిశిల, హరిదళము, వట్టికేరు, పెద్దపాపర, గన్నేరు వీనిని దినును కొకపలము చొప్పున గ్రహించి గోమూత్రముతోనూరి ఆవలనూనె ఒక ప్రథమలోకలిపి న్నస్యతియాకురసము, జిల్లేడుపాలు, అభుషేడరసము వీనినీచేర్చి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి పాననస్య అభ్యంగములయం దుపయోగించిన కుష్టువు దుష్టనాడీప్రణములు అపచీ హరించును.

— ౧౦౮ అపచీరోగమునకు వచాదితైలము. ౧౦౮ —

వచాహరీతకీలాక్షాకటురోహిణీచందనైః,

తైలం ప్రసాధితం వీతం సమూలముపచీం జయేత్.

౧౫

నన, కరక్కాయలు, లక్క, కటుకరోహిణి, చందనము వీనిని సమభాగములు గ్రహించి కల్కముచేసి నువ్వులనూనెలో కలిపి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి పానన చేయించిన అపచీరోగము నిశ్చేషముగ హరించును.

— ౧౦౯ అపచీరోగమునకు శరపుంఖామూలలేపము. ౧౦౯ —

శరపుంఖోద్భవం మూలం పిష్టం తండులవారిణా,

నస్యైల్లేపాచ్చ దుష్టారురపచీవిషజంతుజత్,

౧౬

ములువెంపలివేళ్ళను విష్యాపుకడుగుతోనూరి నస్యలేపనములయం దుపయోగించిన దుష్టాదులు అపచీ విచీపద్రవములు హరించును.

—ॐ అపచీరోగమునకు పీలుపర్ణ్యాదిశేషము. ॐ—

మూలై రుత్తమః * కారణ్యాః పీలుపర్ణ్యాస్సహాచరాత్,
సరోధ్రాభయయప్త్యావృతాహవ్యద్విషదారుభిః.

—2

తైలం క్షీరసమం సిద్ధం నస్త్యేభ్యం గే చ పూజితమ్,
దుష్టుపువేళ్ళు, చాగవేళ్ళు, లేక తియ్యవొంపవేళ్ళు, ములుగోరింటవేళ్ళు, లాద్దు
గు, పెట్టివేరు, అతిమధురము, సవాస, చిత్రమాలము, దోదారు వీనిని సమభాగములుగ
గ్రహించి నూరి నువ్వులనూ నెలలో కలిపి నూ నెకు సములుగ నావుపాలుపోసి తైలపాక
విధిగ పక్వముచేసి నస్యార్యంగములయందు దుపయోగించిన హితము కలుగును.

—ॐ గండమాలాపచీరశేషము. ॐ—

గోఽవ్యజాశ్వేఖురాదగ్ధాః కటుతై లేన లేపనమ్.

—3

వింగుదేన తు కృష్ణాహిర్యాయసో వా స్వయం మృతః,

ఆవు, మేక, గొట్టి, గుఱ్ఱము వీనిగిట్టలను కాల్చి అవనూ నెలలో కలిపి గండమా
లాపచీరోగములకు లేపనము చేసినను, లేక స్వయముగ మృతిబొందిన కృష్ణస్పమును
గాని కాకినిగాని నిష్కలలోకాల్చి గారెవిత్తులనూ నెలలో కలిపి లేపనము చేసినను గండ
మాలలు హరించును.

—ॐ అపచీగండమాలలకు అగ్నికర్మ. ॐ—

ఇత్యశాంతౌ గదస్యాస్య పార్శ్వజంఘానమాశ్రితమ్.

—4

బస్తేరూర్ధ్వమధస్తాద్వా మేదో హృత్వాఽగ్నినా దహేత్,

ఇలుల చికిత్సచేసెయు గండమాలాపచీరోగములు శమింపకయుండినచో ఆరోగ
ము కలిగియుండు పార్శ్వమునకంటె వేరుపార్శ్వమున పిక్కలలోనుండు మేదస్సును
గాని పొత్తికడుపుకు వైభాగమునందైనను, క్రిందిభాగమునందైననుండు మేదస్సును
గాని బైటికిదీసి యాథలమును నిష్పచే కాల్చవలయును.

7 —ॐ గ్రంథిరోగమున శస్త్రచికిత్స. ॐ—

స్థితస్యార్ధ్వం పదం భిత్వా తన్నానేన చ పాస్తితః.

—5

తతః ఊర్ధ్వం హరేద్గ్రంథీనిత్యాహ భగవాన్నిమిః,

నిలువబడియుండు మనుజునియొక్క పాదములను వైభాగమునందు ఛేదించి దా
నిని సమముగ నుదికాళ్లయందు ఛేదించి గ్రంథులను వెలిపజవలయు నని నిమి చెప్పి
యున్నాడు.

— గ్రంథిరోగమున సుశ్రుతమతశస్త్రచికిత్స. ౨—

పార్శ్విం ప్రతివ్యాదశచాంగులాని

ముక్త్యేంద్రవస్తిం చ గదాన్యపార్శ్వే,

విదార్య మతస్యిండనిభాని మధ్యా

జ్వాలాని కర్షేదితి సుశ్రుతోక్తిః.

30

ఏకార్చ్యమున రోగము కలిగియున్నదో తదితరపార్శ్వమున గుడికాళ్లకుపైనింద్ర వస్తియను మర్మమునువదలి పండ్రెండు అంగుళముల ప్రమాణము చేదించి దాని మధ్య భాగమునుండి మతస్యిండనముగనుండు జాలములను బైటికితీయవలయును. ఇట్లు సుశ్రుతాచార్యుడు చెప్పియున్నాడు.

— గ్రంథిరోగమున మతాంతరశస్త్రచికిత్స. ౨—

ఆగుల్ఫకర్ణా త్పుమితస్య జంతో స్తస్యష్టభాగం ఖండకాద్విభజ్య,

ఘ్రీణార్జవేదస్సురరాజనస్తే ధ్విత్వా త్తమాత్రం త్వపరే వదంతి.

చెవులు మొదలుకొని చీలమండవఱకు కొలిచి ఎనిమిదిభాగములుగ విభజించి ముక్కుకు గమముగ దవుడలో నింద్రవస్తియను మర్మముననుక్రింద తానికాయంత ప్రమాణము చేదించి వైజాలములను వెలికిందీయవలె నని కొంద రాచార్యులు వచింపుచున్నారు.

— వాతజనాడీచికిత్స. ౨—

ఉపనాహస్యనిలాన్నాడీం పాటితాం సాధు లేపయేత్,

ప్రత్యక్షుష్పీఫలయుతైస్సైలైః పిష్టైస్ససైంధవైః.

33

దుష్టవాతమువలన జనించిన నాడీవ్రణమును (అనగా లోనికేగు వ్రణమును) చేదించి ఉత్తరేణువిత్తులను సైంధవలవణమును నువ్వులను నెతో నూరి లేపనము చేయవలయును.

— పిత్తజనాడీచికిత్స. ౨—

సైత్తీం తు తిలమంజిష్ఠానాగదంతీ *శిలాహ్వయైః,

పిత్తమువలన జనించిన నాడీవ్రణమును చేదించి నువ్వులు, మంజిష్ఠ, నాగదంతి, శిలాజతు వీనిని నూరి లేపనముచేయవలయును.

— కఫజనాడీచికిత్స. ౨—

శైష్ణికిం తిలసారాష్ట్రీనికుంభారిష్టసైంధవైః.

34

శ్లేష్మమువలన జనించిన నాడీవ్రణమును ఛేదించి యందు సువృల్లు, కుందురుష్కుము, లేక తువరిమున్ను, నల్లతెగడ, వేము, సైంధవలవణము వీనిని నూరి లేపనము చేయవలయును.

— ౨౭ శల్యజనాడీచికిత్స. ౨౭ —

శల్యజాం తిలమధ్వాజ్యైర్లవయే చ్చిన్నశోధితామ్,

శల్యమువలన జనించిన నాడీవ్రణమును శస్త్రముచే ఛేదించి చక్కఁగకడిగి నువ్వులు, తేనె, ఆవు నెయ్యి వీని నొకటిగచేర్చి లేపనము చేయవలయును.

— ౨౮ శస్త్రకర్మానుసర్తాడీచికిత్స. ౨౮ —

అశస్త్రకృత్యామేషిణ్యా భిత్వాంతే సమ్యగేషితామ్.

3౫

తూరపీతేన సూత్రేణ బహుశో దారయేద్గతిమ్,

శస్త్రముచే ఛేదించతగని నాడీయందు ఏషిణియను యంత్రముచే నావ్రిణము ఏమార్గమున వ్యాపించియున్నది గమనించి చూచి తూరములో తడవఁబడిన సూత్రమును లోపలప్రవేశింపఁజేసి దానిని చీల్చవలయును.

— ౨౯ నాడీవ్రిణమునందు వర్తి. ౨౯ —

వ్రణేషు దుష్టసూక్ష్మాస్యగంభీరాదిషు సాధనమ్.

3౬

యా వర్త్యో యాని తైలాని తన్నాడీష్వశస్యతే,

దుష్టములుగ సూక్ష్మద్వారముగలవిగ మిక్కిలి లోతున వ్యాపించినవిగనుండు వ్రిణములకు చికిత్సగా చెప్పఁబడియుండు వర్తులు తైలములు వీనిని నాడీవ్రణములయందుపయోగించవలయును.

౩. — ౩౦ నాడీవ్రణహరలేపము. ౩౦ —

పిష్టం చంచుఫలం లేపాన్నాడీవ్రణహరం పరమ్.

3౭

ఆముదపువిత్తులను చక్కఁగనూరి లేపనముచేసిన నాడీవ్రణము హరించును.

— ౩౧ నాడీవ్రణహరవర్తి. ౩౧ —

ఘోంటాఫలత్వగ్గవణం సలాక్షం

బూకస్య పత్రం పనితాపయశ్చ,

స్నుగర్కదుగ్ధాన్యిత ఏష కల్కో

వర్తికృతో హంత్యుచిరేణ నాడీమ్.

3౪

పోకపండు, అవంగపట్ట, సైంధవలవణము, అక్క, ఆముదపాకు వీనినొకటిగచ్చే చక్కఁగనూరి అందు, చనుబాలు, జముడుపాలు, జిల్లేడుపాలు వీనినిచ్చేర్చి చక్కఁగ కల్కముచేసి దానిచే వర్తికేసి నాడివ్విణములోపల ప్రవేశింపజేసిన శిఘ్రిముగ నాడి వ్విణము హరించును.

— నాడివ్విణహరకల్కాదులు. —

సాముద్రసావర్చలసింధుజన్మనుపక్వఘోటాఫలవేశ్మధూమః,
ఆమ్రాతగాయత్రిచపల్లవాశ్చ కటంకపేర్వాచథ చేతకీచ. ౩౯
కల్కే ౭భ్యంగే చూర్ణే వర్త్యం చైతేషు సేవ్యమానేషు,
అగ్నిరివ నశ్యతి గత్తిశ్చపలా చపలేషు భూతి రివ. ౪౦

సాముద్రలవణము, సావర్చలవణము, సైంధవలవణము, చక్కఁగ పండినపోకపండు, కరిమాపము, అంబాశఫుచిగుళ్లు, చండ్రచిగుళ్లు, మ్రానిపసుపు, పసుపు, కరక్కాయలు వీనిని కల్కమునందును ఆభ్యంగమునందును చూర్ణమునందును వర్తియందునుచ్చేర్చి ఘటమాటు నుపయోగించుమండిన చపలస్వభావముగలవారికి సంపత్తు శిఘ్రిముగ నశించు భంగి" నాడివ్విణ మతిశిఘ్రిముగ నశించును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
ముప్పదియవయథ్యాము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ఏకత్రింశాధ్యాయము.

అని. గ్రంథ్యర్బదశ్శీపదాచీనాడీ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము త్సద్ర
రోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

త్సద్రరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథా౭తః త్సద్రరోగవిజ్ఞానం వ్యాఖ్యాన్యమః,

ఇతిహా స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

గ్రంథ్యర్బదశ్శీపదాచీనాడీ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము త్సద్ర
రోగముల లక్షణభేదములను తెలియపఱచునట్టి త్సద్రరోగవిజ్ఞానమును నీయధ్యాయము
ను వివరించెదము.

ఇచ్చట నీవిషయము నెఱుంగునది:—రోగములు మహారోగములనియు, త్సద్ర
రోగములనియు రెండుతెఱుంగులు. అందు మిక్కిలి బలిష్ఠములైన కారణములచే ననేక
భేదములుకల్గి ప్రబలములైన చికిత్సలను పూనికతో చేయువలసిన వ్యాధులు మహారోగ
ములు. స్వల్పములగు కారణములచే స్వల్పభేదములును స్వల్పలక్షణములునుకల్గి స్వల్పచికి
త్సలచే సులభముగ సాధింపందగినవి త్సద్రరోగములు. అట్టిత్సద్రరోగములలక్షణములు
ఈయధ్యాయమున చెప్పబడు. అయ్యది ముప్పదియారని వాగ్భటాచార్యునిచే నీయధ్యాయాంతమున
చెప్పబడినది. కొంద రాచార్యు లింతకన్న నెక్కువగ జెప్పియున్నారు. మఱియు
నీ ప్రకరణముననే అగ్నిరోహిణి మున్నగు కొన్ని ప్రాణాంతకములగు రోగములును
చెప్పబడును. అయినను ప్రాయికముగ త్సద్రరోగములు చెప్పబడుననిభావము.

—॥ అజగల్గికారోగలక్షణము. ॥—

స్నిగ్ధా సవర్ణా గ్రథితా నీరుజా ముద్గసన్నితా,

పిటకా కఫవాతాభ్యాం బాలానా మజగల్గికా.

౧

బాలురకు దుష్టకఫవాతములవలన స్నిగ్ధముగను శరీరముతో సమానవర్ణముగలదిగను
సొప్పలేనిదిగను పెరుగింజలంతప్రమాణము గలదిగనుండు పిటకలు జనించును. ఇది అజ
గల్గికయని చెప్పబడును.

—ॐ యనప్రఖ్యాతక్షణము. ౧౭—

యనప్రఖ్యాత యనప్రఖ్యాతాభ్యాం మాంసాశ్రితా ఘనా,
దుష్టకఫవాతములవలన యుగింజతో తుల్యమైనయాకారముగలవిగను కఠినము
లుగనుండు పిటకలు మాంసము నాశ్రయించి జనించును. ఇది యనప్రఖ్యాతమని చెప్పఁ
బడును.

—ॐ కచ్చపీలక్షణము. ౧౮—

అవక్రాశ్చాలజీచృత్తా స్తోకపూయా ఘనోన్నతాః. ౨
గ్రంథయః పంచ వా షడ్వా కచ్చపీకచ్చసోన్నతా,
చంకరలేనివిగను అలజినలె గుండ్రముగను కొంచెము చీముతోఁగూడినవిగను
కఠినముగను షాడవుగనుండు ఐదారు గ్రంథులు జనించును. ఇది కచ్చపీయని చెప్పఁ
బడును. ఇచ్చాది పీపునందు తాబేలువలె షాడవుగనుండును.

—ॐ పనసికాలక్షణము. ౧౯—

కర్ణస్పృర్ధ్వం సమంతాద్వా పిటికాకఠినోగ్రరుక్. ౩
శాలూకాఖా పనసికా-
చెవికిపైభాగమున గాని నలుప్రక్కలయందుగాని కఠినముగను అధికమైననొప్పి
తోఁగూడినదిగను తామరదుంపవలె నుండు పిటక జనించును. ఇది పనసికయనిచెప్పఁ
బడును.

—ॐ పాషాణగర్దభలక్షణము. ౨౦—

శోభస్త్యల్పరుజఃస్థిరః,
హనుసంధిసముద్భూత స్తాభ్యాం పాషాణగర్దభః. ౪
దుష్టకఫవాతములవలన చెక్కిల్లసంధులయందు కొంచెము నొప్పితోఁగూడి కఠి
నముగనుండు వాపుజనించును. ఇది పాషాణగర్దభమని చెప్పబడును.

—ॐ ముఖదూషికాలక్షణము. ౨౧—

శాల్మలీకంటకాకారాః పిటికా స్పరుజో ఘనాః,
మేదోగగ్భా ముఖే యూనాం తాభ్యాం చ ముఖదూషికాః. ౫
వయస్సుగల మనుజులయొక్క, ముఖమున దుష్టకఫవాతములవలన బూరుగ ముం
డ్లనంటి యాకారము గలవిగను నొప్పితోఁగూడినవిగను కఠినముగను మేదస్సు గలవిగ
నుండు పిటకలుజనించును. ఇది ముఖదూషికయనబడును.

—ॐ పద్మకంటకలక్షణము. ॐ—

తే పద్మకంటకా జ్ఞేయా యైః పద్మమివ కంటకైః,

చీయతే నీరుజై శ్వేతైశ్చరీరం కఫవాతజైః.

౩

దుష్టకఫాతములవలన తెల్లగను నొప్పిలేనివిగనుండు పిటకలు జనించి తామర కూడును ముండ్లుకప్పుకొనియుండునటుల శరీరమంతయు కప్పుకొనును. ఇది పద్మకంటకమని చెప్పబడును.

—ॐ వివృతాలక్షణము. ॐ—

పిత్రేన పిటకా వృత్తా పక్షోదుంబరసన్నిభా,

మహాదాహజ్వరకరీ వివృతా వివృతాననా.

౪

గుట్టపిత్తముచే శరీరమున గుండ్రముగనుపండిన మేడిపండువలె నుండునదిగను స్వాంగములయందు తాపజ్వరములను కలుగఁజేయునదిగను ముఖము తెఱవఁబడినదిగనుండు పిటకజనించును. దీనికి వివృతా యనిపేరుకలదు.

—ॐ మనుారికాపిటకాలక్షణము. ॐ—

గాత్రేష్వంతశ్చ వక్త్రస్య దాహజ్వరరుజాన్వితాః,

మనుారమాత్రాస్తద్వర్ణాస్తత్సంజ్ఞాః పిటకాఘనాః.

౫

పిత్తప్రకోపమువలన సర్వాంగతాపము జ్వరము నొప్పి వీనితోఁ గూడినదిగను చిటుసెగలంతప్రమాణము గలదిగను గట్టిగనుండు పిటకలు సర్వశరీరమునందును నోటి లోపలను జనించును. దీనికి మనుారికా యనిపేరు.

—ॐ విస్ఫోటాలక్షణము. ॐ—

తతః కష్టతరా స్ఫోటా విస్ఫోటాఖ్యా మహారుజాః,

పిత్తప్రకోపమువలన నధికోపద్రవములతోఁగూడియుండు పిటకలు జనించును.

ఇది వైసనుారికాపిటకలకంటె మిక్కిలి దారుణముగనుండును. దీనికివిస్ఫోటమనిపేరు.

—ॐ విధాలక్షణము. ॐ—

యాపద్మకర్ణికాకారా పిటకా పిటకాచితా.

౬

సా విధా వాతపితృభ్యాం.

వాతపిత్తప్రకోపమువలన తామరదుద్దవంటి యాకారముగల పిటకజనించి దానికి నలుప్రక్కల చిన్నవిగనుండు ననేకపిటకలుజనించును. ఇది విధాయని చెప్పబడును.

—ॐ గర్దభీలక్షణము. ॐ—

తాభ్యామేవ చ గర్దభీ,

మండలా విపులోత్పన్నా సరాగపిటకాచితా.

౧౦

వాతసి త్తములవలన గుండ్రముగను విశాలముగను నడుచు మిట్టగను యొజ్జగనుండు పిటకలతోఁ గూడినదిగనుండు పిటకజనించును. ఇది గర్దభి యని చెప్పబడును.

—౧౧ కక్ష్యలక్షణము. ౧౧—

కక్షేతి కక్షాసన్నేషు ప్రాయో దేశేషు సానిలాత్,

వాతమువలన చంకలకు సమీపమునందు వైగర్దభి యను పిటక జనించును. ఇది కక్ష యని చెప్పబడును.

పిత్రా ద్భవంతి పిటకాస్సుక్ష్మా లాజోపమా ఘనాః.

౧౧

పిత్తముచే చంకలకు సమీపప్రదేశమున వరిపేలాలవంటి యాకారముగలవిగను చిన్నవిగను గట్టిగనుండుపిటకలా జనించును. దీనినిగూడ కక్షయనియే చెప్పెదరు.

—౧౨ గంధనామరాజికాలక్షణము. ౧౨—

తాదృశీ మహతీత్వేకా గంధనామేతి కీర్తితా,

ఘర్మస్వేదపరీతేఽంగే పిటకాస్సురుజోఘనాః.

౧౨

రాజికా వర్ణసంస్థానప్రమాణా రాజికాహ్వయాః,

పిత్తముచే వరిపేలాలవలె పెద్దదిగనుండు నొకపిటకజనించును. దీనికి గంధనామ యని పేరుకలదు. మఱియు చెరుటతోఁగూడియుండు శరీరమునందు నొప్పితోఁగూడినదిగను గట్టిగను నల్లవాలవంటివర్ణము ఆకారము ప్రమాణము గలదిగనుండు పిటకలు జనించును. వీనికి రాజికాయనిపేరు. వీనిని చెరుటకాయలని లోకమున జెప్పెదరు.

—౧౩ జాలగర్దభరంగలక్షణము. ౧౩—

ద్వోషైః పిత్రోబ్బునైర్మందైర్విసర్పతి విసర్పనత్.

౧౩

శోఫోఽపాకస్తనుస్తామ్రో జ్వరకృజ్జాలగర్దభః,

పిత్తముధికముగ వాతశ్లేష్మములు స్వల్పముగనుండు త్రిదోషములచే వాపుజనించి విసర్పమునుబోలె శరీరమునం దంతటవ్యాపించుచు పాకమును జ్వరము యొరుపువర్ణముతోఁగూడినదై జ్వరమును కలుగజేయుచుండును. ఇది జాలగర్దభ మనబడును.

—౧౪ అగ్నిరోహిణీలక్షణము. ౧౪—

మలైః పిత్రోబ్బునైః స్ఫోటా జ్వరిణో మాంసదారణాః.

౧౪

కక్షా భాగేషు జాయంతే యేఽగ్నాభాస్సాగ్నిరోహిణీ,

పంచాహస్తప్తరాత్రా ద్వా పక్షాద్వా హంతి జీవితమ్.

౧౫

పితృధికృత్యముతో గూడియుండు వాతాది త్రిదోషములచే మనుజునికి విశేషజ్వరము కలిగి నిష్పవోతుల్యముగను మాంసమును చీల్చినవిగనుండు పెద్దపిటకలు చంకలయందు జనించును. ఇది అగ్నిరోహిణి యని చెప్పబడును. ఈరోగముకల్గిన నైదుదినములకైనను, ఏడుదినములకైనను, పదునైదుదినములకైనను రోగినిచంపును.

— ఇరివేల్లికాలక్షణము. ౧౬ —

త్రిలింగా పిటకావృత్తా జత్సూర్ధమిరివేల్లికా,

సన్నిపాతమునలన త్రిదోషలక్షణములు గలదిగను సుంద్రముగనుండుపిటక మెవ కొంతులకు వైభాగమునందు జనించును. దీనికి ఇరివేల్లిక యనిపేరు.

— విదారీలక్షణము. ౧౭ —

విదారీ కందకఠినా విగారికక్షవంక్షజే.

౧౬

దుష్టమైన త్రిదోషములచే చంకలయందును గజ్జలయందును శేలగుమ్మడు గడ్డ వలె కఠినముగనుండు పిటక జనించును. ఇది విదారి యనిచెప్పబడును.

— శర్కరార్బుదలక్షణము ౧౮ —

మేదోఽనిలకప్తై ర్గ్రింధిసాన్నియుమాంససిరాశ్రయైః,

భిన్నోవసాజ్యమధ్వాభం స్రవేత్తత్రోల్బణోఽనిలః.

౧౭

మాంసం విశోష్య గ్రిధితాం శర్కరాముపపాదయేత్,

దుర్గంధం రుధిరం క్లిన్నం నానావర్ణం తతోమలాః.

౧౮

తాం స్రావయంతి నిచితాం విద్యాత్తచ్ఛర్కరార్బుదమ్,

సరములు మాంసములు నిరలు వీనినాశ్రయించి దుష్టంబులైయుండు మేదోహత శ్లేష్మములచే గ్రంథిజనించును. ఇది కొంచెముకాలముననుపై పగిలి కొవ్వై నెయ్యి తేనె వీనితోతుల్యముగనుండు రక్తమును స్రవింపజేయును. మఱియు దీనియందు వాత ము వృద్ధిజేంది మాంసమెండి శర్కర ఉంటగజనించును. ఓదప దుర్గంధయుక్తముగను నానావిధవర్ణములుగనుండురక్తము స్రవించును. దీనిని శర్కరార్బుద మని తెలిసికొన వలయును.

— వల్మీకలక్షణము. ౧౯ —

పాణిపాదతలే సంధౌ జత్సూర్ధ్వం వోపచీయతే.

౧౯

వల్మీకవచ్చనైర్గ్రింధిస్తవ్యద్భవావభిర్ముఖైః,

కుద్దాహకంఘ్రాక్షేదాఢ్యో వల్మీకోఽసౌ సమస్తజః.

౨౦

అరచేతులయందుగాని అరకాళ్లయందుగాని సంధులయందుగాని మెడకొంఠులపైగాని గ్రంథిజనించి పుట్టవలె నూత్నముగనుండు ననేకద్వారములతోఁగూడి మెల్లగ పృథ్విజెంచుచుండును. దీనియందు విశేషము నొప్పి మంట క్షేదము దురద అధికముగ కలిగి యుండును. ఇది సన్నిపాతమువలన జనించును. దీనిని వర్మిక మనియెదరు.

—● కదరలక్షణము. —●

శర్కరోన్నధితే పాదే త్తుతే వా కంటకాదిభిః,

గ్రంథిః కీలవదూత్సన్నో జాయతే కదరం తు తత్.

—●

అరకాళ్లయందు గులకరాయుచే నభిఘాతము కలిగినను, లేక ముండ్లు మొదలగు నవి పొడిచికొనినను శల్యమువలె కొంచెముబ్బియుండు గ్రంథిజనించును. దీనికి కదర మనిపేరు. దీనిని ఆణె యని లోకమున జెప్పెదరు.

—● రుద్ధగుదలక్షణము. —●

వేగసంధారణాద్వాయు రపానోఽపానసంశ్రయమ్,

అణాకరోతి బాహ్యంతర్నాగ్నమస్య తత శ్శక్యత్.

—●

కృచ్ఛాగ్నిన్దిగ్భృతి వ్యాధిరయం దుద్ధగుదో మతః,

స్వయముగ ప్రవర్తింపుచుండు మలమునడ్డగించుటవలన అపానవాతము ప్రకౌపించి బాహ్యభ్యంతరములయందు గుదమార్గమును నూత్నముగఁజేయును. దానివలన మనుజానికి మిక్కిలి కష్టముతో మలమువెడలును. ఇది రుద్ధగుదరోగమని చెప్పబడును.

—● ఉపసఖరోగలక్షణము. —●

కుర్యాత్ప్రీత్యానిలం పాకం నఖమాంసే సరుగ్జ్వరమ్.

—●

చిష్టమక్షతరోగం చ విద్యాదుపసఖం చ తమ్,

పిత్తవాతములునుష్టంబులై నఖమునకు క్రింతభాగమునంచుండు మాంసమునందు (పాకమును అనఁగా వ్రిణమును) కలుగఁజేయును. దీనియందు జ్వరము నొప్పి కలుగును. ఇది చిష్టరోగమనియు, అక్షతరోగమనియు, ఉపసఖమనియు చెప్పబడును. దీనిని గోరుచుట్టు అని లోకమున చెప్పుదురు.

—● కునఖలక్షణము —●

కృష్ణోఽభిఘాతౌద్రుక్షశ్చ ఖరశ్చ కునఖో నఖః.

—●

రాష్ట్ర మొదలగువానిచే గాయముతగులుటవలన గోళ్లు నల్లగను చూక్షగను వికారముగనగును. దీనిని కునఖరోగమనియెదరు.

— ౭౭ అలగలక్షణము. ౭౭ —

దుష్టకర్త మనంస్పర్యాత్కంఢూక్లేదాన్వితాంతరాః,
అంగుళ్యోఽలనమిత్యాహుః.

చెడ్డబురదను తాకుటవలన కాలి వేళ్ళసందులయందు దురద క్లేదము కలుగును. దీనిని అలసరోగమని చెప్పెదరు. దీనిని అడుగుపుండు అని లోకమున జెప్పుదురు.

— ౭౮ తిలకాలకలక్షణము. ౭౮ —

తిలాభాం స్తిలకాలకాః. ౨౫

కృష్ణానవేదనాం స్వస్థాన్.

శరీరమున నల్లగను నొప్పిలేనిదిగను నువ్వులవంటి యాకారముగలదిగనుండు మచ్చలు చర్మము నాశ్రయించిజనించును. దీనిని తిలకాలకమని వైద్యశ్రేష్ఠులు వనించెదరు.

— ౭౯ మాషలక్షణము. ౭౯ —

మాషాం స్తానేప చోన్నతాః,

పైచెప్పిన తిలకాలకమునునది పొడవుగనుండినచో దానిని మాష మనియెదరు.

— ౮౦ చర్మకీలలక్షణము. ౮౦ —

మాషేభ్య స్తూన్నతతరాం శ్చర్మకీలాః సితాసితాః. ౨౬

పైమాషములకన్న మిక్కిలి యున్నతముగను తెలుపు నలుపు వర్ణములతోఁ గూడి యదిగనుండు పిటకజనించును. ఇది చర్మకీల మనబడును.

— ౮౧ జతుమణిలక్షణము. ౮౧ —

తథావిధో జతుమణిస్సహజో లోహితస్తు సః,

చర్మకీలమునంటి యాకారముగలదిగను శరీరముతోఁగూడ బుట్టినదిగ నెఱ్ఱగ నుండు పిటక జతుమణి యనబడును. (ఇదియే పుట్టుమచ్చ.)

— ౮౨ లాంఛనలక్షణము. ౮౨ —

కృష్ణం సితం వా సహజం మండలం లాంఛనం సమమ్. ౨౭

మండలాకారముగ తెల్లగగాని నల్లగగానియుండు మచ్చ శరీరముతోడబుట్టును. దీనిని లాంఛన మనియెదరు. (ఇదియును పుట్టుచుచ్చు.)

—౨౭ వ్యంగసీలికాలక్షణము. ౨౭—

శోకక్రోధాదికుపితాద్వాతపిత్తాన్ముఖే తను,

శ్యామలం మండలం వ్యంగం వక్త్రాదన్యత్ర సీలికా.

౨౮

దుఃఖము శోషము మొదలగువానిచే వాతపిత్తములు ప్రకోపించి ముఖమునందు చిన్నదిగ నల్లగనుండు మండలము జనించును. దీనిని వ్యంగ మనియెదరు. ఇది ముఖము తప్ప యితరశరీరమునజనించిన సీలిక యని చెప్పబడును.

—౨౯ వాతాదివ్యంగలక్షణము. ౨౯—

పరుషం పరుషస్పర్శం వ్యంగం శ్యావం న మారుతాత్,

పిత్తా త్తామ్రాంతమాసీలం శ్వేతాంతం కండుమత్కఘాత్.

౩౦

రక్తా ద్రక్తాంతమాతామ్రం శోషం చిరుచిమాయతే,

వాతమువలన జనించినవ్యంగము పరుషముగను కఠినస్పర్శము నలుపు వర్ణముగల దిగునుండును. పిత్తమువలన జనించినవ్యంగము అంచులయందెఱుగ నడుమ నల్లగనుండును. కఫమువలన జనించినవ్యంగము తెల్లగనుండు అంచుగలదిగను గురదతో గూడినదిగ నుండును. రక్తమువలన జనించినవ్యంగము అంచులయందు రక్తమువంటి వర్ణముగలదిగను నడుమ కొంచెమెఱుగను శోషతోఁ గూడినదిగనుండును.

—౩౧ ప్రసుప్తిరోగలక్షణము. ౩౧—

వాయునోదీరితః శ్లేష్మా త్వచం ప్రాప్య విశువ్యతి.

30

తత స్త్వగ్దాయతే పాండుః క్రమేణ చ విచేతనా,

అల్పకంఢూరవిశ్లేదా సా ప్రసుప్తిః ప్రసుప్తితః.

31

వాతముచే బైటికి త్రోయబడిన శ్లేష్మము చర్మమును జెంది చక్కఁగ నెండిపోవును. పిదప నాచర్మము తెల్లగనై కాలక్రమముచే స్పర్శజ్ఞానములేనిదై స్వల్పపరుదతో గూడి క్షేదరహితముగనుండును. ఇది ప్రసుప్తి యనబడును.

—౩౨ ఉత్కోటలక్షణము. ౩౨—

అసమ్యక్వమనోదీర్ణ పిత్తశ్లేష్మాన్ననిగ్రహ్లాః,

మండలాన్యతికంఢూని రాగవంత బహూని చ.

32

ఉత్తోక్త సన్నిభుబద్ధస్తు కోత ఇవ్యభిధీయతే,

చక్కఁగఁజూచును కాకుండుటవలన స్రుకోఁపించిన పితృశ్లేష్మములచేతను యుక్త కాలములో నాహారమును భుజించకుండుటవలనను మిక్కుటముగ గురద యొలుపువల్లము వీనితోఁగూడియుండు నశేకమంశలములు జనించును. ఇది ఉత్తోక్తమనఁబడును. చిరకాలమనునర్థింపుచుండిన నిదియే కోత మనిచెప్పబడును.

— తుద్రరోగసంఖ్య. ౧౮ —

స్తోత్రాష్ట్రత్రింశదిత్యేతే తుద్రరోగా విభాగశః.

33

ఇత్యైతం గున ముప్పదియారు తుద్రరోగములు విభాగముతో జెప్పబడినవి.

ఇది అష్టాంగస్పృహయమునందలి ఉత్తరతంత్ర మను

ముప్పదియొకటవయథ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ద్వాత్రింశాధ్యాయము.

అవ. త్సుద్రశోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము వాని చికిత్సలఁబ్రస్తు
చు త్సుద్రశోగప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పఁబడుచున్నది:—

త్సుద్రశోగ ప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతః త్సుద్రశోగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతిహస్యాహురాత్రేయాదయో మహాన్నయః.

త్సుద్రశోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము త్సుద్రశోగచికిత్సలను తెలి
యఁబఱచునట్టి త్సుద్రశోగప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ ఆజగల్లికాచికిత్స ॐ—

విస్తావయే జ్వతాకోభి రపక్వామజగల్లి కామ్,

ఆజగల్లికారోగము పక్వముకాక పూర్వమే జలగలచే రక్తమోక్షణము చేయించ
వలయును.

—ॐ యవప్రఖ్యాచికిత్స. ॐ—

స్వేదయిత్వా యవప్రఖ్యాం విలయాయ ప్ర లేపయేత్.

దారుకుష్ఠమనోహల్దైః.

యవప్రఖ్యాయశుశోగము పక్వమైదుటకు పూర్వమే స్వేదకర్మనుచేయించి దే
దారు, చెంగల్యకోష్ఠ, మణిశిల, హరిదళము వీనిని నూరి లేపనము చేయించవలయును,
దానివలన కరగిపోవును.

—ॐ పాషాణగర్దభాచికిత్స. ॐ—

ఇత్యాపాషాణగర్దభాత్,

విధి స్తం శ్వాచరేత్సక్వా న్య్రణవ త్సజగల్లి కామ్.

వైచెప్పినప్రకారము గ్రంథి, కచ్చుపము, పాషాణగర్దభము, శాలూకము, అజ
గల్లికా అనుశోగములను చికిత్సచేయవలయును. వైరోగములు పక్వములైయుండిననో
వానికి ప్రణచికిత్సను చేయవలయును.

—ॐ ముఖదూషిక చికిత్స. ॐ—

రోధకుస్తుంబరువచాప్రలేపో ముఖదూషికే,

వటపల్లవయుక్తా వా నారికేళోత్థకు క్తయః.

3

అశాంతౌ వమనం నస్యం లలాటే చ సిరావ్యధః,

ముఖదూషికరోగమునకు లొద్దుగు, ధనియాలు, వస పీనిగాని, మజ్జిచిగుర్లు, టెంకాయచిప్పలు పీనిగాని నూరి లేపనముచేయవలయును. ఇటుల చికిత్సచేసినను ముఖదూషికారోగము నివర్తికాకయుండిన వమననస్యములను చేసి పిదప నుదురునందు సిరావేధనమును చేయించవలయును.

—ॐ పద్మకంటకచికిత్స. ॐ—

నింబాంబువాంతో నింబాంబుసాధితం పద్మకంటకే.

౪

పిబేత్తౌద్రాన్వితం సర్పిర్నింబారగ్వధ లేపనమ్,

పద్మకంటకమునురోగమున వేచపట్టకషాయముతో వమనముచేయించి వేచకషాయముతో పక్వము చేయఁబడినఘృతమును తేనెతోడ పానము చేయించుటయేగాక వేపాకు తేల పీని నూరి లేపనము చేయించవలయును.

—ॐ వివృతాదిచికిత్స. ॐ—

వివృతాదీం స్తు జాలాంతాంశ్చిక్తే దిరివేల్లి కామ్.

౫

పిత్తవీనర్పవ త్రద్వత్ప్రత్యాఖ్యాయా గ్నిరోహిణీమ్,

వివృతరోగము మొదలు జాలరోగమువఱకు నుండు రోగములను, యిరివేల్లికయను రోగమును పిత్తవిసర్పమునకు జెప్పియుండునటుల చికిత్సచేయవలెను. అగ్నిరోహిణీయను రోగమసాధ్యంబగుటవలన దానిని కుదురుట దుష్టమనిచెప్పి వైజెప్పినవిధముగ చికిత్సచేయవలెను.

—ॐ జాలకగర్దభచికిత్స. ॐ—

విలంఘనం రక్తవిమోక్షణం చ విరూక్షణం కాయవిశోధనం చ,

ధాత్రీప్రయోగాన్ శిశిరప్రదేహాన్ కుర్యాత్సదా జాలకగర్దభస్య.

జాలకగర్దభరోగమున లంఘనము రక్తమోక్షణము రూక్షచికిత్స వమనవిశోధనములు శిశిరికపండు ప్రయోగము శీతలముగనుండుపట్లు పీని నాయావోహనుగుణముగ యెల్ల ఘృత చేయుదుండవలయును.

— విదారికాచికిత్స. ౭ —

విదారికాం హృతే రక్తే శ్లేష్మగ్రంథి వదాచరేత్,
విదారికారోగమున రక్తమోక్షణము చేయించి శ్లేష్మగ్రంథిక జెప్పియుండు
చికిత్సలను చేయవలయును.

— శర్కరాబ్బద చికిత్స. ౮ —

మేదోర్బద్ధక్రియాం కుర్యాత్సుతరాం శర్కరాబ్బదే ౭
శర్కరాబ్బదరోగమున మేదోర్బద్ధమునను జెప్పియుండు చికిత్సలను చక్కఁగ
చేయవలయును.

— ఆసాధ్యవల్మీకము. ౯ —

ప్రవృద్ధం నుబహుచ్ఛిద్రం సశోభం మర్మణి స్థితమ్,
వల్మీకం హస్తపాదే చ వర్జయేత్ -
మిమ్మటముగ వృద్ధిజెందినదిగ ఆ నేకరంధ్రములతోఁ గూడినదిగ వాఁపుగలదిగ
మర్మస్థానమునందును హస్తపాదములయందును జనించినదిగ నుండు వల్మీకరోగమున
చికిత్సయందు వర్జింపవలయును. ఇది ఆసాధ్యము.

— సాధ్యవల్మీకచికిత్స. ౧౦ —

దితరత్పనః. ౮
శుద్ధస్యాస్తే హృతే లింపేత్సపట్వారేవతామృతైః,
శ్యామాసుఖృత్తికామూలదంతీపలలనక్తుభిః ౯
పై జెప్పిన ఆసాధ్యలక్షణములు లేకుండునదిగ పైజెప్పిన స్థలములకన్న నితరస్థల
ములలో జనించినదిగనుండు వల్మీకరోగమునందు మనవిరేచనములను రక్తమోక్షణ
మును చేయించి సైంధవలణము, తేల, తిప్పతీగ, తెగడవేళ్లు, ఉలవవేళ్లు, దంతి,
మాంసము, సత్తుప్రలు ఏనినొకటిగచేర్చి నూరి లేపనము చేయవలయును.

— వాడీప్రాచికిత్స. ౧౧ —

పక్వే తు దుష్టమాంసాని గతీస్సర్వాశ్చ శోధయేత్,
శస్త్రేణ సమ్యగను చ త్సారేణ జ్వలనేన వా. ౧౦
వల్మీకరోగము పక్వమైయుండిన దానియందలి దుష్టమాంసములను అన్నిరంధ్ర
ములను శస్త్రముచే చక్కఁగఁచెనించి శుద్ధిచేసి తొరముచేతగాని అగ్నిచేతగాని కాల్చ
వలయును.

—౧౭ కదరచికిత్స. ౧౭—

శక్తేణోత్కృత్య నిశ్చేషం స్నేహేన కదరం దహేత్,
నిరుద్ధమణివత్కార్యం రుద్ధపాయో శ్చికిత్సితమ్. ౧౧
కదగమను రోగమును శస్త్రముచే నిశ్చేషముగఁగఁచి నూనెచే కాల్చవలయును.
రుద్ధగదరోగమున రుద్ధమణిరోగమునకుఁ జెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—౧౮ చిష్టచికిత్స. ౧౮—

చిష్టం శుద్ధ్యా జితోష్ణాణం సాధయేచ్ఛస్త్రకర్షణా,
చిష్టరోగమున మువవిశించనములను చేయించి ఉష్ణము లేకుండువానికి శస్త్ర
కర్మచే చికిత్సచేయవలెను.

—౧౯ కునఖచికిత్స. ౧౯—

దుష్టం కునఖమప్యేషం-
దుష్టమైయుండు కునఖరోగమునందును చిష్టరోగమునకుఁ జెప్పియుండు నటుల
చికిత్స జేయవలయును.

—౨౦ ఆలసచికిత్స. ౨౦—

చరణావలసే పునః. ౧౨
ధాన్యామ్లసిక్తా కాసీనపటోలీరోచనాత్తైః,
సనింబపత్రైరాలింపేత్ -
ఆలసరోగమున కాళ్ళను పులికడుగుచే చక్కఁగకడిగి కాసీగము, చేదుపొట్ల,
గోశోచనము, నువ్వులు, వేపాకు వీనిని చక్కఁగనూరి కాళ్ళకు పూయవలయును.

—౨౧ తిలకాలకచికిత్స. ౨౧—

దహేత్తు తిలకాలకాత్. ౧౩
మాషాంశ్చ సూర్యకాంతేన తూరేణ యదివాఽగ్నినా,
తిలకాలకము మాషము అనురోగములను సూర్యకాంతము (గురాకారము)చేగాని
తూరముచేగాని నిప్పుచేగాని కాల్చవలయును.

—౨౨ చర్మకీలజతుమణిచికిత్స. ౨౨—

తద్భద్రుశ్చ ప్లవ్య శక్తేణ చర్మకీలజతుమాణీ ౧౪

చర్మకీలము జతుమణి అనురోగములను శస్త్రముచే చక్కఁగఁజేదించి నై చిప్పిన ప్రకారము సూత్రకాంతాదులచే డహింపవలయును.

— ౭౭ లాంఛనవ్యంగనీలికాచికిత్స. ౭౭ —

లాంఛనాదిత్రయే కుర్యా ద్యథాసన్నం సిరావ్యధమ్,
లేపయేత్తీరపిష్టైశ్చ క్షీరివృక్షత్వగుగంకురైః

౧౫

లాంఛనము వ్యంగము నీలిక అను నీమూడురోగములయందును సమీపమునందుండు సిరను వేదించి క్షీరివృక్షములపట్టలను చిగుళ్లను నూరి లేపనముచేయవలయును.

— ౭౮ వ్యంగహరలేపములు. ౭౮ —

వ్యంగేషు చార్దనత్వగ్వా మంజిష్ఠా వా సమాక్షికా,
లేపస్య నవనీతా వా శ్వేతాశ్వఖురజా మషీ.

౧౬

వ్యంగరోగములయందు మద్దిపట్టనుగాని మంజిష్ఠనుగాని నూరి మాక్షిక మను లే సెలోకలిపి లేపనము చేయవలయును, లేక తెల్లగుట్టముయొక్క గిట్టలనుకాల్చి యామ సిని అవునెన్నలోకలిపి లేపనము చేయవలయును.

రక్తచందనమంజిష్ఠాకుష్ఠరోధ్రప్రియంగవః,
వటాంకురా మసూరాశ్చ వ్యంగఘ్నా ముఖకాంతిదాః.

౧౭

రక్తచందనము, మంజిష్ఠ, చెంగల్వకోష్ఠ, లొడ్డుగు, ప్రేంకణము, మట్టిచిగుళ్లు, చిరుశేనగలు వీనిని చక్కఁగనూరి ముఖమునకు లేపనముచేసిన వ్యంగరోగము హరించు యేగాక ముఖమున మంచికాంతియుకల్గును.

ద్వే జీరకే కృష్ణతిలా స్ఫర్షపాః పయసా సహ,
పిష్టాః కుర్వంతి వక్త్రేందుమపాస్తవ్యంగలాంఛనమ్.

౧౮

జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ, సల్లనువ్వులు, అవాలు వీనిని సుమభాగములుగ గ్రహించి అవుపాలతో నూడి లేపనముచేసిన ముఖమునందలి వ్యంగరోగములు నిశ్శేషముగ హరించును.

క్షీరిపిష్టా ఘృతక్షౌద్రయుక్తౌ వాభ్రష్టనిస్తుషాః,
మసూరాః క్షీరిపిష్టా వా తీక్ష్ణాశ్శాల్మలికంటకాః.

౧౯

సగుడః కోలమజ్జా వా శశాస్పక్ డౌద్రకల్పితః,
 సప్తాహం మాతులుంగస్థం కుష్ఠం వా మధునాన్వితమ్. ౨౦
 పిష్టా వా ఛాగవయసా సత్ప్రదా మాసలీ జటా,
 గోరస్థి ముసలీమూలయుక్తం వా సాభ్యమాక్షికమ్. ౨౧

చిరుసెనగలను వేయించి పొట్టుతీసి ఆవుపాలతోనూరి దానియం దావు నెయ్యిని తేనెను చేర్చి గాని, పదునుగనుండు బూరుగముండ్ల నావుపాలతో జక్కఁగ నూరిగాని, పుల్లని రేగుగుజ్జను కుండేలరక్తముతోనూరి అందులో తేనెను బెల్లమును చేర్చిగాని, చెంగల్వకోమ్మను ఏడుదినములవఱకు మాదీఫలములలోనుంచి పిదప దానిని చక్కఁగనూరి తేనెలో కలిపిగాని, బూరుగవేళ్ళను మేకపాలతోనూరి యందు తేనె కలిపిగాని, ఆవు యెముకలు బూరుగువేళ్ళు వీనినినూరి అందు తేనెను ఆవు నెయ్యిని కలిపిగాని లేపనము చేసిన వ్యంగరోగము నిశ్శేషముగ వారిండును.

—౨౨ సవర్ణకరలేపము. ౨౨—

జంబ్వస్థుపల్లవామస్తు హరిద్రే ద్వే నవో గుడః,
 లేపస్సవర్ణకృత్పిష్టం స్వరసేన చ తిందుకమ్. ౨౨

నేరేడుచిగుళ్లు, మామిడిచిగుళ్లు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, కొత్తబెల్లము, పెరుగు మీఁగడ వీనినొకటిగచేర్చి చక్కఁగనూరి లేపనము చేసినను, నల్లతుమికి రసమును లేపనము చేసినను ముఖమునకు మంచివిర్ణము కలుగును.

—౨౩ వ్యంగమున కుద్వర్తనయోగము. ౨౩—

ఉత్పలపత్రం తగరం ప్రియంగుకాలీయకం బదరమజ్జా,
 ఇదముద్వర్తన మాస్యం కరోతి శతపత్రసంకాశమ్. ౨౩

నల్లకలువరేకులు, గ్రంథితగరము, ప్రేంకణము, మ్రానిపసుపు, రేగుపండులోని పప్పు వీనిని గుమముగఁగఱించి నూరి ముఖమునకు లేపనముచేసిన ముఖమునకు తామర పుష్పమువంటికాంతి కలుగును.

—౨౪ వ్యంగహరతైలములు. ౨౪—

వీభిరేవాషధైః పిష్టైర్ముఖాభ్యంగాయ సాధయేత్,
 యథాదోషర్తుకాన్ స్నేహాన్ మధుకక్వాథసంయుతైః. ౨౪

వైజ్ఞేష్విక నల్లకలలునోయలు మొదలగునొకవిధమాలను సమముగ గ్రహించి కల్పముచేసి అతిమధురముయొక్క కషాయములలో కలిపి యందులో నువ్వులనూనెను చేర్చి ఆయాదోషానుగుణముగ స్నేహములను పక్వముచేసి ముఖమున కశ్యంగము జేసికొనిన ముఖమునకు మంచి కాంతికలుగును.

— ౨౭ నీలికాశ్యంగహారలేపనము. ౨౭ —

యవాక్ సర్జరసం రోధ్రముశీరం చందనం మధు,
ఘృతం గుడం చ గోమూత్రే సచేదాదర్శితేపనాత్. ౨౮
తదభ్యంగాన్నిహంత్యాశు నీలికాశ్యంగదూషికాక్,
ముఖం కరోతి పద్మాభం పాదా పద్మదళోపమా. ౨౯

యవలు, సర్జరసము, లూద్దగు, ఇట్టివేరు, చందనము, తేనె, నెయ్యి, బెల్లము వీనినొకటిగచేర్చి చక్కఁగ నూరి గోమూత్రములలో కలిపి గరితైకంటువలెను పాకము చేసి దానిచే ముఖమున కశ్యంగము చేసికొనిన నీలికాశ్యంగదూషికాకోగములునిశ్శేషముగ హరించి ముఖపాదములు తామరపుష్పమునంటి కాంతిగలదిగనగును.

— ౩౦ నీలికాదులకు కుంకుమాదితైలము. ౩౦ —

కుంకు మోశీరకాలీయలాఠాయష్ట్యవ్యచందనమ్,
స్యగ్రోధపాదాంతసుణాక్ పద్మకం పద్మకేసరమ్. ౩౧
సనీలోత్పలమంజుష్ఠం పాలికం సలిలాథకే,
పక్వా పాదావశేషేణ తేన విప్రేక్ష్య కార్షితైః ౩౨
లాఠౌపత్తంగమంజుష్ఠాయష్ట్యమధుకకుంకుమైః,
అజాక్షీరద్విగుణితం తైలస్య కుడవం పచేత్. ౩౩
నీలికాపలితశ్యంగవలీతిలకదూషికాః,
హంతి తన్నస్యమభ్యస్తం ముఖోపచయవర్ణకృత్. ౩౪

కుంకుమపువ్వు, ఇట్టికేదో, కాలీయము (అనఁగా మ్రొనికనుపు), లక్క, అతిమధురము, చందనము, తేతమట్టియూదలు, పద్మకము, పద్మకేసరములు, నల్లకలలు, మంజుష్ఠ వీనిని దినుసుకొకపలముచొప్పవన గ్రహించి ఒక అంజకప్రమాణ ముదకములోవైచి పాదావశేషముగ కషాయముకాచి అందులో లక్క, పత్తంగము (అనఁగా రక్తచందన

మ) మంజిష్ఠ, అతిమధురము, కుంకుమపువ్వు పీచిని కష్టప్రమాణము చొప్పున గ్రహించి కల్పించేసి కలిపి దానిలో మేకపాలు చెండు మదములు, నువ్వులూనె ఒక కుడవముచేర్చి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి దానిచే నవ్వుము చేయించుచుండిన సీలిక, కలిశము, వ్యంగము, నలి, తిలకము, యాషికము ఈనూళ్లములు హరించుటయేగాక ముఖమునకు మిక్కిలి కాంతియుకలుగును. కాలీయమునఁ గా—కస్తూరియునును. పక్వతము లోజనించిన కృష్ణచందనమునియు, కొన్నిసిఘంటువులయందు కనబడుచున్నది.

—౧౦ వ్యంగిసీల్యాదులకు మంజిష్ఠానితైలము ౧౦—

మంజిష్ఠాశబరోద్భవస్తువరికాలాక్షా హరిద్రాద్వయం
నేపాలీహరితాలకుంకుమగదా గోరోచనా గైరికమ్,
పత్రం పాండువటస్యచందనయుగం కాలీయకం పారదం
పత్రంగం కనకత్వచం కమలజం బీజంతథాకేసరమ్. 3౧
సింధం తుత్థం పద్మకాద్యో వసాజ్యం
మజ్జా క్షీరంక్షీరివృక్షాంబు చాగ్నౌ,
సిద్ధం సిద్ధం వ్యంగసీల్యాదినాశే
వక్త్రేఛాయామైందవీం చాశు ధత్తే. 3౨

మంజిష్ఠ, తెల్లలొద్దుగు, తువరికా (అనఁగా తువరిమమ్మ), లక్క, పసుపు, మ్రొవసుపు, మణిశిల, హరిదశము, కుంకుమపువ్వు, చెంగల్వకోస్తు, గోరోచనము, కావరియి, మట్టిపండుటామలు, చందనము, పీకచందనము, కాలీయకము, పాదరసము, రక్తచందనము, ఆమ్మెత్తచెట్టుపట్టు, తామరపిత్తులు, తామరకేసరములు, మైనము, మైలుతుత్తము, పద్మకాదిగద్రవ్యములు, క్రొవ్వు, నెయ్యి, మజ్జ, పాలు, క్షీరివృక్షముల (మట్టి జావ్రి రాచి మున్నగువాని)పట్టుక మాయము వీనినన్నిటి నొకటిగ చేర్చి పాయిమిఁదఁ బెట్టి పాకముచేసి దానిని ముఖమునకులేపనముచేసిన వ్యంగము సీలి మొదలగురోగములు శమించి ముఖమునందు చంద్రునికి సమానమైన కాంతికలుగును.

—౧౧ వ్యంగిగాడలకు నస్యము. ౧౧—

మార్జననస్వరసక్షీరతోయపిష్టాని నావనే,
గుంటగలగరాకురసము, ఆవుపాలు, మంచినీళ్లు వీనినొకటిగఁజేర్చి నస్యముచేయించిన వ్యంగిగాదిరోగములు శమించును.

—౧౨ ప్రసుప్తివికిత్స. ౧౨—

ప్రసుప్తౌ వాతకుష్ఠోక్తం కుర్యాద్దాహం చ వహ్నినా. 33

ప్రసూప్తిరోగమున వాతకుష్ఠమునకుఁ జెప్పియుండు చికిత్సలను చేయుటయేగాక
ఆరోగమును నిష్పచే కాల్పవలయును.

— ఉత్కోఠచికిత్స. ౧ —

ఉత్కోఠే కఫపిత్తోక్తం కోఠే సర్వం చ కౌష్ఠికమ్,
ఉత్కోఠరోగమున కఫపిత్తమునకుఁ జెప్పియుండు చికిత్సలను, కోఠరోగమున
కుష్ఠచికిత్సల నన్నిఁటిని చేయవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
ముప్పదిరెండవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

త్రయస్త్రింశాధ్యాయము.

అవ. త్కుద్రరోగప్రతిషేధాధ్యాయనిరూపణానంతరము గుహ్యరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

గుహ్యరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతో గుహ్యరోగవిజ్ఞానం వ్యాఖ్యాస్యామః,

ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

త్కుద్రరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము గుహ్యరోగములను తెలియ పఱచునట్టి గుహ్యరోగవిజ్ఞానమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ ఉపదంశ్యాదిగుహ్యరోగములు. ॐ—

స్త్రీవ్యవాయనివృత్తస్య సహసా భజతో ౭౪ వా,

దోషాఘృషితసంకీర్ణమలినాణురజఃపథామ్.

౧

అన్యయోనిమనిచ్చంతీమగమ్యాం నవసూతికామ్,

దూషితం స్పృశతస్తోయం రతాంత్యేషపి నైవ వా.

౨

వివర్ధయిషయా తీక్ష్ణా ప్రలేపాదీ ప్రయచ్ఛతః,

ముష్టిదంతనఖోత్పిడావిషవచ్చుక్రపాతనైః.

౩

వేగనిగ్రహదీగ్నాతిఖరస్పర్శవిఘ్ననైః,

దోషా దుష్టా గతా గుహ్యం త్రయోవింశతిమామయా.

౪

జనయంత్యుపదంశాదీ.

స్త్రీసంభోగమును బహుకాలమువదలి మరల నకస్మాత్తుగ స్త్రీసంభోగముచేయుట వలనను, వాతాదిదోషములచే దుష్టంబుగ సంకీర్ణముగ మలినముగ నూత్నముగనుండు రజోమర్దముగల స్త్రీని, లేక తనయందిచ్చలేకుండునట్టిస్త్రీని, లేక తోడబుట్టినస్త్రీని, లేక బాలింతరాలిని సంభోగించుటవలనను; బట్టె మొదలగు చతుష్పాజ్జంతువులతో సంపర్కము చేయుటవలనను, నురసాంతమున విషము పురుగులు మొదలగువానిచే దూ.

షింపఁబడిన యాదకముచే మేఘమును కడుగుటవలనను, లేక కడుగక యుండుట వలనను, మేఘము పృథ్వికెందుటకై తీక్షణముగనుండు లేపనేకాదులను. చేయుటవలనను, ముప్పిచేగాని దంతములచేగాని నఖములచేగాని యభిఘాతము గల్గించి శుక్రమునుబైలు పఱచుటవలనను, మలమూత్రాదివేగమును శుక్రవేగమును అడ్డగించుటవలనను, నిడుపుక తీనస్పర్శము గలదిగనుండు కఱ్ఱలు మొదలగువానిని స్త్రీ తనయోనియందు ప్రవేశింప జేయుటవలనను వాతాదిదోషములు గుప్తంబులై గుహ్యాస్థానమును జేరి యుపదంశము మొదలగు నిరుపదిమూఁడు రోగములను కలుగఁజేయును.

❧ పంచవిధోపదంశరోగములు ❶ ❧

ఉపదంశోఽత్ర పంచధా,

పుథగ్ధోమై సురుధిరై సమస్తైశ్చ-

వైశిష్ఠ్యమున యిరుపదిమూఁడురోగములలో నుపదంశమనురోగము వాతజము, పిత్తజము, శ్లేష్మజము, రక్తజము, సన్నిపాతజము అని యైదు తెలియగును.

❧ వాతజోపదంశరోగలక్షణము. ❷ ❧

అత్ర మారుతాత్.

మేఘశోఢే రుజ శ్చిత్రాః స్తంభ స్త్వక్పరిపోటనమ్,

వాతముచేకల్గిన యుపదంశరోగమున మేఘమునందు వాఁపు దారుణమైననొప్పి స్తబ్ధత్వము, చర్మముపగులుట అను నుపద్రవములు కలుగును.

❧ పిత్తజోపదంశలక్షణము. ❸ ❧

పకోద్వదుంబరసంకాశః పి త్రేన శ్వయంధు ర్జ్వరః.

పిత్తజోపదంశరోగమున మేఘమునందుపండిన మేడిపండువంటివాఁపు, జ్వరము కలుగును.

❧ కఫజోపదంశలక్షణము. ❹ ❧

శ్లేష్మణా కఠినస్నిగ్ధః కంఠామూః శీతలో గురుః,

శ్లేష్మజోపదంశమున కఠినముగ, స్నిగ్ధముగ, దురతలోఁగూడినదిగ, శీతముగ, గురువుగ నుండువాఁపు జనించును.

❧ రక్తజోపదంశలక్షణము. ❺ ❧

శోణి తేనానితస్ఫోటనంభవోఽస్రస్రతి ర్జ్వరః.

రక్తజోపదంశరోగమునందు నల్లగనుండు పిబకలు, రక్తస్రావము, జ్వరము కలుగును.

— సన్నిపాతోపదంశలక్షణము. —

సర్వజే సర్వలింగత్వం శ్వయంభుగ్గుమ్మయోరపి,
తీవ్రా రుగాశు పచనం దరణం క్రిమినంభజః.

౮

సన్నిపాతజోపదంశమునందు వైవాతజాద్యుపదంశములకుఁ జెప్పియుండు లక్షణములును, వృషణములయందు వాఁపును, దారుణమైననొప్పి, శీఘ్రపాకము, పగుళ్లు, క్రిములు ఇవి జనించును.

— ఆపాథ్యోపదంశలక్షణము. —

యాపాథ్యో రక్తోద్భవస్తేషాం మృత్యవే సన్నిపాతజః,
వై అయిదు ఉపదంశరోగములతో రక్తజోపదంశరోగము, యాశ్యము, సన్నిపాతజోపదంశము, రోగిని జంపును.

— యాశ్యరోగలక్షణము. —

జాయంతే కుపితైర్దోషై ర్గుహ్యసృప్తీశితాశ్రయైః.
అంతర్బహి ర్వా మేధ్రస్య కంఠాలా మాంసకీలకాః,
పిచ్చిలాస్రస్రవా యోనా తద్వచ్చ చ్ఛత్రసన్నిభాః.
తేఽర్వాంస్యవేక్ష్యయా ఘ్నంతి మేధ్రపుంస్త్యం భగార్దవమ్.

౯

౧౦

గుహ్యమందలి రక్తమాంసముల నాశ్రయించియుండు వాతాదిదోషములు కుపితంబులగుటవలన మేధ్రమునకు లోపలగాని బైటగాని దురదతో గూడియుండు మాంసశంకువులు కలుగును. ఇటులనే స్త్రీలయొక్క యోనియందు జిగటగనుండు రక్తమును స్రవింపజేయునవిగ గొడుగువంటి యాకారముగలవిగనుండు మాంసశంకువులు జనించును. ఇవి ఆర్కస్సు లనఁబడును. దీనికి చికిత్సచేయక ఉపేక్షించినచో మేధ్రమునందు జనించిన శంకువులు పురుషత్వమును, యోనియందు జనించినవి ఆర్ద్రమును పోఁగొట్టును.

— సర్వపికాలక్షణము. —

గుహ్యస్య బహిరంతర్వా పిటకాః కఫరక్తజాః.
సర్వపా మాంససంస్థానా ఘనాస్సర్వపికాః స్ఫుటాః,

౧౧

దుష్టకఫరక్తములవలన గుహ్యమయొక్క పిలుపలగాని లోపలగాని ఆవాలవంటి యాకారము పరిమాణము కలవిగ కఠినములుగనుండు పిటకలు జనించును. ఇవి సర్వపికలునఁబడును.

—ॐ అవమంథలక్షణము. ॐ—

పిఠికా బహవో దీర్ఘా దీర్ఘంతే మధ్యతశ్చ యాః. ౧౨

సోఽవమంథః కఘాస్యగృభ్యం వేదనారోమహర్షవాక్,

గుహ్యమున నిడుపుగనుండు ననేకపిటకలు జనించును. ఇవి మధ్యమున పగులును, ఈ పిటకలు అవమంథముని చెప్పబడును. కఘరక్తమువలన జనించును. ఈరోగమునందు నొప్పి గగుర్పాటు కలుగును.

—ॐ కుంభికాలక్షణము. ॐ—

కుంభికా రక్తపిత్తోత్థా జాంబవాస్థినిభాఽశుజా. ౧౩

దుష్టములగు రక్తపిత్తములవలన నేరేడుగింజలంతేసి యాకారముకలివియు కిఘముగ జనించునవియు నైన పిటకలు జనించును. ఇది కుంభిక యనబడును.

—ॐ యోస్యలజీలక్షణము. ॐ—

అలజీం మేహవద్విద్యాత్.

ప్రమేహరోగములకుఁ జెప్పియుండు లక్షణములు మేఘాలజీరోగమునకు కలిగియుండును.

—ॐ ఉత్తమాలక్షణము. ॐ—

ఉత్తమాం రక్తపిత్తజామ్,

పిటకాం మాషముద్గాఢాం.

పిత్తరక్తములచే మేఘమునందు మినుపగింజవంటి పిటక జనించును. ఇది ఉత్తమ యనబడును.

—ॐ పుష్కరికాలక్షణము. ॐ—

పిటకా పిటకాచితా. ౧౪

కర్ణికా పుష్కరస్థేన జ్ఞేయా పుష్కరికేతి సా,

అనేకపిటకలతో గూడినదిగ తామరదుద్దవంటి యాకారముగలదిగ నుండు పిటకలు జనించును. ఇది పుష్కరిక యనబడును.

—ॐ సంపూర్ణపిటకాలక్షణము. ॐ—

పోణిభ్యం భృశసంప్రూఢే సంప్రూఢపిటకా భవేత్. ౧౫

చేతులతో మేఘమును మిక్కుటముగ మగ్గనము చేయటవలన మేఘమునందు పిటకజనించును. ఇది గంపూర్ణాధిపిటక యనబడును.

—ॐ మృదితలక్షణము. ౧౧—

మృదితం మృదితం వస్త్రసంరబ్ధం వాతకోపతః,

చేతులతో మేఘమును మర్దించుటవలనను వస్త్రముచే గట్టిగ కట్టుటవలనను వాతము ప్రకోపించి పిటకను జనింపజేయును. ఇది మృదిత మనబడును.

—ॐ ఆస్థీలికాలక్షణము. ౧౨—

విషమా కఠినా భుగ్నా వాయునాస్థీలికా స్ఫుతా. ౧౩

కొంచెము పొడవుగ కఠినముగ వంకరగనుండు పిటక దుష్టవాతముచే జనించును. ఇది ఆస్థీలిక యనబడును.

—ॐ నివృత్తలక్షణము. ౧౩—

విమర్దనాదిదుష్టేన వాయునా చర్మమేఘజమ్,
నివర్తతే సరుద్దాహం క్వచిత్పాకం చ గచ్ఛతి. ౧౪

పిండితం గ్రథితం చర్మ తత్ప్రళంబమథోమణేః,
నివృత్తసంజ్ఞం సకఘం కంఠాకాఠిన్యవత్తుతత్. ౧౫

మేఘమును పినుకుటవలన వాతము ప్రకోపించి మేఘమునకు వైభాగమునందలి చర్మమును నివర్తింపజేసి మంట తాపము వీనిని కలుగజేయును. దానియందు దొకానొక పుడు అగ్రమున ప్రణము జనించును. మణికి క్రిందచర్మము వ్రేలాడుచు నుంటగ నగును. ఆమేఘము కఘము, దురద, కాఠిన్యము వీనితో గూడియుండును. దీనికి నివృత్త మనిపేరు.

—ॐ అవపాటికాలక్షణము. ౧౪—

దురూఢం స్ఫుటితం చర్మ నిర్దిష్టమవపాటికా,

మేఘముయొక్క వైచర్మము దుష్టవాతముచే పగిలి కడుకట్టముచే కమించును. ఇది అవపాటిక యనబడును.

—ॐ నిరుద్ధమణిలక్షణము. ౧౫—

వాతేన దూషితం చర్మమణౌ స క్తం దుణ్ణి చేత్. ౧౬

స్త్రోతో మూత్రం తతో ౭ ఘృతి మందఘారమవేదనమ్,

మణేర్వికాసరోధశ్చ సనిరుద్ధమశి ర్గదః.

౨౦

వాతముచే దూషింపబడినచర్మము మణియందంటుకొని స్త్రోతస్సును (మూత్రమువెడలు ద్వారమును) అడ్డగించును. ఆంశువలన మూత్రముపద్రవరహితముగ స్వల్పముగవెడలును. మణికివికాసము కలుగకుండును. దీనికి రుద్ధమణి యనిపేరు.

—౧౧ గ్రథితలక్షణము. ౧౧—

లింగం శూకై రివాకీర్ణం గ్రథితాఖ్యం కఫోద్భవమ్,

కఫమువలన మేఘ్రిమునందు ముండ్లుగుచ్చుకొని యుండునటుల బాధకలుగును. ఇది గ్రథిత మనబడును.

—౧౨ స్పర్శహానిలక్షణము. ౧౨—

శూకదూషితరక్తోత్థా స్పర్శహానిస్తదాహ్వయా.

౨౧

మేఘ్రిమునందు రక్తము శూకముచే దూషింపబడుటవలన స్పర్శజ్ఞానము లేకుండును. దీనికి స్పర్శహాని యనిపేరు.

—౧౩ గుచ్ఛాశతపోనకలక్షణము. ౧౩—

భిద్రైరణుముఖై ర్యత్తు మేహనం సర్వతశ్చితమ్,

వాతశోణితకోపేన తం విద్యాచ్ఛతపోనకమ్.

౨౨

వాతరక్తప్రకోపములవలన మేఘ్రిమునకు నలుప్రక్కలయందు నూత్తుమైన ముఖముగల యనేక ద్వారములు జనించును. ఇది శతపోనక రోగమని తెలిసికొనవలయును.

—౧౪ త్వక్పాకలక్షణము. ౧౪—

పితృస్పృగ్భ్యం త్వచః పాకః త్వక్పాకో జ్వరదాహవాక్,

పిత్తరక్తములవలన జ్వరము సర్వాంగతాపము వీనితోఁగూడియుండు వ్రణము మేఘ్రిచర్మమునకు వైభాగముగ జనించును. ఇది త్వక్పాక రోగ మనబడును.

—౧౫ మాంసపాకలక్షణము. ౧౫—

మాంసాప్పకస్సర్వజస్సర్వవేదనో మాంసశాతనః.

౨౩

సన్నిపాతమువలన మాంసపాకమును రోగముజనించును. ఇది మిక్కిలియుష్ణద్రవముతోఁగూడినదై త్రిశూపములకును జెప్పిన పోటు, చుంట్లు, చురద మొదలగు బాధలతోఁగూడి మేఘ్రిమంతయు పుండై మేఘ్రిమునందలి మాంసము నూడునటులఁజేయును.

—ॐ రక్తార్బుదలక్షణము. ౧౮—

సరాగైరసితైస్సోస్థైః పిటకాభిశ్చ పీడితమ్,
మేహానం వేదనాశోఽగ్రాస్తం విద్యాదస్యగర్బదమ్. ౧౮
కొంచెమెఱ్ఱగ నల్లగనుండు సోస్థికములచేతను పిటకలచేతను మేఘ్రిము పీడింపఁ
బడును. దీనియందు దారుణమైనవ్యాధి పైమై పోటు నొప్పి మున్నగువాఢలు కలుగును.
దీనిని రక్తార్బుదమని తెలిసికొనవలయును.

—ॐ మాంసార్బుదలక్షణము. ౧౯—

మాంసార్బుదం ప్రాగుదితం విద్రధిశ్చ త్రిదోషజః,
గ్రంథ్యాదిరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయమునందు మాంసార్బుదలక్షణము ముందుకెప్పుఁ
బడియున్నది. ఆలక్షణములఁబట్టియే మేఘ్రిమున జనించు మాంసార్బుదమును నిర్ణయించు
నది. ఇది సన్నిపాతమువలనజనించును. మేఘ్రివిద్రధిరోగము త్రిదోషములవలన జనిం
చును. దీనిలక్షణము విద్రధ్యాది విజ్ఞానీయమున ముందే చెప్పఁబడినది.

—ॐ తిలకాలకలక్షణము. ౨౦—

కృష్ణాని భూత్వా మాంసాని విశీర్యంతే నమంతతః. ౨౦
పక్వాని సన్నిపాతేన తాన్విద్యాత్తిలకాలకాః,
మేఘ్రిమునందలి మాంసము నల్లగ నై సన్నిపాతదోషముచే పాకమునుజెంది నలు
ప్రక్కల నూడిపడును. దీనిని తిలకాలకరోగమని తెలిసికొనవలయును.

—ॐ అసాధ్యగుహ్యరోగములు ౨౧—

మాంసోత్థమర్బుదం పాకం విద్రధిం తిలకాలకాః. ౨౧
చతురో వర్జయేదేషాం శేషాః శీఘ్రిముపాచరేత్,
నై చెప్పినరోగములలో మాంసార్బుదము మాంసపాకము విద్రధితిలకాలకము
మన నాల్గురోగములు అసాధ్యంబులగుటవలన చికిత్సయందు స్వంపఁదగినవి. తక్కిన
మూడు రోగములకు శీఘ్రిముగ చికిత్సచేయవలయును. ✓

—ॐ యోనిరోగసంఖ్య. ౨౨—

వింశతిర్యాపదో యోనేర్జాయంతే దుష్టభోజనాత్. ౨౨
హితములుకాని యాహారముల భుజించుటవలన వ్రీలయోనియందు రోగములు
నించును. ఇవి యోషత్తులనఁబడును. ఆయ్యవి యిరువది భేదములు కల్గియుండును.

ఋతుకాలమున హలమాత్రవేగముల నడ్డగించుటవలన వాతము దుష్టంబై మూత్రముల నడ్డగించి యోనిని కుష్కించునటులఁ జేయును. ఇది కుష్మకాగ్ మనఁ బడును. మిక్కిలి నొప్పితోఁ గూడియుండును.

—ॐ వామిశీలక్షణము. ౧౭—

పడహాత్పుష్టరాత్రాద్వా శుక్రం గర్భాశయాన్నరుత్. ౩౪

వమేత్పురుషీరుజో వా యస్యాసాని వామినీ మతా,

దుష్టవాతము ఋతుస్నానమునకు పిదప ఆరు ఏడుదినములలో వరల స్త్రీగర్భాశయమునుండి నొప్పితోఁగాని నొప్పిలేకగాని శుక్రమును వెడలింపఁ జేయును. ఇది వామినీ యని చెప్పబడును.

—ॐ పండలక్షణము. ౧౮—

యోనౌ వాతోపతప్తాయాం స్త్రీగర్భే బీజదోషతః. ౩౫

సృద్వేషిణ్యస్తనీ చ స్యాత్పండనంజ్ఞానుపక్రమా,

యోని వాతముచే పీడింపఁబడియుండు సమయమున స్త్రీపురుషసంపర్కము చేసి అందువలన గర్భము ధరించిన బీజదోషమువలన నాగర్భములోనుండి జనించిన స్త్రీసంతానము స్తనములు లేనిదిగ పురుషుని ద్వేషించునట్టి (సంభోగమునం దిచ్చలేని) స్వభావము గల్గిననగును. ఇది పండకోగమనఁబడును. ఆసాధ్యము.

—ॐ మహాయోనిలక్షణము. ౧౯—

దుష్టో విప్లభ్య యోన్యాస్యం గర్భకోష్ఠం చ మారుతః. ౪౦

కురుతే విసృతాం ప్రస్తాం వాతకీమివ దుఃఖతామ్,

ఉత్పన్నమాంసాం తామాహుర్మహాయోనిం మహారుజామ్. ౪౧

వాతము దుష్టంబై యోనికుఘమును గర్భకోష్ఠమును కేరి యాయోని ముఖము తెరిపఁబడినదిగ జారినదిగ వాతకీకోగమువలె మిక్కిలి యుపద్రవములతోఁ గూడినదిగ మాంసము బైటికివచ్చి యుండునదిగ జేయును. ఇది మహాయోని మనఁబడును.

—ॐ వైత్రీలక్షణము. ౨౦—

యథాస్వైగ్మాపతైర్ద్రవ్యం పిత్తం యోనిముపాశ్రితమ్,

కరోతి దాహపాకోపాం పూతిగంధజ్వరాన్వితామ్. ౪౨

భృశోష్ణభూరికుణపనీలపీతాసితార్తవామ్,

సా వ్యాపత్యైత్తికీ.

స్వప్నలోగ నీదానాధ్యాయములో చెప్పియుండు పితృప్రకృపకారణములచే దుష్ట మైన పితృము యోనియందు జేరి తాపము, పాకము, మంట, గుర్తంధము, జ్వరము వీనిని కలుగఁజేసి మిక్కిలి యుష్ణముగ అధికముగ శవగంధము గలదిగ నల్లగ పసుపువర్ణముగ కొంచెము తెల్లగనుండు ఆ ర్థమనురక్తమును యోనియందుండి స్రవించుఁజేయును. ఇది పైత్తికీయనబడును.

— రక్తయోనిలక్షణము. —

రక్తయోన్యాఖ్యాస్థగతిస్రుతేః. ర3

యోనియందుండి రక్తమధికముగ స్రవించిన నది రక్తయోని లోగనునబడును.

— శ్లేష్మికీలక్షణము. —

కఫోఽభివ్యందిభిః క్రుద్ధః కుర్యాద్యోనిమనేదనామ్,

శీతలాం కండులాం పాండుపిచ్చిలాం తద్విధస్రుతిమ్. ర4

సా వ్యాపవైచ్చిష్టికీ.

కఫప్రకృపకారణములచే శ్లేష్మము ప్రకృపించి యోని నుపద్రవరిహితముగ శీతలముగ దురదలోఁ గూడినదిగ తెల్లగ జిగటగ నుండుస్రావముతో గూడినదిగ జేయును. ఇది శ్లేష్మికీ యనబడును.

— లోహితక్షయాలక్షణము. —

వాతపితృభ్యాం క్షీయతే రజః,

సదాహకార్యవైవర్ణ్యం యస్యాం సా లోహితక్షయో. ర5

దుష్టవాతపితృములచే రజస్సు క్షయించి యోనియందు మంటకార్యము వికార వర్ణము కలుగును. ఇది లోహితక్షయ మనబడును.

— పరప్లుతాలక్షణము. —

పిత్తలాయా నృసంవాసే త్వవఘాధారధారణాత్,

పిత్తయుక్తేన మగుతా యోనిన్భవత్సిద్ధాపితా. ర6

శూనా స్పర్శాసహా సా ర్థిష్ఠిలవీతాస్తవాహినీ,

వస్తికుక్ష్యగురుత్వాత్సారాఽరోచకకార్యణీ. ర7

శ్రోణివంక్షణదుక్తోదజ్వరకృతాన్ పరిప్లుతా,

ఫిత్తాధిక్యముతోఁ గూడియుండు స్త్రీకి పురుషసంయోగమువలనను దగ్ధును శేష పును అడ్డగించుటవలనను వాతము పిత్తముతోఁగూడి యోనిని చెఱచును. దానివలన యోని యుబ్బినదిగ స్పర్శను గహించుకొందునదిగ నొప్పితోఁ గూడినదిగ నల్లగ పనుపు వర్ణముగనుండు రక్తమును స్రవించఁజేయునదిగ నగును. మఱియు నాస్త్రీకి పొత్తికడుపు నందును కడుపునందును గురుత్వము అతిసారము అరోచకము పిక్కులయందును గ్జఙ్ఞల యందును పోట్లు శూలజ్వరము ఇవి కలుగును. ఇది పరిప్లుతారోగ మనఁబడును.

—ॐ ఉష్ణతాలక్షణము. ౧—

వాతశ్లేష్మమయవ్యాప్తా శ్వేతపిచ్చిలవాహినీ.

౪౮

ఉపప్లుతా స్ఫుతా యోనిః.

స్త్రీయోని వాతశ్లేష్మరొగములచే పీడింపఁబడి తెల్లగ జిగటగనుండు ప్రాము తోఁగూడినదిగ నగును. ఇది ఉపప్లుతాయని చెప్పఁబడును.

—ॐ విప్లుతాలక్షణము. ౨—

విప్లుతాఖ్యా త్వధావనాత్,

సంజాతజంతుః కంఠాలా కండ్వాచాతిరతిప్రియా.

౪౯

యోనిని చక్కఁగ కడగకుండుటవలన దానియందు క్రిములుజనించి విశేషముగ దురదను కలుగఁజేయును. అందుచే నకస్మాత్తుగ పురుషసంభోగమునం దధికముగ నిచ్చు బాడమును, ఇది విప్లుతమనఁబడును.

—ॐ కర్ణినీలక్షణము. ౩—

అకాలవాహనాద్వాయుశ్శ్లేష్మరక్తవిమూర్చితః,

కర్ణికాం జనయేద్యోనా రజోమార్గనిరోధినీమ్.

౫౦

సా కర్ణినీ-

బుతుకాలమునకంటె నితరమైనకాలమున రజస్సు స్రవించుటవలన వాతము ప్రకోపించి కఫరక్తములతో గూడి యోనియందు రజోమార్గము నడ్డగించునట్టి కర్ణికను కలుగఁజేయును. ఇది కర్ణిని యనఁబడును.

—ॐ సాన్నిపాతికీలక్షణము. ౪—

త్రిభిద్వోమైర్యోనిర్గర్భాశయాశ్శిత్రైః,

యథాస్థాపద్రవకరైర్వాప్యవతాన్ సాన్నిపాతికీ.

౫౧

త్రిదోషములు ప్రకోపించి అవి యోని గర్భాశయము పీనినిజేరి అనేకోపద్రవ
ములను కలుగజేయును. దీనికి సాన్నిపాతిక్సీ యనిపేరు.

ఇతి యోనిగదా నారీ యైశ్శుక్రం న ప్రతీచ్ఛతి,

తతో గర్భం న గృహ్ణతి రోగాంశ్చాప్నోతి దారుణాః,

అస్యద్దరాశ్శోగుల్మదీనాబాధాశ్చానిలాదిభిః.

౫౨

రోగములచే యోని శుక్రమును గ్రహించక గర్భమును ధరించకయుండును.
దారుణములగు అస్యద్దరాది రోగములును వాతపిత్త కఫజనితములైన నానావిధోపద్రవ
ములను స్త్రీలకు గలుగును. అట్టియోనిరోగములు వికడముగఁచెప్పుబడినవి.

ఇది అష్టాంగవృద్ధయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ముప్పదిమూడవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

చతుస్త్రింశాధ్యాయము.

అన. గుహ్యరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము వానిచికిత్సల దెబ్బ
గుహ్యరోగప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పఁబడుచున్నయది:—

గుహ్యరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతో గుహ్యరోగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యామః,

ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

గుహ్యరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము గుహ్యరోగచికిత్సలను నిరూపించునట్టి గుహ్యరోగప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ ఉపదంశరోగచికిత్స. ॐ—

మేఢ్రిమధ్యే సిరాం విధ్యేదుపదంశే నవోత్థితే,

శీతాం కుర్యాత్క్రియాం శుద్ధిం విరేకేణ విశేషతః.

తిలకల్కఘృతక్షౌద్రైర్దేహః పక్షే తు పాటితే,

ఉపదంశరోగము జనించిన లోడనే మేఢ్రిమధ్యమునందలి సిరను శేధించవలయును. చల్లగనుండు రేపనేకములను చేయించవలయును. పలుమాటలు విరేచనముల కొనగవలయును. రోగము పక్షమైయుండిన దానిని ఛేదించి తెలికపిండి, నెయ్యి, తేనె వీని నూరి రేపనము చేయించవలయును.

—ॐ ఉపదంశరోగమునకు కషాయతైలములు. ॐ—

జంబ్వాయ్రసుమనోనీవశ్వేత్తకాంబోజికాంకురాన్.

నల్లకీబదరీబిల్వపలాశత్రినిశోద్భవాః,

త్వచః క్షీరిద్రుమాణాం చ త్రిఫలాం చ జలే పచేత్.

స క్వాథః షోణం; తేన పక్వం తైలం చ రోషణమ్,

నేరేడు, మామిడి, నాజి, కడిమి, తెల్లనింపైన వీనిచిగుళ్లను, ఆండుగు, కేగు, మాలేడు, మోడుగు, నెమ్మి, తీరినృత్తులు వీనిపట్టలను, త్రిఫలములను సమభాగములుగ గ్రహించి యుదకములో వైచి చక్కఁగ కషాయము కాచి దానిచే మేఘవ్రణమును పలుమారు కడుగవలయును. మఱియు పైకషాయములో నుశ్వలనూ నెనుచేర్చి తెల్లపాకవిధిగ పాకముచేసి చరిమిన నుపదంశ వ్రణము శమించును.

— ౭ ఉపదంశ వ్రణ హారణము ౭ —

తుంగై రికలోద్ధైలామనోహవ్యలరసాంజనైః. ౪

హారేణపుష్పకాసీనసారాష్ఠ్ఠీలవణోత్తమైః,

లేపః డౌద్రయునైస్సూక్ష్మైరుపదంశ వ్రణావహః. ౫

మైలుతుత్తము, కావీరాయి, గొన్నగు, ఏలకులు, మణిశిల, హరిదశము, కసాంజనము, కేణుకలు, పుష్పకాసీనము, సారాష్ఠ్ఠీ (అనఁగా తునరమన్న), సైంధవలవణము వీని సమభాగముగ గ్రహించి చక్కఁగనూరి తేనెలో కలిపి లేపనముచేసిన నుపదంశ రోగము శమించును.

కపాలే త్రిఫలా దద్ధా సఘృతారోపణం పరమ్,

త్రిఫలములను సమభాగములుగ గ్రహించి కుండవెంతులో వైచి కాల్చి దానిని తేనెలో కలిపి లేపనము చేసిన నుపదంశ వ్రణము మానును.

— ౮ వాతజాద్యుపదంశచికిత్స. ౮ —

సామాన్యం సాధనమిదం ప్రతిదోషంతు శోభనత్. ౬

పైచెప్పిన చికిత్స లుపదంశరోగము లన్నిటికిని సామాన్యముగ చెప్పఁబడినవి. వాతజాద్యుపదంశ రోగములయందు వాతజశోఫలకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౯ ఉపదంశపాకనిషేధము. ౯ —

న చ యాతి యథా పాకం ప్రయతేత తథా భృశమ్,

పక్షైస్సాన్నియసిరామాంసైః ప్రాయో నశ్యతి హి ధ్వజః. ౭

ఉపదంశ వ్రణము పాకమును జెందకుండునట్లుల మిగుల జాగరూకతతో చికిత్స జేయవలెను. అప్రణము పాకమును జెందినచో నరములు, సిరలు, న్నాంసములు ఇవి పుండై మేఘము నశించును.

ఉత్తమాయును పిటకను బడికనును నాయుధముచే వైకృతి చక్కఁగ చేదించి
 ఖగరు రసముగల ద్రవ్యములయొక్క చూర్ణములలో తేనెనుచేర్చి దానిచే లేపనాదు
 ల్లక్ష చేయించవలయును.

—ॐ పుష్కరపూజచికిత్స. ॐ—

క్రమః పిత్తవిసర్పిక్తః పుష్కరపూజయోర్హితః. ౧౨

పుష్కరికము, సంపూజము అను నీరోగములయందు పిత్తవిసర్పిరోగమునకుఁ
 జెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ త్వక్పాకచికిత్స. ॐ—

త్వక్పాకే స్పర్శహాన్యాం చ సేవయేత్.

త్వక్పాకము స్పర్శహాని అను రోగములయందు సేవమును చేయించవలయును.

—ॐ మృదితచికిత్స. ॐ—

మృదితం పునః,

బలాత్తై తేన కోష్ఠేన మధురైశ్చోపనాహయేత్. ౧౩

మృదితమును లింగరోగమునందు నిశ్చయముచేయబోయెడు బలాత్తైలమును కొంచె
 ముష్ణముగ లేపనముచేసి మధురద్రవ్యకల్పముతో మాడినదిగ నుభోష్ణముగ ఘృతసహి
 తముగ నుండు నుపనాహమును (కట్టుకట్టుటను) చేయించవలయును.

—ॐ అస్థీలికాచికిత్స. ॐ—

అస్థీలికాం హృతే రక్తే శ్లేష్మగ్రంథినదాచరేత్,

అస్థీలికారోగమున రక్తక్షణము చేయించి శ్లేష్మగ్రంథిరోగమునకుఁ జెప్పియుం
 డునటుల చికిత్సచేయవలయును.

—ॐ నివృత్తచికిత్స. ॐ—

నివృత్తం సర్పిషాభ్యజ్య స్వేదయిత్వోపనాహయేత్. ౧౪

త్రిరాత్రం పంచరాత్రం వా నుస్నిద్ధైశ్చాల్యలాదిభిః,

స్వేదయిత్వా తతో భూయస్సిద్ధం చర్మసమానయేత్. ౧౫

మణిం ప్రవీక్ష్య శణకైః ప్రవిష్టే చోపనాహనమ్,

మణౌ పునః పునస్సిద్ధం భోజనం చాత్ర శ్శస్తే. ౧౬

విప్రుత్తనును పేరుగల లింగరోగమునందు మేధ్రిమునకు నేతినిఘాసి స్వేదకర్మను చేయించి మూడు, లేక అయిదు దినములవఱకు స్నిగ్ధముగనుండు శాత్వలాదులచే నుపనాహస్వేదమునుచేయించి మరల సామాన్యముగ స్వేదకర్మనొనర్చి మృదువుగనుండు మేధ్రిచర్మములలో మేధ్రిమణిని మెల్లగ ప్రవేశింపజేసి, అది చక్కగ ప్రవేశించి యుండునపుడు ఉపనాహస్వేదమును పలుమాఱుచేయించి ధృతితాదిస్నేహాసహితముగ నాహారమును భుజింపజేయవలయును.

అవపాటిచికిత్స విధి

అయమేవ ప్రయోజ్యస్సాన్యదవపాట్యమపి క్రమః,
అవపాటికాయను లింగరోగమునంగు పై నిప్రుత్తిలింగరోగమునకు చెప్పియుండు పట్టుల చికిత్సలను చేయవలయును.

నిరుద్ధమణిచికిత్స విధి

నాడీ ముభయతోద్వారాం నిరుద్ధే జతునా సృతామ్. ౧౭
స్నేహాక్తాః ప్రోతసి స్యస్య సింహేత్ స్నేహౌ శ్వలాపహౌః,
త్యోహః త్ర్యహేత్ స్థూలతర్ణాం తస్య నాడీం విన్దయేత్. ౧౮
ప్రోతోద్వారమసిద్ధౌ తు విద్వాక్ శస్త్రేణ పాటయేత్,
సేవనీం వజ్రయన్యంజ్యాత్సద్వ్యః క్షుతవిధిం తతః. ౧౯

నిరుద్ధమణియను పేరుగల మేధ్రిరోగమునందునిరు ప్రక్కలనుండు ద్వారముగల గొట్టమునకు లక్కనుబూసి నేతిలోతడిపి దానిని స్నేహావిద్యధ్యాయములలో జెప్పియుండు ప్రకారము మేధ్రిద్వారములలో నుంచి వాతహరములైన బలాత్తైలము మొదలగునాని నాగొట్టములోపోసి సేవనము చేయుచుండవలయును. ఇటుల మూడుదినములు చేసి యాగొట్టమునుతీసివేసి దానికంటె లావుగనుండు మఱియొకగొట్టమును ముందువలె మేధ్రిద్వారములోనుంచి బలాత్తైలాదులచే సేవనము చేయుచుండవలయును ఇటుల నామేధ్రిద్వారమును వృద్ధిజేయవలయును. ఇటుల చికిత్సజేసినను నిరుద్ధమణిరోగము శమింపకయుండిన బుద్ధిమంతుడగునై ద్యుడు మేధ్రిముననుండు శేపరియను నాడియందు గాయము తగులనియక పైనిరుద్ధమణిని శస్త్రముచే ఛేదించి సిద్ధప సద్వ్యక్షరరోగమునకు జెప్పియుండు చికిత్సలను చేయించవలయును.

గ్రంధితచికిత్స విధి

గ్రంధితం స్వేదితం నాడ్యా స్నిగ్ధోష్ణైరుపనాహయేత్,

గ్రంథితమును రోగమునను నాడీ స్వేదమును జేయించి పిదప స్నిగ్ధముగ నుష్ణముగ నుండు ఉపనాహస్వేదమును జేయించవలయును.

— ౨౦ శతపోనకచికిత్స. ౨౦ —

లింపేత్కషాయైస్సత్సైద్ధిర్నిత్యా శతపోనకమ్. ౨౦

శతపోనకమును మేఘరోగమును శస్త్రముచే భేదించి వగరుచుముగల ద్రవ్య మార్ణములతో నెను కలిపి లేపనము జేయవలయును.

— ౨౧ రక్తార్పదచికిత్స. ౨౧ —

రక్తవిద్రధివత్కార్యా చికిత్సా శోణితార్పదే,

శోణితార్పదరోగమునను రక్తవిద్రధిరోగమునకు జెప్పియుండు చికిత్సలను జేయవలయును.

— ౨౨ అంగరోగోపచారము. ౨౨ —

వ్రణోపచారం సర్వేషు యథా వస్థం ప్రయోజయేత్. ౨౨

వైలింగరోగములన్నిటియందు ఆయా యవస్థానుగుణముగ వ్రణానామశ్చయనకుఁ జెప్పిన అంతశ్శుద్ధి కషాయలేపన ఘృతతైలరసక్రియామూర్ధాద్యుపచారములను జేయించవలయును.

— ౨౩ యోనివ్యాపచికిత్స. ౨౩ —

యోనివ్యాపత్సుభూయిష్టం శస్యతే కర్ణవాతజత్,

స్నేహనస్వేదవస్త్రాదివాతజాను విశేషతః. ౨౩

యోనిరోగములయందు తఱచుగా వాతమును పోగొట్టుటచే స్నేహస్వేదవస్త్ర కర్మ మొదలగుచికిత్సలం జేయవలయును. వాతజములైన యోనిరోగములయందు స్నేహ స్వేదవస్త్రాది వాతహరచికిత్సలను మిక్కుటముగ జేయవలయును.

న హి వాతాద్యతే యోనిర్వనితానాం ప్రదుష్కృతి,

అతో జిత్వా తమన్యస్య కుర్యాద్దోషస్య భేషజమ్. ౨౪

గుప్తవాతసంబంధములేకయే యోనిరోగము జనించదు. కాబట్టి యోనివ్యా పత్తురోగములకు తొలిత వాతమునను చికిత్సజేసి పిదప పితృదోషములకుఁ చికిత్సజేయ వలయును.

— యోనిరోగమునందు బలాతైలదుష్పయోగము. —

పాయయేత బలాతైలం మిశ్రకం సుకుమారకమ్,
స్నిగ్ధస్విన్నాం తథా యోనిం దుష్ప్రితాం స్థాపయేత్సమామ్. ౨౪
పాణినోష్ఠమయేజ్జహ్నిం సంవృతాం వ్యధయేత్సునః,
ప్రవేశయేన్నిస్సృతాం చ వివృతాం పరివర్తయేత్. ౨౫
స్థానాపవృత్తా యోనిర్హి శల్యభూతా స్త్రియో భవేత్,

యోనిరోగముగలస్త్రీకి బలాతైలము మిశ్రకఘృతము సుకుమారకఘృతము
ఆనసౌష్ఠములను పానము చేయించవలయును. మఱియు విషహమగనుండు ఆయోని
స్నేహస్వేదకర్మలను జేయించి దానిని సరిగా నుంచవలయును. అది వంకరగనుండి
చేతితో సరిగా చేయవలయును. సంకోచమును జెందియుండిన దానిని వికాటముగ
చేయవలయును. బైటికి వచ్చియుండిన లోన ప్రవేశింపఁ జేయవలయును. తెలువఁబడి
యుండిన దానిముఖము మాయునటుల చేయవలయును. స్వస్థానమునందుండి జారి విష
మముగనుండుయోని స్త్రీలకు మిగుల నావదను కలుగఁజేయును. కావున నెన్నివిధముల
జైన సమస్థితినుంచుట ముఖ్యము.

— యోనిరోగమునందు పమనాదికర్మలు. —

కర్ణభిర్వమనాదైశ్చ మృదుభిర్యోజయేత్త్రియమ్. ౨౬
సర్వతస్సువిశుద్ధాయాశ్శేషం కర్ణ విధీయతే,
వస్త్ర్యభ్యంగవరోక్షక ప్రలేపపిచుధారణమ్. ౨౭

యోనిరోగముగలస్త్రీకి మృదువైన ఐమనవిరేచనాదికర్మలను తొలుతఁ జేయించ
వలయును. షోధ్యాభోభాగములయందు శుద్ధమైన కరీముగలస్త్రీకి వస్త్రీకర్మ, అభ్యంజన
ము, పరోక్షము, ప్రలేపము, పిచుధారణము మొదలగు చికిత్సలను జేయవలయును.

— యోనిరోగమునకు కాశ్యర్యాదిఘృతము. —

కాశ్మర్యత్రిఫలాద్రాక్షా కాసమర్దనిశాద్వయైః,
గుడూచీసైర్యకాభిరుశుకనానాపునర్నవైః. ౨౮
పరూషకైశ్చ వివచేత్ప్రస్థమక్షనమైర్ఘృతాత్,
యోనినాతవికారఘ్నం తత్ప్రీతం గర్భదం పరమ్. ౨౯

పెద్దగుమ్మడు, త్రిశలములు, ద్రాక్ష, కనివెండు, పనుపు, మ్రొనిపసుపు, తిప్ప
బిగ్గె, ములుగోరింట, పిల్లిపీచర, దుందిలము, గలిజేరు, పెద్దయోత అనువానిని దిను
కుతు కర్ణప్రమాణముచొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసి ఒకప్రస్థ మాపు కెయ్యిలోకలిపి
పుత్రపాకవిధిగ పాకముచేసి పానము చేయించిన స్త్రీలకు యోనిలో జనించు వాతరోగ
ములు హరించుటయేగాక స్త్రీలు గర్భమునుకూడ ధరింతురు.

— యోనిరోగమునకు పచాద్యుపయోగము. —

వచోపకుంచికాఽజాజీకృష్ణావృషకసైంధవమ్,

అజ మోదాయవత్సరశర్కరాచిత్రకాన్వితమ్.

30

పిష్ట్యా ప్రసన్నయాఽలోడ్య ఖాదేత్తద్ధృతభర్జితమ్,

యోనిపార్శ్వ ర్విహృద్రోగగుల్ఫార్యోవినివృత్తయే.

31

వస, నల్లజీలకఱ్ఱ, జీలకఱ్ఱ, పిప్పళ్లు, అడ్డసరము, సైంధవలవణము, ఓమము,
యవత్సరము, శర్కర, చిత్రమూలము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి ప్రసన్నయను
మద్యముతోనూరి దానిలోనే కలిపి నేతిచే వేయించి యిప్పించిన యోనికూల, పార్శ్వ
కూతి, తొమ్మనొప్పి, గుల్మము, అర్శస్సు అను నీరోగములు హరించును.

— యోనిరోగమునకు పృషకాదికల్కపానము. —

వృషకం మాతులుంగస్య మూలాని మదయంతికామ్,

పిబేన్నదైవ్యస్సలవణైస్తథా కృష్ణోపకుంచితైః.

32

అడ్డసరము, మాదీఫలప్రచెట్టువేళ్లు, మల్లె వీనిని మద్యముతోనూరి దానిలో నేకలిపి
సైంధవలవణమును చేర్చి పానము చేయించినను, పిప్పళ్లు, పెద్దజీలకఱ్ఱ వీనిని మద్యము
తోనూరి మద్యములోనేకలిపి అందులో సైంధవలవణము చేర్చి పానము చేయించినను,
యోనికూలలు హరించును.

— యోనిరోగమునకు రాస్నాదిక్షీరము. —

రాస్నాశ్శబదంష్ట్రావృషకైశ్శృతం శూలహరం పయః,

గన్నారాజ్యము, పల్లెరు, అడ్డసరము అనువానిని సమభాగములుగ ఆవుపాలలో
చేర్చి చక్కఁగకాచి యాపాలను పానము చేయించిన యోనికూల హరించును.

— యోనిరోగమునందు పరిషేచనము. —

గుఢాదీత్రిఫలాదంతీకాన్ధైశ్చ పరిషేచనమ్.

33

తిష్ఠతీగై, త్రిఫలములు, దంతివేల్లు అనువాని కషాయముచే నుఖోష్ణముగ యోనికి సేవనముచేయించిన యోనిశూల హరించును.

—ॐ యోనిశూలహరిపిచుపు. ॐ—

నతవార్తాకినీకుష్ఠసైంధవమరదారుభిః,

తైలాత్పసాధితాద్ధార్యః పిచుర్యోనౌ రుజాపహః.

38

గ్రంథితగరము, పెద్దములక, చెంగల్వకోష్ఠు, సైంధవలవణము, దేవిదారు అనువానిని సమభాగముగ గ్రహించి కల్కముచేసి నువ్వులనూ నెలొచ్చేర్చి చక్కగకాచి దానిలో ప్రత్తిని తడిపి యోనియందు ధరించిన యోనిశూల హరించును.

—ॐ పిత్తలయోనిచికిత్స. ॐ—

పిత్తలానాం తు యోనీనాం స్వకాభ్యంగపిచుక్రియాః,

శీతాః పిత్తజితః కార్యాన్నేహనార్థం ఘృతాని చ.

39

పిత్తప్రకోపముగల యోనులకు శీతస్పర్శముగలవిగ పిత్తహరముగనుండు సేకము అభ్యంగము పిచుకర్మ పినిని చేయించవలయును. ఘృతముచే స్నేహకర్మనుకూడ చేయించవలయును.

—ॐ యోనిరోగమునకు శతావరీఘృతము. ॐ—

శతావరీమూలతులాచతుష్కాత్తుణ్ణవీడితాత్,

రసేన క్షీరతుత్యేన సాచయేత ఘృతాధకమ్.

31

జీవనీయైశ్చ తావర్యా మృద్వీకాభిః పరూషకైః,

పిష్టైః ప్రియాశ్చైశ్చాహంశైర్నధుకాద్విబలాన్వితైః.

32

సిద్ధశీతే తు మధునః పిష్పల్యాశ్చ పలాప్తకమ్,

శర్కరాయా దశపలం క్షీవేల్లిహ్యత్విచుం తతః.

33

యోన్యస్తక్కుక్రదోషఘ్నం వృష్యం పుంసవనం పరమ్,

క్షతం క్షయమస్యప్రీత్యం కాసం శ్వాసం హలీమకమ్.

34

కామలాం వాతరుధిరం విసర్పం హృచ్చిరోగ్రహమ్,

అపస్మారద్దితాయామమదోన్మదాంశ్చ నాశయేత్.

40

చల్లపిల్లిగడ్డలు (పిల్లిపీచరగడ్డలు) నాల్గు తులములను (నాల్గుగుండలపలములు) గ్రహించి చక్కఁగనూరి రసమునుపిండుకొని యారసమునకు సమము అవుపాలను ఒక అడక అవుకెయ్యిని వీనినొకటిగఁజేర్చి అందులో జీవనీయగణద్రవ్యములు, చల్లపిల్లిగడ్డలు, ద్రాక్ష, పేదక, మురళి, అతిమధురము, చిట్టాముట్టి, పేదాముట్టి అనువానిని కర్షప్రమాణముచొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి చల్లారినపిదప దానియందు తేనె ఎసిమిదిపలములు, సిప్పళ్లు ఎసిమిదిపలములు, పంచదార పదిపలములు చేర్చి దానిని కర్షప్రమాణము ప్రతిదివము నేవించుచుండిన యోనిఘౌల, రక్తదోషము, శుక్రదోషము, తుతము, త్మయము, రక్తపిత్తము, కాసము, క్వాసము, హఠీమకము, కామల, వాతరక్తము, విసర్పశుష్టావు, ట్రొమ్మకొప్పి, తలనొప్పి, అపస్మారము, అర్దితవాతము, ఆయామవాతము, మదాత్మయము, ఉష్మాదము ఇమియన్నియు హరించును. దీర్ఘవృద్ధి కలుగును. గర్భమునుకలుగఁజేయును.

—ॐ యోనిరోగమునకు జీవనీయక్షీరపానము. ౭—

ఏవమేవ పయస్పర్విర్ద్ధివనీయోపసాధితమ్,

గర్భదం పిత్తజానాం చ రోగాణాం పరమం హితమ్.

౪౧

వైచెప్పిన ప్రకారము జీవనీయాషధములతో పక్వము చేయఁబడిన యావుపాలను గాని నెయ్యినిగాని స్త్రీలకు పానము చేయించిన యోనిదోషము హరించి గర్భము ధరింతురు. మతీయు నిది పిత్తజరోగములయందు మిగుల హితకరముగ నుండును.

—ॐ యోనిరోగమునకు బలాదితైలము. ౭—

బలాద్రోణద్వయక్వాథే ఘృతతైలాధకం పచేత్,

క్షీరే చతుర్గుణే కృష్ణాకాకనాసాసితాన్వితైః.

౪౨

జీవంతీక్షీరకాకోళిశ్శిరావీరర్థి జీవకైః,

పయస్యాశ్రావణీముద్గవీలుమాషాఖ్యపర్జిభిః.

౪౩

వాతపిత్తామయాః హత్వాపానా ద్గర్భం దధాతి తత్,

రెండుద్రోణముల పరిమితమైన చిట్టాముట్టి వేళ్లకషాయములో ఒక అడకగరిమితమైన అవునెయ్యిని, ఒక అడకము నువ్వులనూనెను, నాల్గొకములు అవుపాలను బోసి అందు సిప్పళ్లు, కాకిదొండ, జీవంతి, క్షీరకాకోళి, ముర్యాకుపాన్న, కాకోళి, ఋద్ధి, జీవకము, పిన్నమనుబాల, బోడతెరము, పిల్లిపెనర, చాగ, కాఱుమినుములు అనువానిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి యా ఘృతమును పానము చేయించిన వాతపిత్తరోగములు హరించి గర్భధారణము కలుగును.

● రక్తయోనివికీర్ణము ●

రక్తయోన్యామస్యగ్వర్ణైరనుబంధమపేక్ష్య చ.

౪౪

యథాదోషోదయం యుంజ్యాద్రక్తస్థాపనమౌషధం,

రక్తయోనిరోగమునందు స్రవించురక్తము యొక్క వర్ణభేదములను బట్టి వాతాదిదోషమందనును తెలిసికొని ఆయాదోషానుగుణముగ ఔషధముల నిష్పించిన వలయును.

● పుష్కాసుగచూర్ణము ●

పాతాజంబ్వామ్రయోరస్థి శిలోద్భేదం రసాంజనమ్.

౪౫

అంబస్తాం శాల్మిష్ఠీచ్ఛాం సమంగాం వత్సకత్వచం,

బాష్ణీకబిల్వాతివిషారోఽత్రోయదగ్గై రికమ్.

౪౬

శుంఠీమధూకమాచీకరక్తచందనకట్ఫలం,

కట్వంగవత్సకానంతాధాతకీమధుకార్జునమ్.

౪౭

పుష్కే గృహీత్వా సంచూర్ణ్య నక్షాద్రం తండులాంభనా,

పిబేదర్శస్పృతీసారే రక్తం యశ్చోపవేశ్యతే.

౪౮

దోషా జంతుకృతా యే చ బాలానాం తాంశ్చ నాశయేత్,

యోనిదోషం రజోదోషం శ్యావశ్వేతారుణాసితమ్.

౪౯

చూర్ణం పుష్కాసుగం నామ హితమూత్రేయపూజితం,

చిరుబొద్ది, నేరేడువిత్తులు, మామిడివిత్తులు, శిలోద్భేదము (అనఁగా శిలాజిత్తు), రసాంజనము, అంబస్తా (అనఁగా బలును), బూరుగుబంక, మంజిష్ఠ, కొడిసెపట్ట, ఇంధవ, మారేడు, అతివన, లొడ్డుగు, తుంగముస్తల, కావిరాయి, సొంటి, ఇప్ప, మాచీకము, రక్తచందనము, ఖేను, దుందిలము, కొడిసె, తీటకపింద, ఆరెపువ్వు, అతిమధురము, కడిమి అను నీయౌషధులను పుష్కమానులలో పుష్కనక్షాత్రములలో సమభాగములుగ గ్రహించి చక్కఁగ చూర్ణముచేసి బియ్యపుకడుగులో కలిపి అందులో కొంత యు తేనెచేర్చి పానముచేయించిన అర్చస్సు అతిసారము రక్తస్రావము బాలరతు క్రివి రోగము ఇవి కలుించును. సుతీయు నిది యోనిరోగమును నల్లగ తెల్లగ యెఱుగనుండ ఆర్తవిదోషమును పోఁగొట్టును. ఇయ్యది పుష్కాసుగచూర్ణ మనబడును. ఆత్రేయమునిచే భిక్షుబ్రహ్మణి.

— శ్లోకమునామనిచిత్త. —

యోన్యాం బలానదుష్టాయాం సర్వం రూక్షోష్ణ మాషధమ్. ౫౦
శ్లోకముచే దుష్టమైన యోనిగలవనితకు రూక్షముగ ఉష్ణముగనుండు నాషధము నిష్పించవలయును.

— యోనిరోగమునకు ధాతక్యాదితైలము. —

ధాతక్యమలకీపత్రస్తోతోజమధుకోశ్వతైః,
జంబ్వప్రసారకాసీసరోధ్రకట్ఫులిందుకైః. ౫౧
సారాష్ట్రికాదాడిమత్వగుదుంబరశలాటుభిః,
అక్షమాత్రైరజామూత్రే షీరే చ ద్విగుణే పచేత్. ౫౨
తైలవ్రథం తదభ్యంగపిచువస్తిషు యోజయేత్,
శూనోత్తానోన్నతాస్తభౌ పిచ్ఛిలౌ స్రాచశీ తథా. ౫౩
విప్లుతోపప్లుతాయోని స్పిధ్యేత్సస్ఫటశూలినీ,

మేకమూత్రము రెండు ప్రస్థములు, ఆవుపాలు రెండు ప్రస్థములు, నువ్వుల నూనె ఒక ప్రస్థము వీనినొకటిగచేర్చి అందులో ఆరెవువ్వు, ఉసిరికయూకు, సావీ రాంజనము, అతిమధురము, నల్లకలువ, నేరేడువిత్తులు, మామిడివిత్తులు, పుష్పకాసీ సము, లొద్దుగు, లేకు, నల్లతుమికి, సారాష్ట్రికము, (అనగా తువరిమన్ను) దానిమ్మ బెరడు, మేడికాయ వీనిని దినుసుకు కర్షప్రమాణముచొప్పున చేర్చి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి యాతైలమును అభ్యంగము పిచువు వస్త్రీకర్మ పీరియందు ప్రయోగించిన రక్త స్రావముగలదియు పోటుశూల బొబ్బలు వీనితోఁగూడినదియు జగటగనుండునదియు నగు యోనిరోగము లన్నియు నివర్తింతును. మఱియు ఉత్తైన, ఉష్ణత, స్తబ్ధ, పిచ్ఛిల, విప్లుత, ఉపప్లుత అను యోనివ్యాధులును శమించును.

— యోనిరోగమునకు యవాన్నాద్యుపయోగము. —

యవాన్నమభయారిష్టం సీధుతైలం చ శీలయేత్. ౫౪
పిష్పల్యయోరజాపథ్యాప్రయోగాంశ్చ సమాక్షికాః,

యవాన్నము, అభయారిష్టము, సీధు అను మద్యములు, నువ్వులనూనె వీనిని యోనిరోగముగల వారి కిప్పించుచుండవలయును. మఱియు పిష్పశ్మయార్థము అయో భస్మము హరితకీయోగములు అనువానిని లే నెసహితముగ పలుమాఱునిష్పించవలయును.

— యోనిరోగమునకు కాసీసాదిచూర్ణము. —

కాసీసం త్రిఫల కాంక్షీ సామ్రజంబ్యశ్శిధాతకీ.

౫౫

మైచ్చిత్యే తౌద్రసంయుక్తశ్చూర్ణో వైశద్యకారకః,

కాసీసము, త్రిఫలములు, తువరిమర్మము, మామిడివిత్తులు, నేరేడువిత్తులు, ఆశుపువ్వు అనువానిని సమభాగములుగ గ్రహించి చక్కఁగ చూర్ణముచేసి తేనెలో కలిపి యిప్పించిన జిగటగనుండు యోని శుద్ధంబగును.

— యోనిరోగమునకు పలాశాదిచూర్ణము. —

పలాశధాతకీజంబూనవంఘా మోచనర్జజః.

౫౬

దుర్గంధే పిచ్చితేక్షేదేస్తంభనశ్చూర్ణ ఇవ్యతే,

ఆరగ్వధాదివర్గస్య కషాయః ఫరిషేచనమ్.

౫౭

స్తబ్ధానాం కర్కశానాం చ కార్యం మార్దవకారకమ్,

ధారణం వేసవారస్య కృసరాపాయసస్య చ.

౫౮

మోదుగు, ఆరుపువ్వు, నేరేడు, మంజిష్ఠ, బూరుగు, స్వర్ణరము అనువాని చూర్ణమును ప్రయోగించిన దుర్గంధముగ ప్రాచయముక్తముగ జిగటగనుండు యోనిరోగము ఫరించును. మఱియు ఆరగ్వధాదిగణ ద్రవ్యముల కషాయముచే నేచనము చేయించిన యోనియందలి దుర్గంధాదివృక్షములు శమించును. స్తబ్ధముగ కఠినముగనుండు యోనుల యందు పృథుత్వమును గలుగఁజేయునట్టి వేసవారము కృసరము పాయసము వీనినిధిరింపఁ జేయవలయును.

— దుర్గంధయోనిచికిత్స. —

దుర్గంధానాం కషాయస్సస్య తైలం వా కల్క ఏవ వా,

చూర్ణో వా సర్వగంధానాం పూతిగంధావకర్షణః.

౫౯

మంచివాసనగల యొప్పి ద్రవ్యములయొక్క కషాయమును గాని కల్కమును గాని చూర్ణమును గాని పైద్రవ్యములతోఁ బ్రకృతముచేయఁబడిన తైలమునుగాని ప్రయోగించిన యోనియందలి దుర్గంధము హరించును.

— వాతదుష్టయోనిచికిత్స. —

శ్లేష్మలానాం కటుప్రాయాః సమూత్రాశస్తయో హితాః,

పితృ సమఘకక్షీరాః వాతే శైలాష్టుసంయుతాః.

౬౦

శ్రేష్ఠాధిక్యముగల యోనులకు మిక్కిలి కారముగలదిగ గోమూత్రము చేర్చబడిన దిగనుండు వస్త్రీకర్మలు పితృధిక్యముగల యోనులకు అతిమధురము, అపుపాలు చేర్చబడినదిగనుండు వస్త్రీకర్మలు వాతాధిక్యముగల యోనులకు నువ్వులనూనె, పులికడుగు అనువానితోఁ గూడియుండు వస్త్రీకర్మలు హితకరంబులగు నుండును.

— సన్నిపాతయోనిచికిత్స. —

సన్నిపాతసముత్థాయాః కన్గసాధారణం హితమ్,

సన్నిపాత యోనిరోగమునందు వైవాతాదియోనిరోగములకు చెప్పియుండు చికిత్సల నన్నిటిని చేయవలయును.

— శుద్ధయోనియందు గర్భధారణము. —

ఏవం యోనిషు శుద్ధాసు గర్భం విందంతి యోషితః. ౬౦

అదుష్టే ప్రాకృతే బీజే జీవోపక్రమణే సతి,

వైచ్యైగప్రకారము చికిత్సచేయుటవలన యోని శుద్ధంబై యుండి పురుషుని బీజము దోషరహితంబై యుండినచో స్త్రీలు గర్భమును కరింతురు.

— శుక్రదోషచికిత్స. —

పంచకర్మ విశుద్ధస్య పురుషస్యాపి చేంద్రియమ్. ౬౧

పరీక్ష్య వైద్యోపాణాం దుష్టం తద్వైరుపాచరేత్,

ఇమనవిరచనాది కర్మలచే పరిశుద్ధుఁడుగనుండు పురుషునియొక్క శుక్రమును తెలుపు మొదలగు వాతాదిదోషవర్ణములచే పరీక్షించి ఆశుక్రము దుష్టంబైయుండినచో శుక్రదోషహరములైన యాషధముల నిప్పించవలయును.

— ఫలసన్ని. —

మంజిస్తాకుష్ఠతగరత్రి ఫలాశర్కరావచాః. ౬౩

ద్వే సిశే మధుకం మేదా దీప్యకః కటురోహిణీ,

పయస్యాహింగుకాకోలీవాజిగంధాశతావరిః ౬౪

పిష్టా త్కౌశైన్యతప్రస్థం పచేత్తీ రాచ్చతుర్గణమ్,

యోనిశుక్రప్రదోషేషు తత్సర్వేషు చ శస్త్రే ౬౫

అయుష్యం పౌష్టికం మేధ్యం *ధన్యం పుంసననం పరమ్,
ఫలసర్పిరితి ఖ్యాతం పుష్పే వీతం ఫలాయ యత్. ౬౬

మ్రుయమాణా ప్రజానాం చ గర్భిణీనాం చ పూజితమ్,
ఏతత్పరం చ బాలానాం గ్రహఘ్నం దేహవర్ధనమ్. ౬౭

మంజిష్ఠ, చెంగల్వకోష్ఠ, గ్రంథితగరము, త్రిఫలములు, పంచదార, వసు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, అతిమధురము, మేద, ఓమము, కటుకతోహిణి, సిన్నమునుభా, ఇంగువ, కాకోళి, పెన్నేరుగడ్డ, పిల్లిపీచర అనువానిని దినుసుకు కర్షప్రమాణము చొప్పు నగ్రహించి కల్కముచేసి ప్రస్థపరిమితమైన ఆవునేతిలో కలిపి అందులో నాలుగు ప్రస్థము లావుపాలనుచేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వము చేయవలయును. ఇది యోనిదోషమునందును, శుక్రదోషమునందును మిగుల ప్రశస్తమైనది. ఆయుర్వృద్ధి, పుష్టి, బుద్ధి సంతానము వీనిని గలగఁజేయును. దీనిని స్త్రీలకు ఋతు కాలమునందు పానముచేయించి గర్భము కలుగును. ఇది ఫలసర్పిరియనబడును. జనించినతోడనే మృతిజెందు శిశువులను ప్రసవించునట్టి స్త్రీలకును గర్భిణులకును మిగుల హితకరమైనది. బాలగ్రహదోషమును పోగొట్టును. శరీరమునకు పుష్టిని కలగఁజేయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
ముష్ణుశ్శిశ్నాల్లవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

పంచత్రింశాధ్యాయము.

(విషచికిత్స (అగదతంత్రము ౬-వ అంగము.)

అవ. సుహ్యరోగాదులవలె విషము తక్షణమే ప్రాణములను హరించుటవలన సుహ్యరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము విషప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పఁ జూచున్నాము:—

విషప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతో విషప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యామః,

ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

సుహ్యరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము విషచికిత్సలను చెలియుపల చునట్టి విషప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

— విషోత్పత్తి. —

మధ్యమానే జలనిధావమృతార్థం సురాసురైః,

జాతః ప్రాగమృతోత్పత్తేః పురుషో ఘోరదర్శనః.

దీప్తతేజాశ్చతుర్దంష్ట్రో హరితేశో౭నలేక్షణః,

జగద్విషణ్ణం తం దృష్ట్వా తేనాసా విషసంజ్ఞతః.

హుంకృతో బ్రహ్మణా మూర్తీ తతఃస్థావరజంగమే,

సో౭ధ్యతివస్త్విజం రూపముర్ఘ్నిత్వా పంచనాత్మకమ్.

తొల్లి దేవాసురులు అమృతముకొఱకు సముద్రమును మథింపుచుండఁగా అమృత ముత్పన్నమగుటకు మును పుభయంకరమైన యాకారము గలవాఁడును జ్వలింపుచుండు తేజస్సు గలవాఁడును నాల్గొకొఱపండ్లు గలవాఁడును అకుపచ్ఛనర్థమువంటి పెండ్లు కలు గలవాఁడును నిష్ఠువంటి శేత్రిములు గలవాఁడును నైననొకపురుషుఁడు జనించెను. వానింజూచి లోకమంతయు విహదమును జేంచెను. దానంజేసి యాపురుషునికి విషమనుపేరు కలిగినది పిదప యావిషపురుషుఁడు బ్రహ్మచే ఆదలింపఁబడిన

వాడై వంచన స్వభావముగల నిజయాకారమును వదలి స్థావర జంగమరూపమైన
మును ధరించెను. కావున విషము స్థావరము, జంగమము అని రెండువిధము
నందును.

—ॐ స్థావరవిషలక్షణము ॥—

స్థిరమత్యుబ్బణం వీర్యే యత్కందేషు ప్రతిష్ఠితమ్,
కాలకూటేంద్రవత్సాఖ్యశృంగీహాలాహలాదికమ్.

గడ్డలయందలి విషము స్థావరవిష మనబడును. అది కాలకూటము ఇండ్ల
వత్సము శృంగీ హాలాహలము అని పలువిధములుగ నుండును. ఇది అధికవీర్యముగల
పండ్లు పూలు మొదలగు వానియందును స్థావరవిషముండును. అయితే గడ్డలోనుండు
విషమువలె వీర్యవత్తరము కానేరదు.

“కాలకూటం వత్సనాథం సాక్షుక వాలకం కర్దమకం వైరాటం వ
స్తకంశృంగీ పుండరీకంమహావిషం హాలాహలం మార్కటకం కాశపుష్ప
మింద్రాయుధం తథా తైలమితి భేదాః ప్రకీర్తితాః”

కాలకూటము, వత్సనాథము, సాక్షుకము, వాలకము, కర్దమకము, వైరాటము
ముస్తకము, శృంగీ, పుండరీకము, మహావిషము, హాలాహలము, మర్కటకము, కా
శపుష్పము, ఇంద్రాయుధము, తైలము అని విషభేదములు గలవని సంగ్రహమునందు
చెప్పబడియున్నది.

—ॐ జంగమవిషలక్షణము. ॥—

సర్పలూతాదిదంష్ట్రాసు దారుణం జంగమం విషమ్,

సర్పము, సాలెపురుగు మొదలగువాని కొఱుకయందలి విషము జంగమ విషము
నంటును. ఇదియు దారుణముగనే యుండును. కొన్నిజంతువులకు గోళ్లు కొమ్మ
మూత్రము మలము మొదలగువానియందును విషముండును.

—ॐ కృత్రిమాకృత్రిమవిషలక్షణము. ॥—

స్థావరం జంగమం చేతివిషం ప్రోక్తమకృత్రిమమ్.

కృత్రిమం గరసంజ్ఞం తు క్రియతే వివిధౌషధైః,

హంతి యోగవశేనాశు చిరాచ్ఛిరతరాచ్ఛతతే.

శోఫసాంఘాదరోన్మాదదుర్వామాదీక కరోతి చ,

— విషవృద్ధికరద్రవ్యములు. —

క్షుత్తృష్ణాగుర్బదార్బల్యోధశోకభయశ్రమైః,

లజ్జిగ్ధవరోద్ద్రవతః పిత్తమారుతవృద్ధిభిః.

౬౧

తిలపుష్పఫలాఘ్నిణభూబాష్పఘనగర్జితైః,

హస్తీమూషికవాదిత్రనిస్సన్వైర్విషసంకటైః.

౬౨

పురోవాతోత్పలామోదమదనైర్ద్వితే విషమ్,

ఆకలి, దప్పి, దుఃఖము, బలహీని, కోపము, క్రమట, శయము, ఆయాసము, క్షణము, ద్రవరూపమైన యాహారము, పిత్తవాతప్రకోపము, నువ్వులు, నువ్వులపుష్పలను ఫలములను నాఘ్నిణియుట, భూబాష్పము, (అనగా వర్షాకాలములో భూమి నందుండి వెళుట నొకవిధమైన ఆవిరి,) ఉరుములు, ఏనుగుగర్జనము, ఎలుకకూత, వాద్యము, పై జెప్పిన విషసంకటములు, తూర్పుగాలి, నల్లకలువవాన, కామము వీనిచేయు వృద్ధికరమందును.

— వర్షాదికాలవిషస్వరూపము. —

వర్షాను చాంబుయోనిత్వా త్పంక్తేదం గుడవద్గతమ్.

౬౩

విసర్పతి ఘనాచాయే తదగస్త్యో హినస్తి చ,

ప్రయాతి మందవీర్యత్వం విషంతస్నాన్తనాత్మయే.

౬౪

విషము నీటిలో జనించినదికావున వర్షాకాలమునందు బెల్లమునలె ద్రవరూపము గొంది శరీరమందంతట వ్యాపించును. శరత్కాలమునందు అగస్త్యుఁ డుడయించి విషమును హరించును. కావున శరత్కాలమున విషమునకు వీర్యము తగ్గిపోవును.

— విషప్రకృత్యాదిజ్ఞానావశ్యకత్వము. —

ఇతి ప్రకృతిసాత్మ్యైర్మనానవేగబలాబలమ్,

అలోచ్య నిపుణం బుధ్యా కర్మానంతరమాచరేత్.

౬౫

పైజెప్పినప్రకారము ప్రకృతిసాత్మ్యము ఋతువులు, స్థానము వేగము వీని బలాబలమును చక్కఁగ పర్యాయించి పిదప వాని కనుగుణముగ దగిన చికిత్సలను చేయవలయును.

— శైష్వికవిషచికిత్స. —

శైష్వికం వమనైర్మష్టగూఢతీక్షణైః ప్రలేపనైః,

కమాయకటుతిక్తైశ్చ భోజనైశ్శమయేద్విషమ్.

౬౬

నందు శైష్వికవిషమును వమనముల చేతను ఉష్ణముగ రూక్షగ తీక్షణముగనందు పట్టుమునున్న

చేతను వగరుగ కారముగ చేదుగనుండు ఆహారములచేతను శమింపజేయవలయును,

—౧౭ నైతికవిషచికిత్స. ౧—

నైతికం సంసనై సేకప్రదేహైర్భృతశీతలైః,

కషాయతిక్తమధురైర్ఘృతయుక్తైశ్చ భోజనైః.

౩౭

పిత్తాధిక్యముగల విషమును విరేచనములచేతను మిక్కిలి శీతలముగనుండు సేకశేషములచేతను వగరుగ చేదుగ తియ్యఁగ ఘృతసహితముగనుండు నాహారములచేతనుశమింపజేయవలయును.

—౧౮ వాతికవిషచికిత్స. ౧—

వాతాత్మకం జయేత్సద్విద్వద్భుజాన్వితైః,

సఘృతైర్భోజనైర్లైపైస్తథైవ విశితాశనైః.

౩౮

నాఘృతం సంసనం శస్త్రం ప్రలేపో భోజ్యమాషధమ్,

వాతికవిషమును మధురముగ స్నిగ్ధముగ అమలవిగారములతో గూడినదిగ నెయ్యి చేర్చఁబడినదిగ నుండు భోజనములచేతను పట్టులచేతను మాంసాహారములచేతను శమింపజేయవలయును. విషమునందు ఘృతమును చేర్చక విరేచనమునుగాని పట్టులనుగాని ఆహారమునుగాని ఔషధమునుగాని చేయించకూడదు.

—౧౯ విషమునందు ఘృతమునకు శ్రేష్ఠశ్శయము. ౧—

సర్వేషు సర్వావస్థేషు విషేషు న ఘృతోపమమ్.

౩౯

విద్యతే భేషజం కించిద్విశేషాత్ప్రబలేనలితే,

అన్ని విషములయందును విషోపద్రవావస్థలయందును నేతితో సమానమైన యాషధ మేదియులేదు. వాతప్రకోపముతో గూడియుండు విషమునందు మిక్కిలముగ నేతనిప్పించవలయును.

—౨౦ సాధ్యాసాధ్యవిషములు. ౧—

అయత్నాచ్చైష్ఠిక్యంసాధ్యం యత్నా త్పితౄశయాశ్రయమ్.

౪౦

నుదుస్సాధ్యమసాధ్యంవా వాతాశయగతం విషమ్,

కఠముతోఁ జేరియుండు విషము స్వల్పప్రయత్నముచే సుఖసాధ్యంబగును. పిత్తాశయము నాశ్రయించియుండు విషము కడుకష్టముమీఁద సాధ్యంబగును. వాతాశయము నాశ్రయించియుండు విషము మిక్కిలి కష్టసాధ్యము. లేక అసాధ్యము.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమున

ముప్పదియొదవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

షట్త్రింశాధ్యాయము.

అప. విషప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము సర్వవిషప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

సర్వవిషప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

నూ. అథాత సర్వవిషప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యమః,
ఇతి హ సన్నిహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

విషప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము సర్వవిషముల చికిత్సలను తెలియఁజేయుచున్నట్టి సర్వవిషప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము:—

—॥ దర్వీకరాదిసర్వభేదములు. ॥—

దర్వీకరా మండలిన్ రాజీమంతశ్చ పన్నగాః,

త్రిధా సమాసతో భామా భిద్యంతే తే త్వనేకథా. ౧

వ్యాసతో యోనిభేదేన నోచ్యంతే నుపయోగినః,

భూమియందు నివసించు సర్పములు దర్వీకరము, మండలి రాజీమంతము అని మూఁడువిధములు. మఱియు పైసర్పములు యోనిభేదంబులచే అనేకవిధములుగ నుండును. అట్టిభేదములు చికిత్సయందుపయోగరహితములుగ నుండుటంజేసి యిచట విస్తారముగ వానిభేదములను గ్రంథకర్త చెప్పఁడయ్యె.

—॥ దర్వీకరాదివిషలక్షణము. ॥—

విశేషాద్రూక్షకటుకమష్టాష్టం స్వాదు శీతలమ్.

విషం దర్వీకరాదీనాం క్రమాద్వాతాదికోపనమ్,

దర్వీకరము, మండలి, రాజీమంతము అను నీమూఁడువిధములైన సర్పములయొక్క విషము రూక్షముగ కారముగ పుల్లముగ ఉష్ణముగ కొంచెము తియ్యగ శీతలముగ నుండును. యథాక్రమముగ వాతాదులను ప్రకోపించునట్లేయును. (దర్వీకరవిషము వాతమును, మండలివిషము పిత్తమును, రాజీమంత విషము కఫమును మిక్కుటముగ ప్రకో

పింపజేయునని భావము.) విషములన్నియు రూక్షాదిగుణయుక్తంబులుగ నుండునని పూర్వాధ్యాయమునందే చెప్పబడినది. అయినను దర్వీకరము మొదలగు సర్పవిషములకు పైరూక్షాదిగుణములు విశేషముగ కలిగియుండునని తెలియపఱచుటకై మరల నీయధ్యాయమునందును తంత్రకారుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

—ॐ దర్వీకరాదివిషవృద్ధికాలము. ౭—

తారుణ్యమధ్యవృద్ధత్వేృప్తిశీతాతపేషు చ.

3

విషోల్బణా భవంత్యేతే వ్యంతరా ఋతుసంధిషు,

పైచెప్పిన దర్వీకరాది సర్పములకు యౌవన మధ్యమ వార్ధక్య దశలయందును వర్షాకాలమైన శ్రావణము మొదలగు నాల్గమాసములు శీతకాలమైన మార్గశిరము మొదలగు నాల్గమాసములు యెండకాలమైన చైత్రము మొదలగు నాల్గమాసములు వీనియందును యథాక్రమముగ విషము అధికముగ నుండును. సంకరజాతులైన పాములకు ఋతుసంధులయందు విషాధిక్యము కలిగియుండును.

(దర్వీకరస్పృములకు యౌవనవయసునందును, వర్షాకాలమైన శ్రావణ భాద్రపద ఆశ్వయుజ కార్తీకమాసముల నాల్గింటియందును విషమధికముగ నుండును. మండలిస్పృములకు నడివయసునందును, మంచుకాలమైన మార్గశిర్ష పుష్య మాఘ ఫాల్గునమాసముల నాల్గింటియందును విషమధికముగ నుండును. రాజీమంతము అనస్పృములకు ముసలివయసునందును, ఎండకాలమైన చైత్ర వైశాఖ జ్యేష్ఠ ఆషాఢమాసముల నాల్గింటియందును విషమెక్కుడుగ నుండును. సూత్రస్థానమునఁ జెప్పిన ఋతుసంధికాలమునందు సంకరజాతులైన తక్కిన సర్పములకన్నింటికిని విషము మిక్కిలి అధికముగ నుండును.)

—ॐ దర్వీకరలక్షణము. ౮—

రథాంగలాంగలచత్ర స్వస్తికాంకుశభారిణః.

౪

ఫణిన శ్శీఘ్రిగతయ శుర్పా దర్వీకరాస్ఫుటాః,

చక్రము, నాగలి, గొడుగు, స్వస్తికము, అంకుశము యీ చిహ్నములతోఁ గూడిన పడిగలుగలవియు అతి నేగముతో పరుగిడునవియు నగుసర్పములు దర్వీకరము అని ఋషులకుఁ జెప్పబడును.

—ॐ మండలిలక్షణము. ౯—

జ్ఞేయా మండలినోఽభోగా మండలై ర్వివిధైశ్చితాః.

౫

ప్రాంశవో మందగమనాః.

నానాస్రకారములగు మండలములతో (పొడలతో)ఁ గూడినవియు నిడువుగ

నుండునవియు అతివేగముతోఁ గూడినవియు నగుసర్పములు మండలియని తెలిసికొన నలయును, వీనికి పడిగెలుండవు.

— రాజీమల్లక్షణము. ౧ —

రాజీమంతస్తురాజభిః,

స్నిగ్ధా విచిత్రవర్ణాభి స్తిర్యగూర్ధ్వం విచిత్రితాః.

2

నానావిధవర్ణములతోఁగూడి అడ్డముగ నిడుపుగ వ్యాపించియుండు రేఖలు (కట్టు)గల సర్పములు రాజీమంతము అనఁబడును.

— గోధానుతలక్షణము. ౧ —

గోధానుతస్తు గౌధేరో విషే దర్వీకరై శ్చమః,

చతుష్పాత్.

గౌధేరము (అనఁగా ఉడుము) దర్వీకర సర్పవిషమువంటి విషముగలదిగ నాల్గు కాళ్ళతోఁ గూడినదిగ నుండును.

(ఉడుము దర్వీకర సర్పజాతికి ఇతరసర్పజాతి సంస్కర్తమున కల్గినది. ఇది నాల్గు కాళ్లు కల్గియుండును. దర్వీకరసంబంధము కల్గియుండుటం జేసి దానింబోలె తీవ్రమైన విషము కల్గియుండునని భావము.)

— సుకరజాతివృంతరసర్పలక్షణము. ౧ —

వృంతరాజ్ విద్యాదేతేషామేవ సంకరాత్.

2

వ్యామిశ్రలక్షణా స్తేహి సన్నిపాతప్రకోపనాః,

వైచెప్పిన దర్వీకరాది సర్పములయొక్క షరస్పర సంకరమువలన జనించిన సర్పములు వృంతరము అనఁబడును. వీనికి వైదర్వీకరాది సర్పములకుఁ జెప్పియుండు లక్షణములు కలిసియుండును. వీని విషము సన్నిపాతమును ప్రకోపింపఁజేయును.

— సర్పదంతకారణము. ౧ —

అహారార్థం భయాత్పాదస్పర్శాదతివిషాత్ప్రధః.

౩

పాపవృత్తితయా వై రాద్దేవ్ని యమవోదనాత్,

దశంతి నర్పాస్తేషూ క్తం విషాధిక్యం యథోత్తరమ్.

౪

అహారముకొఱచును భయమువలనను కాళ్ళచే త్రొక్కుటవలనను విషము వృద్ధిఁ జెందియుండుట వలనను కోపమువలనను పాపస్వభావము చేతను ద్వేషమువలనను దేవతలు ఋషులు యముఁడు వీరి ప్రేరేపణవలనను సర్పములు మనుజులను కఱచును. వైచెప్పిన కాటులో నొకదానికన్న నొకటి విషాధిక్యము కలదిగ నుండును. (అనఁగా

అహారము కొఱకు కఱచిన కాటునకన్న భయములవలన కఱచిన కాటునందు విషముగ నుండును.) ఇట్లు పైజెప్పిన వానిలో నొకదానికన్న నొకటి యధికవిషమని యూహించునది.

అదిష్టాత్కారణం జ్ఞాత్వా ప్రతికుర్యా ద్యథాయథమ్,

పైజెప్పిన దర్శకరాది స్వములు కఱచుటకు కారణములను చక్కఁగ తెలిసికొని వానివానికి తగినట్లు చికిత్సలను జేయవలయును.

—౧౦ వ్యంతరస్వరూపము. ౧౦—

వ్యంతరః పావశీలత్వాన్సార్గమాశ్రిత్య తివ్రతి. ౧౦

వ్యంతరములను స్వములు (సంకరజాతి స్వములు) పాపిష్ఠీస్వభావము గలవి యగుటంజేసి యెల్లప్పుడు మనుజులు సంచరించునట్టి మార్గములయందు సంచరించుచుండును. అట్టిప్రేమలఁగనిపెట్టి ప్రాణులఁ గరవఁజూచును.

—౧౧ తుండాహతాది స్వదంశలక్షణము. ౧౧—

యత్ర లాలాపరిక్లేదమాత్రం గాత్రే ప్రదృశ్యతే,

నతు దంష్ట్రాకృతం దంశం తత్తుండాహతమాదిశేత్. ౧౧

ఏకదంష్ట్రావదం ద్వే వా వ్యాలీఢాఖ్యమశోణితమ్,

దంష్ట్రావదే సరక్తే ద్వే వ్యాలుప్తం త్రిణి తాని తు. ౧౨

మాంసచ్ఛేదాదవిచ్ఛిన్నరక్తవాహీని దంష్ట్రాకమ్,

దంష్ట్రావదాని చత్వారి తద్వద్దప్తనిబీడితమ్. ౧౩

నిర్విషం ద్వయమత్రాద్యమసాధ్యం పశ్చిమం వదేత్,

మనుజునియొక్క శరీరమున స్వముయొక్క కోరలుతగులక దాని జొల్లుమాత్రము తగిలియుండిన నది తుండా హతమనియు, ఒకటి లేక రెండు కోరలుతగిలి రక్తము వెడలకయుండిన నది వ్యాలీఢమనియు, రెండు కోరలు దృఢముగ తగిలి రక్తముతోఁ గూడియుండిన నది వ్యాలుప్తమనియు, మూడు కోరలు గట్టిగతగిలి మాంసము ఛేదించబడి ధారగా రక్తము స్రవించుచుండిన నది దంష్ట్రాకమనియు వాల్చి కోరలు దృఢముగతగిలి ధారగ రక్తము స్రవించుచుండిన నది దప్తని బీడితమనియు జెప్పఁబడును. వానిలో తుండాహతము, వ్యాలీఢము ఆను రెండును విషరహితములుగ నుండును. వ్యాలుప్తము దంష్ట్రాకము ఆను రెండును కష్టసాధ్యములు. దప్తనిబీడిత మనునది అసాధ్యము.

—౧౪ స్వవిషలక్షణము. ౧౪—

విషం నాహేయమప్రాప్య రక్తం దూషయతే వపుః. ౧౪

రక్తమణ్విపి తు ప్రాప్తం వర్ధతే తైలమంబువత్,

స్పష్టమునకు రక్తసంబంధము కలుగక శరీరము చెడనేరదు అవిషము స్వల్పరక్తముతో సుబంధించినను జలముతో నువ్వులనూ నె స్వల్పముతగిలిన నుదక మంతయు నెటుల వ్యాపించునో అటుల శరీరమంతయు వ్యాపించును.

— ౧౭ సర్పాంగాభిహతలక్షణము. ౧౭ —

భీరోస్తు సర్పసంస్పర్శాద్భయేన కుపితోఽనిలః. ౧౭

కదాచిత్కురు తే శోభం సర్పాంగాభిహతం తు తత్,

భయపడు స్వభావము గలవానికి సర్పము తాకుటవలన విశేషభయముకలిగి దానిచే వాతము ప్రకోపించి ఒకానొకప్పుడు శరీరమున వాపును గలుగజేయును. అది సర్పాంగాభిహతమని చెప్పబడును.

— ౧౮ శంకావిషలక్షణము. ౧౮ —

*దుర్గాంధకారే విధస్య కేనచి ద్దృశ్యంకయా. ౧౮

విషోద్వేగో జ్వరశ్చర్ధిర్మూర్ఛా దాహోఽపివా భవేత్,

గ్లానిర్శోహోఽతిసారో వా తచ్ఛంకావిషమువ్యతే. ౧౯

గాఢాంధకారములో నేదైన నొకజంతువుచే గాయము తగిలిన వానికి పాముకాచినదన్న సందేహముచే విషవేగము జ్వరము వాంతి మూర్ఛ సర్వాంగతాపము, లేక బడలిక మోహము అతిసారము కలుగును. ఇది శంకావిషమని చెప్పబడును.

— ౨౦ సవిషనిర్విషలక్షణము. ౨౦ —

తుద్యతే సవిషో దంశః కంఠూశోఽనుజాన్వితః,

దవ్యతే గ్రథితః కించిద్విపరీతస్తు నిర్విషః. ౨౦

విషముతోఁ గూడియుండు కాటునఁడు పోట్లు దురద వాపు శోఫనొప్పి తాపము క్రిందెము ఉంటుఁటి యుండుట ఈలక్షణము లుండును. ఇట్టి లక్షణములు లేకుండిన నది నిర్విషమని తెలిసికొనవలయును.

— ౨౧ దర్వికరీప్రథమ విషవేగాద్యుపద్రవములు ౨౧ —

పూర్వే దర్వికృతాం వేగే దుష్టం ప్రావీభవత్యసృక్,

శ్యావతా తేన వక్త్రాదా సర్పంఘోవ చ కీటకాః. ౨౧

ద్వితీయే గ్రంథయౌ వేగే తృతీయే మూర్ధ్ని గౌరవమ్,

దుర్గంధో దంశవిక్లేదశ్చతుర్థే స్థీనసం వమిః. ౨౨

సంధివిక్లేషణం తంద్రా పంచమే పర్వభేదనమ్,

* దుర్గాంధకారే అనీ పాతాస్తరము.

దాహా హిధ్వా చ పశ్యే చ హృత్ప్రీడా త్రగౌరవమ్. ౨౧

మూర్ఛా విపాకోఽతీసారః ప్రాప్య శుక్రం తు నప్తమే,

స్కంధపృష్ఠకటీభంగస్సర్వచేష్టానివర్తనమ్. ౨౨

దర్శకరమను స్వయయైక్య మొదటి విషవేగమున శ్వాసవర్ణముగల దుష్టరక్తము ప్రవించును. దానిచేత ముఖము కండ్లు నాలుక వీనియందు శ్వాసవర్ణము కలుగును. శరీర మంతట పురుగులు సంచరించునట్లుండును. దర్శకరమను సర్వయయైక్య రెండవవిషవేగ మునందు గ్రంథులు, మూడవవిషవేగమునందు శరీరగురుత్వము, భుర్గంధము కఠినిస్థమునందు చల్లగనుండుట, నాల్గవ విషవేగమునందు నోట జోల్లుకారుట, వాంతి శరీరగు ర్థులు జారిపోవుట ఆలస్యము అయిదవవిషవేగమునందు గణపలయందు నొప్పి సర్వాంగతాపము ఎక్కిల్లు, ఆఱవవిషవేగమున అొమ్మనొప్పి, శరీరగురుత్వము, మూర్ఛ, ఆశీర్ణము, అతీసారము, ఏడవవిషవేగమునందు విషము శుక్రస్థానమును జేరుచునిలన భుజశరీరమలయం దును నడుచునందును వీపునందును నొప్పి, హస్తపాదాలు చలనము తేనుండుట కలుగును.

—౨౩ మండలివివప్రథమాదివేగోపద్రవములు. ౨౩—

అథ మండలిదప్తస్య దుష్టం వీరీభవత్యసృక్,

తేన వీతాంగతా దాహా ద్వితీయే శ్వయభూద్భనః. ౨౩

తృతీయే దంశవిక్లేదస్సేంద్రస్తృష్ణా చ జాయతే,

చతుర్థే జ్వర్యతే దాహః పంచమే సర్వగాత్రగః. ౨౪

మండలియను స్వయము కఠినివనికీ మొదటివిషవేగమునందు రక్తముచెడి రక్తము పసుపువర్ణముగ నగును. దానివలన శరీరమంతయు పసుపువర్ణముగ నగును. దానివలన శరీరమంతయు పసుపువర్ణము తాపముకలుగును. రెండవవిషవేగమున వాపు, మూడవవిషవేగమున కఠిని స్థలమునందు చెమట, దప్పి, నాల్గవవిషవేగమున జ్వరము, తాపము, అయిదవ విషవేగమున సర్వాంగతాపము కలుగును.

—౨౫ రాజలస్పవీషవేగాదుష్టప్రవము. ౨౫—

దప్తస్య రాజలైద్దుష్టం పాండుతాం యాతి శోణితమ్,

పాండుతా తేన గాత్రాణాం ద్వితీయే గురుతాతి చ. ౨౫

తృతీయే దంశవిక్లేదో నాసికాక్షీముఖస్రవాః,

చతుర్థే గరిమా మూర్ఛా మన్యాస్తంభశ్చ పంచమే. ౨౬

గాత్రభంగో జ్వరశ్శీతశ్చేషయోః పూర్వవద్వదేత్,

రాజీమంతమును కరచినవానికి రక్తముచెడి తెల్లగనై శరీరమంతయు తెల్ల నగును. చెండవవిషవేగమున శరీరమున మిక్కిలి గురుత్వము, మూడవవేగమున కఱచిన అమున చెమట ముక్కు నేత్రములు నోరు వీనియందు స్థావరము, నాల్గవవేగమున రోగురుత్వము మెడపట్టుకొనుట, అయిదవవేగమున శరీర మందంతట నొప్పి జ్వరము శైత్యము కలుగును. మండలి, రాజీమంతము అను సర్పములయొక్క ఆరు ఏడు విషవేగ ములయందు దర్శికరమను సర్పముయొక్క ఆరు ఏడు విషవేగమునకుచెప్పియుండు ఉప ద్రవములు కలుగును.

— మండలివిషచికిత్సాకాలము. ౭—

కుర్యా త్పంచను వేగేషు చికిత్సాం న తతః పరమ్. ౨౭

దర్శికరాదిసర్పములు కఱచినవానికి ఐదు విషవేగములలోపల తగిన చికిత్సను చేయవలయును. అందుకుపై అసాగ్యము కావున చికిత్సజేయజనదు.

— అల్పవిషసర్పములు. ౮—

జలాప్లుతారతిక్షీణాభీతానకులనిర్జితాః,
శీతవాతాతపవ్యాధిక్షుత్ప్రస్థాశ్రమవీడితాః. ౨౮

తూర్ణం దేశాంతరాధ్యాత్మవిముక్తవిషకంచుకాః,
కుశౌపధీకంటకవద్యే చరంతీవ కాననమ్. ౨౯

దేశం చ దివ్యాధ్యుపి తం సర్పాస్తేఽపిషా మతాః,

జలములో తడిసినవిగ, సంభోగముచే శ్రమమును జెందినవిగ, భయపడినవిగ ముంగిసచే జయింపబడినవిగ, చలి, గాలి, ఎండ, వ్యాధి, ఆకలి, దప్పి, ఆయా సము వీనిచే పీడింపబడినవిగ, అప్రజ్ఞే దేశాంతరమునుండి వచ్చినవిగ, విషమునుగాని కూసమునుగాని విడిచినవిగ, దగ్ధ, ఓషధులు ముండ్లుగల అడవియందుగాని దేవతలసంచ రించు ప్రదేశమునందు గాని సంచరించునవిగనుండు సర్పములన్నియు మిక్కిలి స్వల్ప విషముగలవిగ నుండునని మహర్షులు వచింపుచున్నారు.

“శ్మశానమైత్యవల్గ్నిక యజ్ఞశ్రయసురాలయే,
చతుష్పథే జలస్థానేజీర్ణోద్యానేషు కోటరే.
క్షీరద్రుమే నింబతరా నిర్దురే గిరిగవ్వరే,
చక్రవర్జగదాకుంతత్రిశూలాంకజటాధరాః.
రక్తాస్యనయనా యే చ తే న్యురాశీవిషోపమాః,

న తేషు కాలనియమో న చ వేగే వ్యనుప్రమః,
మంత్రతంత్రబలాన్నాపి ప్రసవ్యా వినివర్తనమ్.”

30

శ్మికానము చైత్యప్రదేశము పుట్ట యాగధూమి దేవాలయము వాల్మీకివృక్ష కలసికథలము జలసమీపప్రదేశము పాతముద్వానము వృక్షములతోరటలు పాలుగలము వృక్షములు వేపచెట్టు నెలమేరుపర్వతగుహలు వీనియందు సనించెడిపాములును, చక్కమగ్గి వజ్రాయుధము గద మంతము త్రిశూలము వీనితో తుల్యముగనుండు రేఖలుగల పడిగల్గి తోగూడిన సర్పములును, నోరు కండ్లు యివి యెక్కుగనుండుపాములును యివియన్నియును పెద్దసర్పములతో సమానమైన విషము కలవిగనుండును. వైపాములు కలుదుటకు కాలం నియమమును కారణమును లేవండును. వాని విషవేగములకు క్రమములేదు. మనో మంత్రతంత్ర ఓషధి మొదలగువాని వీర్యములే వానివిషము త్రిష్వటమసాధ్యముకానే, రదు. అని సంగ్రహమునందు చెప్పబడియున్నది.

— అసాధ్యవిషలక్షణము. —

శ్మికానచిత్తినైత్యాదౌ పంచమీపక్షసంధిషు.

31

అష్టమీనవమీసంధ్యామధ్యరాత్రిదినేషుచ,

యామ్యాగ్నేయమఘాశ్లేషావిశాఖాపూర్వానైఋతే.

32

నైఋతాఖ్యే ముహూర్తే చ దష్టం మర్శను చ త్యజేత్,

దష్టమాత్రస్థితాస్యాక్షశ్శీర్షమాణశిరోరుహః.

33

స్తభజహ్వో ముహుగ్నగ్భక్ శీతోచ్ఛ్వాసో న జీవతి,

శ్మికాన, చిత్తి, చైత్యప్రదేశాదుష్టస్థలములయందును, పంచమి, పక్షసంధులు, అష్టమి, నవమి ఈ క్షణములయందును, సంధ్యాకాల అర్ధరాత్ర మధ్యాహ్నకాలములయందును, భరణి, కృత్తిక, మఖ, ఆశ్లేష, విశాఖ, పుబ్బ, పూర్వాషాఢ, పూర్వాశాఢ, మూల, ఈనక్షత్రములయందును, నైఋతమను ముహూర్తమందును, మర్శస్థానములయందును, పాముకలుచిన నా మనుజులు జీవింపనేరరు. పాముకలుచినతోడనే వానికి నోరు కండ్లు తెలుపుబారుట తలచెందుక లూడిపడుట నాలుక స్తబ్ధుగుట, పలుమాలు మూగ్ధకలుగుట ఊపిరి చల్లగవెడలుట ఈ యుపద్రవములు కలిగినవాడు జీవించడు. కావున వీరలకు చికిత్సక్షేయము సిద్ధమౌజనము.

“శ్వయంధుర్వేదనాస్తీవ్రాగ్రీవాభంగోక్షీరక్తతా,

మూర్ఛాగళగ్రహశ్శిర్షిః ప్రేతరాజస్య కింకరాః,

జాంబవత్రతిమో గుంశః కూర్మపుష్పవదున్నతః,

రక్తంభేభ్యస్సమస్తేభ్యో వర్తతే న తు దంశతః,
రోమహస్తో నశిశిరైశ్శ్వయంభువ్లోహితోఽసితః,
హృష్టమేహనతావక్రవక్రత్వం యస్య తం త్యజేత్."

పాముకఱచినతోడనే వాపు తీవ్రమైననొప్పి మెడపట్టుకొనుట నేత్రములుయెఱ్ఱ బాగుట మూర్ఛ తొమ్ముఅడచికొనుట వాంతి యాయుషద్రవములు కలిగినవో నా మనుజుఁడు జీవించనేరఁడు. మఱియు పాముకఱచిన స్థలము నేరేడుపండువలె నల్లగ శాఘేలు వీపువలె పొడవుగనై శరీరమునందలి ద్వాదశములయందుండి రక్తము స్రవించుచు పాముకఱచిన స్థలములో మూత్రము రక్తము స్రవించుకయ్యుండిన నట్టివాఁడుజీవించఁడు. గగురొంటు వాపు శరీరము యెఱ్ఱగగాని నల్లగగానినగుట నేత్రములు ముక్కు నోరు యివి వంకరగనగుట యాయుషద్రవములుగల విషరోగి జీవించఁడు. అని సంగ్రహ మునగు చెప్పఁబడియున్నది.

హిధ్నా శ్వాసో వమిః కాసో దప్తమాశ్రస్య దేహినః. 33

జాయంతే యుగవద్యస్య సహృచ్చూలీ న జీవతి,

పాముకఱచినతోడనే మనుజునికి ఎక్కిల్లు శ్వాసము వాంతి కాసము తొమ్ము నొప్పి యివి యేకకాలమున జనించిన నట్టివాఁడు జీవించఁడు.

ఘేనం వమతి నిస్సంజ్ఞ శ్వాసవపాచకరాననః. 34

నాసానసాదో భంగోఽంగే విఘ్నేదశ్శ్లథనంధితా,

విషవీతస్య దప్తస్య దిగ్ధేనాభిహతస్య చ. 35

భవంత్యేతాని రూపాణి సంప్రాప్తే జీవతత్తయే,

విషమును త్రొగినవానికిగాని పాము కఱచినవానికిగాని విషము పూయఁబడిన శస్త్రముచే కొట్టఁబడిన వానికిగాని మరుగును కన్గుట, ప్రజ్వలేకుండుట, కాళ్లుచేతులు ముఖము నల్లగనగుట, ముక్కు వంకరగనగుట, శరీరమందంతట నొప్పి, మలము వెడలుట, సంఘస్పృశారుట యీలక్షణములు కలిగినవాఁడు జీవించఁడు. పై లక్షణములు మరణకాలమునందే కలుగును.

న నస్యై శ్చేతనా తీక్ష్ణేర్న తతాత్ తతజాగమః. 36

దండాహతస్య నో రాజీ ప్రయాతస్య యమాంతికమ్,

మందుచెప్పిన ప్రకారము పాముకఱచిన వానికి తీక్ష్ణమైన నస్యములు చేయించియు వానికి ప్రజ్వతెలియకుండుట, శరీరమును ఛేదించిన నాగాయమునుండి రక్తము వెడలకుండుట, కఱ్ఱచేగట్టికొట్టిన యాకఱ్ఱవలె రేఖగ దద్దుకలుకుండుట ఈ లక్షణము లులిగినవాఁడు యముని సమీపమునను పోవునని నిశ్చయింపవలయును.

—ॐ సాధ్యవిషచికిత్స. ॐ—

అతోఽన్యథాతు త్వరయా ప్రదీప్తాగారవద్భిషక్. 32

రక్షణ కంఠగతాన్ ప్రాణాన్ విషమాశు శమం నయేత్,

సర్పదష్టునికి వైచెప్పిన యసాధ్యలక్షణములు లేకుండినచో “నిష్పత్గిలి కాలు చుండు యిల్లును శిశువుముగ నుదకాదులచే శమింపఁ జేయుచందంబును” విషసంబంధముచే పీడితుండుగ నుండువానికి త్వరితముగ ఔషధాదుల నిప్పించి యా విషమును శిశువుముగ శమింపఁజేయవలయును.

—ॐ విషవ్యాప్తిక్రమము. ॐ—

మాత్రాశతం విషం స్థిత్యా దంశే దప్తస్య దేహినః. 33

దేహం ప్రక్రమతే ధాతుా రుధిరాదీ ప్రదూషయత్,

ఏతస్మిన్నంతరే కర్ణ దంశస్యోత్కర్తనాదికమ్. 34

కుర్యాచ్ఛిశ్నుం యథా దేహే విషవల్లి న రోహతి,

పాము కఱచినచోటులో నావిషము నూరుతుంటుల కాలమువరకునుండి సిద్ధపరకాదిధాతువులను చెఱచుచు దేహమంతట వ్యాపించును. కావున నాకాలములోపలనే విషము శరీరమంతట వ్యాపించుకుండునటుల నతిశిశువుముగ పాముకఱచినతోడనే ఆపామును కఱచుట పాముకాటున కాటువేసి రక్తముదీయుట మున్నగు చికిత్సలను జేయవలయును.

—ॐ సర్పదప్తచికిత్స. ॐ—

దప్తమాత్రో దశేదాశు తమేవ పవనాశినమ్. 35

లోప్తం మహిం వా దశనైశ్చిత్వా చాను ససంభ్రమమ్,

నిష్ఠీవేన సమాలింపే ద్దంశం కర్ణమలేన వా. 36

పాముకఱచినపురుషుఁడు తోడనే యాపామును త్వరగా కొఱకపలయును. లేక అట్టిమనుజుఁడు మట్టిగడ్డనుగాని భూమినిగాని పండ్లచేకొరికి సిద్ధపకారియుమిసిపాము కఱచినచోట ఆవుమ్మినిగాని తన గుబిలినిగాని తాను లేపనము చేయవలయును.

—ॐ సర్పదంశబంధనము. ॐ—

దంశస్యోపరి బద్ధీయాదరిష్టాం చతురంగులే,

కౌమాదిభిర్వేణికయా సిద్ధర్థంత్రైశ్చ మంత్రవిత్. 37

37

అంబువ త్నేతుబంధేన బంధేన స్తభ్యతే విషమ్,

న వహంతి సిరాశ్చాన్య విషం బంధాభీడితాః.

౪౩

మంత్రసిద్ధిగలవాడు తెల్ల పట్టుగుడ్డ చింపినైనను, వెండు కలనైనను సిద్ధమం
శ్రమలచే నభిమంత్రించి పాము కఱచిన స్థలమునకు వైన నాల్గు అంగుళముల ప్రదేశ
ములోఁ గట్టవలయును. ఇటుల కట్టుటచే “ఆనకట్టువలన ప్రవహించునీరునిలుచుభంగి”
నీరలమార్గమునుండి శరీరములో విషము వ్యాపించక నిలుచును.

—ॐ సర్పవిషహరణము. ॐ—

నిష్పీడ్యానూర్ధ్వరేద్దంశం మర్మసంభ్యగతం తథా,

న జాయతే విషావేగో బీజనాశాదివాంకురః.

౪౪

పైచెప్పిన ప్రకారము కట్టుకట్టినపిదప నావిషము మర్మములు సంధులు వీనిని జేర
కయుండునపుడు కఱచినచోటును కత్తిచేగీచి చక్కఁగ బిసికి విషమును బైలుపఱచ
వలయును. ఇటులఁజేసిన “విత్తనములు నశించిన మొలకలు మొలవకుండు చందంబున”
విషమును బైలు పఱచుటవలన విషవేగము కలుగకుండును.

—ॐ సర్పదంశమునకు దాహకర్మ. ॐ—

దంశం మండలినాం ముక్త్వా పిత్తలత్వాదధావరమ్,

ప్రతప్తై ర్హేమలోహాదై ర్దహేదాశూల్లకేన వా.

౪౫

కరోతి భస్మసా త్పద్యో వహ్నిః కిం నామ న త్క్షణాత్,

మండలియను సర్పముయొక్క కాటుతప్ప యితరములగు కాటునందు బంగారు
యినుము మొదలగు లోహములను చక్కఁగకాల్చి వానిచే గాని కొఱివికట్టెలచేఁ గాని
కాల్చిన నాయగ్ని విషమును తక్షణకాలములో భస్మముచేయును.

—ॐ సర్పవిషాహరణము. ॐ—

ఆచూషేత్పూర్ణవక్త్రో వా మృద్భస్మాగదగోమయైః,

౪౬

ప్రచ్ఛాయాంతరరిష్టాయాం మాంసలం తు విశేషతః,

అంగం నహైవ దంశేన లేవయేదగదైర్ముహూః.

౪౭

చందనోశ్శీరయుక్తేన సలిలేన చ సేచయేత్,

సర్పదష్టులైనవారికి పూర్వము చెప్పినప్రకారము కట్టుకట్టి పిదప మిక్కిలి బలవం
తులగు మనుజులు షట్టి, బూడిదె, జొవధము, గోమయము వీనిలో దేనినైన నొకటిని
నోటినిండ నుంచుకొని పాము కఱచినచోటులో నొక గొట్టమునునిచి దానిమార్గముగ

విషమును నోటిచే పీల్చునలయును. సాము విషముతగిలినవాఁడు స్థూలశరీరుఁడుగ నుండిన వానివిషమును వైచెప్పనప్రకారము నోటిచేతనే పీల్చునలయును. మఱియు విషహరాషధములను నూరి శరీరమంతట వలంబూలు పూయుచుండవలయును. చందనము, పట్టివేరు పీనినినూరి యుదకములో కలిపి యాముదకముచే నేచనమును చేయవలయును.

— విషోపద్రవమున సిరావేధము. —

విషే ప్రవిసృతే విధ్యాత్పురాం సా పరమా క్రియా, ౪౮
రక్తే నిర్హియమాణే హి శృత్సం నిర్హియతే విషమ్,

విషము శరీరమంతట వ్యాపించియుండిన సిరసు వేధించవలయును. అట్లుచేయుటవలన రక్తము బైలువెడలి చక్కఁగ నారక్తముతో విషమంతయు బైటికి వచ్చును. కాఁబట్టి సిరావేధము విషచికిత్సయందు త్రవమైనది.

— సవిషనిర్విషరక్తలక్షణము. —

దుర్గంధం సవిషం రక్తమగ్నో చటచటాయతే. ౪౯
యథా దోషం విశుద్ధం చ పూర్వవల్లక్షయేదస్యక్,

విషముతోఁగూడియుండు రక్తము దుర్గంధము కలదిగ నుండును. దానిని నిప్పులో వేసిన చటచటయును శబ్దము కలుగును. శుద్ధంబుగ నుండు రక్తము నాయా దోషానుగుణముగ సిరావ్యధవిధ్యభ్యాసములోఁ జెప్పియుండు లక్షణములచే తెలిసికొనవలయును.

— విషమునంగు జలౌకాప్రయోగము. —

సిరా స్వదృశ్యమానాను యోజ్యా శృంగజలౌకసః. ౫౦

వాపు మొదలగు నుపద్రవములచే సిర లగుపడకయుండిన చిమ్మునగొట్టముచే గాని జలగలచేఁగాని రక్తమును తీయవలయును.

— విషోపద్రవమున రక్తస్తంభనము. —

శోణితం స్రుతశేషం చ ప్రవిలీనం విషోష్ణణా,
లేపన్వేక్షు బహుశః స్తంభయేద్భృశశీతలైః. ౫౧

బైలువెడలినది పోఁగా శేషించియుండు రక్తము విషాగ్నిచేకరిగి వెడలుచుండిన మిక్కిలి శీతలముగ నుండు పట్టు సేకము పీనిని నలుమూలుచేయించి యారక్తము బైలువెడలఁబండ్లునటులఁ జేయవలయును.

— విషమూర్ఖాహరోఃచారములు. ౧౧ —

అస్మన్నే విషవేగాద్ధి మూర్ఖాయమదహృద్భ్రవాః,

భవంతి తాన్ జయేచ్ఛీర్వైర్విజేచ్ఛార్మహర్షతః. ౫౨

విషవేగముచే రక్తముచేరి స్రవింపకయుండిన మూర్ఖ మదాత్మయము బ్రోమ్ము నొప్పి కలుగును. అట్టివారికి చల్లగనుండు లేపనేకములను జేయించవలయును. శరీరమున గనరాని కలుగువఱకు విసనకట్టి మొదలగు వానిచే గాలితగులునట్లు విసరనిలయును.

స్మన్నే తు రుధిరో నద్యో విషవేగః ప్రశామ్యతి,

రక్తము చక్కగ బైలువెడలిన విషవేగము శిఘ్రములో శమించును.

— విషోపద్రవమునకు ఘృతపానము. ౧౨ —

విషం కర్షతి తీక్ష్ణత్వాద్ధృదయం తస్య గుప్తయే.

౫౩

పిబేద్ధృతం ఘృతక్షౌద్రమగదం వా ఘృతాప్లుతమ్,

హృదయావరణే చాస్య క్లేష్టా హృద్భృశచీయతే.

౫౪

విషము తీక్ష్ణవృభావము గలదియగుటం జేసి హృదయము నీడ్చును. కాబట్టి యాహృదయమును కాపాడుటకై ఆవునెయ్యినిగాని, ఆవునెయ్యి తేనె కలిపిగాని, దిషహరాపధమలను ఆవునెయ్యిలో కలిపిగాని విషరోగి కిప్పించ వలయును. ఇటుల చేసిన క్లేష్టము వృద్ధిజెంది యది హృదయమును నావరించును.

— విషవేగమున వమనావశ్యకత్వము. ౧౩ —

ప్రవృత్తకారవోత్క్లేశహృల్లాసం వామయే త్తతః,

ద్రవైః కాంజికకాఘృతైలమద్యాదివర్జితైః.

౫౫

వమనైర్విషహృద్భిశ్చ నైవం వ్యాపోతి తద్వపుః,

పాము కాటుకగిలినవానికి శరీరమునందు గుర్వము ఓకర హృల్లాసము కలిగి నుండిన విషహరములైన ద్రవపానముగనుండు నౌషధములచే వమనము చేయించ వలయును. గంజి, ఉలినకట్టు, నువ్వుల నూనె, మద్యము మొదలగు వానిచే వమనము చేయింపం జనదు. పైచెప్పిన ప్రకారము వమనము చేయించిన శరీరమునందు విషము స్థిరపించనేరదు.

— దర్శ్యరాదిప్రకృత్యనుగుణచికిత్స. ౧౪ —

భుజంగదోషప్రకృతిస్థానవేగవిశేషతః.

౫౬

సుసూక్ష్మం సమ్యగాలోచ్య విశిష్టాం వాచరేత్ క్రియామ్,

సర్పము, దోషము, ప్రకృతి, స్థానము. వేగము వీనిని చక్కఁగ పర్యాక్షణించి
వానివానికి తగినటుల చికిత్సలను జేయవలయును.

—ॐ దర్శికరవిషమున పాననస్యములు. ౧౧—

సిందువారితమూలాని శ్వేతా చ గిరికర్ణికా. ౫౭

పానం దర్శికరైర్దప్తే నస్యం మధు సపాకలమ్,

దర్శికరమును పాముకఱచినవానికి వావిలివేళ్ళను గాని తెల్లఁగఁపెనను గాని నూరి
యుదకములో కలిపి పానము చేయించి పిదప నెంగల్యకోస్తును ఉదకములో నూరి మాడ్చి
కమును తేనెలో కలిపి నస్యము చేయించవలయును.

—ॐ కృష్ణసర్పదప్పచికిత్స. ౧౨—

కృష్ణసర్పేణ దప్తస్య లింపేర్దంశం హృతేనస్యజి. ౫౮

చారితీనాకులీభ్యాం వా తీక్ష్ణమూలవిషేణ వా,

పానం చ ఔద్రమంజిస్తా గృహధూమయుతం ఘృతమ్. ౫౯

కృష్ణసర్పము కఱచినవానికి రక్తమోక్షణము చేయించి కఱచిన చోటునందు
గురిగింజవేళ్ళు, పెద్దసర్పాక్షివేళ్ళు వీనిని నూరి లేపనము చేయవలయును. లేక తీక్ష్ణమైన
మూలవిషముచే లేపనము చేయవలయును. మంజిష్ఠ, కరిధూపము, తేనె వీని నావు
నెయ్యిలో కలిపి పానము చేయించవలయును.

—ॐ రాజీమద్దప్తచికిత్స. ౧౩—

తండులీయకకాశ్మర్య కిణిహీ గిరికర్ణికా,

మాతులుంగీ సితా శేలుః పాననస్యాంజనైర్నితః. ౬౦

అగడః ఫణినాం ఘోరే విషే రాజీమతామపి,

రాజీమతు ఆనుసర్పము పెద్దసర్పములు. వీనియొక్క చారుణవిషములందు చిక్కి
వూర, గుమ్మడు, ఉత్తరేణు, తెల్లఁగఁపెన, అడవి మాదీఫలపుచ్చెట్లు తులసి, విరిగి వీనినై
పాన నస్యాంజనములను చేయించిన హితముకలుగును.

—ॐ మండలివిషచికిత్స. ౧౪—

సమా స్సుగంధా మృద్వీకా శ్వేతాఖ్యా గజదంతికా. ౬౧

అర్ధాంశం సౌరసం పత్రం కపిత్థం బిల్వదాడిమమ్,

సఔద్రో మండలివిషే విశేషాదగదో హితః. ౬౨

పెద్దసర్పాక్షి, ద్రాక్ష, శ్వేతాఖ్యా (ఆనఁగా కలిగొట్టు), నాగదంతిచ్చెట్లు ఇవి
సమభాగములు. తులసి, వెలగ, మారేడు, దానిమ్మ ఇవి దిను సొకటింటికి అర్థభాగము

ఇటుల వీనిని నూరి తేనెలో కలిపి ముండలియను స్వము కఱచినవారికిఁ స్పందిన మిక్కిలి హితము కలుగును.

—ॐ మండలివిషహరలేపము. ౧ॐ—

పంచలక్ష్మవరాయప్తినాగపుష్పైలవాలుకమ్,
జీవకర్షభకోశీరం సితా పద్మక ముత్పలమ్. ౬౩

సత్కేంద్రో హిమవా న్నామ హంతి మండలినాం విషమ్,
లేపాచ్ఛ్వయధువీనర్ప విస్ఫోటజ్వరదాహహా. ౬౪

పంచలక్ష్మలము, (అనఁగా దిరిసెనము, రావి, మట్టి, జువ్వి, శుద్ధిలి వీని పట్టలు), త్రిఫలములు, అతిమధురము, నాగకేంద్రములు, ఏలకలు, జీవకము, ఋషభకము, పట్టివేరు, పంచదార, పద్మకము, నల్లకలువ వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి తేనెలో కలిపిన నాయాషధముఁదిహిమవాక్ అనఁబడును. దీనిని లేపనముఁజేసిన మండలి స్పృశియను, వాపు, విస్పర్షము, విస్ఫోటము, జ్వరము, తాపము ఇవియన్నియు హరించును.

—ॐ మండలివిషమున కాశ్మర్యాదిపానము. ౧ॐ—

కాశ్మర్యవటశృంగాణి జీవకర్షభకో సితా,
మంజిష్ఠా మధుకం చేతి దప్తో మండలినా పిబేత్. ౬౫

గుమ్మడు, మట్టిచిగుళ్లు, జీవకము, ఋషభకము, పంచదార, మంజిష్ఠ, అతిమధురము అనువానిని నూరి ఉదకములోకలిపి మండలియను స్వము కఱచినవారికి పానము చేయించవలయును.

—ॐ గోనసవిషచికిత్స. ౧ॐ—

వంశత్వగ్బీజకటుకాపాటలీబీజనాగరమ్,
శిరీషబీజాతివిషే మూలం గావేధుకం వచా. ౬౬

పిష్టో గోవారిణాఽష్టాంగో హంతి గోనసజం విషమ్,
వెదురుపట్ట, వెదురుపిత్తులు, కటుకరోహిణి, కలిగొట్టుపిత్తులు, శుంఠి, దిరిసెనపు పిత్తులు, అతివస, అడవి గోధుమచెట్టువేళ్లు, వస అనువానిని, సమభాగములుగ గ్రహించి గోమాత్రములో నూరవలయును. ఇది అష్టాంగాషధ మనఁబడును. ఇది గోనసమను స్పృశియమును పోగొట్టును.

—ॐ రాశీమద్విషచికిత్స. ౧ॐ—

కటుకాతివిషాకుష్ఠగృహధూమహరేణుకాః. ౬౭

నక్షోద్రవ్యోపతగరా ఘ్నంతి రాజీమతాం విషమ్,
కటుకరోహిణి, అతివస, చెంగల్వతోష్ఠ, కరిఘాపము, రేణుకలు, త్రికటుకములు,
గ్రంథితగరము, లేనె అనునోషధులును రాజీమంతమును స్వవిషమును పోగొట్టును.

—౧౭ కాండచిత్రావిషహరచికిత్స. ౧౭—

నిఖనే త్కాండచిత్రాయాః దంశం యామద్వయం భువి. ౧౮
ఉద్ధృత్యప్రస్థితం సర్పిధాన్యమృద్భాస్రం ప్రలేపయేత్,
పిబేత్పురాణంచ ఘృతం వరాచూర్ణావచూర్ణితమ్. ౧౯
జీర్ణే విరిక్తో భుంజీత యవాన్నం సూపసంస్కృతమ్,

కాండచిత్రాయను సర్పము శరీరమునం దేప్రదేశమును కఱచినదో యాప్రదేశ
మును భూమిలోపల రెండుజాముల కాలము పాతిపెట్టి పిదపయెత్తి ఆకాటుపై ధాన్య
పువ్వుగిని నేతిలో కలిపి లేపనము చేయవలయును. పిదప త్రిఫలములను చూర్ణముచేసి
ప్రాతనేతిలో కలిపి పానము చేయించి యది జీర్ణమై విరేచనమైన పిదప సంభావియ్య
ములో కందిపప్పును చేర్చి పక్వముచేసి దాని నాహారముగ నివ్వించవలయును.

—౧౮ వ్యంతరవిషహరచికిత్స. ౧౮—

కరవీరార్కకునుమమూలలాంగలికాకణాః. ౨౦
కల్మయేదారనాశేన పాతామరిచనంయుతాః,
ఏష వ్యంతరదష్టానామగదస్సార్వకార్మికః. ౨౧.

గన్నేరుపూలు, గన్నేరువేళ్లు, జల్లేడుపూలు, జల్లేడువేళ్లు, చన్నచర్లగడ్డ, పిప్పళ్లు,
చిరుబొద్ది, మిరియాలు అనువానిని కలితోమరి దానిని వ్యంతరమును సర్పము కఱచిన
వానికి పాన నస్యగులయం దుపయోగించవలయును.

—౧౯ సర్పదష్టపాననస్యాదులు. ౧౯—

శిరీషపుష్పస్వరసే సప్తాహం మరిచం సితమ్,
భావితం సర్పదష్టానాం పానే నస్యాంజనే హితమ్. ౨౨
తెల్లమిరియాలను, దిరిసెనపువ్వు రసములో నేడువనములు నానబెట్టి దానినిస్వ
ముకఱచినవారికి పాననస్యాంజనములయం దుపయోగించిన హితముకలుగును.

—౨౦ సర్పవిషహరపానము. ౨౦—

ద్విపలం నతకుస్థాభ్యాం ఘృతక్షౌద్రచతుష్పలమ్,

అపి తక్షకదష్టానాం పాన మేత త్పుఖప్రదమ్. 23

గ్రంథితగరము రెండుపలములు, చెంగల్వకొట్టు రెండుపలములు, అవునెయ్యి నాల్గుపలములు, తేనె నాల్గుపలములు ఇటుల వీని నొకటిగచేర్చి పానము చేయించిన తక్షకమును సర్పము కఱచినవానికికూడ విషముహరించి సుఖము కలుగును.

— ౨౨ దర్శికరవిషవేగచికిత్స. —

అథ దర్శికృతాం వేగే పూర్వే విస్త్రాన్య శోణితమ్,
అగదం మధునస్పిర్భ్యాం సంయుక్తం త్వరితం పిబేత్. 2౪

ద్వితీయే వమనం కృత్వా తద్వదేవాగదం పిబేత్,
విషాపహైః ప్రయుంజిత తృతీయేఽంజననావనే. 2౫

పిబేచ్ఛతుర్థే పూర్వోక్తాం యవాగూం వమనే కృతే,
షష్ఠపంచమయోశ్చేతై ర్దిగ్ధం సిక్తమభీష్ణశః. 2౬

పాయయేద్వమనం తీక్ష్ణం యవాగూం చ విషాపహైః,
అగదం సప్తమే తీక్ష్ణం యుంజ్యాదంజననస్యయోః. 2౭

కృత్వాఽవగాఢం శస్త్రేణ మూర్ధ్ని కాకపదం తతః,
మాంసం సరుధీరం తస్య చర్మ వా తత్ర నిక్షిపేత్. 2౮

దర్శికరమును సర్పముకఱచినవానికి మొదటివిషవేగమునందు తొలుతరక్తప్రాసము జేయించి పిదప తేనె, నెయ్యి వీనితోడ విషహరకాషణమును శీఘ్రముగ నిప్పించవలయును. రెండవ విషవేగమునందు వమనమున కిప్పించి పిదప తేనె, నెయ్యి వీనిలో నొక ఖమును కలిపి తినిపించవలెను. మూడవ వేగమునందు విషహరములైన యకాషధములచే అంజనమును న్యాయమును చేయించవలయును. నాల్గవ వేగమున వమనమును జేయించి పూర్వము చెప్పియుండు పేరును పానము చేయించవలయును. ఆయిదు ఆఱు వేగములయందు విషోపద్రవముగల వానిశరీరమునకు శీతముగనుండు విషహరకాషణములను పలుమాఱు పూసి విషహరకాషణముచే నేచనము చేయించి తీక్ష్ణమైన వమనోపధము నిప్పించి విషహరకాషణములతో సిద్ధము చేయఁబడిన గంజిని పానము చేయించవలయును. ఏడవవేగమున తీక్ష్ణవ్యయములచే అంజననస్యములను చేయించి శస్త్రముచే శరమునందు కాకపదాకారముగ లోతుగ చ్ఛేదించి దానియందు రక్తముతో గూడియుండు మాంసమును గాని చర్మమును గాని యుంచవలయును.

— ౨౩ మండలివిషవేగచికిత్స. —

తృతీయే వమితః పేయాం వేగే మండలినాం పిబేత్,

అతీక్షమగదం షష్ఠే గణం వా పద్మకాదికమ్.

౭౯

మండలియను స్వము కఱచినవానికి మూడవవిషవేగమునందు వమనముచేయించి పేయను పానము చేయించవలయును. ఆఱవ విషవేగమునందు తీక్షణముకానుండు విషహారాషధమును గాని పద్మకాదిగణద్రవ్యములను గాని యిప్పించవలయును.

— రాజీమద్విషవేగచికిత్స. —

ఆద్యేనగాఢం ప్రచ్ఛాయ వేగే దప్తస్య రాజిలైః,
అలాబునా హగేద్రక్తం పూర్వవచ్ఛాగదం పిబేత్.
షష్ఠేనంజనం తీక్షణతమమవపీడం చ యోజయేత్,

౮౦

రాజిలమును స్వము కఱచినవానికి మొదటివిషవేగమున కాటునందు గాఢముగ ఛేదించి సారకారబుట్టచే రక్తమును పీల్చి వెలిపఱచి ముందు చెప్పియుండునటుల నాషధమునిప్పించవలయును. ఆఱవ విషవేగమునందు తీక్షణమైన అంజనమును అవపీడమును ప్రయోగించవలయును.

— అనుక్తవిషవేగచికిత్స. —

అనుక్తేషు చ వేగేషు క్రియాం దర్శికరోదితామ్.

౮౧

మండలి రాజిలము అనుస్వముల విషవేగములతో దీనికి ప్రత్యేకముగ చికిత్స జెప్పబడలేదో వానికి దర్శికరమును స్వవిషమునకు జెప్పియుండు చికిత్సలం జేయవలయును.

— గర్భిణ్యాదులకు సిరావేధనిషేధము. —

గర్భిణీబాలవృద్ధేషు మృదుం విధ్యేత్పిరాం న చ,

గర్భిణీస్త్రీ, బాలరు, వృద్ధులు వీరలకు పాముకాటుతగిలినచో మృదుఁచిత్సలను చేయవలయును. సిరను వేధింపరాదు.

— స్వవిషహారత్వగాదిపానము. —

త్వజ్ఞునోహ్నినిశే వక్త్రం రసశ్శాస్త్రాలజో నఖః.

౮౨

తమాలః కేసరం శీతం వీతం తండులవారిణా,

హంతి సర్వవిషాణ్యేతద్వజ్రవజ్ర ఇవానురాఙ్.

౮౩

బివంగపట్ట, మణిశీల, పసుపు, మ్రానిపసుపు, గ్రంథితగరము, రసము, ఫులి

గోరు, తమాలపత్రము, పద్మకేసరములు యీ ద్రవ్యములనునూరి బియ్యపుకడుగులోజేర్చి చల్లగ పానము చేయించిన అది ఇంద్రుని వజ్రాయుధము, అసురుల నశింపజేయు భంగి సమస్తవిషములను నశింపజేయును.

—● భుజంగాదివిషహరపానసాధనములు. ●—

బిల్వస్య మూలం సురసస్య పుష్పం
ఫలం కరంజస్య నతంసురాహ్వయమ్,
ఫలత్రికం వ్యోషనిశాద్వయం చ
బస్తస్యమూత్రేణ నుసూక్ష్మపిష్టమ్.
భుజంగలూతోంద్రవృశ్చికాదైవ్య
ర్విషూచికాజీర్ణగరజ్వరైశ్చ,
ఆర్తాన్నరాజభూతవిధర్షితాంశ్చ
స్వస్థీకరోత్పంజనపానసైవ్యః.

౮౪

౮౫

మారేడువేళ్లు, తులసిపువ్వు, క్రానుగవిత్తులు, గ్రంథితగరము, దేవదారు, త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, పనుపు, నూనిపసుపు అనువానిని సమభాగములుగ గ్రహించి గొట్టెముత్రముతో చక్కగనూరి వానిని అంజన పానసస్యములయందుపయోగించిన స్వము, సాలెపురుగు, ఎలుక, తేలు మొదలగు విషజంతువుల విషము, విషూచిక, అజీర్ణము, గరమను విషము, జ్వరము, భూతగ్రహబాధలు ఇవియన్నియు హరించును.

—● నిశ్శేషవిషహరణావశ్యకత్వము. ●—

ప్రలేపాదైవ్యశ్చ నిశ్శేషం దంశాదప్యృద్ధరేద్విషమ్,
భూయో వేగాయ జాయేత శేషం దూషీవిషాయ వా.

౮౬

విషహరౌషధములచే పట్టుబేయుట పానము అంజనము నస్యము మొదలగువానిని చేయించి విషమును నిశ్శేషముగ బైటికి తీసివేయవలయును. విషము శరీరమున కొంచెము శేషించియుండిన నది మరల వేగమును కలుగజేయును. లేక దూషీవిషముగ పరిణమించును. కావున కాటునందును ఇంచుకేనియు విషమును నిలుపక నిశ్శేషముగ హరింపజేయవలెను.

—● విముక్తవిషోపహరము. ●—

విషాపాయేఽనిలం క్రుద్ధం స్నేహాదిభిరుపాచరేత్,

తైలమద్యకుళుత్థామ్లవర్జైః పవననాశనైః.

౮౭

పిత్తం పిత్తజ్వరహరైః కషాయస్నేహవస్తిభిః,
సమాక్షి కేణ వర్గేణ కఫమారగ్వథాదినా.

౮౮

విషము శమించినపిదప ప్రకోపించియుండువాతమును నువ్వులనూ నెమ్మద్యము, ఉలపలు, చింతపండు ఇవితప్ప తక్కిన వాతహస్నేహహృష్యములచే చికిత్స చేయవలెను. పిత్తము ప్రకోపించియుండిన దానిని పిత్తజ్వరమును పోగొట్టునట్టి కషాయములచేతను స్నేహవస్తి కర్మలచేతను, కఫము ప్రకోపించియుండిన తేనెతోగూడిన ఆరగ్వథాది గణద్రవ్యములచేతను శమింపజేయవలయును.

—● స్వాంగాభిహతచికిత్స. —●

సితా వైగంధికో ద్రాక్షా పయస్యా మధుకం మధు,
పానీ సమంత్రపూతాంబు ప్రోక్షణం సాంత్వహర్షణమ్. ౮౯
స్వాంగాభిహతే యుంజ్యా త్తథా శంకావిషాద్ది తే,

స్వాంగాభి హతము (స్వముయుక్త శరీరస్యము)చే గాని శంకావిషము (పాముకలుచిదన సందేహము)చే గాని పీడింపబడి యుండువారికి పంచదార, వైగంధి కము, ద్రాక్ష, పిన్నమనుబాల, యష్టిమధుకము, తేనె వీనిని నూరి మంత్రముచే నభిమంత్రింపబడిన యాదకములలో కలిపి పానము చేయించి పిదప నాయాదకమును శరీరముపై ప్రోక్షించి మంచిమాటలను జెప్పి సంతోషమును కలుగజేసిన హితముకలుగును.

—● విషహరత్వాదిధారణము. —●

కర్కేతనం మరకతం వజ్రం వారణమాక్తికమ్. ౯౦
వైడూర్యం గర్దభమణిం పిచుకం విషమూషికమ్,
హిమవద్ధిరిసంభూతం సోమరాజీం పునర్నవామ్. ౯౧
తథా ద్రోణం మహాద్రోణం మానసీం సర్పజం మణిమ్,
విషాణి విషశాంత్యర్థం వీర్యవంతి చ ధారయేత్. ౯౨

కర్కేతనమనురత్నము, మరకతము, వజ్రము, వీనుగనుకుంభస్థలమునుండితీయబడిన ముత్తీయములు, వైడూర్యము, గర్దభమణి, పిచుకము (అనగా గారచెట్టు) విషమూషికము (అనగా విషచుట్టిచెట్టు), హిమవత్సర్వతములలో జనించిన బావంబిత్తులు గలిశీరు మానస సరస్సులలో జనించిన ద్రోణ (అనగా వీనుగనుకుమ్మి), మహాద్రోణ (అనగా పెద్దకుమ్మి)

శబ్ద) అను ఓషధులు, సగ్గముయొక్క పడిగలోజనించినరత్నములు వీర్యముగలవిషములు వీనిని విషశాంత్యర్థము మనుజుఁడు ధరింపవలయును.

ఛత్రీజర్జరపాణిశ్చ చరేద్రాత్రై విశేషతః,

తచ్ఛాయాశబ్దవిత్రస్తాః ప్రణశ్యంతి భుజంగమాః.

౯౩

మఱియు మనుజుఁడు గొడుగునుపట్టుకొని జర్జరమును వాద్యమును చేతిలోఁగదిరించి భూషింపుచు రాత్రులయందు సంచరించిన గొడుగునీడ వాద్యశబ్దము వీనివలన భయమునొంది సగ్గములు దూరముగ తొలఁగును. దానంతేసి మనుజునకు సర్వబాధ తొలఁగును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ముప్పదియావయవధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

నప్తత్రింశాధ్యాయము.

ఆన సర్పవిష ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము విషసామ్యముచే కీట
లూతాది విషప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

కీటలూతాదివిషప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

నూ. అథాతః కీటలూతాదివిషప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యామః,

ఇతి హ స్సాహు రాత్రేయాదయో మహర్షయః.

సర్పవిష ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము పురుగులు సాలెపురుగులు
మొదలగువాని విషములకు చికిత్సలను చెలియబఱచునట్టి కీటలూతాదివిషప్రతిషేధమును
నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ చతుర్విధకీటములు. ౧—

సర్పాణామేవ విఘ్నోత్తశుక్రాండశవకోధజాః,

దోమై ర్వ్యస్తైః సుమస్తైశ్చ యుక్తాః కీటా శ్చతుర్విధాః ౧

పూర్వాధ్యాయములో వచించిన దర్శికరాది సర్పములయొక్క మలమూత్రి
శుక్ర ఆండములు, చచ్చి పుట్టినసర్పములకరీరము వీనినుండి కీటములు జనించును.
ఆయ్యవి వాతము, పిత్తము, క్లేష్మము, సన్నిపాతము అను దోషముల గుణాదులు కల్గి
యుండును. అందు వాతముగ కల్గినవి వాయువ్యములనియు, పిత్తగుణము గల్గినవి ఆగ్నే
యము లనియు, కఫగుణములు కల్గినవి శైష్మికము లనియు, త్రిదోషముల గుణములు
కల్గినవి సాన్నిపాతికములనియు నాల్గుతెలింగు లగును.

—ॐ వాయువ్యకీటదంశలక్షణము. ౨—

దప్తస్య కీటై ర్వాయవైశ్చ ర్దంశస్తోదరుజోల్భణాః,

వైచేష్ఠిర కీటములలో వ్యాయవ్యములను కీటములు కఱచినస్థలములో పోట్లు
కొప్పి అధికముగ నుండును.

—ॐ ఆగ్నేయకీటదంశలక్షణము. ౩—

ఆగ్నేయైరల్పసంస్రావో దాహరాగవిసర్పవాన్.

వత్సపీలుఫలప్రఖ్యః ఖిరూరసదృశో ౨౪ వా,

అగ్నేయ కీటములుకఱచినచో కాటునందు స్వల్పముగ రక్తము ప్రవించును. పంటయు ఎఱుపువర్ణమును కల్గియుండును. విషము శరీరమునం దెల్ల వ్యాపించును. కఱచినచో గోగుకాయను భిక్షూరపుకాయను బోలిన ద్రవ్యకల్గియుండును.

— శైష్ఠిక కీటదంశలక్షణము. —

కఫాధిశైర్ణ్యందరుజః పకోద్దుంబరసన్నిభః.

3

శైష్ఠికమును కీటముకఱచిన నాకాటునందు స్వల్పముగ నొప్పి మేడిపండువంటి యాకార ముండును.

— సాన్నిపాతిక కీటదంశలక్షణము. —

స్రావాఢ్య స్పర్శలింగస్తు వివర్జ్యసాన్నిపాతికైః,

సాన్నిపాతిక మను పురుగులు కఱచినవానికి కఱచినచోటునందు విశేషస్రావము పైవాయవ్యాదికీటముల కాటులకుఁ జెప్పియుండు లక్షణములు కలిగియుండును. ఇది యసాన్యం బగుటవలన చికిత్సయందు నిర్లింపఁదగినది.

— కీటవిషవేగలక్షణము. —

వేగాశ్చ సర్పవచ్ఛోభో వర్ధిష్ణర్విస్తరక్తతా.

౪

శిరోఽఽక్షిగౌరవం మూర్చాభ్రమశ్వాసోఽతివేదనా,

సర్వేషాం కర్ణి కాశోఘో జ్వరః కంఠూరరోచకః.

౫

పైచెప్పిన కీటములయొక్క కాటులయందు సర్పమునకుఁ జెప్పియుండు విషవేగమువంటి వేగములు కలిగియుండును. ఆకాటులందు వాపు ప్రతీదినము వృద్ధిఁ జెందుచుండును. రక్తము దుర్గంధము కలదిగనుండును. శిరమునందును శేత్రములయందును గురుత్వము కలుగును. మఱియు నారోగికి మూర్ఛ భ్రమ శ్వాసము పలువిధములైన యుపద్రవములు కలుగును. మఱియు పైచెప్పిన అన్నికీటములయొక్క కాటులందు కఱచిన స్థలములో గుండ్రముగనుండు వాపు కలుగును. మఱియు జ్వరము దురద ఆరోచకము కలుగును.

— వృశ్చికవిషలక్షణము. —

వృశ్చికస్య విషం తీక్ష్ణమాదా దహతి వహ్నివత్,

ఊర్ధ్వమారోహతి క్షీప్రం దంశే వశ్చాత్తు ణివృతి.

౬

దంశస్పద్యోఽతిరుక్చావస్తుద్యతే స్ఫుటతీవ చ,

తేలుకు విషము తీక్షణముగనుండును. అది మొదట అగ్నివలె శరీరమున కుట్టిన చోటునందు దహించును. పిదప నతశీఘ్రముగ వైకెక్కి మరల కఱచినచోటులో నిలిచి యుండును. మఱియు తేలుకుట్టినచోట అధికముగ నొప్పి నల్లనిగర్భము నూడిచే పొడు చునట్లును పగిలిపోవునట్లును వేదనయు కలుగును.

—౧౭ వృశ్చికోత్పత్తిక్రమము. ౧౭—

తే గవాదిశక్పతోక్తా ద్దిగ్ధదష్టాదికోధతః.

2

సర్పకోథాచ్చ సంభూతా మందమధ్యమహావిషాః,

ఆవు మొదలగు జంతువులయొక్క మళ్ళిపోయిన పేడలోనుండియు, సర్పము మొదలగు విషజంతువుల కాటుతిగిలి మరణమున జెంది మళ్ళిపోయిన శరీరములలో నుండియు, సర్పము మృతిజెంది మళ్ళిపోయినదాని శరీరమునుండియు వై తేళ్లుపుట్టును. మఱియు నవి యథాక్రమముగ మందవిషము మధ్యవిషము మహావిషము గలవిగ నుండును. (మళ్ళిన పేడలో బుట్టినవి స్వల్పవిషము అనియు, విషజంతువులచే జచ్చిన వాని శరీరమున బుట్టినవి మధ్యవిషము అనియు, మళ్ళిన పాము శరీరమున బుట్టినవి తీవ్ర విషము అనియు భావము.)

—౧౮ మందవిషవృశ్చికలక్షణము. ౧౮—

మందాః వీతా స్సితాః శ్యావా రూక్షకర్పరమేచకాః.

౩

రోమశా బహుపర్వాణో లోహితాః పాండురోదరాః,

మందవిషముగల తేళ్లు పసుపువర్ణము కలవిగను తెలుపు శ్యావవర్ణముచిత్రవర్ణము కలవిగను నల్లనిరోమములతోఁ గూడినవిగను ఆ నేకములగు గణుపులుగలవిగను యెఱ్ఱగను తెల్లనికడుపు కలవిగ నుండును.

—౧౯ మధ్యవిషవృశ్చికలక్షణము. ౧౯—

ధూమ్రోదరాస్త్రివర్వాణో మధ్యాస్తు కపిలారుణాః.

౪

పిశంగాశ్శబలాశ్చైత్రాశ్శోణితాభాః.

మధ్యవిషముగల తేళ్ల కలమునందు మూడు గణుపులు కపిలవర్ణము యెఱ్ఱని వర్ణము బంగారువర్ణము చిత్రవర్ణము రక్తమువలె నెఱ్ఱవర్ణము కడుపునందు పొగవంటి వర్ణము కలిగియుండును.

—౨౦ మహావిషవృశ్చికలక్షణము. ౨౦—

మహావిషాః,

అగ్న్యాభాద్యేకపర్వాణో రక్తాసితేసితోదరాః.

౧౦

మహావిషముగల తేళ్లు నిష్పవంటి యెఱ్ఱని కాంతిగలవిగను ఒకటిరెండు గణు
పులు గలవిగనుండును. మఱియు వీనిలో కొన్ని యెఱ్ఱగనుండు కడుపుగలవిగను కొన్ని
నల్లని కడుపుగలవిగను కొన్ని తెల్లని కడుపుగలవిగ నుండును.

—ॐ మహావిషదష్టలక్షణము. ॐ—

తైర్దప్త శ్శూనరసనః స్తబ్ధగాత్రో జ్వరార్దితః,
తైర్దప్తమన్యోణితం కృష్ణమింద్రియార్థానసంవిదన్. ౧౧
స్విద్యౌ మూర్ఛౌ విశుష్కాస్యో విహ్వలో వేదనాతురః,
విశీర్షమాణమాంసశ్చ ప్రాయశో విజహత్యసూన్. ౧౨

వైచెప్పిన మహావిషమును తేళ్లు కుట్టినవానికి నాలుకయందుబ్బు, శరీరమున స్తబ్ధత్వ
ము, జ్వరము, నల్లరక్తమును చక్షురాదీంద్రియద్వారములతోఁ గ్రమ్మట, శబ్దస్పర్శాది
జ్ఞానములలేకుండుట, చమట, మూఁగు, నోరుయెండుట, బడలిక పలువిధములైన యుపద్రవ
ములు, మాంసము కుళ్ళిపడుట యీలాటి యుపద్రవములు కలుగుటయే గాక మరణము
కూడ కలుగును.

—ॐ ఉచ్చటింగవృశ్చికదష్టలక్షణము. ॐ—

ఉచ్చటింగస్తు వక్త్రేణ దశత్యభ్యధికవృధః,
సాధ్యతో వృశ్చికాత్ స్తంభం శేఫసో హృష్టతోమతామ్. ౧౩
కరోతి సేకమంగానాం దంశశ్శీతాంబునేవ చ,
ఉష్ణగ్రహమస్సు ఏవోక్తో రాత్రిచారాచ్చ రాత్రికః. ౧౪

ఉచ్చటింగమును పేరుగలతేలు నోటిచే కఱచును. అది కఱచినవో మనుజానికి
సామాన్యమైన తేలుకన్న మిక్కిలి బాధకలదు. మేధగ్రము స్తంభించుట, వెండ్రుకలు
నిక్కబాడిచికునుట, శరీరమంగుండి చల్లనినీరు (చెమట) ప్రవించుట, యిట్టియుపద్రవ
ములు కలుగును. ఈతేళ్ళను ఉష్ణగ్రహమనుదులు రాత్రిలయందు సంచరించుటవలన
రాత్రికమనియుఁ జెప్పెదరు.

—ॐ కీటాదిస్వరూపము. ॐ—

వాతేపితౌ త్రరాః కీటాన్వైష్ణికాః కణభోందురాః,
ప్రాయో వాతోల్బణవిషా వృశ్చికాస్సృష్ణగ్రహమకాః. ౧౫
కీటములు వాతః, త్వాధిఃమైన విషము కలవిగను కణభము (కణదుర్గలు) యెలు

కలు యవి శ్లేష్మాధిక్యముగల విషముకలవిగను తేల్గు ఉష్ణధూమకములు ఇవి వాతాధిక్యముగల విషముతోఁ గూడినవిగ నుండును.

యస్య యస్యైవ దోషస్య లింగాధిక్యం ప్రతర్కయేత్,

తస్య తస్యైవైః కుర్యాద్విపరీతగుణైః క్రియామ్.

౧౬

కీటాదులచే కఱవఁబడినవానికి వాతాదులలో నేదోషము యొక్క లక్షణము లధికముగ నుండునో వానిని చక్కఁగ తెలిసికొని యాదోషమునకు విరుద్ధ గుణముగల యాషధములచే చికిత్సలను జేయవలయును.

—ॐ వాతికవిషలక్షణము. ॐ—

హృత్ప్రేక్షోద్ధ్వనిల స్తంభస్థిరాయా మోఽస్థివర్షరక్,

ఘూర్ణనోద్వేప్తనంగా త్రశ్యావతా వాతికే విషే.

౧౭

వాతాధిక్యముగల విషమునందు అొమ్మునొప్పి, ఊర్ధ్వవాత స్తంభము, సిరలు అస్థులు గణుపులు పీనియందు శూల, ఘూర్ణనము (అనఁగా చక్రమువలె తిరుగుట) ఉద్వేప్తనము (అనఁగా పొర్లాడుట), శరీరమునందు నలుపువర్ణము, ఈలక్షణములు కలుగును.

—ॐ పైత్తికవిషలక్షణము. ॐ—

సంజ్ఞానాశోష్ణనిశ్వాసా హృద్దాహః కటుకాస్యతా,

మాంసావదారణం శోఘో రక్తవీతశ్చ పైత్తికే,

౧౮

ప్రజ్ఞాభంగము, ఊపిరి వేడిగవెడలుట, అొమ్మునందు మంట, నోరు చేరుగ నుండుట, శరీరమున మాంసము చీల్చఁబడినట్లు నొప్పి, రక్తవీతశ్చములుకల వాపు యీలక్షణములు పిత్తాధిక్యముగల విషమునకు కలిగియుండును.

—ॐ శ్లేష్మికవిషలక్షణము. ॐ—

ఛర్ద్యరోచకహృల్లాసప్రసేకోత్లేశపీనసైః,

సశైత్యముఖమాధురైర్విద్యాచ్ఛేష్ణాధికం విషమ్.

౧౯

శ్లేష్మాధిక్యముగల విషమునందు వాంతి అరోచకము హృల్లాసము ప్రసేకము (అనఁగా నోటియందు నీరురుట) ఓకర పీనస శరీరమున శైత్యము, నోటియందు తీపు ఈలక్షణములు కలిగియుండును.

—ॐ సాతికవిషవికీర్ణ. ॐ—

పిశ్యాకేన ప్రణాలేపస్తైలాభ్యంగశ్చ వాతికే,

నాడీస్వేదః పులాకాదైర్బలంహణశ్చ విధిర్హితః.

౨౦

వాతాధిక్యముగల విషమునందు తెలికపిండిచే ప్రణమునకు లేపనము, నువ్వుల నూనెచే నభ్యంజనము, నాడీస్వేదము, బృంహణచికిత్స వీనిని చేయించిన హితము కలుగును.

—ॐ వైత్తికవిషచికిత్స. ॐ—

వైత్తికం స్తంభయేత్సేకైః ప్రదేహైశ్చాత్తితలైః,
మిక్కిలి చల్లగనుండు నేకమలచేతను పట్టులచేతను పిత్తాధిక్యముగల విషమును స్తంభింపఁ జేయవలయును.

—ॐ శ్లేష్మికవిషచికిత్స. ॐ—

లేఖనస్వేదనచ్ఛేదవమనైశ్శ్లేష్మికం జయేత్. ౨౧

లేఖనము, శ్చేదనము, స్వేదకర్మ, వమనకర్మ వీనిచే శ్లేష్మాధిక్యముగల విషమును చికిత్సఁ జేయనగును.

—ॐ త్రివిధకీటదష్టచికిత్స. ॐ—

కీటానాం త్రిప్రకారాణాం త్రైవిధ్యేన ప్రతిక్రియా,
స్వేదాలేపనసేకాంస్తు కోష్ఠాన్నామోఽవచారయేత్. ౨౨
అన్యత్ర మూర్ఛితా ద్దంశపాకతః కోఠతోఽపి వా,

పైచెప్పిన వాయువ్యాదిభేదములచే మూఁడువిధములగు కీటములయొక్క కాటుల యందు యథాక్రమముగ స్వేదకర్మ లేపనము నేకము వీనిని సుఖోష్ణముగ చేయించ వలయును. అయితే పైకీటముల కాటుతగిలినవాఁడు మూర్ఛఁ జెందియుండినను పైకాటు తగిలినస్థలము ప్రణము కలిగియుండినను లేక మళ్ళిపోయి యుండినను పై స్వేదాది చికిత్సలను చేయంజనదు.

—ॐ విషదంశమునకు నృకాదిధూపము. ॐ—

నృకేశాన్నర్షపాః పీతా గుఱో జీర్ణశ్చ ధూపనమ్.
విషదంశస్య సర్వస్య కాశహః పరమబ్రవీత్,

మనజాని పెండ్రుకలు, యెఱ్ఱిఅవలు, పాతబెల్లము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి విషజంతువుల కాటులకన్నింటికిని ధూపమువేసిన హితము కలుగునని కాశ్య పురుషునిచెప్పినట్లు.

విషఘ్నం చ విధిం సర్వం కుర్యాత్సంశోధనాని చ. ౨౩

పైకీటాదుల యొక్క కాటులయందు విషహరచికిత్సలు నమన విరేచనములు చేయించవలయును.

—ॐ కీటవృశ్చికదష్టచికిత్స ॐ—

సాధయే త్వర్వనద్దష్టాక విషాగ్రైః కీటవృశ్చికైః,
విషాధిక్యముగల కీటములుగాని లేళ్లుగాని కఱచినవానికి సర్పదష్టచికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ కీటవిషమునకు తండులీయాదిపానము. ॐ—

తండులీయకతుల్యంశాం త్రివృతాం సర్పిషా పిబేత్. ౨౫

యాతి కీటవిషైః కంపం న కైలాస ఇవానిలైః,

చిట్టికూర, తెల్లతెగడ పీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి ఆపునేతిలోకలిపి పానము చేయించినచో కైలాససర్వతము యెటుల కదలకయుండునో అటుల కీటవిషములచే మనుజుఁడు భయమును జెందకుండును.

—ॐ కీటవిషమునకు షీరివృక్షత్వగాలేపము. ॐ—

షీరివృక్షత్వగాలేపశ్చ ధ్వే కీటవిషాపహః.

—౨౬

కీటములు కఱచినవానికి నమనవిరేచనముల జేయించి షీరివృక్షముల యొక్క పట్టలను నూరి లేపనము చేసిన విషము హరించును. (ఆత్రి, జావ్వి, మట్టి, ఇవి షీరి వృక్షములు.)

—ॐ కీటవిషమున శోఘాదిహారలేపము. ॐ—

ముక్తా లేపో వరశ్శోఘతోదదాహజ్వరప్రణుత్,

ముత్తియములను చూచి కీటములయొక్క కాటుకు లేపనము చేసిన వాపు, పోట్లు, జ్వరమును హరించును. ఇది మిగుల శ్రేష్ఠమైన లేపము.

—ॐ కీటవిషమునకు దశాంగౌషధము. ॐ—

నచా హింగువిడంగాని సైంధవం గజపిప్పలీ.

—౨౭

పాతా ప్రతివిషా వ్యోషం కాశ్యపేన వినిర్మితమ్,

దశాంగమగదం వీత్యా సర్వకీటవిషం జయేత్.

—౨౮

వస, ఇంగున, వాయువిడంగములు, సైంధవలవణము, వీనుఁగుపిప్పళ్లు, చిలు బొద్ది, అతివస, త్రికటుకములు పీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి పానము చేయించిన కీటవిషము లన్నియు హరించును. ఇది దశాంగౌషధ మనఁబడును. కాశ్యపునిశే నిర్మింపఁబడినది,

—౧౦ వృశ్చికవిషమునకు సేకము. ౧౦—

సద్యో వృశ్చికజం దంశం చక్రతై లేన సేచయేత్,

విదారిగంధసిద్ధేన కవోష్ఠే నేత్ర కేణ వా. ౨౯

లవణోత్తమయుక్తేన సర్పిషా వా పునః పునః,

సించే త్కోష్ఠారూపాశేన సక్షీరలవణేన వా. 3౦

తేలుకాటును తక్షణము చక్రతైలముచేగాని ముయ్యపుపాన్నతో సిద్ధము చేయబడినతైలముచే గాని సేచనము చేయించిన హితము కలుగును. మఱియు ఆపు నేతిలో నైంధవలవణము చేర్చి దానితోగాని ఆపుపాలలో నైంధవలవణము చేర్చి దానితోగాని కొంచెముష్ణముగ నుండు కలితోగాని తేలుకాటుతగిలిన తావునకు పలు పలు సేచనము చేయుచుండిన హితము కలుగును.

—౧౧ వృశ్చికదంకమునకు ఉపనాహము. ౧౧—

ఉపనాహో ఘృతే భృష్టః కల్కోజ్జాజ్యశ్చ నైంధవః,

జీలకఱ్ఱ, నైంధవలవణము వీనిని సుభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కాగు నుండు నేతిలో వైది దానిచే ఉపనాహస్వేదమును చేయించవలయును.

—౧౨ వృశ్చికదంకమునకు ప్రతిసారణము. ౧౨—

ఆదంశం స్వేదితం చూర్ణైః ప్రచ్ఛాయ ప్రతిసారయేత్. 3౧

రజనీనైంధవవ్యోషశిరిషఫలపుష్పజైః,

తేలుకాటుచివోటునకు చక్కగ స్వేదకర్మను చేయించి దానిపై పసుపు, నైంధవలవణము, త్రికటుకములు, దిరిసెనపువీత్తులు, పువ్వులు వీని చూర్ణముచే రుద్ద వలయును.

—౧౩ వృశ్చికవిషమున మాతులుంగాదిలేపము. ౧౩—

మాతులుంగాష్టుగోమూత్రపిష్టం చ నురసాగ్రజమ్. 3౨

లేపస్సుఖోష్ణశ్చ హితః పిణ్యాకో గోమయోఽపి వా,

పానే సర్పిర్గుధయుతం క్షీరం వా భూరిశర్కరమ్. 33

మాదీఫలపురసము, గోమూత్రము వీనిలో తులసిపువ్వులనుమారి లేపనముచేసినను, తెలికపిండిని నూగి గాని గోమయమునుగాని సుఖోష్ణముగ లేపనము చేసినను హితము కలుగును. ౩౨ యు ఆపునేతిలో లేపనము కలిపిగాని ఆపుపాలలో అధికముగ పంచదారను చేర్చిగాని పానము చేయించిన హితము కలుగును.

—ॐ వృశ్చికవిషమున సారావతశక్యచాదిలేపము. ॐ—

పాగావతశక్యత్వభ్యా తగరం విశ్వభేషజమ్,

బీజపూరరసోన్మిత్రః పరమో వృశ్చికాగదః.

3౪

సశైవలోష్ఠ్యదంష్ట్రా చ హంతి వృశ్చికజం విషమ్,

పాపురపిట్టచులము, కరక్కాయ, గ్రంథితగరము, శుంఠి వీనిని మాడి
ఫలరసముతో నూరి తేలుకుట్టిన ధలుములో లేపనము చేయవలయును. తేలువిషమున
కిది శ్రేష్ఠౌషధము, మఱియు పాచి ఒంటెపల్లు వీనిని చాచి లేపనముచేసిన తేలు
విషము మానును.

“ససైంధవోష్ఠ్యదంష్ట్రా చ హంతి వృశ్చికజం విషమ్,

మనోహ్వసైంధవం హింగుమాలతీపల్లవాని చ,

గోశక్యద్రవపిష్టేయం గుళికావృశ్చికాద్ధితే,

లశునో మరిచం హింగుసురసం విశ్వభేషజమ్,

అగ్గక్షీరేణగుళికా వృశ్చికాద్ధితశంకరీ.”

సైంధవలవణము, ఒంటెపల్లు వీనిని చాచి లేపనముచేసిన తేలువిషము హరించును.
మణిశిల, సైంధవలవణము, ఇంగువ విరజాజిచిగుళ్లు వీనిని సమభాగములుగ ఆపు పేడ
రసముతో నూరి గుళికలు చేయవలయును. వెల్లుల్లి, మిరియాలు, ఇంగువ, తులసి,
శుంఠి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి జిల్లేడుపాలతో నూరి గుటికలు చేయవల
యును. ఈ రెండువిధములగు గుటికలు చాచి తేళ్ళుకుట్టినచోటునందు వేసిన తేలు
విషము శమించి నుభము కలుగును. అని సంగ్రహమునందు చెప్పబడియున్నది.

—ॐ వృశ్చికదంశమునకు హింగాద్ధితేపనాంజనము. ॐ—

హింగునా హరితాశేన మాతులుంగరసేన చ.

35

లేపాంజనాభ్యాం గుటికా పరమం వృశ్చికాపహ్,

ఇంగువ, హరిదళము వీనిని సమభాగములుగ మాడిఫలరసముతో నూరి గుటికచేసి
దానిచే లేపనము అంజనము చేసిన తేలువిషము నిశ్చేషముగ హరించును.

—ॐ వృశ్చికదంశమునకు కరంజాదిలేపనము. ॐ—

కరంజాష్టనశైలూనాం కటభ్యాః కుటజస్య చ.

36

శిరీషస్య చ ఘృష్ణాణి మస్తనా దంశలేపనమ్,

క్రానుగు, మద్ది, విరిగి, నల్లగిరియ, కొడిశ, దిరిసెనము వీనిపువ్వులను పెరుగుమీడి
మీఁగడతో నూరి తేలుకాటునకు లేపనము చేసిన హితము కలుగును.

—౧౧ పృశ్చికదంశమునకు పథ్యాదిలేపనము. —౧౧

యో ముహ్యతి ప్రశ్వసితి ప్రలవత్యగ్రవేదనః. 32

తస్య పథ్యా నిశా కృష్ణా మంజిష్ఠాతివిషోషణమ్,

సాలాబువృంతం వార్తాకరసప్తం ప్రలేపకమ్. 3౩

ఏమనుజుఁడు తేలుకుట్టుటవలన మిక్కిలి యుపద్రవముకలవాఁడై మూర్ఛనుజెంది నిట్టూర్పువిడుచుచు, అసంబద్ధముగ మాటలాడుచును సుతా అట్టివానికి కర్కాయ, పసుపు, పిప్పల్లు, మంజిష్ఠ, అతివన, మిరియాలు, సారకాయతొడిమి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి పంకాయరసముతో నూరి తేలుకుట్టిన స్థలమునందు లేపనము చేయవలయును.

—౧౨ పృశ్చికదంశమున సిరాజేధాదులు. —౧౨

సర్వత్ర చోగ్రాళివిషే పాయయే ద్దధిసర్పిషీ,

విధ్యేత్పిరాం విదధ్యాచ్చ వమనాంజననావనమ్. 3౪

ఉష్ణస్నిగ్ధాప్లుమధురం భోజనం చానిలాపహమ్,

ధారుణమైన అన్ని తేలువిషములయందును ఆవుపెరుగు ఆవునెయ్యి ఆవుపాలు వీనిని సమభాగములుగ కలిపి పానము చేయించవలయును. రక్తమోక్షణము వమనకర్మ అంజనము నశ్యము వీనిని చేయించవలయును. వాతమును హరించునదిగ నుష్ణముగ స్నేహయుక్తముగ కొంచెపుష్ణముగ మధురముగనుండు భోజనము నిప్పించవలయును.

—౧౩ పృశ్చికవిషమునకు నాగరాదిలేపనము. —౧౩

నాగరం గృహకపోతపురీషం

బీజపూరకరసో హరితాలమ్,

సైంధవం చ వినిహంత్యగదోఽయం

లేపతోఽళికులజం విషమాశు. ౪౦

శుంఠి, ఊరపాపురపిట్టమలము, హరిదళము, సైంధవలవణము వీనిని మాదీఫలరసముతో నూరి లేపనము జేసిన తేలువిష మతిశీఘ్రముగ హరించును.

—౧౪ పృశ్చికవిషహరగుటికలు. —౧౪

అంతే నృశ్చికదప్తానాం సముదీర్ణేభృశంవిషే,

విషేణా లేపయే ద్దంశముచ్చిటింగేఽప్యయం విధిః. ౪౧

తేలుకుట్టినవానికి విషము మిక్కుటముగ వృద్ధిశైందుహండిన నాకాటుకుపైన విషమును లేపనము జేయవలయును. ఉచ్చటింగమును తేలుకాటునందును ఈవిధివృత్తే చేయవలయును.

—ॐ కీటానులకు విషహరౌపధము. ॐ—

నాగపురీషచ్చత్రం రోహిషమూలం చ శేలుతోయేన,

కుర్యాద్గుటికాం లేపాదియమళివిషనాశినీ శ్రేష్ఠా.

౪౨

నాగపురీషచ్చత్రము, కాదిగడ్డిచేళ్లు వీనిని సమభాగములగ గ్రహించి విరిగిరసముతో నూరి గుటికలు చేసి దానిని లేపనముచేసిన తేలువిషము హరించును.

—ॐ వృశ్చికవిషసంక్రాంతికరాషధము. ॐ—

అర్కస్య దుగ్ధేన శిరీషబీజం

త్రిర్భావితం పిప్పలి చూర్ణమిశ్రమ్,

ఏషోఽగదో హంతి విషాణి కీట

భుజంగలూతోందురవృశ్చికానామ్.

౪౩

దిరిసెనపు విత్తులను జల్లేడుపాలలో మూడుపర్యాయములు భావనచేసి దానికి సమముగ పిప్పలిచూర్ణమును కలపవలయును. ఈయాషధము కీటములు సర్పములు సాధెపురుగు ఎలుకలు తేళ్లు వీనివిషములను పోగొట్టును.

శిరీషపుష్పం సకరంజబీజం కాశ్మీరజం కుష్ఠమనశ్శిలా చ,

ఏషోఽగదో రాత్రికవృశ్చికానాం సంకాంతికారీ కథితో జనేన. ౪౪

దిరిసెనపుపువ్వు, క్రామగవిత్తులు, కుంకుమపువ్వు, చెంగల్వకోష్ఠ, మణిశిల వీనిని సమభాగములగ గ్రహించి చక్కగనూరవలయును. ఈయాషధము రాత్రికమును తేలు విషమును నిశ్చేయముగ పోగొట్టును. సర్పజ్వరదైన బుద్ధునిచే చెప్పబడినది.

—ॐ లూతాదంశభేదశల్లక్షణములు. ॐ—

కీటేభ్యో దారుణతరాలూతా ఘోషశధాజగుః,

అష్టావింశతిరీత్యేకే తతోఽప్యస్త్యే తు భూయసీః.

౪౫

సహస్రరశ్మ్యనుచ గా వదంత్యస్త్యే సహస్రశః,

బహూపద్రవరూపాతు లూతైకైవ విషాత్మకా.

౪౬

రూపాణినామతస్తస్య దుర్జ్జయాణ్యతినంకరాత్,

నాస్తి స్థానవ్యవస్థా చ దోషతోఽతః ప్రచక్షతే.

౪౭

సాలెపురుగులు కీటంబులన్నిటికన్న దారుణములైనవి. అవి పడునారు విధములుగ నుండునని ఋషులు చెప్పచున్నారు. కొందఱు ఇరుపదివిమిది విధములనియు మఱి కొందఱు వేయివిధములనియు, కొందఱు అనేకవిధములనియు వచింపుచున్నారు. అయినను అవి అనేకోపద్రవములను గలుగఁజేయు స్వభావముగలవిగ మిక్కిలి విషముతోఁ గూడినవిగ నుండుటంజేసి అవి ఒకఁజేవిధముగ నుండును. మఱియు సాలెపురుగులు మిక్కిలి సంకరములుగ నుండుటంజేసి వాని రూపనామములను వెన్నేరుగ చెప్పటను నెఱుంగుటను సాధ్యముకానరదు. వానికి స్థాననిచ్చయము లేదు. కాబట్టి వానిదోషములనుబట్టి చికిత్సలను జెప్పఁబడును.

— సాధ్యసాధ్యలూతావిషము. ౨ —

కృచ్ఛ్రసాధ్య పుథద్దోషైరసాధ్య నిచయేన సా,

సాలెపురుగు కాటు వైత్తికము శ్లేష్మికము వాతికము సాన్నిపాతికము అని నాల్గు విధములుగ నుండును. వానిలో మూఁడు కృచ్ఛ్రసాధ్యములుగ సాన్నిపాతికమును నది అసాధ్యముగ నుండును.

— వైత్తికలూతాదంశలక్షణము. ౩ —

తద్దంశః పైత్తికో దాహతృట్స్పిటజ్వర మోహవాక్. ర౪

భృశోష్ణైరక్తపీతాభః క్లేదీ ద్రాక్షాఫలోపమః,

పిత్తాధిక్యముతో నుండు సాలెపురుగుకాటు కలవారికి సర్వాంగతాపము దప్పి పిటకలు జ్వరము మూర్ఛ మిక్కిలి యుష్ణము కలుగును. మఱియు నాకాటు నందు ప్రావము కొంచెము యెఱుపు పసుపువర్ణములు ద్రాక్షపండువంటి యాకారము నుండును.

— శ్లేష్మికలూతాదంశలక్షణము. ౪ —

శ్లేష్మికః కఠినః పాండుః పరూషకఫలాకృతిః, ర౫

నిద్రాం శీతజ్వరం కాసం కంఠాం చ కురుతే భృశమ్.

శ్లేష్మాధిక్యముగల సాలెపురుగుకాటునందు కఠినస్పర్శము తెలుపువర్ణము, పేరిఁ తపండువంటి యాకారముగ కల్గియుండును. మఱియు నిది నిద్ర శీతజ్వరము కాసము దురద పినిని మిక్కుటముగ కలుగఁజేయును.

— వాతికలూతాదంశలక్షణము ౫ —

వాతికః పరుషశ్చావ్యః పర్వభేదజ్వరప్రదః.

౫౦

వాతాధిక్యముగల సాలెపురుగుకాటు కఠినముగను శ్వాసవర్ణము గలదిగను సంధులయందు పగుళ్లు జ్వరము వీనిని కలుగఁజేయునదిగ నుండును.

తద్విభాగం యథా స్వం చ దోషలింగైర్విభావయేత్,

వైసాలెపురుగుల భేదములను వానికాటులకుఁ జెప్పియుండు వాతాదిదోష లక్షణములచే తెలిసికొనవలయును.

—ॐ ఆసాధ్యలూతాలక్షణము. ౧౭—

అసాధ్యాయాం తు హృన్మోహశ్వాసహిఘ్నాశిరోరుజాః. ౫౧

శ్వేతాః వీతాస్సితా రక్తాః పిటికాః శ్వయధూద్భవాః,

వేపగుర్వమధుర్దాహస్తృడాంధ్యం వక్రనాసతా. ౫౨

శ్వావోష్ణవక్రదంతత్వం పృష్ఠగ్రీవాచభంజనమ్,

పక్వజంబూనవర్ణం చ దంశాత్ప్రవతి శోణితమ్. ౫౩

ఆసాధ్యముగు సాలెపురుగుకాటునందు చిత్తభ్రమ, శ్వాసము, ఎక్కిళ్లు, తలనొప్పి, తెల్లగ పనుపువర్ణముగ నల్లగ యెఱ్ఱగనుండు పిటకలు, వాపు, వణుకు, వాంతి, మంట, దప్పి, గుడ్డితనము, నోరు పండ్లు వీనియందు వంకర, పెదపులయందు శ్వాస వర్ణము, పీపు మేడ యీడ్చికొనుట, యీయుపద్రవములు కలుగును. మఱియు సాలెపురుగు కఠచిన్ద్రులమునందు పండిన నేరేడుపండువంటి వర్ణముగల రక్తము స్రవించును.

—ॐ వైత్తికాదివ్యపదేశ కారణము. ౧౮—

సర్వాపి సర్వజా ప్రాయో వ్యపదేశస్తు భూయసా,

సాలెపురుగులన్నియు తఱచుగా త్రిదోషజములుగ నుండును. ఆయినను వాతదులలో నేదోషలక్షణ మధికముగ నుండునో యాదోషమును బట్టి వాతికము వైత్తికము శైష్టికము అనియు నెఱుఁగవలయును.

—ॐ తీక్ష్ణదిలూతాలక్షణము. ౧౯—

తీక్ష్ణమధ్యావరత్వేన సాత్రిధా హంత్యవేక్షితా. ౫౪

సప్తాహేన దశాహేన పక్షేన చ పరం క్రమాత్,

తీక్ష్ణము మధ్యమము అధమము అని సాలెపురుగులు మూఁడు విధములుగ నుండును. వానికాటులకు చికిత్స చేయక యుపేక్షించినచో తీక్ష్ణములగువాని విషము ఏడు దినములలోపలను, మధ్యమ వేగముగలవి పదిదినములలోపలను, అధమవేగము గలవి పదునైదుదినములలోపలను క్రమముగ మనుజుని చంపును.

—ॐ లూతాదంశలక్షణము. ॐ—

లూతాదంశశ్చ సర్వోఽపి దద్రుమండలనన్నిభః. ౫౫

సితోఽసితోఽరుణః పీతశ్శ్యావో వా మృదురున్నతః,

మధ్యే కృష్ణోఽథ వా శ్యావః పర్యంతే జాలకావృతః. ౫౬

విసర్పవాక్ శోఘయుత స్తస్య తే భవంబేదనః,

జ్వరాశుపాకవిక్షేదకోఢావదరణాన్వితః. ౫౭

క్షేదేన యత్పుష్పశత్యంగం తత్రాపి కురుతే వ్రణమ్,

సాలెపురుగుకాటులన్నియు దద్రుమృదువుతో తుల్యముగను గుండ్రముగ నుండును. మఱియు నాకాటులు తెల్లగాని యెఱ్ఱగాని తెలుపు నలుపు కలిసిగాని పసుపునర్లముగానియుండును. మృదువుగ పాడవుగ మధ్యప్రదేశములో నల్లగ, లేక శ్యావనర్లముగ అంచులయందు జాలకముతోఁ గూడినదిగ విసర్పము వాపు మిక్కిలి హల వీనితోఁ గూడినదిగనుండును. మఱియు దానియందు జ్వరము ఆశుపాకము (శిఘ్రముగ పుండగుట) స్తావము కుల్లిపోవుట పగుళ్లు ఇవియును కలుగును. కాటులోనుండు చెడ్డనీరు శరీరములో నెచటతగిలిన నచట వ్రణము కలుగును.

—ॐ లూతాదివిషస్థానములు. ॐ—

శ్వాసదంష్ట్రాశ్చకృన్నూత్ర శుక్రలాలానఖార్తవైః. ౫౮

అష్టాభి రుద్వమత్యేషా విషం వక్త్రై ర్విశేషతః,

ఊపిరి, కొరలు, మలము, మూత్రము, శుక్రము, జొల్లు, గోళ్లు, ఆర్తము అను నీయెనిమిదిటిచే సాలెపురుగులు విషమును గ్రమ్మును. అందు నోటిచే విశేషముగ విషమును గ్రమ్మును.

—ॐ లూతాకీటదంశస్థానములు. ॐ—

లూతా నాభేర్దశత్యూర్ధ్వమూర్ధ్వం వాధశ్చ కీటకాః. ౫౯

తద్దూషితం చ వస్త్రాదిదేహే పృక్తం వికారకృత్,

సాలెపురుగు మనుజునియొక్క నాభికి పైభాగమునకఱచును. కీటములు మూత్రము నాభికిపైనను క్రిందను కఱచును. సాలెపురుగు విషముతగిలినవస్త్రము మొదలగు నవి శరీరమున తగిలినను రోగములు జనించును.

—ॐ లూతావిషప్రథమజేగలక్షణము. ॐ—

దినార్ధం లక్ష్యతే నైవం దంశో లూతావిషోద్భవః.

౬౦

సూచీవ్యధవదాభాతి తతోఽసౌ ప్రథమేహని,

అన్యక్తవర్ణః ప్రచలః కించిత్కంఠూరుజాన్వితః.

౬౧

సాలెపురుగుకాటు ఆరదినమువలకు తెలియకుండును. పిదప మొదటిదినమునందు నూదిచే పొడుచునట్లు బాధకలిగి రూపము తెలియక కొంచెము దురద నొప్పి వీనితోఁ గూడియుండును.

— ౯౯ లూతావిషద్వితీయాదివేగలక్షణములు. ౯౯ —

ద్వితీయేభ్యన్నతోఽంతేషు పిటక్తై రివి వాచితః,

వ్యక్తవర్ణో నతో మధ్యే కంఠూమాక్ గ్రంథినన్నిభః.

౬౨

తృతీయే సజ్వరోరోమహర్షకృద్రక్తమండలః,

శరావరూపస్తాదాధ్యో రోమకూపేషు సప్రహః.

౬౩

మహాంశ్చతుర్థే శ్వయంధు స్తావశ్యానభ్రమప్రదః,

వికారాక్ కురుతే తాంస్తాక్ పంచమే విషకోపజాక్.

౬౪

షష్ఠేవ్యాప్నోతి మర్గాణి నప్తమే హంతి జీవితమ్,

సాలెపురుగుకాటచిన రెండవదినమునందు కాటుయొక్క అంచులయందుబ్బు పిటకలు యివి చక్కఁగకనఁబడుచు నడుమ కొంచెముపల్లము గ్రంథివంటి యాకారము దురదకలగును. మూడవదినమునందు జ్వరము గగుర్పాటు పోట్లు రోమకూపములయందు స్రావము సానికెంటి యాకారముకలిగి యెఱ్ఱగ గుండ్రముగనుండును. నాల్గవదినమునందు ఆకాటు పెద్దదిగను వాపు తాపము శ్వాసము భ్రమ వీనితోఁగూడినదిగనుండును. అయిదవదినమునందు విషప్రకోపమువలన జనించువట్టి యనేకోపద్రవములను గలగఁ జేయును. ఆఱవదినమునందు ఆవిషము మర్మములంతట వ్యాపించును. ఏడవదినమునందు మరణమును కలగఁజేయును.

ఇతి తీక్ష్ణంవిషం మధ్యం హీనం చ విభజే దతః.

౬౫

వైచేస్సినప్రకారము సాలెపురుగుయొక్క తీక్ష్ణవిషము ఉపద్రవములను కలగఁ జేయును. దీనిని బట్టి మధ్యమాఘవిషములను పర్యాలోచించి వాని యుపద్రవాది ప్రమాణములను తెలిసికొనవలయును.

— ౯౯ లూతావిషకాలప్రమాణము ౯౯ —

ఏకవింశతిరాత్రేణ విషం శామ్యతి సర్వథా,

సాలెపురుగువిషము ఇరువదియొకదినములలో శమనమునొందును.

— ౯౯ లూత దప్తచికిత్స. ౯౯ —

అథాశు లూతాదప్తస్య శస్త్రేణాదంశముద్గరేత్.

౬౬

దహేచ్చ జాంబవాస్థాద్యై ర్నతు పితౌత్తరం దహేత్,
సాలెపురుగు కఱచినవానికి గలకాటును నలుప్రక్కల శస్త్రముచే ఛేదించి
జాంబవాస్థాది శస్త్రములచే దహింపవలయును. ఆకాటు పితౌత్తరముగలదిగనుండిన
దాని దహింపంజనదు.

— ౧౭ లూతాదంశమున దాహకర్మనిషేధము. ౧౭ —

కర్మశం భిన్నరోమాణం మర్మసంధ్యాదిసంశ్రితమ్. ౧౮

ప్రసృతం సర్వతో దంశం న చ్ఛిందిత దహేన్న చ,

కఠినముగ వెండుకలు రాలిపోయినదిగ మర్మముసంధు మొదలగు స్థలములనాశ్ర
యించియుండునదిగ నలుప్రక్కల వ్యాపించినదిగనుండు సాలెపురుగు కాటును ఛేదించు
టయు దహించుటయు చగదు.

— ౧౮ లూతాదంశమునను సేచనము. ౧౮ —

లేపయే ద్దగ్ధమగదైర్గుధుసైంధవసంయుతైః. ౧౯

సుశీతై స్సేచయేచ్ఛాను కషాయైః క్షీరివృక్షజైః,

వైచెప్పిన ప్రకారము శస్త్రముచే ఛేదించి దహింపఁబడిన యాకాటునకు తేనె,
సైంధవలఱము వీనిని విషహరాధములలో కలిపి లేపనముచేసి చల్లగనుండు క్షీరివృక్ష
కషాయములచే సేచనము చేయవలయును.

— ౧౯ లూతాదంశమునకు రక్తమోక్షణాదులు. ౧౯ —

సర్వతోఽపహరేద్రక్తం శృంగాద్యైస్సిరయాఽపి వా. ౨౦

సేకాలేపాస్తతశ్చేతా బోధిశ్లేష్మాంతకాక్షకైః,

సాలెపురుగు కాటునంగు చిమ్మనగొట్లము మొదలగుయంత్రములచేగాని సిరను
వేదించుటచేగాని పలుమాఱు రక్తమును ప్రవింపఁజేసి రావి, విరిగి, తాడి వీనిపట్టల
కషాయముచే సేకమును లేపములను చల్లగ పలుమాఱు చేయించవలయును.

— ౨౦ లూతాదంశమునకు పద్మకలేపము. ౨౦ —

ఫలినీద్వినిశాక్షౌ ద్రనర్పిర్భిః పద్మకాహ్వయః. ౨౧

అశేషలూతాక్షీటానామగదస్సార్వకార్మికః,

ప్రేంకణము, పసుపు, మ్రానిపసుపు, తేనె, ఆవునెయ్యి వీనినొకటిగచేర్చి నూర
వలయును. ఇది పద్మకాహ్వయమనఁబడును. దీనిని సాలెపురుగులు, కీటకములు మొదలగు
అన్ని విషపురుగులకాటులయందును లేపసేకాదిక్రియలయందు నుపయోగించిన హితము
కలుగును.

—ॐ లూతాదంశమునకు చంపకాషధము. ॐ—

హరిద్రాద్వయపత్తంగమంజిష్ఠానతకేనరైః. 21

సక్షోద్రసర్పిః పూర్వస్నాదధిక శ్చంపకాహ్వయః,
తద్వద్దోమయనిష్పీడాశర్కరాఘృతమాక్షికైః. 22

పసుపు, ప్రానిపసుపు, పత్తంగము (అనగా రక్తచందనము), మంజిష్ఠ, గ్రంథితగరము, పద్మకేసరములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి అందులో తేనె, ఆవునెయ్యి వీనిని సమభాగములుగ కలిపిన చంపకాషధమనబడును. ఇది ముందుచెప్పిన పద్మకమను ఔషధమునకున్న మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది. మఱియు ఆవుపేడరసము, పంచదార, ఆవునెయ్యి, తేనె వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి మిశ్రముచేసి లేపనముచేసిన సాలెపురుగులు మొదలగు కీటకులవిషములు హరించును.

—ॐ లూతాదంశమునకు మందరగంధమాదనౌషధములు. ॐ—

అపామార్గమనోహళ్యలదార్వీధ్యామకగైరికైః,
నతైలాకుష్ఠమరిచయస్త్వ్యాహ్వఘృతమాక్షికైః. 23

అగదోమరిదరో నామ తథాఽన్యో గంధమాదనః,
నతరోధ్రవచాకట్వీపాలైలా పత్రకుంకుమైః. 24

ఉత్తరేణు, మణిశీల, హరిదళము, ప్రానిపసుపు, ధ్యామకమను గ్రంథ్యము, కావిటాయి, గ్రంథితగరము, ఏలకులు, చెంగుత్వకోష్ఠ, మిరియాలు, అతిమధురము, తేనె, ఆవునెయ్యి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి యొకటిగ చేర్చి నూరవలయును. ఇది మందరమనబడును. గ్రంథితగరము, లొద్దుగు, వస, కటుకరోహిణి, చిటుబిడి ఏలకులు, జామత్రి, మంకుమపువ్వు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరవలయును. ఈ యౌషధమునకు గంధమాదనమనపేరు. మందరము గంధమాదనము అనునీ ఔషధములు రెండును సాలెపురుగు మొదలగు వాని కాటులయందును హితమున కలుగజేయును.

—ॐ లూతాదంశమునకు వసునము. ॐ—

విషఘ్నం బహుదోషేషు ప్రయుంజీత విశోధనమ్,

సాలెపురుగుకాటుతగిలినవానికి దోషము లధికముగ కలిగియుండినచో విషమును పోగొట్టునట్టి విరేచనౌషధము నిష్పించవలయును.

—ॐ లూతాదంశమునకు వసునవిరేచనౌషధము. ॐ—

యస్త్వ్యాహ్వమదనాంకోల్ల జాలినీసిందువారికాః.

కథ శ్రేష్ఠాంబునా వీత్వా విషమాశు సముద్వమేత్

శిరీషవత్త్రత్యజ్జూలఫలం వాంకోల్లమూలవేత్.

2౬

విరేచయేచ్చ త్రిఫలానీలినీత్రివృతాదిభిః,

సాలెప్పురుగుకాటుతగిలినవానికి కఫమధికముగ కలిగి యుండినచో అతిమధురము, త్రుంగ, ఊడుగు, చేదుబీర, వావిలి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చక్కఁగ నూరి త్రిఫలకషాయములోకలిపి పానముచేయించి యావిషము శీఘ్రముగ వమనముగ నటుల చేయవలయును. లేక దివసెనపుటాకులు పట్టులు వేళ్లు విత్తులు ఊడుగు వేళ్లు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి త్రిఫలాదకములోకలిపి పానముచేయించి విషము వమనంబగునటుల చేయించి సిద్ధవ త్రిఫలములు, పెద్దనీలి, తెల్లతెగడ మొదలగు విరేచనాపదములను ప్రయోగించి విరేచనము చేయించవలయును.

— లూతాదంశమున కర్ణికాపాతనము. —

నివృత్తేదాహశోఘాదా కర్ణికాం పాతయేద్వ్యణాత్.

2౭

సాలెప్పురుగుకాటుగలవారికి వైచెప్పిన వమనవిరేచనాద్యోపధములను నేవించుటచే మంట వాపు మొదలగునుపద్రవములు శమించి కడుదల నికచెప్పబోయెడుబోపధము లిచ్చే వ్రణమునుండి కర్ణికను వెలిపుచ్చవలయును.

— లూతాదంశమున కర్ణికాపాతనాపదము. —

కుసుంభపుష్పం గోదంతస్సర్వక్షీరీ కపోతవిత్,

త్రివృతా సైంధవం దంతీ కర్ణికాపాతనం తథా.

2౮

మూలము త్తరనారుణ్యా వంశనిర్దేఖసంయుతమ్.

కుసుంబపుష్ప, హరిదశము, స్వర్ణక్షీరి, (అనగా కంకుఠము) పొవురపిట్టములము, తెల్లతెగడ, సైంధవలవణము, దంతిచెట్టువేరు అనునీయోపధము ప్రణామనందలి కర్ణికను హరింపజేయును. పెద్దపాపరవేళ్లను నూరి తవక్షీరి (వెనురుప్ప) లోకలిపి లేపనముచేసిన కర్ణిక రాతపోవును.

తద్వచ్చ సైంధవం కువ్థం దంతీకటుకద్ధాగ్ధికమ్.

2౯

రాజకోశాతగీమూలం కిణో వా మధిరోద్భవః,

మఱియు సైంధవలవణము, చింగల్వకోష్ఠ, దంతిచెట్టు, కటుకరోహిణి, సిన్నపాల శేకుళ, పెద్దబీర వేళ్లు, పెరుగుమీడిమీఁగడ అనునవియును కర్ణికను హరింపజేయుటయందు సమకేంబుగ నుండును.

—ॐ కర్ణికాపాతమున బృంహణచికిత్స ॥—

కర్ణికాపాతసమయే బృంహయే చ్చ వివాహమైః.

౮౦

కర్ణికాపాతమున వివాహకాలములచే బృంహణచికిత్సలను జేయవలయును.

—ॐ లూతాదంశమున ఘృతపానము ॥—

స్నేహకార్యమశేషం చ సర్పిమైవ సమాచరేత్,

విషశ్య వృద్ధయే శైలమగ్నేరివ తృణోలుపమ్.

౮౧

అగ్నిని తృణములు పృథ్విజేయునట్లులు నువ్వులనూనె విషమును పృథ్విజేయును. కావున సర్పము సాలెపురుగు మొదలగు వాని విషయము యందు నువ్వులనూనెను బొత్తుగ వర్జించి అత్రునెయ్యిని విశేషముగ పానము చేయించవలయును. మఱియు స్నేహ ద్రవ్యములతో జేయవలసిన పనులనన్నిటిని శేతితోనే చేయవలెను.

—ॐ పితృదిలూతాదంశములకు ప్రీతేరాదియోగములు. ॥—

ప్రీతేరేవై కంకతగోపకన్యామున్తాశమీచందనతందుకాని,

శైవాలనీలోత్పలవక్రయష్టిశ్వజ్ఞాకులీపద్మకరాశమధ్యమ్.

౮౨

రజనీఘనసర్పలోచనాకణశుంఠికణమూలచిత్రకాః,

వరుణాగురుబిల్వపాలలీపిచుమందాభయశేలుకేసరమ్.

౮౩

బిల్వచందననతోత్పలశుంఠిపిప్పలీనిచుళవేతనకుష్ఠమ్,

శుక్తిశాకవరపాటలిభార్గ్యసిందువారకరఘాటవరాంగమ్.

౮౪

పితృకఫానిలలూతాః పానాంజననస్య లేపనేకేన,

అగదనరాః వృత్తస్థాకుమతీరివ వారయం లేపేతే.

౮౫

పట్టివేరు, పుల్లవెలగ, పిల్లిపీచర, తుంగముస్తలు, జమ్మి, చందనము, నల్లతుమి! పాచి, నల్లకలువ, గ్రంథితగరము, అతిసుధురము, అవంగపువట్టు, పెద్దసర్పాక్షి, ఖదకము, మ్రంగకాయ గుఱ్ఱ పీనిని సమభాగములుగ జేర్చి చేయబడిన యౌషధముయొక్క పసుపు, తుంగముస్తలు, సర్పాక్షి, పిప్పళ్లు, సొంటి, మోడి, చిత్రమూలము, ఉలిమి! ఆగరు, మారేడు, కలిగొట్టు, వేము, అభయము (అనగా పట్టివేరు), విరిగి, వాగళములు పీనిని సమముగ చేర్చి చేయబడిన యౌషధము రెండవది. మారేడు, చందనము గ్రంథితగరము, నల్లకలువ, సొంటి, పిప్పళ్లు, నీరుప్రభృతి, చెంగల్వకోష్ఠ, ముళ్ళచిప్పు, చక్రవర్తికూర, కలిగొట్టు, గంబుభారంగి, వావిలి, తామరగడ్డ, అవంగము పీనిని సమములుగ చేర్చి చేయబడిన యౌషధము మూడవది. ఈమూడం విధముల క్రేష్టౌషధములు పాననస్య అంజనసేకములయందు గుపయోగించిన పుత్రప్రతలు దుష్టపు

‘అను నిరసించుచున్నాడు’ విత్త శ్లేష్మ వాతములవలన జనించిన సాలెపురుగులయొక్క విషములను నిరసించును.

—ॐ సర్వలూతాదంశశూర నస్యాదులు. ॐ—

రోధ్రం సేవ్యం పద్మకం పద్మరేణుః

కాలీయాఖ్యం చందనం యచ్చ రక్తమ్,

కాంతాపుష్పం దుగ్ధినీకామృణాళం

లూతాస్పర్వా ఘ్నంతి సర్వక్రియాభిః.

౮౬

శూర్దగు, మరువేరు, పద్మకము, తామరపువ్వు, తామరపుష్పముల ధూళి, పీతచందనము, రక్తచందనము, కాంతాపుష్పము, (అనగా ప్రేంకణపుష్పము) ఎఱ్ఱఉత్తరేణి, శామరతూండ్లు యీ ద్రవ్యములచే పాన నస్యాంజన లేపనేకాదులను చేయించిన సాలెపురుగు విషము అన్నియు హరించును.

ఇది ఆస్త్రాంగవృద్ధయమునందలి ఉత్తరతంత్రమను
ముప్పదివీడవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

అష్టత్రింశాధ్యాయము.

అట. కీటలూతాది విషప్రతిషేధ్యాయ నిరూపణానంతరము మూషికాశర్క విషప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

మూషికాశరవిష్కు ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

నూ. అథాతో మూషికాశర్కవిషప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః
ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

కీటలూతాదివిషచికిత్సా నిరూపణానంతరము యెఱుకలు, పిచ్చికుక్కలు వీనివిష ములను చికిత్సలను వివరించునట్టి మూషికాశర్క విషప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ మూషికాశేదములు. ॐ—

లాలనశ్చపలః పుత్రో హసిర శ్చిక్కిరోఽజిరః,

కషాయదంతః కులకః కోకిలః కపిలోఽసితః.

౧

అరుణశ్శబళశ్చేత్తః కపోతః పలితోందురః,

చుచుందరో రసాలాభ్యో దశాష్టా చేతి మూషికాః.

౨

లాలనము, చపలపుత్రము, హసిరము, చిక్కిరము, అజిరము, కషాయదంతము, కులకము, కోకిలము, కపిలము, అసితము, అరుణము, శబళము, శేత్తము, కపోతము, పలితము, ఉంగురము, చుచుందరము, రసాలాభ్యము అని యెఱుకలకు పదు నెనిమిదిభేదములు గల్గియుండును.

—ॐ మూషికావిషదుష్టతక్షణము. ॐ—

శుక్రం పతతి యత్రైషాం శుక్రదిగ్ధైః స్పృశంతి వా,

మదంగమంగైస్తత్రాస్తే దూషితే పాండుతాం గతే.

3

గ్రంథయః శ్వేయథుః కోఠో మండలాని భ్రమోఽరుచిః,

శీతజ్వరోఽతిరుక్నాదో వేపథుః పర్వభేదనమ్. ౪

రోమహర్షః శ్రుతిగ్నుర్భా దీగ్ధకాలానుబంధనమ్,

శ్లేష్మానుబద్ధబహ్వఘ్నిపోతకచ్ఛర్దనం సత్పత్. ౫

పైచేసిన యెలకలయొక్క శుక్రము మనుజులయొక్క యేయంగమునకు తగు లనో, లేక పైయెలకలు శుక్రముచే పూయబడిన యంగములతో మనుజులయొక్క యేయంగములను తాకునో యా యంగములయందలి రక్తము దూషింపబడి తెలుపు పర్ణముగ సరిగమియించి గ్రంథులు వాపు కుళ్ళు మండలములు కలుగును. ఇంతయే గాక నాకునుజునికి భిన్నము, అరుచి, శీతజ్వరము, మిక్కిలిశూల, దౌర్బల్యము, వణుకు, గణు పులయందు నొప్పి, గగుర్పాటు, ప్రాసము, మూర్ఛ ఇవికల్గి బహుకాల మనువర్తించి యుండుట, దప్పి, ఎలుకలె నాకారముకల కఫమును వమనముచేయుట మొదలగు నుప ద్రవములు కలుగును. ఇట్టి వమనము విషప్రభావమున కల్గును.

—॥ ఆఖువిషలక్షణము. ॥—

వ్యవాయాన్యఘ్నివిషం కృచ్ఛ్రం భూయో భూయశ్చ కుష్మతి.

ఎలకవిషము శరీరమంతట వ్యాపించునట్టి స్వభావము కలదిగను కష్ట సాధ్యముగ నుండుటయేగాక పలుమాఱు ప్రక్షోపము నొందుచుండును.

—॥ ఆసాధ్యమూషికావిషలక్షణము. ॥—

మూర్ఛాంగ శోఫవై వర్ణ్యక్లేదశబ్దౌ శ్రుతిజ్వరాః.

శిరోగురుత్వం లాలాస్పృచ్ఛద్ది శ్చాసాధ్యలక్షణమ్,

మూర్ఛ, శరీరమునందు వాపు, వికారవర్ణము, క్లేదము, చెవుడు, జ్వరము, శిరో గురుత్వము, జొల్లకారుట, రక్తము వాంతియగుట యివి యెలకకాటునందు ఆసాధ్య లక్షణములని తెలియవలయును.

—॥ వర్ణనీయమూషికాదప్టలక్షణము. ॥—

శూనవస్తిం వివర్ణోష్ణమాఖ్యాభై ర్గంధిభిశ్చితమ్.

చుచుందరసగంధం చ వర్ణయే దాఖుదూషితమ్,

పొత్తికడుపునందు చుట్టు పెదవులయందు వికారవర్ణము, శరీరమంతట తెలుక వంటి యాకారము, గల గ్రంథులు, శరీరమున చుంచెలకవాసన, ఇట్టిలక్షణములు ఎలక కాటుగలవానికి కలిగియుండిన అట్టివానిని చికిత్సయందు వర్ణింపవలయును.

—ॐ గుప్తశునకలక్షణము. ౭—

శునః శ్లేష్మోల్బణా దోషాస్సంజ్ఞాం సంజ్ఞావహశ్చైతాః. ౮

ముష్ణంతః కుర్వతే ఊర్భం ధాతూనామతిదారుణమ్,

లాలావానంధబధిరః సర్వత స్సైబిధావతి. ౯

స్తస్తపుచ్ఛహనుస్కంధశిరో దుఃఖీ నతాననః,

కుక్కకు వాతాదిదోషములు శ్లేష్మాచిక్రముతోఁ గూడినవై సంజ్ఞను (అనఁగా జ్ఞానమును) వహించునట్టి ప్రోతస్సుల నాశ్రయించి జ్ఞానమును పోఁగొట్టి రసాదిధాతువులకు దారుణమైన ఊర్భను కలుగజేయును. దానివలన నాకుక్క జొల్లుకారుదుండు వదిగను గ్రుడ్డిగను చెవిటితనము గలదిగను తోఁకచెక్కిళ్ళు భుజశిరము లివి జాతి నదిగ నుండును. మరియు నది తలవంచుకొని మిగుల దుఃఖముతో నెల్లపుడు పలుచెరంగుల పరువిడుచుండును.

—ॐ శునక దష్టమహజలక్షణము. ౧౦—

దంశ స్తేన విదప్తస్య నుప్తః కృష్ణం *ప్రవత్సృష్కో. ౧౦

హృచ్చిరో రుగ్వర్ సంతభః స్తృష్ణామూర్ఛద్భవో నుచ,

పైచెప్పియుండు లక్షణములగుల కుక్క మనుజుని కఱచినయెడల నాకాటు స్ఫుర్భజ్ఞానము లేనిదిగ నల్లనిరక్తమును ప్రవింపఁ జేయునదిగ నుండును. పిదప తోము నొప్పి జ్వరము కఠీరము స్తబ్ధముగ నగుట దప్పి మూర్ఛ యివి జనించును.

—ॐ దుప్తజంతుదష్టలక్షణము. ౧౧—

అనేనాన్యేఽపి బోధవ్యా వ్యాళా దంష్ట్రాప్రహారిణః. ౧౧

కోరలచే కఱచునట్టి నక్క మొదలగు దుప్తజంతువుల కాటులందును పైచెప్పిన కుక్కకాటు లక్షణములు కలిగియుండునని తెలియవలయును.

—ॐ సవిషనిర్విషలక్షణము. ౧౨—

కంఠానిస్తోదవై వర్ణ్యను ప్తి శ్లేదజ్వరభ్రమాః,

విదాహారాగరుక్వాకశోధగ్రంధివికుంచనమ్. ౧౨

దంశావదరణం స్ఫోటాః కర్ణికా మండలాని చ,

సర్వత్ర సవిషే లింగం విపరీతం తు నిర్విషే. ౧౩

విషముతోఁ గూడియుండు అన్ని కాటులయందును దురద, పోట్లు, వికార వర్ణము, స్ఫుర్భజ్ఞానము, ప్రాసము, జ్వరము, భ్రమ, మంట, యెఱుపువర్ణము,

* 'క్షురత్సృష్కో' అని పాఠాంతరము.

శాపి, పాకము. వాపు, గ్రంథులు, విమంచము, కఱచినస్థలమునందు పగుళ్ళు, పిట
కలు, కర్ణిక, మండలములు అను నీలక్షణములు కలిగియుండును. విషరహితముగ నుండు
కాటునందు పైలక్షణములు లేవవును.

— శునకాదిద్రవ్యలక్షణము. —

దప్తో యేన తు తచ్ఛేష్టా రుతం కుర్వన్విసశ్యతి,

వశ్యక్ సమేవచాకస్నాదాదర్శనలిలాదిషు.

౧౪

వీజంతువు మనుజునికఱచినదో యాజంతువుయొక్క వ్యాపారములను మనుజు
డు చేయుచు దానివలె సేవయును అద్దము ఉదకము మొదలగుచానియందు ఆజంతువు
లను అకస్మాత్తుగజూచుచు మనుజుఁడు మృతఁడెందును.

— జలసంత్రాసలక్షణము. —

యోఽద్యృప్తస్యేదదప్తోఽపి శబ్దసంస్పర్శదర్శనైః,

జలసంత్రాసనామానం దప్తం తమపి వర్ణయేత్.

౧౫

మక్కు మొదలగుజంతువులు కఱవక యుండినను యెవఁడు వానియొక్క శబ్దము
స్పర్శము దర్శనము వీనిచేతను ఉదకమువలనను భయపడునో వానికి జలసంత్రాస అని
పేరుగలదు. అట్టివానిని చికిత్సయందు నిర్దోషవలయును.

— ఆఖుదప్తచికిత్స. —

ఆఖునా దప్తమాత్రస్య దంశం కాండేన దాహయేత్,

దర్పణేనాథ వా తీవ్రరుజా స్వాత్మగ్నికాన్యథా.

౧౬

ఎలుక కఱచినతోడనే ఆకాటును నిప్పులో కాల్చబడిన యినుముచేత
గాని అద్దముచేతగాని కాల్చవలయును. అటులచేయకుండిన క్రూరము లగుబాధలు
కలుగును.

— మూషికదప్తమున రక్తస్రావాదులు. —

దగ్ధం విస్రావయేద్దంశం ప్రచ్ఛిన్నం చ ప్రలేపయేత్,

శిరీషరజనీవక్రకుంకుమామృతవల్లిభిః.

౧౭

వైచిష్టినప్రకారము కాల్చబడిన ఆకాటును ఛేదించి రక్తమును ప్రవింపజేసి
గిరిసపువ్వులు, పసుపు, గ్రంథితగరము, కుంకుమపువ్వు, తిప్పతీగ వీనినిసూరి కాటుపై
లేపనము చేయవలయును.

— మూషికదగ్ధమునకు లేపము. —

అగారధూమమంజిష్ఠారజనీలవణోత్తమైః,

లేపో జయత్యాఖ్యునిషం కర్ణికాయాశ్చ పాతనః.

౧౮

కరిదూపము, మంజిష్ఠ, వసుపు, సైంధవలవణము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి లేపనముచేసిన నెలకలవిషము హరించును. కర్ణికాయను పడిపోవును.

—ॐ మూషికదంశమున లేపాదులు. ౧౯—

తతోఽన్యైః తాశ్చయిత్యాను తోయైగను చ లేసయేత్,

పాళిందీశ్వేతకటభీల్వమూలగుడూచిభిః.

౧౯

అన్యైశ్చ విషశోభన్యై స్సిరాం వా మోక్షయేద్దుగ్రతమ్,

ఎలుకకాటును పుల్లసి కలితోకడిగి మఱల శుద్ధజలములతో కడిగి నల్లతెగడ, కల్లగినియ, మారేడువేళ్లు, తిప్పతీగె వీనిని నూరి దానిచేతను విషము వాపు వీనిని పోగొట్టునట్టి యితరయోషధులచేతను లేపనము చేయవలయును. లేక నీరను వేధించవలయును.

—ॐ మూషికాదప్తమున వమనము. ౨౦—

ధర్దనం నీలినీక్వాతై శ్శుకాఖ్యాంకోల్లయో రపి.

౨౦

ఎలుకకాటు కలవానికి నీలిచెట్టు కషాయముచే గాని, దిరిసనము, ఊడుగు వీని కషాయముచే గాని వమనము చేయించవలయును.

—ॐ మూషికాదప్తమున వమనము. ౨౧—

కోశాతక్యాశ్శుకాఖ్యాయాః ఫలం జీమూతకస్య చ,

మదనస్య చ సంచూర్ణ్య దధ్నా పీత్వా విషం వమేత్.

౨౧

ఎలుక కఱచినవానికి చేదుబీర, దిరిసనము, డావరడంగి, మ్రంగ అనువా విత్తులను చూర్ణముచేసి ఆవుపెరుగులో కలిపి పానము చేయించి విషమును వమనము చేయించవలయును.

—ॐ మూషికావిషహరపానము. ౨౨—

వచామదనజీమూతకప్థం వా మూత్ర పేషితమ్,

పూర్వకల్పేన పాతవ్యం సర్వోండురవిషపహమ్.

౨౨

వస, మ్రంగకాయ, డావరడంగి, చెంగల్వకోష్ఠ వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి గోమూత్రముతో నూరి ఆవుపెరుగులో కలిపి పానముచేయించిన నెలకలవిషములన్నియు హరించును.

—ॐ మూషికవిషమునందు విరేచనము. ॐ—

విరేచనం త్రివృన్నీలీ త్రిఫలాకల్క ఇవ్యతే,
ఎలుకకబిచనవానికి తెల్లతెగడ, నీలి, త్రిఫలములు అనువానిని సమముగ గ్రహించి కల్కముచేసి విరేచనమున కిప్పించవలయును.

—ॐ మూషికవిషమున కంజనము. ॐ—

అంజనం గోమయరసో వోష్యమనూక్ష్యరజోఽన్వితః. ౨౩
కుంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు వీనిని సమముగ గ్రహించి నున్నగ చూర్ణముచేసి గోమయరసములో కలిపి ఎలుకవిషముకలవాని కంజనము చేయవలయును.

—ॐ మూషికవిషమున కవలేహము. ॐ—

కపిత్థగోమయరసో మధుమానవలేహనమ్,
ఎలుకవిషమునందు వెలగపండురసము ఆవుపేడరసము వీనిని సమముగ మిశ్రము చేసి అందులో కొంచెము తేనెకలిపి నాకించవలయును.

—ॐ ఆఖువిషహరఘృతము. ॐ—

తండులీయకమూలేన సిద్ధం పానే హితం ఘృతమ్. ౨౪
ద్వినిశాకటభీరక్తాయష్ట్యవైర్వా ర్వా ఘృతాన్వితైః,
ఆస్ఫోటమూలసిద్ధం వా పంచకాపిత్థమేవ వా. ౨౫
ఎలుక కాటునందు చిట్టిహరవేళ్లకల్కముతో చేయబడిన ఘృతమునుగాని, నుపు, మ్రనిపసుపు, గినియ, అతిమధురము, తిప్పతీగె అనువానికల్కముతో సిద్ధము చేయబడిన ఘృతమునుగాని, తెల్లజిల్లేడు వేళ్లకల్కముతో పక్వముచేయబడిన ఘృతమునుగాని, వెలగచెట్టుయొక్క వేళ్లు, పట్టలు, ఆకులు, పువ్వులు, పండ్లు అనువాని కల్కముతో పక్వముచేయబడిన ఘృతమునుగాని ఇప్పించిన హితము కలుగును.

—ॐ మూషికవిషమునకు సిందువారాదికషాయము. ॐ—

సిందువారనతం శిగుబిల్వమూలం పునర్నవా,
వచాశ్వదంష్ట్రాజీమూతమేషాం క్వాథం సమూషికమ్. ౨౬
పిబేచ్ఛాలోష్యదనం దధ్నా భంజానో మూషికార్దితః,
తక్రేణ శరపుంఖాయా బీజం సంచూర్ణ్య వా పిబేత్. ౨౭
ఎలుకవిషముచే పీడింపబడియుండువానికి వావిలియాకు, గ్రంథితగరము, మునగ వేళ్లు, మారెడువేళ్లు, గలిజేరు, వస, పల్లెరు, దేవతాడి వీనికషాయమును తేనె సహితముగ

పానము చేయించి ఆవుపెరుగుతో సంభావింపు అన్నమును భుజింపఁ జేయవలయును. లేక తెల్లనెంపటివిప్పులను చుక్కచేసి ఆవునుజ్జిగలో కలిపి పానము చేయించవలయును.

— ౧౧౧ మూషికవిషమునకు అంకోలమూలకల్పము. ౧౧౧ —

అంకోల్లమూలకల్లో వా బస్తమూత్రేణ కల్కితః,

పానాలేపన యోర్యక్తస్సర్వాఖివిషనాశనః.

— ౨౮

ఊడుగువేళ్లను గొత్తిమూత్రముతో నూరి కల్పించుచేసి పానమును లేపనమును జేయించిన నెలకవిషము హరించును.

— ౧౧౨ మూషికవిషహరికల్పాదులు. ౧౧౨ —

కపిత్థమధ్యలిలకలిలాంకోల్లజటాః పిబేత్,

గహం మూత్రేణ పయసా మంజరీం తిలకస్య వా,

— ౨౯

అథవా సైర్యకాన్మూలం సత్కేద్రం తండులాంబునా,

కటుకాలాబువిస్య స్తం వీతం వాంబునిశోషితమ్.

30

వెలగగుజ్జా, కానుగచెట్టువేళ్లు, నువ్వునెట్టువేళ్లు, ఊడుగుచెట్టువేళ్లు వీనిని సముగ గోమూత్రముతో నూరి పానము చేయించినను, లేక నువ్వులచ్చవ్వలను ఆవుపాలలో నూరి పానము చేయించినను, లేక ములుగోరింటవేళ్లను బియ్యపుకడుగుతో నూరి అందులో కొంచెము తేనె కలిపి పానము చేయించినను, లేక చేదానుగుబుట్టలో నుదకముబోసి యొకరాత్రి నానబెట్టి దానిని పానము చేయించినను నెలకకాటు విషము హరించును.

— ౧౧౩ మూషికవిషమునకు నస్యాదులు ౧౧౩ —

సిందువారస్య మూలాని బిడాలాస్థివిషం నతమ్,

జలపిష్టోఽగదో హంతి నస్యద్వైర్యాఖిజం విషమ్.

31

కల్లవాచిలివేళ్లు, పిల్లియముక్కా, విషము, గ్రంథితగరము అనువానిని సముగ గ్రహించి ఉదకములో నూరి న్యమును లేపనమును చేయించిన నెలకకాటు విషము హరించును.

— ౧౧౪ సశేషమూషిక విషచికిత్స. ౧౧౪ —

సశేషం మూషికవిషం ప్రకుప్యత్యధిదర్శనే,

ఘోషములన్నియు రసాయనశబ్దముచే జెప్పబడను. అట్టి ధాతువులు శరీరశబ్దములై వృద్ధి నొందుటంజేసి మనుజులకు దీర్ఘాయుష్యము మొదలజేసి శరీరకాంతివరకు జెప్పబడిన గుణములన్నియు స్వయముగనే కల్గును. కావున అట్టి యాయుష్యవృద్ధి మున్నగు ప్రశస్త గుణములకన్నిటికిని కారణమైనది రసాయనమని ఖలితార్థము.

— రసాయనసేవకాలము. —

పూర్వే నయసి మధ్యే వా తత్ప్రయోజ్యం జితాత్మనః,

స్నిగ్ధస్యస్రుతరక్తస్య విశుద్ధస్య చ సర్వథా.

3

స్నేహకర్మ, రక్తమోక్షణము వీనిని చేయించినచో నడుమ విమనవిరేచన కర్మంబులచే శుద్ధమైన శరీరముకలవాఁడు. పురోన్మేషముఁడును నగు పురుషునికి తొలివయసునందు గాని మధ్యవయస్సునందు గాని రసాయనము నుపయోగించ నలయును.

— ఆశుద్ధశరీరునికి రసాయనసేవ. —

అవిశుద్ధే శరీరేహి యుక్తో రసాయనో నిధిః,

వాజీకరో వా మలినే వస్త్రే రంగ ఇవాభరి.

౪

స్నేహవమన విరేచనాదికర్మలచే శరీరశుద్ధి జెనకొనక ఇంక చెప్పబోయేదు రసాయనయోగములను గాని వాజీకరణ యోగములను గాని ఉపయోగించిన అది “మూరిగనుండు వస్త్రమునకు రంగుబట్టకుండు చందంబున” ఫలవంతముగా నోపదు. కావున వమనవిరేచనాదులచే శోధనము జేసికొనుట ముఖ్యము.

— ద్వివిధరసాయనప్రయోగము. —

రసాయనానాం ద్వివిధం ప్రయోగమృషయో విదుః,

కుటీప్రావేశికం ముఖ్యం వాతాతపికమన్యథా.

౫

కుటీప్రావేశికము, వాతాతపికము అని రసాయనప్రయోగములు రెండు విధము లుగ నుండుననియు వానిలో కుటీప్రావేశికము శ్రేష్ఠమనియు వాతాతపికము శ్రేష్ఠము కాదనియు మహర్షులు చెప్పియున్నారు.

— కుటీనిర్మాణక్రమము. —

నిర్వాతే నిర్భయే * హర్షే ప్రాప్యోపకరణే పురే,

దిశ్యదీచ్ఛ్యాం శుభే దేశే త్రిగర్భాం సూక్ష్మలోచనామ్.

౬

ధూమాతపరజోవ్యాళస్త్రీమూర్ఖాఽన్యవిలంఘితామ్,

సజ్జవై ద్యోప్యకరణాం సుమృష్టాం కారయేత్కుటీమ్. ౨

రసాయనసేవనయం దిచ్ఛగల మనుజుఁడు గాలిలేనిదియు భయము లేకుండు నదియు అన్ని సామగ్రులు దొరుకునదియు ధర్మిష్ఠమైనదియు నగుపట్టణమునం దుత్తర దిక్కులో మనస్సునకు ప్రియమును భయరహితమును నైన ప్రవేశమునందు మూఁడు గగ్భగృహములు గలదియు సూక్ష్మమైన గవాక్షములతోఁ గూడినదియు పొగ యెండ దుమ్ము సర్పము దుష్టజంతువులు స్త్రీలు దుష్టులు మొదలగువారు ప్రవేశించుట కశక్యం బుగనుండునదియు ఔషధములు సిద్ధముగ నుండునదియు ఆప్రవేశ మున్నగువానిచే నలికి పరిశుద్ధముగ నుండునదియైనగు గుడిసెను నిర్మించవలయును.

— రసాయన ప్రారంభకాలము. ౧—

అథ పుణ్యేహ్ని సంపూజ్య పూజ్యంతాం ప్రవిశేచ్ఛుచిః,

తత్ర సంశోధనై శ్శుద్ధః సుఖీ జాతబలః పునః. ౪

బ్రహ్మచారి ధృతియుతశ్శ్రద్ధానో జితేంద్రియః,

దానశీలదయానత్సవ్రతధర్మపరాయణః. ౫

దేవతాసుస్సృతో యుక్తో యుక్తస్వప్నప్రజాగరః,

ప్రియాశుభః పేశలవాక్పారభేత రసాయనం. ౧౦

సిమ్మట నామనుజుఁడు శుభముచూర్తమునందు స్నానాదులచే పరిశుద్ధుఁడుగ, మంగళస్వస్తివాచకములను చేయించికొని పూజ్యులుగనుండు గురుబ్రాహ్మణమిత్రుడు లను పూజించి ముందు నిర్మించబడినగుడిసెలో ప్రవేశించవలయును. పిదప నచట శుభముగనెంచుచు వమనవిశేషనకర్మలచే శరీరశుద్ధిగలవాఁడును రోగరహితుఁడునునై మరలశరీరమునకు బలము వచ్చినపిదప స్త్రీసంభోగమును వర్జించినవాఁడుగ సంతోషము గలవాఁడుగ చాపల్యములేనివాఁడుగ జితేంద్రియుఁడుగ దానము సదాచారము దయ సత్వము నియమము ధర్మము వీనియం దాసక్తిగలవాఁడుగ ఎల్లపుడు దేవతల ధ్యానింప వాఁడుగ నిద్ర జాగరము వీనిని సకాలమున యుక్తముగఁజేయువాఁడుగ ఔషధముల యందు ప్రీతిగలవాఁడుగ ప్రియమైన మాటలాడువాఁడుగ శరీరవాఙ్మనశ్శుద్ధి గలవాఁ డుగనుండు నామనుజుఁడు రసాయనయోగమున కారంభించవలయును.

— రసాయనోపయోగపూర్వక ర్తవ్యము. ౧—

హారీతకీ మామలకం సైంధవం నాగరం వచామ్,

హరిద్రాం విప్పలీం వేల్లం గుడం చోష్ణాంబునా పిబేత్. ౧౧

స్నిగ్ధః స్వినోఽపరః పూర్వం తేన సాధు విరిచ్య తే,

మనుజుఁడు రసాయనయోగమును సేవించుటకును నపు స్నేహస్వేదకర్మలను చేయించి కొని కరక్కాము, ఉసిరికపండు, సైంధవలవణము, శుంఠి, వస, పసుపు, పిప్పిళ్ళు, వాయువిడంగములు, పాతబెల్లము వీనిని సమముగ గ్రహించి నూరి ఉష్ణోదకములో కలిపి చక్కఁగ విరేచనంబగుటకై పానముచేయవలయును.

— శుద్ధశరీరునికి యవాన్నోపయోగము —

తత శుద్ధశరీరాయ కృతసంసర్జనాయ చ. ౧౨

త్రిరాత్రం పంచరాత్రం వా సప్తాహం వా ఘృతాన్నితమ్,

దద్యాద్యావకమాశుద్ధేః పురాణశకృతోఽథ వా. ౧౩

అసంతరము శుద్ధశరీరముగలవాఁడును గంజి మొదలగు పథ్యములభుజించిన వాఁడును నగు ఆమనుజునికి మూఁడు లేక యైదు లేక ఏడు దినములవఱకుగాని లేక కడుపులోనుండు పాతమలము బయలుపెడలువఱకుగాని యవాన్నమును ఘృతసహితముగ నిషింఛవలయును.

— శుద్ధకోమినికి రసాయనసేవనవిధి. —

ఇత్థం సంస్కృతకోష్ఠస్య రసాయనముపాహరేత్,

యస్య యద్యాగికం పశ్యేత్సర్వ మాలోచ్య సాత్త్వ్యవిత్. ౧౪

సమర్థుఁడుగ సాత్త్వ్యము నెఱింగినవాఁడుగ నుండువైశ్యుఁడు వైచెప్పినప్రకారము శుద్ధమైనకోష్ఠముగల మనుజునికి నిత చెప్పఁబోయెడు రసాయనయోగములలో యుక్తముగనుండు రసాయనమును ప్రయోగించవలయును.

— బ్రాహ్మరసాయనము. —

పథ్యాసహస్రం త్రిగుణధాత్రీ ఫలసమన్వితమ్,

పంచానాం పంచమూలానాం సార్ధం పలశతద్వయమ్. ౧౫

జలే దశగుణే పక్త్వా దశభాగస్థితే రసే,

ఆసోఢ్య కృత్వా వ్యస్థిని విజయోమలకాశృథ. ౧౬

వినీయ తస్మిన్ నిరూపే యోజయేత్కుడవాంశకమ్,

త్వగేలాము స్తరజనీపిప్పల్యగరుచందనమ్. ౧౭

మండుకపర్ణికనకశంఖపుష్పీవచాష్ణవమ్,

యస్త్వాహ్వాయం విడంగం చ చూర్ణితం తులయాధికమ్. ౧౮

సింహాపలార్థభారం చ పాత్రాణి త్రీణి సర్పిషః,
 ద్వే చ త్రైలాత్పచేత్సర్వం తదగ్నో లేహతాంగతమ్. ౧౯
 అపతీర్ణం హిమం యుంజ్యద్వింశైః క్షౌద్రశతైఃప్రిభిః,
 తతః ఖజేన మధితం నిదధ్యాన్మృతభాజనే ౨౦
 యా నోపరుంధ్యాదాహారమేకం మాత్రాస్య సా స్మృతా,
 షష్టికః పయసా చాత్ర జీర్ణే భోజనమిష్యతే. ౨౧
 వైఖానసా వాలఖిల్యాస్తథాచాన్యే తపోధనాః,
 బ్రహ్మణా విహితం ధన్యమిదం ప్రాశ్య రసాయనమ్. ౨౨
 తంద్రాశ్రమక్లమనలీపలితాయుయర్జితాః,
 మేధాస్మృతిబలోపేతా బభూవురమితాయుషః. ౨౩

క్షయ్య కరక్కాయలు, మూడువేలు యునిరికపండ్లు, ఇన్నుటయాలై పం
 ములు పంచమాలములు వీనిని పదింత లుదకములోవైచి నండి పదియవభాగము మిగ
 లునటుల కషాయముకాచి దించుకొని వై కరక్కాయలు మొదలగు వానిని చక్కఁగ
 బిసికి అందులోని విత్తులు నరములు తీసివేసి యాకషాయములో అవంగపట్టి, వీలకులు,
 తుంగముస్తలు, పసుపు, పిప్పళ్ళు, అగరుచెక్క, చందనము, సరస్వతియాకు, నాగకే
 రములు, శంఖపుష్పి, వసు, తుంగముస్తలు, ఆలిమధురము, వాయువిడంగములు.
 వీనియార్జము వెన్నేరుగ ఒకకుడపము, పదునొకఁడుతులములు పంచదార, ఘృదు ఆధ
 కములు, ఆవునెయ్యి, రెండు ఆధకములు నువ్వులనూనె వీనిని చేర్చి మరల పొయ్యిపి
 బెట్టి లేహముగ నగువఱకుపండి దించుకొని చల్లానినపిదప అంధులో మున్నుట యి
 పది పలములు లేనెను చేర్చి గరిటచే చక్కఁగ కలియఁబెట్టి పాతనేతికుండలో నుంచ
 వలయును. దీనిని మాత్రగా నేవించి అది జీర్ణమైనపిదప ఆరుచదిదినములకు ఫలింపెడు
 సంబాధాస్యపు అన్నమును ఆవుపాలతో భుజింపవలయును. మాత్రయఁగా—(ప్రాతః
 కాలమున నీయాషఢము నెంతవరమాణము పుచ్చుకొనిన సాయంకాలమునకు జీర్ణమగునో
 యంతవరమాణము కలది) వైఖానసులు వాలఖిల్యులు ఇతరమహర్షులును బ్రహ్మచే
 నిర్మింపఁబడిన యీ సాయనమును నేవించి ఆలస్యము ఆయాసము బడలిక వశులు పలి
 తము రోగములు నివితనివారై మేధా, స్మృతి, శరీరబలము వీనితోఁగూడి దీర్ఘాయుస్సు
 గలవారగు మనిరి.

—ॐ అభయానులకసాయనము ॐ—

అభయానులకసహస్రం నిరామయం సిన్ధవీనహ ప్రయుతమ్,
 తరుణపలాశక్షౌద్రవీకృతం స్థాపయేన్నాండే. ౨౪

ఉపయుక్తే చ ఘోరే చ్ఛాయాసంశుష్కచూర్ణితం యోజ్యమ్,
 పాదాంశేన సీతాయాశ్చతుర్థాభ్యాం మధుఘృతాభ్యామ్.
 తద్వృతకుంభే భూమా నిధాయ ప్లాసనసంస్థముద్భృత్య,
 ప్రాణ్ణే ప్రాశ్య యథానలముచితాహారో భవేత్సతతమ్.
 ఇత్యుపయుంజ్యైశ్చేషం వర్షశతమనామయో జరారహితః,
 జీవతి బలపుష్టిచపుఃస్సృప్తిమేధాద్యన్వితో విశేషేణ ౨౭

కొత్తగనుండు మోడుగుత్తరము యొక్క నీళ్లును బట్టికుండలోబోసి అందు
 లో వెయ్యి కరక్కాయలు, వెయ్యి ఉసిరికాయలు, వెయ్యి పిప్పళ్లుచేర్చి మోడుగు
 త్తారోదక మిగిరిపోవువఱకునుంచి పిదప దానినెత్తి నీడనెండించి విత్తులు మొదలగు
 వానిని తీసివేసి దానిని చక్కఁగ చూర్ణముచేసి అందులో నాల్గవభాగము పంచ
 దారను కలిపి నాలుగింతలు తేనెను ఆవుశేతిని బోసి నేతికుండలోనుంచి భూమిలోపల
 ఆరు మాసములు పాతిబిట్టి పిదప నెత్తి ప్రాతఃకాలమున జాతరాన్ని బలానుగుణముగ
 పానము చేయించి పథ్యాహారములను భుజింపఁ జేయవలయును. ఇటుల నాయోషధ
 యును నిశ్చేషముగ భుజించినమనుజుఁడు రోగము ముగిసినను మున్నగునవి లేక శరీర
 బలము, పుష్టిసృప్తి, బుద్ధి అనువానితోఁ గూడినవాఁడై నూరుసంవత్సరములు గుఱుముగ
 జీవించును.

— ఆమలకరసాయనము. —

నీరుజాద్వైపలాశస్య ఛిన్నేశిరసి తత్త్వతమ్,
 అంతర్ద్విహస్తం గంభీరం పూర్యమామలకైర్నవైః. ౨౮
 ఆమూలం వేష్టితం దర్భైః పద్మినీపంకలేపితమ్,
 ఆదీప్య గోమయైర్వనైర్విర్నిర్వాతే స్వేదయేత్తతః. ౨౯
 స్వీన్నాని తాన్యామలకాని తృప్త్యా
 ఖాదేన్నరః తౌద్రఘృతాన్వితాని,
 ఊరం శృతం చానుపిబేత్ప్రకాశం
 తేనైవ వరైత చ మాస మేకమ్.
 వర్జ్యాని వర్జ్యాని చ తత్రయత్నా
 త్పుష్కం చ శీతాంబున పాణినాపి,
 ఏకాదశాహేఽస్య తతోష్ణతీతే
 షతంతి కేశా దశనా నఖాశ్చ.

అథాల్పకై రేవ దినైస్తురూప శ్రీవ్యక్తయః కుంజరతుభ్యవీర్యః,
విశిష్టమేధాబుబుద్ధినత్వో భవత్యసౌ వగ్న సమాప్తజీవీ. 32

కీటకాదులచే చాచబడకను రోగరహితంబుగను పచ్చివిగనుండు మోదుగుచెట్టు కొమ్మయొక్క కొనను మూడుమూరలువఱకి ఆకొమ్మకులోపల రెండుమూళ్ల ప్రమాణము లోతుగ రంధ్రము తొలచి ఆబొంగులో కొత్తదిగనుండు ఉసిరికపండ్లను నిండించి వైద్యుఁడైన చక్కఁగజుట్టి దానిపై తామరకొలనులోని బురదనుబూసి గాలిలేని చోటులో అడవియేరుపిడకలతో ఉసిరికాయలు పక్వమగువఱకు పుటము వేయవలయును. పిదప దానిని గ్రహించి ఉసిరికకాయలనెత్తికొని ప్రతిదినము తేనె ఆవునెయ్యి వీనితోడ తృప్తికలుగువఱకు భుజించి చక్కఁగకాచిన ఆవుపాలను పానముచేయవలయును. ఇటుల ఒక మాసము ఆహారములేక మైయుసిరికపండ్లను భుజింపవలయును. ఈ రసాయనమును నేవించునపుడు రసాయనసేవనలో వర్జనీయముగాచెప్పియుండు ఔరాదులను మిగులప్రయత్నముతో జర్జింపవలయును. శీతోద్దకమును చేతితోనైన తాకరాదు. ఇటులనేవించువానికి పదునొకండుదినములుగడచినపిదపతలవెండ్రుకలు పండ్లు గోళ్ళురాలి పోవును. పిదప స్వల్పదినములలోనే యాసునుజూడు ముందుకన్న విశేషసౌందర్యముగల వాడుగ స్త్రీసంభోగమునందు విశేషశక్తిగలవాఁడుగవలెనుగవంటి జలముగలవాఁడుగ బుద్ధి శరీరబలము ధారణాశక్తి సత్త్వగుణము లివి అధికముగ గలవాఁడుగ నగుటయేగాక వేయి సంవత్సరములు జీవించును.

— చ్యవనప్రాశనమును రసాయనము. —

దశమూలబలాము సృజీచకర్ష భకోత్పలమ్,
వర్ణిన్యా విప్పలీశృంగీ మేదా తామలకీత్రుటిః. 33
జీవంతీ జోంగకంద్రాక్షా పాష్కరం చందనం శతీ,
పునర్నవాద్వికాకోలీ *కాకనాసామృతాహ్వయాః. 34
విదారీ వృషమూలం చ తదైకధ్యం పలోన్నితమ్,
జలద్రోణే పచేత్పంచ ధాత్రీఫలశతాని చ. 35
పాదశేషం రసం తస్మాద్వ్యస్తీన్యామలకాని చ,
గృహీత్వా భర్జయేత్తైలఘృతాద్వాదశభిః పలైః. 36
మత్స్యండికాతులార్ధేన యుక్తం తల్లేహవత్పచేత్,
స్నేహార్ధం మధుసిద్ధే తు తపక్షీర్యాశ్చతుష్పలమ్. 37
పిప్పల్యా ద్విపలం దద్యాచ్చతుర్జాతం కణార్ధితమ్,

అతోఽవలేహయేన్మాత్రాం కుటీస్థః పథ్యభోజనః. 35

ఇత్యేష చ్యవప్రాశోయం ప్రాశ్య చ్యవనో మునిః,
జరాజర్జరితోఽప్యసీన్నారీనయనసందనః. 36

కానం శ్వాసం జ్వరం శోషం హృద్రోగం వాతశోణితమ్,
మూత్రశుక్రాశ్రయాన్ దోషాన్ వైస్వర్యం చ వ్యపోహతి,
బాలవృద్ధక్షతక్షీణకృశానామంగవర్ధనః. ౪౦

మేధాం స్మృతిం కాంతిమనామయత్స్వ
మాయుః ప్రకర్షం పవనానులోమ్యమ్,
ప్రీషు ప్రహర్షం బలమింద్రియాణా
మగ్నేశ్చ కుర్యాద్విధిసోపయుక్తః. ౪౧

దశమాలములు, చిట్టానుట్టి, తుంగముస్తలు, జీవకము, ఋషభకము, నల్లకలువ, కోలపొన్న, నేలపొన్న, పిప్పళ్ళు, కర్కాటకశృంగి, మేద, నేలయసిరిక, ఏలకులు, పిన్నమను బాల, నల్లఆగరు, ద్రాక్షపండు, పుష్కర మూలము, చందనము, ఆరుగంట కచోరములు, గలిజేరు, కాకోలి, క్షీరకాకోలి, కాకినాండ, తిప్పతీగె, నేలగుమ్మడు, అడ్డసరపు వేళ్ళు వీనిని దినుసుకు ఒక పలము చొప్పున గ్రహించి ద్రోణ ప్రమాణ ముదకములో వైచి అందులో నూరు యసిరికపండ్లను జేర్చి నాల్గవభాగము నీళ్ళు మిగులునటుల వండి యాయసిరిక పండ్లను గ్రహించి అందులోని విత్తులెత్తి వేసి యాయసిరిక పండ్లను నువ్వులనూనె పన్నెండు పలములు ఆవునెయ్యి పన్నెండు పలములు వీనిలో వేయించి మరల నాకషాయములో జేర్చి యావై పలములు పంచ దారను కలిపి లేహమువలె వండవలయును. పిదప దానిని గ్రహించి చల్లారిన పిదప అందులో పన్నెండు పలములు తేనెను జేర్చి తవాక్షీరి (వెదురుప్పు) నాల్గు పలములు, పిప్పళ్ళు రెండు పలములు, చతుర్థాతకము ఒక పలము చేర్చి యొకపాత్రలో నుంచు కొనవలయును. ఈలేహమును ముందు జెప్పిన గుడిసెలో ఎనింపుచు మాత్రగా నేవించుచు పథ్యాహారములను భుజింపుచుండవలయును. మనలతనమువలన శిథిలమైన శరీరముగల చ్యవనుడను మహర్షి యీలేహమును నేవించి యావశవయస్సు గలవాడై స్త్రీలలోచ్యములకు ఆనందకరమైన సౌందర్యముగలవాడాయెను. కావున నీరసాయనమునకు స్త్రీవనప్రాశమని పేరుగలిగినది. ఇది కాసము, శ్వాసము, జ్వరము, శోష, తొమ్మునొప్పి, తరక్తము, మూత్రకృచ్ఛిము, శుక్రదోషము, స్వరభంగము వీనిని పోగొట్టును. బాలురు వృద్ధులు క్షతక్షీణులు కృశులు నీకి వర్గపుష్టిని కలుగజేయును. దీనిని నిధిప్రకారము నేవించిన బుద్ధి బుద్ధి స్మృతి మంచికాంతి ఆరోగ్యము ఆయుర్వృద్ధి

మఱియు వాతమున కనులోమగతి స్త్రీలకు సంతోషమును గలుగఁజేయునట్టి సంభోగశక్తి చక్షురాదీంద్రియములకు బలము జాతరాగ్ని దీపము కలుగును.

— శ్రిఫలారసాయనము. ౭ —

మధుకేన తవక్షీర్యా పిష్పల్యా సింధుజ్ఞనా,

పృథగ్లోహైస్సువర్ణేన వచయా మధుసర్పిషా.

ర౨

సితయా వా సమాయుక్తా సమాయుక్తా రసాయనమ్,

త్రిఫలా సర్వరోగఘ్నీ మేధాయుః స్మృతిబుద్ధిదా.

ర౩

అతిమధురము, వెదురుపప్పు, పిప్పలి, సైంధవలనాము, వెండి, రాగి, సీసము, త్రపు, ఆయము, సువర్ణము, వస, తేనె, నెయ్యి, పంచదార వీనిలో దేనితోఁ గాని సమముగ త్రిఫలములను జేర్చిన నది రసాయనం బగును. దీనిని విధిప్రకారము సేవించిన సర్వరోగములు నివర్తించుటయ గాక ధారణాశక్తిగల బుద్ధి, ఆయువు, స్మృతి, బుద్ధి ఇవి కలుగును.

— శుండుకపర్ణాదిరసాయనము. ౮ —

మండుకపర్ణ్యాః స్వరసం యథాగ్ని

క్షీరేణ యష్టిమధుకస్య చూర్ణం,

రసం గుడూచ్యాస్సహమూలపుష్పాః

కల్కం ప్రయుంజీత చ శంఖపుష్పాః

ర౪

ఆయుః ప్రదాన్యామయనాశనానిబలాగ్ని వర్ణ స్వరవర్ధనాని,

మేధ్యాని చైతాని రసాయనాని మేధ్యా విశేషేణ తు శంఖపుష్పే.

మండుకబ్రహ్మ (సరస్వతియాను) స్వసమును ఆవుపాలతోను, అతిమధుర చూర్ణమును, తిప్పలిగె స్వరసమును, వేల్దు పుష్పములుగల శంఖపుష్పి కల్కమును; జాత రాగ్ని బలానుగుణముగ సేవించిన ఆయుస్సు పృథ్వియగును. రోగములు హరించును. శరీరబలము అగ్నిదీపము మంచువర్ణము స్వరము కలుగును. ధారణాశక్తిగలుగును. ఇవి ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ రసాయనముగ నుండును. వైచెప్పిన వానిలో శంఖపుష్పి విశేషముగ బుద్ధి శక్తులను కలుగఁజేయును.

— శంఖపుష్పీరసాయనము. ౯ —

శస్

ప

నలదంకటురోహిణీ పయస్యా

మధుపం చందససారివోగ్రగంధాః,

త్రిఫలా కటుకత్రయం హరిద్రే
సవటోలం లవణంచ తైస్సుపిష్టైః.

౪౬

త్రిగుణేన రసేన శంఖపుష్పావ్య
సృపయస్కం ఘృతనల్వణం వివక్ష్యమ్,
ఉపయుజ్య భవేజ్జడోఽపి వాగ్నీ
శ్శుతధారీ ప్రతిభానవానరోగః.

౪౭

నట్టివేరు, కటుక రోహిణి, పిన్నమనుచాల, అతిమధురము, రక్తచందనము, నల్ల
సుగంధిపాల, పెస, త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, వసుపు, మ్రొలిపసుపు, చేదుపొట్ట,
సైంధవలవణము వీనిని సమముగ గ్రహించి చక్కఁగనూరి కల్కముచేసి ఒక ఆఢక మాపు
శేఠ్ఠిలో కలిపి అందులో మూఁడు ఆఢకములు శంఖపుష్పిరసము ఒక ఆఢకము అవు
పాలు వేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి దానిని పానము చేయించిన మూఁడుఁడుగ
నుండు వానికి కూడ మంచివాఁకు, ధాన్యశక్తి, విశేషబుద్ధి, వికాసము, ఆరోగ్యము
కలుగును.

— పంచారవిందఘృతము. —

పేష్టైర్బల్యణాశచిన కేసరవత్రబీజైః
సిద్ధంసహేమశకలం పయసా చ సర్పిః,
పంచారవిందమితి తత్ప్రధితం పృథివ్యాం
ప్రభ్రష్టపౌరుషబలప్రతిభైర్నిషేన్యమ్.

౪౮

తామరతూండ్లు, తామరగడ్డలు, తామర కేసరములు, తామరరేకులు, తామర
బిత్తులు వీనిని సమభాగములుగ జేర్చి కల్కముచేసి అవుసేతిలో కలిపి శేతికి సమముగ
అవుపాలు బోసి అందులో అపరంజిరేకులను జేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వము చేయవల
యును. ఇది పంచారవిందఘృత మనఁబడును. శుక్రము, బలము, బుద్ధి సకిందియిండు
వారికి దీని నిష్పించిన హితము కలుగును.

— చతుష్కువలయఘృతము. —

యన్నాశకందదళకేసరవద్విపక్ష్యం
సీలోత్పలస్య తదపి ప్రధితం ద్వితీయమ్,
సర్పిశ్చతుష్కువలయం సహిరణ్యపత్రం
మేధ్యం గవామపి భవేత్కిము మానుషాణాం.

౪౯

నల్లకలువ పుష్పము యొక్క తూండ్లు, గడ్డలు, రేకులు, కేసరములు వీని సమముగ గ్రహించి కల్కము చేసి ఆపునేతిలో కలిపి అందులో ఆపరంజిరేకులను శీర్షి నేతికి సమముగ ఆపుపాలను శీర్షి ఘృతపాకవిధిగ పక్వము చేయవలయును. ఇది చతుష్కులయ ఘృతమకబడును. దీని నిష్పించిన పకువులకు మాడ విశేషముగ బుద్ధి కాశలము గలుగును. ఇతర మనుజులమాట చెప్పనేల?

— బ్రహ్మీరసాయనము. —

బ్రహ్మీ నచా సైంధవశంఖపుష్పే

మత్స్యక్షక బ్రహ్మసువర్చలేంద్ర్యః,

వైదేహికా చ త్రియవాః పృథక్కున్యః

యవౌ సువర్ణస్య తిలో విషస్య.

౫౦

నర్మిషశ్చ పలమేకత ఏతద్ద్యౌజయేత్పరిణతే చ ఘృతాఢ్యమ్,

భోజనంసమధు వత్సరమేవం శీలయన్నధికధీన్మృతిమేధః.

౫౧

అతిక్రాంతజరావ్యాధితంద్రాలస్యశ్రమక్లమః,

జీవత్కృద్భితం పూర్ణం శ్రీతేజః కాంతిదీప్తిమాన్.

౫౨

విశేషతః కుష్ఠకిలాసగుల్మ

విషజ్వరోన్మాదగరోదరాణి,

అథర్వమంత్రాది కృతాశ్చ

కృత్యాశ్శామ్యంత్యనేనాతిబలాశ్చ వాతాః.

౫౩

సస్వతియాకు, వస, సైంధవలవణము, శంఖపుష్పి, పొన్నగంటి, పత్తంగము, ఆనిత్యభక్తి, పాపర, పిష్పల్ల యివి దినుసుకు మూడు యవలప్రమాణము ఆపరంజి రెండు యవల ప్రమాణము, విషము ఒక తిలప్రమాణము, ఆపు నెయ్యి ఒక పలము వీని నొకటిగ చేర్చి నూరవలయును. దీని నిష్పించి అది జీర్ణమైనపిదప ఆపునెయ్యిని విశేషముగ చేర్చుకొని కొంచెము తేనెతోడ సంబాదియ్యపు అన్నమును భుజింపవలయును. ఇటుల ఒక సంవత్సరము నేవించిన విశేషబుద్ధి, స్మృతి, ధారణాశక్తి, సంపత్తు, లేజన్ము, కాంతి వీనితోఁ గూడి, ముసలితనము, రోగములు, ఆలస్యము, ఆయాసము, బడలిక ఇవి లేనివాడై నూరు సంవత్సరములు సంపూర్ణముగ జీవించును. మతీయు నీయాషధముచే కుష్ఠము, కిలాసము, గుల్మము, విషము, జ్వరము, ఉన్మాదము, కృత్రిమవిషము, ఉదర రోగము, అథర్వమంత్రముచే జనించిన యుపద్రవములు దారుణములై వాతరోగములు ఇవి యన్నియు హరించును.

నాగబలారసాయనము ౭౭

శరన్నుభో నాగబలాం పుష్కయోగే సముద్ధరేత్,
అక్షమాత్రం తతో మూలాచ్ఛర్ణితా త్పయసాపిబేత్. ౫౪
లిప్యన్మధుఘృతాభ్యాం వా క్షీరవృత్తిరనన్మభుక్,
ఏవం వర్షప్రయోగేణ జీవేద్వర్షశతం బలి. ౫౫

శరత్కాలారంభమునందు పుష్కనక్షత్రమున జిబ్లికచెట్టువేళ్లను గ్రహించి చక్కగ చూర్ణముచేసి దానిని కర్షప్రమాణము ఆవుపాలలో కలిపిగాని లేక తేనె, వెయ్యి పీనిలో కలిపిగాని పానము చేయవలయును. అన్నమును భుజింపకూడదు. ఆవుపాలను మాత్రము పానము చేయవలయును. ఇటుల నొకసంవత్సరముచేసిన మనుజుడు బలిష్ఠుడై నూరుసంవత్సరములు జీవించును.

గోక్షురకరసాయనము. ౭౮

ఫలోన్నుభో గోక్షురకస్సమూల
శ్చాయావిశుష్కన్నువిచూర్ణితాంగః,
సుభావితః స్వేన రసేన తస్మా
న్నాత్రాంపరాం ప్రాసృతికీం పిబేద్భ్యః. ౫౬
క్షీరేణ తేనైవ చ శాలి మశ్నౌ
జీర్ణే భవేత్స ద్వితులోపయోగాత్,
శక్తస్సురూప స్సుభగశ్చతాయుః
కామీ కకుద్వానివ గోకులస్థః. ౫౭

పండిన నేనుగుపల్లెరును సమూలముగ గ్రహించి నీడనెండించి చక్కగ చూర్ణముచేసి దానిని ఏనుగుపల్లెరురసముతో భావనచేసి మరల నీడనెండించి మెత్తగ చూర్ణముజేసి యాచూర్ణములో ప్రసృత(చెండుపలముల) కరిమితము ఆవుపాలలోకలిపి పానముచేసి యది జీర్ణమైనపిదప ఆవుపాలతో సంచాల్చియ్యపు అన్నమును భుజింపవలయును. ఇటుల వైచూర్ణమును ఇన్నూరుపలములు సేవించిన మనుజుడు మంచి శక్తి సౌందర్యము నూరుసంవత్సరము లాయుక్కు కామార్ద్రీపనము మదించిన యెద్దువంటి సంభోగశక్తికలవాడగు నగును.

వారాహకందరసాయనము. ౭౯

వారాహీకందమార్ద్రార్ద్రం క్షీరేణ క్షీరపః పిబేత్,

మాసం నిరన్యో మాసం చ క్షీరాన్నాదో జరాం జయేత్.

మిక్కిలి పచ్చిననుండు వారాహీకందమును గ్రహించి ఆపుపాలతోనూరి ఒకమాసముపానముచేసి ఆన్నమును భుజింపక ఆపు పాలను మాత్రము త్రాగుమండువలయును. పిదప నొకమాసమువఱకు ఆపుపాలతో అన్నమును భుజింపవలయును. ఇట్లు చేసిన మనుజునికి ముసలితనమే లేకుండును.

తత్కందశ్శక్త్యచూర్ణం వా స్వరసేన సుభావితమ్,

ఘృతక్షౌద్రప్లుతం లిప్యత్యత్పక్వం వా ఘృతం విజేత్. ౫౯

వారాహీకందమును చక్కఁగచూర్ణముచేసి దానిరసములోనే చక్కఁగ భావన చేసి తేనె, నెయ్యి వీనిలోకలిపి నాకించినను లేక వారాహీకంద కల్పముతో పక్వముచేయఁబడిన ఘృతమును పానము చేయించినను ముసలితనము లేకుండును.

❦ విదార్యాదిరసాయనయోగము ❦

తద్వద్విదార్యతిబలాబలామధుకవాయసీః,

*శ్రేయసీశ్రేయసీ యుక్తా పథ్యా ధాత్రీస్థిరా స్సృతాః. ౬౦

మండుూకీశంఖకుసుమావాజిగంధాశతావరీః,

ఉపయుంజీత మేధావీ వయఃస్థైర్యబలప్రదాః. ౬౧

శేలగుమ్మడు, పేరాముట్టి, చిట్టాముట్టి, అతిమధురము, కాకమాది, ఏనుగు సిప్పర్సు, చిఱుబొద్ది, కరక్కాయ, ఉసిరికపండ్లు, ముయ్యాకుపొన్న, మండుూక బ్రహ్మి, శంఖపుష్పి, పెన్నేరుగడ్డ, పిల్లిపీచర అనువానిని ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ వారాహీకందమునకుఁజెప్పినవిధముగ ఆపునెయ్యి పాలు వీనితోనేవించిన ధారణాశక్తి, యౌవనము, బలము కలుగును.

❦ చిత్రమాలరసాయనయోగము. ❦

యథా స్వం చిత్రకః పుష్పైర్జ్యేయః వీతసితాస్మితైః,

యథోత్తరం స గుణవాక్ విధినా చ రసాయనమ్. ౬౨

ఛాయాశుష్కం తతో మూలం మాసం చూర్ణీకృతం లిహా,

సర్పిషా మధుసర్పిర్భాగ్నిం పిబత్ వాపయసా యతిః. ౬౩

*. జీవంతి. † 'అమృతాః' అని పాఠాంతరము.

అంభసా వా హితాన్నాశీ శతం జీవతి నీరుజః,

మేధావీ బలవాక్ కాంతో వపుష్పాన్ దీప్తపావకః. ౬౮

తైలేన లీఘో మాసేన వాతాన్ హంతి సుదుస్తరాన్,

మూత్రేణ శ్విత్రకుష్మాని వీతస్తక్రేణ పాయుజాన్. ౬౯

చిత్రమూలపు చెట్టు, పసుపుపర్ణముతో గూడిన పుష్పముకలదిగ, తెల్లపుష్పము కలదిగ, నల్లపుష్పము కలదిగ మూడుతెఱంగుల నుండును. వానిలో నుత్తరోత్తరము, నొకదానికన్న నొకటి మిగుల శ్రేష్ఠగుణము గలది. దానిని విధిప్రకార ముపయోగించిన నాయురారోగ్యబల బుద్ధి వికాసములు కలుగును. కావున చిత్రమూలపు వేళ్ళను గ్రహించి నీడ నెండించి చక్కగ చూర్ణముచేసి దాని నొకమాస మాపునేతితోఁ గాని, ఆపునెయ్యి లేన పీనితోఁగాని కలిపి నాకించి ఆవుపాలతో లేక మంచినీటితో పానము చేయించిగాని ప్రీసంభోగమును పెట్టించి, హితాహరములను భుజింపఁ జేయుచుండిన నా మనుజుఁడు రోగరహితుఁడుగ ధారణాశక్తిగల బుద్ధి బలము కరీరకాంతి పుష్టి అగ్నిదీప నము పీనితోఁ గూడినవాడుగ నూరుసంవత్సరములు జీవించును. మఱియు వైచిత్ర్యమూలపువేళ్ల చూర్ణమును నువ్వుల నూనెలో కలిపి ఒకమాసము సేవించిన దారుణమైన వాత రోగములు, గోమూత్రములో కలిపి పానముచేసిన శ్విత్రకుష్మములు ఆవుమజ్జగలో కలిపి పానముచేసిన గుదాంకురములు హరించును.

— భల్లాతకరసాయనవిధి. —

భల్లాతకాని పుష్టాని ధాన్యరాశౌ నిధావయేత్,

గ్రీష్మే సంగృహ్య హేమంతే స్వాదుస్నిగ్ధహిమైర్వపుః. ౭౦

సంస్కృత్య తాన్యష్టగుణే సలిలేఽష్టా విపాచయేత్,

అష్టాంశశిష్టం తత్కావ్యథం సక్షీరం శీతలం పిబేత్. ౭౧

వర్ధయేత్ప్రత్యహంచాను తత్రైకైక మరుష్కరమ్,

సప్తరాత్రత్రయం యావత్త్రీణి త్రీణి తతః పరమ్. ౭౨

ఆచత్వారింశతస్తాని హ్రాసయేద్వృద్ధివ త్తతః,

సహస్రముపయుంజీత సప్తాహైరితి సప్తభిః. ౭౩

యంత్రితాత్మాఘృతక్షీరశాలిషాష్టికభోజనః,

తద్వత్త్రిగుణితం కాలం ప్రయోగాం తేఽపి చాచరేత్. ౭౪

అజిహ్వలభతే పూర్వా వహ్నేర్ద్రిప్తిం విశేషతః,

ప్రమేహక్రిమికుష్ఠారో మేదో దోషనివర్జితః.

20

పండిన జీడిగింజలను గ్రీష్మకాలములో గ్రహించి ధాన్యరాశియందు బూడ్చి పెట్టవలయును. మధురముగ స్నిగ్ధముగ శీతలముగ నుండు నాహారాదులచే శరీరపుష్టిని జెందియుండు మనుజుఁడు హేమంతఋతువులో వైశాడిగింజల నెత్తి వానిలో ఎనిమిది జీడిగింజలను ఎనిమిదింత లుదకములో వైచి ఎనిమిదవభాగము మిగులునటుల కషాయము కాచి దానినెత్తికొని అందులో కొంచెమావుపాలను జేర్చి చల్లగ మొదటిదినము నంగు పానము చేయవలయును. పిదప రెండవదినము మొదలుకొని ప్రతిదినమునందు నొక్కొక్కజీడిగింజచొప్పున హెచ్చించి యాగింజల నుదకములో వైచి పూర్వమువలె కషాయముకాచి, ఇరువదిదినములవఱకు ఆవుపాలలో కలిపి పానము చేయవలయును. పిదప నలువది దినములవఱకు మూడేసి జీడిగింజలచొప్పున హెచ్చించి కషాయము కాచి ఆవుపాలతో పానము చేయవలయును. పిదప జీడిగింజలను హెచ్చించినటులనే మరల తగ్గించి కషాయము కాచి, యావుపాలతో పానము చేయవలయును. ఇటుల నలువదితోమ్మిదిదినములలో నెయ్యి జీడిగింజల నుపయోగపఱచవలయును. వైశాడిగింజల నుపయోగించునపుడు ఆవుపాలు ఆవునెయ్యి వీనితో సంభావుబియ్యపు అన్నమును, ఆరువది దినములకు ఫలిం చెడు సంభావుబియ్యపు అన్నమును భుజింపుము, స్త్రీసంభోగమును వర్జించి యుండవలయును. ఇటుల భిల్లాతక నేవనము ముగించినపిదప నూటయ్యైదినములవఱకు వైషధ్యములనే చేయుచుండవలయును. ఇటులఁజేసిన మనుజుఁడు ప్రమేహము, క్రిమిరోగము, కుష్టువు, అర్చస్సు, మేదోరోగము ఇవి లేనివాఁడై అగ్నిదీప్తిని ఆయురారోగ్య బలాదులను జెందును.

— భిల్లాతకస్వరసము. —

పిష్టస్వేదనమరుజైః పూర్ణ భిల్లాతకై ర్విజర్షురితైః,

భూమినిఖాతే కుంభే ప్రతిష్ఠితం కృష్ణమృల్లిప్తమ్.

21

పరివారితం సమంతాత్పచేత్తతో గోమయాగ్నినా మృదునా,

తత్సర్వరసో యశ్చ్యవతే గృహ్ణాయాత్తం దినేఽన్యస్థిక్.

22

అముముపయుజ్య స్వరసం మధ్యష్టమభాగికం ద్విగుణసర్పిః,

పూర్వవిధియంత్రితాత్నా ప్రాస్తోతి గుణాన్ స తానేవ.

23

సంభావుబియ్యపుపిండిని నీళ్ళలో కలిపి మట్టికుండకు లోపలబూసి దానిక్రింది భాగమున సన్నముగ రంధ్రముచేసి పండిన జీడిగింజల నలియఁగొట్టి కుండనిండుగ బోయ వలయును. పిదప భూమిలోపల నొకకుండను బూడ్చి దానిపై జీడిగింజలకుండ నునిది

నల్లమట్టితో చీలమన్ను జేసి కుండకు నలుప్రక్కల యేరుపిడకల నిండించి మృద్వన్నిచే పండపలయును. వైకుండలో నుండి క్రిందికుండలో న్రవించి యుండు జీడితైలమును పురదినమం దెత్తికొని ఒకభాగ మాతైలము ఎనిమిదవ భాగము తేనె, తేనెను రెండింత లావు నెయ్యి యిటుల నొకటిగజేర్చి నేవించి, పూర్వశ్లోకములో జెప్పియుండు ప్రకారము పథ్యావళిమును భుజించిన ఆయురారోగ్యాదులు కలుగును.

— భల్లాతకలేహము. —

పుష్టాని పాకేన పరిచ్యుతాని

భల్లాతకాన్యాధకనమ్నితాని,

ఘృష్టేష్టకాచూర్ణకణైర్జలేన

ప్రత్యుశ్య సంశోష్య చ మారుతేన.

27

జర్జరాణి విపచేజ్జలకుంభే పాదశేషధృత గాలితశీతే,

తద్రసం పునరపి శ్రవయేత క్షీరకుంభనహితం చరణిశ్చ.

28

సర్పిః పక్వం తేన తుల్యప్రమాణం

యుంజ్య త్వేచ్ఛం శర్కరాయా రజోభిః,

ఏకీభూతం తత్థ జహ్నో భణేన

స్థాప్యంధాన్యే సప్తరాత్రం నుగుప్తమ్.

29

తమమృతరసపాకం యః ప్రగే ప్రాశమశ్చ

న్ననుపిబతి యథేష్టం వారిదుగ్ధం రసం వా,

స్మృతిమతిబలమేధానత్వసారైరుపేతః

కనకనిచయగౌరస్సౌశ్చ తే దీర్ఘమాయుః.

30

చక్కఁగముదిరి పండి తనంతట క్రిందరాలియుండు జీడిగింజలను ఒక అధక ప్రమాణము గ్రహించి యిటికపాడిచే రాచి శుద్ధోదకముచే కడిగి గాలిలో నెండించి నలియఁగొట్టి దోణిప్రమాణ ముదకములో వైచి చక్కఁగా పాకము చేసి పాదావశేషముగ కషాయము కాచి ఆకషాయమును గ్రహించి పడియఁగట్టి యదిచల్లారిన పిదప నారసమునందు దోణిప్రమాణ మావుపాలను జేర్చి మరల పాదావశేషముగ కాచి దాని యందు సమముగ ఆవునేతిని చేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి సాత్త్వికప్రకృత్యాద్యస్తగుణముగ పంచదారనుజేర్చి దించుకొని గరిటచే చక్కఁగ కలియఁబెట్టి ధాన్యరాశిలో నేడుదినములు చక్కఁగ బూడ్చి పెట్టి దానినెత్తికొని అమృతరసమువంటి పాకముగల యాలేహమును శ్రాతఃకాలమున జాతరాన్ని బలాద్యనుగుణముగ భుజించి పిదప మంచి

యుద్ధకమును గాని ఆవుపాలను గాని మాంసరసమును గాని యభేష్టముగ పానముచేయ
వలయును. ఇటులఁజేసిన పురుషునికి స్మృతి, బుద్ధిబలము, ధారణాశక్తి సత్త్వము, బలగా
రువంటి శరీరకాంతి, దీర్ఘ యుష్యము కలుగును.

—● భల్లాతక తైలము. ౭౭ —

ద్రోణేఽంభసో వ్రణకృతాం త్రిశతాద్విపక్వా
త్వాభాథ కేపలనమైస్తిలతైలపాత్రమ్,
తిక్తావిషాద్వయవరాగిరిజన్మతాక్షై

స్నిద్ధంపరం నిఖిలశుష్కనిబర్హణాయ.

౭౮

ద్రోణప్రమాణముద్ధకములలో మూఁడువందల జీడిగింజలను నైచి చక్కఁగ కాచి
ఆఢకప్రమాణముగ దించుకొని అందులో నువ్వులనూనె ఒక అఢకము జోసి చేఁడు
పొట్ట, వస, అతివస, తీరకాకోళి, శిలాజతు, రసాంజనము వీనిని దినునుకు ఒకపలము
చొప్పన గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి దాని నుపయోగిం
చిన కుష్ఠరోగములన్నియు నశించును.

—● భల్లాతకోపయోగక్రమము. ౭౯ —

సహామలకశుక్తిభిర్దధినరేణ తైలేన వా
గుడేన పయసా ఘృతేన యవనక్తుభిర్వాసహ,
తిలేన సహమాక్షీకేణ పలలేనసూపేన వా
వపుష్కరమరుష్కరం పరమమేధ్యమాయుష్కరమ్.

౮౦

జీడిగింజలను ఉసిరికమరుగుతోఁ గాని పెరుగుమీఁది మీఁగడతోఁ గాని నువ్వుల
ఘృతతోఁ గాని బెల్లముతోఁగాని ఆవుపాలతోఁ గాని శేతితోఁగాని యవలపిండితోఁ
గాని నువ్వులతోఁగాని తేనెతోఁగాని మాంసముతోఁ గాని వండిన కందిపప్పుతోఁగాని
చేర్చి నేవించిన శరీరపుష్టి మిక్కిలి బుద్ధివికాసము ఆయుర్వృద్ధియు కలుగును.

—● భల్లాతకలక్షణము. ౮౦ —

భల్లాతకాని తీక్ష్ణాని పాకీన్యగ్నినమాని చ,
భవంత్యమృతకల్పాని ప్రయుక్తాని యథా విధి.

౮౧

జీడిగింజలు తీక్ష్ణముగ జీర్ణశక్తిని కలుగఁజేయునవిగ అగ్నితో తుల్యమైన వీక్య
ముకలవిగనండును. వానిని విధిప్రకారము నేవించిన అమృతతుల్యంబుగ నుండును.

—● భల్లాతకగుణము. ౮౧ —

కఫజో న స రోగోఽస్తి న విబంధోఽస్తి కశ్శన,

యం న భల్లాతకం హన్యాచ్ఛ్చిమగ్నిబలప్రదమ్. ౮౨

మిక్కిలి జాకరాన్ని దీప్తిని కలుగజేయునట్టి జీడిగింజలచే హరింపబడకుండు
కట్టి కఫజరోగముగాని మలబంధరోగముగాని యెద్దియునులేదు.

—ॐ వాతాతపికమున వర్జనీయములు. ౧౧—

వాతాతపవిధానేఽపి విశేషేణ వివర్జయేత్.

కుభుత్తదధిసూక్తాని తైలాభ్యంగాన్ని సేవనమ్, ౮౩

వాతాతపికమున రసాయన ప్రయోగవిధి ననుసరించి జీడిగింజలను సేవించునపుడు
ఉలవలు పెలుగు కలితైలాభ్యంగము మొదలగునానిని వర్జింపవలయును.

—ॐ తువరకతైలసేవనక్రమము. ౧౨—

వృక్షాస్తువరకానామ పశ్చిమార్గవతీరజాః,
వీచీతరంగవిత్తో భూమారుతోద్ధూతప్లవాః. ౮౪

తేభ్యః ఫలాన్యాదదీత సువక్వాన్యంబుదాగమే,
మజ్జాః ఫలేభ్యశ్చాధాయ శోషయిత్వా ౭వచూర్ణయత్. ౮౫

తిలవత్పీడయేద్ద్రోణ్యం క్వాభయేద్వా కుసుంభవత్,
తతైలం సంస్మతం భూయః పచేదానలిలక్షయాత్. ౮౬

లవతార్య కరిషే చ పక్షమాత్రం నిధావయేత్,
స్నిగ్ధస్వినో హృతమలః పతాదుద్ధృత్య తత్తతః. ౮౭

చతుర్థభక్తాంతరితః ప్రాతః పాణితలం పిబేత్,
మంత్రేణానేన పూతస్యతైలస్య దివసే శుభే. ౮౮

“మజ్జాసారి! మహావీర్య! సర్వాన్ధాతూః విశోధయ,
శంఖచక్రగదాపాణి స్వామాజ్ఞాపయ తేఽచ్యుతః.” ౮౯

తేనాసోర్ధ్వమధస్తాచ్చ దోషా యాంత్యసకృత్తతః,
సాయమస్నేహాలవణం యవాగూం శీతలాం పిబేత్, ౯౦

పంచాహాని పిబేత్తైలమిత్థం వర్జ్యాని వర్జయేత్,
పక్షం ముద్గరసాన్నాశీ సర్వకుష్మేర్విముచ్యతే. ౯౧

పశ్చిమసముద్రతీరంబున తువరకమును పేరుగల వృక్షములు జనించుచుండును.
వాని చిగుళ్లు సముద్రపుతలలగాలిచే నెల్లపుడు చలించుచుండును. (ఇవియే నీరుడు
గింజల వ్రాసులు) అట్టివృక్షములనుండి చక్కఁగఁగ్రహింపఁగల ఫలములను వర్షాకాలమునందు

గ్రహించి వానిగింజలనుండు పప్పునుదీసి నీడనెంపించి చూర్ణముచేసి (గానుగలో ను వ్యలనుండి నూనెతీయవలయును) గానుగనందుండి తైలముతీయవలయును. లేక కుసు మవిత్తులనుండి తైలమును దీయునటుల వైచూర్ణము నుడకములోవైచి కషాయముకాచి అందుండి తైలమును గ్రహింపవలయును. పిదప నానూనెను, పొయిమీఁదనిడి యుడక ముకలియకుండునటుల కాచి దించుకొని చల్లారినపిదప యేఱుపిడకలరాశిలో పడునైన దినములనఱకు పూడ్చి పెట్టవలయును. యంత్రమునుండి తీయఁబడిన తైల మున జలసంబంధ ముండదు. కావున దానినిమాత్రము కాచఁబనిలేదు. పిదప నాతైలమునెత్తికొని—

“మజ్జాసారమహావీర్య.....తేచ్యుతః”

అను మంత్రముచే నభిమంత్రించి స్నేహస్వేదకర్మలచే శుద్ధమైన శరీరముగల రోగికి ప్రాతఃకాలంబున కర్షప్రమాణ మిప్పించిన ఐమనవిశేషనంబులై దోషములు బయలు వెడలును. పిదప సాయంకాలంబున నెయ్యి మొదలగు స్నేహములు, లవణములు వీనిని వర్జించి యవాగు అనుగంజని చల్లగ పానము జేయించవలయును. ఈప్రకారము ఐదు దినములు వైతైలమును పానము జేయించి ఆపథ్యాసారములను వర్జించునటులంజేసి దానికి పిదప పడునైదు దినములనఱకు పెసలకట్టులతో సంభావియ్యమన్నమును భుజింపజేయు చుండవలయును. ఇటులఁజేసిన దారుణమైన కుష్ఠములు నివర్తించును.

తదేవ ఖదిరక్వాథే త్రిగుణే సాధుసాధితమ్,

నిహితం పూర్వవత్పక్షం పిబేన్నానం సుయంత్రితః. F 2

తేనాభ్యక్తశరీరశ్చ కుర్వన్నాహార మిరితమ్, *

అనేనాశు ప్రమోగేణ సాధయేత్కుష్ఠినం నరమ్ F 3

సర్పిర్గుధుయుతం వీతం తదేవ ఖదిరాద్వినా,

పక్షమాంసరసాహారం కరోతి ద్విశతాయుషమ్. F 4

తదేవ నస్య పంచాశద్దీపసానుపయోజితమ్,

† వపుషష్ఠంతం శ్రుతధరం కరోతి త్రిశతాయుషమ్. F 5

* భిన్నస్వరం రక్తసేత్రం శిర్ణాంగం క్రిమిభక్షితమ్.

వికారస్వరము కలవాఁడును, రక్తవర్ణముకల నేత్రములు కలవాఁడును, శిథిలము నొందిన అవయవములు కలవాఁడును క్రిములచే భక్షింపఁబడిన యవయవములు గల వాఁడును నైన కుష్ఠరోగికి వైతైలము నిప్పించవలయును.

† వలీపలితనిర్ముక్తం స్థిరద్విజకచ శ్రుతిమ్

ఎఱులు, తలవెండ్రుకలు నెరపు యివిలేనివాఁడును, దంతములు, వెండ్రుకలు ఇవి దృఢముగ నుండువాఁడును, శ్రవణశక్తికలవాఁడును నగును.

వైజేష్ఠిన తువరకతైలమును మూడింతల చంద్రకాయములతో జేర్చి తైలపాక
 షడ్విగ పక్ష్యముజేసి యేరుడుపిడకలరాళిలో పదునైదుదినములు పూడ్చిపెట్టి పిదప దాని
 నెత్తి దేబుబలాద్యనుగుణముగ ఒకమాసమువఱకు పానముజేయించి యవాగు అనుగంజిని
 షడ్ముగా నిప్పించుచుండవలయును. ఆతైలముచేతనే శరీరమున కభ్యంజనము జేయించ
 వలయును. ఇట్లుజేసిన కుష్ఠరోగము అతిశీఘ్రముగ నివర్తియగును. మఱియు వైజేష్ఠిన
 తువరకతైలమును ఆవునెయ్యి తేనె వీనితోడ జాతరాగ్ని బలానుగుణముగ పదునైదుదిన
 ములు పానముజేయించి మాంసరసముతోడ ఆహారమును భుజింపజేసిన మనుజుడు
 రెండుపందల సంవత్సరములు జీవించును. వై తైలముచే యేబదిదినములవఱకు నన్యము
 చేయించిన మనుజునికి సుందరమైనశరీరము, ధారణాశక్తియుకల్గి మూడుపందల సంవత్స
 రము లాయువుకలుగును.

—ॐ పిష్పలీరసాయనవిధానము. ॐ—

పంచాష్టా నస్త దళ వా విప్పలీర్ణధుసర్పిషా,

రసాయనగుణాన్వేషీ నమామేకాం ప్రయోజయేత్.

౯౬

ఐదు లేక ఏడు లేక ఎనిమిది లేక పది పిష్పశ్లను తేనె ఆవునెయ్యి వీనితోడ
 నొకసంవత్సరమువఱకు సేవించిన ఆయురారోగ్యాదులు కలుగును.

తిన్రస్తిన్రస్తు పూర్వాష్టే భుక్త్వాగ్రే భోజనస్య చ,

పిప్పల్యఃకింశుకతౌరభావితా ఘృతభర్జితాః.

౯౭

ప్రయోజ్య మధుసంమిశ్రౌ రసాయనగుణైషిణా,

పిష్పశ్ల మేదుగుత్కారములతో భావనచేసి పిదప నేతితోపేయించి వానిలో
 మూడుపిష్పశ్లను తేనెతోడ ప్రాతఃకాలమునందును, మూడు పిష్పశ్లను భోజనమునకు
 మందును, మూడుపిష్పశ్లను భోజనానంతరమును సేవించిన రసాయనమువలె గుణము
 నిచ్చును.

—ॐ వర్ధమానపిష్పలీరసాయనము. ॐ—

క్రమవృద్ధ్యా దశాహాని దళ పైస్ఫలికం దినమ్.

౯౮

వర్ధయేత్పయసా సార్థం తథై వాపనయేత్పునః,

జీర్ణౌషధశ్చ భుంజిత మాప్తికం క్షీరసర్పిషా.

౯౯

పిప్పలీనాం సహస్రస్య ప్రయోగోఽయం రసాయనమ్,

పిష్టా స్తా బలిభిః పేయాశ్శృతా మధ్యబలై ర్నరైః.

౧౦౦

తద్వచ్చ ఛాగదుగ్ధేన ద్వే సహస్రే ప్రయోజయేత్,

మొదటిదినమునందు పది, రెండవదినము ఇరుపది, మూడవదినము ముప్పది ఇటుల పదిదినములవఱకు దినంబుకటికి పది పిష్పల్లచోష్ణన హేచ్చించి ఆపిష్పల్లను ఆవుపాలతో భుజింపవలయును. పదునొకండవదినము తొంబది, పన్నెండవదినము ఎనుబది, పదుమూడవదినము డెబ్బది ఇటుల దినముబకటికి పదిపిష్పల్లచోష్ణన తగ్గించి ఇరువదిదినములవఱకు పిష్పల్లను ఆవుపాలతో భుజింపవలయును. ఎట్లైన గాః—మిక్కిలి బలముగలవారు వైసిష్పల్లను ఆవుపాలతోనూరి పానముచేయవలయును. మధ్యమబలముగలవారు వైసిష్పల్ల నుదకములొవైచి కషాయముకాచి పానముచేయవలయునని భావింతు. వైసిష్పల్ల శీర్ష మైనపిదప ఆరువదిదినములకు ఫలించెడు సంజావుబియ్యపు అన్నమును ఆవుపాలు నెయ్యి వీనితోడ భుజింపవలయును. ఇదియ సహస్రసిష్పలీ ప్రయోగమనబడును. ఉత్తప్రస్థ మైన రసాయనము, ఇటులనే మేకపాలతో రెండువేల పిష్పల్లను నేవింపవలయును.

—ॐ పిష్పలీరసాయనఫలము. ॐ—

ఏభిః ప్రయోగైః పిష్పైః కానశ్వాసగళగ్రహణ్. ౧౦౧

యత్సౌ మేహగ్రహణ్యైః పాండుత్వవిషమజ్వరాన్,

ఘ్నంతి శోఘం వమిం హిఘ్నాం స్త్రీహాసం వాతశోణితమ్. ౧౦౨

వైచెప్పిన ప్రకారము పిష్పల్లను నేవించినయెడ కాసము, శ్వాసము, గళగ్రహము, త్మయము, ప్రమేహము, గ్రహణి, అర్శస్సు, పాండురోగము, విషమజ్వరము, వాపు, వాంతి, ఎక్కిళ్ళు, స్త్రీహము, వాతరక్తము ఇవియన్నియు హరించును.

—ॐ పిష్పల్యాయనలేపనము. ॐ—

బిల్వార్థమాత్రేణ చ పిష్పలీనాం

పాత్రం స్రలింపేదయసో నిశాయామ్,

ప్రాతః విబేత్తత్ఫలిలాంజలిభ్యాం

వర్షం యథేష్టాశనపానచేష్టః, ౧౦౩

రెండు కర్షములపిష్పల్ల నుదకముతో చక్కగనూరి సాయంకాలము ఇనుప పాత్రకు లోభాగమునందుబాసి మరుదినముదయమున పాత్రకు బూసియుండు దానిని గీయితికొని నేవించి రెండుదో నెప్పుజలమును పానముచేసి పిదప యథేష్టముగ (వృద్ధు నియమములేక) అన్నపానాదులను నేవింపవలయును. ఇటుల నొకసంవత్సరకాలము నేవించిన వైచెప్పినరీతిగ కానశ్వాదిరోగములన్నియు నివర్తించును.

—ॐ శుంఠ్యాద్యాయనలేపనము. ॐ—

శుంఠీవిశంకత్రిఫలాగుడూచీయష్టహరిద్రాతిబలాబలా శ్చ,

ముప్తానురాహ్వగరుచిత్రకాశ్చ సాగంధికం పంకజముత్పలాని,
 ధవాశ్చక్లాసనబాలపత్రసారాస్తథా పిష్పలివత్ప్రయోజ్యాః,
 లోహోపలిప్తాః పృథగేవ జీవేత్సమాశ్చతం వ్యాధిజరావిముక్తః.
 క్షీరాంజలిభ్యాంచరసాయనాని యుక్తాన్యమూన్యాయనలేపనాని,
 కుర్వంతి పూర్వోక్తగుణప్రకర్ష మాయుః ప్రకర్షం ద్విగుణం తతశ్చ.
 శుంఠి, వాయువిడంగములు, త్రిఫలము, తిప్పతీగె, ఆతిమధురము, పసుపు,
 పేరాముట్టి, చిట్టాముట్టి, తుంగముస్తలు, దేదారు, అగరు, చిత్రమూలము, నల్లకలువ
 పువ్వు, చెంగలవపూలు, తామరపూలు, చంద్ర, వీపి, వేగిస అనువానిచిగుళ్ళు వీనిని
 ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ పైచెప్పినవిషయముల నూరి రాత్రియినుపపాత్రకుఁబూసి మరుదిన
 మదమునున గీచియొత్తికొని రెండుదోసెళ్ళు ఆవుపాల అనుపానముతో నేవించిన
 మనుజుఁడు రోగము ముసలితనము లేనివాఁడై నూరుసంవత్సరములు జీవించును. మను
 జుఁడు పైచెప్పిన ఆయనలేపనసాయనములను ఆవుపాలతో నేవించిన విశేషగుణ
 ములు కలుగుటయేగాక (రెండుసందల) సంవత్సరములు జీవించును.

— సోమరాజీరసాయనము. —

అననఖదిరయాషైర్భావితాం సోమరాజీం
 మధుఘృతశిఖిపథ్యాలోహచూర్ణైరుపేతామ్,

శరదమవలిహాసః పారిణామాన్వికారాం

స్త్రవజతి మితహితాశీ తద్వదాహరజాతాః. ౧౦౮

వేగిస, చంద్ర వీనికషాయములతో భావనచేయఁబడిన బావించిత్తులను తేనె,
 నెయ్యి, చిత్రమూలము, కరక్కాయచూర్ణము, ఉక్కుభస్మము వీనితోడ నొకసంవ
 త్సరకాలము నేచింపుచు హితాహరములను మితముగ భుజింపుచుండిన ముసలితనమువలన
 జనించిన వికారములు ఆహారదోషమువలన జనించిన రోగములను హరించును.

— కుష్ఠమునందు సోమరాజీనేనము. —

తీవ్రేణ కుష్ఠేన పరితమూర్తిర్య సోమరాజీం నియమేన ఖాదేత్,
 సంవత్సరంకృష్ణతిలద్వితీయాం ససోమరాజీం వపుషాఽతశ్చేతే.

దారుణమైన కుష్ఠము సర్వరీరమునందును వ్యాపించియుండును గావున అట్టి
 రోగముగలవాఁడు బావించిత్తులను నల్లనవ్వులతోడ నొకసంవత్సరము చర్మంతము తప్పుక
 భక్షింపునుండిన క్రూరమైన కుష్ఠముమాని చంద్రునివంటి కాంతిగల శరీరముగలవాఁడగును.

—ॐ కుష్ఠమున సోమరాజీసారసేవనము. ౭—

యే సోమరాజ్యావితుషీకృతాయా

శుచ్చైర్దైరువేతా త్వయసన్నుజాతాత్,

ఉద్ధృత్య సారం మధునా లిహంతి

తక్రం తదేవానుపిబంతి చాంతే.

౧౦౯

కుష్ఠినః కుష్ఠ్యమానాంగాస్తే జాతాంగుళినాసికాః,

భాంతి వృక్షౌ ఇవ పునః ప్రగూఢనపపల్లవాః*.

౧౧౦

దారుణమైన కుష్ఠరోగమువలన నవయవములు కుళ్లును. అందుచే వేళ్ళు ముక్కు యివి లోనికిడ్చుకొనిపోవును ఆట్టివారికి బావంచివిత్తుల వైపాట్లుతీసి చూర్ణముచేసి ఆపుపాలలో కలిపి చక్కఁగకాచి పేరఁబెట్టి చిలికి పెన్నునెత్తి దానిని తేనెలోకలిపి నాకించి పిదప నామజ్జిగను పానముచేయించినయెడ వారికి కుష్ఠరోగమునిచ్చిరించి వృక్షములు చిగిరించుచందంబున మరల వేళ్ళు ముక్కు చిగిరించి మునుపటివలెచక్కఁబడును.

—ॐ లశునరసాయనవిధి. ౮—

శీతవాతహిమదగ్ధతనూనాం స్తబ్ధభుగ్నుకుటిలవ్యధితాస్థామ్,

భేషజస్య పవనోపహతానాం వక్ష్యతే విధిరతో లశునస్య. ౧౧౧

చల్లగాలి, మంచు వీనిచే పీడింపఁబడిన శరీరముగలవారికిని, స్తబ్ధముగ నీడ్చుకొనునదిగ ఇంకరగ నొప్పితోఁగూడినదిగ నుండు యెముకలుగలవారికిని, వాతరోగముచే బీడింపఁబడిన వారికిని, హితకరముగనుండు వెల్లుల్లి కల్పము నిఁకవచించెద.

—ॐ లశునోత్పత్తిక్రమము. ౯—

రాహో †రమృతచౌర్యేణ లూనా ద్యే పతితా గళాత్,

అమృతస్య కణా భూమకా తే రసోనత్వమాగతాః.

౧౧౨

ద్విజా నాశ్చంతి తమతో దైత్యదేహ సముద్భవమ్,

సాక్షాదమృతసంభూతేర్గ్రామణీస్సరసాయనమ్.

౧౧౩

రాహువు దొంగతనంబున నమృతపానము చేయుటచే వాని కంఠమును విష్ణువు కక్రముచే ఛేదించెను. అప్పుడు వానినోటినుండి భూమిపైఁ బడిన యమృతకణము వెల్లుల్లి గఱనించె. అనురకరీరమునందుండి జనించినందున నావెల్లుల్లిని బ్రాహ్మణులు భుజింపక

* శ్లో. తే కుష్ఠినః పక్షహరిద్ర సేత్రావిశ్వమణాంగుళి నాసికాగ్రాః,

విహాయవైరూప్యపవాప్యరూపంపునః ప్రరూఢా ఇవ భాంతి స్పృతాః.

† రమృతచక్రేణ భిన్నా,

నిషేధించిరి. వెల్లులి అమృతములన బుట్టినది యగుటంజేసి యది రసాయనములలో మిగుల శ్రేష్ఠము. కంఠముతెగిన రాచువును బ్రతీకింపఁజేయ సమర్థమగుటంజేసి రసాయనములలో వెల్లులి మిక్కిలి శ్రేష్ఠమనిభావము.

—ॐ లకునసేవనకాలము. ౭—

శీలయేల్లశునం శీతే పసంతేఽపి కఘోల్బణః,

ఘనోదయేఽపి వాతార్తస్సదా వా గ్రీష్మలీలయా. ౧౧౮

స్నిగ్ధశుద్ధతనుశ్శీతమధురోపస్కృతాశయః,

తదుత్తంసావతంసాభ్యాం చర్చితానుచరాజరః. ౧౧౯

మనుజుఁడు స్నేహకర్మను చేయించుకొని వసునవిరేచనఁబులచే పరిశుద్ధశరీరము గలవాఁడై శీతలముగ మధురముగనుండు ఆహారములను భుజింపుచు హేమంత శిశిరము కుపులయందు వెల్లులిని సేవించవలయును. కఘాధిక్యముగలవాఁడు వసంతముతువునందు ను వాతాధిక్యముగలవాఁడు వర్షముతువునందును వెల్లులిని సేవించవలయును. వాతరోగ ముగలవాఁడు అన్ని ఋతువులయందును గ్రీష్మర్తు చర్యాప్రకరణమున చెప్పియుండు నియమము నవలంబించి వెల్లులిని సేవించవలయును. ఆసమయమున వానిసేవకులు వెల్లులిని శిరమునందును చెవులయందును అవతంసముగ సునిచికొని మందిరాంగణమున సంచరించు చుండవలెను.

—ॐ లకునసేవనక్రమము. ౮—

తస్యకందాన్యసంతాంతే హిమవచ్ఛకదేశజాః,

అపసీతత్వవో రాత్రౌ తీమయేన్నదిరాదిభిః. ౧౧౬

తత్కల్కస్వరసం ప్రాతశ్శుచితాం తవవీడితమ్,

మదిరాయాస్సరూఢాయాస్త్రిభాగేన సమన్వితమ్ ౧౧౭

మధ్యస్యాస్యస్య తైలస్య మస్తునః కాంజికస్య వా,

తత్కాల ఏవ వాయుక్తం యుక్తమాలోచ్య మాత్రయా

తైలసర్పిర్వసామజ్జక్షీరమాంసరసైః పృథక్,

కవ్వోధేన వా యథావ్యాధి రసం కేషలమేవ వా. ౧౧౮

పిబేద్గంధాపమాత్రం ప్రాక్కంఠనాడీవిశుద్ధయే,

హిమవత్స్వరసమునందును శకదేశమునందును జనించిన వెల్లులిగడ్డలను వసంతకాలాంతమున గ్రహించి వైశాఖ్యతీసిన వెల్లులిపాయలను రాత్రియందు మధ్యాహ్నలలో నానవేసి ప్రాతఃకాలమునందు యెత్తి చక్కఁగనూరి స్వసముచేసి తైలనివస్త్రియలలో

బడియకట్టి యారసమును మాఁడింతలు మదిరయను మద్యములోఁగాని యితగమద్యము లలోఁగాని నువ్వులనూ నెలోఁగాని పెరుగుమీఁది మీఁగడలోఁగాని కలిలోఁగాని కలిపి రోగిశరీరబలాద్యనుగుణముగ పానము చేయించవలయును. వెల్లుల్లిని నువ్వులనూ నె నెయ్యి కొవ్వు మజ్జి ఆవుపాలు మాంసరసము వీనిలో దేనితో నైనను లేక వెల్లుల్లిరసమును ప్రత్యేకముగ నైనను ఆయా రోగానుగుణముగ కంఠనాడి శుద్ధియగుటకై తొలుతగఁదూ షపరిమాణము (పుక్కింటినిండుకు) పానముచేయించవలయును.

❧ అశునసేవనయందు సేకాదులు. ❧

ప్రత్యతం స్వేదనం చాను వేదనాయాం ప్రశస్యతే. ౧౨౧

శీతాంబుసేకః సహసా నమిమూర్ఛాయయోర్న్యథే,

వెల్లుల్లిరసమును పానముచేయువానికి వేదన కలిగినచో శరీరమునందు స్వేదకర్మను చేయించవలయును. ఆరోగికి నులులచేయుటచే వాంతి మూర్ఛకలిగిన శిశువుముగ ముఖము నందు చల్లని నీళ్ళను చల్లనలయును.

శేషం పిబేత్క్లమాపాయే స్థిరతాం గత ఓజసి. ౧౨౧

ఒడలికనివర్తించి ఓజస్సు శ్లెష్మమును జెందియుండునపుడు శేషించియుండు నా రసమును పానము చేయించవలయును.

❧ అశునసేవనయందు శీతానులేపనము. ❧

విదాహాపరిహారాయ పరం శీతానులేపనః,

ధారయేత్సంబుకణికా ముక్తాః కర్పూరమాలికాః. ౧౨౨

వెల్లుల్లిని సేవించుటవలన జనించిన తాపము (ఒడలిపైమంట) శమించుటకై చల్లగ నుండు చందనమును బూసికొనవలయును. జలబిందునహితముగనుండు ముక్తాహారములు పచ్చకర్పూరము వీనిని ధరింపవలయును.

❧ అశునరసప్రమాణము. ❧

కుడవోఽస్య పరామాత్రాతదర్థం కేవలస్య తు,

పలం పిప్లస్య తన్నజ్ఞస్సభక్తం ప్రాక్చ శీలయేత్. ౧౨౩

గురయను మద్యముతో చేర్చబడిన వెల్లుల్లి రససేవనయందు ఒకపలము ఉత్తమ మాత్ర. వెల్లుల్లిరసమును మాత్రము సేవించుటయందు ఆరపల ముత్తమమాత్ర. వెల్లుల్లి పాయలను చక్కఁగనూరి చేసినకల సేవనయందు ఒకఁడల ముత్తవమాత్ర. వీనిని ఆహారముతోడను ఆహారమును భుజించుటకుముందును సేవించవలయును.

❧ అశునసేవనయందు పథ్యాహారము. ❧

జీర్ణశాలిష్యేదనం జీర్ణే శింఖకం దేందుపాండురమ్,

భంజిత యూషైః పయసా రసైర్వాధన్యచారిణామ్. ౧౨౪

వైచేర్పముండు ప్రకారము వెల్లుల్లిని నేవించవలయును. అది జీర్ణమైన పిదప కంఠము, కుంఠపుష్పము, చంద్రుడు వీనివలె తెల్లగుండు పాకసంబావుల కృష్ణమును కట్టులతోడను ఆవుపాలతోడను లేక జాంగలదేజంతువుల మాంసరసములతోడను భుజింపవలయును.

— ౭ లకుననేనయంగు పానము ౭ —

మద్యమేకం పిబే త్రై తృప్తిబంధే జలాన్వితమ్,

* అమద్యపస్తావరనాశం ఫలాంబు పరిసిక్థికామ్. ౧౨౧

తత్కల్పం వా సమఘృతం ఘృతపాత్రే ఖజాహతమ్,

స్థితం దశాహాదశ్చీయా తద్వద్వా పసయాసమమ్. ౧౨౨

వెల్లుల్లిని నేవించినవారికి దప్పికలిగినచో మద్యములో నుడకమునుకలిపి పానము చేయింపవలయును. రోగి మద్యపానాభ్యాసములేని వాడుగుండెనచో వానికి ఫలాంబువు (త్రిఫలకషాయము) నుగాని కలిసి గాని పరిసిక్థికనుగాని పానము చేయించవలయును. లేక వెల్లుల్లి కల్పములో సమముగ ఆస్త్రనేతిని కలిపి నేతిగుండలో బోసి గెరిటతో చక్కగ కలియఁబెట్టి పదిదినములుంచి పిదప దానిని పానము చేయించవలయును. లేక వైకల్పములో క్రొవ్వును కలిపి పదిదినములు నేతిగుండలో బోసిపెట్టి పిదప దానిని పానము చేయించవలయును.

— ౮ లకునవిమగ్ద కాద్యపయోగము. ౮ —

వికంచుకప్రాజ్యరసోనగర్భాత్

సశూల్యమాంసాత్ వివిధోపదంశాత్,

విమగ్దకాన్వా ఘృతశుక్తయుక్తాత్

ప్రకామమద్యాల్లఘుతుశ్శమశ్చాత్. ౧౨౩

పొట్టుతీసిన వెల్లుల్లిపాయల నధికముగ చేర్చఁబడినదిగ శూలముతో పక్వముచేయఁబడిన మాంసముతోఁబూడినదిగ అనేకవిధ ఉపదంశములు కలవిగుండు విమగ్దకము అను ఘృతశుక్తి సమితముగ భుజింపవలయును.

— ౯ వాతమునందు లకునావశ్యకత్వము. ౯ —

పిత్తరక్తవినిర్ముక్తసమస్తావరణావృతే,

శుద్ధే వా విద్యతే వాయూ న ద్రవ్యం లకునాత్మరమ్. ౧౨౪

పిత్తరక్తము తప్ప ఇతరదోషసంబంధముకలిగిన వాతమునందును శుద్ధవాతమునందును వెల్లుల్లికి సమమైన యాంధ్ర మెద్దియులేదు.

* స్తో అమద్యవాక్ మస్తుఫలాంబుశక్రమంతిశోమంచసుగంధశీతం,

సద్వీరకం జాంగలజం రసం వా తుషోదకంవా పరిసిక్థకం వా. అనిపాతా న్తరము.

— ౭౭ లకుననిషేధము. ౭౭ —

ప్రియాంబుగుడదుగ్ధస్య మాంసమద్యాష్టువిద్విషః,

అతితిక్తోరజీర్ణం చ రసోనోవ్యాపదేధ్రువమ్.

౧౨౯

నీళ్లు, బెల్లము, పాలు వీనియందిచ్చగలవారికిని, మాంసము, మద్యము, ఆమరసముగలవస్తులు వీనియందుద్యేషము గలవారికిని, అజీర్ణమును సహించకుండు వారికినివెల్లులి ఆపడను కలుగఁజేయును.

— ౭౮ లకునసేవనముందు విరేచనము. ౭౮ —

పిత్తకోపథయాదంతే యుంజ్యా స్పృదు విరేచనమ్,

రసాయనగుణానేనం పరిపూర్ణా సమశ్చ తే.

౧౩౦

వెల్లులిని సేవించినపిదప రోగికి పిత్తప్రకోపము కలుగుతుండుటకై వైద్యుడు మృదువైన విరేచనౌషధముల నిప్పించవలయును. ఇటులఁజేసిన మనుజునికి పరిపూర్ణమైన రసాయనగుణంబులు ఫలించును:—

“ఆమాంబుపాచేక్షువికారమత్స్యయానాధ్వ నాతాతపభావ్యచింతా,
స్వప్నం దివా జాగరణం నిశాను పిష్టంవ్యవాయం దధిచాత్రనేచ్ఛేత్.”

రసాయనవిధిప్రకారము వెల్లులిని సేవించువారు కిలోదకపానము, బెల్లము, కర్కర మొదలగునవి, మత్స్యములు, మద్యపానము, మార్ద్రసంచారము, యెండ, గాలి, అధికసంభాషణము, మనశ్చింత, పగటినిద్ర, రాత్రులయందు జాగరణము, పిండిచే చేయఁబడిన భక్ష్యములు, స్త్రీసంభోగము, పెరుగు వీనిని వర్జింపవలయునని కోశాంకరములయం దధికపాఠము కనఁబడుచున్నది.”

శిలాజతు కల్పము.

— ౭౯ శిలాజతుత్పత్తిక్రమము. ౭౯ —

గ్రీష్మేఽ* ర్కతప్తాగిర యో జతుతుల్యం వమంతి యత్,

హేమాదిషడ్ధాతురసం ప్రోచ్యతే తచ్చిలాజతు.

౧౩౧

గ్రీష్మముతువునందు పర్వతములు సూర్యునిచే తపింపఁబడి అందుండి బంగారు మొదలగు ఆఱులోహములరసములు లక్కవలె స్రవించును. ఇది శిలాజతువనఁబడును. (బంగారు, వెండి, రాగి, ఇనుము, సీసము, తగరము అను నీయాఱుధాతువులవలన సహజముగ శిలాజతువు పుట్టుననిభావము)

* గ్రీష్మేఽతప్తా.

శిలాజతుగుణము. ౧౦౦

*సర్వం చ తి క్తకటుకం నాత్యుష్ణం కటుపాకతః,

చేదనం చ విశేషేణ లాహం తత్ర ప్రశస్యతే.

౧౩౨

బంగారు మొదలగు ఆఱుధాతువులచే జనించిన శిలాజతువు చేదుగ కారముగ కొంచె ముష్ణముగ పాకమువలన కటురసముగలదిగ వాతాదిదోషములను చేదించునదిగ నుండును. వానిలో నినుమువలన బుట్టిన శిలాజతు విగ్రహ ప్రశస్తమైనది.

శ్రేష్ఠమైనశిలాజతులక్షణము. ౧౦౧

గోమూత్రగంధి కృష్ణం గుగ్గుల్వాభం విశర్కరం మృత్స్నిమ్,

స్నిగ్ధమనన్తుకపాయం మృదు గురు చ శిలాజతు శ్రేష్ఠమ్. ౧౩౩

ఆపుపంచితమువంటి వాసనగలదియు, నలుపువర్ణము గలదియు, గుగ్గిలమువంటి కాంతిగలదియు, ఇనుక మట్టితగలదియు, స్నిగ్ధముగ నుండునదియు, పుల్లగ వగరుగ లే వుండునదియు, మెత్తగ వగరుగ నుండునదియునగు శిలాజతువు శ్రేష్ఠము.

శిలాజతుభావనాకమము. ౧౦౨

వ్యాధివ్యాధితసాత్ప్యం సమనుస్ఫురక్ భావయే దయఃపాత్రే,

ప్రాకేవలజలధౌతం శుష్కం క్వాఢై సత్తో భాష్యమ్. ౧౩౪

రోగముయొక్క సాత్ప్యము రోగియొక్క సాత్ప్యము వీనిని చక్కఁగ పర్యాలోచించి మొదట శిలాజతువును మంచినీళ్లతో చక్కఁగకడిగి యెండించి పిదపదానిని యిసుపపాత్రలో వైది కషాయములతో భావన చేయవలయును.

శిలాజతుభావనాకషాయము. ౧౦౩

సమగిరిజమప్యగుణితే నిఃక్వాఢ్యం భావనాషధం తోయే,

తన్నిర్యూహేఽస్తాంశే పూతోష్ణే ప్రక్షిపే ద్గిరిజమ్. ౧౩౫

తత్ప్రమరసతాం యాతం సంశుష్కం ప్రక్షిపేద్దనే భూయః,

పైవైవైరేపం క్వాఢై ర్భావ్యం నారా భవే త్సుప్త. ౧౩౬

శిలాజతు, భావనాషధములు వీనిని సమముగ గ్రహించి ఎనిమిదింత లుదకము

* శ్లో. సర్వదోష ప్రశమనం సర్వరోగవినాశనమ్.

శిలాభ్యో గుప్త్య యజ్ఞాతం ధాతో స్తత్తద్గుణం వచేత్.

శిలాజతువు వాతాదిదోష ప్రకోపము, సమస్తరోగములు వీనిని పోగొట్టును. ఏధాతువునుండి జనించునో ఆధాతువుగుణము శిలాజతువునకు కలుగును.

లోనైచి ఎనిమిదవభాగము మిగులనటుల కషాయము కాచి వడియగట్టి వేడిగనుండు నాకషాయములో శిలాజతువును వేయవలయును. నానివపిదప ఆశిలాజతువు నెండించి మరల నాకషాయములో వేయవలయును. ఇటుల నాయాకషాయములలో నేడుపర్యా యములు భావన చేయవలయును.

❀ శిలాజతుప్రయోగక్రమము. ❀

అథ స్నిగ్ధస్య శుద్ధస్య ఘృతం తిక్తకసాధితమ్,
త్ర్యహం యుంజీత గిరిజమేకై కేన తథా త్ర్యహమ్. ౧౩౨
ఫలత్రయస్య యూషేణ పటోల్యా మధుకస్య చ,
యోగయోగ్యం తతస్తస్య కాలాపేక్షం ప్రయోజయేత్. ౧౩౩
శిలాజమేవం దేహస్య భవత్యత్యుపకారకమ్,
గుణాన్ సమగ్రాన్కురుతే సహసావ్యాపదం న చ. ౧౩౪

స్నేహకర్మను చేయించికొనిన వాఁడును, వసునవిశేషనంబులను చేసికొని శుద్ధమైన శరీరముగల వాఁడును నగుకొని తొలత తిక్తఘృతమును మూఁడుదినము లిప్పించి పిదప శుద్ధశిలాజతువును మూఁడుదినములును, త్రిఫల కషాయముతోడను మూఁడుదినములును, చేఁడుపొట్ల కషాయముతోడను మూఁడుదినములు అతిమధుర కషాయముతోడ నిప్పించవలయును. పిదప యుక్తకాలమును యోచించి శిలాజతు నిప్పించవలయును. ఇటుల శిలాజతువును ప్రయోగించిన నది శరీరమునకు మిగుల సుపకారమును కలుగఁజేసి విశేషగుణములనిచ్చును. ఆకస్మాత్తుగ వాపదలను గలుగఁజేయకుండును.

❀ శిలాజతుసేవనకాలప్రమాణము. ❀

ఏక త్రింశస్తసప్తాహం కర్షమర్ధపలం పలమ్,
హీనమధ్యోత్తమోయోగ శ్శిలాజస్య క్రమా స్సతః. ౧౪౦
శిలాజతు ప్రయోగమునకు ఏడుదినములు అగమము, ఇరువదిఒకదినములు మధ్యమము, నలువదితొమ్మిది దినములు ఉత్తమము. పాతికపలము అగమమాత్ర, అరపలము మధ్యమమాత్ర, ఒకపలము ఉత్తమమాత్ర. ఇటుల కాలమాత్రయోగముల తెలిసికొనవలయును.

“ప్రయోగ స్సప్తసప్తాహస్తయ ఏకశ్చ కాలతః,
నిర్దిష్టప్రివిధస్తస్య వరో మధ్యోఽవరస్తథా,
పలమర్ధపలం కర్షం మాత్రా తస్యత్రిధా మతా.”

అని పైయర్థమునే చరకాచార్యుఁడును చెప్పియున్నాఁడు.

శిలాజతు సేవనవిధి. ౭

సంస్కృతం సత్కృతే దేహే ప్రయుక్తం గిరిజాహ్వయమ్,
యుక్తం స్యన్తైస్సమస్తైర్వా తామ్రాయోరూప్యహేమభిః. ౧౮౧
క్షీరేశాలోడితం కుర్యాచ్ఛ్రీఘ్రిం రాసాయనం ఫలమ్,
కుళుత్థా న్కాకమాచీం చ కపోతాం శ్చ సదాత్మజేత్*. ౧౮౨

స్నేహస్వేదవసునాగులచే శుద్ధమైన శరీరముగలవానికి వాతాదిదోషములను బోగొట్టునట్టి ఓషధులతో భావనచేయఁబడిన శిలాజతువును తామ్రము, ఇనుము, వెండి, బంగారు వీనిలో నొక్కొక్కటితోఁ గాని లేక అన్నిటితోఁగాని ఆవుపాలలో కలిపి యిప్పించిన రసాయనఫలము సిద్ధించును. శిలాజతు సేవనయందు ఉలవలు, కాచియాకు, పావురపిట్ట మాంసము వీని నెల్లప్పుడు వర్జింపవలయును.

“శుష్కామిషం విరూఢం పిష్టం శుక్తం విదాహి గురుచాన్యత్,
పానాశనం కుళుత్థాక విశేషతో వర్జయేచ్ఛాత్ర,
శిలాజతుప్రయోగేషు విదాహీని గురూణి చ,
వర్జయేత్సర్వకాలేషు కుళుత్థాంశ్చ సదా త్మజేత్.”

శిలాజతువును సేవించువాఁడు యెండినమాంసము, గడ్డలు, పిండి, కలి, విదాహిగ గురువుగ నుండు ఆహారపానములు వీనిని వర్జింపవలయును. ఉలవలను మాత్రము నెల్లప్పుడును వర్జింపవలయునని చరకాచార్యుఁడును, భరనాథుఁడును చెప్పియున్నారు.

ఇచ్చట “కుళుత్థాంశ్చ సదాత్మజేత్” అని చెప్పటవలన ఉలవలను మాత్రము శిలాజతువును సేవించిన మనుజుఁడు తనజీవదశవరకును వర్జించవలెనని యభిప్రాయము. రాళ్లను పగులదీయు గుణము ఉలవలయందున్నవి. రాళ్లను పగులదీయువారు ఉలవలను నీళ్ళలో బోసి కాచి యానీళ్ళచే రాళ్లను తడిపి సుఖముగ రాళ్లను పగులదీయుట వాడుక. కావున ఉలవలయందు రాళ్లను పగులదీయు గుణము ప్రత్యక్షము. రాళ్ళయందు దాని సత్కారముగ జనించినది శిలాజతువు. దానిసేవించిన వారి శరీరము శిలాజతుమయముగ నుండును. అట్టివారికి వైజిషివరీతిగ రాళ్ళుఛేదించు శక్తికల ఉలవల నుపయోగించుటవలన శరీరము శిథిలమగును. ఈయభిప్రాయముచేతనే చరకాచార్యులు “సదాత్మజేత్” అనియుపదేశించిరి. ఈ యభిప్రాయము ననుసరించియే వాగ్భట భరనాథాదులును, ముఖ్యముగ నిషేధించిరి.

*శ్లో. పిబేన్మాహేంద్రముదకం కాపం ప్రాప్రవణాంబు వా.

శిలాజతువును సేవించువపుడు ఆ కాశోదకమునుగాని బావిసీళ్లనుగ నీళ్లనుగాని త్రాగవలయును.

శిలాజతువునకు సర్వరోగహరత్వము. ౧౭

స సోఽస్తి రోగో భువి సాధ్యరూపో
జత్వశ్శబం యం నజయేత్ప్రసహ్య,
తత్కాలయోగై ర్విధివత్ప్రయుక్తం
స్వస్థస్య చోర్ధాం విపులాం దధాతి.

౧౪౩

పూర్వముచెప్పిన కాలమాత్రాదియోగములతో విధిప్రకారము ప్రయోగింపబడిన శిలాజతువునలన పోగొట్టబడుకుండునట్టిరోగము లోకమునం దెచ్చటను లేదు. మఱియు నైశిలాజతువును విధిప్రకారము ప్రయోగించినచో స్వస్థ శరీరముగలవాని కధికబలము శీఘ్రముగ కలుగును

మఱియు శిలాజతు ప్రయోగమున రోగభేదములచే ననుపానాదిభేదములు సంగ్రహమున నిట్లు చెప్పబడియె.

“జ్వరీజ్వరఘ్నంబుదపర్పటాది
క్వాభేన రక్తీమధుయష్టికాయాః,
శోషీరసైః క్రవ్యభుగామిషోత్థైః

ర్నాయూరమాంసైః పయసా చ కాశ్యే.

మధ్వంబునా మేదసి సంప్రవృద్ధే క్షీరేణ పర్యాకులబుద్ధినత్వే,
పాండానశోఫే జఠరే నకృచ్ఛ్యే పిబేచ్ఛిలాజం మహిషీజలేన.

అశ్న వీరతరాద్యేనకుష్ఠం ఖదిరవారిణా,

విషం విషఘ్నై రగదైర్హంత్యేవం తద్యథామయమ్.

శైలజత్రికటుక్షౌద్రక్షౌద్రధాతున్నిషేవతే,

క్షీరోదనాశీయో జీర్ణే యక్షుణా న సబాధ్యతే.

సుభావితాం సారజలైస్తులాంపీత్వా శిలోద్భవాత్,

సారాంబునైవ భుంజానశ్శాలీక్షాంబాంగలజై రసైః.

ఏపోహ్య మధుమేహాఖ్యమంతకం రోగసంకరమ్,

పుర్వైర్బలోపేతశ్శతం జీవత్సనామయః.

పలకమందిరమందరసంభవాత్పులశతం గిరిజాదుపయోజయ,

అని వైయధిముగామరదూఃఖవివర్జితాం సుచిరమిచ్ఛసి జీవితసంతప్తమ్.

దశగుణమునయుం కై యశ్వతం శైలజాతా
 ల్లఘుహితమితభోజీ వర్జయన్ వర్జనీయాన్,
 సతతసమనుషక్తాన్ వర్జితాన్ వైద్యబృందై
 ర్విధమతి న గదాఘాన్ నేక్షతే చాయుషోంతమ్.
 శిలావజ్విత్తోడశపలం త్రిప్రీరేకత్ర భావయేత్,
 వరాయా దశమూలస్య గుడూచ్ఛాః కర్కటస్య చ.
 బలాయా మధుయప్త్యాశ్చ రసే గవ్యే చ వారిణి,
 క్షీరేనకృత్క్రమేనైవం సప్తకృత్వస్తథా పునః.
 కాకోళియుగ్మఘనపుష్కరవహ్నిరాన్నా
 మేదాయుగర్ధిచవికాగజపిప్పలీనామ్,
 పాఠాద్విజీరకనికుంభవిదారియుగ్మ
 వీరావరీమధుఫలాంశుమతీద్వయానామ్.
 పలికానామజ్జోగ్రేణ సిద్ధానాంపాదశేషితే క్వాఢే,
 భావితమిత్రం గిరిజం ద్విపలైశ్చురీకృతైర్యంజ్యాత్.
 కర్కటశృంగీధాత్రీవోష్ణైస్తాళీనపత్రకుడవేన,
 చూర్ణపలేన విదార్యాస్తవక్షీర్యాః కర్షయ్యగ్నేన.
 కుఙ్కువేన చతుర్దాలైస్తైలఘృతక్షౌద్రశర్కరాభిశ్చ,
 ఙ్గోళః ఫిద్దివిగుణాభిః కుర్యాద్గుళికాస్తతోక్షునమాః.
 తాగుష్కా నవకుంభే జాతీపుష్పాధివాసి తేస్థాప్యాః,
 తానామేకం ఖాదేత్ప్రతిదినమనుపానమత్రేష్టమ్.
 క్షీరరసదాడిమాంభోమార్ద్వకసురాసవాద్యస్యతమమ్,
 జీర్ణేన్నం లఘుభోజ్యం యూషవయః పిశితనిర్యూహైః.
 సప్తహమాత్రమేవం సర్వాన్నీనః క్రమాద్భవేత్పరతః,
 భక్తస్యాంతే ప్రాగ్వాగుళికా న విరుధ్యతేచైషామ్
 నిరపాయాభూరిఫలా పరిహారసుభోపయోజితా జయతి
 ప్రబలమపి వాతశోణితమూరుస్తంభం జ్వరం దీగ్మ
 భగముత్రశుక దోషశ్లేహయకృద్దక్షపాండుహ

వర్ధన్మమిగుల్గుపీనసహిధ్నాకాసారుచిశ్వాసాః.
 విద్రధిముదరం కుష్ఠం శ్విత్త్రంపాంశ్యం త్తయంమదం మూర్ఛామ్,
 ఉన్నాదమపస్నారం ముఖనేత్రశిరోగదాంతాంతాః.
 ఆనాహమతీసారం హలీమకం కామలాగ్రహణిరోగాః,
 గ్రంథ్యర్బుదాః సపిటకాః భగందరం గండమూలాం చ.
 అతికార్యమతిష్ఠాల్యం స్వేదమపి శ్లేషదం గుదే కీలాః,
 దంష్ట్రావిషం సమూలం గరస్తయోగాః సుఘోరాంశ్చ.
 అభిచారమరాతికృతం దుస్వప్నం భౌతికీం తథా బాధామ్,
 పాస్సాలక్ష్మీం చేయం గుటికాశమయేచ్ఛివా నామ.
 వృష్యాయుష్యా ధన్యా కాంతియశశ్శీ విబోధనీమేధ్యా,
 కురుతే నృవల్లభతాం జయతి వివాదే చ వక్త్రస్థా.
 జతఖలతివలీపలితం జీవయతి సుఖం శతద్వయం శరదామ్,
 వర్షద్వయప్రయోగాద్వర్ష శతచతుష్టయం జీవేత్."

జ్వరితునికి శిలాజతును జ్వరహరమును ముస్తాపర్పటకాదికషాయములతోడను,
 రక్తపిత్తరోగికి యష్టినుధుకకషాయముతోడను, త్తయరోగము గలవానికి మాంసమును
 భుజించునట్టి జంతువులయొక్క మాంసరసముతోడను, కార్యము గలవానికి నెమలి
 మాంసముతోఁ గాని, ఆవుపాలతోఁ గాని, మేదోరోగము గలవానికి తేనె, ఉదకము
 వీనితోడను, బుద్ధిభగ్ని గలవానికి ఆవుపాలతోడను, పాండురోగము వాపు దారుణ
 మైన యుద్గరరోగము యీరోగములు గలవానికి బత్తిమూత్రములతో పానము
 చేయించవలయును. మఱియు శిలాజతువును వీరశర్వాది కషాయములతోడను, చంద్ర
 కషాయముతోడను, పానము చేయించిన కుష్ఠరోగము హరించును. విషహరౌషధ
 ములతో పానముచేయించిన విషములన్నియు హరించును. ఇట్లు శిలాజతువు నాయా
 రోగానుగుణముగ నిప్పించవలయును. శిలాజతు, త్రికటుకములు, తేనె, ధాతుమాక్షి
 కము వీని నొకటిగచేర్చి నేవించి యాయౌషధము జీర్ణమైన పిదప ఆవుపాలతోడ
 బావుబియ్యపు అన్నమును భుజించిన త్తయరోగము హరించును. సారోదకముతో
 చేయబడిన శిలాజతువును సారోదకముతోడ పానము చేసి యది జీర్ణమైన
 త్తయ జంతు మాంసరసములతో సంబావు బియ్యపు అన్నమును భుజించుల
 వల్ల ఒకమాసముచేసిన భయంకరముగు మధుమేహ రోగములు నివర్తించి
 అని వైయర్థమునకు వీనితోడ రోగములేక యేనురుసంవత్సరములు కునుజుడు

జీవించును. మఱియు రోగోపద్రవంబులు ముసలితనములేక జహుకాలము సుఖముతో జీవింపఁబడెను. దిచ్చగలవాఁడు హిమవత్సర్వతములో జనించిన శిలాజతువును నూరు పలములు భుజింపవలయును. మనుజుఁడు శుద్ధశిలాజతువును వెయ్యిపలములు కాలక్రమముగ భుజింపుచు అపఘ్నాహారములఁ ద్రించి లఘువుగ హితముగ మితముగనుండు అహరములను భుజింపుచుండిన రోగిరహితుడై పెనుసంసార్థములు జీవించును.

మఱియు పదునారు పలములు శిలాజతువును గ్రహించి త్రిఫలకషాయము దశమూలకషాయము, తిప్పతీగె కషాయము, కర్కాటకశృంగి కషాయము, యష్టిమధుక కషాయము వీనిలో నొక్కొక్క దానియందును మూఁజేసిపర్యాయములు భావనచేసి పిదప ఆవుపంచితము నందును, ఆవుపాలయందును నొక్కొక్కపర్యాయము భావన చేయవలయును. పిదప కాకోలి, క్షీరకాకోలి, తుంగముద్దలు, పుష్కర మూలము, చిత్రమూలము, సన్నరాస్తము, మేద, మహామేద, బుద్ధి, చవ్యూ, వీనుగుపిప్పళ్లు, చిరుబొద్ది, జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ, దంతివేళ్లు, నేలగుమ్మడు, తెల్లనేలగుమ్మడు, పిల్లిపీచర, ఇస్స, కోలపాన్న, నేలపాన్న వీనిని ప్రత్యేక మొక్కొక పలముచొప్పున గ్రహించి ద్రోణప్రమాణముదకములో వైచి పాదావశేషముగ కషాయము కాచి అందులో వైశిలాజతువును ఏడుపర్యాయములు భావనచేసి చూర్ణించి దానియందు కర్కాటకశృంగి, ఉసిరికవరుగు, త్రికటుకములు, తాళిపత్రి వీచూర్ణము దినుసుకు ఒకకుడవము, నేలగుమ్మడుగడ్డ చూర్ణము ఒకపలము, తపక్షిరి, (వెదురప్ప) రెండుకర్ణములు, చతుర్దాతకములు ఒక కుడవము, నువ్వులనూనె, తేనె, నెయ్యి, పంచదార యివి దినుసుకు నాలుపలములు వీనినన్నిటి నొకటిగచేర్చి చక్కఁగనూరి కర్న్ (కాలుపలము) ప్రమాణము గుటికలుచేసి నీడనెండించి జాతిపువ్వులతో వాసనబట్టఁబడిన క్రొత్తకుండలో నుంచుకొని, వానిలో ప్రతిదిన మొక్కొక్క గుటికను భుజింపుచు ఆవుపాలు, మాంస రసము, దానిమ్మపండు రసము, మార్ద్యికము, గుర, ఆననము ఆనుమద్యములు, వీనిలో దేనినైన ప్రియమగునుండుదానిని అనుపానముచేసి యది జీర్ణమైన పిదప లఘువైన యన్నమును పప్పుకట్టు, ఆవుపాలు, మాంసరసము వీనిలో దేనితోడనైన భుజింపవలయును.

వైప్రకారము ఏడు దినములు గుటికలను నేరింపవలయును. పిదప నాహారమును, షడ్భాగమునుములేక యిచ్చనచ్చినట్లు భుజింపవచ్చును. పైగుటికలను భోజనమునకు దుగాసి, భోజనమునకు పిదప గాని భుజింపవలయును. ఇది యుపద్రవమును కల నేరదు. విశేషగుణమును కలగఁజేయును. ఇది శివగుటికలని చెప్పఁబడును. వాతరక్తము, ఊరు స్తంభము, జహుకాల మనువర్తింపుచుండు జ్వరము.. మూత్రకృచ్ఛము, శుక్రదోషము, స్త్రీహృష్టి, యకృద్వృద్ధి, రక్త

హృదోగము, వర్షోగము, వాంతి, గుల్మము, పీనసము, ఎక్కిళ్లు, కాసము, ఆరుచి, క్వాసము, విద్రధి, ఉదరరోగము, కుష్టువు, శ్విత్రము, నపుంసకత్వము, త్మయము, మదాత్మయము, మూగ్గు, ఉన్మాదము, అపస్మాదము, ముఖరోగము, శేత్రోగము, శిరోరోగము, కడుపుబ్బరము, హఠిమకము, అతిసారము, కామిల, గ్రహణి, గ్రంథి, అర్బుదము, పిటకలు, భగందరము, గండమాల, అతికార్యము, అతిస్థాత్మ్యము, స్వేదము, క్లిషదము, ఆరోమ్యములు కోరపండ్లవిషము, కృత్రిమప్రయోగవిషము. అభిచారోపద్రవములు, దుష్పవృత్తులు, భూతబాస, పాపము, అలక్ష్మి వీనినన్నిటిని పోగొట్టును. మఱియు నిది ఆయుర్వృద్ధి, శుక్రస్పృద్ధి, మంచికాంతి, బుద్ధివికాసము వీనిని కలుగజేయును. ఈ గుటికల నోటిలో నుంచుకొనియుండిన రాజవశ్యము కలుగును. వివాదమునందు జయముకలుగును. దీనిని సేవించిన మనుజులు ఎరులు, వెండ్రుకలు పెరయుట యివి లేని వారై చెందుపందల సంవత్సరములు జీవించురు. మఱియు మనుజులు దీనిని చెందుపం వత్సరములు విధిప్రకారము సేవించిన నాల్గుపందల సంవత్సరములు జీవించురు. అని సంగ్రహమున చెప్పబడియున్నది.

మఱియు ఖరనాథుడు జిలాజతూత్పత్తి క్రమము, వాని భేదములు, వాని రసగుణ వ్యవహారులు, వాని గుణములు, భావనాభేదములు మున్నగువాని నిట్లుచెప్పెను:—

“కనకా ద్రజతా తామ్రా దయస స్పీసా త్తథా త్రవుణః,
గిరివివరనిస్సృతం తత్కావ్యధస్పిద్ధాతిమృదు మృత్సృమ్.
జత్వాభం చ శిలాజతు వింద్యాదేతజ్జడాత్సకం గిరిజమ్,
నరం కృతీతవర్ణం సతి క్తమధురంరసే కటువిపాకి.
శీతం కనకశిలాజతు విశేషతః శ్లేష్మపి త్తఘ్నమ్,
శ్వేతంచ తి క్తమధురం పాచనవల్లేఖనం శీతమ్.
కించిల్లవణం విద్యాద్విశేషతో వాతపి త్తఘ్నమ్,
శితకంఠతుల్యవర్ణం తీక్ష్ణోష్ణంలేఖనం విపాకకటు.
కించిల్లవణం తామ్రాత్సకం స్పృతం కఫవృద్ధిదోషేణ,
గుగ్గులుకాభం స్పిద్ధం తి క్తం లవణం సరం విశదతీక్ష్ణమ్.
కటుపాకి నాతిశీతం త్రిమలఘ్నం త్వాయసం శ్రేష్ఠమ్,
స్వాకిరసమాసవర్ణే నీనత్రపునంభవే శిలాజతునీ.
పల్వాంతరకర్మగుణే కృష్ణాయసజా చ్ఛిలాజతునః,

అని వైయధిమూత్రగంధమసితం గుగ్గులుకాభం విశర్కరం మృత్సృమ్,

స్నిగ్ధమనన్లుకమాయం శిలోద్భవం సర్వకర్మణ్యమ్,
సన్నేహాలసణభావాద్వాతఘ్నం పిత్తసుత్పరత్వాత్తత్.

రసపాకయోః కటుత్వాత్తైష్ట్యేచ్ఛక్లేష్ణమేదోఘ్నమ్,
కటుతీక్ష్ణత్వాద్దీపనమగ్నేరుద్దీపనాన్మలాకా పచతి.

తిక్తత్వా ద్రక్తఘ్నం కటుతైష్ట్యోష్ణాస్త్రిమిఘ్నం వా,
శోధనభావాద్వృష్యం స్నిగ్ధత్వాత్పిప్లికం చ బల్యం చ.
ఆయుష్యం చ విషఘ్నం మంగళ్యమమృతాస్వయత్వాచ్చ,
శోధనభావాత్సోమోధాత్వేంద్రియబుద్ధిశోధనం వర్ణ్యమ్.
పుత్ర్యం చ పుష్యభావాన్నేధ్యం యోనిస్వభావాచ్చ”

“భావితమనైవ ద్ద్రవ్యైవ ద్వీరోత్కర్షాద్విశేషకర్మణ్యం,
తతాన్యత్తస్మాద్భావ్యం వాతాదిహరాషధకషాయైః.
రాస్నాదశమూలబలాపునర్నవై రండశుంఠిమధుకానాం,
క్వాథేన భావితం తద్విశేషతో వాతరోగఘ్నం.
ద్రాక్షాభీరుపటోలీత్రాయంతిగుడూచిజీవసీయానాం,
క్వాథేన భావితం తద్విశేషతః పిత్తరోగఘ్నం.

త్రిఫలావచావిడంగకరంజఘనముఖ్యపంచమూలానామ్,
సహపంచకోలకానాంక్వాథేన కఫామయే భావ్యమ్.
లఘుపంచమూలశుంఠీద్రాక్షాకాశ్లర్మవాజిగంధానామ్,
సగుడూచీరసబలానాం రసేన పిత్తానిలగ దేషు.
ఘనకుష్టవచాత్రిఫలాసురదారువిడంగపంచకోలానామ్,
రజనీమరిచాతివిషాయుక్తానాం వాతకఫజేషు.
పాతాపటోలనింబత్రిఫలాఘనకష్టసప్తపద్మానాం,
త్రాయంత్యమృతాతివిషాసహితానాం పిత్తకఫజేషు.
త్రిమలేషుయథాదోషం యోగానేతాన్వికల్ప్య భాష్యం
కేవలజలధాతం తచ్ఛుష్కంక్వాథై స్తత్రోభావ్యం.
గిరిజం చతుర్గుణజం క్వాథ్యం స్యాత్ భావనామ
చతుర్థశ్లేషే క్వాథేపూతోష్ణే ప్రక్షిపేద్గిరిజమ్.”

వ్యక్తమునందు బంగారు, వెండి, రాగి, ఆయము, సీసము, త్రపు (అనగా తగరము) వీరిలోనుండి ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ లక్కవలె ద్రవముగ స్రవించునది శిలాజతు ఐనబడును. వానిలో నుపర్ణము ఎలగ బుట్టిన శిలాజతువు యొజ్జిగను పసుపుగను కొంచెము చేరుగను తియ్యగను, పాకమువలన కటువుగను శీతముగ నుండును. ఇది తఱుముగ శ్లేష్మపిత్తములను పోగొట్టును. వెండివలనపుట్టిన శిలాజతువు చేరుగ మధురముగ తీరమును కలగఁజేయునదిగ వాతాదిదోషముల భేదించునదిగ శీతముగ కొంచెముప్పగ నుండును. ఇది తఱుముగ వాతపిత్తమును హరించును. తామ్రమువలన జనించిన శిలాజతువు నెమలివంటి వర్ణముగలదిగ తీక్షణముగ నుష్ణముగ వాతాదిదోషముల భేదించునదిగ కటువుగ కొంచెముప్పగ నుండును. ఇది కఫమును వృద్ధిజేయును. ఆయమునుండి బుట్టినశిలాజతువు గుగ్గిలమువంటి వర్ణముగలదిగ స్నిగ్ధముగ చేరుగ ఉప్పుగ శీఘ్రముగ శరీరమున వ్యాపించునదిగ నిర్మలముగ తీక్షణముగ పాకమువలన కారముగ కొంచెము శీతముగ నుండును. ఇది సన్నిపాతమును పోకడచును. మిగుల శ్రేష్ఠమైనది. సీసము తగరము వీనివలన జనించిన శిలాజతువు, సీసము తగరము వీనివర్ణము కలదిగ నుండును. వానిగుణములు ఆయన శిలాజతువుకన్న కొంచెము తక్కువగనుండును. గోమూత్రమువంటి వాసనకలదియు తెల్లగను గుగ్గిలమువలె నుండునదియు రాళ్లులేనిదియు శ్రేష్ఠమైన మట్టిలోఁగూడి స్నిగ్ధముగ పులుపుగ వగరు రసములు గలదియునైన శిలాజతువు సర్వకృత్రిములయందుపయోగార్హము.

మఱియు నీశిలాజతువు స్నేహముతోఁ గూడి ఉప్పుగ నుండుటవలన వాతమును పోగొట్టును. శరీరమందంతట వ్యాపించు స్వభావము కలదియుగుటవలన పిత్తమునుహరించును. కటువైన రసపాకములు కలదిగ తీక్షణముగ నుండుటవలన శ్లేష్మము మేదస్సు వీనిని పోగొట్టును. కారముగ తీక్షణముగ నుండుటవలన జాతరాగ్నికి దీపనమును కలగఁజేసి దోషములను పాకము చేయును. చేరుగనుండుటవలన రక్తదోషమును కారముగ తీక్షణముగ నుష్ణముగ నుండుటవలన కృమిలను పోగొట్టును. అనేక నుగుణములు గలదిగ నుండుటవలన శుక్రవృద్ధిని, స్నిగ్ధముగ నుండుటవలన శరీరపుష్టి బలమును, ఆమృతసంబంధము గలదిగ నుండుటవలన ఆయుర్వృద్ధిని బలమును కలగఁజేయును. విషమును పోగొట్టును. మఱియు నిది శుద్ధిజేయునదిగ నుండుటవలన స్రోతోమార్గములు రసరక్తాది గాతువులు చక్షురాదీంద్రియములు వీనిని శుద్ధిపఱచును. శరీరమునకు మంచినర్లుమును జేయును. శుక్రమును వృద్ధిజేయునదిగ నుండుటవలన సంతానమునుకలగఁజేయును.

గాతువులనుండి జనించినదగుటవలన బుద్ధికి ధారణాశక్తిని గలగఁజేయును.

ఇందు నీశిలాజతువును యితరద్రవ్యములతో భావనజేసినది మిగుల వీర్యము వల్లములను కలగఁజేయును. కావున వాతాదిదోషములను పోగొట్టునట్టి

అని వైయర్థమునాయములలో భావనచేయవలయును. సన్నరాస్నము, దశమాల

ములు చిట్టాముట్టి, గలిజేరు, ఆముదపాకు, సొంటి, అతిమధురము అనువానికషాయములతో భావనచేయఁబడిన శిలాజతువు విశేషముగ వాతరోగములను బోగొట్టును. ద్రాక్ష, పిల్లిపీచర, చేదుపొట్ల, కలుక్రాసుగు, తిప్పతీగె, జీవనీయాషగములు వీనికషాయములతో భావనచేయఁబడిన శిలాజతువు పిత్తరోగములను నిశ్శేషముగ పోగొట్టును. త్రిఫలములు, వస, వాయువిడంగములు, క్రాసుగు, తుంగముస్తలు, దశమాలములు, పంచకోలములు అనువానికషాయములతో భావనచేయఁబడిన శిలాజతువును కఫరోగమున ప్రయోగింపవలయును. లఘుపంచమాలములు, సొంటి, ద్రాక్ష, గుమ్మడు, పెన్నేరుగడ్డ, తిప్పతీగెరసము, చిట్టాముట్టి వీనితో భావనచేయఁబడిన శిలాజతువును పిత్తవాతరోగములయందు ప్రయోగింపవలయును. తుంగముస్తలు, చెంగల్యకోష్ఠ, వస, త్రిఫలములు, దేవదారు, వాయువిడంగములు, పంచకోలములు, పసుపు, మిరియాలు, అతివస వీనికషాయములతో భావనచేయఁబడిన దానిని వాతశ్లేష్మజరోగములయందు ప్రయోగింపవలయును. చిలుబొద్ది, చేదుపొట్ల, వేము, త్రిఫలములు, తుంగముస్తలు, చెంగల్యకోష్ఠ, ఏడామలపొన్న, కలుక్రాసుగు, తిప్పతీగె, అతివస అనువాని కషాయములలో భావనచేయఁబడిన దానిని పిత్తశ్లేష్మజరోగములయందు చేర్చుకొనవలయును. సన్నిపాత దోషములయందు ఆయాదోష ప్రకోపానుగుణముగ వైచిత్త్యము కషాయములను పర్యాలోచించి వానిలో శిలాజతువును భావనచేయవలయును.

శిలాజతువును తొలుత నుంచియుదకములో కడిగి యెండించి పిదప దానిని వాతాదిదోషచార కషాయములతో వైజెప్పినవిధముగ భావనచేయవలయును. భావనాషధములను నాలుగింత లుదకములోవైచి నాల్గవభాగము మిగులునట్లు కషాయముకాచి వడియగట్టి ఉష్ణముగనుండు దానిలో శిలాజతువును వైచి భావనచేయవలయును. అని భిరనాథుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

ఇచ్చట నీవిషయము నెఱుంగునది:—వాగ్భటాచార్యులు “సనుగిరిజమష్టగుణితే నిశ్క్యాధ్యం, కన్నిర్యూపే ౭ష్టాంశే పూతోష్ణే ప్రక్షిపే ద్గిరిజమ్” అనువాక్యముచే క్యాధ్యద్రవ్యమునకు ఎనిమిదింతలునీళ్లుబోసి అష్టమాంశము మిగులునట్లు కాచినకషాయమున శిలాజతువును భావనచేయవలెననిచెప్పిరి భిరనాథుఁడు — గిరిజం=ద్గిరిజం అనువాక్యముచే నాల్గవభాగమును శేషించినకషాయమున భావనచెప్పెను. వాగ్భటునకు అష్టమాంశ శేషక్వాధ్యము పిగ్గవత్తరముగ నుండుననిభావము.

“సలివివిశుద్ధా ద్గిరిజా త్ప్రీతేదరోగః ఫలత్రికరసేన,
మాత్రాం క్రమాభివృద్ధాం త్రవహం కషాయేణ ముహ
రోగాన్వితేషు గిరిజంజలశుద్ధం భావితం కషాయై
దోషవ్యాధిబలాతురకాలాపేక్షీ ప్రయంజీ

జీర్ణావధన్సుఖోదకపరిషిక్తో మాంసరసపయోయామైః,
రక్తాదిషాష్టికోదన మనవమరోగో గదీ చాద్యాత్.
వ్యాధ్యాతురదోషబలం దృష్ట్వా తస్య త్రిధాప్రయోగస్సాస్థితః,
శ్రేష్ఠః స్త్రివష్టిరాత్రం మాసోమధ్య స్త్రినప్తరాత్ర మవరః.
పానావగాహయో స్సాన్యద్వివృం శైలోద్భవం కౌపమ్.”

రోగరహితమగుచుండు పురుషుడు మంచియుదకములో శుద్ధిజేసిన శిలాజతువును క్రమముగ నొక్కొక్క దినమున కొక్కభాగము హెచ్చించి మూడుదినములవఱకు త్రిఫలకషాయము యచ్చిచుఘ్రకషాయము వీనితోడ పానము చేయవలయును. రోగముతోఁగూడియుండు వానికి ఉదకములో చక్కఁగ కడగఁబడి ఆయారోగానుగుణముగ కషాయములో భావనచేయఁబడిన శిలాజతువును వాతాదిదోషరోగరోగి బలకాలాదుల ననుసరించి మాత్రగనిప్పించి యది జీర్ణమైనపిదప సుష్ణోదకములో స్నానముచేయుచి యెఱ్ఱసంభావియ్యము, ఆరువదిదినములలోపలించెడు సంభావుబియ్యము వీనియన్నములను మాంసరసము, ఆవుపాలు, కట్టలు వీనితోడ భుజింపఁజేయవలయును. మఱియు నీశిలాజతువును ఆరువదిమూడుదినములు నేవించుట ఉత్తమము. ఒకమాసము నేవించుట మధ్యమము, ఇరువదియొకదినములు నేవించుట అధమము, ఇట్లు శిలాజతుప్రయోగము ఉత్తమ-మధ్యమ-అధమభేదములచే మూడువిధములుగనుండును. రోగము, రోగి, వాతాదిదోషములు వీనిబలమును చక్కఁగ పర్యాలోచించి వైజిప్సిన మూడువిధములలో నెదియు క్రమగతుండునో దానిని ప్రయోగింపవలయును. శిలాజతువును నేవించువారికి స్నానపానాదులయందు దివ్యోదకము సెలయేటిసీరు బావిసీరు వీని నుపయోగింపవలయును. అని తంత్రాంతరమునగలదు.

పరకాచార్యులమాత్రము శిలాజతుత్పత్తిని నాల్గువిధములుగ నే యిట్లుచెప్పిరి:—

“అనన్లుం చ కషాయం చ కటుపాకీ శిలాజతు,
అత్యుష్ణశీతం ధాతుభ్యశ్చతుర్భ్యస్తస్య సంభవః,
హేమ్న స్సరజతా త్తామోద్వరం కృష్ణాయసాదపి.”

శిలాజతువు అమలరసరహితముగ పగరుగపాకమువలన కారముగ అత్యుష్ణముగ శీతముగ, ఇది స్వర్ణములోనుండియు రజతమునందుండియు తామ్రమునందుండియు ముగ్ధమునందుండియుజనించును. వానిలో మంచి యినుములో జనించినది మిగుల పల్కమునువర్ణాది నాల్గుధాతువులలోనుండి శిలాజతువుజనించుననియు, పర అని వైయర్థము నాయమౌడు.

“దానవేంద్రవిజితా పురా సురా
 భ్రష్టకాంతిధృతిశౌర్య తేజసః,
 వీర్య విష్ణు రమృతం కిలాస్మజ
 ద్దుగ్ధులుం బలవపుర్జయప్రదమ్.
 అద్యాప్యతస్సురగణాః కిలఘోషముఖ్యాన్
 హిత్వా వరాగరుతురుష్క హిమేందుదర్పాన్,
 నిర్దహ్యమానవపుషో పి శిఖాం పిబంతో
 గంధేన యస్యముదితా దధతి ప్రసాదమ్.
 స యోగవాహీ స శివ సృశార్వ
 సుర్వర్తుసేవ్య సుఖశీలసీయః,
 హంతా జరాపాష్ణ మయామయానాం
 కర్తా స్త్రిమేధా స్మృతిపాటవానామ్.
 గంధోత్కటస్పదాహాః స్నిగ్ధద్రవపిచ్ఛిలో విగతశల్యః,
 మహిషాఖ్యః పుష్పరాగస్ఫటికాసితనీరుజచ్ఛాయః.
 యఃపద్మరాగరాగ్యభః కనకచ్ఛదపాటలో యో వా,
 జయతీంద్రనీలమమలం భగ్నోఽప్యతికాంతిమత్తేన.
 జ్యేష్ఠః ప్రయోగోఽస్య తులా పలానైర్నవాధికం పిబేత్,
 ఆశ్రేయమునిగీతశ్చ మంత్రో యం సర్వకర్మకృత్.
 “భగవాన్ పుండరీకాక్షో దేవాశ్చ సపురందరాః,
 ఆజ్ఞాపయంతి సమ్యక్త్వాం ప్రభావం చాదిశంతి తే.
 జరామరణదుఃఖేభ్యో యథా తేఽభ్యుత్థితాస్సురాః,
 ఉపయోక్తుస్తథైవాస్య భవత్వం హి మహాబలమ్.”
 పంచమూలస్య మహతః క్వాఢేన హితభోజనా,
 గుగ్గులుశ్శీలితోహంతి సర్వాన్ వాతకఫామయాన్.
 లఘీయసోఽపి తద్వచ్చ సుఖోష్ణేన జలేన వా,
 మస్తుధాన్యాష్టుమద్యైర్వా వచాదేస్సలిలేన వా
 వరణాదేస్తు బాధిర్యం దంతకర్ణశిరోరుజః,

స్వరభేదోదరశ్వాసవర్ణాంతర్గుల్ఫవిద్రధీః,
 వాతపిత్రాప్రరోగేషు బృంహణాధిని చేమ్యతే,
 క్వాథేన వాజిగంధాయా జీవనీయగణస్య వా.
 క్వాథేనోత్పలమృద్వీకారక్తచందనజస్సనా,
 వాతపిత్రం నిహంత్యేష పద్మకాదిగణస్య వా.
 చమ్యకుష్ఠ విడంగానాం యవాన్వానాగరస్య వా,
 ప్రసారణ్యా శ్చ తోయేన గుగ్గులుః కఫవాతజీతః.

తూర్వమణాగ్ని ఘనవేల్లవరాభి
 ర్భక్షయన్ సమఘృతం మహిషాక్షం,
 ఆశు హంతి కఫమారుతమేదో
 దోషజాన్ బలవతోఽపివికారాన్.

పటోలనింబత్రిఫలాగుడుూచీగాయత్రిరాత్రిద్వయబీజకానామ్,
క్యాథైః పృథక్పథ్యపరస్య హంతి
మాసేన ఘోరాః కఫపిత్తరోగాః,
విశేషాచోఫవీనర్పదుష్ట ప్రణభగందరాః,
శుక్రాత్తవమనోదోషప్రమేహశ్విత్తపాండుతాః,
పటోలారిష్టనిరూఢపాషిష్టశూల్యరసాంజనః,
గళరోగాపచీన్యంగగ్రంధిష్ఠాల్వక్రిమిప్రణాత్.
శిలాజతునమః వీతః పయసా వాతశోణితమ్,
నివర్తయత్యేతిబలం క్షీరమాంసఘృతాశినః.
రసేన పయసామూత్రైర్వాతపిత్తకఫాపహః,
బ్రాహ్మీమండుూకశంఖానాం పృథక్జ్యేధాదికృద్ద్రుసైః.

మాగధికాగ్నివిడంగకళింగైర్బిల్వస్తుతైస్సవచాపలవత్ప్రైః,
గుగులునా సదృశేన సమేతైఃక్షౌద్రయ్యతైస్సకలామయనాశః.

అశతం యో ఒస్య విధినానియతో యతిః.

పల్లెటూరు వ్యాధిర్మ తస్య జరసో భయమ్.

అని చెప్పుదురు. దైవైస్వరైస్వర్యాధిమ వ్యాధినాశనైః.

